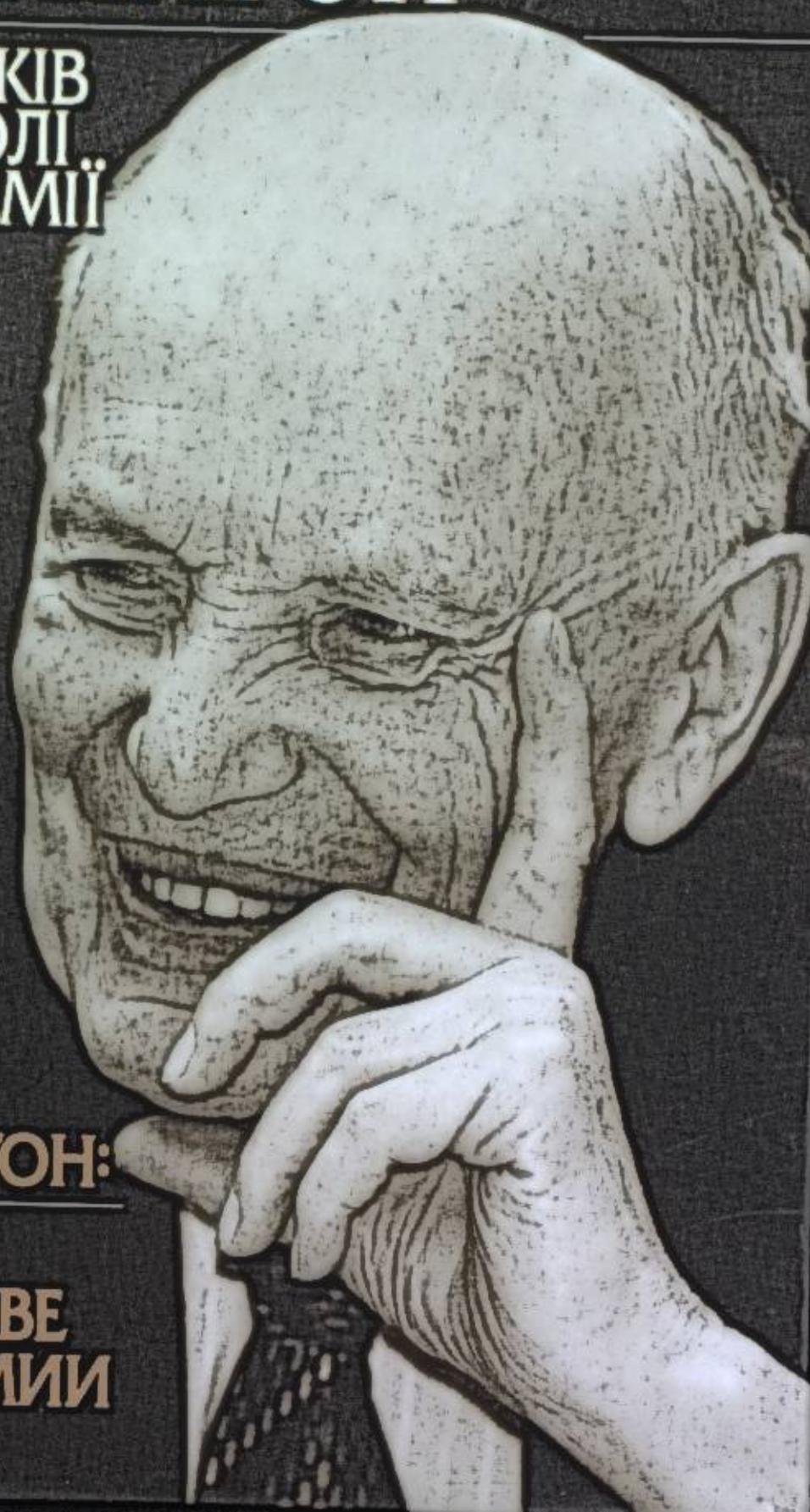

004
П20

Б.Е. ПАТОН:

50 РОКІВ
НА ЧОЛІ
АКАДЕМІЇ

Б.Е. ПАТОН:
50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ
АКАДЕМИИ

001
П20

660754

Патон Б.Е.

лет в семье академика

1912

660754

...адами со-
 ...школах с рус-
 ... - 52 %
 ... педагогических кадров -
 ... составляет 3622 учителя;
 ... - средний возраст учителей;
 ... 45-50 лет, многие из них
 ... педагоги, в то время как вузы ре-
 ... ежегодно выпускают 1,5 ты-
 ... подготовки преподава-
 ... педагогических кадров
 ... створяет сегодняшним по-
 ... м;
 ... годы на школьное и ву-
 ... зование: на обучение
 ... ка базовой школы (41
 ... ньше средств (41
 ... ого ребен

Р50

001
1720

НАЦИОНАЛЬНАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК
УКРАИНЫ

Б.Е. ПАТОН:

---

50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ
АКАДЕМИИ

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

Б.Є. ПАТОН:

---

50 РОКІВ
НА ЧОЛІ
АКАДЕМІЇ

001
П20

УДК 001(477) Патон Б.Є.
ББК 72.3г(4Укр) Патон Б.Є.
П20

Редакційна колегія:

- А.Г. НАУМОВЕЦЬ**
віце-президент НАН України, академік,
голова
- В.Д. ПОХОДЕНКО**
віце-президент НАН України, академік
- В.М. ГЕЄЦЬ**
віце-президент НАН України, академік
- А.Г. ЗАГОРОДНИЙ**
і.о. віце-президента НАН України, академік
- В.Ф. МАЧУЛІН**
і.о. головного вченого секретаря НАН
України, академік
- І.К. ПОХОДНЯ**
академік-секретар Відділення фізико-
технічних проблем матеріалознавства
НАН України, академік
- О.С. ОНИЩЕНКО**
академік-секретар Відділення історії,
філософії та права НАН України, академік
- Я.С. ЯЦКІВ**
член Президії НАН України, академік
- В.Л. БОГДАНОВ**
начальник Науково-організаційного відділу
Президії НАН України, секретар редакційної
колегії

Редакционная коллегия:

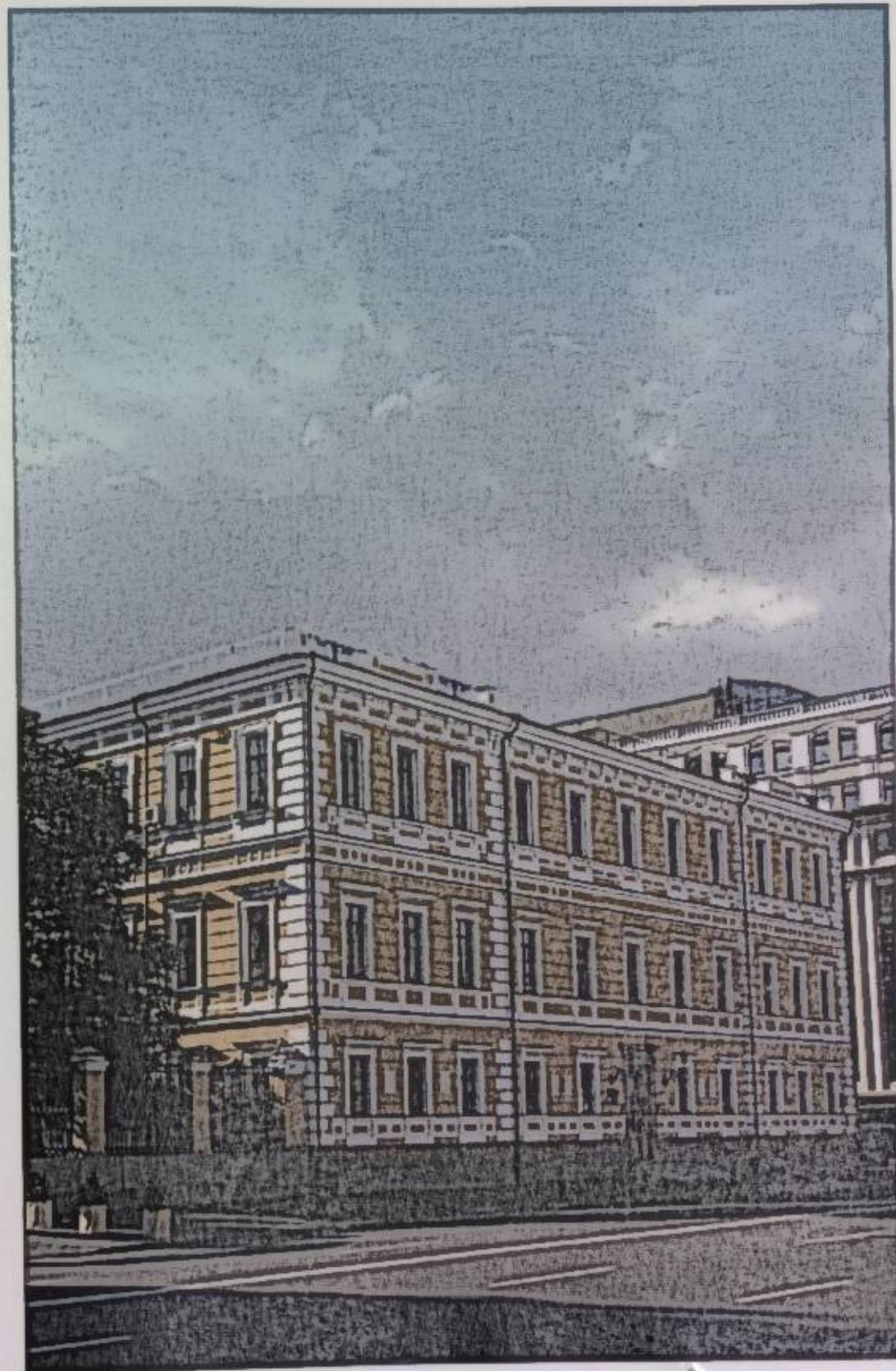
- А.Г. НАУМОВЕЦ**
вице-президент НАН Украины, академик,
председатель
- В.Д. ПОХОДЕНКО**
вице-президент НАН Украины, академик
- В.М. ГЕЕЦ**
вице-президент НАН Украины, академик
- А.Г. ЗАГОРОДНИЙ**
и.о. вице-президента НАН Украины,
академик
- В.Ф. МАЧУЛИН**
и.о. главного ученого секретаря
НАН Украины, академик
- И.К. ПОХОДНЯ**
академик-секретарь Отделения физико-
технических проблем материаловедения
НАН Украины, академик
- А.С. ОНИЩЕНКО**
академик-секретарь Отделения истории,
философии и права НАН Украины, академик
- Я.С. ЯЦКИВ**
член Президиума НАН Украины, академик
- В.Л. БОГДАНОВ**
начальник Научно-организационного
отдела Президиума НАН Украины,
секретарь редакционной коллегии

ISBN 978-966-360-189-2

660 4.54

© НАН України, 2012
© Академперіодика, 2012

Президент України

Президенту Національної
академії наук України, академіку

Б.Є.ПАТОНУ

Шановний Борисе Євгеновичу!

Прийміть мої сердечні поздоровлення з нагоди 50-річчя від дня обрання Вас президентом Національної академії наук України.

Ця визначна подія започаткувала якісно новий період в історії вітчизняної науки, адже саме під Вашим безпосереднім керівництвом НАН України утвердилася як провідна наукова організація держави.

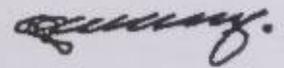
Завдяки професіоналізму, таланту організатора, відданості улюбленій справі очолювана Вами Національна академія наук України і сьогодні відіграє надзвичайно важливу роль, забезпечуючи розвиток усіх галузей народного господарства.

Без перебільшення можемо стверджувати, що Ви є гордістю України, її символом, який уособлює споконвічне прагнення людини до вдосконалення, постійного творчого пошуку в ім'я суспільного прогресу і процвітання людства.

Упевнений, що Ваша мудрість і досвід, активна громадянська позиція і надалі слугуватимуть на благо нашої країни.

Щиро бажаю Вам, шановний Борисе Євгеновичу, міцного здоров'я, благополуччя, життєдайного джерела енергії, нових вагомих здобутків та успішної реалізації усіх задумів і починань.

З повагою

 Віктор ЯНУКОВИЧ

Президент Украины

Президенту Национальной
академии наук Украины, академику

Б.Е. ПАТОНУ

Уважаемый Борис Евгеньевич!

Примите мои сердечные поздравления по случаю 50-летия со дня избрания Вас президентом Национальной академии наук Украины.

Это знаменательное событие определило качественно новый период в истории отечественной науки, ведь именно под Вашим непосредственным руководством НАН Украины утвердилась как ведущая научная организация государства.

Благодаря профессионализму, таланту организатора, преданности любимому делу возглавляемая Вами Национальная академия наук Украины и сегодня играет чрезвычайно важную роль, обеспечивая развитие всех отраслей народного хозяйства.

Без преувеличения могу утверждать, что Вы являетесь гордостью Украины, ее символом, который олицетворяет извечное стремление человека к совершенству, постоянному творческому поиску во имя общественного прогресса и процветания человечества.

Уверен, что Ваша мудрость и опыт, активная гражданская позиция и впредь будут служить на благо нашей страны.

Искренне желаю Вам, уважаемый Борис Евгеньевич, крепкого здоровья, благополучия, жизнеутверждающего источника энергии, новых весомых достижений и успешной реализации всех замыслов и начинаний.

С уважением

Виктор ЯНУКОВИЧ

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Organisation
des Nations Unies
pour l'éducation,
la science et la culture

Organización
de las Naciones Unidas
para la Educación,
la Ciencia y la Cultura

Организация
Объединенных Наций по
вопросам образования,
науки и культуры

منظمة الأمم المتحدة
للترقية والعلم والثقافة

联合国教育、
科学及文化组织

Message from Ms Irina Bokova,
Director-General of UNESCO

on the occasion of the celebration of the 50th anniversary of
professional activities of academician Boris Paton, President of the
National Academy of Sciences of Ukraine

18 January 2012

Dear Academician Boris Paton,

On behalf of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, and in my own name, I wish to congratulate you on the 50th anniversary of your Presidency of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Under your leadership, a great number of skilled Ukrainian scientists have worked with UNESCO to advance international cooperation in science, technology and innovation. Their participation has made a notable impact on the work of UNESCO's Intergovernmental Oceanographic Commission, the International Programme for the Development of Communication, the Man and Biosphere Programme and our International Programme in Bioethics.

I thank you most sincerely for this support, and I wish to pay tribute to the vision that has always guided you as a scientist and as President of the National Academy of Sciences of Ukraine. Your leadership has made a real difference in advancing science cooperation in areas where it is most needed today.

On this special anniversary, I wish you ever greater success as you deepen the contribution of the National Academy of Sciences of Ukraine to harnessing the power of science for the benefit of all.

Irina Bokova

Irina Bokova

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Organisation
des Nations Unies
pour l'éducation,
la science et la culture

Organización
de las Naciones Unidas
para la Educación,
la Ciencia y la Cultura

Организация
Объединенных Наций по
вопросам образования,
науки и культуры

منظمة الأمم المتحدة
للترقية والعلم والثقافة

联合国教育、
科学及文化组织

Послание Генерального директора ЮНЕСКО
г-жи Ирины Боковой
по случаю празднования 50-й годовщины
профессиональной деятельности
Президента Национальной академии наук Украины
академика Бориса Патона

18 января 2012 года

Уважаемый академик Борис Патон!

От имени Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры и от себя лично хочу поздравить Вас по случаю 50-й годовщины Вашей деятельности в качестве Президента Национальной академии наук Украины.

Под Вашим руководством большое количество опытных экспертов Украины работали с ЮНЕСКО для развития международного сотрудничества в области науки, технологии и инноваций. Их участие внесло заметный вклад в деятельность Межправительственной океанографической комиссии ЮНЕСКО, Международной программы развития коммуникации, Программы «Человек и биосфера» и нашей Международной программы по биоэтике.

Я искренне благодарю Вас за эту поддержку и хотела бы воздать должное проницательности, которая всегда направляла Вас как ученого и как Президента Национальной академии наук Украины. Ваше руководство играет существенную роль в развитии научного сотрудничества в наиболее актуальных сферах.

В этот особый юбилейный день желаю Вам всяческих успехов в углублении вклада Национальной академии наук Украины в использование потенциала науки для всеобщего блага.

Ирина Бокова

(Неофициальный перевод с английской)

І.К. Походня,
акад. НАН України

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ БОРИСА ЄВГЕНОВИЧА ПАТОНА

Борис Євгенович Патон — видатний український учений у галузі зварювання, металургії і технології матеріалів, матеріалознавства, визначний громадський діяч і талановитий організатор науки, академік Національної академії наук України, Академії наук СРСР, Російської академії наук, професор, заслужений діяч науки і техніки УРСР, лауреат Ленінської премії та Державних премій СРСР та України, двічі Герой Соціалістичної Праці СРСР, Герой України, учасник Великої Вітчизняної війни, ліквідатор аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Разом зі своїм батьком — Євгеном Оскаровичем Патоном — він створив всесвітньо відому патонівську наукову школу.

Світовий авторитет Б.Є. Патону принесли різностороння та надзвичайно плідна наукова й інженерна діяльність, прагнення спрямувати фундаментальні наукові дослідження на вирішення проблем суспільства.

Б.Є. Патон понад 58 років очолює визнаний у всьому світі науково-технологічний центр — Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України, та вже 50 років є беззмінним президентом Академії наук УРСР — нині Національної академії наук України.

Борис Євгенович Патон народився 27 листопада 1918 року в Києві. Він виходець з відомого дворянського роду Патонів, сімейною традицією якого було служіння Вітчизні та військова служба. Його прадід — Петро Іванович Патон — був зарахований в армію М.І. Кутузова шістьнадцятирічним юнаком і брав участь у Вітчизняній війні 1812 року, нагороджений орденом, завершив службу генералом від інфантерії та сенатором Російської імперії. Дід — Оскар Петрович — військовий інженер, гвардійський полковник, консул Росій-

ської імперії. Батько — Євген Оскарович Патон — видатний учений та інженер, засновник і керівник Інституту електрозварювання, людина високого громадянського обов'язку, Герой Соціалістичної Праці СРСР, нагороджений бойовими орденами, учасник Великої Вітчизняної війни 1941—45 років, зробив великий внесок у Перемогу над фашизмом.

У 1916 році Євген Оскарович зустрівся з Наталією Вікторівною Будде й одружився з нею. Наталія Вікторівна Будде походила зі старовинного дворянського роду. Дід по материнській лінії — Віктор Еммануїлович — входив до складу Пажеського корпусу, служив в Кавалергардському полку. Його брат — Олександр Еммануїлович — був генералом, двоюрідний брат Наталії Вікторівни — Євген Федорович Будде — відомий російський учений, мовознавець, дослідник історії російської мови, російських діалектів, синтаксису російської мови, член-кореспондент Імператорської Санкт-Петербурзької академії наук з 1916 року, потім Російської академії наук та АН СРСР. Наталія Вікторівна Будде — вихованка Фребелівського жіночого педагогічного інституту, який випускав висококваліфікованих спеціалістів із дошкільного виховання дітей. Після Жовтневої революції 1917 року інститут був перетворений в Інститут народної освіти. І під час революції, і у важкі роки громадянської війни та становлення нової держави, і в роки Великої Вітчизняної війни вона була найближчим другом і помічником Євгена Оскаровича.

У 1941 р. Б.Є. Патон закінчив Київський політехнічний інститут, його направили у м. Горький на завод «Червоне Сормово», а наступного року перевели на роботу в Інститут електрозварювання, що знаходився тоді на «Уралвагонзаводі» у Нижньому Тагілі. На цьому заводі 1942 року розпочалась виробнича та наукова діяльність Б.Є. Патона. З того часу протягом одинадцяти років Борис Євгенович працював разом з батьком. Це були роки його становлення як науковця та дослідника, а згодом і як керівника великого наукового колективу.

Борис Євгенович виявився одним із найобдарованіших учнів, гідним послідовником свого батька. Він продовжив і блискуче розвинув справу, розпочату Є.О. Патonom.

Усі сили інституту в роки війни були зосереджені на наданні допомоги найбільшому уральському вагонобудівно-

му заводу, а пізніше й іншим заводам, що освоювали масове виробництво танків.

Водночас із великою та напруженою працею на оборонних заводах колектив Інституту продовжував проводити наукові дослідження. У 1942 р. В.І. Дятлов виявив явище саморегулювання плавлення електрода під час електродугового зварювання під флюсом. Вивчення цього явища Б.Є. Патonom разом з А.М. Макарою, П.І. Севбо, М.М. Сидоренком дало змогу створити простий і надійний зварювальний автомат.

Використання зварювальних автоматів дозволило значно збільшити виробництво танків. Танк Т-34, що вироблявся на «Уралвагонзаводі» та інших заводах країни у величезних масштабах, був визнаний спеціалістами найкращим середнім танком Другої світової війни і значною мірою зумовив нашу Перемогу над фашизмом. Завдяки надійній зварній броні були врятовані життя багатьох тисяч танкістів.

За досягнення в механізації й автоматизації зварювальних робіт під час виготовлення бойової техніки Б.Є. Патона у 1943 році нагородили орденом Трудового Червоного Прапора.

У роки війни Борис Євгенович, незважаючи на величезну практичну роботу в цехах заводу, виконав ряд важливих досліджень статичних властивостей автоматів для зварювання під флюсом.

Розвитку й поглибленню цих досліджень була присвячена кандидатська дисертація Б.Є. Патона, яку він захистив у 1945 році. У подальших працях він показав, що оптимальні характеристики має автомат зі сталою швидкістю подачі дроту, укомплектований джерелами живлення зі швидкодіючим регулятором напруги. Цей висновок став принциповою основою розвитку обладнання для механізованого зварювання під флюсом і в захисних газах.

За розробку напівавтоматів для зварювання під флюсом Б.Є. Патону та його співробітникам, а також працівникам ленинградського заводу «Електрик» у 1950 році присудили Сталінську премію СРСР в галузі науки і техніки. Згодом цей принцип керування було покладено в основу створення напівавтоматів для зварювання у захисних газах.

Б.Є. Патон глибоко працював над завершенням досліджень, пов'язаних з умовами сталого горіння дуги та її регу-

лювання. Він успішно захистив докторську дисертацію та в 1951 році був обраний членом-кореспондентом Академії наук УРСР.

Під керівництвом Б.Є. Патона здійснено дослідження в галузі зварювальних джерел живлення, насамперед зварювальних трансформаторів. У ті роки автоматичне зварювання під флюсом було одним з найпродуктивніших процесів. Промисловість потребувала нових розробок у цій галузі. В інституті розгорнули дослідження металургійних процесів зварювання під флюсом. За короткий час були створені основи теорії металургії зварювання і наплавлення під флюсом, розроблена гама флюсів різного призначення. Створені нові технології та потужне виробництво плавлячих флюсів.

На основі цих розробок на Харцизькому трубному заводі створили перше в країні виробництво високоякісних труб великого діаметра. Б.Є. Патон — один із його творців. Ця робота була основоположною в організації та розвитку сучасного масового виробництва труб великого діаметра на Харцизькому, Челябінському, Волзькому, Віксунському та інших заводах для потужних газотранспортних систем СРСР. Вона стала справою усього його життя.

В інституті був створений новий процес дугового зварювання під флюсом швів, що знаходились у різних просторових положеннях. Цей спосіб дозволив механізувати зварювальні роботи на будівельних майданчиках. Вперше його застосували при монтажі прогонових будов кийвського моста через Дніпро, названого ім'ям Є.О. Патона — головного ідеолога зварювального мостобудівництва, технічного керівника проектування та будівництва цієї унікальної споруди. Згодом був створений спосіб дугового зварювання порошковим дротом з примусовим формуванням шва. Він широко використовувався під час зведення прогонових будов Московського та Південного мостів через Дніпро в Києві та через Волгу в Саратові, а також магістральних трубопроводів, металургійних агрегатів, хімічних апаратів, корпусів суден.

1950 року Бориса Євгеновича призначили на посаду заступника директора Інституту з наукової роботи, а в 1953 році, після смерті Євгена Оскаровича Патона, — директором Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона Академії наук УРСР.

Подальший прогрес зварювальної науки, техніки, виробництва потребував системного підходу в масштабах усієї країни. Борис Євгенович розвинув планові основи в організації наукових досліджень Інституту. Він налагоджує ділові зв'язки з керівниками підприємств, раднаргоспів, міністерств, Держплану СРСР, організовує й очолює підготовку пропозицій щодо розвитку зварювання в СРСР. У червні 1958 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про подальше впровадження у виробництво зварювальної техніки».

Постанова передбачала розвиток фундаментальних досліджень зварювальних процесів, розробку устаткування, матеріалів, технологій, створення нових науково-дослідних інститутів і заводських лабораторій, будівництво спеціалізованих заводів з виробництва зварювального обладнання, матеріалів, зварювальних конструкцій. Протягом наступних п'ятирічок було прийнято ще ряд таких постанов. Їх виконання визначило розвиток зварювальної науки і техніки у другій половині ХХ століття не тільки в СРСР, а й у деяких зарубіжних країнах. СРСР став провідною країною світу в галузі зварювання, а американські колеги назвали Київ столицею зварювальників світу.

Борис Євгенович вирізняється винятковим умінням працювати з колективом. Він завжди готовий підтримати цікаву ідею, оцінити виконану роботу. Його ентузіазм, рідкісна працездатність і увага до кожного співробітника створюють у колективі інституту здорову творчу атмосферу.

Як приклад — розвиток електрошлакового зварювання. Співробітник інституту Г.З. Волошкевич при вирішенні завдання створення способу зварювання у монтажних умовах виявив, що джерелом нагрівання може бути розплавлений шлак, по якому проходить електричний струм. Цей процес було названо електрошлаковим.

Борис Євгенович передбачив велике майбутнє цього процесу. Він зосередив сили колективу на вирішенні важливих проблем електрошлакового зварювання. У найстисліший термін було створено новий перспективний спосіб зварювання металу великої товщини, перевірений у виробничих умовах і готовий для широкого впровадження.

Застосування електрошлакового зварювання внесло корінні зміни до технології виробництва таких виробів, як

барабани котлів високого тиску, станини важких пресів і прокатних станів, колеса й вали гідротурбін тощо. Замість литих і кованих великогабаритних деталей з'явилися значно економічніші – зварювальні та зварювально-ковані.

1957 року Б.Є. Патон і Г.З. Волошкевич разом з працівниками Новоукраїнського машинобудівного заводу й заводу «Червоний котельник» (Таганрог) були удостоєні Ленінської премії за створення процесу електрошлакового зварювання і виробництва на його основі великогабаритних відповідальних виробів. Ця робота отримала у 1958 році Великий приз на Всесвітній виставці у Брюсселі. Ряд фірм розвинених країн світу придбали ліцензії на використання цього високопродуктивного способу зварювання.

У листопаді 1958 року Б.Є. Патона обрали дійсним членом Академії наук Української РСР.

На думку Бориса Євгеновича, у найближчому майбутньому основою зварювального виробництва залишиться дугове зварювання. Подальшому удосконаленню та розвитку цього процесу він приділяє велику увагу і спрямовує колектив інституту на вирішення актуальних проблем у цій галузі.

За ініціативою Б.Є. Патона були досліджені процеси утворення зварювальних аерозолів і створено нове покоління низькотоксичних зварювальних електродів. Побудовані потужні цехи та заводи з виробництва електродів. Широке впровадження цієї розробки корінним чином поліпшило умови праці, набагато зменшилися професійні захворювання зварювальників.

У 50-ті роки в Інституті електрозварювання почав розвиватися новий напрям робіт – автоматизація й механізація процесів наплавлення різних матеріалів на поверхні робочих органів машин і устаткування гірничо-металургійного комплексу з метою підвищення їх зносостійкості. Проведені фундаментальні дослідження процесів наплавлення під флюсом, у захисних газах, самозахисним порошковим дротом, плазмовим струменем. Створено унікальне наплавлювальне обладнання, матеріали та технології. Організовано промислове виробництво наплавлювальних порошкових дротів. Цей напрям виявився надзвичайно перспективним, досі розвивається в інституті й широко використовується у різних галузях промисловості та будівництва.

1958 року Б.Є. Патон виступив з ініціативою створення нових способів механізованого зварювання конструкцій у польових умовах, на монтажі, стапелях, під водою і запропонував використовувати для цього порошковий дріт.

Виконано великий комплекс досліджень металургійних і технологічних особливостей цього способу зварювання. Створено самозахисні й газозахисні порошкові дроти різного призначення, організовано виробництво порошкового дроту. Цей напрям зараз є одним із провідних у світовій зварювальній науці та техніці.

Дослідницькі роботи і створення способу напівавтоматичного зварювання порошковим дротом під водою відкрили нові можливості в освоєнні континентального шельфу, будіванні та ремонті портових споруд, трубопровідних переходів через річки та інших об'єктів.

Результати багатьох робіт Бориса Євгеновича та його співробітників у галузі дугового зварювання висвітлені у монографіях «Технологія електричного зварювання металів і сплавів плавленням» (Москва: Машиностроение, 1974) і «Мікроплазмове зварювання» (Київ: Наукова думка, 1983), виданих за його редакцією.

Великий внесок зробив Б.Є. Патон у розвиток контактного стикового зварювання.

Уперше вивчено вплив опору короткого замикання машин для контактного зварювання на стабільність плавлення та зварюваність металу. Визначена висока ефективність зворотного зв'язку по зварювальному струму. Запропоновані оригінальні конструкції трансформаторів, розроблені теоретичні основи їх розрахунків. Під керівництвом Б.Є. Патона і за його безпосередньої участі були створені вперше у світовій практиці системи багатофакторного керування процесом контактного зварювання оплавленням. Створено кілька поколінь оригінальних машин, що експлуатуються протягом десятків років у багатьох країнах світу. Серед них – машини для зварювання рейок, унікальні комплекси внутрішньотрубних контактних машин «Север», машини для зварювання вузлів ракет із алюмінієвих сплавів тощо.

Використання потужних електронних пучків для нагрівання металу при зварюванні зацікавило Бориса Євгеновича ще у 50-ті роки. Застосування електронного променя

виявилось перспективним при зварюванні різних товстих посудин із сталей, високоміцних сплавів на основі алюмінію й титану та інших матеріалів. Вирішені складні завдання забезпечення стійкості електронного променя в атмосфері металевої пари, виявлені особливості формування вузьких і глибоких швів, знайдені способи керування, що забезпечують відтворення оптимальних режимів зварювання. Все це дозволило створити сучасне обладнання і технології, які здобули міжнародне визнання.

Спосіб дугового зварювання вольфрамовим електро-дом по шару активованого флюсу-пасти, що згодом отримав назву А-ТИГ, був розроблений в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона у середині 60-х років. Завдяки випаровуванню флюсу-активатора вдається стиснути стовп дуги, у кілька разів збільшити глибину провару, підвищити продуктивність зварювання та поліпшити форму швів. Ця оригінальна технологія отримала розвиток у СРСР та країнах СНД. Патонівська технологія ПАТИГ була визнана також у країнах далекого зарубіжжя.

В останні роки Б.Є. Патон ініціював дослідження, направлені на створення теоретичних основ дугового зварювання з використанням активуючих флюсів. Були виявлені основні закономірності впливу стиснення дуги на характеристики теплової та динамічної дії на зварювальну ванну, пояснено механізм глибокого проплавлення металу.

У кінці 80-х років в Інституті електрозварювання під керівництвом Б.Є. Патона розпочались дослідження гібридних (лазерно-дугових і лазерно-плазмових) процесів зварювання й обробки матеріалів. Запропоновані конструкції лазерно-дугових плазмотронів прямої і непрямої дії, створені плазмотрони різного технологічного призначення. Розроблені нові процеси гібридного лазерно-плазмового зварювання і наплавлення, у тому числі процес гібридного лазерно-мікроплазмового зварювання металів малої товщини.

У 60-ті роки під керівництвом Б.Є. Патона розпочались дослідження технологій одержання різних покриттів і композиційних матеріалів шляхом електронно-променевого випаровування компонентів і конденсації пари на поверхнях виробів або спеціальних підкладок. Електронно-променева технологія нанесення покриттів, що отримала за-

стосування у певних галузях техніки, дозволяє у багато разів підвищувати експлуатаційний ресурс багатьох виробів, зокрема лопаток газових турбін.

Електронно-променева гібридна нанотехнологія спроможна заповнити нішу між «тонкоплівковими» і традиційними технологіями виготовлення матеріалів і виробів. Головною особливістю нової технології є можливість здійснення твердотілого синтезу наперед заданої послідовності структур, уся сукупність яких становитиме новий виріб.

У 80-ті роки за ініціативою Б.Є. Патона в Інституті електрозварювання досліджуються способи термічного нанесення покриттів з використанням газо-кисневого полум'я і дугової плазми; створюються апаратура і матеріали, що забезпечують одержання захисних шарів із різноманітними властивостями.

Ідея Б.Є. Патона про використання зварювання під час монтажу металевих конструкцій у космічному просторі була гаряче підтримана генеральним конструктором академіком С.П. Корольовим ще у першій половині 60-х років.

У 1969 р. під керівництвом Бориса Євгеновича була здійснена перша космічна зварювальна технологія — зварювання у навколосемному просторі. На пілотованому кораблі «Союз-6» космонавт В.М. Кубасов провів експерименти з електронно-променевого, плазмово-дугового зварювання та зварювання плавким електродом. Були вивчені особливості формування зварних швів в умовах невагомості, доведено, що під час роботи у космічному просторі можна отримувати щільні та добре сформовані шви.

1979 року успішно перевірена ідея нанесення різних металевих покриттів на поверхні окремих елементів космічної станції та приладів. Розроблено спеціальний апарат «Випаровувач», створено універсальний ручний інструмент (УРІ), призначений для зварювання, паяння та нанесення покриттів. У 1984 році космонавти С.Є. Савицька та В.О. Джанібєков здійснили випробування УРІ у відкритому космосі. Цей експеримент започаткував цикл систематичних багатоцільових досліджень та експериментів з відпрацювання конструкційних елементів і технології спорудження великогабаритних орбітальних конструкцій та об'єктів. У 1986 році у космосі побудована конструкція у вигляді розбірної ферми (експеримент «Маяк»). 1991 року вперше

660754

проведено паяння вузлів фермових конструкцій, створено агрегат для розкриття і розгортання сонячних батарей багаторазового використання орбітальної станції «Мир».

Результати багаторічних досліджень у галузі космічних технологій відображені в монографії Б.Є. Патона та В.Ф. Лапчинського «Welding in Space and Related Technologies», виданій у 1997 році у Великій Британії, а також узагальнені у збірнику «Космос: технології, матеріалознавство, конструкції», виданому в 2000 році за редакцією Б.Є. Патона.

Оцінюючи внесок Б.Є. Патона у розвиток космічної програми СРСР, Генеральний конструктор ракетно-космічних комплексів НВО «Енергія» академік РАН Ю.П. Семенов, який багато років працював разом з С.П. Корольовим, пише:

«Б.Є. Патон входить у велику плеяду радянських учених і конструкторів, завдяки яким СРСР у роки свого існування був могутньою і великою державою... Він зробив неоціненний внесок у науку і практику зварювання. Завдяки йому ми вперше у світі вийшли на космічні технології, здійснили перший експеримент зварювання у космосі... Б.Є. Патон — видатний учений ХХ століття. Його характерна особливість, унікальна якість — втілювати ідеї у життя... Він зробив великий внесок у ракету Н1 (для освоєння Місяця)... Багато зробив для кораблів «Союз», «Прогрес». Керував роботами зі створення унікальних пристроїв для реалізації космічних технологій. Уперше у світі космонавти С.Є. Савицька та В.О. Джанібєков, вийшовши у реальний космос, довели їхню повну працездатність».

На початку 70-х років під керівництвом Б.Є. Патона були створені перші зразки систем, що використовували експериментально-статистичні моделі зварювальних процесів. Завдяки інтенсивному розвитку цих робіт було створено автоматичні системи керування зварювальними процесами, установками та механізованими лініями з використанням мікропроцесорної техніки.

Під його керівництвом виконано великий комплекс фундаментальних і прикладних досліджень у галузі статичної та циклічної міцності зварних з'єднань, їхнього опору крихким і утомним руйнуванням, працездатності в умовах низьких температур.

Створено ряд надзвичайних споруд. Це, насамперед, унікальний судільнозварний міст імені Є.О. Патона через Дніпро. Принципи, підходи та конструктивно-технологічні рішення, що були відпрацьовані під час його проектування та спорудження, відкрили дорогу широкому використанню зварювання в мостобудуванні. Цей міст здобув визнання Американського зварювального товариства як визначна зварна конструкція ХХ століття. Досвід будівництва мосту імені Є.О. Патона був використаний при зведенні мостів через Дніпро в Києві (Південного, Московського, Гаванського, Подільсько-Воскресенського, автодорожнього та залізничного) та у Дніпропетровську і Запоріжжі, а також мосту через річку Смотрич у Кам'янці-Подільському.

Яскравим прикладом нового підходу до спорудження зварних конструкцій високої заводської готовності є створення технології розгортання рулонованих резервуарів для збереження нафти і нафтопродуктів, завдяки якій у короткий термін була вирішена проблема відбудови резервуарного парку країни, зруйнованого в роки Другої світової війни.

Спільно з Науково-дослідним і проектним інститутом «Укрпроектстальконструкція» були розроблені проекти і технології будівництва, успішно реалізовані при зведенні унікальних телевізійних веж у Києві, Санкт-Петербурзі, Єревані, Тбілісі, Вітебську, Харкові. До визначних зварних конструкцій належить і монумент «Вітчизна-мати» у Києві.

Оцінка міцності конструкцій, які мають експлуатаційні дефекти, визначення і подовження залишкового ресурсу таких конструкцій посідають особливе місце у здійснюваних Інститутом електрозварювання дослідженнях. Б.Є. Патон є ініціатором і науковим керівником цільової науково-технічної програми «Проблеми ресурсу та безпечної експлуатації конструкцій, споруд і машин». До виконання цієї програми залучено багато академічних інститутів, вищих навчальних закладів, галузевих інститутів і велика кількість промислових підприємств. Отримані важливі науково-технічні та практичні результати зі створення методичних основ, технологій, методів і способів оцінювання та подовження ресурсу конструкцій.

Велика увага приділяється розвитку методів неруйнівного контролю якості та діагностики. Створені автомати-

будівництво потужних магістральних газо- і нафтопровідних систем.

Під керівництвом Б.Є. Патона проведено комплекс робіт з розробки технологій для зварювання трубопроводів. Створені унікальні оригінальні технології та обладнання для контактного зварювання неповоротних стиків труб — комплекси «Север». За допомогою контактного зварювання зварено понад 70 тис. км трубопроводів, у тому числі близько 6 тис. км газопроводів великого діаметра в умовах Крайньої Півночі.

Була створена оригінальна технологія автоматичного зварювання неповоротних стиків труб самозахисним порошковим дротом з примусовим формуванням шва — комплекс «Стик». За допомогою цієї технології побудовано понад 10 тис. км магістральних газо- та нафтопроводів: «Дружба», «Середня Азія — Центр», «Уренгой — Помари — Ужгород», «Хіва — Бейнеу», «Шебелинка — Ізмаїл», «Ямал — Західний кордон», «Ямал — Поволжя» та ін., а також нафтопроводи й продуктопроводи.

Професор Микола Костянтинович Байбаков — найбільший авторитет у нафтогазовому комплексі країни, який у роки війни був наркомом нафтової промисловості, а потім понад 22 роки головою Держплану СРСР, говорив: «Борис Євгенович Патон як президент Академії наук України, як директор Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона здійснив величезний вплив на прогрес нафтогазового будівництва, на розвиток нафтової та газової промисловості колишнього Радянського Союзу... За його безпосередньої участі формувалось вітчизняне виробництво електрозварних труб... Беззаперечний його пріоритетний вплив на формування всієї зварювальної політики в нафтогазовому комплексі... Великий внесок робить Б.Є. Патон у визначення найважливішого параметра трубопроводів — залишкового ресурсу... Найважливіше, що всі ці технології, обладнання, зварювальні матеріали доводились до найширшого упровадження... Не менше робиться і з перспективних технологій, вирішення наукових та інженерних проблем трубопровідних систем нового покоління, що споруджуватимуться у XXI столітті».

Борис Євгенович приділяє багато уваги реалізації досягнень сучасної науки і техніки в практичній медицині.

У 90-х роках він запропонував використовувати методи зварювання для з'єднання живих тканин і організував творчий колектив за участі співробітників ІЕЗ ім. Є.О. Патона, Інституту хірургії і трансплантології ім. О.О. Шалімова АМН України, Центрального госпіталю СБУ та інших медичних установ. Ця співпраця призвела до створення нового способу з'єднання (зварювання) м'яких тканин, що дозволяє швидко і майже безкровно розрізати і з'єднувати біологічні тканини, зберігаючи їхню життєздатність. Загоєння ран при цьому відбувається значно швидше, ніж при використанні традиційних хірургічних методів. При цьому істотно скорочується тривалість операцій, зменшуються крововтрати, скорочується період післяопераційної реабілітації хворих. Способи електрозварювання живих тканин застосовуються більш ніж у 50 клініках України, а також у клініках Росії та Білорусі. Успішно виконано понад 75 тисяч хірургічних операцій різного профілю: у загальній, торакальній і дитячій хірургії, онкології, урології, гінекології, отоларингології, офтальмології, лікуванні травм внутрішніх органів та інших напрямках хірургії. В ІЕЗ ім. Є.О. Патона розроблено сучасне обладнання для зварювання живих тканин і створено його виробництво. Створено і застосовується на практиці понад 130 хірургічних методик.

У 2004 році комплекс робіт зі зварювання живих тканин, виконаний під керівництвом і за активної творчої участі Б.Є. Патона, був удостоєний Державної премії України в галузі науки і техніки.

Інститут електрозварювання активно співпрацює з хірургами різних клінік і медичних установ. Слід зазначити роботи зі застосуванням електрозварювання в офтальмології, що проводяться спільно з всесвітньо відомим Інститутом ім. Філатова, м. Одеса.

Плідна співпраця Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона з Київською міською клінічною лікарнею № 1, Центром серцево-судинної інженерії, Київським політехнічним інститутом та Інститутом серцево-судинної хірургії ім. М.М. Амосова.

Б.Є. Патон приділяє велику увагу міжнародній діяльності інституту та його науковців. Інститут електрозварювання є постійним членом Міжнародного інституту зварюван-

ня (МІЗ) та Європейської зварювальної федерації (ЄЗФ). Спільні наукові проекти, обмін делегаціями та спеціалістами, публікація результатів досліджень у престижних зарубіжних виданнях, проведення міжнародних конференцій, підготовка висококваліфікованих кадрів, продаж ліцензій на матеріали, обладнання, технології, організація міжнародних виставок і участь науковців Інституту в них — далеко неповний перелік діяльності Інституту. Під керівництвом Бориса Євгеновича видаються та перекладаються англійською мовою журнали «Автоматичне зварювання», «Сучасна електрометалургія», «Технічна діагностика і неруйнівний контроль». Це дозволяє донести до світової науково-технічної спільноти інформацію про результати досліджень і нові розробки Інституту.

В Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона виросли десятки й сотні талановитих учених та інженерів. Серед патонівців багато академіків і членів-кореспондентів НАН України. Співробітники Інституту захистили понад 130 докторських і більш як 700 кандидатських дисертацій. Багато робіт, про які йшлося вище, — праця великого і дружнього колективу. Його згуртуванню великою мірою сприяють особисті якості його керівника — Бориса Євгеновича Патона.

Одним з основних принципів, закладених Є.О. Патonom при створенні Інституту і розвинених Б.Є. Патonom, є здійснення цілеспрямованих фундаментальних досліджень і тісний зв'язок науки з виробництвом. Цей принцип наповнено втілювався в життя протягом всієї майже 77-річної історії Інституту.

Наукові відділи Інституту, конструкторський відділ, експериментальні майстерні, дослідне конструкторсько-технологічне бюро, інженерні центри, експериментальні виробництва, дослідні заводи створювались протягом всієї історії Інституту — це невід'ємні ланки системи організації досліджень і втілення їхніх результатів у виробництво. Реалізація цієї системи дала змогу створити унікальні конструкції, обладнання, матеріали, технології, впровадження яких справило великий вплив на розвиток багатьох галузей промисловості: машинобудування, суднобудування, ракетно-космічний комплекс, авіабудування, енергетику, гірничо-промисловий комплекс, металургію та хімічне виробництво.

створення систем трубопровідного транспорту, будівельну індустрію тощо.

Самовіддана праця колективу Інституту високо оцінена державою. Інститут нагороджено орденами Леніна, Жовтневої революції, Трудового Червоного Прапора, багато співробітників Інституту відзначено орденами і медалями СРСР і України.

Дев'ять робіт, у виконанні яких брали участь співробітники Інституту, удостоєні Ленінських премій у галузі науки і техніки, 24 — Державних премій СРСР, 34 — Державних премій УРСР та України.

Багатолітня самовіддана праця колективу Інституту під керівництвом Бориса Євгеновича Патона отримала світове визнання.

У 1962 році Б.Є. Патон був обраний дійсним членом (академіком) Академії наук СРСР за спеціальністю «Металургія і технологія металів». Того ж року вчені Академії наук УРСР обрали його президентом Академії наук УРСР (нині Національної академії наук України). Глибоке розуміння ролі науки у суспільстві, її цілей і завдань, високий міжнародний авторитет ученого, відданість науці, невичерпна енергія та високі моральні якості, громадсько-політична діяльність, досвід керівництва великим науковим колективом стали вирішальними аргументами при обранні Бориса Євгеновича на посаду президента Академії наук УРСР. Відтоді він протягом 50 років очолює цю провідну наукову організацію України. Згідно зі статутом Академії вибори її президента проводяться кожні п'ять років, і Борис Євгенович дев'ять разів переобирався на цю посаду.

На цьому відповідальному посту ще глибше розкрився його талант організатора науки. Під його керівництвом розроблена нова структура Академії наук, новий статут, спрямований на найраціональніше використання наукових сил і засобів, їхню концентрацію на вирішенні найважливіших фундаментальних проблем науки, які мають важливе значення для економіки країни.

За ініціативи Б.Є. Патона і за його активної підтримки в системі Академії наук УРСР створені десятки нових Інститутів і організацій, що розширили і поглиблювали дослідження у найважливіших наукових напрямках.

Він постійно добивається чіткого визначення наукового профілю кожного інституту, піклується про те, щоб кожен з них став провідним у своєму напрямі в республіці, державі, світі. Він вживає енергійних заходів, щоб усі академічні інститути мали сучасну матеріально-технічну базу. Організовує масове будівництво житла для працівників Академії, створює цілий новий район у Києві — Академмістечко.

Академія наук республіки стає головним центром країни, де широким фронтом здійснюються дослідження з актуальних проблем природничих, технічних, соціогуманітарних наук. Установи Академії займають гідні позиції в окремих розділах математики, теоретичної фізики, фізики твердого тіла і низьких температур, у радіофізиці та радіоастрономії, матеріалознавстві, кібернетиці й обчислювальній техніці, нейрофізіології, молекулярній біології, мікробіології та вірусології, генній інженерії та в інших галузях знань.

В Академії створюється дослідно-виробнича база, розвиваються нові форми зв'язку науки з виробництвом.

Борис Євгенович прагне організувати академічні установи в основних регіонах країни. У 1965 році за його ініціативою у Донецьку створено академічний науковий центр і відкрито університет. Згодом створені й успішно діють інші наукові центри АН УРСР: Західний (Львів), Південний (Одеса), Північно-Східний (Харків), Придніпровський (Дніпропетровськ) і Кримський (Сімферополь). Наукові центри виконують функції регіональних міжгалузевих органів координації наукової діяльності.

У 1963 році Б.Є. Патона обирають членом Президії АН СРСР. Робота на цьому посту дала йому змогу ознайомитися з діяльністю інститутів АН СРСР, вивчити досвід роботи Президії Академії та її відділень. У Бориса Євгеновича і президента АН СРСР академіка Мстислава Всеволодовича Келдиша склалися довірчі ділові стосунки, творчі зв'язки, що переросли у дружбу та взаємну повагу.

Добрі ділові стосунки склались і з головою Державного комітету СРСР з науки і техніки В.О. Кириліним, президентами АН СРСР А.П. Александровим, Г.І. Марчуком, Ю.С. Осиповим, із засновником і першим головою Сибірського відділення АН СРСР М.О. Лаврентьєвим і багатьма іншими вченими. Це допомагало організувати співробітництво вчених України з ученими Москви, Ленінграда, Но-

восибірська й інших регіонів РРФСР і союзних республік і, безперечно, сприяло розвитку науки в Україні. З їх допомогою вирішувались важливі питання розвитку окремих напрямів, створення міжгалузевих науково-технічних комплексів, міжнародного науково-технічного співробітництва.

Тісна співпраця АН УРСР, АН СРСР, ДКНТ, академії наук союзних республік сприяла розвитку в Україні багатьох нових наукових напрямів, створенню нових інститутів, інженерних центрів, зміцненню міжнародного авторитету Академії наук України.

Борис Євгенович ініціював створення великих комплексних науково-технічних програм в інтересах окремих галузей промисловості, транспорту, зв'язку та сільського господарства. Виконуючи ці програми, учені Академії зробили вагомий внесок безпосередньо у вирішення актуальних проблем розвитку економіки країни. Ця форма організації наукової діяльності отримала загальне визнання.

Він був організатором ряду наукових рад. У 1966 році Борис Євгенович очолив Наукову раду СРСР з проблеми «Нові процеси зварювання і зварні конструкції». Рада об'єднала вчених і спеціалістів Радянського Союзу й ефективно діяла з 1958 до 1991 рр.

1972 року за ініціативою Бориса Євгеновича створена Міжнародна науково-технічна рада країн-членів РЕВ з проблем зварювання. Завдяки діяльності ради, що успішно працювала до 1992 року, багато наукових і технічних установ країн-членів РЕВ вийшли на сучасний рівень досліджень і здійснили великий вплив на розвиток зварювання у своїх країнах.

Б.Є. Патон, за порадою М.В. Келдиша, організував Наукову раду при Президії АН СРСР з проблеми «Нові процеси одержання і обробки металевих матеріалів», яка об'єднала вчених академічних установ зі спеціалістами багатьох інших відомств і сприяла розвитку науки про матеріали в АН СРСР, РАН і НАН України. Багато учених-матеріалознавців і металургів, які активно працювали у цій раді, за рекомендацією Бориса Євгеновича були обрані в Академію наук СРСР і Російську академію наук і зробили великий внесок у розвиток науки про матеріали.

Борису Євгеновичу притаманне глибоке розуміння ролі й місця науки у вирішенні гуманітарних проблем розвитку

суспільства. Приділяючи велику увагу розробці й упровадженню сучасних технологій у виробництво, він одночасно добивається здійснення обґрунтованих наукових оцінок їхнього впливу на навколишнє середовище і людину. Під його керівництвом великі колективи вчених Академії виконали прогностичні оцінки негативних екологічних і соціально-економічних наслідків великомасштабної осушувальної та зрошувальної меліорації в Україні, інтенсивної хімізації сільського господарства, перекидання частини стоку річок Дунаю та Дніпра.

Принципову позицію Б.Є. Патон зайняв і у питанні будівництва атомної електростанції у районі Чорнобиля. На жаль, відомі усьому світові події 1986 року на ЧАЕС повністю підтвердили його застереження.

Видатні здібності Бориса Євгеновича Патона як лідера, ученого й організатора розкрилися у пам'ятні дні Чорнобильської трагедії.

Колективи багатьох Інститутів Академії наук УРСР, її Президія вже з перших днів включилися у роботу з ліквідації наслідків катастрофи. До виконання цієї роботи були залучені сотні вчених, спеціалістів Академії наук, міністерств, відомств, підприємств України.

Б.Є. Патон керував підготовкою пропозицій для директивних органів України й Урядової комісії СРСР. Пізніше, у вересні 1997 року, він очолив новостворену при Президенті України Консультативну раду незалежних експертів з комплексного вирішення проблем Чорнобильської атомної електростанції.

У 2004–2005 роках Видавничим домом «Академперіодика» НАН України було видано двотомник «Чорнобиль 1986–1987 рр.» (том I – «Документи і спогади»; том II – «Участь установ НАН України у подоланні наслідків катастрофи»). Наведені у цій капітальній праці документи об'єктивно і досить повно відображають роль Академії наук УРСР і самовіддану працю колективів Інститутів під керівництвом її президента.

Завдання, поставлені президентом, успішно виконуються і зараз колективом багатьох Інститутів НАН України.

Після розпаду Радянського Союзу і створення незалежної України в умовах довготривалої економічної та фінансової кризи, яка не обминула й Академію, президент

НАН України зумів зберегти Академію, її основні наукові школи.

Вдалося на законодавчому рівні закріпити статус Академії як вищої наукової державної організації, зберегти принципи її академічного самоуправління, здійснити перебудову її структури відповідно до нових умов, скерувати фундаментальні та прикладні дослідження на вирішення невідкладних завдань будівництва держави.

Визначені нові пріоритети в галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук. Створено ряд нових Інститутів і центрів соціогуманітарного профілю.

У деяких напрямках математики, інформатики, механіки, фізики й астрономії, матеріалознавства, хімії, молекулярної та клітинної біології, фізіології вдалося зберегти світовий рівень досліджень. Зростає внесок учених Академії у розвиток фундаментальних і прикладних досліджень в Україні. Створені нові технології, матеріали, обчислювальна техніка, знайдені нові родовища корисних копалин тощо.

Створені й успішно працюють інститути економіки та прогнозування, економіко-правових досліджень, проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, регіональних досліджень, демографії та соціальних досліджень, українознавства ім. І. Крип'якевича, сходознавства ім. А.Ю. Кримського, політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса, соціології, української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, української мови та ряд інших відділень, Інститутів і центрів.

Інститути Академії беруть активну участь у розробці інноваційних програм розвитку економіки України, у дослідженні її історії, культури, мови.

Удосконалюється організація фундаментальних і прикладних досліджень, визначені пріоритети у розвитку окремих наукових напрямів і міждисциплінарних досліджень. Серед них програма «Наносистеми, наноматеріали і технології», «Сенсорні системи», «Інтелектуальні інформаційні технології», «Воднева енергетика», «Енергозбереження», «Проблеми демографії і розвитку людства» тощо.

Успішно виконаний великий комплекс досліджень і розробок технології, обладнання і матеріалів за програмою «Ресурс», яку очолює Б.Є. Патон. У планах Академії передбачається подальший розвиток цих робіт.

Борис Євгенович постійно піклується про наукову молодь, залучення талановитих молодих людей у науку, про їх фінансову підтримку і поліпшення умов життя. Фінансуються молодіжні наукові проекти, будуються і реконструюються гуртожитки для аспірантів.

Багато зусиль Б.Є. Патон докладає для збереження і розвитку міжнародного наукового співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків із діловими партнерами зарубіжних країн.

Учені України беруть участь у виконанні багатьох міжнародних програм. Проводяться спільні конкурси наукових проектів з Українським науково-технологічним центром, Російським фондом фундаментальних досліджень, Російським гуманітарним науковим фондом, Сибірським відділенням Російської академії наук.

Б.Є. Патон — один з ініціаторів створення і збереження спільного наукового простору в рамках Співдружності Незалежних Держав. У 1993 році була створена Міжнародна асоціація академії наук (МАН), яка об'єднала національні академії 15 країн Європи й Азії. Борис Євгенович — беззмінний президент цієї асоціації. Під його керівництвом працює Наукова рада МАН з нових матеріалів.

Академік Б.Є. Патон — почесний президент Міжнародної інженерної академії, член Академії Європи, почесний член Римського клубу, Міжнародної академії технологічних наук, почесний член Міжнародної академії наук, освіти та мистецтв, Міжнародної астронавтичної академії, іноземний член академії та науково-технічних товариств багатьох країн. Десятки вітчизняних і зарубіжних університетів обрали академіка Б.Є. Патона почесним доктором, у тому числі — Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Санкт-Петербурзький державний технічний університет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Московський державний фізико-технічний університет та ін.

Б.Є. Патон провадив і продовжує провадити велику громадську роботу. Його багато разів обирали депутатом Верховної Ради СРСР і УРСР, заступником Голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР, членом Президії Верховної Ради УРСР, членом Центрального комітету КПРС і Комуністичної

партії України, він був керівником і членом різних високих комітетів і комісій. Перелік його посад вражає. Він успішно працює на цих посадах завдяки глибокому почуттю особистої відповідальності перед державою, народом, власною совістю.

Крім того, він відзначається надзвичайною організованістю, діловитістю, винятковою здатністю безпомилково схоплювати головне, миттєво приймати правильне рішення.

Допомагає йому нести цю важку ношу хороша фізична форма, яку він досі зберіг завдяки активному способу життя, регулярним і захопленим заняттям спортом — тенісом, водними лижами, плаванням.

Президент Російської академії наук академік Ю.С. Осипов довгі роки товаришує й співпрацює з Б.Є. Патонем. Характеризуючи Бориса Євгеновича, він сказав: *«Життя Б.Є. Патона — в науці, у сфері організації наукових досліджень і практичної реалізації наукових досягнень, його громадська й державна діяльність — воістину великий подвиг в ім'я розквіту науки, в ім'я майбутнього».*

За величезні заслуги перед наукою і державою Б.Є. Патон удостоєний високих звань двічі Героя Соціалістичної Праці СРСР, Героя України. Він — кавалер чотирьох орденів Леніна, орденів Жовтневої революції, Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, орденів Держави, князя Ярослава Мудрого IV і V ступенів, орденів Російської Федерації «За заслуги перед Вітчизною» I і II ступенів і «Пошани», орденів Франциска Скорини та Дружби народів Республіки Білорусь, «Ордена Честі» Грузії, «Достик» Республіки Казахстан, «Шикрет» (пошани) Республіки Азербайджан і багатьох інших нагород країн СНД. Б.Є. Патон — лауреат Ленінської та Державних премій СРСР і України в галузі науки і техніки. Йому присуджено Міжнародну премію «Глобальна енергія». Він нагороджений золотими медалями ім. М.В. Ломоносова, С.І. Вавілова, С.П. Корольова, Срібною медаллю ім. А. Ейнштейна ЮНЕСКО та багатьма іншими нагородами й відзнаками.

Борис Євгенович безмежно відданий Науці, Інституту, Академії, Вітчизні.

Сьогодні не можна уявити Інститут електрозварювання і Національну академію наук без Б.Є. Патона. Його життєва мудрість, багатющий досвід, міжнародний авторитет у

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

науці й суспільстві дали змогу зберегти науковий потенціал України.

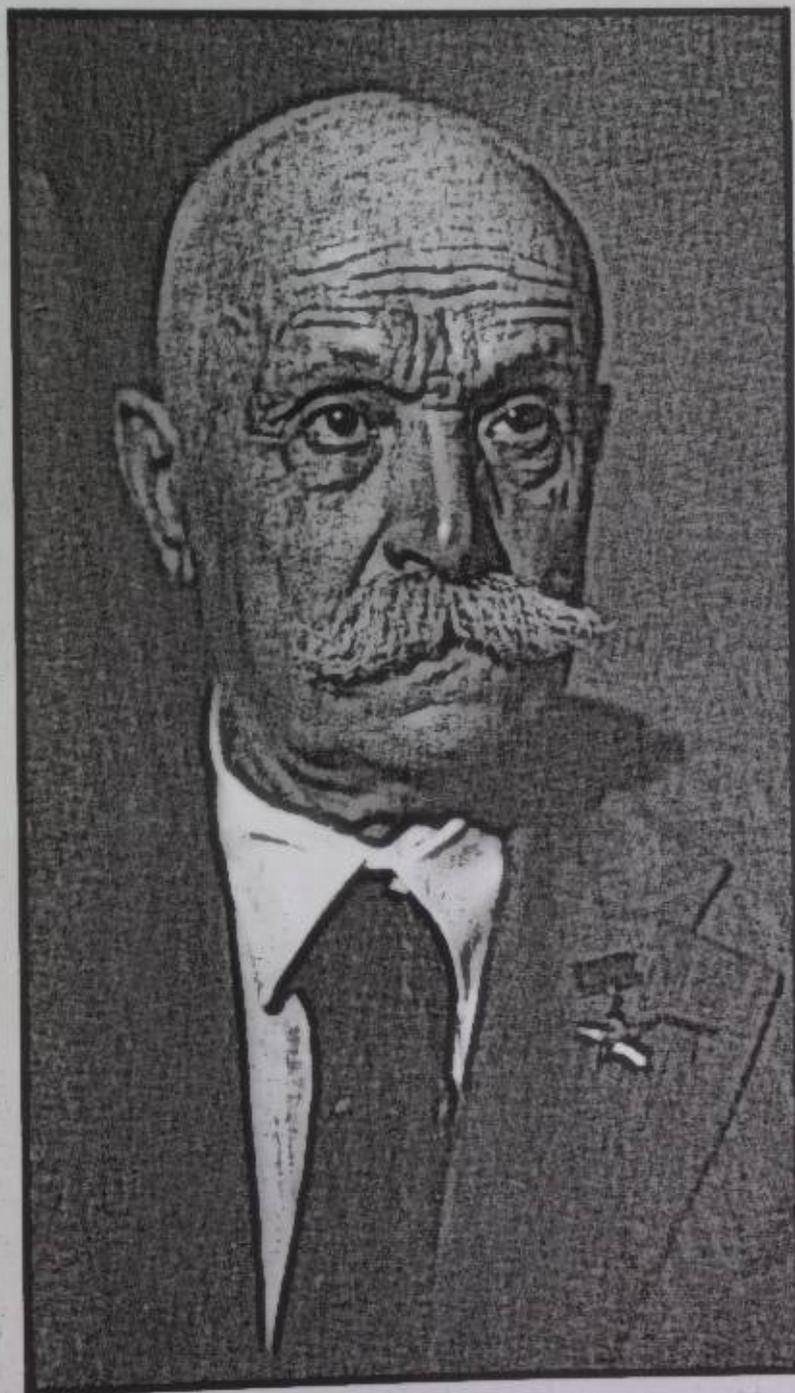
Борис Євгенович Патон — лідер, боєць, творча особистість, глибоко порядна й добра людина, йому притаманна фантастична енергія і працездатність, він має величезний досвід, глибокі знання в багатьох галузях, здатність постійно вчитися. У нього широка натура, гострий аналітичний розум, він демократичний, доброзичливий, відкритий для спілкування, доступний, завжди готовий підтримати людину в біді, допомогти їй.

Символічно, що Борис Євгенович народився у день заснування Національної академії наук України. У 1998 році на святкуванні 80-річчя Академії та її президента величезний зал палацу «Україна» овацією зустрів повідомлення про присвоєння Б.Є. Патону, першому в державі, звання Героя України.

Такий наш дорогий Борис Євгенович!

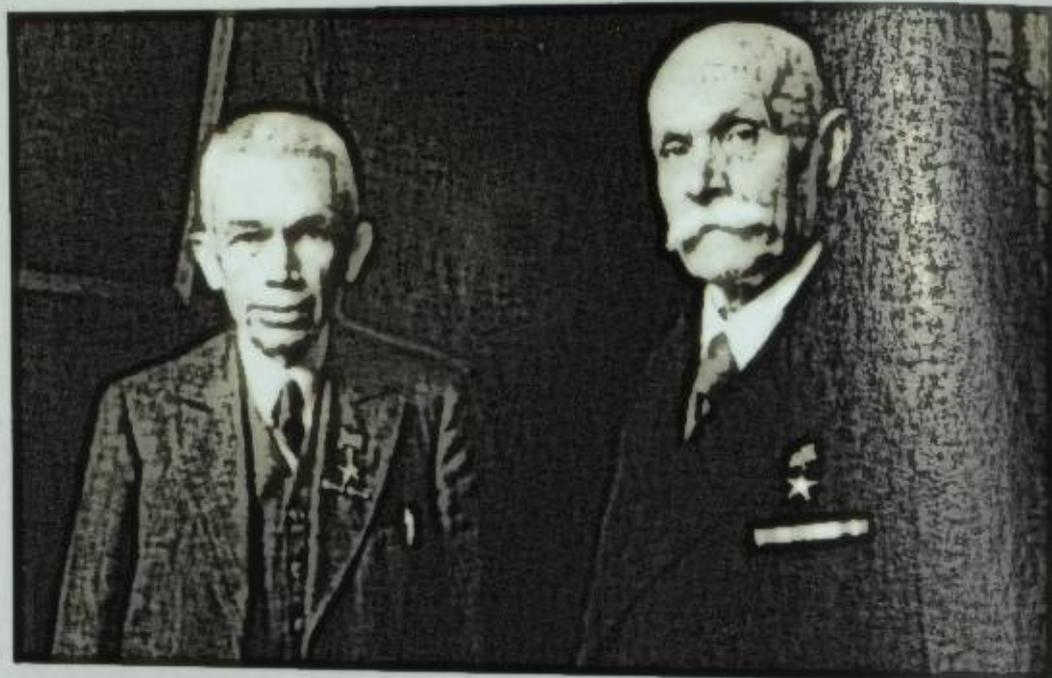
50-річчя обрання Президентом НАН України Борис Євгенович Патон зустрічає словненим творчих задумів, невтримного бажання працювати, примножувати внесок науки у процвітання нашої держави — незалежної України. Щиро зичимо йому нових успіхів, доброго здоров'я і великого щастя.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

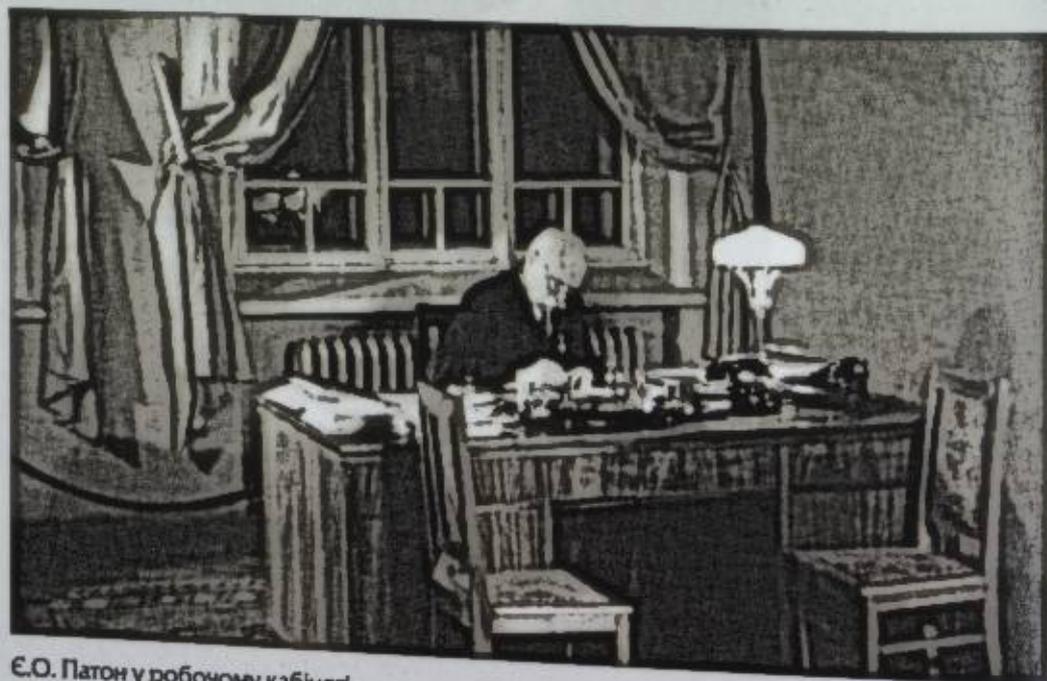

Євген Оскарович Патон. 1950 р.
Евгений Оскарович Патон. 1950 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Президент АН УРСР О.О. Богомолець та віце-президент АН УРСР Є.О. Патон. 1945 р.
Президент АН УССР А.А. Богомолець и вице-президент АН УССР Е.О. Патон. 1945 г.

Є.О. Патон у робочому кабінеті.
Е.О. Патон в рабочем кабинете.

Родовід

Євген Оскарович і Наталя Вікторівна Патони. 1950 р.
Евгений Оскарович и Наталья Викторовна Патоны. 1950 г.

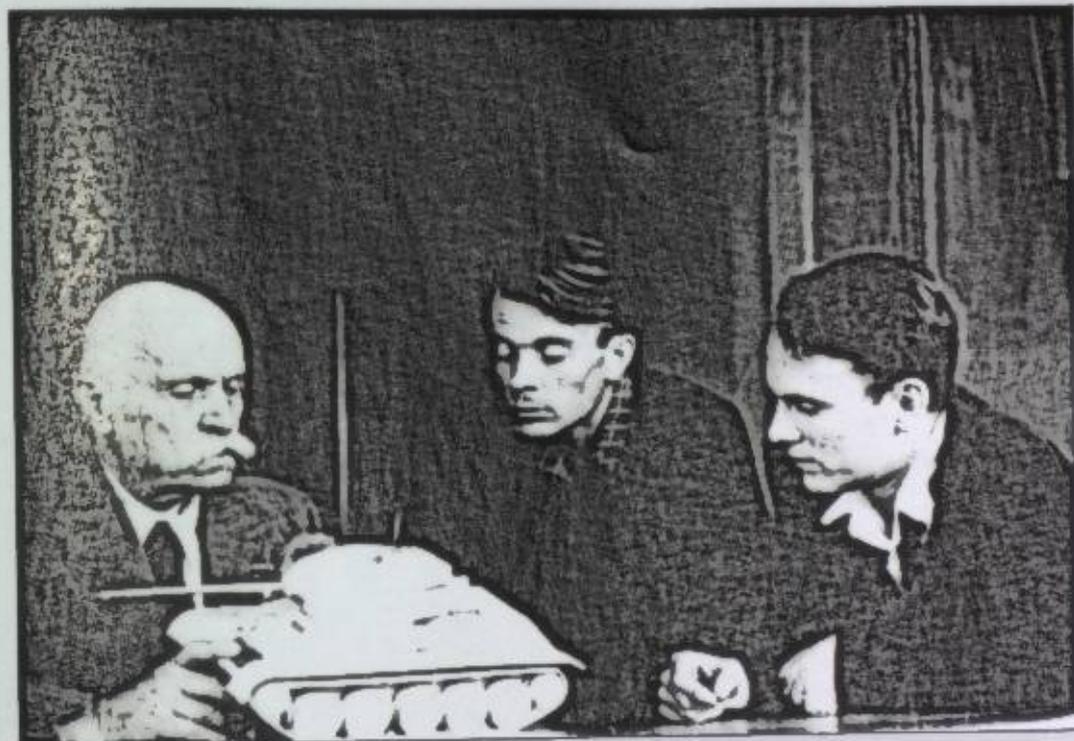

Сини Володимир
(праворуч) і Борис.
1925 р.

Сыновья Владимир
(справа) и Борис.
1925 г.

Є.О. Патон із синами Володимиром і Борисом у конструкторському відділі інституту. 1950 р.
Є.О. Патон с синовьями Владимиром и Борисом в конструкторском отделе института. 1950 г.

Є.О. Патон ділиться спогадами з синами.
Є.О. Патон делится воспоминаниями с сыновьями.

Батько та син на кручах
Дніпра поблизу нового
мосту. 1953 р.
Отец и сын на кручах
Днепра возле нового
моста. 1953 г.

Біля пам'ятника батьку. 2002 р.
Возле памятника отцу. 2002 г.

Співробітники Інституту електрозварювання на відкритті пам'ятника Є.О. Патону
на території НТУ України «КПІ». 2002 р.
Сотрудники Института электросварки на открытии памятника Е.О. Патону
на территории НТУ Украины «КПИ». 2002 г.

Зворушлива зустріч випускників Київського політехнічного інституту 1941–1942 рр.
У центрі – Б.Е. Патон і М.З. Згуровський, 2005 р.

Волнующая встреча выпускников Киевского политехнического института 1941–1942 гг.
В центре – Б.Е. Патон и М.З. Згуровский, 2005 г.

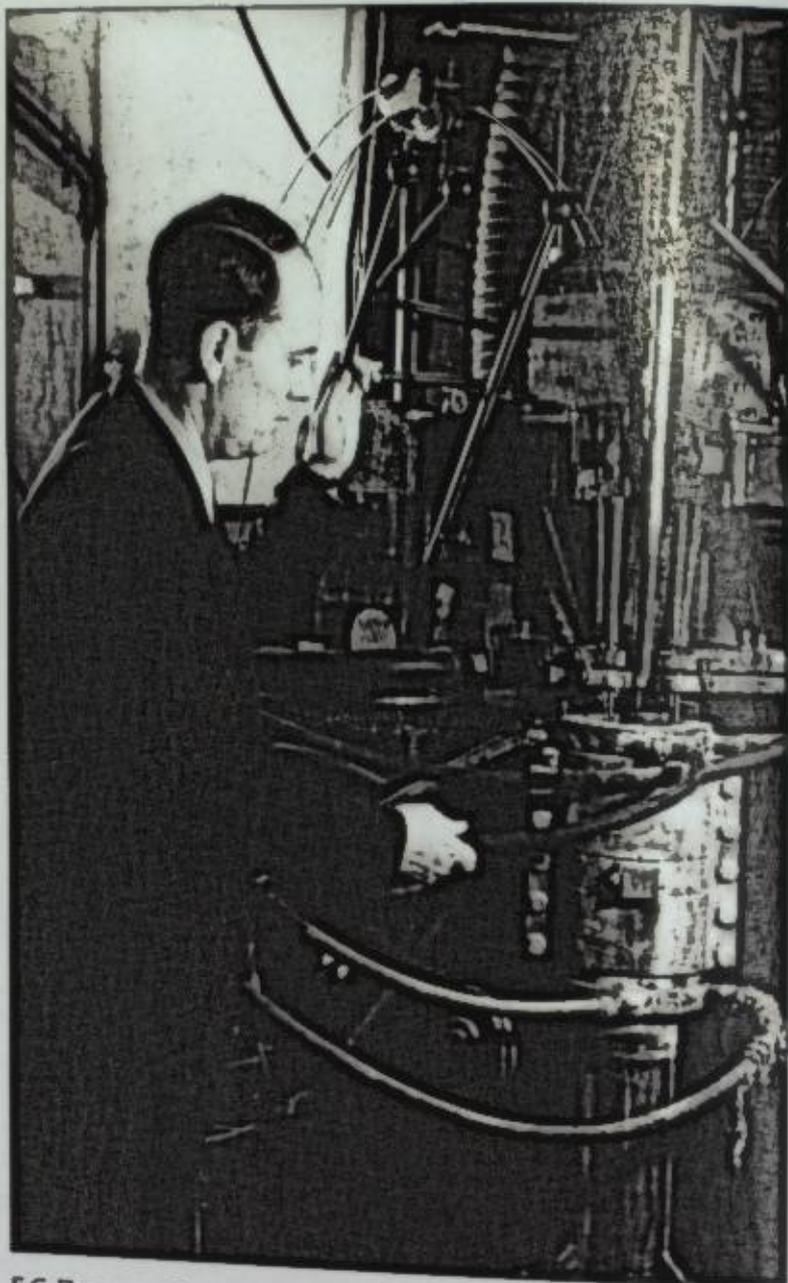
Патонівці, які працювали з Євгеном Оскаровичем Патоном на Уралвагонзаводі
в м. Нижній Тагіл у 1941–1944 рр. ▶
Патоновцы, работавшие с Евгением Оскаровичем Патоном на Уралвагонзаводе
в г. Нижний Тагил в 1941–1944 гг.

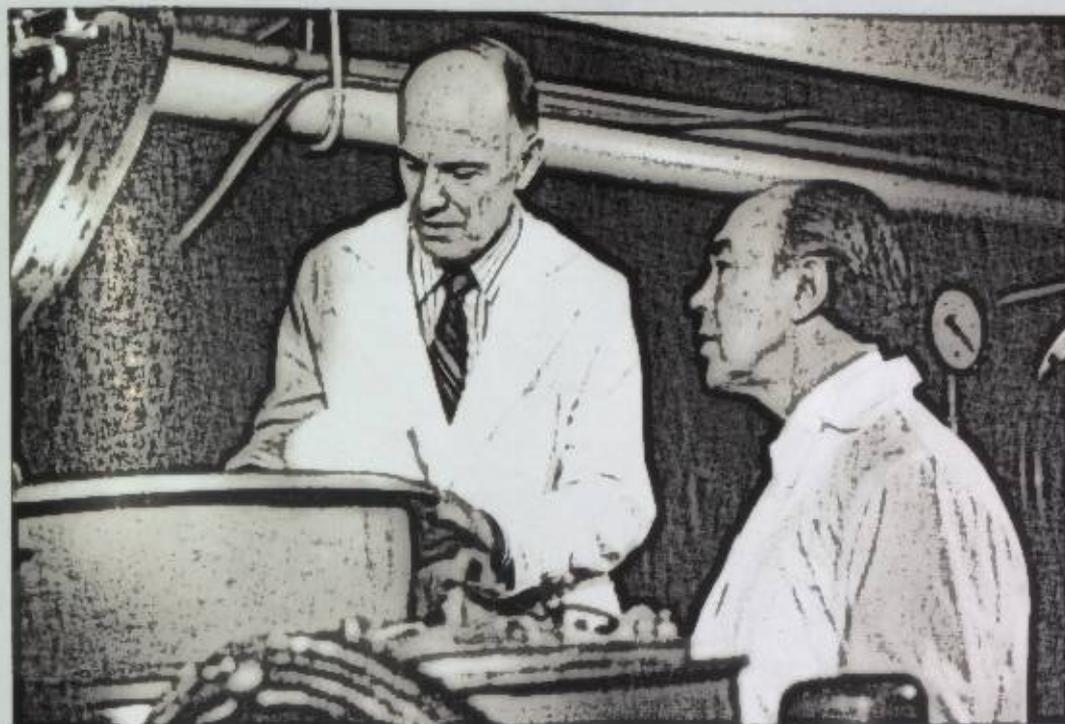
У День Перемоги, 9 травня 1995 р.

В День Победы, 9 мая 1995 г.

Б.Є. Патон у лабораторії електрошлакового переплаву.
Б.Є. Патон в лаборатории електрошлакового переплава.

У лабораторії електронно-променевого напилювання академіка Б.О. Мовчана.
В лаборатории електронно-лучевого напыления академіка Б.А. Мовчана.

Борис Євгенович в лабораторії наплавки.
Борис Євгеньевич в лаборатории наплавки.

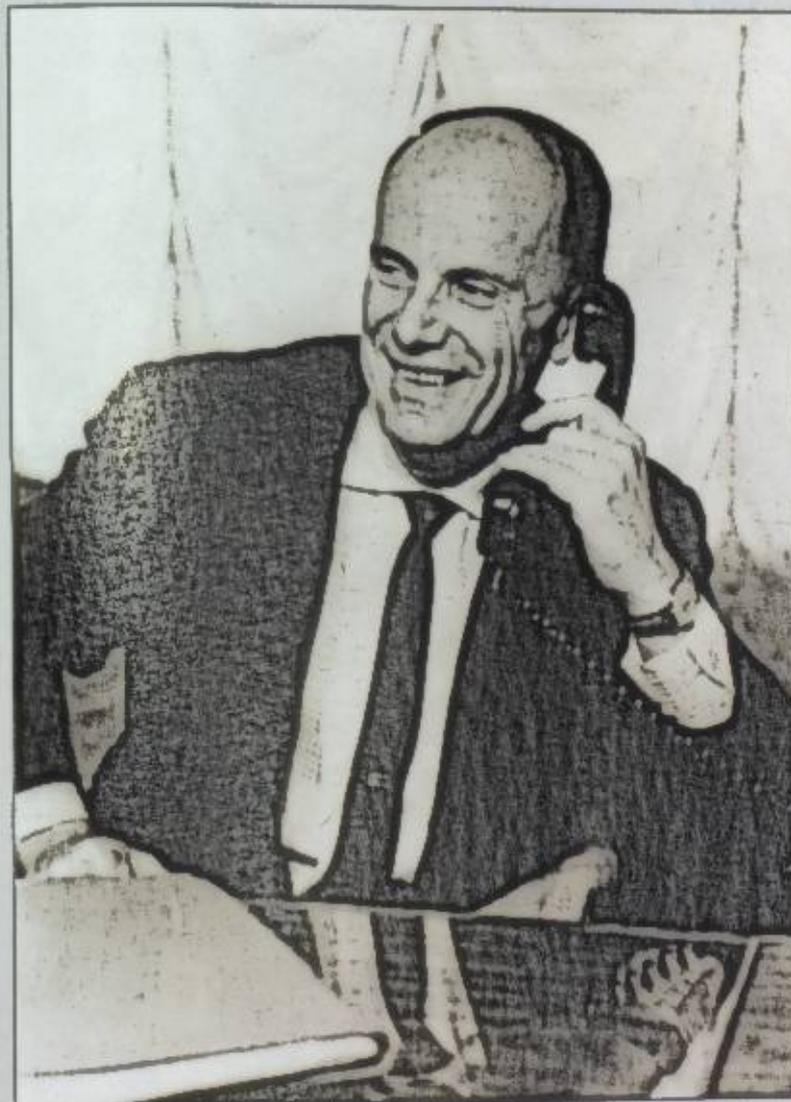
Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Обговорення робочих планів у кабінеті директора.
Обсуждение рабочих планов в кабинете директора.

Учений,
директор інституту

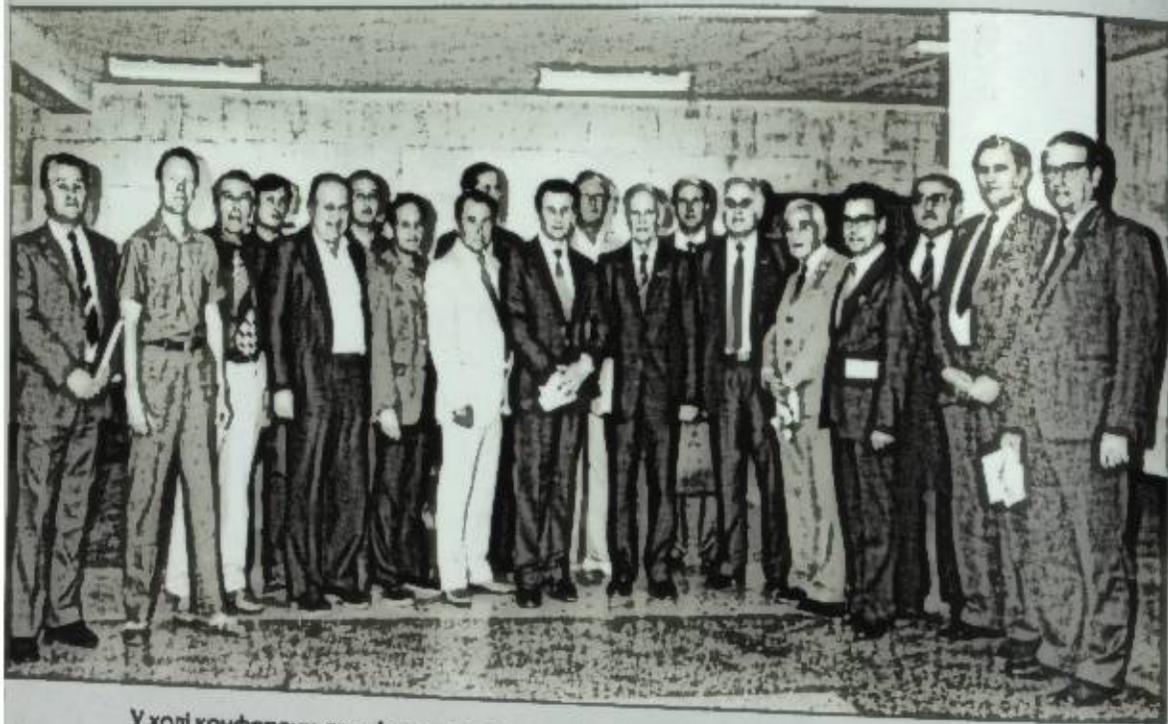

Б.Є. Патон вирішує нагальні питання інституту.
Б.Є. Патон решает насущные вопросы института.

◀ Цех електронно-променевих технологій на ДЗСЕМ ІЕЗ ім. Є.О. Патона.
Цех электронно-лучевых технологий на ОЗСЭМ ИЭС им. Е.О. Патона.

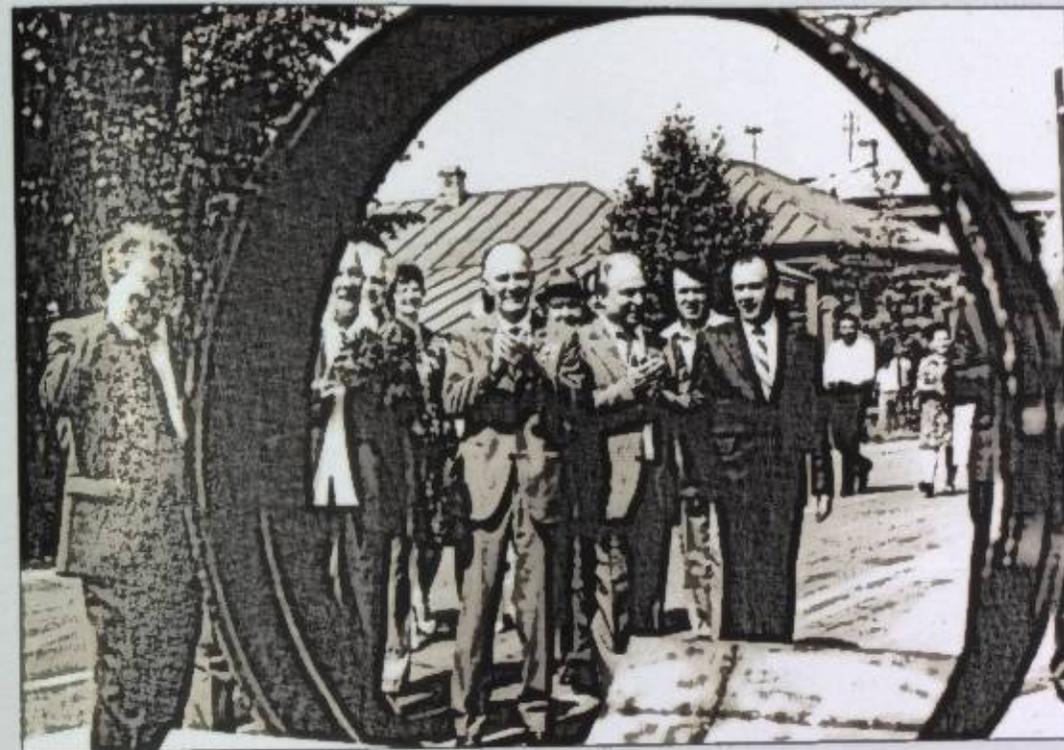
Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

У холі конференц-залу Інституту електрозварювання.
В холле конференц-зала Института электросварки.

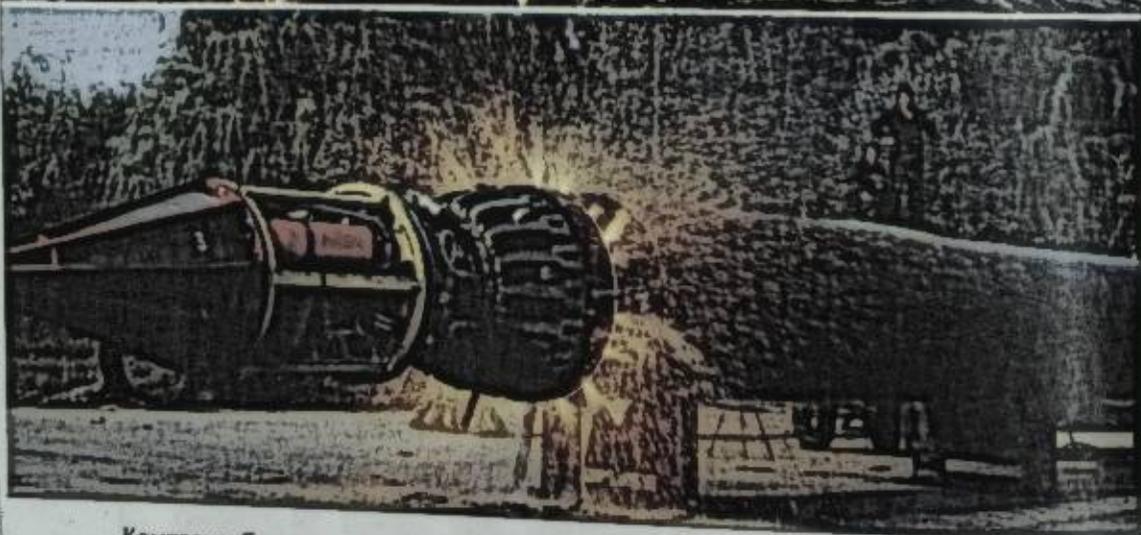
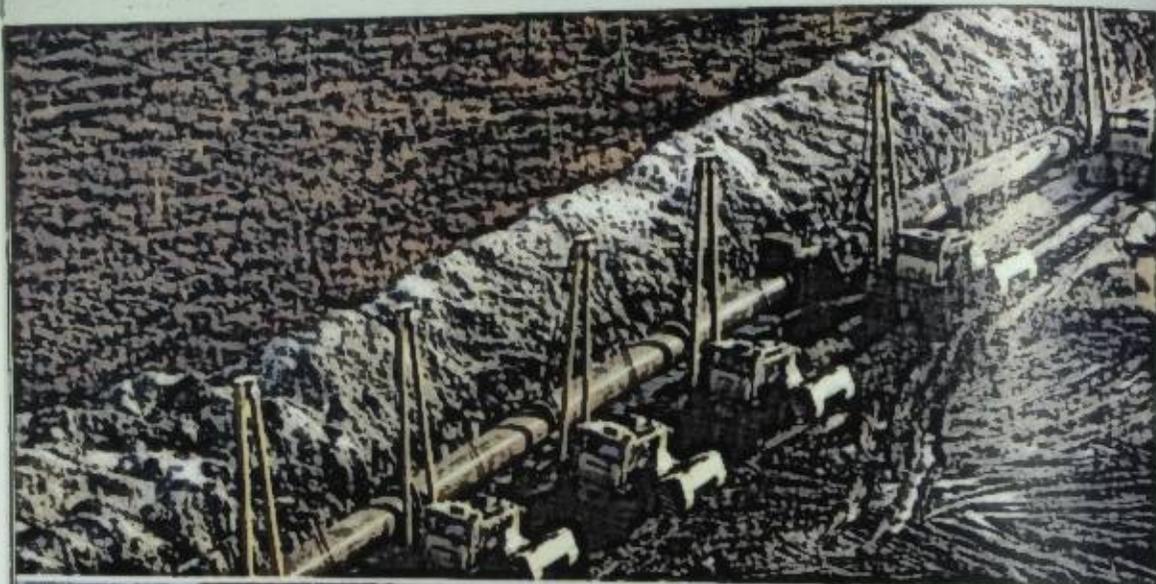
На урочистостях з нагоди 100-річчя відкриття М.М. Бенардосом дугового зварювання. ▶
Лух, Іванівська обл., 1981 р.
На торжествах по случаю 100-летия открытия Н.Н. Бенардосом дуговой сварки.
Лух, Ивановская обл., 1981 г.

Учений,
директор інституту

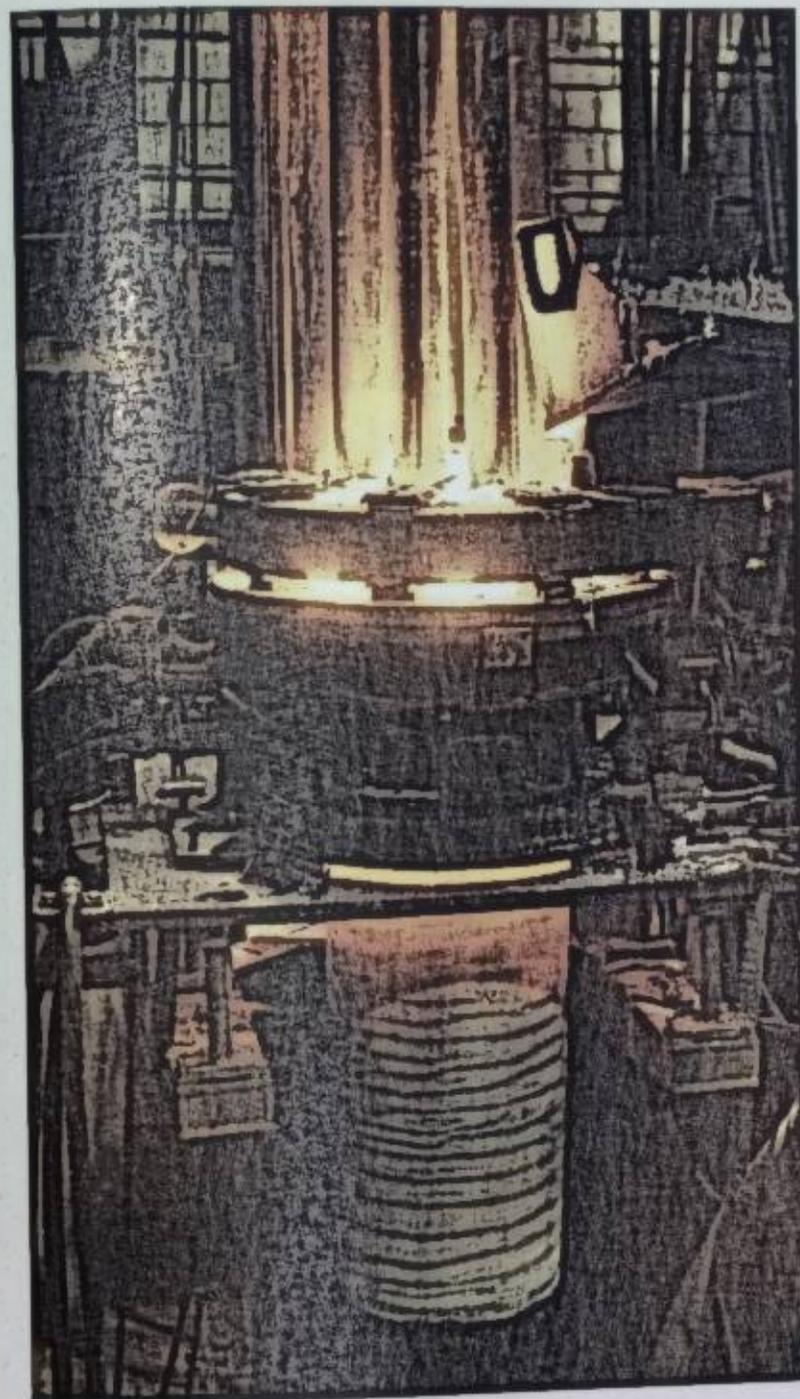

На виставці зварних констукцій. Лух, Іванівська обл., 1981 р.
На выставке сварных конструкций. Лух, Ивановская обл., 1981 г.

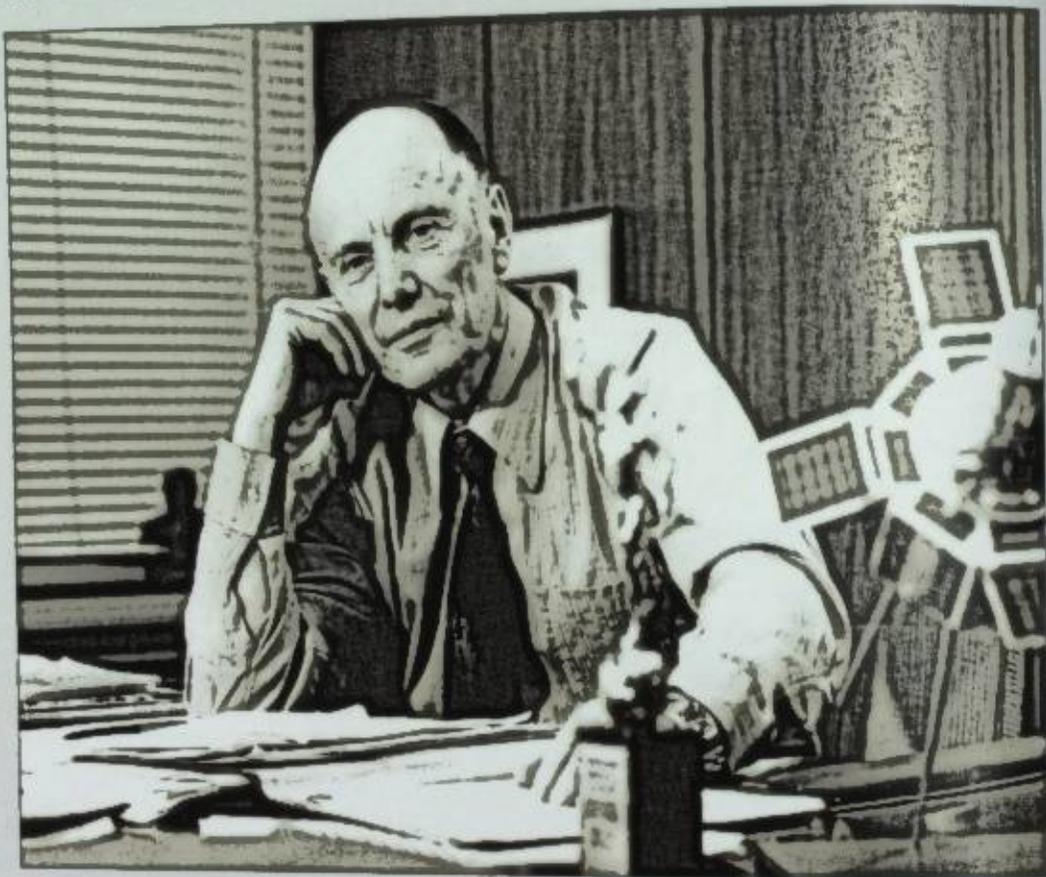

Комплекс «Север» для контактного зварювання труб магістральних трубопроводів.
Комплекс «Север» для контактной сварки труб магістральних трубопроводов.

Установка УШ-126А для електрошлакової виплавки пористих зливків.
Установка УШ-126А для електрошлаковой выплавки пористых слитков.

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

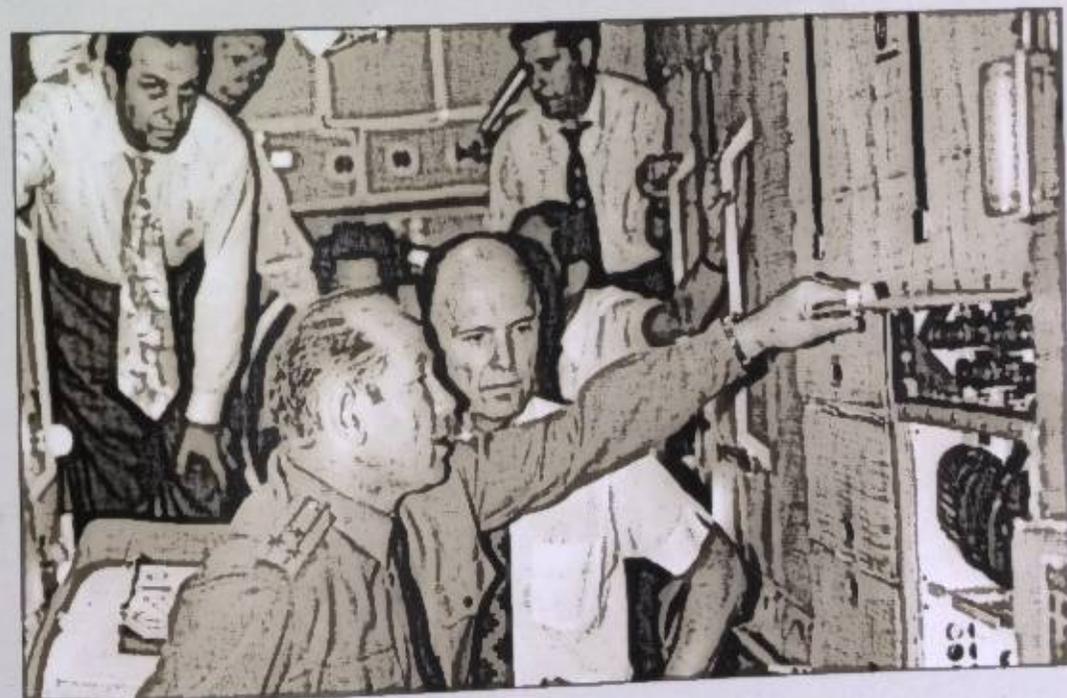
Б.Е. Патон у роздумах.
Б.Е. Патон в раздумьях.

Б.Е. Патон з льотчиком-космонавтом О.А. Леоновим у тренувальному
комплексі орбітальної станції.
Б.Е. Патон с летчиком-космонавтом А.А. Леоновым в тренировочном
комплексе орбитальной станции.

Учений,
директор інституту

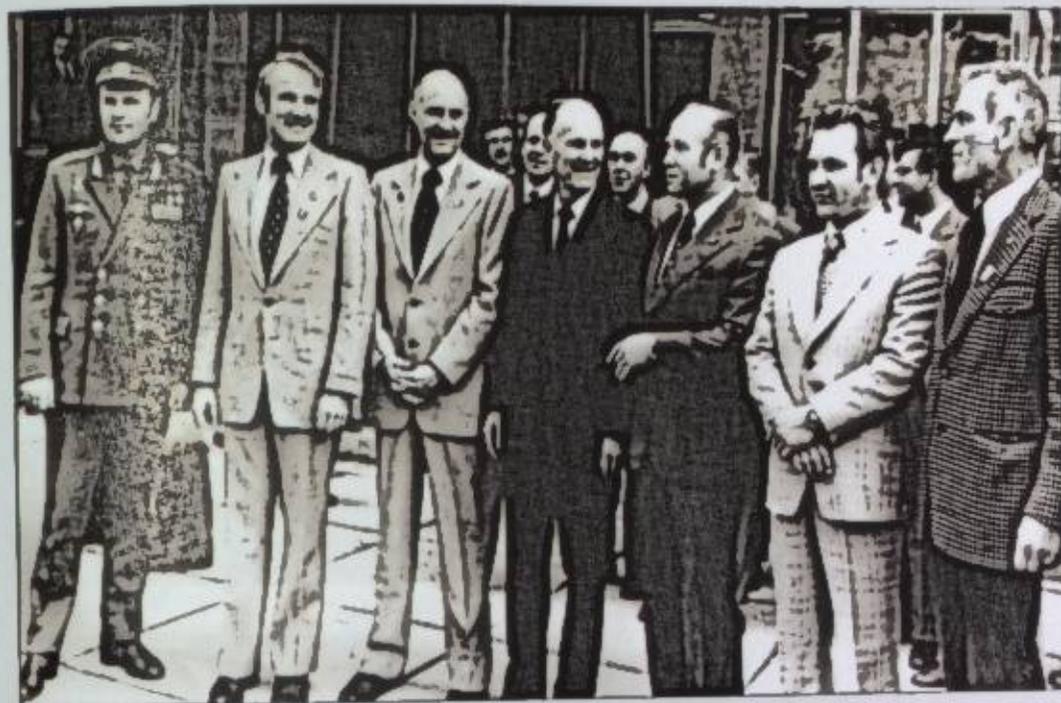
У лабораторії космічних технологій ІЕЗ ім. Є.О. Патона.
В лаборатории космических технологий ИЭС им. Е.О. Патона.

Разом з льотчиком-космонавтом В.М. Комаровим. Київ, 1966 р.
Вместе с летчиком-космонавтом В.М. Комаровым. Киев, 1966 г.

Б.Є. Патон в оточенні льотчиків-космонавтів СРСР і астронавтів США
в ІЕЗ ім. Є.О. Патона після успішного завершення
радянсько-американської програми «Союз-Аполлон».
Б.Є. Патон в оточенні летчиків-космонавтів СРСР і астронавтів США
в ІЕЗ ім. Є.О. Патона після успішного
завершення советско-американской программы «Союз-Аполлон».

**Б.Е. ПАТОН. 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

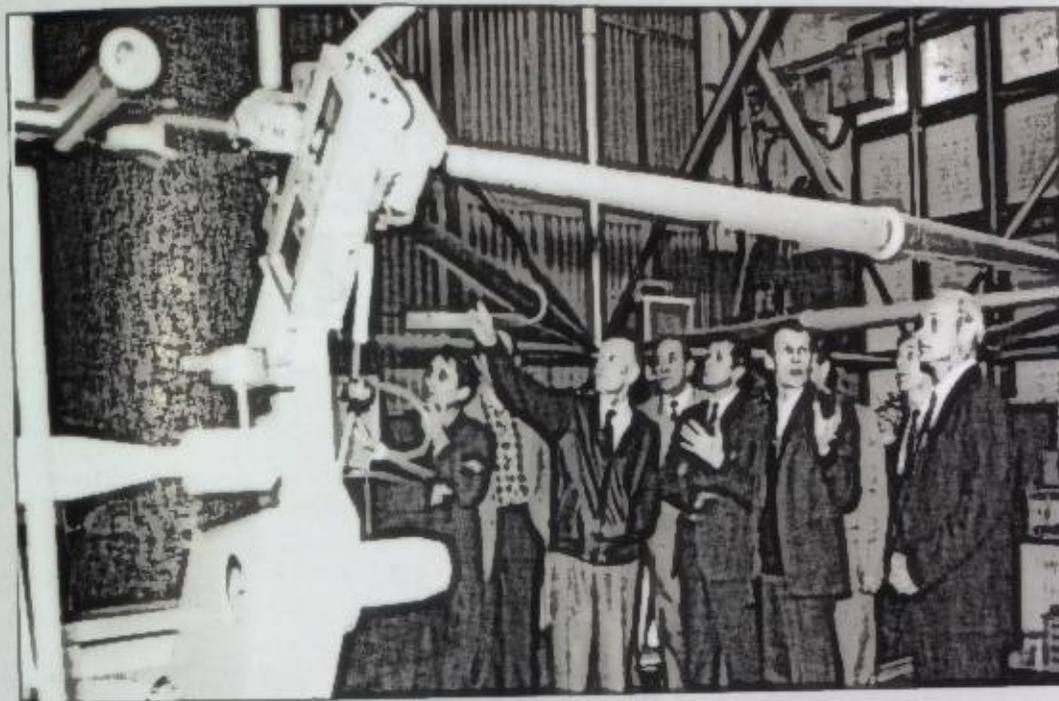
З льотчиком-космонавтом
Г.Т. Береговим
С летчиком-космонавтом
Г.Т. Береговим

Льотчики-космонавти
В.М. Кубасов
і Г.С. Шонін поряд
з установкою
для зварювання
в космосі «Вулкан»
1968 р.
Летчики-космонавти
В.Н. Кубасов
і Г.С. Шонин возле
установки
для зварки
в космосі
«Вулкан». 1968 г.

Учений,
директор інституту

Б.Е. Патон демонструє зварну конструкцію для космічного апарату.
Б.Е. Патон демонстрирует сварную конструкцию для космического аппарата.

Льотчики-космонавти С.Е. Савицька та В.О. Джанібєков в ІЕС ім. Е.О. Патона. 1984 р.
Летчики-космонавты С.Е. Савицкая и В.А. Джанибеков в ИЭС им. Е.О. Патона. 1984 г.

Б.Є. ПАТОН / СЬОГОДІ В
НАЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Б.Є. Патон у робочому кабінеті директора Інституту електросварювання
ім. Є.О. Патона НАН України.

Б.Є. Патон в робочем кабінеті директора Інститута електросварки
ім. Є.О. Патона НАН України.

Учений,
директор Інституту

Члени Національної академії наук України — співробітники ІЕЗ
ім. Є.О. Патона. 1993 р.

Члены Национальной академии наук Украины — сотрудники ИЭС
им. Е.О. Патона. 1993 г.

У дослідницькому центрі НАСА, США, 1996 р.

В исследовательском центре НАСА, США, 1996 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

В Інституті хірургії
і трансплантології
ім. О.О. Шалімова
АМН України.
Зварювання живих
тканин. Березень
1997 р.

В Інституте
хірургии
и трансплантологии
им. А.А. Шалимова
АМН Украины.
Сварка живых тканей.
Март 1997 г.

Після вручення Державної премії України в галузі науки і техніки авторському колективу, який виконав комплекс робіт зі зварювання живих тканин. 2005 р.
После вручения Государственной премии Украины в области науки и техники авторскому коллективу, выполнившему комплекс работ по сварке живых тканей. 2005 г.

Захоплення,
родина

На тенісному корті разом з академіками О.С. Давидовим та П.Г. Костоком. Початок 70-х років.

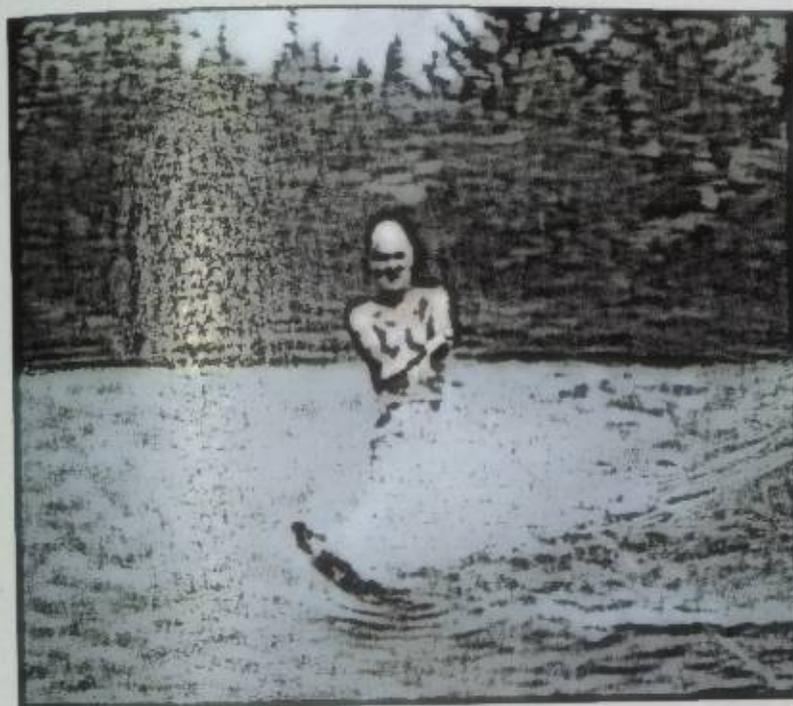
На тенісному корті вместе с академиком А.С. Давыдовым и П.Г. Костоком. Начало 70-х годов.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

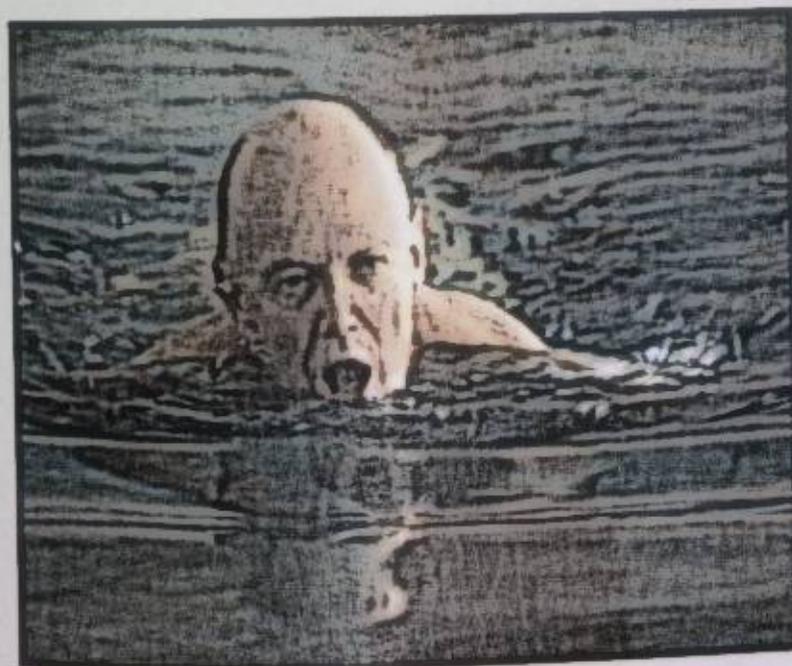

На тенісному корті. 1974 р.
На теннисном корте. 1974 г.

Захоплення,
родина

Найулюбленіше захоплення — водні лижі. 80-ті роки.
Самое любимое увлечение — водные лыжи. 80-е годы.

Ще одне улюблене захоплення — плавання. 2003 р.
Еще одно любимое увлечение — плавание. 2003 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

У горах Кавказу, Терскол, 1976 р.
В горах Кавказу, Терскол, 1976 г.

На футбольному матчі з дружиною.
На футбольному матчі з бундугою.

Захоплення,
родина

З дочкою Євгенією. Конча-Заспа, 1998 р.
С дочкой Евгенией. Конча-Заспа, 1998 г.

З дочкою Євгенією, онучкою Олечкою та дружиною
Ольгою Борисівною. Конча-Заспа, 1998 р.
С дочерью Евгенией, внучкой Олечкой и супругой
Ольгой Борисовной. Конча-Заспа, 1998 г.

З онукою Олею під час вручення міжнародної премії
«Глобальна енергія». Санкт-Петербург, 2010 р.

С внучкою Олей во время вручения международной премии
«Глобальная энергия». Санкт-Петербург, 2010 г.

Фото з сайту www.globalenergyprize.org

Б.Е. Патон з особистим шофером і близькою людиною
М.Й. Бобром.

Б.Е. Патон с личным шофером и близким человеком
Н.И. Бобром.

И.К. Походня,
акад. НАН Украины

ЖИЗНЕННЫЙ И ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ БОРИСА ЕВГЕНЬЕВИЧА ПАТОНА

Борис Евгеньевич Патон — выдающийся украинский ученый в области сварки, металлургии и технологии материалов, материаловедения, видный общественный деятель и талантливый организатор науки, академик Национальной академии наук Украины, Академии наук СССР, Российской академии наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники УССР, лауреат Ленинской премии и Государственных премий СССР и Украины, дважды Герой Социалистического Труда СССР, Герой Украины, участник Великой Отечественной войны, ликвидатор аварии на Чернобыльской атомной электростанции.

Вместе со своим отцом — Евгением Оскаровичем Патоном — он создал всемирно известную патоновскую научную школу.

Мировой авторитет Б.Е. Патону принесли разносторонняя и чрезвычайно плодотворная научная и инженерная деятельность, стремление направить фундаментальные научные исследования на решение проблем общества.

Б.Е. Патон более 58 лет возглавляет всемирно признанный научно-технологический центр — Институт электро-сварки им. Е.О. Патона НАН Украины и уже 50 лет является бессменным президентом Академии наук УССР — ныне Национальной академии наук Украины.

Борис Евгеньевич Патон родился 27 ноября 1918 года в Киеве. Он выходец из известного дворянского рода Патонов, семейной традицией которого было служение Отечеству и военная служба. Его прадед — Петр Иванович Патон — был зачислен в армию М.И. Кутузова шестнадцатилетним юношей и участвовал в Отечественной войне 1812 года, награжден орденом, завершил службу генералом от инфантерии и сенатором Российской империи. Дед — Оскар

Петрович — военный инженер, гвардейский полковник, консул Российской империи. Отец — Евгений Оскарович Патон — выдающийся ученый и инженер, основатель и руководитель Института электросварки, человек высокого гражданского долга, Герой Социалистического Труда СССР, награжден боевыми орденами, участник Великой Отечественной войны 1941 — 45 годов, внёс большой вклад в Победу над фашизмом.

В 1916 году Евгений Оскарович встретился с Натальей Викторовной Будде и женился на ней. Наталья Викторовна Будде происходила из старинного дворянского рода. Дед по материнской линии — Виктор Эммануилович — состоял в Пажеском корпусе, служил в Кавалергардском полку. Его брат — Александр Эммануилович — был генералом, двоюродный брат Натальи Викторовны — Евгений Федорович Будде — известный русский ученый, языковед, исследователь истории русского языка, диалектологии великорусских наречий, синтаксиса русского языка, член-корреспондент Императорской Санкт-Петербургской академии наук с 1916 года, затем Российской академии наук и АН СССР. Наталья Викторовна Будде — воспитанница Фребелевского женского педагогического института, который выпускал высококвалифицированных специалистов по дошкольному воспитанию детей. После Октябрьской революции 1917 года институт был преобразован в Институт народного образования. И во времена революции, и в тяжелые годы гражданской войны и становления нового государства, и в годы Великой Отечественной войны она была ближайшим другом и помощником Евгения Оскаровича.

В 1941 году Б.Е. Патон окончил Киевский политехнический институт и был направлен в Горький на завод «Красное Сормово», а в следующем году переведен на работу в Институт электросварки, находившийся в то время на «Уралвагонзаводе» в Нижнем Тагиле. На этом заводе в 1942 году началась производственная и научная деятельность Б.Е. Патона. С тех пор в течение одиннадцати лет Борис Евгеньевич работал вместе с отцом — это были годы его становления как научного работника и исследователя, а затем и как руководителя большого научного коллектива.

Борис Евгеньевич оказался одним из наиболее одаренных учеников и достойным последователем своего отца.

Он продолжил и блестяще развил дело, начатое Е.О. Патоном.

Все силы института в годы войны были сосредоточены на оказании помощи крупнейшему уральскому вагоностроительному заводу, а позднее и другим заводам, осваивавшим массовое производство танков.

Наряду с большой и напряженной работой на оборонных заводах коллектив института продолжал вести научные исследования. В 1942 году В.И. Дятлов обнаружил явление саморегулирования плавления электрода при электродуговой сварке под флюсом. Исследование этого явления Б.Е. Патоном совместно с А.М. Макарой, П.И. Севбо, М.Н. Сидоренко позволило создать простой и надежный сварочный автомат.

Применение сварочных автоматов позволило значительно увеличить производство танков.

Танк Т-34, который производился на «Уралвагонзаводе» и других заводах страны в огромных масштабах, был признан специалистами лучшим средним танком Второй мировой войны и в значительной мере предопределил нашу Победу над фашизмом. Благодаря надежной сварной броне были спасены жизни многих тысяч танкистов.

За достижения в механизации и автоматизации сварочных работ при изготовлении боевой техники Б.Е. Патон в 1943 году был награжден орденом Трудового Красного Знамени.

В годы войны Борис Евгеньевич, несмотря на огромную практическую работу в цехах завода, выполнил ряд важных исследований статических свойств автоматов для сварки под флюсом.

Развитию и углублению этих исследований была посвящена кандидатская диссертация Б.Е. Патона, защищенная в 1945 году. В последующих трудах он показал, что оптимальными характеристиками обладает автомат с постоянной скоростью подачи проволоки, укомплектованный источниками питания с быстродействующим регулятором напряжения. Этот вывод стал принципиальной основой развития оборудования для механизированной сварки под флюсом и в защитных газах.

За разработку полуавтоматов для сварки под флюсом Б.Е. Патону и его сотрудникам, а также работникам ленин-

градского завода «Электрик» была присуждена в 1950 году Сталинская премия СССР в области науки и техники. Позже этот принцип управления был положен в основу создания полуавтоматов для сварки в защитных газах.

Б.Е. Патон плодотворно работал над завершением исследований, связанных с условиями устойчивого горения дуги и ее регулирования. Он успешно защитил докторскую диссертацию и был избран в 1951 году членом-корреспондентом Академии наук УССР.

Под руководством Б.Е. Патона выполнены исследования в области сварочных источников питания, в первую очередь сварочных трансформаторов. В эти годы автоматическая сварка под флюсом была одним из самых высокопроизводительных процессов. Промышленность нуждалась в новых разработках в этой области. В институте развернулись исследования металлургических процессов сварки под флюсом. В короткое время были созданы основы теории металлургии сварки и наплавки под флюсом, разработана гамма флюсов различного назначения. Созданы новые технологии и мощное производство плавленных флюсов.

На основе этих разработок на Харцызском трубном заводе создано первое в стране производство высококачественных труб большого диаметра. Б.Е. Патон — один из его создателей. Эта работа была основополагающей в организации и развитии современного массового производства труб большого диаметра на Харцызском, Челябинском, Волжском, Выксунском и других заводах для мощных газотранспортных систем СССР. Она стала делом всей его жизни.

В институте был создан новый процесс дуговой сварки под флюсом швов, расположенных в различных пространственных положениях. Этот способ позволил механизировать сварочные работы на строительных площадках. Впервые он был применен на монтаже пролетных строений киевского моста через Днепр, названного именем Е.О. Патона — главного идеолога сварного мостостроения, технического руководителя проектирования и строительства этого уникального сооружения. Позднее был создан способ дуговой сварки порошковой проволокой с принудительным формированием шва. Он широко исполь-

зован при сооружении пролетных строений Московского и Южного мостов через Днепр в Киеве и через Волгу в Саратове, сооружении магистральных трубопроводов, металлургических агрегатов, химических аппаратов, корпусов судов.

В 1950 году Борис Евгеньевич был назначен на должность заместителя директора института по научной работе, а в 1953 году, после кончины Евгения Оскаровича Патона — директором Института электросварки им. Е.О. Патона Академии наук УССР.

Дальнейший прогресс сварочной науки, техники, производства требовал системного подхода в масштабах всей страны. Борис Евгеньевич развил плановое начало в организации научных исследований института. Он устанавливает деловые связи с руководителями предприятий, совнархозов, министерств, Госплана СССР, организует и возглавляет подготовку предложений о развитии сварки в СССР. В июне 1958 года ЦК КПСС и Совет Министров СССР приняли постановление «О дальнейшем внедрении в производство сварочной техники».

Постановление предусматривало развитие фундаментальных исследований сварочных процессов, разработку оборудования, материалов, технологий, создание новых НИИ и заводских лабораторий, строительство специализированных заводов по производству сварочного оборудования, материалов, сварных конструкций. В течение последующих пятилеток был принят еще ряд таких постановлений. Их выполнение предопределило развитие сварочной науки и техники во второй половине XX века не только в СССР, но и в ряде зарубежных стран. СССР стал ведущей страной мира в области сварки, а наши американские коллеги называли Киев столицей сварщиков мира.

Борис Евгеньевич отличается исключительным умением работать с коллективом. Он всегда готов поддержать интересную идею, оценить по достоинству выполненную работу. Его энтузиазм, редкостная трудоспособность и внимание к каждому сотруднику создают в коллективе института здоровую творческую атмосферу.

Пример тому — развитие электрошлаковой сварки. Сотрудник института Г.З. Волошкевич, решая задачу создания способа сварки в монтажных условиях, обнаружил, что

источником нагрева может служить расплавленный шлак, по которому протекает электрический ток. Этот процесс был назван электрошлаковым.

Борис Евгеньевич сумел предвидеть большое будущее этого процесса. Он сосредоточил силы коллектива на решении наиболее важных проблем электрошлаковой сварки. В кратчайшие сроки был создан новый перспективный способ сварки металла большой толщины, проверенный в производственных условиях и готовый к широкому внедрению.

Применение электрошлаковой сварки внесло коренные изменения в технологию производства таких изделий, как барабаны котлов высокого давления, станины тяжелых прессов и прокатных станков, колеса и валы гидротурбин и т. д. Вместо литых и кованных крупногабаритных деталей появились значительно более экономичные — сварные и сварно-кованные.

В 1957 году Б.Е. Патон и Г.З. Волошкевич вместе с сотрудниками Новокраматорского машиностроительного завода и завода «Красный котельщик» (Таганрог) были удостоены Ленинской премии за создание процесса электрошлаковой сварки и производства на его основе крупногабаритных ответственных изделий. Эта работа получила в 1958 году Большой приз на Всемирной выставке в Брюсселе. Ряд фирм развитых стран мира приобрели лицензии на использование этого высокопроизводительного способа сварки.

В ноябре 1958 года Б.Е. Патон был избран действительным членом Академии наук Украинской ССР.

По мнению Бориса Евгеньевича, в обозримом будущем основой сварочного производства останется дуговая сварка. Дальнейшему совершенствованию и развитию этого процесса он уделяет большое внимание и направляет коллектив института на решение актуальных проблем в этой области.

По инициативе Б.Е. Патона были исследованы процессы образования сварочных аэрозолей и создано новое поколение низкотоксичных сварочных электродов. Построены мощные цеха и заводы по производству электродов. Широкое внедрение этой разработки позволило коренным образом улучшить условия труда, во много

раз снизить профессиональные заболевания сварщиков. В 50-х годах в Институте электросварки начало развиваться новое направление работ — автоматизация и механизация процессов наплавки различных материалов на поверхности рабочих органов машин и оборудования горно-металлургического комплекса с целью повышения их износостойкости. Проведены фундаментальные исследования процессов наплавки под флюсом, в защитных газах, самозащитной порошковой проволокой, плазменной струей. Созданы уникальные наплавочное оборудование, материалы и технологии. Организовано промышленное производство наплавочных порошковых проволок. Это направление оказалось чрезвычайно перспективным, до сих пор развивается в институте и широко используется в различных отраслях промышленности и строительства.

В 1958 году Б.Е. Патон выступил с инициативой создания новых способов механизированной сварки конструкций в полевых условиях, на монтаже, на стапелях, под водой и предложил использовать для этих целей порошковую проволоку.

Выполнен большой комплекс исследований металлургических и технологических особенностей этого способа сварки. Создан ряд самозащитных и газозащитных порошковых проволок различного назначения, организовано производство порошковой проволоки. Это направление сейчас является одним из ведущих в мировой сварочной науке и технике.

Исследовательские работы и создание способа полуавтоматической сварки порошковой проволокой под водой открыли новые возможности в освоении континентального шельфа, возведении и ремонте портовых сооружений, трубопроводных переходов через реки и других объектов.

Результаты многих работ Бориса Евгеньевича и его сотрудников в области дуговой сварки освещены в монографиях «Технология электрической сварки металлов и сплавов плавлением» (Москва: Машиностроение, 1974 г.) и «Микроплазменная сварка» (Киев: Наукова думка, 1983 г.), изданных под его редакцией.

Большой вклад внес Борис Евгеньевич в развитие контактной стыковой сварки.

Впервые изучено влияние сопротивления короткого замыкания машин для контактной сварки на стабильность плавления и свариваемость металла. Установлена высокая эффективность обратной связи по сварочному току. Предложены оригинальные конструкции трансформаторов, разработаны теоретические основы их расчетов. Под руководством Б.Е. Патона и при его непосредственном участии были созданы впервые в мировой практике системы многофакторного управления процессом контактной сварки оплавлением. Создано несколько поколений оригинальных машин, которые эксплуатируются в течение десятков лет во многих странах мира. Среди них — машины для сварки рельсов, уникальные комплексы внутритрубных контактных машин «Север», машины для сварки узлов ракет из алюминиевых сплавов и многие другие.

Использование мощных электронных пучков для нагрева металла при сварке заинтересовало Бориса Евгеньевича еще в 50-е годы. Применение электронного луча оказалось перспективным при сварке различных толстостенных сосудов из сталей, высокопрочных сплавов на основе алюминия и титана и других материалов. Решены сложные задачи обеспечения устойчивости электронного луча в атмосфере металлических паров, выявлены особенности формирования узких и глубоких швов, найдены способы управления, обеспечивающие воспроизводимость оптимальных режимов сварки. Все это позволило создать современное оборудование и технологии, получившие международное признание.

Способ дуговой сварки вольфрамовым электродом по слою активированного флюса-пасты, получившей впоследствии название А-ТИГ, был разработан в Институте электросварки им. Е.О. Патона в середине 60-х годов. Благодаря испарению флюса-активатора удается сжать столб дуги, в несколько раз увеличить глубину провара, повысить производительность сварки и улучшить форму швов. Эта оригинальная технология получила развитие в СССР и СНГ. Патоновская технология ПАТИГ нашла признание также в странах дальнего зарубежья.

В последние годы Б.Е. Патонем были инициированы исследования, направленные на создание теоретических основ процессов дуговой сварки с использованием акти-

вирующих флюсов. Были установлены основные закономерности влияния сжатия дуги на характеристики теплового и динамического воздействия на сварочную ванну, объяснен механизм глубокого проплавления металла.

В конце 80-х годов в Институте электросварки под руководством Б.Е. Патона начались исследования гибридных (лазерно-дуговых и лазерно-плазменных) процессов сварки и обработки материалов. Предложены конструкции лазерно-дуговых плазмотронов прямого и косвенного действия, создан ряд плазмотронов различного технологического назначения. Разработаны новые процессы гибридной лазерно-плазменной сварки и наплавки, в том числе процесс гибридной лазерно-микроплазменной сварки металлов малых толщин.

В 60-е годы под руководством Б.Е. Патона начаты исследования технологий получения различных покрытий и композиционных материалов путем электронно-лучевого испарения компонентов и конденсации паров на поверхностях изделий или специальных подложек. Электронно-лучевая технология нанесения покрытий, получившая применение в ряде областей техники, позволяет многократно повышать эксплуатационный ресурс многих изделий, в частности, лопаток газовых турбин.

Электронно-лучевая гибридная нанотехнология способна заполнить нишу между «тонкопленочными» и традиционными технологиями изготовления материалов и изделий. Главной особенностью новой технологии является возможность осуществления твердотельного синтеза заранее заданной последовательности структур, вся совокупность которых представит новое изделие.

В 80-е годы по инициативе Б.Е. Патона в Институте электросварки проводятся исследования способов термического нанесения покрытий с использованием газокислородного пламени и дуговой плазмы; создаются аппаратура и материалы, обеспечивающие получение защитных слоев с различными свойствами.

Идея Б.Е. Патона о применении сварки при монтаже металлических конструкций в космическом пространстве была горячо поддержана генеральным конструктором академиком С.П. Королевым еще в первой половине 60-х годов.

В 1969 году под руководством Бориса Евгеньевича была осуществлена первая космическая сварочная технология — сварка в околоземном пространстве. На пилотируемом корабле «Союз-6» космонавт В.Н. Кубасов провел эксперименты по электронно-лучевой, плазменно-дуговой сварке и сварке плавящимся электродом. Были изучены особенности формирования сварных швов в условиях невесомости, доказано, что при работе в космическом пространстве можно получать плотные и хорошо сформированные швы.

В 1979 году успешно проверена идея нанесения различных металлических покрытий на поверхности отдельных элементов космической станции и приборов. Разработан специальный аппарат «Испаритель», создан универсальный ручной инструмент (УРИ), предназначенный для сварки, пайки и нанесения покрытий. В 1984 году космонавты С.Е. Савицкая и В.А. Джанибеков провели испытания УРИ в открытом космосе. Этим экспериментом начался цикл систематических многоцелевых исследований и экспериментов по отработке конструкционных элементов и технологии сооружения крупногабаритных орбитальных конструкций и объектов. В 1986 году в космосе построена конструкция в виде разборной фермы (эксперимент «Маяк»). В 1991 году впервые была проведена пайка узлов ферменных конструкций, создан агрегат для раскрытия и разворачивания солнечных батарей многократного использования орбитальной станции «Мир».

Результаты многолетних исследований в области космических технологий опубликованы в монографии Б.Е. Патона и В.Ф. Лапчинского «Welding in Space and Related Technologies», изданной в 1997 году в Великобритании, а также обобщены в сборнике «Космос: технологии, материаловедение, конструкции», изданном в 2000 году под редакцией Б.Е. Патона.

Оценивая вклад Б.Е. Патона в развитие космической программы СССР, Генеральный конструктор ракетно-космических комплексов НПО «Энергия» академик РАН Ю.П. Семенов, многие годы работавший вместе с С.П. Королевым, пишет:

«Б.Е. Патон входит в великую плеяду советских ученых и конструкторов, благодаря которым СССР в годы

своего существования был могучей и великой державой... Он внес неоценимый вклад в науку и практику сварки. Благодаря ему мы впервые в мире вышли на космические технологии, осуществили первый эксперимент сварки в космосе... Б.Е. Патон — выдающийся ученый XX столетия. Его характерная особенность, уникальное качество — претворять идеи в жизнь... Он сделал большой вклад в ракету Н1 (для освоения Луны)... Очень много сделал для кораблей «Союз», «Прогресс». Руководил работами по созданию уникальных устройств для реализации космических технологий. Впервые в мире космонавты С.Е. Савицкая и В.А. Джанибеков, выйдя в реальный космос, доказали их полную работоспособность».

В начале 70-х годов под руководством Б.Е. Патона были созданы первые образцы систем, использующих экспериментально-статистические модели сварочных процессов. Интенсивное развитие этих работ привело к созданию автоматических систем управления сварочными процессами, установками и механизированными линиями с использованием микропроцессорной техники.

Под его руководством выполнен большой комплекс фундаментальных и прикладных исследований в области статической и циклической прочности сварных соединений, их сопротивления хрупким и усталостным разрушениям, работоспособности в условиях низких температур.

Создано ряд выдающихся сооружений. К ним, прежде всего, относится уникальный цельносварной мост имени Е.О. Патона через Днепр. Принципы, подходы и конструктивно-технологические решения, которые были отработаны при его проектировании и сооружении, открыли дорогу широкому использованию сварки в мостостроении. Этот мост получил признание Американского сварочного общества как выдающаяся сварная конструкция XX столетия. Опыт строительства моста им. Е.О. Патона был использован при постройке мостов через Днепр в Киеве (Южно-Московского, Гаванского, Подольско-Воскресенского, автодорожного и железнодорожного) и мостов в Днепропетровске и Запорожье, а также моста через реку Смотрич в Каменце-Подольском.

Ярким примером нового подхода к возведению сварных конструкций высокой заводской готовности стало

создание технологии разворачивания рулонированных резервуаров для хранения нефти и нефтепродуктов, благодаря которой в короткие сроки была решена проблема восстановления резервуарного парка страны, разрушенного в годы Второй мировой войны.

Совместно с Научно-исследовательским и проектным институтом «Укрпроектстальконструкция» разработаны проекты и технологии строительства, которые успешно реализованы при возведении уникальных телевизионных башен в Киеве, Санкт-Петербурге, Ереване, Тбилиси, Витебске, Харькове. К выдающимся сварным конструкциям следует отнести также и монумент «Родина-мать» в Киеве.

Оценка прочности конструкций, которые имеют эксплуатационные дефекты, определение и продление остаточного ресурса таких конструкций занимают особое место в проводимых Институтом электросварки исследованиях. Б.Е. Патон является инициатором и научным руководителем целевой научно-технической программы «Проблемы ресурса и безопасной эксплуатации конструкций, сооружений и машин». К выполнению этой программы привлечены многие академические институты, вузы, отраслевые институты и большое количество промышленных предприятий. Получены важные научно-технические и практические результаты по созданию методических основ, технологий, методов и способов оценки и продления ресурса конструкций.

Большое внимание уделяется развитию методов неразрушающего контроля качества и диагностики. Созданы автоматизированные установки для ультразвукового контроля сварных соединений труб большого диаметра, корпусов буровых долот, узлов энергетических установок, сварных соединений из легких сплавов и неметаллических материалов. Развиваются исследования с применением низкочастотных ультразвуковых волн и использованием бесконтактного введения акустических волн в объекты.

Впервые в Украине созданы системы непрерывного мониторинга сварных конструкций, к которым предъявляются повышенные требования безопасности эксплуатации.

Созданы методики прогнозирования механических свойств, ресурса безопасной эксплуатации сварных со-

единений и узлов при наличии в них трещиноподобных дефектов и деградации материалов в процессе эксплуатации.

В институте на протяжении многих лет проводятся исследования по материаловедению. Разрабатываются новые конструкционные материалы, технологии их производства, исследуется связь «состав — структура — свойства» применительно к материалам различного назначения. Институт электросварки стал крупным материаловедческим центром, в котором работают и проводят самые сложные материаловедческие исследования высококвалифицированные специалисты по физике металлов, металлургии, электронной микроскопии, масс-спектрологии, Оже-спектрометрии, анализу газов в металлах и сварных швах, рентген-спектральному элементному анализу и другим специальностям.

В 1954 году Б.Е. Патон возглавил исследование по использованию электрошлакового процесса для улучшения качества металлов и сплавов. В итоге возникло принципиально новое направление в металлургии — электрошлаковый переплав, который в короткие сроки нашел широкое применение и получил мировое признание. Лицензии на этот процесс приобрели фирмы многих стран мира. Он используется для улучшения свойств жаропрочных, нержавеющих, инструментальных, шарикоподшипниковых и других сталей и специальных сплавов. Металл электрошлакового переплава применяется в настоящее время при производстве роторов мощных турбин, валков прокатных станов, сосудов высокого давления, запорной арматуры тепловых и атомных станций, литого штампового инструмента и других ответственных изделий.

Еще в 1959 году были начаты работы по рафинированию металлов и сплавов с помощью электронного луча. Электронно-лучевая плавка оказалась эффективным способом повышения качества специальных сталей и сплавов на основе никеля и железа, эффективным технологическим процессом получения особо чистых ниобия, титана и многих сплавов на их основе.

В последние годы успешно развивается электронно-лучевая технология получения слитков титана. Разработаны новые высокопрочные титановые сплавы, легированные

алюминием, цирконием, ниобием, железом, конструкции промышленных электронно-лучевых установок с промежуточной емкостью. Многие из них не имеют аналогов в мировой практике.

Развиты способ, оборудование и технологии плазменно-дугового переplava металлов и сплавов. Возможности применения плазменно-дуговой технологии особенно расширились после разработки плазмотронов переменного тока, что позволило существенно повысить надежность конструкций плавильных агрегатов и источников питания.

В последние годы в мировой металлургической практике широко используется внепечная обработка металлургических расплавов. В Институте электросварки им. Е.О. Патона созданы новые типы порошковых проволок, которые содержат высокоактивные элементы для микролегирования, модификации и десульфурации сталей и чугуна. Разработаны технология и оборудование для изготовления порошковых проволок большого диаметра.

Эти исследования получили дальнейшее развитие в Институте проблем материаловедения им. И.Н. Францевича, Донецком политехническом институте и других институтах и предприятиях.

Сегодня метод инъекционной металлургии широко применяется на металлургических заводах Украины и России. С его помощью обработаны десятки миллионов тонн стальных расплавов.

В Институте электросварки успешно развиваются исследования в области пайки металлов и сплавов. Новые материалы и технологии пайки широко используются при изготовлении решетчатых крыльев ракет и деталей авиационных двигателей, космической и буровой техники.

В послевоенные годы в СССР были открыты гигантские месторождения нефти и газа. В основном они находятся в Средней Азии, Западной Сибири, на Северном Урале и в других отдаленных районах. Для транспортировки нефти и газа в западные районы СССР и за границу предусматривалось строительство мощных магистральных газо- и нефтепроводных систем.

Под руководством Б.Е. Патона проведен комплекс работ по разработке технологий для сварки трубопроводов. Были созданы уникальные оригинальные технологии и

оборудование для контактной сварки неповоротных стыков труб — комплексы «Север». С помощью контактной сварки сварено больше 70 тыс. км трубопроводов, в том числе около 6 тыс. км газопроводов большого диаметра в условиях Крайнего Севера.

Создана оригинальная технология автоматической сварки неповоротных стыков труб самозащитной порошковой проволокой с принудительным формированием шва — комплекс «Стык». С помощью этой технологии построено свыше 10 тыс. км магистральных газо- и нефтепроводов: «Дружба», «Средняя Азия — Центр», «Уренгой — Помары — Ужгород», «Хива — Бейнеу», «Шебелинка — Измаил», «Ямал — Западная граница», «Ямал — Поволжье» и др., а также нефтепроводы и продуктопроводы.

Профессор Николай Константинович Байбаков — крупнейший авторитет в нефтегазовом комплексе страны, который в годы войны был наркомом нефтяной промышленности и затем более 22 лет председателем Госплана СССР, говорил: «Борис Евгеньевич Патон как президент Академии наук Украины, как директор Института электросварки им. Е.О. Патона оказал огромное влияние на прогресс нефтегазового строительства, на развитие нефтяной и газовой промышленности бывшего Советского Союза... С его непосредственным участием формировалось отечественное производство электросварных труб... Бесспорно его приоритетное влияние на формирование всей сварочной политики в нефтегазовом комплексе... Большой вклад вносит Б.Е. Патон в определение важнейшего параметра трубопроводов — остаточного ресурса... Самое важное, что все эти технологии, оборудование, сварочные материалы доводились до самого широкого внедрения... Не меньше делается и по перспективным технологиям, решению научных и инженерных проблем трубопроводных систем нового поколения, которые будут сооружаться в XXI веке».

Борис Евгеньевич уделяет большое внимание реализации достижений современной науки и техники в практической медицине.

В 90-х годах он предложил использовать методы сварки для соединения живых тканей и организовал творческий коллектив с участием сотрудников ИЭС им. Е.О. Патона,

Института хирургии и трансплантологии им. А.А. Шалимова АМН Украины, Центрального госпиталя СБУ и других медицинских учреждений. Это сотрудничество привело к созданию нового способа соединения (сварки) мягких тканей, который позволяет быстро и почти бескровно разрезать и соединять биологические ткани, сохраняя их жизнеспособность. Заживление ран при этом происходит значительно быстрее, чем при использовании традиционных хирургических методов. При этом существенно сокращается продолжительность операций, уменьшаются кровопотери, сокращается период послеоперационной реабилитации больных. Способы электросварки живых тканей применяются более чем в 50 клиниках Украины, а также в клиниках России и Беларуси. Успешно выполнено свыше 75 тысяч хирургических операций различного профиля: в общей, торакальной и детской хирургии, онкологии, урологии, гинекологии, отоларингологии, офтальмологии, лечении травм внутренних органов и других направлениях хирургии. В ИЭС им. Е.О. Патона разработано современное оборудование для сварки живых тканей и создано его производство. Создано и применяется на практике более 130 хирургических методик.

В 2004 году комплекс работ по сварке живых тканей, выполненный под руководством и при активном творческом участии Бориса Евгеньевича Патона, был удостоен Государственной премии Украины в области науки и техники.

Институт электросварки активно сотрудничает с хирургами различных клиник и медицинских учреждений. Следует отметить работы по применению электросварки в офтальмологии, которые проводятся совместно с всемирно известным Институтом им. Филатова, г. Одесса.

Плодотворное сотрудничество Института электросварки им. Е.О. Патона с Киевской городской клинической больницей № 1, Центром сердечно-сосудистой инженерии, Киевским политехническим институтом и Институтом сердечно-сосудистой хирургии им. Н.М. Амосова.

Б.Е. Патон уделяет большое внимание международной деятельности института и его ученых. Институт электросварки является постоянным членом Международного института сварки (МИС) и Европейской сварочной феде-

рации (ЕСФ). Совместные научные проекты, обмен делегациями и специалистами, публикация результатов исследований в престижных зарубежных изданиях, проведение международных конференций, подготовка высококвалифицированных кадров, продажа лицензий на материалы, оборудование, технологии, организация международных выставок и участие ученых института в них — далеко неполный перечень деятельности института. Под руководством Бориса Евгеньевича издаются и переводятся на английский язык журналы «Автоматическая сварка», «Современная электрометаллургия», «Техническая диагностика и неразрушающий контроль».

Это позволяет донести до мировой научно-технической общественности информацию о результатах исследований и новых разработках института.

В Институте электросварки им. Е.О. Патона выросли десятки и сотни талантливых ученых и инженеров. Среди патоновцев много академиков и членов-корреспондентов НАН Украины. Сотрудники института защитили более 130 докторских и более 700 кандидатских диссертаций. Много работ, о которых говорилось выше, — труд большого и дружного коллектива. Его сплочению в большой мере способствуют личные качества его руководителя — Бориса Евгеньевича Патона.

Одним из основных принципов, заложенных Е.О. Патоном при создании института и развитых Б.Е. Патоном, является проведение целенаправленных фундаментальных исследований и тесная связь науки с производством. Этот принцип настойчиво воплощался в жизнь на протяжении более чем 77-летней истории института.

Научные отделы института, конструкторский отдел, экспериментальные мастерские, опытное конструкторско-технологическое бюро, инженерные центры, экспериментальные производства, опытные заводы создавались на протяжении всей истории института — это неотъемлемые звенья системы организации исследований и внедрения их результатов в производство. Реализация этой системы позволила создать уникальные конструкции, оборудование, материалы, технологии, внедрение которых оказало большое влияние на развитие многих отраслей промышленности: машиностроение, судостроение, ракетно-космический

комплекс, авиастроение, энергетику, горно-промышленный комплекс, металлургию и химическое производство, создание систем трубопроводного транспорта, строительную индустрию и др.

Самоотверженный труд коллектива института высоко оценен государством. Институт награжден орденами Ленина, Октябрьской революции, Трудового Красного Знамени, многие сотрудники института награждены орденами и медалями СССР и Украины.

Девять работ, в выполнении которых участвовали сотрудники института, удостоены Ленинских премий СССР в области науки и техники, 24 работы — Государственных премий СССР, 34 работы — Государственных премий УССР и Украины.

Многолетний самоотверженный труд коллектива института под руководством Бориса Евгеньевича Патона получил мировое признание.

В 1962 году Б.Е. Патон был избран действительным членом (академиком) Академии наук СССР по специальности «Металлургия и технология металлов». В этом же году ученые Академии наук УССР избрали Б.Е. Патона президентом Академии наук УССР (ныне Национальной академии наук Украины). Глубокое понимание роли науки в обществе, ее целей и задач, высокий международный авторитет ученого, преданность науке, неиссякаемая энергия и высокие моральные качества, общественно-политическая деятельность, опыт руководства большим научным коллективом — стали решающими аргументами при избрании Бориса Евгеньевича на пост президента Академии наук Украины. С тех пор он в течение 50 лет возглавляет эту ведущую научную организацию Украины. В соответствии с уставом Академии выборы ее президента проводятся каждые пять лет, и Борис Евгеньевич девять раз переизбирался на эту должность.

На этом ответственном посту еще шире раскрылся его талант организатора науки. Под его руководством разработана новая структура Академии наук, новый устав, направленный на наиболее рациональное использование научных сил и средств, концентрацию их на решении важнейших фундаментальных проблем науки, которые имеют решающее значение для экономики страны.

По инициативе Б.Е. Патона и при его активной поддержке в системе Академии наук УССР созданы десятки новых институтов и организаций, расширяющих и углубляющих исследования в наиболее важных научных направлениях.

Он постоянно добивается четкого определения научного профиля каждого института, заботится о том, чтобы каждый из них стал ведущим в своем направлении в республике, государстве, в мире. Он предпринимает энергичные меры, чтобы все академические институты имели современную материально-техническую базу. Организует массовое строительство жилья для сотрудников Академии, создан целый новый район Киева — Академгородок.

Академия наук республики становится главным научным центром страны, где широким фронтом проводятся исследования по актуальным проблемам естественных, технических, социогуманитарных наук. Учреждения Академии занимают достойные позиции в отдельных разделах математики, теоретической физики, физики твердого тела и низких температур, в радиофизике и радиоастрономии, материаловедении, кибернетике и вычислительной технике, нейрофизиологии, молекулярной биологии, микробиологии и вирусологии, генной инженерии и в ряде других областей знаний.

В Академии создается опытно-производственная база, получают развитие новые формы связи науки с производством.

Борис Евгеньевич стремится организовать академические учреждения в основных регионах страны. В 1965 году по его инициативе в Донецке создан академический научный центр и открыт университет. Позднее созданы и успешно действуют другие научные центры АН УССР: Западный (Львов), Южный (Одесса), Северо-Восточный (Харьков), Приднепровский (Днепропетровск) и Крымский (Симферополь). Научные центры выполняют функции региональных межотраслевых органов координации научной деятельности.

В 1963 году Б.Е. Патон избирается членом Президиума АН СССР. Работа на этом посту позволила ему ознакомиться с работой институтов АН СССР, изучить опыт работы Президиума Академии и ее отделений. Между Борисом

Евгеньевичем и президентом АН СССР академиком Мстиславом Всеволодовичем Келдышем установились доверительные деловые отношения, творческие связи, переросшие в дружбу и взаимное уважение.

Добрые деловые отношения сложились и с председателем Государственного комитета СССР по науке и технике В.А. Кириллиным, президентами АН СССР А.П. Александровым, Г.И. Марчуком, Ю.С. Осиповым, с основателем и первым председателем Сибирского отделения АН СССР М.А. Лаврентьевым и многими другими учеными. Это позволило организовать сотрудничество ученых Украины с учеными Москвы, Ленинграда, Новосибирска и других регионов РСФСР и союзных республик и, несомненно, способствовало развитию науки в Украине. С их помощью решались крупные вопросы развития отдельных направлений, создания межотраслевых научно-технических комплексов, международного научно-технического сотрудничества.

Тесное сотрудничество между АН УССР, АН СССР, ГКНТ, академиями наук союзных республик способствовало развитию в Украине многих новых научных направлений, созданию новых институтов, инженерных центров, укреплению международного авторитета Академии наук Украины.

Борис Евгеньевич инициировал создание крупных комплексных научно-технических программ в интересах отдельных отраслей промышленности, транспорта, связи и сельского хозяйства. Выполняя эти программы, ученые Академии внесли весомый вклад непосредственно в решение актуальных проблем развития экономики страны. Эта форма организации научной деятельности получила всеобщее признание.

Он был организатором ряда научных советов. В 1966 году Борис Евгеньевич возглавил Научный совет СССР по проблеме «Новые процессы сварки и сварные конструкции». Совет объединял ученых и специалистов Союза ССР и эффективно действовал с 1958 по 1991 год.

В 1972 году по инициативе Бориса Евгеньевича создан Международный научно-технический совет стран-членов СЭВ по проблемам сварки. Благодаря деятельности совета, успешно работавшего до 1992 года, многие научные и технические учреждения стран-членов СЭВ вышли на

современный уровень исследований и оказали большое влияние на развитие сварки в своих странах.

Б.Е. Патон, по совету М.В. Келдыша, организовал Научный совет при Президиуме АН СССР по проблеме «Новые процессы получения и обработки металлических материалов», который объединил ученых академических учреждений со специалистами многих других ведомств и способствовал развитию науки о материалах в АН СССР, РАН и НАН Украины. Многие ученые-материаловеды и металлурги, активно работавшие в этом совете, по рекомендации Бориса Евгеньевича были избраны в Академию наук СССР и Российскую академию наук и внесли большой вклад в развитие науки о материалах.

Борису Евгеньевичу присуще глубокое понимание роли и места науки в решении гуманитарных проблем развития общества. Уделяя огромное внимание разработке и внедрению современных технологий в производство, он одновременно добивается осуществления обоснованных научных оценок их влияния на окружающую среду и человека. Под его руководством большими коллективами ученых Академии были выполнены прогнозные оценки негативных экологических и социально-экономических последствий крупномасштабной осушительной и оросительной мелиорации в Украине, интенсивной химизации сельского хозяйства, переброски части стока рек Дунай и Днепр.

Принципиальную позицию Б.Е. Патон занял и в вопросе строительства атомной электростанции в районе Чернобыля. К сожалению, известные всему миру события 1986 года на ЧАЭС полностью подтвердили его предостережения.

Выдающие способности Бориса Евгеньевича Патона как лидера, ученого и организатора раскрылись в памятные дни Чернобыльской трагедии.

Коллективы многих институтов Академии наук УССР, её Президиума уже с первых дней включились в работу по ликвидации последствий катастрофы. К выполнению этой работы были привлечены сотни ученых, специалистов Академии наук, министерств, ведомств, предприятий Украины.

Б.Е. Патон руководил подготовкой предложений для директивных органов Украины и Правительственной ко-

миссии СССР. Позже, в сентябре 1997 года, Б.Е. Патон возглавил вновь созданный при Президенте Украины Консультативный совет независимых экспертов по комплексному разрешению проблем Чернобыльской атомной станции.

В 2004 – 2005 годах Издательским домом «Академперіодика» НАН Украины был издан двухтомник «Чернобыль 1986 – 1987 гг.» (том I – «Документы и воспоминания»; том II – «Участие учреждений НАН Украины в преодолении последствий катастрофы»). Приведенные в этом капитальном труде документы объективно и достаточно полно отражают роль Академии наук УССР и самоотверженный труд коллективов институтов Академии под руководством её президента.

Задачи, поставленные президентом, успешно выполняются и сейчас коллективами многих институтов НАН Украины.

После развала Советского Союза и образования независимой Украины в условиях длительного экономического и финансового кризиса, который не минул Академию, президент НАН Украины сумел сохранить Академию, её основные научные школы.

Удалось на законодательном уровне закрепить статус Академии как высшей научной государственной организации, сохранить принципы её академического самоуправления, осуществить перестройку её структуры в соответствии с новыми условиями, направить фундаментальные и прикладные исследования на решение неотложных задач строительства государства.

Определены новые приоритеты в области естественных, технических и социогуманитарных наук. Создан ряд новых институтов и центров социогуманитарного профиля.

По ряду направлений математики, информатики, механики, физики и астрономии, материаловедения, химии, молекулярной и клеточной биологии, физиологии удалось сохранить мировой уровень исследований. Растет вклад ученых Академии в развитие фундаментальных и прикладных исследований в Украине. Созданы новые технологии, материалы, вычислительная техника, найдены новые месторождения полезных ископаемых и др.

Созданы и успешно работают институты экономики и прогнозирования, экономико-правовых исследований.

проблем рынка и экономико-экологических исследований, региональных исследований, демографии и социальных исследований, украиноведения им. И. Крипьякевича, востоковедения им. А.Е. Крымского, политических и этнонациональных исследований им. И.Ф. Кураса, социологии, украинской археографии и источниковедения им. М.С. Грушевского, украинского языка и ряд других отделений, институтов и центров.

Институты Академии принимают активное участие в разработке инновационных программ развития экономики Украины, в исследовании её истории, культуры, языка.

Совершенствуется организация фундаментальных и прикладных исследований, определены приоритеты в развитии отдельных научных направлений и междисциплинарных исследований. Среди них программа «Наносистемы, наноматериалы и технологии», «Сенсорные системы», «Интеллектуальные информационные технологии», «Водородная энергетика», «Энергосбережение», «Проблемы демографии и развития человечества» и др.

Успешно выполнен большой комплекс исследований и разработок технологии, оборудования и материалов по программе «Ресурс», возглавляемой Б.Е. Патоном. В планах Академии предусматривается дальнейшее развитие этих работ.

Борис Евгеньевич постоянно заботится о научной молодежи, о привлечении талантливых молодых людей в науку, об их финансовой поддержке и улучшении условий жизни. Финансируются молодежные научные проекты, строятся и реконструируются общежития для аспирантов.

Много усилий Б.Е. Патон прилагает для сохранения и развития международного научного сотрудничества, внешнеэкономических связей с деловыми партнерами зарубежных стран.

Ученые Украины участвуют в выполнении многих международных программ. Проводятся совместные конкурсы научных проектов с Украинским научно-технологическим центром, Российским фондом фундаментальных исследований, Российским гуманитарным научным фондом, Сибирским отделением Российской академии наук.

Б.Е. Патон – один из инициаторов создания и сохранения общего научного пространства в рамках Содружес-

тва Независимых Государств. В 1993 году была создана Международная ассоциация академий наук (МАН), объединившая национальные академии 15-ти стран Европы и Азии. Борис Евгеньевич — бессменный президент этой ассоциации. Под его руководством работает Научный совет МАН по новым материалам.

Академик Б.Е. Патон — почетный президент Международной инженерной академии, член Академии Европы, почетный член Римского клуба, Международной академии технологических наук, почетный член Международной академии наук, образования и искусств, Международной астронавтической академии, иностранный член академий и научно-технических обществ многих стран. Десятки отечественных и зарубежных университетов избрали академика Б.Е. Патона почетным доктором, в их числе — Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Санкт-Петербургский государственный технический университет, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Московский государственный физико-технический университет и др.

Б.Е. Патон вел и продолжает вести большую общественную работу. Его многократно избирали депутатом Верховного Совета СССР и УССР, заместителем Председателя Совета Союза Верховного Совета СССР, членом Президиума Верховного Совета УССР, членом Центрального Комитета КПСС и Коммунистической партии Украины, он был руководителем и членом различных высоких комитетов и комиссий. Перечень его должностей поражает. Он успешно работает на этих должностях благодаря глубокому чувству личной ответственности перед государством, народом, собственной совестью.

Кроме того, его отличают выдающаяся организованность, деловитость, редкая способность безошибочно схватывать главное, мгновенно принимать правильное решение.

Помогает ему в несении этой тяжелой ноши хорошая физическая форма, сохранившаяся и по сей день благодаря активному образу жизни, регулярным и увлеченным занятиям спортом — теннисом, водными лыжами, плаванием.

Президент Российской академии наук академик Ю.С. Осипов долгие годы дружит и сотрудничает с Б.Е. Патонем. Характеризуя Бориса Евгеньевича, он сказал: *«Жизнь Б.Е. Патона — в науке, в сфере организаций научных исследований и практической реализации научных достижений, его общественная и государственная деятельность — воистину великий подвиг во имя расцвета науки, во имя будущего».*

За огромные заслуги перед наукой и государством Б.Е. Патон удостоен высоких званий дважды Героя Социалистического Труда СССР, Героя Украины. Он — кавалер четырех орденов Ленина, орденов Октябрьской революции, Трудового Красного Знамени, Дружбы народов, орденов Державы, князя Ярослава Мудрого I, IV и V степеней, орденов Российской Федерации «За заслуги перед отечеством» I и II степени и «Почета», орденов Франциска Скорины и Дружбы народов Республики Беларусь, «Ордена Чести» Грузии, «Достык» Республики Казахстан, «Шикрет» (почета) Республики Азербайджан и многих других наград стран СНГ. Б.Е. Патон — лауреат Ленинской и Государственных премий СССР и Украины в области науки и техники. Ему присуждена Международная премия «Глобальная энергия». Он награжден золотыми медалями им. М.В. Ломоносова, С.И. Вавилова, С.П. Королева, Серебряной медалью им. А. Эйнштейна ЮНЕСКО и многими другими наградами и знаками отличия.

Борис Евгеньевич безгранично предан Науке, Институту, Академии, Отечеству.

Сегодня нельзя представить Институт электросварки и Национальную академию наук Украины без Б.Е. Патона. Его житейская мудрость, огромный опыт, международный авторитет в науке и обществе позволили сохранить научный потенциал Украины.

Борис Евгеньевич Патон — лидер, боец, творческая личность, глубоко порядочный и добрый человек, обладающий фантастической энергией и трудоспособностью, огромным опытом, глубокими знаниями во многих областях, способностью постоянно учиться. У него широкая натура, острый аналитический ум, он демократичен, доброжелателен, открыт для общения, доступен, всегда готов поддержать человека в беде, помочь ему.

**Б.Е. ПАТОН: 50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ АКАДЕМИИ!**

Символично, что Борис Евгеньевич родился в день основания Национальной академии наук Украины. В 1998 году на праздновании восьмидесятилетия Академии и ее президента огромный зал дворца «Украина» ошашен встречит сообщение о присвоении Б.Е. Патону, первому в государстве, звания Героя Украины.

Таков наш дорогой Борис Евгеньевич!

50-летие избрания Президентом НАН Украины Борис Евгеньевич Патон встречает, будучи полон творческих замыслов, неутолимого желания работать, приумножать вклад науки в процветание нашего государства — независимой Украины. Пожелаем ему от всей души новых успехов, доброго здоровья и большого счастья.

**Б.Е. ПАТОН —
КЕРМАНІЧ
УКРАЇНСЬКОЇ
НАУКИ**

**Б.Е. ПАТОН —
КОРМЧИЙ
УКРАЇНСЬКОЇ
НАУКИ**

А.Г. Наумовець,
акад. НАН України

Б.Є. ПАТОН І РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ В ГАЛУЗІ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИХ І МАТЕМАТИЧНИХ НАУК У НАН УКРАЇНИ

Визнання

50 років на посту президента Національної академії наук України — прекрасний трудовий ювілей академіка Бориса Євгеновича Патона, що спонукає згадати хоча б основні віхи його унікального й повчального життєвого шляху.

Всенародна популярність, вдячність і слава, на жаль, не так вже часто приходять до вчених. Фортунний артист або добрий футболіст досить швидко завойовують популярність серед мільйонів або навіть сотень мільйонів людей, але лише деякі з їхніх глядачів зможуть назвати імена відкривача пеніциліну або творця першого електронного комп'ютера — винаходів, що змінили світ.

І все-таки є вдалі винятки й серед учених, хоча їм домогтися широкої популярності набагато складніше. Мені пощастило — я неодноразово спостерігав прояви глибокої поваги до Б.Є. Патона з боку «рядових» громадян, буваючи з ним у відрядженнях.

Одна пам'ятна для мене історія відбулася в січні 2004 р., коли ми з Борисом Євгеновичем їхали поїздом до Мінська. Поїзд зупинився на станції Горностаївка на кордоні з Білоруссю, і в купе увійшов прикордонник. Коли він став перевіряти паспорт Бориса Євгеновича й зрозумів, хто перед ним, він вигукнув: «Боже мій, невже я бачу перед собою живого Патона?! Хіба міг я мріяти про таке щастя!» Виявилось, що цей парубок раніше працював електрозварювальником. Він довго не випускав руку Бориса Євгеновича зі своєї руки, потискував її й не міг отямитися від захвату після такої зустрічі.

Іншого разу, прилетівши в березні 2010 р. до Санкт-Петербурга на святкування 80-літнього ювілею академіка Жореса Івановича Алфьорова, ми з Борисом Євгеновичем оселилися в одному номері академічного готелю. Хвилин через 15 до нас звернулися кілька співробітниць готелю

із проханням дозволити їм «глянути на Патона», привітатися з ним і побажати йому всього найкращого. Увечері того ж дня на урочистому концерті у Великому залі Санкт-Петербурзької філармонії, коли Ж.І. Алфьоров оголосив, що серед гостей на його ювілей присутній Б.Є. Патон, зал улаштував Борисові Євгеновичу овацію. У фойє його оточило щільне кільце людей, які бажали його привітати — не лише академіки, але й моряки, ракетники, газовики, нафтовики й багато інших фахівців, що згадували спільні славі справи. Було дуже зворушливо спостерігати ці сцени визнання й широкі поваги.

І ще одну цікаву історію мені розповів академік НАН України Ігор Костянтинович Походня. В 1960 р. у Велику Британію поїхала делегація радянських фахівців з електрозварювання. У Глазго їх запросили відвідати фірму, що виробляла великогабаритні пристрої (котли, корпуси атомних реакторів), використовуючи електрошлакове зварювання. Коли головний інженер фірми довідався, що до складу делегації входять винахідники цього виду зварювання на чолі з Б.Є. Патonom, він зняв із себе піджак, розстелив його біля порогу й попросив членів делегації пройти по ньому в цех.

Ці епізоди показують, що значать ім'я й особистість Б.Є. Патона у світі, причому не лише у вузькому співтоваристві вчених.

Борис Євгенович Патон — видатний учений і інженер

Автор цих рядків нині відповідає в Президії НАН України за Секцію фізико-технічних і математичних наук. Тому в даній статті розглядається насамперед діяльність Бориса Євгеновича в галузях науки й техніки, які практично за всіма параметрами сумарно становлять майже дві третини тематики й наукового потенціалу нашої Академії.

Будь-який успішний керівник має бути, висловлюючись спортивною термінологією, багатоборцем — він повинен володіти як мінімум трьома якостями одночасно: бути визнаним професіоналом у своїй сфері (а бажано — розумітися на суміжних дисциплінах), бути вмілим організатором і порядною людиною. Що численніший і складніший колектив, то сильніше мають бути виражені ці якості, вище вимоги до керівника, а отже, тим складніше знайти таку людину. Відомо, що особливо складно керувати творчими колективами, у тому числі науковими, оскільки у творчих людей

нерідко буває загострене самолюбство, незлагодний характер, заздрісність тощо.

Те, що Борис Євгенович беззмінно керує нашою Академією півсторіччя й що на останніх виборах президента НАН України в 2009 р. за нього знову проголосували майже одностайно (93,4%) членів Академії, переконливо свідчить про те, що в далекому 1962 р. Академія зробила стратегічно правильний вибір.

Неперевершений авторитет Бориса Євгеновича в Академії, в країні й у світі ґрунтується насамперед на тому, що сам він є вченим і інженером світового рівня. Тут буде доречно хоча б коротко нагадати про його творчий внесок у науку про матеріали й способи їх з'єднання, а також у розробку технологій, що мають величезне значення.

Рівень цивілізації суспільства безпосередньо залежить від того, які матеріали воно використовує і як їх обробляє. Не випадково в історію ввійшли такі поняття, як «кам'яна доба», «бронзова доба», «залізна доба». Сьогодні вже неможливо говорити про безумовне домінування якого-небудь одного матеріалу. Хоча в будівництві й на транспорті як і раніше переважають залізо і його сплави, але в цілому людство використовує тепер величезний асортимент матеріалів. Всі вони мають критично важливе значення у своїх сферах застосування, і всі ці матеріали потрібно вміти одержувати, обробляти, надійно з'єднувати й розумно експлуатувати, а наприкінці строку їхньої служби — розумно й безпечно утилізувати.

Б.Є. Патон як учений належить до когорти видатних матеріалознавців сучасності. У бесідах з ними завжди захоплює їхня безмежна зацікавленість об'єктами своїх досліджень, навіть прагнення наділити досліджувані матеріали рисами живої істоти. Після одержання вихідного матеріалу його оброблюють («виховують»), виготовляють із нього потрібні деталі, які необхідно так чи інакше з'єднувати між собою. Матеріали працюють у процесі експлуатації виробів і конструкцій, вони «стогнуть» під навантаженнями (акустична діагностика стану й поведінки матеріалів є однією з найефективніших), на них нападають виразки корозії, матеріали втомлюються й виходять із ладу. Технології надійного й довговічного з'єднання матеріалів, серед яких нині однією з найважливіших є електрозварювання — це

воістину технології, що істотно визначають рівень сучасної цивілізації.

У Радянському Союзі важливе значення електрозварювання й необхідність його масового застосування першим оцінив Євген Оскарович Патон ще в передвоєнні роки. Виконані тоді розробки стали основою широкого застосування автоматичного зварювання в танкобудуванні в найтяжчих умовах Великої Вітчизняної війни. Завдяки цьому СРСР зміг швидко наростити виробництво потужних танків, особливо найкращих середніх танків Другої світової війни Т-34, що зробили величезний внесок у нашу Перемогу.

На момент обрання Б.Є. Патона президентом АН УРСР в 1962 р. у нього за плечима вже був багатий досвід наукової, винахідницької й організаційної роботи, досвід тісної й плідної взаємодії з конструкторськими бюро й підприємствами різного профілю. Він пройшов прекрасну школу у свого батька, Євгена Оскаровича Патона, і після його кончини вже дев'ять років успішно керував Інститутом електрозварювання (ІЕЗ) ім. Є.О. Патона.

Проте тоді не всі академічні кола однозначно схвально сприйняли обрання Бориса Євгеновича президентом Академії. У свідомості багатьох ще було досить стійким уявлення про вчених як про людей у білих халатах, що працюють у тиші своїх кабінетів, бібліотек і лабораторій, і далеких від гуркоту заводських цехів і космодромів. В 1962 р. я був «зеленим» фахівцем-початківцем і дуже слабо розумів академічне життя, але пам'ятаю, як деякі колеги старшого покоління висловлювали свої сумніви стосовно того, чи зможе фахівець із електрозварювання добре керувати Академією. Значною мірою ці судження виникали з елементарного нерозуміння того, яким складним фізичним і хімічним процесом є електрозварювання, особливо коли необхідно міцно й надійно («навік!») з'єднати зовсім різні матеріали.

Дійсно, в різноманітних процесах зварювання важливу роль відіграє безліч факторів — не лише суто електротехнічні питання, але й структура твердих тіл і рідких металів, хімічна взаємодія матеріалів, фазові переходи у зварному шві, процеси теплопровідності, дифузії, сегрегації, змочування й розтікання, взаємодії матеріалів із плазмою дуги й лазерним променем, електронна оптика, фізика вибуху, а

при зварюванні живих тканин — процеси коагуляції білків. І все це має працювати ефективно, безвідмовно й притому ще безпечно для численної армії зварників. І не будемо забувати про найвищий ступінь відповідальності за якість зварювання, чи то йдеться про магістральні трубопроводи й комунальні газо- і водогінні мережі або про танкову броню, кораблі й підводні човни, ракети і корпуси реакторів атомних електростанцій, а віднедавна — і про зварювальні хірургічні операції.

Після закінчення Київського індустріального інституту (нині це Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут») в 1941 році Борис Євгенович Патон одержав призначення в Горький на завод «Червоне Сормово», а в 1942 р. був переведений на Уралвагонзавод у Нижній Тагіл, куди на час війни був евакуйований наш Інститут електрозварювання. На цьому заводі, що робив танки Т-34, Борис Євгенович напружено й самовіддано працював у цехах, одночасно беручи участь у вивченні процесу саморегулювання плавлення електрода при дуговому зварюванні під флюсом. У результаті цих досліджень був створений простий і надійний зварювальний автомат, що дозволило різко збільшити випуск танків, міцна броня яких урятувала життя багатьох тисяч танкістів. Підраховано, що під час війни за допомогою зварювальних автоматів було зварено близько 6 мільйонів швів на танкових корпусах.

Борис Євгенович виконав також ряд важливих досліджень статичних властивостей автоматів для зварювання під флюсом і заклав основи теорії автоматів для дугового зварювання. В 1950 р. за розробку зварювальних автоматів і напівавтоматів Б.Є. Патону і його колегам була присуджена Сталінська премія в галузі науки й техніки.

Пізніше автоматичне зварювання під флюсом широко використовувалось при виготовленні труб. На Харцизькому трубному заводі було налагоджене перше в країні виробництво високоякісних труб великого діаметра, одним із творців якого є Борис Євгенович Патон. Ця робота стала основоположною при розвитку сучасного масового виробництва труб для потужних газотранспортних систем також на Челябінському, Волзькому, Віксунському і інших заводах.

В 50-х роках в ІЕЗ був розроблений процес електрошлакового зварювання, застосування якого докорінно змінило технологію виробництва котлів високого тиску, важких пресів, прокатних станів і гідротурбін. За цю роботу Борис Євгенович у складі творчого колективу був в 1957 році відзначений Ленінською премією.

Успіхи зварювальної науки й техніки переконливо показали перспективність і економічну доцільність широкого застосування зварювальних технологій у масштабах всієї країни. Під керівництвом Бориса Євгеновича були підготовлені пропозиції про розвиток електрозварювання в СРСР, і в червні 1958 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про подальше впровадження у виробництво зварювальної техніки». Постанова передбачала розвиток фундаментальних досліджень зварювальних процесів, розробку обладнання, матеріалів, технологій, створення нових НДІ й заводських лабораторій, будівництво спеціалізованих заводів з виробництва зварювального обладнання, матеріалів, зварних конструкцій. Протягом наступних п'ятирічок був прийнятий ще ряд урядових постанов, виконання яких визначило розвиток зварювальної науки й техніки в другій половині ХХ століття не лише в СРСР, але й у низці закордонних країн. Радянський Союз став провідною країною світу в галузі зварювання, а американські вчені назвали Київ столицею зварювальників світу.

Під керівництвом і за особистої участі Б.Є. Патона були створені перші у світовій практиці системи багатофакторного керування процесом контактного зварювання оплавленням. Вони стали теоретичною основою розробки нових технологій, систем керування й обладнання. Було створено кілька поколінь машин, що не мають аналогів у світовій практиці. Це внутрішньотрубні контактні машини «Північ» для зварювання магістральних трубопроводів діаметром до 1420 мм, машини для зварювання вузлів ракет і багато інших.

Борис Євгенович керував створенням технології електроннопроменевого зварювання й особисто брав участь у її реалізації. Були вирішені проблеми забезпечення стійкості електронного променя в атмосфері металевої пари, з'ясовані особливості формування вузьких і глибоких швів, знайдені способи керування, що забезпечують високу від-

творюваність оптимальних режимів зварювання. Все це дозволило створити унікальне обладнання й технології, що одержали міжнародне визнання.

В 1960-х роках під керівництвом Б.Є. Патона були розпочаті дослідження технологій одержання різних покриттів і композиційних матеріалів шляхом електронно-променевого випарювання компонентів і конденсації пари на різних поверхнях. Ці технології знайшли застосування в ряді галузей техніки, дозволили багаторазово підвищити експлуатаційний ресурс багатьох виробів, зокрема, лопаток газових турбін. Наприкінці 1980-х років були розроблені й реалізовані гібридні лазерно-дугові й лазерно-плазмові процеси зварювання.

В 1969 р. під керівництвом Бориса Євгеновича був здійснений перший технологічний експеримент зі зварювання в навколосемному просторі. На пілотованому космічному кораблі «Союз-6» космонавт В.М. Кубасов провів експерименти з електронно-променевого, плазменно-дугового зварювання й зварювання електродом, що плавиться. В 1984 р. зварювання у відкритому космосі провели космонавти С.Є. Савицька й В.О. Джанібеков. Їхнім експериментом почався цикл систематичних досліджень зі створення конструкційних елементів і технології спорудження великогабаритних орбітальних конструкцій і об'єктів.

В ІЕЗ були створені автоматичні системи керування зварювальними процесами, установками й механізованими лініями із застосуванням мікропроцесорної техніки, а також системи автоматичного контролю якості зварних з'єднань. Був виконаний великий комплекс фундаментальних і прикладних досліджень в області міцності зварних з'єднань, їхньої працездатності в умовах низьких температур. Результатом досліджень стало створення ряду визначних споруд. Досвід будівництва першого у світі суцільнозварного моста ім. Є.О. Патона, зданого в експлуатацію в 1953 році, був використаний при спорудженні багатьох інших мостів. Була розроблена технологія створення зварних рулонованих резервуарів для зберігання нафти й нафтопродуктів. Надійність і ефективність розроблених матеріалів і технологічних процесів зварювання були переконливо підтверджені успішною експлуатацією зварних конструкцій, таких як потужне гірничорудне й

нафтове обладнання, платформи для видобутку нафти й газу в умовах континентального шельфу, трубопроводи, автомобілі особливо великої вантажопідйомності, будівельно-дорожня техніка й підймальні крани, різні будівельні об'єкти, кораблі й ракети і т.п.

В останнє десятиліття Борис Євгенович став ініціатором і науковим керівником цільової науково-технічної програми «Проблеми ресурсу та безпечної експлуатації конструкцій, споруд і машин». Нині ці проблеми стали винятково важливими в більшості країн насамперед тому, що в експлуатації перебуває величезна кількість різних великомасштабних споруд, від технічного стану яких залежить безпека мільйонів людей. У ході виконання програми створені методологічна основа технологій і технічні засоби для оцінки й подовження ресурсу різних конструкцій. Зокрема, за особистої участі Б.Є. Патона широкого розвитку набули роботи з акустично-емісійної діагностики. Цим методом уже проведена діагностика технічного стану більш як тисячі промислових об'єктів. Уперше в Україні створені системи, що дозволяють виконувати безперервний моніторинг зварних конструкцій, до яких ставляться підвищені вимоги з безпеки експлуатації. Відповідно до сучасних тенденцій, Б.Є. Патон ініціював в ІЕЗ новий науковий напрям — математичне моделювання зварювальних процесів, технологій, конструкцій.

Особливо великим є особистий внесок Бориса Євгеновича в розвиток вітчизняної металургії. Ним засновані три нових напрями в цій галузі. В 1954 році він очолив дослідження з використання електрошлакового переглаву для підвищення якості металів і сплавів. Цей метод у короткий строк набув широкого застосування й отримав світове визнання. В 1959 р. під керівництвом Б.Є. Патона були розпочаті роботи з рафінування металів і сплавів за допомогою електронного променя. Електронно-променева плавка виявилася ефективним способом підвищення якості спеціальних сталей і сплавів на основі нікелю й заліза, ефективним технологічним процесом одержання особливо чистих ніобію, титану й багатьох сплавів на їх основі. Нарешті, під керівництвом Бориса Євгеновича створений спосіб, обладнання й технології плазово-дугового переглаву металів і сплавів.

Б.Є. Патон є незмінним керівником ряду міждержавних науково-технічних програм і головою наукових рад зі створення надійних газотранспортних систем. За видатний внесок у вирішення науково-технічних проблем трубопровідного транспорту енергоносіїв і енергомашинобудування йому присуджена Міжнародна премія «Глобальна енергія».

В 1990-х роках він запропонував використати методи електричного зварювання для з'єднання живих тканин і організував творчий колектив за участю співробітників ІЕЗ ім. Є.О. Патона, Інституту хірургії й трансплантології ім. О.О. Шалімова АМН України, Центрального шпиталю СБУ й інших медичних установ. Це співробітництво привело до створення нового способу з'єднання (зварювання) м'яких тканин, що дозволяє швидко й майже безкровно розрізувати й з'єднувати біологічні тканини, зберігаючи їхню життєздатність. Істотно скорочується тривалість операцій, зменшуються крововтрати, значно прискорюється загоєння ран. Спосіб електрозварювання живих тканин, в основі якого лежить використання явища коагуляції білків при підвищених температурах, застосовується більш ніж в 50 клініках України, а також у клініках Росії, Білорусі, США й інших країн. Цим способом успішно виконано вже понад 75 тисяч хірургічних операцій різного профілю. В ІЕЗ ім. Є.О. Патона розроблене сучасне обладнання для зварювання живих тканин і організоване його виробництво, створені й застосовуються на практиці більше 130 хірургічних методик. В 2004 р. комплекс робіт зі зварювання живих тканин, виконаний під керівництвом і за активної творчої участі Бориса Євгеновича Патона, удостоєно Державної премії України в галузі науки й техніки.

Одним з основних принципів, закладених Євгеном Оскаровичем Патонем при створенні Інституту й розвинутих Борисом Євгеновичем, є проведення цілеспрямованих фундаментальних досліджень і тісний зв'язок науки з виробництвом. Реалізація цієї системи дозволила створити унікальні конструкції, обладнання, матеріали, технології, використання яких сильно вплинуло на розвиток багатьох галузей промисловості — машинобудування, суднобудування, ракетно-космічний комплекс, авіабудування, енерге-

**Стиль
керівництва
Бориса
Євгеновича
Патона**

тику, гірничо-промисловий комплекс, металургію й хімічне виробництво, створення трубопровідного транспорту, будівельну індустрію.

Борис Євгенович відрізняється винятковим умінням працювати з колективом: жодна корисна пропозиція, висловлена будь-яким співробітником, не залишиться без його уваги. Він завжди готовий підтримати цікаву ідею, належно оцінити виконану роботу. Його ентузіазм, рідкісна працездатність і увага до кожного працівника створюють у колективі здорову творчу атмосферу. Він любить працювати з молоддю, часто безпосередньо спілкується з тими, в кому бачить майбутнє Інституту. В ІЕЗ вирости сотні талановитих учених і інженерів.

Вирішальними аргументами при обранні Бориса Євгеновича Патона на пост президента Академії наук УРСР в 1962 році стали глибоке розуміння ним ролі й завдань науки в суспільстві, його високий міжнародний авторитет як ученого, відданість науці, невичерпна енергія й високі моральні якості, суспільно-політична діяльність і досвід керівництва великим науковим колективом.

На високій посаді президента Академії ще ширше розкрився його талант організатора науки. Це був непростий період в історії науки СРСР. В 1960-і роки керівництво країни мало намір передати галузевим міністерствам інститути АН СРСР і академій наук союзних республік, що займаються розвитком технічних наук. Б.Є. Патон був єдиним президентом республіканської академії наук, що зумів протистояти цьому непродуманому наміру, шкідливому і для науки, і в остаточному підсумку для всього науково-технічного прогресу. Під його керівництвом були розроблені нова структура Академії і її новий статут, спрямований на найбільш раціональне використання наукових сил і засобів, концентрацію їх на вирішенні найважливіших фундаментальних проблем науки, які мають визначальне значення для економіки країни.

З ініціативи Б.Є. Патона і при його активній підтримці в системі АН УРСР були створені десятки нових інститутів і організацій, що розширюють і поглиблюють дослідження в найважливіших наукових напрямках. Він постійно домагається чіткого визначення наукового профілю інститутів.

підключається про те, щоб кожен з них став провідним у своєму напрямі в країні й у світі.

Академія наук стала головним науковим центром республіки, де широким фронтом проводилися дослідження з актуальних проблем природничих, технічних, соціогуманітарних наук. Одночасно за ініціативою й при керівній ролі Б.Є. Патона в Академії була створена потужна дослідно-виробнича база, одержали розвиток нові форми зв'язку науки з виробництвом. Організація тісного співробітництва між АН УРСР, АН і ДКНТ СРСР, академіями наук союзних республік сприяла розвитку в Україні багатьох нових наукових напрямів. Якісно новим кроком стало створення інженерних центрів — важливої сполучної ланки між наукою й виробництвом.

З ініціативи Бориса Євгеновича були сформовані великі комплексні науково-технічні програми в окремих галузях промисловості, транспорту, зв'язку й сільського господарства. При їх виконанні вчені зробили вагомий внесок у вирішення актуальних проблем розвитку економіки країни. Така форма організації наукової діяльності одержала загальне визнання.

Організуючи розробку та впровадження сучасних технологій у виробництво, Б.Є. Патон одночасно вимагає підготування обґрунтованих наукових оцінок їх впливу на навколишнє середовище й людину. Так, великими колективами вчених Академії були виконані прогнози оцінки екологічних і соціально-економічних наслідків великомасштабних осушувальних і зрошувальних меліорацій в Україні, інтенсивної хімізації сільського господарства, перекидання частини стоку рік Дунай і Дніпро.

Після розпаду СРСР і утворення незалежної України в умовах тривалої економічної й фінансової кризи, що не обійшла і Академію, її президент зумів зберегти Академію та основні наукові школи. Під керівництвом Б.Є. Патона вдосконалюється організація фундаментальних і прикладних досліджень, визначені пріоритети в розвитку окремих наукових напрямів і міждисциплінарних досліджень.

Б.Є. Патон — один з ініціаторів збереження загального наукового простору в рамках СНД, створення Міжнародної асоціації академій наук. Він її беззмінний президент з 1993 року.

Б.Є. Патон — це людина видатної організованості, діловитості, виняткової здатності безпомилково схоплювати головне, приймати правильні рішення. Його багатогранність і працездатність вражають. Тільки завдяки глибокому відчуттю особистої відповідальності перед державою, народом, власною совістю він успішно працює і справляється з величезним навантаженням.

Член-кореспондент НАН України Б.М. Малиновський у своїй книзі «Академік Борис Патон — праця на все життя» (Київ, Наукова думка, 2002) приводить безліч цікавих відомостей про родину Патонів, її традиції і підходи до виховання дітей. Одночасно це чудовий підручник методів організації наукової та інженерної праці у величезних колективах, написаний на основі аналізу досвіду Б.Є. Патона як керівника Інституту електрозварювання і всієї Академії наук.

Бути «в одній зв'язці» з Борисом Євгеновичем, звичайно, дуже почесно й повчально, але в той же час і дуже відповідально. Увага й повага до людей поєднані в ньому з високою вимогливістю й рішучістю, твердістю у виконанні ухвалених рішень. Він дипломат і добре розпізнає фальш, поважає фундаментальну науку й завжди готовий її підтримувати, особливо якщо вона досить масштабна, і тому є безліч прикладів. При цьому миттєво виводить на чисту воду базік усіх мастей і добре їх запам'ятовує, а пам'ять у Бориса Євгеновича воістину феноменальна. Як видатний інженер, він завжди шукає можливості практичних застосувань.

Кожен академічний інститут зобов'язаний раз на п'ять років звітувати про свою роботу на засіданні Президії НАН України. Крім того, на ці засідання регулярно виносяться доповіді про розвиток актуальних наукових напрямів, про новини у світі науки. Академіків-секретарів відділень наук і директорів Інститутів Борис Євгенович часто запрошує до себе на наради або з доповідями з різних питань. Часто вони й самі приходять до нього зі своїми проблемами, іноді — з оптимістичними повідомленнями про свої успіхи. Час від часу Борис Євгенович особисто відвідує інститути, знайомиться з лабораторіями, спілкується зі співробітниками.

Із приходом Бориса Євгеновича на пост президента в Академії «повіяли свіжі вітри», які розвернули вчених обличчям до потреб суспільства й стимулювали дослідників наполегливо шукати шляхи практичного застосування своїх

результатів. У той же час зовсім не підтвердилися побоювання деяких учених, що новий президент стане перешкоджати розвитку фундаментальної науки. Такого за ним ніколи не помічалось, однак незмінною була й залишається його вимога, щоб це була наука дійсно світового рівня. Усі, хто спостерігав реакцію Бориса Євгеновича на наукові повідомлення, що заслуговувались на засіданнях Президії АН або під час відвідування ним інститутів, можуть підтвердити, що він наполегливо вимагає об'єктивних доказів новизни й світового рівня проведених досліджень і охоче підтримує ті напрями, які дійсно є оригінальними й відкривають цікаві перспективи на майбутнє.

Без сумніву, основи його «смаку» до фундаментальної науки були закладені ще в студентські роки в КПІ, де він одержав глибокі знання з фізики, математики, механіки і, звичайно ж, з багатьох інженерних наук. Я сам чув з вуст Бориса Євгеновича його стогади про те, з яким ентузіазмом він перерозв'язував усі задачі в підручниках з теоретичної механіки та нарисної геометрії.

Борис Євгенович активно проводить у життя концепцію цілеспрямованих фундаментальних досліджень. Вона особливо актуальна для таких країн, як Україна, в яких через обмеженість коштів не в змозі інтенсивно розвиватися всі напрями фундаментальної науки. Правильний вибір пріоритетів важливий навіть для великих держав, оскільки сучасні дослідження часто вимагають величезних витрат. Борис Євгенович справедливо вважає, що, залишаючи за далекоглядними вченими-«фундаменталістами» право вибору тематики досліджень, слід закликати їх як найуважливіше й глибше «копати» там, де досвід і інтуїція пророкують перспективу практичних ефектів у доступному для огляду майбутньому.

Академія надає вченим сприятливі умови для спілкування в силу своєї багатодисциплінарної структури, розширює світогляд дослідників і полегшує творчі контакти між різними фахівцями, що породжує продуктивні ідеї на межах наук. Борис Євгенович усіляко стимулює міждисциплінарні дослідження шляхом формування комплексних цільових програм НАН України, які об'єднують зусилля інститутів різних відділень наук — наприклад, програм з наноматеріалів і нанотехнологій, сенсорів, водневої енергетики, із забез-

печення надійної роботи стратегічних споруд, таких як трубопроводи, АЕС, мости (програма «Ресурс») і ряду інших. Зокрема, програма «Ресурс», що вже згадувалася вище й керівником якої є Б.Є. Патон, забезпечує дослідження й розробки за напрямками, що мають життєво важливе значення для функціонування економіки нашої країни, особливо в умовах триваючої експлуатації споруд, що відслужили свій гарантійний строк.

Бурхливий розвиток науки в ХХ столітті створив передумови для технічного прогресу, що впливає і на економіку, і на оборону, і на повсякденне життя. Цей синергетичний зв'язок потужно діяв в СРСР в 1960–70-і роки, і цей час добігся з початком діяльності Бориса Євгеновича на посту президента АН. Наші вищі навчальні заклади випускали велику кількість висококваліфікованих фахівців, які прагнули працювати в науці й були затребувані суспільством. Практично всі провідні вчені Академії викладали тоді в університетах та інститутах, очолювали в них кафедри, причому це заохочувалося й добре підтримувалося матеріально. В академічних інститутах інтенсивно працювала аспірантура, а всесоюзний ВАК високо тримав планку вимог до дисертацій. Швидко зростали кадри здібних молодих учених, що створювало об'єктивні умови для організації нових інститутів в актуальних галузях науки. Це було об'єктивною потребою, а не марнословним прагненням розмножувати число інститутів. Для створення нової наукової установи вимагалось дати серйозне обґрунтування його необхідності, довести директивним органам наявність відповідного кадрового потенціалу, заручитися підтримкою АН СРСР і організацій, зацікавлених у науковій і технологічній продукції майбутнього інституту. У ці роки талант Бориса Євгеновича в іпостасях ученого, інженера й організатора науки розгорнувся на повну силу, він був високо оцінений не лише в колективі Академії, але й на державному рівні.

Борис Євгенович як учений із практичним складом розуму постійно прагне так організувати роботу, щоб фундаментальні результати — там, де це вже можливо — якомога швидше й ефективніше починали приносити практичну користь. Він висунув і активно проводив у життя ідею формування «під одним дахом» своєрідної тріади — об'єднання інституту, конструкторського бюро й дослід-

ного виробництва (заводу). Така організація роботи нагадує заводський конвеєр, у ній послідовно й у безпосередній взаємодії виконавців (буквально «пліч-о-пліч») процес дослідження — проектування — виробництво втілюється у випуск продукції.

Варто відзначити, що у світі до цієї ідеї в широкому масштабі стали приходити лише зовсім недавно, коли почали масово створюватися технопарки й відпущені компанії. В одному з недавніх річних звітів Товариства імені Макса Планка (ФРН) його нинішній президент Петер Грасс нарікав на те, що нерідко фундаментальні роботи інститутів цього товариства досить повільно реалізуються на практиці, що знижує їхній інноваційний ефект. Для подолання цього недоліку було запропоновано формувати так звані тандемні проекти, що поєднують зусилля інститутів Товариства ім. М. Планка і Й. Фраунгофера. Як відомо, завданням інститутів Товариства ім. Й. Фраунгофера є впровадження фундаментальних результатів у конструкції й технології, які потім продаються промисловим компаніям для випуску готової продукції.

Можна лише шкодувати, що за останні десятиліття СКТБ і дослідні виробництва в більшості наших інститутів припинили існування через економічну кризу й усе ще несприятливий інноваційний клімат в країні.

Борис Євгенович, розуміючи як ніхто інший, відловив дальність Академії за розвиток науки в Україні та її унікальні можливості розвивати ключові напрями завдяки багатодисциплінарності й ефективній координації, надзвичайно багато зробив для об'єднання наукових сил нашої країни під егідою Академії. Цей своєрідний процес «збирання земель» сильно стимулювався тим, що після розпаду СРСР багато галузевих інститутів залишилися нічийними, втратили засоби для існування й були під загрозою зникнення. Тому Борис Євгенович взяв курс на те, щоб включити до складу Академії ті з них, у яких був накопичений вагомий науковий потенціал.

У цій статті багаторазово вживається словосполучення «за підтримки» або «з ініціативи» Б.Є. Патона. Це не просто реверанс перед Борисом Євгеновичем, а констатація реальних подій. Б.Є. Патон постійно виступав і виступає як невтомний генератор ідей, він тримає в полі зору стратегічні

проблеми всієї Академії, піклується про справи державного значення й внесок Академії в їх вирішення. Його дивовижна пам'ять зберігає до дрібних деталей всі прийняті постанови, які безпосередні виконавці або чесно забувають, або по своїй (що нерідко зустрічається) пасивності не поспішають виконувати в наївному розрахунку на те, що керівництво забуде про своє доручення й можна буде пересидіти спокійно.

Найчастіше, коли йдеться про масштабні проблеми, виникає необхідність звертатися до вищих органів, і тут підпис Бориса Євгеновича під відповідним листом відіграє визначальну роль. Його авторитет неспіврозмірно вищий, ніж у будь-кого іншого, і відповідно вища ймовірність одержати позитивний відгук влади. Проста оцінка підказує, що за роки роботи на посаді президента АН Борис Євгенович підписав десятки тисяч листів, у яких ставилися питання, життєво важливі не лише для Академії, але й для держави. Щоденна пошта Бориса Євгеновича складається з десятків важливих документів, і він не йде додому, поки не опрацює товсту папку, яку кладуть йому на стіл. Це відбувається вже після того, як крізь його кабінет пройде багато відвідувачів, які, чесно кажучи, нерідко погано готуються до такої зустрічі, досить велемовні й безвідповідально ставляться до робочого часу президента.

Особливо варто сказати про важливе значення створення наукових центрів АН і Міністерства освіти і науки в регіонах України. Борис Євгенович завжди рішуче виступає за те, щоб науковий потенціал України не був зосереджений лише в Києві і щоб установи Академії існували й в областях. При цьому, вирішуючи на високому рівні проблеми загальнонаукового значення, вони повинні максимально враховувати у своїй роботі специфічні запити економіки й культурного розвитку регіонів. За роки президентства Б.Є. Патона був утворений цілий ряд нових академічних інститутів у Харкові, Львові, Донецьку, Дніпропетровську, Миколаєві, Сумах, Чернівцях, Ужгороді. Завдяки активній участі у вирішенні важливих народногосподарських і оборонних завдань новостворені інститути одержували досить щедre фінансування, будували лабораторні й виробничі корпуси, вирощували висококваліфіковані кадри, завойовували авторитет у Союзі й світі.

Під час виборів до Академії Борис Євгенович наполегливо агітує за те, щоб за інших рівних умов перевага віддавалася кандидатам, що працюють за межами столиці. Він висловлює різке невдоволення, коли бачить прояви київського місництва, і постійно піклується про те, щоб, перефразовуючи слова М.В. Ломоносова, наука України приростала регіонами. Гарним прикладом ефективного внеску в досягнення цієї мети стало створення практично «з нуля» Донецького наукового центру, завдяки якому Донецький регіон, традиційно відомий як край вугілля, сталі й хімічної індустрії, зайняв гідне місце й на науковій карті світу.

Не буде перебільшенням сказати, що буквально кожна установа Академії на різних етапах своєї історії одержала від Бориса Євгеновича всебічну допомогу — і стратегічні поради, і підтримку у вирішенні поточних проблем. При цьому Б.Є. Патон не виступає в ролі «няньки» — він шукає й намагається висувати на керівні посади ініціативних і творчих людей, що вболівають за справу. Разом з тим він не терпить пустих обіцянок і відсутності конкретних справ, проявляє високу вимогливість і може жорстко карати недбайливих.

Говорячи про стиль роботи Б.Є. Патона, не можна не згадати й про таку благородну рису Бориса Євгеновича, як людяність. Якби можна було скласти перелік тих людей, яким він надавав усляку допомоги у важких життєвих ситуаціях, то список їх напевно включав би в себе тисячі прізвищ.

В історії всіх відділень і інститутів Секції фізико-технічних і математичних наук за останні 50 років є безліч прикладів конструктивного, а часто — визначального впливу Б.Є. Патона на розвиток найважливіших наукових напрямів нашої Академії.

Як уже було сказано, за час президентства Бориса Євгеновича в НАН України був створений цілий ряд нових інститутів, а засновані раніше одержали потужний розвиток, що істотно змінило їхню структуру, чисельний і кадровий склад, науковий профіль і технічні можливості. Було побудовано багато нових будинків — лабораторних корпусів, конструкторських бюро, дослідних заводів, житлових будинків для співробітників у Києві (досить подивитися на київське

**Розвиток
відділень наук
і інститутів Секції
фізико-технічних
і математичних
наук НАН України
в 1962—2011
роках**

Академістечко), Харкові, Львові, Донецьку, Севастополі й інших містах України. Наукові колективи оформлялися в інститути лише після того, як були підготовлені досить сильні кадри дослідників, що мали солідний і визнаний науковий потенціал в актуальних напрямках.

Математика. Борис Євгенович глибоко розуміє важливе значення математики для розвитку майже всіх галузей науки й вирішення прикладних проблем. Він згадує добрим словом своїх викладачів, які читали лекції з математичних дисциплін під час його навчання в КПІ.

Усіляко заохочуючи фундаментальні математичні дослідження світового рівня, він одночасно ставить завдання інтенсивно розвивати різноманітне застосування математичних методів. Нашим провідним інститутом математичного профілю є Інститут математики, що об'єднує науковий потенціал України в цій галузі, організовує школи й конференції з актуальних напрямів математики. Учені Інституту одержали видатні результати в нелінійній механіці, розробили ефективні методи опису явищ у нелінійних коливальних системах, зробили вагомий внесок у теорію ймовірностей і випадкових процесів, функціональний аналіз, теорію функцій і диференціальних рівнянь. В 1991 р. на базі цього Інституту був створений Міжнародний математичний центр, що носить тепер ім'я академіка Ю.О. Митропольського.

Видатні досягнення в геометрії, теорії пружних оболонок, математичній фізиці, теорії спектральних функцій, невпорядкованих систем належать Математичному відділенню Фізико-технічного Інституту низьких температур ім. Б.І. Веркіна. Роботи цього колективу розвивають визнані у світі традиції Харківської математичної школи.

В 1978 р. у Львові з ініціативи академіка АН УРСР Я.С. Підстригача й за активної підтримки Б.Є. Патона був створений Інститут прикладних проблем механіки і математики (нині ім. Я.С. Підстригача), сформований на базі механіко-математичних підрозділів Фізико-механічного Інституту ім. Г.В. Карпенка й Львівської філії Інституту геофізики ім. С.І. Суботіна. Він є гідним продовжувачем традицій відомої львівської математичної школи. Інститут містить у собі обчислювальний центр і СКТБ, що дозволило йому впровадити у виробництво цілу низку своїх розробок на підприємствах Західної України, Дніпропетровська, Ленінграда,

Подольська й інших міст. Інститут став також ініціатором формування міжвідомчих науково-виробничих об'єднань, що інтегрували науковий і промисловий потенціал Західного регіону України.

В 1965 р. був створений Донецький обчислювальний центр АН УРСР. В 1970 р. він був перетворений в Інститут прикладної математики і механіки, що заслужив визнання своїми роботами в галузі комплексного аналізу, теорії відображень і апроксимацій. Його вченими успішно виконані важливі розробки для економіки, космосу, металургії, машинобудування, медицини, вугільної, гірничої й газодобувної промисловості.

Інформатика. Відділення інформатики об'єднує установи НАН України, які безпосередньо працюють над фундаментальними проблемами цієї науки, створюють сучасні комп'ютери, програмні продукти й інформаційні технології та застосовують їх для вирішення різноманітних завдань у всіх сферах людської діяльності.

Незабаром після того, як у Києві в 1951 р. була створена перша в СРСР і континентальній Європі цифрова ЕОМ МЕЛМ («Мала електронна лічильна машина»), її конструктор академік АН УРСР С.О. Лебедєв був переведений у Москву. Новий етап розвитку досліджень і розробок електронно-обчислювальної техніки в Україні почався в 1957 р., коли на базі лабораторії обчислювальної техніки Інституту математики АН УРСР був створений Обчислювальний центр АН УРСР під керівництвом В.М. Глушкова (з 1958 р. член-кореспондент, з 1961 р. академік АН УРСР). В 1961 р. він був перетворений в Інститут кібернетики (ІК), що носить тепер ім'я В.М. Глушкова. В 1962 р., одночасно з обранням Б.Є. Патона президентом АН УРСР, В.М. Глушков був обраний на посаду віце-президента, яку він займав до своєї кончини в 1982 р.

При різнобічній підтримці Бориса Євгеновича Інститут кібернетики бурхливо ріс і розвивався, завойовуючи високий авторитет не лише в СРСР, але й в усьому світі. В інституті була розроблена загальна теорія автоматів і математичних машин, що стала базовим науковим керівництвом для розробників обчислювальних і керуючих машин різного призначення. Розробка технологій автоматизації проектування обчислювальних машин і програмування дозволила

майже на порядок скоротити час, необхідний для створення нових обчислювальних пристроїв і систем на основі їх використання.

Роботи наших кібернетиків не обмежувалися теоретичними дослідженнями. В 1963 р. при ІК було створено СКТБ математичних машин і систем, а в 1980 р. — СКТБ програмного забезпечення. У ті роки загальна чисельність співробітників всіх підрозділів ІК становила близько 6,5 тисяч осіб. Для інституту були побудовані просторі сучасні приміщення й житлові будинки — цілий мікрорайон Теремки-1.

Після машин «Київ» і «Дніпро», розроблених ще в Обчислювальному центрі, наступним важливим кроком стало створення ЕОМ з високим рівнем машинного інтелекту серії «МИР», які фактично були прототипом сучасних персональних комп'ютерів. МИР-1 була в ті роки єдиною нашою обчислювальною машиною, яку закупили розвинені західні країни. В 1967 р. була здана в експлуатацію автоматизована система керування виробництвом (АСУ) на Львівському заводі «Електрон». Ідеї В.М. Глушкова про паралельні обчислення й макроконвеєрну архітектуру ЕОМ були реалізовані вже після його смерті в комплексах ЕС 2701 (1984 р.) і ЕС 1766 (1987 р.). Особливою заслугою В.М. Глушкова й Президії АН УРСР на чолі з Б.Є. Патonom стала організація широкої системи підготовки в Україні кваліфікованих кадрів у галузі інформатики.

В умовах кризи, що настала після розпаду СРСР, фінансування ІК різко скоротилося. Виникла необхідність реформування структури інституту, додання їй більшої гнучкості. Б.Є. Патон підтримав і реалізував постановою Президії НАН України ідею утворення Кібернетичного центру, в якому нарівні із самим ІК два його колишні підрозділи мають тепер статус самостійних інститутів (Інститут програмних систем, Інститут проблем математичних машин і систем). Крім того, до складу Кібернетичного центру ввійшли установи подвійного підпорядкування — Інститут космічних досліджень НАН України й Національного космічного агентства України, а також Інститут прикладного системного аналізу й Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем (обидва останніх знаходяться в підпорядкуванні НАН і МОН України).

Створений в установах НАН України науковий потенціал дозволяє виконувати на високому рівні дослідження й науково-технічні розробки в галузі інформатики. Наведемо як приклад суперкомп'ютери серії СКІТ, створені в ІК. Хоча їхня продуктивність далека від сучасних рекордів, їх створення доводить, що при належній фінансовій підтримці наші фахівці будуть цілком здатні виготовити суперкомп'ютери світового класу. Ряд наших інститутів підключилися до системи суперкомп'ютерів ГРІД і завдяки цьому стали частиною сучасного світового співтовариства дослідників — зокрема, продуктивно співпрацюють з міжнародними ядерними центрами ЦЕРН у Женеві й ОІЯД у Дубні. Інститутом кібернетики разом із заводом «Електронмаш» створені інтелектуальні паралельні комп'ютери ІНПАРКОМ із продуктивністю порядку одиниць терафлопс. Перспективні розробки, особливо для медичних застосувань, виконані в Міжнародному науково-навчальному Центрі інформаційних технологій та систем у рамках програми «Образний комп'ютер».

Інститут проблем математичних машин і систем (ІПММС) був утворений на базі СКТБ Інституту кібернетики, що у радянські роки широко брало участь у виконанні космічних програм. У роки незалежності України ІПММС набув популярності завдяки своїм розробкам системи «Рада» для Верховної Ради України й ситуаційних центрів. Там же розроблені програми для прогнозування можливих наслідків надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру (повеней, прориву гребель).

В 1970–80 рр. Борис Євгенович підтримав розробки систем оптичного запису інформації в Лабораторії мікроелектроніки АН УРСР, які одержали також підтримку від Мінрадіопрому СРСР. В 1987 р. для розвитку цього напрямку був організований Інститут проблем реєстрації інформації (ІПРІ) АН УРСР, де були створені вітчизняні оптичні накопичувачі інформації, виконані унікальні записи історичних документів і здобутків музичної культури для тривалого зберігання. Нині за допомогою розробленої ІПРІ оптичної технології виготовляють окуляри для компенсації й лікування косоокості, чим вирішується важлива проблема в офтальмології. Інститут розробляє також інші важливі інформаційні технології.

Б.Є. Патон є активним поборником збереження й розвитку науково-технічного потенціалу України в дослідженні космосу. Він був одним з ініціаторів створення Національного космічного агентства України (НКАУ) і спільних з ним академічних установ — Інституту космічних досліджень і його Львівського центру, Інституту технічної механіки. Він очолює Раду з космічних досліджень НАН України, яка організовує виконання національних і міжнародних космічних програм і проектів. Останнім часом установами НАН України розроблений комплекс наукової апаратури «ВАРІАНТ» для супутника «Січ-1М» (2005 р.). Супутник «Січ-2», запущений у серпні 2011 р. українським носієм, обладнаний апаратурою «Потенціал» для досліджень іоносфери. Готується широкомасштабний міжнародний проект «ІОНОСАТ» і ряд інших проектів у рамках російсько-українського співробітництва. Розпочато спільні роботи з міжнародними організаціями з прогнозування космічної погоди, використання аерокосмічної інформації в інтересах сільського господарства, а також для оцінки наслідків стихійних лих.

Борис Євгенович високо цінує значення наукознавчих робіт і досліджень з історії науки, і завдяки його підтримці в 1986 р. був створений Центр досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки АН УРСР, що нині носить ім'я Г.М.Доброва.

Механіка. Інститут механіки ім. С.П. Тимошенка є однією з найстаріших установ нашої Академії (заснований в 1918 році). Із приходом Бориса Євгеновича до керівництва Академією в цьому інституті з багатими науковими традиціями були розгорнуті фундаментальні й прикладні дослідження нових проблем, що мають важливе значення для ракетної та інших галузей техніки, методів діагностики стану різних конструкцій. Зокрема, Б.Є. Патон і М.К. Янгель (головний конструктор ракетної техніки) доручили Інституту механіки розвивати новий науковий напрям — механіку композитних матеріалів і конструкцій з них. Тепер він отримав новий імпульс у своєму розвитку у зв'язку з інтенсивною розробкою нанокомпозитних матеріалів. Інститут виконав також фундаментальні дослідження поширення пружних хвиль у тілах з напруженнями. Ці роботи стали теоретичною основою неруйнівного ультразвукового методу визначення напружень у матеріалах і конструкціях, що, зокрема,

дозволило істотно підвищити надійність зварних конструкцій. Інститути механіки й електрозварювання спільно розробляють моделі й методи математичного опису термомеханічних процесів і структурних перетворень матеріалів при ультразвуковому й термічному зварюванні пластмас і наплавленні металевих деталей машин.

В 1980 р. на базі Дніпропетровського відділення Інституту механіки був створений Інститут технічної механіки. Важливу роль у створенні цього інституту зіграли Б.Є. Патон і генеральний конструктор КБ «Південне» академік В.Ф. Уткін. Зокрема, вирішальне значення мало те, що Борис Євгенович заручився в цій справі підтримкою президента АН СРСР академіка А.П. Александрова й голови Держкомітету з науки і техніки СРСР академіка Г.І. Марчука. В 1993 р. ПТМ одержав статус інституту подвійного підпорядкування — НАН і Національного космічного агентства України, а в 1995 р. на нього покладено функції головного інституту ракетно-космічної галузі України. За роки свого існування Інститут виконав широкий комплекс досліджень з динаміки механічних і гідромеханічних систем ракет-носіїв, засобів залізничного й автомобільного транспорту; аеротермогазодинаміки енергетичних установок, літальних і космічних апаратів; механіки взаємодії твердих тіл з іонізованим середовищем і електромагнітним полем. Ці результати знайшли практичне застосування. В останні роки ПТМ підсилив увагу до вирішення проблем машинобудування, теплоенергетики, транспорту, прокатного виробництва, гірничої промисловості й медицини. Істотно розширюються також міжнародні зв'язки інституту.

В 1966 р. в АН УРСР за активної підтримки Б.Є. Патона й президента АН СРСР академіка М.В. Келдиша був заснований Інститут проблем міцності. Тепер він носить ім'я ініціатора його створення й першого директора академіка НАН України Г.С. Писаренка. Для інституту були побудовані нові корпуси. В 1972 р. при ньому було створено СКТБ з дослідним виробництвом, що забезпечило всі умови для його плідної роботи. Інститут є провідною науковою установою в Україні в галузі експериментальних методів механіки деформівного твердого тіла, механіки руйнування, підвищення надійності й довговічності машин і споруд. Його традиційна тематика пов'язана з дослідженням нових конструкцій

у ракетній і космічній техніці, авіаційному двигунобудуванні. На нинішньому етапі інститут приділяє велику увагу важливим для України проблемам — оцінці залишкового ресурсу об'єктів атомної та теплової енергетики, магістральних трубопроводів, нафтопереробних і хімічних заводів, залізничного транспорту.

В 1967 р. у Дніпропетровську був утворений Інститут геотехнічної механіки (ІГТМ) АН УРСР, що нині носить ім'я його першого директора академіка АН УРСР М.С. Полякова. Його завданням є наукові дослідження в галузі гірничої справи, що забезпечують підвищення продуктивності й безпеки праці в гірничодобувній промисловості. Б.Є. Патон приділяв і приділяє роботі ІГТМ постійну увагу, в різні часи його відвідували також президенти АН СРСР академіки М.В. Келдиш і А.П. Александров. Його колектив був націлений на розробку методів прогнозування й запобігання раптовим викидам вугілля, газу й порід, нових способів руйнування порід, боротьби з вугільним пилом, створення нових приладів для контролю шахтної атмосфери. Борис Євгенович активно підтримував піонерську роботу ІГТМ і шахти ім. О.Ф. Засядько з диверсифікації профілю цього вугледобувного підприємства шляхом створення когенераційного енергетичного комплексу на основі шахтного метану.

До 1964 р. у складі АН УРСР існував Інститут гідрології та гідротехніки. Відповідно до вище згаданої Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР передбачалося, що він буде переданий у підпорядкування одного з галузевих міністерств. Зрозуміло, що при здійсненні цього плану з Академії була б виведена важлива галузь науки. Однак Президія АН УРСР прийняла у січні 1964 р. постанову про переорієнтацію Інституту на глибокі фундаментальні дослідження, спрямовані на найважливіші актуальні проблеми гідромеханіки, і про передачу низки його спеціалізованих підрозділів до Українського гідрометеорологічного інституту. Завдяки цьому вдалося зберегти в складі АН УРСР Інститут, перейменований на Інститут гідромеханіки (ІГМ). Подальша історія його розвитку повністю підтвердила далекоглядність такого рішення. В 1966 р. на посаду директора ІГМ Борис Євгенович запросив із Центрального аерогідродинамічного інституту (ЦАГІ) видатного вченого в галузі гідродинаміки великих швидкостей Г.В. Логвиновича (з 1967 р. — акаде-

міка АН УРСР). Інститут розгорнув дослідження турбулентності й керування нею, динаміки однофазних і двофазних потоків, нових способів зниження опору руху тіл, керування процесами тепловіддачі й теплозахисту при обтіканні поверхонь, гідродинаміки великих швидкостей, гідробіоніки. Зрештою ІГМ став одним з провідних центрів гідродинамічних досліджень в СРСР і був задіяний у найбільших проєктах зі створення нової техніки. Зараз він вирішує важливі завдання в інтересах економіки України, виконує розробки в галузі медичної техніки.

Слід також зазначити, що в 1995 р. для комплексного дослідження проблем створення високошвидкісного наземного транспорту (у тому числі на магнітній «подушці»), а також бортових джерел струму для транспортних засобів в Дніпропетровську був створений, за безпосередньої підтримки Бориса Євгеновича, Інститут транспортних систем і технологій НАН України.

Фізика й астрономія. Швидке зростання наукового потенціалу Інституту фізики АН УРСР в 1950–60 рр. створило солідні напрацювання в галузі теоретичної фізики, фізики твердого тіла, оптики й спектроскопії, квантової електроніки й голографії, фізичної та газової електроніки, фізики поверхні, ядерної фізики, інфрачервоної техніки, що дозволило йому стати «батьком» декількох академічних інститутів. Крім Інституту напівпровідників, заснованого в 1960 р., у Києві були створені Інститут теоретичної фізики (1966 р.), Інститут ядерних досліджень (1970 р.) та Інститут прикладної оптики (1994 р.). Участь Б.Є. Патона в цьому процесі була в більшості випадків вирішальною.

Борис Євгенович активно підтримував як фундаментальні, так і прикладні дослідження Інституту фізики (ІФ). Зокрема, багато радянських космічних апаратів були оснащені створеними в цьому інституті приймачами інфрачервоного випромінювання. Наприкінці 1970-х років інститут організував спільну з Міністерством культури УРСР лабораторію прикладної голографії. Однією з її завдань було виготовлення голограм історичних реліквій та унікальних пам'яток культури України. Пересувна виставка голограм широко демонструвалася в Україні й багатьох інших країнах світу. Ця діяльність була підтримана ЮНЕСКО, і за активної участі Бориса Євгеновича лабораторія прикладної

голографії була перетворена на Міжнародний науковий центр «Інститут прикладної оптики». Він зробив значний внесок у підготовку кадрів у цій галузі й організацію сучасного виробництва голограм в Україні. В результаті в Києві виникло спеціалізоване підприємство «Голографія», що зараз входить у трійку світових лідерів за рівнем технологій і обсягом виробництва голограм, у тому числі голографічних захисних елементів.

Тематика Інституту фізики напівпровідників (ІФН) ім. В.Є. Лашкарьова охоплює галузі фізики, що безпосередньо пов'язані з розвитком твердотільної електроніки, створенням елементної бази для інформаційних технологій, телекомунікацій, лазерної техніки, сенсорики. Інститут був створений у 1960 р., тобто незадовго до обрання Бориса Євгеновича президентом Академії, і весь його подальший розвиток аж до теперішнього часу відбувався за активної участі Бориса Євгеновича. Одержали розвиток як фізика напівпровідників, так і оптоелектроніка, низькотемпературна термометрія, важливі для виробництва методи діагностики напівпровідникових приладів. Інститут встановив тісні зв'язки з багатьма підприємствами електронної промисловості, розташованими не лише в Києві, а й в інших містах СРСР. Його наукова продукція була затребувана, що знайшло відображення у створенні при Інституті СКТБ, а також міжгалузевої лабораторії із Саратовським НДІ «Волга». За сприяння Бориса Євгеновича Інституту були передані просторі корпуси на проспекті Науки, які раніше належали Інституту кібернетики. Вже за роки незалежності України Інститут фізики напівпровідників виступив з ініціативою створення першого в Україні технопарку «Напівпровідникові технології й матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка». Вона була реалізована в 1999 р. за активного сприяння Бориса Євгеновича. У цей час основним завданням технопарку ІФН є виконання прийнятої з ініціативи Б.Є. Патона державної цільової програми організації виробництва й широкого впровадження в практику світлодіодної техніки.

Різнобічну підтримку від Бориса Євгеновича одержував Інститут металофізики (ІМФ) ім. Г.В. Курдюмова. У київському Академістечку для нього були побудовані прекрасні лабораторії й виробничі корпуси, придбане сучасне

устаткування, що забезпечило високий рівень експериментальних робіт. В ІМФ набули інтенсивного розвитку глибокі теоретичні й експериментальні дослідження в галузі фізики твердого тіла, фазових переходів, рентгено-структурного аналізу, рентгенівської фотоелектронної спектроскопії, магнітних явищ, дифузії, рідких металів, фізики й діагностики поверхонь. Багатий арсенал отриманих фундаментальних знань використовувався для розробки методів одержання металів із заданими властивостями, зокрема, шляхом електротермічної обробки, ультразвукового й механічного впливу. Останніми роками досягнуто вагомих успіхів у порошковій металургії титану, розробці нанотехнологій, одержанні сплавів та інших матеріалів для медичних застосувань.

При вирішенні питання про створення Інституту теоретичної фізики (ТФ) у Києві Борисові Євгеновичу вдалося заручитися підтримкою одного з видатних фізиків ХХ століття академіка М.М. Боголюбова, що дав згоду очолити цей інститут і завдяки своєму авторитету зумів залучити до нього ряд провідних теоретиків. Тепер ТФ носить ім'я М.М. Боголюбова і є визнаним в усьому світі з досліджень у багатьох розділах теоретичної фізики. В 1969 р. у Львові був створений відділ статистичної теорії конденсованих станів ТФ, а в 1980 р. — Відділення «Статистична фізика» ТФ. У 1990 р. воно було перетворено на Інститут фізики конденсованих систем НАН України. У його створенні основну роль відіграв один з учнів М.М. Боголюбова академік НАН України І.Р. Юхновський, знов-таки за активної участі Б.Є. Патона.

В 1995 р. з ініціативи академіка НАН України В.Г. Бар'яхтара, підтриманої Б.Є. Патоном, був заснований Інститут магнетизму, що має подвійне підпорядкування НАН України й Міністерства освіти й науки України. Він є установою, що поєднує функції НДІ та ВНЗ для вирішення фундаментальних і прикладних проблем в галузі магнетизму та екології, а також для підготовки відповідних наукових кадрів. За роки своєї роботи інститут одержав ряд важливих теоретичних та експериментальних результатів у дослідженні магнітних явищ і матеріалів, надпровідності, у математичній фізиці й моделюванні процесів забруднення навколишнього середовища. Інститут є базовим для на-

вчання студентів КНУ імені Тараса Шевченка й НТУУ «КПІ» і успішно готує молодих учених.

Фізико-технічний інститут низьких температур (ФТНТ), що носить тепер ім'я академіка НАН України Б.І. Веркіна, створено в 1960 р. у Харкові на базі низки відділів ХФТІ з ініціативи професорів Б.І. Веркіна, О.О. Галкіна, Б.Н. Есельсона, І.М. Дмитренка. За минулі роки ФТНТ став відомим у світі центром досліджень в галузі низьких температур, фізики твердого тіла, надпровідності, магнітних явищ, оптики й спектроскопії, низьковимірних і неупорядкованих систем, квантових явищ. Борис Євгенович енергійно підтримував розвиток цих фундаментальних робіт, а також напрям, пов'язаний з вакуумним матеріалознавством і космічними дослідженнями, що вимагало створення в Інституті СКТБ, дослідного виробництва й заводу для впровадження відповідних розробок. Були підтримані й роботи в галузі кріобіології та кріомедицини, перспективність яких зараз переконливо підтверджується сучасними дослідженнями стовбурових клітин і репродуктивних технологій. Не були залишені без уваги й глибокі математичні дослідження в цьому інституті, які одержали світове визнання. Як згадує академік НАН України В.Г. Манжелій, слово «Патон» при вирішенні різних питань у високих інстанціях діяло як чарівний пароль «Сезам, відчинися!».

В Інституті радіофізики і електроніки (ІРЕ), заснованому в 1955 році, що зараз носить ім'я його першого директора академіка НАН України О.Я. Усикова, пріоритетними були роботи з освоєння міліметрового й субміліметрового діапазону радіохвиль, створенню приладів нвч-електроніки і вирішенню ряду важливих прикладних завдань. Починаючи з 1962 року, багато подій в історії ІРЕ пов'язані з підтримкою Б.Є. Патона. Це, зокрема, створення відділу біофізики, що набув широкої популярності завдяки своїм передовим дослідженням. В 2008 р. вони були визнані гідними Державної премії України. Не були обділені увагою Бориса Євгеновича й спектрально-акустичні дослідження ІРЕ, спрямовані на з'ясування секретів унікального звучання скрипок Страдіварі. Останнім часом ІРЕ одержує цільову підтримку від Президії НАН України на свої розробки нових видів радіолокаційної техніки.

В 1965 р. був заснований Донецький науковий центр, і в його складі Донецький фізико-технічний інститут (ДонФТІ), що носить нині ім'я академіка НАН України О.О. Галкіна. Він завоював визнання у фізиці високих тисків, низьких температур, фазових переходів, магнітних явищ, радіоспектроскопії, біофізиці, а останнім часом — у нанофізиці й нанотехнологіях. Б.Є. Патон неодноразово відвідував ДонФТІ, докладно знайомився з його діяльністю, особливо відзначав його роботи, що виконуються в інтересах підприємств Донбасу. Пдна високої оцінки і нещодавно виконана Інститутом розробка контактного мамографа — приладу, що дозволяє виявляти на ранній стадії злоякісні пухлини шляхом реєстрації температурних карт людського тіла. Застосування цього високочутливого методу діагностики в клініках дає великий соціальний ефект. У творчому контакті з ДонФТІ працює Науково-технологічний центр «Реактивелектрон», що був у минулому установою Міністерства хімічної промисловості СРСР. Після розпаду СРСР він був прийнятий до системи НАН України і виконує розробки різних матеріалів, що мають значний попит — композитів, п'єзоелектриків, абразивів, керамік. Борис Євгенович неодноразово надавав допомогу цьому колективу в періоди фінансових труднощів.

В 2002 р. у Донецьку створено також Інститут фізики гірничих процесів, пріоритетним завданням якого є наукове вирішення проблем шахтного метану — як з точки зору його видобутку й використання, так і забезпечення безпеки праці шахтарів.

В Ужгороді в 1992 р. був утворений Інститут електронної фізики, що глибоко досліджує фізичні процеси, які відбуваються в електронних оболонках атомів і в ядрах, а також у газових розрядах і лазерах. Борис Євгенович з особливою увагою стежить за діяльністю недавно створених у регіонах інститутів і роботою їх директорів, допомагає їм порадами, надає організаційну підтримку, підключає їхні колективи до виконання науково-технічних програм.

Постійну увагу й різнобічну допомогу Борис Євгенович приділяє астрономічним дослідженням у нашій Академії. Головна астрономічна обсерваторія (ГАО) і Радіоастрономічний інститут НАН України (РІАН) широко відомі в астрономічному співтоваристві установи. Учені ГАО розробили

поляриметричний метод дослідження атмосфер і поверхонь планет, що широко використовується в світі.

Яскравим прикладом підтримки Б.Є. Патonom фундаментальних досліджень є його сприяння будівництву під Харковом наприкінці 1960-х років першого в світі радіотелескопа декаметрових хвиль, ініціатором створення якого був академік НАН України С.Я. Брауде. Ефективна площа його антени становить 150 тисяч кв. м. Пізніше знов-таки за допомогою Бориса Євгеновича, були створені Радіоастрономічний інститут (1985 р.), а також декаметровий радіоінтерферометр Академії наук (УРАН) з наддовгою базою на основі радіотелескопів, розташованих у Харкові, Одесі, Полтаві та Шацьку. Він зареєстрований як національне надбання України й забезпечує лідерство нашої країни в декаметровій радіоастрономії. Нині Президія НАН України регулярно виділяє кошти на створення нового гігантського українського низькочастотного радіотелескопа (ГУРТ).

Борис Євгенович підтримав також створення бази астрономічних спостережень на висоті 3200 м у Терсколі на Північному Кавказі. В 1977 році він відвідав цю базу, що тоді працювала в режимі експедиції, високо оцінив її перспективність, і незабаром Президія АН виділила додаткові кошти на її оснащення 2-метровим дзеркальним телескопом фірми Карл Цейсс. У підсумку там тепер успішно працює створений разом з Російською академією наук Міжнародний центр астрономічних досліджень, включений у мережу телескопів, які в різних країнах синхронно ведуть спостереження небесних об'єктів.

Науки про Землю. Україна багата природними ресурсами, у тому числі різноманітними корисними копалинами. У неї є вихід до моря, на її території розташовані гори, ліси й болота, степи і лісостепи, найбагатші у світі чорноземи й великі простори з підзолистими ґрунтами, могутня ріка Дніпро, великі рукотворні моря-водоймища і райони, що страждають від дефіциту води. У той же час природа України відчувала й продовжує відчувати колосальний вплив на себе — часто згубний — з боку людини: у нас є величезні промислові відвали й смітники, терикони й кар'єри з місячним ландшафтом, отруєні та зникаючі ріки й річечки, виснажені ґрунти, Чорнобильська зона. Нарешті, у нас є також сейсмонебезпечні регіони. Все

це говорить про чимале значення для України наук про Землю.

Відділення наук про Землю НАН України зараз налічує 10 інститутів, а також ряд центрів і спеціалізованих відділень інститутів. Всі ці установи одержували й продовжують одержувати різнобічну підтримку Бориса Євгеновича. В 1962 р., відразу після приходу на пост президента АН УРСР, він активно сприяв тому, щоб у тематику Інституту геологічних наук (ІГН) були включені морські геологічні дослідження. Розпочалися морські експедиції геологів. У результаті були отримані унікальні відомості з геології не лише Азово-Чорноморського регіону, але й окремих регіонів Світового океану. Завдяки зверненню Бориса Євгеновича до Президента України наша країна змогла підключитися до досліджень Антарктиди.

Геологи нашої Академії взяли активну участь у роботах з ліквідації наслідків чорнобильської аварії. Організацію цих робіт у масштабах АН очолював Борис Євгенович. Зокрема, учені ІГН розробили пропозиції щодо використання підземних вод для водопостачання населення після аварії, підготували прогноз міграції радіонуклідів.

Борис Євгенович надає постійну підтримку розвитку аерокосмічних методів зондування Землі в Україні. Йдеться як про моніторинг стану земної поверхні, екологічної безпеки, стану посівів, так і про аерокосмічні технології пошуків корисних копалин.

Великі заслуги належать Борису Євгеновичу у становленні й розвитку Інституту геофізики (ІГФ) ім. С.І. Субботіна. Він був утворений в 1960 р., його засновником і першим директором став академік АН УРСР С.І. Субботін. Завдяки активній підтримці Бориса Євгеновича ІГФ у середині 1960-х років став провідним центром геофізичних досліджень в Україні. Він набув відомості своїми дослідженнями глибинної будови території України й колишнього СРСР, земної кори та мантиї Центральної і Південно-Східної Європи, Паміро-Гімалайського регіону, Індії, Світового океану, Антарктиди. На 2012 р. запланований початок досліджень літосфери центральних і північних регіонів України з метою оцінки їх перспектив на родовища нафти й газу.

У квітні 1961 р. у сел. Кацівелі в Криму на базі морської гідрофізичної станції академіком В.В. Шулейкіним

був заснований Морський гідрофізичний Інститут (МГІ) АН СРСР, що у серпні того ж року був переданий до системи АН УРСР. З 1963 р. МГІ почав працювати в Севастополі під керівництвом академіка АН УРСР А.Г. Колеснікова. Будучи президентом нашої Академії, Б.Є. Патон неодноразово відвідував МГІ, у тому числі разом із президентами АН СРСР М.В. Келдишем (в 1969 р.) і А.П. Александровим (в 1980 р.). Борис Євгенович активно сприяв розвитку МГІ, що у той час виконував морські експедиції на науково-дослідному судні «Михайло Ломоносов» і став одним з визначних лідерів досліджень фізичних процесів у морях і океанах. У цей час Борис Євгенович є науковим керівником з української сторони російсько-української програми досліджень Чорного моря й Світового океану, у якій головним інститутом-виконавцем виступає МГІ.

У листопаді 1991 р. Борис Євгенович став ініціатором перетворення Сектору географії при Інституті геологічних наук в Інститут географії. Це стало важливою віхою в історії географічної науки України, відобразило й зростаючу ролі цієї науки в нинішніх умовах найсильнішого антропогенного впливу на Землю, і новий статус України як незалежної держави. В 2001 р. за клопотанням НАН України Президент України видав Указ «Про створення Національного атласу України». Атлас був виданий в 2007 р. за редакцією Бориса Євгеновича Патона. Тепер в Інституті географії працює спеціальний сектор, функцією якого є постійне оновлення Атласу, що відображає розвиток нашої країни.

Постійну підтримку з боку Бориса Євгеновича одержують і інші установи Відділення наук про Землю — Інститут геохімії, мінералогії й рудоутворення ім. М.П. Семененка, Інститут проблем природокористування й екології, Український НДІ гірської геології, геомеханіки й маркшейдерської справи, Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут, Інститут геології й геохімії горючих копалин, Науково-технічний центр панорамних акустичних систем, Полтавська гравіметрична обсерваторія та інші. Установи ВНЗ охоплюють практично всі регіони України (розташовані в Києві, Львові, Донецьку, Дніпропетровську, Полтаві, Запоріжжі, Севастополі), їхня діяльність добре координується та вписується у відповідні державні програми і надає

різнобічну інформацію про природні ресурси, екологію, клімат України.

Фізико-технічні проблеми матеріалознавства.
Діяльність Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона, з яким нерозривно пов'язане все творче життя Бориса Євгеновича, була розглянута вище, тому в даному розділі ми зупинимось лише на деяких фактах, що показують його роль як президента НАН України в розвитку інших інститутів Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства.

Інститут проблем матеріалознавства (ІПМ) ім. І.М. Францевича НАН України, заснований в 1955 р., є одним із центрів світового значення у своїй галузі. До 1973 р. його директором був академік АН УРСР І.М. Францевич, з 1973 по 2001 р. — академік В.І. Трефілов. Одночасно з 1974 по 1993 р. В.І. Трефілов був віце-президентом Академії й тому постійно працював у тісному контакті з Б.Є. Патonom. Період з 1960-х років дотепер відзначений в історії ІПМ великими досягненнями і у фундаментальних матеріалознавчих дослідженнях, і в створенні великої кількості нових матеріалів. Це порошкові і композиційні, керамічні і нанокристалічні матеріали, тугоплавкі сполуки, сорбенти, імплантанти для медичних застосувань, технології металізації та паяння неметалічних матеріалів, їх з'єднання з металами, нанесення захисних покриттів, виготовлення керамічної броні та багатьох інших виробів. Був створений найбільший у Європі завод порошкової металургії та ціла серія цехів і ділянок за цією технологією на інших підприємствах. Інститут є власником ліцензій на технології виробництва ріжучого інструменту, зносо- і корозійно стійких покриттів, кераміки для електроустаткування, керамічних порошків високої чистоти. За цими успіхами колективу ІПМ стоїть багаторічна всебічна підтримка — організаційна, фінансова, кадрова та координуюча — з боку Б.Є. Патона, який приділяє повсякденну увагу діяльності цього інституту.

Створений в 1961 р. під керівництвом д.т.н. В.М. Бакуля Інститут надтвердих матеріалів був переведений до складу АН УРСР в 1972 р., що сприяло встановленню інтенсивних творчих контактів його колективу з матеріалознавцями, фізиками, хіміками й кібернетиками Академії. Це додало потужний імпульс розвитку в ньому цілеспрямованих фундаментальних досліджень і розробок у винятково важливій

сфері – виробництві різноманітного асортименту надтвердих матеріалів, насамперед, штучних алмазів і інструментів на їхній основі. Наявність таких матеріалів і інструментів для ріжучої, деформаційної та абразивної обробки, а також для породоруйнування забезпечило значний прогрес практично у всіх галузях машинобудування, нафто- і газовидобутку, в атомній і космічній техніці, електронній, оптичній і медичній промисловості. Борисові Євгеновичу належить велика заслуга в постійній і різнобічній підтримці ІНМ ім. В.М. Бакуля, координації його співробітництва з іншими інститутами НАН України.

Україна – держава з розвинутою металургійною промисловістю, яка займає одне із провідних місць у її економіці та експортному потенціалі. Природньо, що Б.Є. Патон, який і сам особисто зробив великий внесок у розвиток різних методів металургії (див. вище), приділяє велику увагу роботам Академії в цій галузі. Ставши президентом АН УРСР, він виступив ініціатором програм спільних робіт нашої Академії з галузевими міністерствами та великими підприємствами СРСР. На початку 1960-х років Інститут ливарного виробництва АН УРСР був перейменований в Інститут проблем лиття, причому була істотно розширена тематика його досліджень. Інститут установив тісні зв'язки з металургійними й машинобудівними заводами країни, на яких його технології високоефективних методів розливання металів знайшли широкомасштабне застосування, вимірюване щорічно десятками мільйонів тонн сталі. Інститут успішно виконав програму підвищення технологічного рівня виробництва на Московському автозаводі ім. Лихачова. В 1996 р. Інститут був перейменований у Фізико-технологічний інститут металів і сплавів НАН України і продовжує виконувати важливі та потрібні промисловості дослідження й розробки.

Проблемами чорної металургії в НАН України цілеспрямовано займається Інститут чорної металургії ім. З.І. Некрасова в Дніпропетровську. Заснований в 1939 р. в АН УРСР, він деякий час перебував у підпорядкуванні Мінчормету СРСР, але потім за підтримки Б.Є. Патона був повернутий до складу нашої Академії. Інститут є великим науково-дослідним центром, у ньому створені технології доменної плавки в печах великого обсягу, безперервної та нескін-

ченної прокатки, позадоменної десульфуризації чавуну, програми завантаження доменних печей, автоматизовані системи керування прокатними станами.

Інститут монокристалів, який у радянські роки належав Міністерству хімічної промисловості СРСР, увійшов до складу нашої Академії в 1991 р. За короткий термін після того, як його розробки стали відкритими, він зумів перетворитися в сучасний науково-технологічний центр, відомий в усьому світі. За підтримки Б.Є. Патона та Президії НАН України він був перетворений у науково-технологічний комплекс (НТК ІМК), що об'єднує тепер сім установ. У ньому органічно розвиваються фундаментальні дослідження, прикладні розробки та виробництво. Розроблено технологію вирощування кристалів оптичного сапфіру з рекордними розмірами – $350 \times 500 \times 40$ мм³. Ці кристали знаходять широке застосування. Освоєно вирощування кристалів групи А² В⁶ для лазерів інфрачервоного діапазону і детектування гамма-випромінювання, а також виробництво нелінійно-оптичних кристалів і нанокераміки. Успішний розвиток сцинтиляційного напрямку в НТК ІМК став базою для створення в складі комплексу в 2003 р. Інституту сцинтиляційних матеріалів. Він зайняв міцні позиції у світі на ринку пластмасових сцинтиляторів з унікальними параметрами для фізики високих енергій і астрофізики, митних інтроскопів. Активно розробляються нанодисперсні матеріали для біофізики та медицини.

Б.Є. Патон неодноразово відвідував Фізико-механічний інститут ім. Г.В. Карпенка у Львові та надає йому різнобічну підтримку. Завдяки роботам цього інституту в Україні міцно утвердився науковий напрям «Фізико-хімічна механіка матеріалів», видається журнал під такою ж назвою, який перекладається на англійську мову видавництвом «Springer». Інститут зробив вагомий внесок у дослідження впливу навколишнього середовища на втому металів (у тому числі у вивчення водневої деградації), у розробку моделі квазікрихкого руйнування тіл з тріщинами, у методи неруйнівного контролю матеріалів, у розробку ін'єкційних технологій відновлення працездатності довгострокових споруд, у способи протикорозійного захисту металів.

В 1972 р. за підтримки Б.Є. Патона Проектно-конструкторське бюро електрогідрравліки в Миколаєві було

передано до АН УРСР, що сприяло розвитку в ньому наукових досліджень і підготовці висококваліфікованих кадрів, підвищило рівень технічних розробок. Зокрема, була створена та знайшла застосування в багатьох країнах технологія електророзрядної обробки нафтових свердловин для підвищення їх дебіту, розроблені потужні (на кілька мегаджоулів) генератори імпульсних струмів, у випробуванні яких Борис Євгенович особисто брав участь. В 1991 р. на базі ПКБ був створений Інститут імпульсних процесів і технологій.

За сприяння Б.Є. Патона в Чернівцях в 1980 р. було створене Конструкторсько-технологічне бюро «Фонон», яке в 1990 р. було перетворено в Інститут термоелектрики (ІТЕ) НАН і МОН України. ІТЕ завоював високий авторитет у світі своїми оригінальними розробками термоелектричних матеріалів, перетворювачів теплової енергії в електричну на їхній основі для космічних апаратів, а також термоелектричних охолоджувальних пристроїв для лабораторного устаткування й побутової техніки, установок для утилізації теплових відходів.

Доречно також відзначити, що в 2007 р. за ініціативи Бориса Євгеновича створена й працює Секція з проблеми функціональних матеріалів електронної техніки при Міжнародній асоціації академії наук.

Б.Є. Патон активно підтримував ініціативу створення технопарків у НАН України. Як уже було сказано вище, перший з них був організований в 1999 р. при Інституті фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова, трохи пізніше були створені технопарки при Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона, Інституті монокристалів і деяких інших інститутах. Ця визнана у світі форма інноваційної діяльності довела свою ефективність і на нашому ґрунті, хоча нестабільність українського законодавства з питань діяльності технопарків ускладнює їх роботу в даний час.

Фізико-технічні проблеми енергетики. Під час обрання Бориса Євгеновича президентом АН УРСР до її складу входили лише три інститути енергетичного профілю — теплоенергетики, електротехніки та Інститут використання газу в комунальному господарстві і промисловості. У квітні 1963 року була прийнята відома постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про передачу до промислових міністерств

академічних інститутів так званої вузькогалузевої орієнтації. Виникла загроза того, що в цю категорію потраплять і названі вище інститути енергетичного напрямку, які займалися фундаментальними проблемами й у той же час виконували практичні розробки. Однак саме таке поєднання фундаментальних і прикладних досліджень створює сприятливе середовище для появи проривних інновацій, переконливим прикладом чого стало створення академіком С.О. Лебедєвим в Інституті електротехніки АН УРСР першої в континентальній Європі електронної обчислювальної машини.

Завдяки розпочатій новообраним президентом АН УРСР Б.Є. Патonom реорганізації згаданих вище інститутів (розширенню в них фундаментальної тематики) і їх перейменуванню відповідно в Інститут електродинаміки, Інститут технічної теплофізики та Інститут газу, вдалося зберегти їх у складі Академії. Аналогічним чином вдалося протидіяти переводу до промислових міністерств ряду інших академічних інститутів. Подальша історія науки повністю підтвердила правильність такого рішення, що дозволило зберегти унікальні переваги Академії наук — її багатодисциплінарність і органічне поєднання фундаментальних і прикладних досліджень.

В 1969 р. за пропозицією Б.Є. Патона був створений Відділ фізико-технічних проблем енергетики АН УРСР (пізніше перейменований у Відділення), що підкреслило зростання відповідальності Академії за розвиток енергетики як базової галузі економіки країни. Борис Євгенович поставив перед енергетиками АН ряд завдань державного значення й активно допомагав їх вирішувати. Так, Інституту газу було доручено зайнятися проблемою заміщення природним газом рідкого пального для транспортних і стаціонарних двигунів. В 1986 р. цей інститут був призначений головним з цієї проблеми в СРСР. За участю Академії було швидко організоване виробництво газозаправних станцій, паливної апаратури і газових балонів, переведені на газове паліве десятки тисяч автомобілів.

Спільними зусиллями Інститутів технічної теплофізики й електрозварювання ім. Є.О. Патона було розроблено нове теплообмінне обладнання та технології його виробництва із застосуванням нових методів електрозварювання. Це дозволило істотно підвищити к.к.д. теплоенергетичних

установок і в 2–5 разів скоротити витрати труб на виробництво теплообмінників.

Для України одним з найважливіших енергоносіїв є вугілля, тому Академія приділяє підвищену увагу цьому виду палива. За ініціатииви Бориса Євгеновича в Києві в 2002 р. був створений Інститут вугільних енерготехнологій НАН і Мінпаливенерго України. Його завданням є вирішення нагальних проблем традиційної енергетики на основі вивчення фізико-хімії процесів горіння та теплообміну, з урахуванням різноманітності характеристик енергетичного вугілля. Зокрема, ним були розпочаті дослідження процесів горіння високозольного вугілля в киплячому шарі. З використанням отриманих результатів був сконструйований і введений в експлуатацію на Старобешівській ТЕС перший в Україні й СНД котлоагрегат із циркулюючим киплячим шаром потужністю 210 МВт. Це найсучасніший енергоблок як за ефективністю спалювання вугілля, так і за екологічними параметрами. Він дозволяє спалювати високозольні відходи вуглезбагачення та без використання природного газу регулювати потужність котлоагрегатів у широких межах.

Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова разом з ІЕЗ ім. Є.О. Патона виконав ряд досліджень і дослідно-конструкторських робіт зі створення систем моніторингу процесів зварювання та електронних тренажерів для навчання зварювальників. Було організовано серійне виробництво тренажерних систем.

Одним з перших кроків Уряду незалежної України було рішення про створення в Чорнобилі Міжгалузевого науково-технічного центру «Укриття». Йому було доручено здійснювати моніторинг стану зруйнованого блоку Чорнобильської АЕС і розробляти науково обгрунтовані заходи щодо забезпечення його безпеки. В 2004 р. цей Центр був перетворений в Інститут проблем безпеки АЕС НАН України, перед яким поставлені більш масштабні завдання, що стосуються безпечної експлуатації всіх АЕС України.

Нині вчені Відділення фізико-технічних проблем енергетики виконують важливі дослідження й розробки із забезпечення надійної та ефективної експлуатації Об'єднаної енергосистеми України (Інститут електродинаміки), з діагностики генеруючих потужностей, створення енерго-

ощадних технологій у виробництві й комунальній енергетиці, а також впровадження нанотехнологій (Інститути проблем машинобудування ім. А.М. Підгорного, технічної теплофізики, Інститут газу).

З метою дослідження в Академії стратегічних питань розвитку енергетики України, розробки теоретичних основ математичних моделей і програмного забезпечення для аналізу та оптимізації паливно-енергетичного комплексу в 1997 р. був створений Інститут загальної енергетики. Інститут відновлюваної енергетики, заснований в 2003 р., розробляє на даний час проблеми вітроенергетики та геотермальної енергетики, геліотехнологій і технологій утилізації відходів. Всі названі вище проблеми є надзвичайно актуальними на сучасному етапі розвитку енергетики, і Б.Є. Патон приділяє їм постійну увагу. Повний систематизований перелік пропозицій наших інститутів, спрямованих на підвищення енергетичної безпеки України, представлений на веб-сайті НАН України.

Ядерна фізика та енергетика. Як відомо, атомні електростанції генерують близько половини електроенергії, що виробляється в Україні. В 2004 році було створене нове, 14-те Відділення в складі НАН України – Відділення ядерної фізики та енергетики. До його складу ввійшли Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» (ННЦ ХФТІ), Інститут ядерних досліджень і ще ряд інститутів Академії. Його основним завданням, крім розвитку фундаментальних досліджень у ядерній фізиці та суміжних галузях, є також всебічна наукова підтримка атомної енергетики України.

ХФТІ є найстаршим фізичним інститутом в Україні. Він був заснований в 1928 р. і довгий час офіційно значився в складі АН УРСР, хоча фактично виконував завдання атомних відомств СРСР. Указом Президента України в 1993 р. інституту був наданий статус першого в Україні Національного наукового центру. Він складається з п'яти спеціалізованих інститутів і низки дослідницьких і технічних комплексів. У 1996 р. ХФТІ був переданий до сфери управління Державного комітету з питань науки, техніки та промислової політики. Однак було очевидно, що його величезний науковий і технічний потенціал зможе повніше розкритися лише в системі НАН України. У результаті активних дій Б.Є. Патона,

підтриманих Президією НАН України, ХФТІ в 2004 році був переведений до складу Академії. Ціла низка відомих ядерників були обрані її членами. Новостворене Відділення ядерної фізики та енергетики стало повнокровним колективом і інтенсивно працює над проблемами забезпечення безпечної роботи АЕС, продовження ресурсу енергетичних реакторів, радіаційного матеріалознавства, розробки реакторів нового покоління, виробництва тепловидільних елементів.

Це галузь, якій Борис Євгенович незмінно приділяє величезну увагу. В 1970 р. у Києві був створений Інститут ядерних досліджень АН УРСР. Борис Євгенович часто згадує, який супротив довелося переборювати в Москві, щоб дістати згоду на його організацію, тим більше, що інститут з такою назвою вже існував у Москві. Вирішальним аргументом стало те, що в Україні передбачався потужний розвиток атомної енергетики і цьому процесу необхідно було забезпечити наукову й кадрову підтримку. ІЯД АН УРСР був сформований на базі ядерних відділів Інституту фізики, де до цього часу вже працювали циклотрон У-120 і дослідницький реактор. Зі створенням ІЯД одержали новий імпульс дослідження з нейтронної фізики, ядерних реакцій, ядерного матеріалознавства, ядерної спектроскопії. Борис Євгенович підтримав клопотання ІЯД НАН України про виділення коштів на модернізацію системи керування й захисту дослідницького реактора ВВРМ. Завдяки цьому в 2008 р. термін служби реактора був подовжений, і на ньому як і раніше виконуються важливі для фізики й атомної енергетики роботи.

Важливість існування в Україні власного наукового потенціалу в галузі ядерної фізики особливо яскраво виявилася, коли прийшло чорнобильське лихо. Безсумнівно, що його наслідки були б набагато страшнішими, якби Академія не кинула всі сили на боротьбу з ним. Про ці драматичні події вже багато написано, і чорнобильські рани ще довго будуть затьмарювати життя багатьом людям в Україні, Білорусі й Росії. Б.Є. Патону належать виняткові заслуги в організації робіт з ліквідації наслідків чорнобильської аварії. Ядерники Академії брали активну участь у моніторингу стану зруйнованого блоку, дозиметрії приміщень, продуктів харчування та території, створенні об'єкту «Шатер».

Відомо, що Борис Євгенович виступав проти будівництва АЕС у Чорнобилі, але до його думки тоді не прислухалися. Пізніше на нараді в Запоріжжі, де були представлені плани будівництва 12 мільйонних блоків АЕС на Дніпрі, Борис Євгенович різко протестував проти такого проекту, справедливо говорячи, що при його здійсненні закипить вода в Дніпрі, основному джерелі води для України. Нарада, як згадують її учасники, проходила в різких тонах. На щастя, цей проект так і не було здійснено.

До складу Відділення ядерної фізики та енергетики, крім ХФТІ та ІЯД, входять також Інститут геохімії навколишнього середовища, Інститут електрофізики та радіаційних технологій і Інститут прикладної фізики. Ці установи, створені в останні десятиліття за підтримки Б.Є. Патона відповідно в Києві, Харкові та Сумах, вивчають загальні питання ядерної фізики, проблеми впливу АЕС на екологію, взаємодії випромінювань із матеріалами та біологічними об'єктами, розробляють радіаційні технології, ядерно-фізичні методи дослідження речовини та методи медичної діагностики.

В останні роки Борис Євгенович разом з віце-президентом РАН академіком М.П. Лавьоровим став ініціатором проведення щорічних україно-російських нарад-семініварів з питань співробітництва в галузі атомної енергетики. Ця співпраця повною мірою може вважатися важливим фактором стабілізації й розвитку відносин між Україною й Росією.

Борис Євгенович бере активну участь у переговорах з американською стороною щодо вивезення з України високозбагаченого урану, які проводяться за домовленістю між президентами України й США. Як компенсацію за вивезення високозбагаченого урану США зобов'язалися побудувати в ХФТІ сучасне джерело нейтронів, що дозволить нашим ученим продовжити дослідження в галузі ядерної та радіаційної фізики.

Завершуючи цей короткий нарис про 50-літню діяльність президента Національної академії наук України академіка Бориса Євгеновича Патона в галузі фізико-технічних і математичних наук, можна із упевненістю стверджувати, що ним особисто й під його керівництвом ученими нашої Академії зроблено вагомий внесок в науку, у технічний рівень сучасного суспільства й тим самим — у повсякденне

жизня людей. Нам залишається побажати Борису Євгеновичу доброго здоров'я, щастя й багатьох плідних років життя з новими успіхами на благо науки та людства.

Вистовую подяку академікам-секретарям відділень Секції фізико-технічних і математичних наук А.Ф. Булату, В.С. Дайнеці, В.М. Локтєву, П.М. Нехлюдову, П.К. Походні, А.М. Самойленку, Б.С. Стіванію та В.М. Шестопалову, а також члену-кореспонденту НАН України Б.М. Малиновському та директорам інститутів Секції ФТМН за надання матеріалів, використаних мною при написанні цієї статті.

Б.Е. ПАТОН И РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ФИЗИКО-ТЕХНИЧЕСКИХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК В НАН УКРАИНЫ

Признание

50 лет на посту президента Национальной академии наук Украины — прекрасной трудовой юбилей академika Бориса Евгеньевича Патона, побуждающей вспомнить хотя бы основные вехи его уникального и поучительного жизненного пути.

Всемирная известность, признательность и слава, увы, не так уж часто приходят к ученым. Удачливый артист или хорошо играющий футболист довольно быстро завоевывают популярность среди миллионов или даже сотен миллионов людей, но лишь очень немногие из их зрителей смогут назвать имена открывателя пенициллина или создателя первого электронного компьютера — изобретений, изменивших мир.

И все же есть счастливые исключения и среди ученых, хотя им добиться широкой популярности намного труднее. Мне повезло — я неоднократно наблюдал проявления глубокого уважения к Б.Е. Патону со стороны «рядовых» граждан, бывая с ним в командировках.

Одна памятная для меня история произошла в январе 2004 г., когда мы с Борисом Евгеньевичем ехали поездом в Минск. Поезд остановился на станции Горностаевка на границе с Беларусью, и в купе вошел пограничник. Когда он стал проверять паспорт Бориса Евгеньевича и понял, кто перед ним, он воскликнул: «Боже мой, неужели я вижу перед собой живого Патона?! Разве я мог мечтать о таком счастье!» Оказалось, что этот молодой человек раньше работал электросварщиком. Он долго не выпускал руку Бориса Евгеньевича из своей руки, пожимал ее и не мог прийти в себя от восторга после такой встречи.

В другой раз, прилетев в марте 2010 г. в Санкт-Петербург на празднование 80-летнего юбилея академика

Жореса Ивановича Алферова, мы с Борисом Евгеньевичем поселились в одном номере академической гостиницы. Минут через 15 к нам постучались несколько сотрудников гостиницы с просьбой разрешить им «взглянуть на Патона», поздороваться с ним и пожелать ему всего хорошего. Вечером того же дня на торжественном концерте в Большом зале Санкт-Петербургской филармонии, когда Ж.И. Алферов объявил, что в числе гостей на его юбилее присутствует Б.Е. Патон, зал устроил Борису Евгеньевичу овацию. В фойе его окружило плотное кольцо людей, которые желали его поприветствовать — не только академики, но и моряки, ракетчики, газовики, нефтяники и многие другие специалисты, вспоминая совместные славные дела. Было очень трогательно наблюдать эти сцены признания и искреннего уважения.

И еще одну интересную историю мне рассказал академик НАН Украины Игорь Константинович Походня. В 1960 г. в Великобританию поехала делегация советских специалистов по электросварке. В Глазго их пригласили посетить фирму, которая производила крупногабаритные устройства (котлы, корпуса атомных реакторов), используя электрошлаковую сварку. Когда главный инженер фирмы узнал, что в состав делегации входят изобретатели этого вида сварки во главе с Б.Е. Патоном, он снял с себя пиджак, расстелил его у порога и попросил членов делегации пройти по нему в цех.

Эти эпизоды показывают, что значат имя и личность Б.Е. Патона в мире, причем не только в узком сообществе ученых.

**Борис
Евгеньевич
Патон —
выдающийся
ученый
и инженер**

Автор этих строк в настоящее время отвечает в Президиуме НАН Украины за Секцию физико-технических и математических наук. Поэтому в данной статье рассматривается прежде всего деятельность Бориса Евгеньевича в областях науки и техники, которые практически по всем параметрам суммарно составляют почти две трети тематики и научного потенциала нашей Академии.

Любой хороший руководитель должен быть, выражаясь спортивной терминологией, многоборцем — он должен обладать как минимум тремя качествами одновременно: быть хорошим профессионалом в своей области (а жела-

тельно — разбираться и в смежных областях), быть умелым организатором и порядочным человеком. Чем многочисленнее и сложнее коллектив, тем сильнее должны быть выражены эти качества, тем выше требования к руководителю и, следовательно, тем труднее найти такого человека. Известно, что особенно сложно руководить творческими коллективами, в том числе научными, поскольку у творческих людей нередко бывает обостренное самолюбие, неуживчивый характер, завистливость и т.д.

То, что Борис Евгеньевич бессменно руководит нашей Академией полвека и что на последних выборах президента НАН Украины в 2009 г. за него снова проголосовали почти единодушно (93,4 %) члены Академии, убедительно говорит о том, что в далеком 1962 г. Академия сделала стратегически правильный выбор.

Высочайший авторитет Бориса Евгеньевича в Академии, в стране и в мире зиждется прежде всего на том, что сам он является ученым и инженером мирового уровня. Здесь будет уместно хотя бы кратко напомнить о его творческом вкладе в науку о материалах и способах их соединения, а также в разработку технологий, имеющих огромное значение.

Уровень цивилизации общества непосредственно зависит от того, какие материалы оно использует и как их обрабатывает. Не случайно в историю вошли такие понятия, как «каменный век», «бронзовый век», «железный век». В нынешний век уже невозможно говорить о безусловном доминировании какого-либо одного материала. Хотя в строительстве и на транспорте по-прежнему преобладают железо и его сплавы, в целом человечество использует теперь огромный ассортимент материалов. Все они имеют критически важное значение в своих сферах применения, и все эти материалы нужно уметь получать, обрабатывать, надежно соединять и разумно эксплуатировать, а в конце срока их службы — безопасно утилизировать.

Б.Е. Патон как ученый принадлежит к когорте выдающихся материаловедов современности. В беседах с ними всегда восхищает их увлеченность объектами своих исследований, даже стремление одушевлять изучаемые материалы. После получения исходного материала его обрабатывают («воспитывают»), изготавливают из него нужные

детали, которые необходимо так или иначе сочленить друг с другом. Материалы «работают» в процессе эксплуатации изделий и конструкций, они «стонут» под нагрузками (акустическая диагностика состояния и поведения материалов является одной из самых эффективных), на них нападают язвы коррозии, материалы устают и выходят из строя. Технологии надежного и долговечного соединения материалов, среди которых ныне одной из важнейших является электросварка, — это поистине технологии, существенно определяющие уровень современной цивилизации.

В Советском Союзе важное значение электросварки и необходимость ее массового применения первым оценил Евгений Оскарович Патон еще в предвоенные годы. Выполненные тогда разработки стали основой широкого применения автоматической сварки в танкостроении в тяжелых условиях Великой Отечественной войны. Благодаря этому СССР смог быстро нарастить производство мощных танков, особенно лучших средних танков Второй мировой войны Т-34, внесших огромный вклад в нашу Победу.

На момент избрания Б.Е. Патона президентом АН УССР в 1962 г. у него за плечами уже был богатый опыт научной, изобретательской и организационной работы, опыт тесного и плодотворного взаимодействия с конструкторскими бюро и предприятиями различного профиля. Он прошел прекрасную школу у своего отца, Евгения Оскаровича Патона, и после его кончины уже девять лет успешно руководил Институтом электросварки (ИЭС) имени Е.О. Патона.

Тем не менее, тогда не все академические круги однозначно одобрительно восприняли избрание Бориса Евгеньевича президентом Академии. В сознании многих еще было весьма устойчивым представление об ученых как о людях в белых халатах, работающих в тиши своих кабинетов, библиотек и лабораторий, далеких от грохота заводских цехов и космодромов. В 1962 г. я был начинающим «зеленым» специалистом и очень слабо понимал академическую жизнь, но помню, как коллеги старшего поколения высказывали свои сомнения в том, сможет ли специалист по электросварке хорошо руководить Академией. В значительной мере эти суждения проистекали из элементарного непонимания того, каким сложным физическим и хи-

мическим процессом является электросварка, особенно когда необходимо прочно и надежно («навек!») соединить совершенно разнородные материалы.

Действительно, в разнообразных процессах сварки важную роль играет множество факторов — не только чисто электротехнические вопросы, но и структура твердых тел и жидких металлов, химическое взаимодействие материалов, фазовые переходы в сварном шве, процессы теплопроводности, диффузии, сегрегации, смачивания и растекания, взаимодействия материалов с плазмой дуги и лазерным лучом, электронная оптика, физика взрыва, а при сварке живых тканей — процессы коагуляции белков. И все это должно работать эффективно, безотказно и притом еще безопасно для многочисленной армии сварщиков. Не будем также забывать о высочайшей степени ответственности за качество сварки, идет ли речь о магистральных трубопроводах и коммунальных газо- и водопроводных сетях или о танковой броне, кораблях и подводных лодках, ракетах и корпусах реакторов атомных электростанций, а с недавних пор — и о сварочных хирургических операциях.

После окончания Киевского индустриального института (ныне это Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт») в 1941 году Борис Евгеньевич Патон получил назначение в Горький на завод «Красное Сормово», а в 1942 г. был переведен на Уралвагонзавод в Нижний Тагил, куда на время войны был эвакуирован наш Институт электросварки. На этом заводе, производившем танки Т-34, Борис Евгеньевич напряженно и самоотверженно работал в цехах, одновременно участвуя в изучении процесса саморегулирования плавления электрода при дуговой сварке под флюсом. В результате этих исследований был создан простой и надежный сварочный автомат, что позволило резко увеличить выпуск танков, прочная броня которых спасла жизнь многих тысяч танкистов. Подсчитано, что за годы войны с помощью сварочных автоматов было сварено около 6 миллионов швов на танковых корпусах.

Борис Евгеньевич выполнил также ряд важных исследований статических свойств автоматов для сварки под флюсом и заложил основы теории автоматов для дуговой сварки. В 1950 г. за разработку сварочных автоматов и

полуавтоматов Б.Е. Патону и его коллегам была присуждена Сталинская премия в области науки и техники.

Позднее автоматическая сварка под флюсом была широко использована для изготовления труб. На Харцызском трубном заводе было налажено первое в стране производство высококачественных труб большого диаметра, одним из создателей которого является Борис Евгеньевич Патон. Эта работа стала основополагающей при развитии современного массового производства труб для мощных газотранспортных систем также на Челябинском, Волжском, Выксунском и других заводах.

В 50-х годах в ИЭС был разработан процесс электрошлаковой сварки, применение которой коренным образом изменило технологию производства котлов высокого давления, тяжелых прессов, прокатных станков и гидротурбин. За эту работу Борис Евгеньевич в составе творческого коллектива был удостоен в 1957 году Ленинской премии.

Успехи сварочной науки и техники убедительно показали перспективность и экономическую целесообразность широкого применения сварочных технологий в масштабах всей страны. Под руководством Бориса Евгеньевича были подготовлены предложения о развитии сварки в СССР, и в июне 1958 г. ЦК КПСС и Совет Министров СССР приняли постановление «О дальнейшем внедрении в производство сварочной техники». Постановление предусматривало развитие фундаментальных исследований сварочных процессов, разработку оборудования, материалов, технологий, создание новых НИИ и заводских лабораторий, строительство специализированных заводов по производству сварочного оборудования, материалов, сварных конструкций. В течение последующих пятилеток был принят еще ряд правительственных постановлений, выполнение которых предопределило развитие сварочной науки и техники во второй половине XX века не только в СССР, но и в ряде зарубежных стран. Советский Союз стал ведущей страной мира в области сварки, а американские ученые назвали Киев мировой столицей сварщиков.

Под руководством и при непосредственном участии Б.Е. Патона были созданы первые в мировой практике системы многофакторного управления процессом контактной сварки оплавлением. Они стали теоретической основой

разработки новых технологий, систем управления и оборудования. Было создано несколько поколений машин, не имеющих аналогов в мировой практике. Это внутритрубные контактные машины «Север» для сварки магистральных трубопроводов диаметром до 1420 мм, машины для сварки узлов ракет и многие другие.

Борис Евгеньевич руководил созданием технологии электроннолучевой сварки и лично участвовал в ее реализации. Были решены проблемы обеспечения устойчивости электронного луча в атмосфере металлических паров, выяснены особенности формирования узких и глубоких швов, найдены способы управления, обеспечивающие высокую воспроизводимость оптимальных режимов сварки. Все это позволило создать уникальное оборудование и технологии, получившие международное признание.

В 1960-х годах под руководством Б.Е. Патона были начаты исследования технологий получения различных покрытий и композиционных материалов путем электроннолучевого испарения компонентов и конденсации паров на различных поверхностях. Эти технологии нашли применение в ряде областей техники, позволили многократно повысить эксплуатационный ресурс многих изделий, в частности лопаток газовых турбин. В конце 1980-х годов были разработаны и реализованы гибридные — лазерно-дуговые и лазерно-плазменные — процессы сварки.

В 1969 г. под руководством Бориса Евгеньевича был осуществлен первый технологический эксперимент по сварке в околоземном пространстве. На пилотируемом космическом корабле «Союз-6» космонавт В.Н. Кубасов провел эксперименты по электронно-лучевой, плазменно-дуговой сварке и сварке плавящимся электродом. В 1984 г. сварку в открытом космосе провели космонавты С.Е. Савицкая и В.А. Джанибеков. Этим экспериментом начался цикл систематических исследований по созданию конструктивных элементов и технологии сооружения крупногабаритных орбитальных конструкций и объектов.

В ИЭС были созданы автоматические системы управления сварочными процессами, установками и механизированными линиями с применением микропроцессорной техники, а также системы автоматического контроля качества сварных соединений. Был выполнен большой

комплекс фундаментальных и прикладных исследований в области прочности сварных соединений, их работоспособности в условиях низких температур. Результатом исследований стало создание ряда выдающихся сооружений. Опыт строительства первого в мире цельносварного моста им. Е.О. Патона, сданного в эксплуатацию в 1953 году, был использован при сооружении многих других мостов. Была разработана технология создания сварных рулонированных резервуаров для хранения нефти и нефтепродуктов. Надежность и эффективность разработанных материалов и технологических процессов сварки были убедительно подтверждены успешной эксплуатацией сварных конструкций, таких как мощное горнорудное и нефтяное оборудование, платформы для добычи нефти и газа в условиях континентального шельфа, трубопроводы, автомобили особо большой грузоподъемности, строительско-дорожная техника и подъемные краны, различные строительные объекты, корабли, ракеты и т.д.

В последнее десятилетие Борис Евгеньевич стал инициатором и научным руководителем целевой научно-технической программы «Проблемы ресурса и безопасной эксплуатации конструкций, сооружений и машин». В настоящее время эти проблемы стали исключительно важными в большинстве стран прежде всего потому, что в эксплуатации находится огромное число различных крупномасштабных сооружений, от технического состояния которых зависит безопасность миллионов людей. В ходе выполнения программы созданы методологическая основа технологий и технические средства для оценки и продления ресурса различных конструкций. В частности, при непосредственном участии Б.Е. Патона широкое развитие получили работы по применению акустико-эмиссионной диагностики. Этим методом уже проведена диагностика технического состояния более тысячи промышленных объектов. Впервые в Украине созданы системы, позволяющие выполнять непрерывный мониторинг сварных конструкций, к которым предъявляются повышенные требования по безопасности эксплуатации. Идя в ногу со временем, Б.Е. Патон инициировал в ИЭС новое научное направление — математическое моделирование сварочных процессов, технологий, конструкций.

Особенно велик личный вклад Бориса Евгеньевича в развитие отечественной металлургии. Им основаны три новых направления в этой области. В 1954 году он возглавил исследования по использованию электрошлакового переплава для улучшения качества металлов и сплавов. Этот метод в короткий срок получил широкое применение и мировое признание. В 1959 г. под руководством Б.Е. Патона были начаты работы по рафинированию металлов и сплавов при помощи электронного луча. Электронно-лучевая плавка оказалась эффективным способом повышения качества специальных сталей и сплавов на основе никеля и железа, эффективным технологическим процессом получения особо чистых ниобия, титана и многих сплавов на их основе. Наконец, под руководством Бориса Евгеньевича создан способ, оборудование и технологии плазменно-дугового переплава металлов и сплавов.

Б.Е. Патон является неизменным руководителем ряда межгосударственных научно-технических программ и председателем научных советов по созданию надежных газотранспортных систем. За выдающийся вклад в решение научно-технических проблем трубопроводного транспорта энергоносителей и энергомашиностроения он удостоен Международной премии «Глобальная энергия».

В 1990-х годах он предложил использовать методы электрической сварки для соединения живых тканей и организовал творческий коллектив с участием сотрудников ИЭС им. Е.О. Патона НАН Украины, Института хирургии и трансплантологии им. А.А. Шалимова АМН Украины, Центрального госпиталя ВМУ СБУ и других медицинских учреждений. Это сотрудничество привело к созданию нового способа соединения (сварки) мягких тканей, который позволяет быстро и почти бескровно разрезать и соединять биологические ткани, сохраняя их жизнеспособность. Существенно сокращается продолжительность операций, уменьшаются кровопотери, значительно ускоряется заживление ран. Способ электросварки живых тканей, в основе которого лежит явление коагуляции белков при повышенных температурах, применяется более чем в 50 клиниках Украины, а также в клиниках России, Беларуси, США и других стран. Этим способом успешно выполнено уже свыше 75 тысяч хирургических операций различного

профиля. В ИЭС им. Е.О. Патона разработано современное оборудование для сварки живых тканей и организовано его производство, созданы и применяются на практике более 130 хирургических методик. В 2004 г. комплекс работ по сварке живых тканей, выполненный под руководством и при активном творческом участии Бориса Евгеньевича Патона, был удостоен Государственной премии Украины в области науки и техники.

Одним из основных принципов, заложенных Евгением Оскаровичем Патонем при создании Института и развитых Борисом Евгеньевичем, является проведение целенаправленных фундаментальных исследований и тесная связь науки с производством. Реализация этой системы позволила создать уникальные конструкции, оборудование, материалы, технологии, использование которых оказало большое влияние на развитие многих отраслей промышленности — машиностроение, судостроение, ракетно-космический комплекс, авиастроение, энергетику, горно-промышленный комплекс, металлургию и химическое производство, создание трубопроводного транспорта, строительную индустрию.

Стиль руководства Бориса Евгеньевича Патона

Борис Евгеньевич отличается исключительным умением работать с коллективом: ни одно полезное предложение, высказанное любым сотрудником, не останется без его внимания. Он всегда готов поддержать интересную идею, оценить по достоинству выполненную работу. Его энтузиазм, редкостная трудоспособность и внимание к каждому работнику создают в коллективе здоровую творческую атмосферу. Он любит работать с молодежью, часто непосредственно общается с теми, в ком видит будущее Института. В ИЭС выросли сотни талантливых ученых и инженеров.

Решающими аргументами при избрании Бориса Евгеньевича Патона на пост президента Академии наук УССР в 1962 году стали глубокое понимание им роли и задач науки в обществе, его высокий международный авторитет как ученого, преданность науке, неиссякаемая энергия и высокие моральные качества, общественно-политическая деятельность и опыт руководства большим научным коллективом.

На ответственном посту президента Академии еще шире раскрылся его талант организатора науки. Это был непростой период в истории науки СССР. В 1960-е годы руководство страны намеревалось передать институты АН СССР и академий наук союзных республик, занимающиеся развитием технических наук, отраслевым министерствам. Б.Е. Патон был единственным президентом республиканской академии наук, который сумел противостоять этому непродуманному, вредному и для науки, и в конечном счете для всего научно-технического прогресса намерению. Под его руководством были разработаны новая структура Академии и ее новый устав, направленный на наиболее рациональное использование научных сил и средств, концентрацию их на решении важнейших фундаментальных проблем науки, которые имеют определяющее значение для экономики страны.

По инициативе Б.Е. Патона и при его активной поддержке в системе АН УССР были созданы десятки новых институтов и организаций, расширяющих и углубляющих исследования в наиболее важных научных направлениях. Он постоянно добивается четкого определения научного профиля институтов, заботится о том, чтобы каждый из них стал ведущим в своем направлении в стране и в мире.

Академия наук республики стала главным научным центром страны, где широким фронтом проводились исследования по актуальным проблемам естественных, технических, социогуманитарных наук. Одновременно по инициативе и при руководящей роли Б.Е. Патона в Академии была создана мощная опытно-производственная база, получили развитие новые формы связи науки с производством. Организация тесного сотрудничества между АН УССР, АН и ГКНТ СССР, академиями наук союзных республик способствовала развитию в Украине многих новых научных направлений. Качественно новым шагом стало создание инженерных центров — важного связующего звена между наукой и производством.

По инициативе Бориса Евгеньевича были сформированы крупные комплексные научно-технические программы в отдельных отраслях промышленности, транспорта, связи и сельского хозяйства. В ходе их выполнения ученые внесли весомый вклад в решение актуальных проблем разви-

тия экономики страны. Такая форма организации научной деятельности получила всеобщее признание.

Организуя разработку и внедрение современных технологий в производство, Б.Е. Патон одновременно требует подготовки обоснованных научных оценок их влияния на окружающую среду и человека. Так, большими коллективами ученых Академии были выполнены прогнозные оценки экологических и социально-экономических последствий крупномасштабных осушительных и оросительных мелиораций в Украине, интенсивной химизации сельского хозяйства, переброски части стока рек Дунай и Днепр.

После распада СССР и образования независимой Украины в условиях длительного экономического и финансового кризиса, который не обошел и Академию, ее президент сумел сохранить Академию и ее основные научные школы. Под руководством Б.Е. Патона совершенствуется организация фундаментальных и прикладных исследований, определены приоритеты в развитии отдельных научных направлений и междисциплинарных исследований.

Б.Е. Патон — один из инициаторов сохранения общего научного пространства в рамках СНГ, создания Международной ассоциации академий наук. Он ее бессменный президент с 1993 года.

Б.Е. Патон — человек выдающейся организованности, деловитости, редкой способности безошибочно схватывать главное, принимать правильное решение. Его многогранность и работоспособность поражают. Только благодаря глубокому чувству личной ответственности перед государством, народом, собственной совестью он успешно работает и справляется с огромной нагрузкой.

Член-корреспондент НАН Украины Б.Н. Малиновский в своей книге «Академик Борис Патон — труд на всю жизнь» (Киев, Наукова думка, 2002) приводит множество интересных сведений о семье Патонов, ее традициях и подходах к воспитанию детей. В то же время это превосходный учебник методов организации научного и инженерного труда в огромных коллективах, написанный на основе анализа опыта Б.Е. Патона как руководителя Института электросварки и всей Академии наук.

Быть «в одной связке» с Борисом Евгеньевичем, конечно, очень почетно и поучительно, но в то же время и очень

ответственно. Внимание и уважение к людям сочетается в нем с высокой требовательностью и решительностью, твердостью в выполнении принятых решений. Он дипломат и хорошо распознает фальшь. Он уважает фундаментальную науку и всегда готов ее поддерживать, особенно если она достаточно масштабная, и тому есть множество примеров. При этом мгновенно выводит на чистую воду пустословов всех мастей и хорошо их запоминает, а память у Бориса Евгеньевича поистине феноменальная. Как выдающийся инженер, он всегда ищет возможности практических приложений.

Каждый академический институт обязан раз в пять лет отчитываться о своей работе на заседании Президиума НАН Украины. Кроме того, на эти заседания регулярно выносятся доклады о развитии актуальных научных направлений, о новостях в мире науки. Академиком-секретарем отделений наук и директоров институтов Борис Евгеньевич часто приглашает к себе на совещания или с докладом по различным вопросам. Они и сами приходят к нему, чаще всего со своими проблемами, иногда — с оптимистичными сообщениями о своих успехах. Время от времени Борис Евгеньевич лично посещает институты, знакомится с лабораториями, общается с сотрудниками.

С приходом Бориса Евгеньевича на пост президента в Академии «повяли свежие ветры», которые поворачивали ученых лицом к потребностям общества и стимулировали исследователей настойчиво искать пути практического применения своих результатов. В то же время совершенно не подтвердились опасения некоторых ученых, что новый президент станет препятствовать развитию фундаментальной науки. Такого за ним никогда не было замечено, однако неизменным было и остается его требование, чтобы это была наука действительно мирового уровня. Все, кто наблюдал реакцию Бориса Евгеньевича на научные сообщения на заседаниях Президиума АН или в ходе посещения им институтов, могут подтвердить, что он настойчиво требует объективных доказательств новизны и мирового уровня проводимых исследований и с готовностью поддерживает те направления, которые действительно оригинальны и открывают интересные перспективы на будущее.

Не приходится сомневаться, что основы его «вкуса» к фундаментальной науке были заложены еще в студенческие годы в КПИ, где он получил глубокие знания в физике, математике, механике и, конечно же, во многих инженерных науках. Я сам слышал из уст Бориса Евгеньевича его воспоминания о том, с каким энтузиазмом он перерешал все задачи из учебников по теоретической механике и начертательной геометрии.

Борис Евгеньевич активно проводит в жизнь концепцию целенаправленных фундаментальных исследований. Она особенно актуальна для таких стран, как Украина, которые из-за ограниченности средств не в состоянии интенсивно развивать все направления фундаментальной науки. Правильный выбор приоритетов важен даже для крупных держав, так как современные исследования часто требуют огромных расходов. Борис Евгеньевич справедливо считает, что оставляя за впередсмотрящими учеными-«фундаменталистами» право выбора тематики исследований, следует призывать их как можно внимательнее и глубже «копать» там, где опыт и интуиция предсказывают перспективу практических эффектов в обозримом будущем.

Академия предоставляет ученым благоприятные условия для общения в силу своей междисциплинарной структуры, расширяет кругозор исследователей и облегчает творческие контакты между различными специалистами, что порождает продуктивные идеи на стыках наук. Борис Евгеньевич всячески стимулирует междисциплинарные исследования путем формирования комплексных целевых программ НАН Украины, которые объединяют усилия институтов различных отделений наук — например, программ по наноматериалам и нанотехнологиям, сенсорам, водородной энергетике, по обеспечению надежной работы стратегических сооружений, таких как трубопроводы, АЭС, мосты (программа «Ресурс») и ряду других. В частности, программа «Ресурс», которая уже упоминалась выше и руководителем которой является Б.Е. Патон, обеспечивает исследования и разработки по направлениям, имеющим жизненно важное значение для функционирования экономики нашей страны, особенно в условиях продолжающейся эксплуатации сооружений, отслуживших свой гарантийный срок.

Бурное развитие науки в XX веке создало предпосылки для технического прогресса, преобразующего и экономику, и оборону, и повседневную жизнь. Эта синергетическая связка мощно действовала в СССР в 1960–70-е годы, и это время совпало с началом деятельности Бориса Евгеньевича на посту президента АН. Наши вузы готовили массу высококвалифицированных специалистов, которые жаждали работать в науке и были востребованы обществом. Практически все ведущие ученые Академии преподавали тогда в вузах, возглавляли в них кафедры, причем это поощрялось и хорошо поддерживалось материально. В академических институтах интенсивно работала аспирантура, а всесоюзная ВАК высоко держал планку требований к диссертациям. Быстро подрастали кадры способных молодых ученых, что создавало объективные условия для организации новых институтов в актуальных областях науки. Это было объективной потребностью, а не тщеславным стремлением размножить число институтов. Для создания нового научного учреждения требовалось дать серьезное обоснование его необходимости, доказать директивным органам наличие соответствующего кадрового потенциала, заручиться поддержкой АН СССР и организаций, заинтересованных в научной и технологической продукции будущего института. В эти годы талант Бориса Евгеньевича в ипостасях ученого, инженера и организатора науки развернулся в полную силу, он был высоко оценен не только в коллективе Академии, но и на государственном уровне.

Борис Евгеньевич как ученый с практическим складом ума постоянно стремится так организовать работу, чтобы фундаментальные результаты — там, где это уже возможно — как можно скорее и эффективнее начинали приносить практическую пользу. Он выдвинул и активно проводил в жизнь идею формирования «под одной крышей» своеобразной триады — объединения института, конструкторского бюро и опытного производства (завода). Такая организация работы сродни заводскому конвейеру, в ней последовательно и в непосредственном взаимодействии исполнителей (буквально «рука об руку») процесс исследования — проектирование — производство воплощается в выпуск продукции.

Уместно отметить, что в мире к этой идее в широком масштабе стали приходить лишь совсем недавно, когда начали массово создаваться технопарки и отпочкованные компании. В одном из недавних годовых отчетов Общества имени Макса Планка (ФРГ) его нынешний президент Петер Грусс сетовал на то, что нередко фундаментальные работы институтов этого общества довольно медленно реализуются на практике, что снижает их инновационный эффект. Для преодоления этого недостатка было предложено формировать так называемые тандемные проекты, объединяющие усилия институтов Обществ им. М. Планка и Й. Фраунгофера. Как известно, задачей институтов Общества им. Й. Фраунгофера является воплощение фундаментальных результатов в конструкции и технологии, которые затем продаются промышленным компаниям для выпуска готовой продукции.

Можно лишь сожалеть, что за последние десятилетия СКТБ и опытные производства в большинстве наших институтов прекратили существование из-за экономического кризиса и все еще неблагоприятного инновационного климата в стране.

Борис Евгеньевич, понимая, как никто другой, ответственность Академии за развитие науки в Украине и ее уникальные возможности развивать ключевые направления благодаря многодисциплинарности и эффективной координации, чрезвычайно много сделал для сплочения научных сил нашей страны под эгидой Академии. Этот своеобразный процесс «собираания земель» сильно стимулировался тем, что после распада СССР многие отраслевые институты остались бесхозными, потеряли средства к существованию и оказались под угрозой исчезновения. Поэтому Борис Евгеньевич взял курс на то, чтобы принять в состав Академии те из них, в которых был накоплен весомый научный потенциал.

В этой статье многократно употребляется словосочетание «при поддержке» или «по инициативе» Б.Е. Патона. Это не просто реверанс перед Борисом Евгеньевичем, а констатация реальных событий. Б.Е. Патон постоянно выступал и выступает как неутомимый генератор идей, он держит в поле зрения стратегические проблемы всей Академии, заботится о делах государственной важности и вкладе Ака-

демии в их решение. Его изумительная память сохраняет до мельчайших деталей все принятые постановления, которые непосредственные исполнители или честно забывают, или по своей (нередко встречающейся) пассивности не спешат выполнять в наивном расчете на то, что руководство забудет о своем поручении и можно будет пересидеть спокойно.

Чаще всего, если речь идет о крупных проблемах, возникает необходимость обращаться к вышестоящим органам, и здесь подпись Бориса Евгеньевича под соответствующим письмом играет определяющую роль. Его авторитет неизмеримо выше, чем у кого бы то ни было другого, и соответственно выше вероятность получить положительный отклик властей. Простая оценка подсказывает, что за годы работы на посту президента АН Борис Евгеньевич подписал десятки тысяч писем, в которых ставились вопросы, жизненно важные не только для Академии, но и для государства. Ежедневная почта Бориса Евгеньевича состоит из десятков важных документов, и он не уезжает домой, пока не проработает толстую папку, которая ложится ему на стол. Это происходит уже после того, как сквозь его кабинет пройдут многие посетители, которые, правду говоря, нередко плохо готовятся к такой встрече, весьма велеречивы и не щадят рабочего времени президента.

Особо следует сказать о важном значении создания научных центров АН и МОН в регионах Украины. Борис Евгеньевич всегда решительно выступает за то, чтобы научный потенциал Украины не был сосредоточен только в Киеве и чтобы учреждения Академии существовали и в областях. При этом, решая на высоком уровне проблемы общенаучного значения, они должны максимально учитывать в своей работе специфические запросы экономики и культурного развития регионов. За годы президентства Б.Е. Патона был образован целый ряд новых академических институтов в Харькове, Львове, Донецке, Днепропетровске, Николаеве, Сумах, Черновцах, Ужгороде. Благодаря активному участию в решении важных народнохозяйственных и оборонных задач новосозданные институты получали достаточно щедрое финансирование, строили лабораторные и производственные корпуса,

Українська
академія наук
і мистецтв
України
Київ
1105 - 1001
1105 - 1001

выращивали высококвалифицированные кадры, завоевывали авторитет в Союзе и мире.

Во время выборов в Академию Борис Евгеньевич настойчиво агитирует за то, чтобы при прочих равных условиях предпочтение отдавалось кандидатам, работающим за пределами столицы. Он выражает резкое недовольство, когда видит проявления киевского местничества, и постоянно заботится о том, чтобы, перефразируя слова М.В. Ломоносова, наука Украины прирастала регионами. Прекрасным примером эффективного вклада в достижение этой цели стало создание практически «с нуля» Донецкого научного центра, благодаря которому Донецкий край, традиционно известный как край угля, стали и химической индустрии, занял достойное место и на научной карте мира.

Не будет преувеличением сказать, что буквально каждое учреждение Академии на разных этапах своей истории получило от Бориса Евгеньевича всестороннюю помощь — и стратегические советы, и поддержку в решении текущих проблем. При этом Борис Евгеньевич не выступает в роли «няньки» — он ищет и старается выдвигать на руководящие должности инициативных и творчески мыслящих людей, болеющих за дело. Вместе с тем он не терпит пустых обещаний и отсутствия конкретных дел, проявляет высокую требовательность и может жестко наказывать нерадивых.

Говоря о стиле работы Б.Е. Патона, нельзя не упомянуть и о таком благороднейшем качестве Бориса Евгеньевича, как человечность. Если бы можно было составить перечень тех людей, которым он оказывал всевозможную помощь в трудных жизненных ситуациях, то список их наверняка включал бы в себя тысячи фамилий.

**Развитие
отделений наук
и институтов
Секции физико-
технических и
математических
наук НАН
Украины
в 1962 — 2011
годах**

В истории всех отделений и институтов Секции физико-технических и математических наук за последние 50 лет имеется множество примеров конструктивного, а часто — определяющего влияния Б.Е. Патона на развитие важнейших научных направлений нашей Академии.

Как уже было сказано, за время президентства Бориса Евгеньевича в НАН Украины был создан целый ряд новых институтов, а основанные ранее получили мощное развитие, существенно изменившее их структуру, численный и кадровый состав, научный профиль и технические воз-

можности. Было построено много новых зданий — лабораторных корпусов, конструкторских бюро, опытных заводов, жилых домов для сотрудников в Киеве (достаточно посмотреть на киевский Академгородок!), Харькове, Львове, Донецке, Севастополе и других городах Украины. Научные коллективы оформлялись в институты только после того, как были подготовлены достаточно сильные кадры исследователей, накопившие солидный и признанный научный потенциал в актуальных направлениях.

Математика. Борис Евгеньевич глубоко понимает важное значение математики для развития почти всех областей науки и решения прикладных проблем. Он вспоминает добрым словом своих преподавателей, которые читали лекции по математическим дисциплинам во время его учебы в КПИ.

Всячески поощряя фундаментальные математические исследования мирового уровня, он одновременно ставит задачу интенсивно развивать всевозможные применения математических методов. Нашим ведущим институтом математического профиля является Институт математики, который сплачивает научный потенциал Украины в этой области, организует школы и конференции по актуальным направлениям математики. Ученые института получили выдающиеся результаты в нелинейной механике, разработали эффективные методы описания явлений в нелинейных колебательных системах, внесли весомый вклад в теорию вероятностей и случайных процессов, функциональный анализ, теорию функций и дифференциальных уравнений. В 1991 г. на базе этого института был создан Международный математический центр, носящий теперь имя академика Ю.А. Митропольского.

Выдающиеся достижения в геометрии, теории упругих оболочек, математической физике, теории спектральных функций, неупорядоченных систем принадлежат Математическому отделению Физико-технического института низких температур им. Б.И. Веркина. Работы этого коллектива развивают признанные в мире традиции Харьковской математической школы.

В 1978 г. во Львове по инициативе академика АН УССР Я.С. Пидстрыгача и при активной поддержке Б.Е. Патона был создан Институт прикладных проблем механики и

математики (ныне им. Я.С. Пидстрыгача), сформированный на базе механико-математических подразделений Физико-механического института им. Г.В. Карпенко и Львовского филиала Института геофизики им. С.И. Субботина. Он является достойным продолжателем традиций известной львовской математической школы. Институт включает в себя также вычислительный центр и СКТБ, что позволило ему внедрить в производство целый ряд своих разработок на предприятиях Западной Украины, Днепропетровска, Ленинграда, Подольска и других городов. Институт стал также инициатором формирования межведомственных научно-производственных объединений, интегрировавших научный и промышленный потенциал Западного региона Украины.

В 1965 г. был создан Донецкий вычислительный центр АН УССР. В 1970 г. он был преобразован в Институт прикладной математики и механики, который заслужил признание своими работами в области комплексного анализа, теории отображений и аппроксимаций. Его учеными успешно выполнены важные разработки для экономики, космоса, металлургии, машиностроения, медицины, угольной, горной и газодобывающей промышленности.

Информатика. Отделение информатики объединяет учреждения НАН Украины, непосредственно работающие над фундаментальными проблемами этой науки, создающие современные компьютеры, программные продукты и информационные технологии и применяющие их для решения разнообразных задач во всех сферах человеческой деятельности.

Вскоре после того, как в Киеве в 1951 г. была создана первая в СССР и континентальной Европе цифровая ЭВМ МЭСМ («Малая электронная счетная машина») ее конструктор академик АН УССР С.А. Лебедев был переведен в Москву. Новый этап развития исследований и разработок электронно-вычислительной техники в Украине начался в 1957 г., когда на базе лаборатории вычислительной техники Института математики АН УССР был образован Вычислительный центр АН УССР под руководством В.М. Глушкова (с 1958 г. член-корреспондент, с 1961 г. академик АН УССР). В 1961 г. он был преобразован в Институт кибернетики (ИК), носящий теперь имя В.М. Глушкова. В 1962 г.

одновременно с избранием Б.Е. Патона президентом АН УССР, В.М. Глушков был избран на должность ее вице-президента, которую он занимал до своей кончины в 1982 г.

При разносторонней поддержке Бориса Евгеньевича Институт кибернетики бурно рос и развивался, завоевывая высокий авторитет не только в СССР, но и во всем мире. В институте была разработана общая теория автоматов и математических машин, которая стала базовым научным руководством для разработчиков вычислительных и управляющих машин различного назначения. Разработка технологий автоматизации проектирования вычислительных машин и программирования позволила почти на порядок сократить время, необходимое для создания новых вычислительных устройств и систем на основе их использования.

Работы наших кибернетиков не ограничивались теоретическими исследованиями. В 1963 г. при ИК было создано СКТБ математических машин и систем, а в 1980 г. — СКТБ программного обеспечения. В те годы общая численность сотрудников всех подразделений ИК составляла около 6,5 тысяч человек. Для института были построены просторные современные здания и жилые дома — целый микрорайон Теремки-1.

После машин «Киев» и «Днепр», разработанных еще в Вычислительном центре, следующим важным шагом стало создание ЭВМ с высоким уровнем машинного интеллекта серии «МИР», которые фактически были прототипом современных персональных компьютеров. МИР-1 была в те годы единственной нашей вычислительной машиной, которую закупили развитые западные страны. В 1967 г. была сдана в эксплуатацию автоматизированная система управления производством (АСУ) на Львовском заводе «Электрон». Идеи В.М. Глушкова о параллельных вычислениях и макроконвейерной архитектуре ЭВМ были реализованы уже после его смерти в комплексах ЕС 2701 (1984 г.) и ЕС 1766 (1987 г.). Особой заслугой В.М. Глушкова и Президиума АН УССР во главе с Б.Е. Патоном стала организация широкой системы подготовки в Украине квалифицированных кадров в области информатики.

В условиях кризиса, наступившего после развала СССР, финансирование ИК резко сократилось. Возникла необхо-

димось реформирования структуры института, придания ей большей гибкости. Б.Е. Патон поддержал и осуществил постановлением Президиума НАН Украины идею образования Кибернетического центра, в котором наряду с самим ИК два его бывших подразделения имеют теперь статус самостоятельных институтов (Институт программных систем, Институт проблем математических машин и систем). Кроме того, в состав Кибернетического центра вошли учреждения двойного подчинения — Институт космических исследований НАН Украины и Национального космического агентства Украины, а также Институт прикладного системного анализа и Международный научно-учебный центр информационных технологий и систем (оба находятся в подчинении НАН и МОН Украины).

Созданный в учреждениях НАН Украины научный потенциал позволяет выполнять на высоком уровне исследования и научно-технические разработки в области информатики. Назовем в качестве примера суперкомпьютеры серии СКИТ, созданные в ИК. Хотя их производительность далека от современных рекордов, их создание доказывает, что при должной финансовой поддержке наши специалисты будут вполне способны изготовить суперкомпьютеры мирового класса. Ряд наших институтов подключились к системе суперкомпьютеров ПРИД и благодаря этому стали частью современного мирового сообщества исследователей — в частности, продуктивно сотрудничают с международными ядерными центрами ЦЕРН в Женеве и ОИЯИ в Дубне. Институтом кибернетики совместно с заводом «Электронмаш» созданы интеллектуальные параллельные компьютеры ИНПАРКОМ со средней производительностью порядка единиц терафлопс. Перспективные разработки, особенно для медицинских применений, выполнены в Международном научно-учебном Центре информационных технологий и систем в рамках программы «Образный компьютер».

Институт проблем математических машин и систем (ИПММС) был образован на базе СКТЬ Института кибернетики, которое в советские годы широко участвовало в выполнении космических программ. В годы независимости Украины ИПММС приобрел известность благодаря своим разработкам системы «Гада» для Верховной Рады Украины и ситуационных центров. Там же разработаны программы

для прогнозирования возможных последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера (наводнений, прорыва плотин).

В 1970–80 гг. Борис Евгеньевич поддержал разработки систем оптической записи информации в Лаборатории микроэлектроники АН УССР, которые получили также поддержку от Минрадиопрома СССР. В 1987 г. для развития этого направления был организован Институт проблем регистрации информации (ИПРИ) АН УССР под руководством В.В. Петрова, где были созданы отечественные оптические накопители информации, выполнены уникальные записи исторических документов и произведений музыкальной культуры для длительного хранения. В настоящее время с помощью разработанной ИПРИ оптической технологии изготавливаются очки для компенсации и лечения косоглазия, чем решается важная проблема в офтальмологии. Институт разрабатывает также другие важные информационные технологии.

Б.Е. Патон является активным поборником сохранения и развития научно-технического потенциала Украины в исследовании космоса. Он был одним из инициаторов создания Национального космического агентства Украины (НКАУ) и совместных с ним академических учреждений — Института космических исследований и его Львовского центра, Института технической механики. Он возглавляет Совет по космическим исследованиям НАН Украины, который организует выполнение национальных и международных космических программ и проектов. В последние годы учреждениями НАН Украины разработан комплекс научной аппаратуры «ВАРИАНТ» для спутника «Сич-1М» (2005 г.). Спутник «Сич-2», запущенный в августе 2011 г. украинским носителем, оборудован аппаратурой «Потенциал» для исследований ионосферы. Готовится широкомасштабный международный проект «ИОНОСАТ» и ряд других проектов в рамках российско-украинского сотрудничества. Начаты совместные работы с международными организациями по прогнозированию космической погоды, использованию аэрокосмической информации в интересах сельского хозяйства и для оценки последствий стихийных бедствий.

Борис Евгеньевич высоко оценивает значение научно-ведческих работ и исследований по истории науки, и бла-

годаря его поддержке в 1986 г. был создан Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки АН УССР, ныне носящий имя Г.М. Доброва.

Механика. Институт механики им. С.П. Тимошенко является одним из старейших учреждений нашей Академии (основан в 1918 году). С приходом Бориса Евгеньевича к руководству Академией в этом институте с богатыми научными традициями были развернуты фундаментальные и прикладные исследования новых проблем, имеющих важное значение для ракетной и других областей техники, методов диагностики состояния различных конструкций. В частности, Б.Е. Патон и М.К. Янгель (главный конструктор ракетной техники) поручили Институту механики развивать новое научное направление — механику композитных материалов и конструкций из них. В настоящее время оно приобрело новый импульс в своем развитии в связи с интенсивной разработкой нанокompозитных материалов. Институт выполнил также фундаментальные исследования распространения упругих волн в телах с напряжениями. Эти работы стали теоретической основой неразрушающего ультразвукового метода определения напряжений в материалах и конструкциях, что, в частности, позволило существенно повысить надежность сварных конструкций. Институты механики и электросварки совместно разрабатывают модели и методы математического описания термомеханических процессов и структурных превращений материалов при ультразвуковой и термической сварке пластмасс и наплавке металлических деталей машин.

В 1980 г. на базе Днепропетровского отделения Института механики был образован Институт технической механики, который возглавил академик НАН Украины В.В. Пилипенко. Важную роль в создании этого института сыграли Б.Е. Патон и генеральный конструктор КБ «Южное» академик В.Ф. Уткин. В частности, решающее значение имело то, что Борис Евгеньевич заручился в этом деле поддержкой президента АН СССР академика А.П. Александрова и председателя Госкомитета по науке и технике СССР академика Г.И. Марчука. В 1993 г. ИТМ получил статус института двойного подчинения — НАН и Национального космического агентства Украины, а в 1995 г. на него возложены функции головного института ракетно-космической отрасли Украины.

За годы своего существования институт выполнил широкий комплекс исследований по динамике механических и гидромеханических систем ракет-носителей, средств железнодорожного и автомобильного транспорта; аэротермогазодинамике энергетических установок, летательных и космических аппаратов; механике взаимодействия твердых тел с ионизированной средой и электромагнитным полем. Эти результаты нашли практическое применение. В последние годы ИТМ усилил внимание к решению проблем машиностроения, теплоэнергетики, транспорта, прокатного производства, горной промышленности и медицины. Существенно расширяются также международные связи института.

В 1966 г. в АН УССР при активной поддержке Б.Е. Патона и президента АН СССР академика М.В. Келдыша был основан Институт проблем прочности. Теперь он носит имя инициатора его создания и первого директора академика НАН Украины Г.С. Писаренко. Для института были построены новые корпуса. В 1972 г. при нем было создано СКТБ с опытным производством, что обеспечило все условия для его плодотворной работы. Институт является ведущим научным учреждением в Украине в области экспериментальных методов механики деформируемого твердого тела, механики разрушения, повышения надежности и долговечности машин и сооружений. Его традиционная тематика связана с исследованием новых конструкций в ракетной и космической технике, авиационном двигателестроении. На нынешнем этапе институт уделяет большое внимание важным для Украины проблемам — оценке остаточного ресурса объектов атомной и тепловой энергетики, магистральных трубопроводов, нефтеперерабатывающих и химических заводов, железнодорожного транспорта.

В 1967 г. в Днепропетровске был образован Институт геотехнической механики (ИГТМ) АН УССР, носящий ныне имя его первого директора академика АН УССР Н.С. Полякова. Его задачей являются научные исследования в области горного дела, обеспечивающие повышение производительности и безопасности труда в горнодобывающей промышленности. Б.Е. Патон уделял и уделяет работе ИГТМ постоянное внимание, его в разное время посещали также президенты АН СССР академики М.В. Келдыш и

А.П. Александров. Его коллектив был нацелен на разработку методов прогнозирования и предотвращения внезапных выбросов угля, газа и пород, новых способов разрушения пород, борьбы с угольной пылью, создание новых приборов для контроля шахтной атмосферы. Борис Евгеньевич активно поддержал пионерскую работу ИГТМ и шахты им. А.Ф. Засядько по диверсификации профиля этого угледобывающего предприятия путем создания когенерационного энергетического комплекса на основе шахтного метана.

До 1964 г. в составе АН УССР существовал Институт гидрологии и гидротехники. В соответствии с упоминавшимся выше Постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР предполагалось, что он будет передан в подчинение одного из отраслевых министерств. Понятно, что при осуществлении этого плана из Академии была бы выведена важная область науки. Однако Президиум АН УССР принял в январе 1964 г. постановление о переориентации института на глубокие фундаментальные исследования, направленные на важнейшие актуальные проблемы гидромеханики, и о передаче ряда его специализированных подразделений в Украинский гидрометеорологический институт. Благодаря этому удалось сохранить в составе АН УССР институт, переименованный в Институт гидромеханики (ИГМ). Дальнейшая история его развития полностью подтвердила мудрость такого решения. В 1966 г. на должность директора ИГМ Борис Евгеньевич пригласил из Центрального аэрогидродинамического института (ЦАГИ) выдающегося ученого в области гидродинамики больших скоростей Г.В. Логвиновича (с 1967 г. — академик АН УССР). Институт развернул исследования турбулентности и управления ею, динамики однофазных и двухфазных потоков, новых способов снижения сопротивления движению тел, управления процессами теплоотдачи и теплозащиты при обтекании поверхностей, гидродинамики больших скоростей, гидробионики. В итоге ИГМ стал одним из ведущих центров гидродинамических исследований в СССР и был задействован в крупнейших проектах по созданию новой техники. В настоящее время он решает важные задачи в интересах экономики Украины, выполняет разработки в области медицинской техники.

Следует также отметить, что в 1995 г. для комплексного исследования проблем создания высокоскоростного наземного транспорта (в том числе на магнитной «подушке»), а также бортовых источников тока для транспортных средств был создан, при непосредственной поддержке Бориса Евгеньевича, Институт транспортных систем и технологий НАН Украины в Днепропетровске.

Физика и астрономия. Быстрый рост научного потенциала Института физики АН УССР в 1950–60 гг. создал солидные заделы в области теоретической физики, физики твердого тела, оптики и спектроскопии, квантовой электроники и голографии, физической и газовой электроники, физики поверхности, ядерной физики, инфракрасной техники, что позволило ему стать «родителем» нескольких академических институтов. Кроме Института полупроводников, основанного в 1960 г., в Киеве были созданы Институт теоретической физики (1966 г.), Институт ядерных исследований (1970 г.) и Институт прикладной оптики (1994 г.). Участие Б.Е. Патона в этом процессе было в большинстве случаев решающим.

Борис Евгеньевич активно поддерживал как фундаментальные, так и прикладные исследования Института физики (ИФ). В частности, многие советские космические аппараты были оснащены созданными в этом институте приемниками инфракрасного излучения. В конце 1970-х годов ИФ организовал совместную с Министерством культуры УССР лабораторию прикладной голографии. Одной из ее задач было изготовление голограмм исторических реликвий и уникальных памятников культуры Украины. Передвижная выставка голограмм широко демонстрировалась в Украине и многих других странах мира. Эта деятельность была поддержана ЮНЕСКО, и при активном участии Бориса Евгеньевича лаборатория прикладной голографии была преобразована в Международный научный центр «Институт прикладной оптики». Он внес значительный вклад в подготовку кадров в этой области и организацию современного производства голограмм в Украине. В результате в Киеве возникло специализированное предприятие «Голография», которое сейчас входит в тройку мировых лидеров по уровню технологий и объему производства голограмм, в том числе голографических защитных элементов.

Тематика Института физики полупроводников им. В.Е. Лашкарева охватывает области физики, непосредственно связанные с развитием твердотельной электроники, созданием элементной базы для информационных технологий, телекоммуникаций, лазерной техники, сенсорики. Институт был создан в 1960 г., т.е. незадолго до избрания Бориса Евгеньевича президентом Академии, и все его дальнейшее развитие вплоть до настоящего времени происходило при активном участии Бориса Евгеньевича. Получили развитие как физика полупроводников, так и оптоэлектроника, низкотемпературная термометрия, важные для производства методы диагностики полупроводниковых приборов. Институт установил тесные связи со многими предприятиями электронной промышленности, расположенными не только в Киеве, но и в других городах СССР. Его научная продукция была востребована, что нашло отражение в создании при институте СКТБ, а также межотраслевой лаборатории с Саратовским НИИ «Волга». При содействии Бориса Евгеньевича институту были переданы просторные корпуса на проспекте Науки, которые ранее принадлежали Институту кибернетики. Уже в годы независимости Украины Институт физики полупроводников выступил с инициативой учреждения первого в Украине технопарка «Полупроводниковые технологии и материалы, оптоэлектроника и сенсорная техника». Она была реализована в 1999 г. при активном содействии Бориса Евгеньевича. В настоящее время основной задачей технопарка ИФП является выполнение принятой по инициативе Б.Е. Патона государственной целевой программы организации производства и широкого внедрения в практику светодиодной техники.

Разностороннюю поддержку от Бориса Евгеньевича получал Институт металлофизики (ИМФ) им. Г.В. Курдюмова. В киевском Академгородке для него были построены прекрасные лаборатории и производственные корпуса, приобретено современное оборудование, обеспечившее высокий уровень экспериментальных работ. В ИМФ получили интенсивное развитие глубокие теоретические и экспериментальные исследования в области физики твердого тела, фазовых переходов, рентгено-структурного анализа, рентгеновской фотоэлектронной спектроскопии, магнитных явлений, диффузии, жидких металлов, физики и

диагностики поверхностей. Богатый арсенал полученных фундаментальных знаний использовался для разработки методов получения металлов с заданными свойствами, в частности путем электротермической обработки, ультразвукового и механического воздействия. В последние годы достигнуты весомые успехи в порошковой металлургии титана, разработке нанотехнологий, получении сплавов и других материалов для медицинских применений.

При решении вопроса о создании Института теоретической физики (ИТФ) в Киеве Борису Евгеньевичу удалось заручиться поддержкой одного из выдающихся физиков XX века академика Н.Н. Боголюбова, который дал согласие возглавить этот институт и благодаря своему авторитету сумел привлечь в него ряд ведущих теоретиков. Теперь ИТФ носит имя Н.Н. Боголюбова и является признанным во всем мире центром исследований во многих разделах теоретической физики. В 1969 г. во Львове был создан отдел статистической теории конденсированных состояний ИТФ, а в 1980 г. — Отделение «Статистическая физика» ИТФ. В 1990 г. оно было преобразовано в Институт физики конденсированных систем НАН Украины. В его создании основную роль сыграл один из учеников Н.Н. Боголюбова академик НАН Украины И.Р. Юхновский, опять-таки при активном участии Б.Е. Патона.

В 1995 г. по инициативе академика НАН Украины В.Г. Барьяхтара, поддержанной Б.Е. Патонем, был основан Институт магнетизма, находящийся в двойном подчинении — НАН и МОН Украины. Он является учреждением, сочетающим в себе функции НИИ и вуза для решения фундаментальных и прикладных проблем в области магнетизма и экологии, а также для подготовки соответствующих научных кадров. За годы своей работы институт получил ряд важных теоретических и экспериментальных результатов в исследовании магнитных явлений и материалов, сверхпроводимости, в математической физике и моделировании процессов загрязнения окружающей среды. Институт является базовым для обучения студентов КНУ им. Т. Шевченко и НТУУ «КПИ» и успешно готовит кадры молодых ученых.

Физико-технический институт низких температур (ФТИНТ), носящий теперь имя академика НАН Украины

Б.И. Веркина, был создан в 1960 г. в Харькове на базе ряда отделов ХФТИ по инициативе профессоров Б.И. Веркина, А.А. Галкина, Б.Н. Есельсона, И.М. Дмитренко. За прошедшие годы ФТИНТ стал известным в мире центром исследований в области низких температур, физики твердого тела, сверхпроводимости, магнитных явлений, оптики и спектроскопии, низкоразмерных и неупорядоченных систем, квантовых явлений. Борис Евгеньевич энергично поддержал развитие этих фундаментальных работ, а также направление, связанное с вакуумным материаловедением и космическими исследованиями, потребовавшее создания в институте СКТЬ, опытного производства и завода для внедрения соответствующих разработок. Были поддержаны и работы в области криобиологии и криомедицины, перспективность которых сейчас убедительно подтверждается современными исследованиями стволовых клеток и репродуктивных технологий. Не были оставлены без внимания и глубокие математические исследования в этом институте, которые получили мировое признание. Как вспоминает академик НАН Украины В.Г. Манжелей, слово «Патон» при решении различных вопросов в высоких инстанциях действовало как волшебный пароль «Сезам, откройся!».

В Институте радиофизики и электроники (ИРЭ), основанном в 1955 году и ныне носящем имя его первого директора академика НАН Украины А.Я. Усикова, приоритетными были работы по освоению миллиметрового и субмиллиметрового диапазона радиоволн, созданию приборов СВЧ-электроники и решению ряда важнейших прикладных задач. Начиная с 1962 года, многие события в истории ИРЭ связаны с поддержкой Б.Е. Патона. Это, в частности, создание отдела биофизики, который приобрел широкую известность благодаря своим пионерским исследованиям. В 2008 г. они были удостоены Государственной премии Украины. Не были обделены вниманием Бориса Евгеньевича и спектрально-акустические исследования ИРЭ, направленные на выяснение секретов уникального звучания скрипок Страдивари. В последние годы ИРЭ получает целевую поддержку от Президиума НАН Украины на разработки новых видов радиолокационной техники.

В 1965 г. был основан Донецкий научный центр, и в его составе — Донецкий физико-технический институт

(ДонФТИ), носящий ныне имя академика НАН Украины А.А. Галкина. Он завоевал признание в физике высоких давлений, низких температур, фазовых переходов, магнитных явлений, радиоспектроскопии, биофизике, а в последнее время — в нанофизике и нанотехнологиях. Б.Е. Патон неоднократно посещал ДонФТИ, подробно ознакомился с его деятельностью, особо отмечал его работы, выполняемые в интересах предприятий Донбасса. Достоянная высокой оценки недавно выполненная в институте разработка контактного маммографа — прибора, который позволяет обнаруживать на ранней стадии злокачественные опухоли путем регистрации температурных карт человеческого тела. Применение этого высокочувствительного метода диагностики в клиниках дает большой социальный эффект. В творческом контакте с ДонФТИ работает Научно-технологический центр «Реактивэлектрон», бывший НИИ Министерства химической промышленности СССР. После распада СССР он был принят в систему НАН Украины и выполняет имеющие спрос разработки различных материалов — композитов, пьезоэлектриков, абразивов, керамик. Борис Евгеньевич неоднократно оказывал помощь этому коллективу в периоды финансовых трудностей.

В 2002 г. в Донецке создан также Институт физики горных процессов, приоритетной задачей которого является научное решение проблем шахтного метана — как с точки зрения его добычи и использования, так и обеспечения безопасности труда шахтеров.

В Ужгороде в 1992 г. был образован Институт электронной физики, глубоко исследующий физические процессы, происходящие в электронных оболочках атомов и в ядрах, а также в газовых разрядах и лазерах.

Борис Евгеньевич с особым вниманием следит за деятельностью недавно созданных в регионах институтов и работой их директоров, помогает им советами, оказывает организационную поддержку, подключает их коллективы к выполнению научно-технических программ.

Постоянное внимание и разностороннюю помощь Борис Евгеньевич оказывает астрономическим исследованиям в нашей Академии. Главная астрономическая обсерватория (ГАО) и Радиоастрономический институт НАН Украины (РИАН) являются широко известными в астроно-

мическом сообществе учреждениями. Ученые ГАО разработали поляриметрический метод исследования атмосфер и поверхностей планет, ныне широко используемый в мире. Директор ГАО академик НАН Украины Я.С. Яцкив стал лауреатом Международной премии Евросоюза имени Рене Декарта за исследования изменений ориентации земной оси в теле Земли.

Ярким примером поддержки Б.Е. Патонем фундаментальных исследований является его содействие строительству под Харьковом в конце 1960-х годов первого в мире радиотелескопа декаметровых волн, инициатором создания которого был академик НАН Украины С.Я. Брауде. Эффективная площадь его антенны составляет 150 тыс. кв. м. Позднее энергичными усилиями академика НАН Украины Л.Н. Литвиненко, опять-таки при помощи Бориса Евгеньевича, были созданы Радиоастрономический институт (1985 г.) и система декаметровой радиоинтерферометрии Академии наук (УРАН) со сверхдлинной базой на основе радиотелескопов, расположенных в Харькове, Одессе, Полтаве и Шацке. Она зарегистрирована как национальное достояние Украины и обеспечивает лидерство нашей страны в декаметровой радиоастрономии. В настоящее время Президиум НАН Украины регулярно выделяет средства на ее модернизацию и на создание нового гигантского украинского низкочастотного радиотелескопа (ГУРТ).

Борис Евгеньевич поддержал также создание базы астрономических наблюдений на высоте 3200 м в Терсколе на Северном Кавказе. В 1977 году он посетил эту базу, которая тогда работала в режиме экспедиции, высоко оценил ее перспективность, и вскоре Президиум АН выделил дополнительные средства на ее оснащение 2-метровым зеркальным телескопом фирмы Карл Цейсс. В итоге там сейчас успешно работает созданный совместно с Российской академией наук Международный центр астрономических исследований, включенный в сеть телескопов, которые в разных странах синхронно ведут наблюдения небесных объектов.

Науки о Земле. Украина богата природными ресурсами, в том числе разнообразными полезными ископаемыми. У нее есть выход к морю, на ее территории расположены горы, леса и болота, степи и лесостепи, богатейшие в

мире черноземы и обширные пространства с подзолистыми почвами, могучая река Днепр, огромные рукотворные моря-водохранилища и районы, страдающие от дефицита воды. В то же время природа Украины испытала и продолжает испытывать колоссальное воздействие — часто пагубное — со стороны человека: у нас есть громадные промышленные отвалы и свалки, терриконы и карьеры с лунным ландшафтом, отравленные и исчезающие реки и речушки, истощенные почвы, Чернобыльская зона. Наконец, у нас есть также сейсмоопасные регионы. Все это говорит об огромном значении для Украины наук о Земле.

В составе Отделения наук о Земле НАН Украины имеется сейчас 10 институтов, а также ряд центров и специализированных отделений институтов. Все эти учреждения получали и продолжают получать разностороннюю поддержку Бориса Евгеньевича. В 1962 г., сразу после прихода на пост президента АН УССР, он активно способствовал тому, чтобы в тематику Института геологических наук (ИГН) были включены морские геологические исследования. Были начаты морские экспедиции геологов. В результате были получены уникальные сведения по геологии не только Азово-Черноморского региона, но и отдельных регионов Мирового океана. Благодаря обращению Бориса Евгеньевича к Президенту Украины наша страна стала участвовать в исследовании Антарктиды.

Геологи нашей Академии приняли активное участие в работах по ликвидации последствий чернобыльской аварии. Организацию этих работ в масштабах АН возглавлял Борис Евгеньевич. В частности, ученые ИГН под руководством академика НАН Украины В.М. Шестопалова разработали предложения по использованию подземных вод для водоснабжения населения после аварии, подготовили прогноз миграции радионуклидов.

Борис Евгеньевич оказывает постоянную поддержку развитию аэрокосмических методов зондирования Земли в Украине. Речь идет как о мониторинге состояния земной поверхности, экологической безопасности, состоянии полевых, так и об аэрокосмических технологиях поисков полезных ископаемых.

Большие заслуги принадлежат Борису Евгеньевичу в становлении и развитии Института геофизики (ИГФ)

им. С.И. Субботина. Он был образован в 1960 г., его основателем и первым директором был академик АН УССР С.И. Субботин. Благодаря активной поддержке Бориса Евгеньевича ИГФ в середине 1960-х годов стал ведущим центром геофизических исследований в Украине. Он приобретает международную известность своими исследованиями глубинного строения территории Украины и бывшего СССР: земной коры и мантии Центральной и Юго-Восточной Европы, Памиро-Гималайского региона, Индийского океана, Антарктиды. На ЗДНЗ в заграничном начале исследований литосферы центральных и северных регионов Украины с целью оценки перспективности месторождений нефти и газа.

В апреле 1961 г. в пос. Машинели в Крыму на базе морской гидрофизической станции академиком Б.В. Шулейкиным был основан Морской гидрофизический институт (МГИ) АН УССР, который в августе того же года был передан в систему АН УССР. С 1963 г. МГИ стал работать в Севастополе под руководством академика АН УССР А.Д. Колесникова. Будучи президентом нашей Академии, Б.Е. Патон неоднократно посещал МГИ, в том числе вместе с президентами АН СССР М.В. Келдышем (в 1969 г.) и А.Д. Александровым (в 1980 г.). Борис Евгеньевич активно содействовал развитию МГИ, который в то время выполнял морские экспедиции на научно-исследовательском судне «Михаил Ломоносов» и стал одним из признанных в мире лидеров исследований физических процессов в морях и океанах. В настоящее время Борис Евгеньевич является научным руководителем с украинской стороны российско-украинской программы исследований Черного моря и Мирового океана, главным институтом-исполнителем в которой выступает МГИ.

В ноябре 1991 г. Борис Евгеньевич выступил инициатором преобразования Сектора географии при Институте геологических наук в Институт географии. Это стало важной вехой в истории географической науки Украины, отразило и возрастающую роль этой науки в нынешних условиях сильнейшего антропогенного воздействия на Землю, и новый статус Украины как независимого государства. В 2001 г. по ходатайству НАН Украины Президент Украины издал Указ «О создании Национального атласа Украины».

Атлас был издан в 2007 г. под редакцией Бориса Евгеньевича Патона. В настоящее время в Институте географии работает специальный сектор, функцией которого является постоянное обновление Атласа, отражающее развитие нашей страны.

Активную постоянную поддержку со стороны Бориса Евгеньевича получают и другие учреждения Отделения наук о Земле — Институт геохимии, минералогии и рудообразования им. Н.П. Семененко, Институт проблем природопользования и экологии, Украинский НИИ горной геологии, геомеханики и маркшейдерского дела, Украинский научно-исследовательский гидрометеорологический институт, Институт геологии и геохимии горючих ископаемых, Научно-технический центр панорамных акустических систем, Полтавская гравиметрическая обсерватория и др. Учреждения ОНЗ охватывают практически все регионы Украины (расположены в Киеве, Львове, Донецке, Днепрпетровске, Полтаве, Запорожье, Севастополе), их деятельность хорошо координируется с соответствующими государственными программами и дает обширную информацию о природных ресурсах, экологии, климате Украины.

Физико-технические проблемы материаловедения. Деятельность Института электросварки им. Е.О. Патона, с которым неразрывно связана вся творческая жизнь Бориса Евгеньевича, была рассмотрена выше, поэтому в данном разделе мы остановимся только на некоторых фактах, показывающих его роль как президента НАН Украины в развитии других институтов Отделения физико-технических проблем материаловедения.

Институт проблем материаловедения (ИПМ) им. И.Н. Францевича НАН Украины, основанный в 1955 г., является одним из центров мирового значения в своей области. До 1973 г. его директором был академик АН УССР И.Н. Францевич, с 1973 по 2001 г. — академик В.И. Трефилов. Одновременно с 1974 по 1993 г. В.И. Трефилов был вице-президентом Академии и потому постоянно работал в тесном контакте с Б.Е. Патоном. Период с 1960-х годов до настоящего времени отмечен в истории ИПМ крупными достижениями и в фундаментальных материаловедческих исследованиях, и в создании большого количества новых материалов. Это порошковые и композиционные, керамические и нанокрис-

тальмические материалы, тугоплавкие соединения, сорбенты, имплантаты для медицинских применений, технологии металлизации и пайки неметаллических материалов, их соединения с металлами, нанесения защитных покрытий, изготовления керамической брони и многих других изделий. Был создан крупнейший в Европе завод порошковой металлургии и целая серия цехов и участков по этой технологии на других предприятиях. Институт является владельцем лицензий на технологии производства режущих инструментов, износостойких и коррозионностойких покрытий, керамики для электрооборудования, керамических порошков высокой чистоты. За этими успехами коллектива ИПМ стоит многолетняя всесторонняя поддержка — организационная, финансовая, кадровая и координирующая — со стороны Б.Е. Патона, который уделяет повседневное внимание деятельности этого института.

Созданный в 1961 г. под руководством д.т.н. В.М. Бакуля Институт сверхтвердых материалов был переведен в состав АН УССР в 1972 г., что способствовало установлению интенсивных творческих контактов его коллектива с материаловедами, физиками, химиками и кибернетиками Академии. Это придало мощный импульс развитию в нем и целенаправленных фундаментальных исследований, и разработок в исключительно важной области — производстве широкого ассортимента сверхтвердых материалов, прежде всего искусственных алмазов, и инструментов на их основе. Наличие таких материалов и инструментов для режущей, деформационной и абразивной обработки, а также для породоразрушения обеспечило значительный прогресс практически во всех отраслях машиностроения, в атомной и космической технике, электронной, оптической и медицинской промышленности, нефте- и газодобыче. Борису Евгеньевичу принадлежит большая заслуга в постоянной и разносторонней поддержке ИСМ им. В.М. Бакуля, координации его сотрудничества с другими институтами НАН Украины.

Украина — страна с развитой металлургической промышленностью, которая занимает одно из ключевых мест в ее экономике и экспортном потенциале. Естественно, что Б.Е. Патон, который и сам внес большой личный вклад в развитие методов металлургии (см. выше), уделяет большое внимание работам Академии в этой области. Став президен-

том АН УССР, он выступил инициатором программ совместных работ нашей Академии с отраслевыми министерствами и крупными предприятиями СССР. В начале 1960-х годов Институт литейного производства АН УССР был переименован в Институт проблем литья, причем была существенно расширена тематика его исследований. Институт установил тесные связи с металлургическими и машиностроительными заводами страны, на которых его технологии высокоэффективных способов разлива металлов находили широкомасштабное применение, измеряемое ежегодно десятками миллионов тонн стали. Институт успешно выполнил программу повышения технологического уровня производства на Московском автозаводе им. Лихачева. В 1996 г. институт был переименован в Физико-технологический институт металлов и сплавов НАН Украины и в настоящее время продолжает выполнять важные и востребованные промышленностью исследования и разработки.

Проблемами черной металлургии в НАН Украины целенаправленно занимается Институт черной металлургии им. З.И. Некрасова в Днепропетровске. Основанный в 1939 г. в АН УССР, он некоторое время находился в подчинении Минчермета СССР, но затем при поддержке Б.Е. Патона был возвращен в состав нашей Академии. Институт является крупным научно-исследовательским центром, в нем созданы технологии доменной плавки в печах большого объема, непрерывной и бесконечной прокатки, внедоменной десульфуризации чугуна, программы загрузки доменных печей, автоматизированные системы управления прокатными станами.

Институт монокристаллов, который в советские годы принадлежал Министерству химической промышленности СССР, вошел в состав нашей Академии в 1991 г. За короткий срок после того, как его разработки стали открытыми, он сумел превратиться в современный научно-технологический центр, известный во всем мире. При поддержке Б.Е. Патона и Президиума НАН Украины он был преобразован в научно-технологический комплекс (НТК ИМК), объединяющий теперь семь организаций. В нем органично сочетаются фундаментальные исследования, прикладные разработки и производство. Разработана технология выращивания кристаллов оптического сапфира с рекордными

размерами — $350 \times 500 \times 40$ мм³. Эти кристаллы находят широкое применение. Освоено выращивание кристаллов группы $A^2 B^6$ для перестраиваемых лазеров инфракрасного диапазона и детектирования гамма-излучения, а также производство нелинейно-оптических кристаллов и нанокерамики. Успешное развитие сцинтилляционного направления в НТК ИМК стало базой для создания в составе комплекса в 2003 г. Института сцинтилляционных материалов. Он завоевал прочные позиции в мире на рынке пластмассовых сцинтилляторов с уникальными параметрами для физики высоких энергий и астрофизики, таможенных интроскопов. Активно разрабатываются нанодисперсные материалы для биофизики и медицины.

Б.Е. Патон неоднократно посещал Физико-механический институт им. Г.В. Карпенко во Львове и оказывает ему разностороннюю поддержку. Благодаря работам этого института в Украине прочно утвердилось научное направление «Физико-химическая механика материалов», издается журнал под таким названием, переводимый на английский язык издательством «Springer». Институт внес большой вклад в исследование влияния окружающей среды на усталость металлов (в том числе в изучение водородного охрупчивания), в разработку модели квазихрупкого разрушения тел с трещинами, в методы неразрушающего контроля материалов и инъекционные технологии восстановления работоспособности долговременных сооружений, в способы противокоррозионной защиты металлов.

В 1972 г. при поддержке Б.Е. Патона Проектно-конструкторское бюро электрогидравлики в Николаеве было передано в ведение АН УССР, что способствовало развитию в нем научных исследований и подготовке высококвалифицированных кадров, повысило уровень технических разработок. В частности, была создана и нашла применение во многих странах технология электроразрядной обработки нефтяных скважин для повышения их дебита. Разработаны мощные (на несколько мегаджоулей) генераторы импульсных токов, в испытании которых Борис Евгеньевич лично участвовал. В 1991 г. на базе ПКБ был создан Институт импульсных процессов и технологий.

При содействии Б.Е. Патона в Черновцах в 1980 г. было создано Конструкторско-технологическое бюро «Фонон»

под руководством Л.И. Анатычука, ныне академика НАН Украины, которое в 1990 г. было преобразовано в Институт термоэлектричества (ИТЭ) НАН и МОН Украины. ИТЭ завоевал высокий авторитет в мире своими оригинальными разработками термоэлектрических материалов, преобразователей тепловой энергии в электрическую на их основе для космических аппаратов, а также термоэлектрических охлаждающих устройств для лабораторного оборудования и бытовой техники, установок для утилизации тепловых отходов.

Уместно также отметить, что в 2007 г. по инициативе Бориса Евгеньевича создана и работает Секция по проблеме функциональных материалов электронной техники при Международной ассоциации академий наук.

Б.Е. Патон активно поддержал инициативу создания технопарков в НАН Украины. Как уже было сказано выше, первый из них был организован в 1999 г. при Институте физики полупроводников им. В.Е. Лашкарева, несколько позже были созданы технопарки при Институте электросварки им. Е.О. Патона, Институте монокристаллов и некоторых других институтах. Эта признанная в мире форма инновационной деятельности доказала свою эффективность и на нашей почве, хотя нестабильность украинского законодательства по технопаркам сильно затрудняет их работу в настоящее время.

Физико-технические проблемы энергетики. Во время избрания Бориса Евгеньевича президентом АН УССР в ней состояли лишь три института энергетического профиля — теплоэнергетики, электротехники и Институт использования газа в коммунальном хозяйстве и промышленности. В апреле 1963 года было принято известное постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР о передаче в промышленные министерства академических институтов так называемой узкоотраслевой ориентации. Возникла угроза того, что в эту категорию попадут и названные выше институты энергетического направления, которые занимались фундаментальными проблемами и в то же время выполняли практические разработки. Однако именно такое единение фундаментальных и прикладных исследований создает питательную среду для появления прорывных инноваций, убедительным примером чего стало создание

академиком С.А. Лебедевым в Институте электротехники АН УССР первой в континентальной Европе электронной вычислительной машины.

Благодаря предпринятой новоизбранным президентом АН УССР Б.Е. Патонем реорганизации упомянутых выше институтов (расширению в них фундаментальной тематики) и их переименованию соответственно в Институт электродинамики, Институт технической теплофизики и Институт газа удалось сохранить их в составе Академии. Аналогичным образом удалось противодействовать переводу в промышленные министерства и ряда других академических институтов. Последующая история науки полностью подтвердила правильность такого решения, позволившего сохранить уникальные преимущества Академии наук — ее междисциплинарность и органичное единение фундаментальных и прикладных исследований.

В 1969 г. по предложению Б.Е. Патона был создан Отдел физико-технических проблем энергетики АН УССР (позже переименованный в Отделение), что подчеркнуло возрастающую ответственность Академии за развитие энергетики как базовой отрасли экономики страны. Борис Евгеньевич поставил перед энергетиками АН ряд задач государственного значения и активно помогал их решать. Так, Институту газа было поручено заняться проблемой замещения природным газом жидкого горючего для транспортных и стационарных двигателей. В 1986 г. этот институт был назначен головным по этой проблеме в СССР. С участием Академии было быстро организовано производство газозаправочных станций, топливной аппаратуры и газовых баллонов, переведены на газовое горючее десятки тысяч автомобилей.

Совместными усилиями Институтов технической теплофизики и электросварки им. Е.О. Патона были разработаны новое теплообменное оборудование и технологии его производства с применением новых методов электросварки. Это позволило существенно повысить к.п.д. теплоэнергетических установок и в 2–5 раз сократить расход труб на производство теплообменников.

Для Украины одним из важнейших энергоносителей является уголь, поэтому естественно повышенное внимание Академии к этому виду топлива. По инициативе Бориса

Евгеньевича в Киеве в 2002 г. был создан Институт угольных энерготехнологий НАН и Минтопэнерго Украины. Его задачей является решение насущных проблем традиционной энергетики на основе изучения физико-химии процессов горения и теплообмена, с учетом разнообразия характеристик энергетических углей. В частности, им были предприняты исследования процессов горения высокозольного угля в кипящем слое. С использованием полученных результатов был сконструирован и введен в эксплуатацию на Старобешевской ТЭС первый в Украине и СНГ котлоагрегат с циркулирующим кипящим слоем мощностью 210 МВт. Это самый современный энергоблок как по эффективности сжигания угля, так и по экологическим параметрам. Он позволяет сжигать высокозольные отходы углеобогащения и без использования природного газа регулировать мощность котлов в широких пределах.

Институт проблем моделирования в энергетике им. Г.Е. Пухова совместно с ИЭС им. Е.О. Патона выполнил ряд исследований и опытно-конструкторских разработок по созданию систем мониторинга процессов сварки и электронных тренажеров для обучения сварщиков. Было организовано серийное производство тренажерных систем.

Одним из первых шагов правительства независимой Украины было решение о создании в Чернобыле Межотраслевого научно-технического центра «Укрытие». Ему было поручено осуществлять мониторинг состояния разрушенного блока Чернобыльской АЭС и разрабатывать научно обоснованные меры по обеспечению его безопасности. В 2004 г. этот Центр был преобразован в Институт проблем безопасности АЭС НАН Украины, перед которым поставлены более масштабные задачи, касающиеся безопасной эксплуатации всех АЭС Украины.

В настоящее время ученые Отделения физико-технических проблем энергетики выполняют также важные исследования и разработки по обеспечению надежной и эффективной эксплуатации Объединенной энергосистемы Украины (Институт электродинамики), по диагностике генерирующих мощностей, энергосберегающим технологиям в производстве и коммунальной энергетике, а также нанотехнологиям (Институты проблем машиностроения им. А.Н. Подгорного, технической теплофизики, Институт газа).

С целью исследования в Академии стратегических вопросов развития энергетики Украины, разработки теоретических основ математических моделей и программного обеспечения для анализа и оптимизации топливно-энергетического комплекса в 1997 г. был создан Институт общей энергетики. Институт возобновляемой энергетики, основанный в 2003 г., разрабатывает в настоящее время проблемы ветроэнергетики и геотермальной энергетики, гелиотехнологий и технологий утилизации отходов. Все названные выше проблемы являются чрезвычайно актуальными на современном этапе развития энергетики, и Б.Е. Патон уделяет им постоянное внимание. Полный систематизированный перечень предложений наших институтов по повышению энергетической безопасности Украины представлен на веб-сайте НАН Украины.

Ядерная физика и энергетика. Как известно, атомные электростанции генерируют около половины электроэнергии, вырабатываемой в Украине. В 2004 году было создано новое, 14-ое по счету Отделение в составе НАН Украины — Отделение ядерной физики и энергетики. В него вошли Национальный научный центр «Харьковский физико-технический институт» (ННЦ ХФТИ), Институт ядерных исследований и еще ряд институтов Академии. Его основной задачей является, наряду с развитием фундаментальных исследований в ядерной физике и смежных областях, также всемерная научная поддержка атомной энергетики Украины.

ХФТИ является старейшим физическим институтом в Украине. Он был основан в 1928 г. и долгое время официально числился в составе АН УССР, хотя фактически работал по заданиям атомных ведомств СССР. Указом Президента Украины в 1993 г. институту был придан статус первого в Украине Национального научного центра (ННЦ ХФТИ), состоящего из пяти специализированных институтов и ряда исследовательских и технических комплексов. В 1996 г. он был передан в сферу управления Государственного комитета по вопросам науки, техники и промышленной политики. Однако было очевидно, что его огромный научный и технический потенциал сможет гораздо полнее раскрыться лишь в системе НАН Украины. В результате активных действий Б.Е. Патона, подержанных Президиумом

НАН Украины, ХФТИ в 2004 году был переведен в структуру НАН Украины. Целый ряд известных физиков-ядерщиков были избраны членами НАН Украины. Новосозданное Отделение ядерной физики и энергетики стало полноценным коллективом и интенсивно работает над проблемами обеспечения безопасной работы АЭС, продления ресурса энергетических реакторов, радиационного материаловедения, разработки реакторов нового поколения, производства тепловыделяющих элементов.

Это — область, которой Борис Евгеньевич неизменно уделяет огромное внимание. В 1970 г. в Киеве был создан Институт ядерных исследований АН УССР. Борис Евгеньевич часто вспоминает, какое сильное сопротивление пришлось преодолевать в Москве, чтобы получить согласие на его организацию, тем более, что институт с таким названием уже существовал в Москве. Решающим аргументом стало то, что в Украине предусматривалось мощное развитие атомной энергетики и этому процессу необходимо было обеспечить научную и кадровую поддержку. ИЯИ АН УССР был сформирован на базе ядерных отделов Института физики, где к этому времени уже работали циклотрон У-120 и исследовательской реактор. С созданием ИЯИ получили новый импульс исследования по нейтронной физике, ядерным реакциям, ядерному материаловедению, ядерной спектроскопии. Борис Евгеньевич поддержал ходатайство ИЯИ НАН Украины о выделении средств на модернизацию системы управления и защиты исследовательского реактора ВВР-М. Благодаря этому в 2008 г. срок службы реактора был продолжен, и на нем по-прежнему выполняются важные для физики и атомной энергетики работы.

Важность существования в Украине собственного научного потенциала в области ядерной физики особенно ярко проявилась, когда пришла чернобыльская беда. Несомненно, что ее последствия были бы гораздо страшнее, если бы Академия не бросила все силы на борьбу с ними. Об этих драматических событиях уже много написано, и чернобыльские раны еще долго будут омрачать жизнь многим людям в Украине, Беларуси и России. Б.Е. Патону принадлежат исключительные заслуги в организации работ по ликвидации последствий чернобыльской аварии. Ядерщики Академии активно участвовали в мониторинге

состояния разрушенного блока, дозиметрии помещений, продуктов питания и территорий, создании объекта «Шатер».

Вообще известно, что Борис Евгеньевич возражал против строительства АЭС в Чернобыле, но к его мнению тогда не прислушались. Позже на совещании в Запорожье, где были представлены планы строительства 12 миллионных блоков АЭС на Днестре, Борис Евгеньевич резко протестовал против такого проекта, справедливо говоря, что при его осуществлении закипит вода в Днестре, основном «поильце» Украины. Совещание, как вспоминают его участники, проходило в резких тонах. К счастью, этот проект так и не был осуществлен.

В состав Отделения ядерной физики и энергетики кроме ХФТИ и ИЯИ входят также Институт геохимии окружающей среды, Институт электрофизики и радиационных технологий и Институт прикладной физики. Эти институты, созданные в последние десятилетия при поддержке Б.Е. Патона соответственно в Киеве, Харькове и Сумах, изучают общие вопросы ядерной физики, проблемы влияния АЭС на экологию, взаимодействия излучений с материалами и биологическими объектами, разрабатывают радиационные технологии, ядерно-физические методы исследования вещества и медицинской диагностики.

В последние годы Борис Евгеньевич вместе с вице-президентом РАН академиком Н.П. Лаверовым стал инициатором проведения ежегодных украинско-российских совещаний-семинаров по вопросам сотрудничества в области атомной энергетики. Это сотрудничество с полным основанием считается важным фактором стабилизации и развития отношений между Украиной и Россией по разным направлениям.

Борис Евгеньевич принимает самое активное участие в переговорах с американской стороной по вопросу вывоза из Украины высокообогащенного урана, которые ведутся во исполнение договоренности между президентами Украины и США. В качестве компенсации за вывоз высокообогащенного урана США обязались построить в ХФТИ современный источник нейтронов, который позволит нашим ученым продолжить исследования в области ядерной и радиационной физики.

Заканчивая этот краткий очерк о 50-летней деятельности президента Национальной академии наук Украины академика Бориса Евгеньевича Патона в области физико-технических и математических наук, можно с уверенностью сказать, что им лично и под его руководством учеными нашей Академии внесен весомый вклад в науку, в технический уровень современного общества и тем самым — в повседневную жизнь людей. Нам остается пожелать Борису Евгеньевичу доброго здоровья, счастья и многих плодотворных лет жизни с новыми успехами на благо науки и человечества.

Выражаю благодарность академикам-секретарям отделений Секции физико-технических и математических наук А.Ф. Булату, В.С. Дейнеке, В.М. Локтеву, И.М. Нелюдову, И.К. Походне, А.М. Самойленко, Б.С. Стогнию и В.М. Шестопалову, а также члену-корреспонденту НАН Украины Б.Н. Малиновскому и директорам институтов Секции ФТМН за предоставление материалов, использованных мной при написании этой статьи.

Б.Є. ПАТОН І РОЗВИТОК ХІМІЧНИХ І БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В середині минулого століття визначні наукові відкриття та необхідність прискореного розвитку суспільно-економічної сфери нашої країни створили сприятливі умови для інтенсивного розвитку хімічних і біологічних наук.

Прийняті важливі державні рішення щодо хімізації промислового та аграрного комплексів країни (урядова програма «Велика хімія») викликали необхідність розвитку нових напрямів хімічної науки, а відкриття структури ДНК заклало підвалини подальшого розвитку сучасних напрямів біології.

Перед Академією наук УРСР постало завдання забезпечити розвиток нових пріоритетних напрямів наукових досліджень. Виконання цього актуального завдання вимагало розширення та удосконалення мережі наукових установ АН УРСР, підвищення рівня наукових досліджень, їх матеріально-технічного забезпечення, зміцнення кадрового потенціалу.

Все це глибоко розумів академік Б.Є. Патон, який саме в цей час очолив Академію наук УРСР. Б.Є. Патон детально ознайомився з діяльністю кожного наукового інституту. З його ініціативи створювалися нові наукові напрями, підрозділи, структури, запроваджувались нові форми організації наукових досліджень.

На початок 1960-х років в Інституті фізичної хімії (ІФХ) ім. Л.В. Писаржевського АН України було виконано великий обсяг досліджень та зроблено важливі узагальнення в ряді наукових напрямів, зокрема: з хімії ізотопів, макрокінетики гетерогенно-каталітичних реакцій, механізму фотопереносу електрона; сформульовано провідні ідеї в галузі адсорбції та синтезу сорбентів заданої пористої структури. Водночас, у відповідності до тенденцій світової науки, ви-

никали нові наукові напрями, які раніш були нехарактерними для інституту. Так, з використанням методу ЕПР, що тільки почав входити в практику досліджень хіміків, були розпочаті роботи в галузі фізичної хімії вільних радикалів, за допомогою методу ЯМР досліджувались кінетика і механізм швидких протолітичних реакцій у розчині, а також термодинаміка комплексоутворення в системах з водневими зв'язками.

В цей же період, коли в ряді лабораторій світу здійснено лише перші дослідження з вивчення впливу іонізуючого випромінювання на властивості матеріалів, в ІФХ в 1962 р. організовано відділ радіаційної хімії, основним напрямом роботи якого стала розробка наукових засад процесів радіаційно-хімічного модифікування полімерів та створення на їх основі матеріалів з новими властивостями.

Розвиток цього наукового напрямку мав перспективу лише при можливості використання потужних джерел випромінювання. При безпосередній особистій підтримці Бориса Євгеновича в ІФХ було змонтовано ряд установок з радіоактивними ізотопами Co^{60} , одна з них, УК 250000, стала однією з найпотужніших у світі. Також при безпосередній підтримці Бориса Євгеновича та відповідному додатковому фінансуванні в 70–80-х рр. в ІФХ було встановлено потужні прискорювачі електронів – ЕЛТ-1.5 (1,5 МеВ) та ИЛУ-6 (2,5 МеВ). З використанням цього обладнання було проведено значний цикл досліджень, розроблено та впроваджено ряд нових радіаційно-хімічних технологій для промисловості та інших сфер народного господарства.

У 1970–1980-х роках в ІФХ АН України було одержано низку визначних наукових результатів. Започатковано та розвинуто новий напрям у практичному застосуванні каталізу – екологічний каталіз, розроблено нові перспективні каталітичні методи очистки газових викидів від шкідливих домішок, які знайшли широке впровадження на промислових підприємствах. На основі фундаментальних досліджень розроблено нові світлочутливі композиції для запису інформації в широкому спектральному діапазоні, а також способи хімічного і структурного модифікування різних оксидів, природних цеолітів та активного вугілля, спрямованих на одержання нових ефективних сорбентів і каталізаторів. Широко досліджено нові комплекси металів з різноманітними макроциклічними лігандами, які

Б.Є. Патон – керманіч української науки

моделюють біологічно важливі сполуки. Виявлено невідоме раніше явище виникнення електрорушійних сил в однокелектронних реакціях вільних радикалів, на цій основі розроблено оригінальні хімічні джерела струму, які запатентовано в США, ФРН, Великій Британії, Японії та ін. (всього у 14 країнах).

З ініціативи академіка Б.Є. Патона з метою сприяння впровадженню науково-технічних розробок в народне господарство при установах Академії наук УРСР було розпочато створення мережі дослідних виробництв, спеціальних конструкторських бюро, дослідних заводів тощо. При ІФХ АН України в 1972 р. було створено Дослідне виробництво, основними напрямками діяльності якого стали: розробка і виробництво дослідних партій адсорбентів і каталізаторів широкого призначення; радіаційно-хімічне модифікування полімерних та інших матеріалів; створення композиційних матеріалів з заданими властивостями. Продукція і розробки Дослідного виробництва ІФХ користувалися широким попитом і були впроваджені у багатьох галузях економіки України та інших республік СРСР, а також військово-промислового комплексу країни.

Завдання економічного та соціального розвитку значною мірою визначали подальше удосконалення мережі наукових установ Академії наук УРСР у 1960–1980-х роках. В Інституті фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського АН УРСР відбулись структурні зміни, в основі яких був активний розвиток та досягнуті успіхи в ряді наукових напрямів. Так, у 1970–1980-х роках на базі відділень ІФХ АН України було створено Інститут фізико-органічної хімії та вуглехімії ім. Л.М. Литвиненка АН України та Інститут хімії поверхні АН України. Науковий напрям, заснований в інституті в 40–50-х роках Д.М. Стражеском, набув подальшого розвитку на новому етапі в створеному Інституті сорбції та проблем ендоекології АН України, основний кадровий склад якого сформувався на базі співробітників ІФХ ім. Л.В. Писаржевського АН України.

Негативні наслідки економічних процесів початку–середини 90-х років, вкрай недостатнє фінансування, падіння престижу наукової праці та науки склали несприятливі умови для діяльності Академії в цілому та Інститутів. Однак, незважаючи на це, наукова діяльність ІФХ ім. Л.В. Писар-

жевського НАН України в період 90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття продовжувала інтенсивно розвиватись, причому пріоритетного значення набули дослідження з розробки фундаментальних основ створення функціональних речовин і матеріалів та фізико-хімічних принципів управління хімічними реакціями, що становлять один з головних напрямів сучасної хімії, а також дослідження в галузі фізичної хімії наноструктурних систем і нанокомпозиційних матеріалів, нанофазних явищ та розмірних (квантово-розмірних) ефектів.

Розвитку вказаних наукових напрямів значною мірою сприяло запровадження з ініціативи академіка Б.Є. Патона програмно-цільових та конкурсних підходів в організації наукових досліджень, що надало змогу науковцям Інституту брати активну участь у виконанні конкурсних проєктів ряду цільових програм фундаментальних досліджень НАН України з вирішення найбільш перспективних та актуальних наукових проблем. З іншого боку, це дозволило також суттєво покращити матеріально-технічне забезпечення наукових досліджень, зокрема, інститутом було придбано ряд сучасних приладів та наукового обладнання від провідних світових виробників.

Необхідно зазначити, що в останні роки значно розширилась міжнародна кооперація та зв'язки з науковими установами країн СНД в рамках створених за ініціативою Б.Є. Патона Міжнародної асоціації академії наук, ряду двосторонніх програм спільних наукових досліджень Національної академії наук України та академії наук країн СНД. В ІФХ ім. Л.В. Писаржевського НАН України активно розвивається взаємовигідне наукове співробітництво з науковими установами Російської академії наук, Сибірського відділення РАН, Білорусі, Казахстану, Узбекистану. Про плідність такого співробітництва може свідчити, зокрема, успішне виконання ряду інтеграційних проєктів ІФХ НАН України з установами СВ РАН, спільних проєктів в рамках співробітництва НАН України та Російського фонду фундаментальних досліджень з актуальних наукових проблем в галузі теорії хімічної будови, кінетики та реакційної здатності, каталізу, фотохімії, фізико-неорганічної хімії та ін.

Пріоритетними в діяльності президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона завжди були питання

співробітництва між установами НАН України. Зокрема, з введенням в експлуатацію в 1967 році «берилієвого» корпусу Інституту загальної та неорганічної хімії (ІЗНХ) АН УРСР в Академмістечку активно розпочались спільні роботи з Інститутом електрозварювання ім. Є.О. Патона (ІЕЗ) АН УРСР щодо електрохімічного одержання берилію та його покриття.

У 1968 році ІЗНХ АН УРСР було залучено до організації дільниці електрохімічного полірування на території Дослідного виробництва ІЕЗ для обробки установки «Вулкан», призначеної для проведення експериментів із електронно-променевого зварювання в космосі. Фахівцями ІЗНХ було розроблено конструкцію ванни, склад електроліту, режими обробки і у квітні 1968 року здійснено електрохімічне полірування деталей установки. Це забезпечило створення високого вакууму й мікробіологічну чистоту установки. 11–16 жовтня 1968 року космонавти В.М. Кубасов і Г.С. Шонін успішно провели експерименти на апараті «Вулкан» з електронно-променевого зварювання на борту орбітального корабля «Союз-6». В одній із лабораторій ІЗНХ зберігається деталь установки «Вулкан» — частина стола для зварювання в умовах космічного простору.

При спорудженні Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни Б.Є. Патон, відповідально контролюючи хід спільних науково-практичних робіт, особисто відстежував заходи щодо термінового завершення досліджень ІЗНХ з вибору матеріалу облицювання скульптури Вітчизни-матері. Звісно, технічно складні роботи були виконані максимально швидко і якісно. Науковцями спільно розроблено новий електрохімічний метод, зокрема з використанням виносного електрода, видалення оксидних плівок, що утворюються при аргонодуговому плазмовому зварюванні, а також термічній обробці виробів із корозійностійких сталей. Метод, захищений спільним авторським свідоцтвом СРСР на винахід, впроваджено в практику при будівництві і проведенні профілактичних заходів для збереження стану скульптури, яка стала одним із відомих столичних пам'ятників.

Вказані роботи стали логічним продовженням попередніх спільних розробок технології електрохімічної очистки поверхні зварювального дроту з наданням йому антикоро-

зійних властивостей. Розробка установ АН УРСР і Міністерства чорної металургії СРСР, захищена спільним авторським свідоцтвом СРСР на винахід, у 1974 році впроваджена на Одеському сталепрокатному заводі ім. Ф.Е. Дзержинського й донині широко використовується при зварюванні в агресивних середовищах.

Окремі розробки ІЗНХ з гетерофазного синтезу неорганічних речовин мали застосування у фізико-металургійних процесах зварювання висококомірних сталей, зокрема, для захисту методом CVD виробів із залізвуглецевих матеріалів (газових балонів) при їх термічній обробці. Знайдено шляхи зменшення окалиноутворення й втрати легуючих компонентів сталей.

Ініційовані Борисом Євгеновичем Патоном прогресивні тенденції становлення й розвитку дослідно-експериментальної бази установ АН УРСР привели не тільки до удосконалення структури ІЗНХ, а й до створення нових інститутів на основі його підрозділів.

У 1972 році було створено Дослідне виробництво ІЗНХ АН УРСР з метою освоєння і удосконалення технологічних процесів, розроблених за пріоритетними напрямками інституту. На базі наукового відділу інституту та підрозділів Дослідного виробництва створено (1989 р.) Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро з експериментальним виробництвом (СКТБ з ЕВ) ІЗНХ АН УРСР, орієнтоване на проведення робіт з проблем гемо- і ентеросорбції, впровадження їх результатів у практику роботи лікувально-профілактичних закладів, проведення прикладних робіт в галузі міжфазних процесів у неорганічних системах, а також на технології і виготовлення дослідних партій виробів за тематикою всіх підрозділів ІЗНХ.

В урочистий для колективу інституту день 10 вересня 2004 року президент НАН України академік Б.Є. Патон був найдорожчим гостем серед багатьох вельмишановних гостей інституту. Він провів ювілейну наукову сесію з нагоди 75-річчя створення ІЗНХ ім. В.І. Вернадського НАН України, вручив Почесну грамоту Кабінету Міністрів України, відкрив стелу академіка В.І. Вернадського.

Враховуючи успішний розвиток окремих наукових напрямів, на базі наукових підрозділів Інституту органічної хімії АН УРСР за сприяння Б.Є. Патона були створені нові

інститути хімічного профілю АН України — Інститут полімерів і мономерів, згодом Інститут хімії високомолекулярних сполук (ІХВС), Фізико-хімічний інститут ім. О.В. Богатського, Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії.

В 1965 р. Президія АН УРСР, виходячи з необхідності розвитку досліджень з нафтохімії та нафтопереробки, створила при ІХВС Сектор нафтохімії (СН), який очолив академік АН УРСР В.С. Гутиря. Науковці СН за короткий час налагодили плідне співробітництво з нафтопереробними заводами України, нафтогазовидобувними підприємствами СРСР і успішно почали впровадження численних розробок, спрямованих на ресурсо- і енергозбереження, інтенсифікацію технологічних процесів, утилізацію відходів, очистку стоків.

На початку 80-х років академік Б.Є. Патон підтримав ідею створення спеціалізованої наукової установи, яка б займалася однією з найважливіших проблем фізико-хімічної біології — хімією низькомолекулярних біорегуляторів, у т.ч. створенням принципово нових препаратів для медицини і сільськогосподарства. В 1983 р. було організовано Відділення біоорганічної хімії ІОХ АН УРСР, яке в 1987 р. було реорганізовано в Інститут біоорганічної хімії (з 1989 р. — Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії), де поряд з фундаментальними дослідженнями за короткий період було створено перший в УРСР оригінальний фунгіцид широкого спектра дії та технологію його промислового одержання, а також понад 10 нових екологічно чистих регуляторів росту для рослинництва (всі згадані регулятори запатентовані і внесені в Перелік препаратів, дозволених для використання).

Широко відомі прикладні розробки Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії. Так, у 1986—1987 роках були оперативно створені високоефективні технології хімічного та хіміко-біологічного закріплення курних територій (що утворюють пил) у зв'язку з катастрофою на ЧАЕС. Тоді використано понад 100 тис. тонн запропонованих композицій, закріплено понад 5 тис. га курних об'єктів різних типів, сотні кілометрів узбіч шосейних доріг, припинено куряву ґрунтових доріг, що знизило радіоактивність повітряного басейну в десятки разів.

Вирішення основних наукових проблем хімії і фізико-хімії поліуретанів, визначених Президією АН УРСР, поста-

вило Інститут хімії високомолекулярних сполук (ІХВС) АН України перед необхідністю розширення досліджень в інших суміжних галузях, які зумовили розвиток і нових напрямів — наукових основ отримання полімерних композиційних матеріалів, а також розпочати дослідження з розробки основ створення полімерів медичного призначення, клеїв спеціального призначення, яким президент АН УРСР академік Б.Є. Патон приділяв велику увагу. З метою реалізації наукових розробок у виробництво на початку 80-х років рішенням Президії АН УРСР створюється Дослідне виробництво ІХВС.

На Дослідному виробництві інституту освоюється технологія виробництва штучної шкіри, яка є дуже необхідною сировиною для багатьох галузей народного господарства країни. Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон відвідує інститут і Дослідне виробництво та знайомиться з процесом виробництва. Автори «Розробки нових поліуретанових матеріалів, створення технології виробництва та впровадження у народне господарство штучної шкіри» удостоюються Державної премії України в галузі науки і техніки.

Розширюючи напрями фундаментальних досліджень в галузі фізикохімії поліуретанів та фізикохімії поверхневих явищ у багатокомпонентних полімерних системах, інститут посідає провідне місце у Радянському Союзі. Розробки інституту в галузі клеїв спеціального призначення, багатокомпонентних полімерних композицій широко використовуються в Радянському Союзі для вирішення важливих народногосподарських питань. Зокрема, під безпосереднім керівництвом президента Академії наук України академіка Б.Є. Патона в інституті створюється лабораторія, на яку покладаються завдання із закріплення ґрунтів при будівництві Байкало-Амурської магістралі та шахт Донбасу. Іншою важливою народногосподарською проблемою, яку було вирішено вченими інституту, є ремонт і відновлення нафтових резервуарів, підводних трубопроводів, корпусів суден на основі використання спеціальних полімерних клеїв і технологій. Ця розробка була удостоєна Державної премії СРСР у галузі науки і техніки.

Вчені ІХВС та ІЕЗ ім. Є.О. Патона АН України створили клейові матеріали для точкового зварювання деталей для автомобілебудування на автоматизованих лініях, які були

впроваджені на автомобілебудівному заводі ім. Лихачова (Москва).

Під час аварії на ЧАЕС у 1986 р. президент Академії наук України академік Б.Є. Патон доручив керівництву інституту надати допомогу в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Розробки інституту і полімерні матеріали, виготовлені на Дослідному виробництві інституту, були використані при облаштуванні даху «Укриття» над зруйнованим 4-м енергоблоком станції.

Варто зазначити, що ІХВС НАН України та ІЕЗ ім. Є.О. Патона НАН України давно поєднує творча співдружність у багатьох питаннях, в т.ч. в галузі полімерів медичного призначення; полімерних матеріалів для подовження ресурсу експлуатації важливих об'єктів — мостів, тунелів; клейових матеріалів спеціального призначення.

Сьогодні з метою підвищення ефективності наукової роботи в галузі розробки біологічно активних полімерів для застосування в медицині та розширення наукового співробітництва між науковими установами з ініціативи Б.Є. Патона створено колектив науковців із Міжнародного центру електронно-променевої технології ІЕЗ ім. Є.О. Патона НАН України, ІХВС НАН України, Інституту урології та Національного університету імені Тараса Шевченка та розпочато дослідження зі створення поліуретанових матеріалів, що містять наночастинки срібла, для застосування як біологічно активних захисних матеріалів та пристроїв для медичної практики.

На початку 60-х років у Донбасі було зосереджено потужний комплекс хімічних підприємств: Лисичанський хімкомбінат, Рубіжанський хімкомбінат, Луганський хімфармзавод, Сєвєродонецький завод склопластиків, Донецький завод гумових технічних виробів, Донецький завод хімреактивів, Кадіївський сажовий завод, Слов'янський содовий завод-комбінат, Костянтинівський хімічний завод, Донецький содовий завод, Горлівський азотнотуковий завод. У цьому ж регіоні були розташовані такі гіганти коксохімічної промисловості, як Авдіївський, Макіївський, Ясинівський, Жданівський коксохімічні заводи. Для наукового забезпечення розвитку цього комплексу завдяки сприянню Б.Є. Патона і був створений у 1975 р. у м. Донецьку Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії імені Л.М. Литвиненка АН України.

Високий авторитет у світі мають створені в інституті наукові школи в галузі реактивності органічних сполук у нуклеофільних, електрофільних і радикальних процесах; хімії й хімічної термодинаміки розчинів; синтетичної хімії гетероциклічних сполук.

Наприкінці 60-х років ХХ століття світова громадськість усвідомила необхідність стратегічної переорієнтації ставлення суспільства до викопного вугілля — від вугілля як палива до вугілля як джерела хімічних і технічних продуктів. Тому на початку 70-х років роботи інституту було сфокусовано на фундаментальних дослідженнях структури й реакційної здатності викопного вугілля, встановленні закономірностей його поведінки при різних хімічних або фізичних впливах, розробці нових й удосконаленні існуючих технологій переробки вугілля на хімічні й технічні продукти різного призначення.

Необхідні передумови для формування самостійного сучасного хімічного інституту виникли також у м. Одесі. На базі одеських лабораторій ІЗНХ АН УРСР активно працювала відома на всю країну наукова школа хіміків-аналітиків (М.С. Полуєтков, В.А. Назаренко, М.Ф. Захарія), а в Одеському державному університеті сформувалася широко відома в СРСР наукова школа О.В. Богатського в галузі органічної й біоорганічної хімії. В 1974 р. до складу одеських лабораторій ІЗНХ АН УРСР було включено створений в 1972 р. відділ хімії азотистих гетероциклів Інституту органічної хімії АН УРСР. Актуальність і ефективність проведених досліджень і розробок, наявність необхідних наукових кадрів, матеріальної бази і яскравого вченого-лідера О.В. Богатського й послужили вагомою підставою для створення нового хімічного і першого в Одесі самостійного інституту АН УРСР. З ініціативи президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона й при його активній підтримці в 1977 році був створений Фізико-хімічний інститут (ФХІ), що і нині є єдиним інститутом хімічного профілю НАН України на півдні країни.

Серед нових наукових напрямів, що одержали пріоритетний розвиток в Україні, слід особливо відзначити хімію фізіологічно активних речовин. Комплексні дослідження одеських учених ФХІ із НДІ фармакології АМН СРСР увінчалися вагомим результатом — був створений перший у СРСР високоефективний транквілізатор, протисудомний

і снотворний препарат феназетамі. Були розроблені три лікарські форми. Промислове виробництво феназетамі освоєне в 1980 році на Дослідному заводі ФХІ АН УРСР.

У 1978–1991 рр. Фізико-хімічний інститут мав статус головної організації в СРСР зі створення й постачання нових матеріалів із заданими властивостями для оптичних покриттів. Для ефективної реалізації завдань з цього напрямку в 1982 р. на базі ФХІ створюється Проблемна галузеві науково-дослідна лабораторія з оптичних і люмінофорних матеріалів Мініелектропрому СРСР, а в 1989 році — Міжвідомчий науково-технічний центр «Оптовак» АН УРСР і Мініоборонпрому СРСР. За цією робіт «Матеріали на основі оксидів цирконію й гафнію — хімія, технологія і застосування в народному господарстві» в 1990 р. присуджено премію Ради Міністрів СРСР у галузі науки й техніки.

На базі Фізико-хімічного інституту АН УРСР, його ОКБ і ДВ Дослідного заводу в 1983 р. було створено один з перших в Академії наук Науково-технічний комплекс «Фізико-хімічний інститут АН УРСР». Ця робота не припиняється й дотепер. Створення в 1992 р. спільних підприємств — відкритого акціонерного товариства «Спільне українсько-бельгійське хімічне підприємство» (з 2010 р. — Товариство з додатковою відповідальністю «ІНТЕРХІМ») і Спільного українсько-американського науково-виробничого підприємства «Нові матеріали й технології» дозволило значно розширити реалізацію розробок інституту на ринку України, а також на ринках СНД і інших країн.

Надаючи великого значення вирішенню екологічних проблем, президент АН УРСР академік Б.Є. Патон звернувся до уряду з ініціативою про створення інституту, діяльність якого була б пов'язана з комплексним розв'язанням усіх аспектів хімії та технології води. Так, завдяки його зусиллям та авторитету у 1968 році на базі секторів Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР був створений Інститут колоїдної хімії та хімії води (ІКХХВ) АН України, якому в 1980 р. з ініціативи президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона було присвоєно ім'я фундатора колоїдної хімії академіка А.В. Думанського.

Вчені інституту зробили значний внесок у скарбницю світової та вітчизняної науки. Академік Л.А. Кульський першим створив науку про воду, запропонував науково обгрун-

товану класифікацію домішок води за їх фазово-дисперсним станом, розробив теорії знезараження та консервування води, створив цілу серію іонаторів та хлораторів. Для забезпечення подальшого розвитку наукових досліджень у 1975 році за ініціативою академіка Б.Є. Патона було створено відділ аналітичної хімії інституту. З цього періоду в інституті під керівництвом видатного вченого-аналітика академіка А.Т. Пилипенка почав успішно розвиватися новий науковий напрям «аналітична хімія».

В 1981 р. до владних структур держави за підписом академіка Б.Є. Патона була надіслана наукова записка «Про заходи стосовно подальшого посилення роботи щодо оцінки та прогнозування генетичних наслідків забруднення оточуючого людину середовища в Українській РСР». В листопаді 1981 р. академік Б.Є. Патон зробив на засіданні Уряду України доповідь про можливі негативні екологічні та соціально-економічні наслідки будівництва та експлуатації на території України атомних електростанцій і, перш за все, Чорнобильської АЕС. На превеликий жаль, події у квітні 1986 р. на ЧАЕС, що стали відомі у всьому світі, повністю підтвердили його застереження.

У період ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС президент АН УРСР академік Б.Є. Патон очолив штаб Академії наук з ліквідації наслідків аварії, під керівництвом якого співробітниками ІКХХВ ім. А.В. Думанського АН України були розроблені і впроваджені на низці водопроводів унікальні й високоефективні технології очищення води від радіонуклідів, технологія очищення стічних вод після миття транспорту на пунктах спеціальної обробки, які були споруджені на всіх в'їздах у м. Київ і в Чорнобильській зоні, а також захисні протирадіаційні матеріали, технології дезактивації техніки, матеріалів, одягу.

За поданням президента НАН України академіка Б.Є. Патона в 2009 р. на засіданні Ради національної безпеки та оборони України було розглянуто та схвалено розроблену вченими інституту принципово нову концепцію забезпечення населення України якісною питною водою. Її основні положення передбачають: створення і впровадження єдиної взаємопов'язаної системи державних стандартів на безпечну для здоров'я питну воду; забезпечення населення питною водою в об'ємах, достатніх для задоволення

фізіологічних потреб, підготовку якої здійснюють на місці її отримання в установках бюветного типу, а воду централізованого постачання готують та використовують головним чином для санітарно-гігієнічних потреб людини.

У 80-х роках в АН УРСР тривав процес розвитку та оптимізації мережі наукових установ. В Інституті фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського АН УРСР успішно працювало Відділення хімії поверхні цього інституту. Увага Б.Є. Патона до досліджень відділення була неабиякою, адже співробітники відділення на чолі з чл.-кор. АН УРСР О.О. Чуйком працювали в новому перспективному напрямі — хімії, фізики та технології поверхні твердих тіл. Одержані фундаментальні результати досить швидко трансформувалися в прикладні розробки, які впроваджувались на різноманітних підприємствах держави. В основному це були розробки вискодисперсних кремнеземів та їх модифікованих форм. Б.Є. Патон настільки цікавився роботами в цьому напрямі, що сам, в позаробочий час, вирішив відвідати лабораторії, де велися згадані дослідження. Ознайомившись з новими матеріалами, Б.Є. Патон сказав: «Аеросили — це сила». Цю фразу і сьогодні згадують та цитують співробітники Інституту хімії поверхні (ІХП) НАН України, який було створено на основі відділення відповідно до постанов Ради Міністрів УРСР від 08.04.1986 р. № 121-005 та Президії АН УРСР № 180 у травні 1986 року. Підставою для створення нового інституту були й унікальні розробки вчених Відділення хімії поверхні ІФХ, спрямовані на потреби військово-промислового комплексу держави та її обороноздатності, що, безумовно, сприяло організації інституту.

Відразу після створення ІХП АН України розгорнув комплексні науково-практичні роботи, спрямовані на розробку композиційних матеріалів для локалізації, дезактивації і запобігання повторному радіоактивному забрудненню поверхонь об'єктів ЧАЕС, аварія на якій трапилася в квітні 1986 року. Експериментальні дослідження й удосконалення рецептур технології одержання композитів проводили в лабораторіях інституту, СКТБ, на Калуському дослідному виробництві, Сиваському дослідно-експериментальному заводі та безпосередньо на території ЧАЕС і в м. Прип'яті, де постійно працювали робочі групи співробітників ІХП АН України.

Отримані в екстремальних умовах ліквідації аварії на ЧАЕС результати науково-технологічних розробок в подальшому були використані при створенні нових матеріалів, зокрема для захисту навколишнього середовища та здоров'я людини, а також стали підґрунтям для вдосконалення існуючих та створення нових напрямів дослідження.

При створенні інституту Б.Є. Патон звертав особливу увагу на кадровий склад, зокрема на необхідність підготовки кандидатів та докторів наук, фахівців в галузі хімії, фізики та технології поверхні, що і було взято до уваги та виконання керівництвом інституту. Так, за перші п'ять років кількість докторів наук в інституті зросла з 2 до 12, а кандидатів — з 75 до 141.

Керівництво ІХП АН України розуміло, що оптимальною схемою ведення науково-організаційного процесу є передова теорія → створення технології → впровадження у виробництво. З цією метою застосовувалися різні форми поєднання науки з виробництвом.

В 1990 р. відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 31.08.1990 р. № 878 створено Міжгалузевий науково-технічний комплекс з розробки матеріалів на основі вискодисперсних твердих тіл — МНТК «Хімія поверхні» на основі створеного раніше, у 1987 році, науково-технічного комплексу. На виконання згаданої постанови Президія АН України постановою від 24.09.1991 р. № 845 продовжила процес створення Міжгалузевого науково-технічного комплексу, до складу якого, крім інституту, увійшли Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро, Дослідно-конструкторське бюро, Сиваський дослідно-експериментальний завод, Чигиринський дослідно-експериментальний завод, Таганчанський дослідно-експериментальний завод, Калуське дослідне виробництво ІХП НАН України.

Зазначимо, що участь у цих процесах структурних перетворень вищого керівництва АН УРСР, зокрема Б.Є. Патона, була безпосередньою. Підписанню постанов та розпоряджень Президії АН УРСР передувала копійка робота, численні зустрічі, дискусії, листування, консультації. Все це свідчить про багатогранність поглядів та професіоналізм Б.Є. Патона у вирішенні складних актуальних завдань того часу.

ІХП НАН України, як і більшість наукових установ, не легко пережив складні 90-ті роки після розпаду СРСР.

Проте, виконуючи низку постанов та розпоряджень НАН України щодо збереження наукового кадрового потенціалу, залучення та закріплення наукової молоді, вдалося його не лише зберегти, а й примножити. Протягом цих років відбувалося зростання кількості кандидатів та докторів наук, в основному за рахунок їх підготовки.

Слід зазначити, що Б.Є. Патон завжди був орієнтований на цільове використання результатів фундаментальних досліджень, і в цьому аспекті запровадження в Україні з його ініціативи державних цільових програм, у виконанні яких беруть участь і вчені інституту, є дієвою формою спрямованих пріоритетних досліджень. Також інститут поєднує свою діяльність з дослідно-виробничою базою і на сьогодні здійснює науково-методичне керівництво Калуським та Джанкойсько-Сиваським дослідно-експериментальними заводами Інституту хімії поверхні НАН України.

Академік НАН України Б.Є. Патон є не лише прихильником всього нового, а й віддає належне традиціям і не забуває минуле. Так, з його ініціативи в січні 2007 року Інституту було присвоєне ім'я О.О. Чуйка — засновника та першого директора (1986—2006 рр.), а в травні 2011 року президент НАН України особисто відвідав ІХП ім. О.О. Чуйка НАН України для участі в урочистостях з нагоди 25-річчя Інституту та відкриття пам'ятної дошки-барельєфа академіку НАН України Олексію Олексійовичу Чуйку.

Аварія на Чорнобильській АЕС 1986 р. стала найбільшою техногенною катастрофою в історії людства. Вчені зіткнулися з цілою низкою науково-технічних та медико-соціальних проблем, які потребували негайного розв'язання. Основною проблемою, що гальмувала ефективне і масштабне використання в практиці методу гемосорбції, була низька якість активованого вугілля, яке потребувало копінтої, спеціалізованої обробки перед заповненням колонок-фільтрів і наступним безпосереднім контактом з кров'ю.

Вирішити цю проблему на принципово новому рівні змогли в ІЗНХ ім. В.І. Вернадського АН України, де в стислі терміни розробили синтетичне вугілля сферичної грануляції і організували вперше в світовій практиці виробництво цих високоякісних вуглецевих сорбентів.

Це дозволило розгорнути масштабні дослідження можливостей сорбційних методів лікування в сотнях медичних

закладів і розвинути фундаментальні основи нового перспективного напрямку в сучасній медицині — еферентної терапії. За дослідження «Розробка та впровадження в клінічну практику нових методів лікування, оснований на сорбції токсичних речовин із крові та інших біологічних рідин організму» в 1979 р. було присуджено Державну премію СРСР. Цей новий науковий напрям одержав всебічну підтримку Президії АН України і безпосередньо академіка НАН України Б.Є. Патона, а результати досліджень і розробок з гемосорбції неодноразово заслуховувались на засіданнях Президії АН України.

З ініціативи Бориса Євгеновича було видано розпорядження РМ СРСР №2561-р від 22.12.1988, яке передбачало створення Спеціального конструкторсько-технологічного бюро ІЗНХ НАН України, а постановою Президії АН УРСР №207 від 19.05.1989 було організовано Відділення сорбції та тонкого неорганічного синтезу при ІЗНХ АН України. Головною метою цих науково-організаційних заходів було суттєве посилення робіт з гемосорбції.

Дослідження та розробки з медичних гемо- і ентеросорбентів, зокрема позитивні результати їх застосування для захисту від радіаційних опромінь ліквідаторів в зоні робіт ЧАЕС, стали основою для організації у січні 1991 р. Інституту сорбції та проблем ендоекології АН України (розпорядження РМ УРСР № 7 від 11.01.91, постанова Президії АН УРСР № 36 від 05.02.91).

Академік НАН України Б.Є. Патон особисто підтримував і контролював виконання зазначених організаційних заходів. Його підтримка відчувалася також під час будівництва лабораторно-технологічного корпусу інституту в важкий період 1992—1997 рр.

Сьогодні роботи з розробки медичних сорбентів посідають в ІСПЕ чільне місце. Впевнено можна сказати, що навіть в складних сучасних умовах інститут не втратив своїх авангардних позицій як в країнах СНГ, так і в світовій науці, а його розробки з медичних сорбентів відповідають потребам теоретичної медицини і практики охорони здоров'я.

Зважаючи на важливість подальшого розвитку в НАН України досліджень в галузі колоїдної хімії, пов'язаних, в тому числі, з вивченням процесів за участю біологічних

об'єктів, президент НАН України Б.Є. Патон у 1991 р. підтримав пропозицію академіка Ф.Д. Овчаренка щодо створення Інституту біологічної хімії НАН України. На сьогодні Інститутом проводяться фундаментальні і прикладні дослідження, спрямовані на розв'язання проблем біохімії і біофізики природних та синтетичних дисперсних систем і матеріалів, біологічних наносистем і нанотехнологій, біотехнологій збагачення мінеральної сировини та захисту навколишнього середовища тощо. Інститут успішно реалізує свої розробки в різних галузях економіки України. Зокрема, інститут є головним в Україні з питань технологічного забезпечення золотодобутку, здійснював (спільно з «Кривбаспроект» і «Механобрчорметом») проектування першої в Україні золотодобувної фабрики в Закарпатті, а також відомий як розробник нового прогресивного методу біохімічного збагачення золотоносних матеріалів з низькою концентрацією корисного компонента.

Питання співпраці наукових установ з міністерствами та відомствами завжди були в центрі уваги академіка НАН України Б.Є. Патона. Одним із прикладів такої співпраці є створення Міжвідомчого відділення електрохімічної енергетики Національної академії наук України, Міністерства оборони України, Міністерства машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії України (1996 р.).

Сьогодні Міжвідомче відділення здійснює фундаментальні, прикладні і пошукові наукові дослідження з проблем електрохімічної енергетики, на базі яких запропоновано нові технологічні процеси та конструкторські розробки, широкий асортимент дослідних зразків хімічних джерел струму широкого та спеціального призначення.

Немає ніяких сумнівів у тому, що більшість здобутків, досягнутих вченими з різних напрямів біологічних наук, також тією чи іншою мірою пов'язані з підтримкою президента Академії наук академіка НАН України Б.Є. Патона.

Однією з найстаріших наукових установ НАН України є Інститут біохімії ім. О.В. Палладіна. Інститут має багату історію, свої наукові школи і традиції, його засновником і незмінним директором до 1969 р. був видатний вчений-біохімік, академік АН СРСР та АН УРСР Олександр Володимирович Палладін. Знаменним є той факт, що у 1946–

1962 рр. він був попередником Бориса Євгеновича Патона на посаді президента АН УРСР.

В Інституті біохімії, яким керував О.В. Палладін впродовж 44 років, у повоєнний час дослідження проводили у трьох найголовніших напрямках: біохімія нервової системи і м'язів, біохімія вітамінів, структура і функції білків. У дослідженні нервової системи Інститут став головним в СРСР (О.В. Палладін). Фундаментальні результати також одержано в галузі біохімії вітамінів (О.В. Палладін, Р.В. Чаговець, В.П. Ведт), хімії та біохімії білків (В.О. Беліцер, М.Ф. Гулий), біохімії м'язів (О.В. Палладін, Д.Л. Фердман). У 1952 р. започатковано дослідження біосинтезу білка та його зв'язку із циклом трикарбонових кислот (М.Ф. Гулий). На межі 50–60-х років керівництво Академії та Інститутів чітко усвідомлювало, що у сучасній науці нові перспективні напрями найчастіше виникають «на межі» наук і тоді, коли вони забезпечені новими, сучасними методами досліджень. Це є ключовим на шляху до наукових відкриттів. Тому, починаючи з 60-х років, з приходом Бориса Євгеновича Патона до керівництва Академією наук в ній була розгорнута цілеспрямована робота щодо забезпечення досліджень сучасним устаткуванням.

В такому «новому курсі» Академії роль нового президента була насправді вирішальною. Яскравим підтвердженням цього може слугувати історія створення і розвитку нового напрямку досліджень в Інституті біохімії і в Україні, а саме — молекулярної імунології. Робота в цій галузі науки неможлива без сучасного устаткування для культур клітин, без приладів для імунохімічних досліджень. Тому Інститут звернувся за підтримкою до президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона, аби порушити клопотання перед Головою ДКНТ СРСР Г.І. Марчуком про цільове виділення валюти для закупівлі устаткування для відділу молекулярної імунології. Саме це обладнання, а також протоковий цитофлуориметр Coulter-EPICS C стали основою матеріально-технічної бази відділу на багато років. Підтримка Бориса Євгеновича в успішному вирішенні цього питання виявилася вирішальною, а відділ став лідером в СРСР з імунохімічного дослідження протеїнів і пептидів. Без перебільшення можна вважати, що найголовнішим результатом цієї підтримки стало створення в Україні нового напрямку досліджень — молекулярної імунології, а разом з ним і наукової

школи, представники якої стали відомими як в нашій країні, так і за її межами.

Те, що у відділі молекулярної імунології на момент аварії на ЧАЕС вже існували і використовувалися найсучасніше устаткування і методи дослідження, дозволило провести дуже важливі дослідження імунної системи у ліквідаторів. Вперше було доведено, що невеликі дози сумарної радіації (25 бер) істотно пригнічують систему природного імунітету, зокрема знижують кількість та активність природних клітин-кілерів, що відповідають за протипухлинний та противірусний імунітет. Ці дані суперечили прийнятій у ті роки концепції безпечності «малих» доз радіації. Вони спричинили бурхливу негативну реакцію керівництва МОЗ СРСР та УРСР (яка продовжувалася аж до 1991 року). Були прямі спроби заборонити ці дослідження і приховати їх результати. І тільки підтримка Б.Є. Патона дозволила успішно завершити дослідження. Життя підтвердило правомірність та своєчасність проведеної роботи, яка стала першим і об'єктивним дослідженням імунної системи людей, опромінених під час аварії на ЧАЕС. Урешті-решт було переглянуто обґрунтованість офіційної «25-берної концепції», а результати цих досліджень враховано під час роботи ліквідаторів та відселення мешканців із забруднених територій у безпечні райони країни.

Повертаючись у 1962 р., можна навести багато прикладів того, що відтоді і до цього часу Борис Євгенович багато уваги приділяв і приділяє роботі як Інституту біохімії в цілому, так і окремим його вченим, з якими у нього склалися більш тісні виробничі та дружні стосунки. Зокрема, це стосується академіка АН УРСР Володимира Олександровича Беліцера (директора Інституту біохімії у 1969–1972 рр.), який свого часу був радником академіка Б.Є. Патона.

Борис Євгенович усіяко підтримував наукові ідеї та дослідницькі здобутки академіка АН УРСР Максима Федотовича Гулого (директора Інституту біохімії у 1972–1977 рр.), які стали основою для створення нових лікарських препаратів для гематології та наркології. Зокрема, коли керівництво країни дало доручення Академії знайти метод лікування алкоголізму — страшної соціальної недуги, то Борис Євгенович ретранслявав цю вказівку керівникам академічних

установ, сподіваючись в першу чергу на успіх у цій справі біохімії, яку очолював М.Ф. Гулий. І насправді, сталося так, що під керівництвом Максима Федотовича було розроблено і доведено до промислового виробництва принципово новий за своєю дією антиалкогольний засіб «Медихронал», подвійний ефект якого забезпечує патогенетичну терапію і вторинну профілактику хронічного алкоголізму, а також дезінтоксикацію та обрив абстинентних станів.

Сьогодні «Медихронал» виробляється у фармацевтичному об'єднанні «Дарниця». Можна думати, що біохімікам з цим препаратом пощастило, але насправді за успіхом криється не тільки сила наукової ідеї з її втіленням, а й бажання виправдати надії президента Академії Бориса Євгеновича, до якого Максим Федотович, попри різницю у віці, ставився з неймовірним пієтетом. Про теплі стосунки Б.Є. Патона з патріархом української біохімічної науки М.Ф. Гулим зайве говорити багато. Про це свідчить, зокрема, вітання Бориса Євгеновича до сторічного ювілею академіка М.Ф. Гулого, в якому дається надзвичайно висока оцінка наукової діяльності і життєвої позиції Максима Федотовича.

За повної підтримки Б.Є. Патона у 1969 році було створено Відділення Інституту біохімії у Львові, яке пізніше, знову-таки за підтримки президента НАН України, набуло незалежного стану і перетворилося на самостійну наукову установу — Інститут біології клітини НАН України.

У 1964 році на виборах до АН УРСР членом-кореспондентом АН УРСР було обрано завідувача відділу Інституту фізіології ім. О.О. Богомольця АН України 40-річного професора П.Г. Костюка. Ця подія визначила долю інституту на подальші понад 40 років. Саме Б.Є. Патон у 1966 р. переконав П.Г. Костюка в тому, щоб він очолив інститут. Завдяки підтримці Б.Є. Патона П.Г. Костюк у 1969 році був обраний академіком АН УРСР, а у 1974 році — АН СРСР. За його ж пропозицією з 1975 року по 1985 рік П.Г. Костюка обирали членом Президії АН СРСР і академіком-секретарем Відділення АН СРСР, а потім — віце-президентом АН України. За роки, що минули, Б.Є. Патон багато уваги приділяв науковому розвитку Інституту фізіології, а також його капітальному будівництву. Інститут став флагманом світової, радянської та української науки в галузі нейрофізіології і молекулярної фізіології.

у 1976, 1979 і 1985 роках, завдяки наполегливості Б.Є. Патона, Уряд України виділяв кошти на будівництво 16-поверхового лабораторного корпусу з віварієм, а також 3-поверхової прибудови з сучасним конференц-залом на 250 осіб. Було зроблено реконструкцію та капітальний ремонт 3-поверхового будинку, побудованого ще у 1932–1934 роках.

Розширилась географія наукових досліджень Інституту. Так, у 1973 році у Терсколі (Російська Федерація) була створена Ельбрусська медико-біологічна станція. У м. Трускавці у 1981 році було створено відділ з вивчення механізмів фізіологічної дії мінеральних вод, їх лікувальних факторів, що дозволило розробити методи раціонального і ефективного застосування мінеральних вод у курортному лікуванні. Розміщення цих наукових підрозділів, фінансування робіт з життєдіяльності, виділення коштів та штатних одиниць, погодження їх у Раді Міністрів УРСР було неможливим без участі Президії АН УРСР, Б.Є. Патона і його особистої допомоги у переговорах з керівництвом держави. Для розширення контактів учених України із зарубіжними колегами та виконання наукових проектів у 1992 році створено Міжнародний центр молекулярної та клітинної фізіології, а у 1998 році на його базі створено кафедру молекулярної та клітинної фізіології ЮНЕСКО, співголовами якої стали П.Г. Костюк і лауреат Нобелівської премії професор Ервін Негер (Німеччина). Б.Є. Патон неодноразово особисто, а також разом з керівництвом уряду відвідував Інститут.

З 1960-х років основними напрямками роботи Інституту мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного (ІМВ) НАН України, які підтримував Борис Євгенович Патон з самого початку керівництва Академією наук, були: мікробний синтез білків, антибіотиків, ферментів та інших біологічно активних речовин; біологічна фіксація молекулярного азоту; природа і властивості вірусів, механізм їх взаємодії з клітиною, умови репродукції та циркуляції в природі. Значну увагу Б.Є. Патон приділяв розвитку біологічної науки і зміцненню її зв'язків з практикою (постанова Президії АН УРСР від 5 квітня 1963 року). На виконання цієї постанови в Інституті одержано та передано в лікувальну практику ряд високоактивних препаратів для медицини — мікроцид, іманін, новоіманін, аренарин, для сільського господарства —

азотобактерин, фосфобактерин, нітрагін; виявлено нові високоактивні штами мікроорганізмів — продуцентів ферментів (пероксидаза, глюкозооксидаза) та раси бактерій для отримання високоякісних кормів. Президія АН УРСР під керівництвом Б.Є. Патона приділяла увагу розвитку виробництва і застосування ферментних препаратів у промисловості (постанова від 26 жовтня 1962 року). В Інституті були проведені широкі систематичні та екологічні дослідження мікроскопічних грибів у зв'язку з біосинтезом ними біологічно активних речовин, знайдено новий гриб *Penicillium vitale*, на основі якого разом з Інститутом біохімії була розроблена технологія одержання ферментів каталази і глюкозооксидази. У травні 1964 року вийшла постанова ЦК КПУ і РМ УРСР № 489 «Про розвиток науково-дослідних робіт і організацію дослідно-промислового виробництва білково-вітамінних концентратів з вуглеводнів нафти». Президент АН УРСР Б.Є. Патон активно сприяв розвитку цього наукового напрямку, про що свідчать неодноразові засідання і постанови Президії АН УРСР, зокрема щодо консультативної допомоги Дрогобицькому нафтопереробному заводу у спорудженні напіввиробничої установки для виробництва білково-вітамінних концентратів.

У квітні 1964 р. Інститут отримав нову будівлю і переїхав на вул. Окружну, 61 (нині вул. акад. Заболотного, 154). У червні 1964 р. за підтримки академіка Б.Є. Патона в Інституті був організований сектор технічної мікробіології, а у лютому 1968 року — сектор молекулярної біології і генетики, який став основою майбутнього Інституту молекулярної біології і генетики. Одночасно з новим приміщенням і зростанням чисельності штату Інституту модернізувалась і матеріальна база: Інститут отримав електронний мікроскоп, газовий хроматограф, амінокислотний аналізатор, унікальну на той час аналітичну центрифугу та ін. Були побудовані теплиці для проведення вегетаційних дослідів, організована робота радіоблоку для дослідів з міченими ізотопами.

У 60–80-х роках набули активного розвитку наукові дослідження з вірусології, зокрема вірусних хвороб рослин. Було охоплено всі важливі сільськогосподарські культури, виявлено та ідентифіковано більшість відомих у світі вірусів, що мали поширення на цих культурах, складено

карту, що відображує фітовірусологічну обстановку в Україні. За сприяння Бориса Євгеновича Патона в інституті був організований сектор вірусології з відділами вірусів рослин, вірусів тварин, хімії вірусних білків, хімії нуклеозидів та нуклеїнових кислот, біофізики вірусів. Відтак, реорганізація наукових досліджень в інституті дала підстави Президії АН УРСР у 1963 р. перейменувати Інститут мікробіології в Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного.

Б.Є. Патон всіляко підтримував і сприяв активному розвитку технічної мікробіології. Зокрема, у період 70–80-х років вперше були виділено і всебічно вивчено дріжджі, що здатні засвоювати метанол, виявлено подвійне лімітування їх росту метанолом і киснем, створено математичну модель росту дріжджів. На підставі цих фундаментальних досліджень були розроблені біотехнології виробництва дріжджового білка.

Починаючи з 70-х років новим напрямом роботи інституту стає і донині плідно продовжується вивчення мікроорганізмів як агентів корозії підземних металевих споруд та промислових матеріалів. Розпочалися ці дослідження із завдання Кабінету Міністрів України вирішити і ліквідувати екстремальну корозійну ситуацію, яка виникла при будівництві Київського метрополітену. Б.Є. Патон проявив зацікавленість і всіляко сприяв створенню умов матеріального і фінансового забезпечення для проведення цих робіт. Вперше була показана біогеохімічна діяльність бактерій циклу сірки, як основних збудників процесу корозії металу та бетону в умовах інтенсивного техногенезу, який виявляється в прокладанні тисяч кілометрів магістральних газопроводів, кабелів зв'язку, будівництві підземних резервуарів, тунелів метрополітену тощо. Були розроблені фундаментальні положення, на основі яких прогнозувались або ліквідувались корозійні ситуації на цих спорудах.

Нині Інститут посідає провідне місце у таких сучасних напрямках мікробіології, як дослідження фізіолого-біохімічного і генетичного біорізноманіття та біосинтетичної здатності мікроорганізмів, різних систематичних груп; створення наукових основ одержання нових біотехнологічних препаратів і процесів для промисловості, сільського господарства, медицини і охорони довкілля; вивчення молекулярної біології і генетичної організації бактеріофагів,

аденовірусів і вірусів рослин, їх структурно-функціональної взаємодії з живими системами та навколишнім середовищем.

Академік Б.Є. Патон одним з перших у країні усвідомив важливість та необхідність розвитку молекулярної біології та молекулярної генетики — нових напрямів вітчизняної науки, що є підґрунтям сучасної біології. За активної участі Бориса Євгеновича 1973 року було засновано Інститут молекулярної біології і генетики (ІМБГ) — другий в СРСР після створеного в Москві Інституту молекулярної біології АН СРСР. З цього моменту ІМБГ завжди відчував підтримку президента НАНУ та уважне критичне ставлення до тих напрямів, які розвивалися в інституті. Зокрема, у 1990-х — початку 2000-х років за особистої участі академіка Б.Є. Патона була проведена низка вагомих для збереження наукового потенціалу ІМБГ заходів:

- державна підтримка фундаментальних розробок, а саме досліджень, що мали світове визнання;
- фінансування наукових проектів вчених через міжнародні та вітчизняні гранти;
- внесення установи до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави;
- сприяння у питаннях будівництва науково-освітнього центру з геноміки, протеоміки, генних та клітинних біотехнологій «ГЕНОМ»;
- створення Центру колективного користування для централізованого придбання імпортованих наукових приладів та обладнання за рахунок бюджетних коштів НАН України.

Особливу увагу Борис Євгенович Патон приділяв розвитку таких сучасних напрямів, як біотехнологія та біосенсорика. Саме в цій царині спостерігаються найвищі темпи отримання і оновлення наукової інформації, відбувається диференціація та інтелектуальне змагання країн щодо спроможності створювати новітні технології. Так, 2003 року було розпочато першу комплексну програму фундаментальних досліджень НАН України «Дослідження у галузі сенсорних систем та технологій». Зважаючи на актуальність та перспективність отриманих наукових результатів, через 5 років ця програма отримала своє продовження як комплексна науково-технічна програма «Сенсорні системи для медико-екологічних та промислово-технологічних

потреб». Завдячуючи президенту НАН України Б.Є. Патону, обидві програми регулярно розглядалися на засіданнях Президії НАНУ та фінансувалися навіть за умов кризи.

На основі молекулярної біології виникли та бурхливо розвиваються нові напрями біології. Значне місце в ІМБГ посідають дослідження, пов'язані з активною перебудовою геному тварин та рослин (одержання стійких до захворювань порід тварин та сортів рослин, а також трансгенних живих «біореакторів», гостродефіцитних біологічно активних речовин). Найбільший обсяг досліджень в Україні в галузі молекулярної біології, молекулярної генетики, геноміки та генних технологій здійснюється в Інституті молекулярної біології і генетики НАН України.

Основні віхи розвитку Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького (ІЕПОР) НАН України тісно пов'язані з діяльністю президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона та його творчою дружбою із засновником інституту академіком Р.Є. Кавецьким.

Початок 60-років та організація Інституту стали еталоном подією для визначення найбільш перспективних напрямів досліджень в галузі теоретичної та клінічної онкології. Досліджуються причини виникнення пухлин, механізми їх розвитку, вивчається сутність природи раку, взаємовідносини між пухлиною та організмом, розробляються нові методи діагностики та лікування.

Глибоке розуміння Б.Є. Патonom проблем злоякісних новоутворень сприяло прийняттю кардинально важливого рішення — переведення Інституту із Міністерства охорони здоров'я до складу Академії наук УРСР. Саме з цього моменту Б.Є. Патон підтримує всі піонерські починання та пошуки онкологів-експериментаторів: пріоритетне фінансування, будівництво нових корпусів, забезпечення науковців іноземною літературою, придбання високовартісних реактивів та обладнання.

Створення при Президії НАН України Наукової ради з проблеми «Злоякісні новоутворення» дозволило інституту стати провідною установою СРСР в галузі експериментальної онкології. Саме в цей період науковцями Інституту отримані пріоритетні результати, пов'язані з такими фундаментальними характеристиками пухлинного процесу,

як прогресія та метастазування, досліджувались механізми канцеро- та антиканцерогенезу. Борис Євгенович, з притаманною йому невичерпною творчою енергією та широтою поглядів, ініціює заснування на базі Інституту міжнародного наукового журналу «Experimental Oncology», який видається вже понад 30 років.

Завдяки творчій співпраці академіка Б.Є. Патона з лауреатом Нобелівської премії академіком АН СРСР О.М. Прохоровим стала можливою реалізація плану академіка Р.Є. Кавецького щодо розширення досліджень з використання лазерних технологій у лікуванні онкологічних хворих. Такі дослідження в той час проводились в єдиному в Україні відділі біологічної та протипухлинної дії лазерного випромінювання. За цикл робіт з цієї проблеми академік Р.Є. Кавецький та професор М.Ф. Гамалія у 1972 р. були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки. На сьогодні напрям «Вивчення біологічної дії лазерного випромінювання та розробка методів фотодинамічної терапії пухлин» активно розвивається, як один із пріоритетних в діяльності інституту.

Сьогодні неможливо уявити повної картини діяльності наукових установ АН УРСР у 70-ті роки минулого століття ще без одного починання Бориса Євгеновича, що дійсно було його гордістю та заслугою, це — створення на базі провідних інститутів АН УРСР дослідно-конструкторських виробництв. У 1977 р. при ІЕПОР було створено підрозділ, який займався розробкою та виготовленням найсучасніших оригінальних приладів, апаратних комплексів медико-біологічного призначення для діагностики і терапії пухлинних захворювань, біотехнології, космічних досліджень та потреб народного господарства. Один з яскравих прикладів впровадження наукових досліджень співробітників інституту — це установка з високої очистки (гемосорбції) біологічно активних речовин в електрофоретичних камерах за умов невагомості.

Аварія на Чорнобильській АЕС поділила людство і час на «до» і «після». За дорученням президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона Інститут поглиблює та інтенсифікує дослідження в галузі радіобіології, які набули особливого значення у період ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Важливо зазначити, що з ініціативи Бориса Євгеновича

на засіданнях Президії НАН України неодноразово розтадалися проблемні питання сучасної онкології: створення технологій ранньої та диференційної діагностики передпухлинних і пухлинних процесів, конструювання засобів біотерапії раку, розробка методів подолання лікарської резистентності, медико-генетичне консультування онкологічних хворих і членів їх родин, розробка способів визначення індивідуальної радіаційної чутливості людини, які отримали високу оцінку із визначенням їх наукової пріоритетності.

Інститут пишається увагою і підтримкою Бориса Євгеновича Патона та високою оцінкою діяльності інституту, яку він дав у вступному слові з нагоди 50-річчя створення інституту у вересні 2010 р.: «Сьогодні цей видатний Інститут, створений за короткий термін Р.Є. Кавецьким — людиною надзвичайної інтелігентності, а головне — справжнім ученим, перебуває на передньому краї онкологічної науки. Найбільш характерною рисою Інституту є органічне поєднання фундаментальних досліджень найвищого рівня та прикладних розробок, що вже знайшли своє застосування в сфері охорони здоров'я. В Інституті є вагомі досягнення, і мені здається, що в нього велике майбутнє. Вірю, що всі ці плани збудуться».

Шляхи розвитку та визначення наукових напрямів діяльності Інституту проблем кріобіології і кріомедицини (ІКБМ) НАН України були обговорені на засіданні Президії АН УРСР і підтримані президентом Академії академіком Б.Є. Патonom. При його безпосередній участі були визначені для інституту такі напрями:

- дослідження механізмів кріоушкоджень, кріозахисту, природної стійкості біологічних об'єктів до холоду та їх репарації після дії холоду;
- створення ефективних засобів штучного кріозахисту біологічних систем різного рівня організації та на їх основі розробка технологій кріоконсервування біологічних об'єктів та технічних засобів їх реалізації;
- застосування гіпотермії, кріотерапії та кріоконсервованих біологічних об'єктів у лікуванні різних захворювань.

Стратегічні питання розвитку створеного інституту завжди привертати увагу Академії наук УРСР і Академії наук СРСР. Про це свідчить відвідування інституту у 1983 р. президентом АН СРСР А.П. Александровим і президентом АН

УСРСР Б.Є. Патonom, під час якого обговорювались стратегічні питання розвитку кріобіології і кріомедицини.

За дорученням Президії АН УРСР інституту було заплановано проводити дослідження механізмів кріоушкоджень та захисту біологічних об'єктів на основі застосування нових кріопротекторів, особливостей холодних ушкоджень і репарації клітин на молекулярному рівні з метою створення ефективного збереження клітин та тканин в кріобанках для подальшого використання в медичній практиці і сільському господарстві. Для успішного вирішення поставлених задач за особистої участі академіка Б.Є. Патона було створено НТП «Разработать и внедрить в различные отрасли народного хозяйства методы, технические средства и новые технологические процессы холодного воздействия на биологические объекты», яка виконувалась у 1986–1990 рр., що створило умови для збереження наукового потенціалу і творчої молоді. Академік Б.Є. Патон підтримав ініціативу директора інституту академіка В.І. Грищенка про створення Міжвідомчого наукового центру кріобіології і кріомедицини НАН України, АМН України і МОЗ України з метою максимально швидкого впровадження розробок інституту в медичну практику і сільське господарство (1997 р.).

Особливого значення для подальшого розвитку інституту набуло відвідування його академіком Б.Є. Патonom у 2001 р., коли він ознайомився з науковими підрозділами інституту, з досягненнями і визначенням перспектив розвитку інституту, зокрема з дослідженнями біології стовбурових клітин. Президент Академії відзначив важливе значення для країни роботи науковців в дослідженні стовбурових клітин, створенні новітніх кріотехнологій і нового класу імунобіологічних препаратів для застосування в медичній практиці.

За результатами відвідування інституту було проведено засідання Президії НАН України, на якому рекомендовано інституту створити умови для розвитку нового наукового напрямку — «клітинна і тканинна терапія», яка і на теперішній час є важливою складовою тематики інституту. За підтримки Б.Є. Патона кріобанку інституту за рішенням Кабінету Міністрів України було присвоєно статус «національного надбаня». Важливе значення для нарощування наукового потенціалу інституту, підготовки висококваліфікованих

кадрів відіграло створення у 1998 р. Міжнародної кафедри ЮНЕСКО з кріобіології, до складу якої входили відомі вчені-кріобіологи з Англії, Японії, США, Канади, України і Чехії.

Особливого успіху науковці Інституту досягли у фундаментальних і прикладних дослідженнях з наукового напрямку «клітинна і тканинна терапія», які були підтримані академіком Б.Є. Патоном. Зокрема, вперше в Україні була створена низка імунобіологічних препаратів, сертифікованих МОЗ України, для застосування в медичній практиці. Особливо перспективною розробкою інституту є створення першого в Україні кріобанку донорської пуповинної крові та обґрунтування перспективи можливого застосування її як генетичного аутоматеріалу.

Президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон відіграв важливу роль в історії створення і становлення наукового потенціалу інституту, в утвердженні нової наукової спеціальності «Кріобіологія і кріомедицина». Завдяки його участі здобутки вчених інституту набули широкого визнання вітчизняних і зарубіжних колег, а інститут став одним із провідних наукових центрів світу в галузі кріобіології і кріомедицини.

Перебуваючи на посаді президента Академії наук України, академік Б.Є. Патон завжди приділяв особливу увагу підтримці розвитку новітніх напрямів біологічної науки не лише в столиці нашої держави, а й у регіонах. Це, зокрема, виявилось в його однозначній підтримці створення у 1969 році першого в західних областях України академічного осередку сучасної біохімії — Львівського відділення Інституту біохімії АН УРСР. У ті роки лише зароджувалися наукові напрями досліджень, пов'язані з вивченням молекулярних механізмів регуляції функцій клітин тварин і людини, а також мікроорганізмів, що лягли в основу розвитку відповідно молекулярної і клітинної біології та біотехнології. У цьому відділенні працювали директором і завідувачем відділу відповідно професори Степан Йосипович Кусень і Георгій Михайлович Шавловський. Вони стали засновниками двох наукових шкіл, які є загальноновизнаними не лише в Україні, але й за кордоном. Академік Б.Є. Патон всіляко підтримував наукові починання цих відомих вчених.

Остаточним закріпленням підтриманого академіком Б.Є. Патоном курсу на інтенсифікацію біологічних дослід-

жень на світовому рівні в західному регіоні України стало перетворення вищезгаданого наукового осередку в місті Львові на окремий Інститут біології клітини НАН України. В інституті проводяться фундаментальні дослідження в галузі сучасної клітинної біології, молекулярної біології, мікробіології, біохімії, генетики та біотехнології. За трохи більше ніж 10 років свого існування цей інститут став одним із лідерів у Відділенні біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України щодо наукового рівня публікацій, чому значною мірою сприяло запровадження тут вперше серед інститутів НАН України нової системи оцінки наукової продукції окремих структурних підрозділів інституту та окремих наукових співробітників. Цю ініціативу було підтримано президентом НАН України і рекомендовано поширити в інших інститутах Академії. Інститут біології клітини НАН України є одним із наймолодших в Академії за віком працівників. Він став визнаним лідером у багатьох ділянках розвитку сучасної біології, а його провідні науковці часто виступають з доповідями про нові перспективні напрями, які варто розвивати в системі НАН України і в державі в цілому. За останні роки в інституті сконструйовано активні продуценти вітаміну В₂ та флавінових коферментів, глутатіону, надпродуцентів промислово важливих ферментів, отримано дріжджові продуценти власних і чужорідних білків медичного і біотехнологічного значення. Крім того, розроблено нові клітинні елементи біосенсорів, придатні для визначення практично важливих сполук, розпочато розробку нового перспективного методу ензимотерапії в лікуванні ракових досліджень, описано нові механізми зміни глікокаліксу на поверхні відмираючих клітин, що є важливими для видалення цих патологічних клітин з організму.

Академік Б.Є. Патон завжди активно підтримує розвиток нових напрямів досліджень, зокрема розпочаті в інституті роботи з конструювання ефективних мікробних продуцентів паливного етанолу з гідролізатів рослинних відходів сільськогосподарства та деревообробної промисловості та дослідження продукування водню анаеробними бактеріями.

Вже в перші роки президентства академіка НАН України Б.Є. Патона було започатковано створення низки біологічних науково-дослідних установ. Зокрема, в 1963 р. за

його сприяння та особистої підтримки на базі Севастопольської, Одеської і Карадазької біологічних станцій створено Інститут біології південних морів ім. О.О. Ковалевського з центром у м. Севастополі.

Карадазька біологічна станція, заснована в 1914 році доктором медицини, приват-доцентом Московського університету Т.І. В'яземським, увійшла до складу Академії наук України в 1937 році, але, як вже зазначалося, лише в 1963 році на її базі було створено Карадазьке відділення Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського АН УРСР.

Щоразу, перебуваючи в Криму, Борис Євгенович відвідував Карадаг. Значною мірою завдяки його увазі до наукових досліджень, що тут проводилися, був побудований експериментальний гідробіологічний комплекс для роботи з морськими ссавцями. Згодом, за клопотанням Академії наук УРСР, Рада Міністрів УРСР прийняла постанову про створення на базі Карадазької філії Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського АН УРСР Карадазького державного заповідника АН УРСР. Таке створення мало на меті в першу чергу збереження для прийдешніх поколінь унікальної природи Карадагу. Це рішення стало не лише новою віхою в історії установи, а й дало потужний поштовх розвитку нових напрямів наукових досліджень цієї живописної частини Кримського півострова, таких як: вивчення геології, рослинного та тваринного світу наземної частини Карадазького природного заповідника.

У рік 50-річчя АН УРСР академічні установи Криму, зокрема Карадаг, відвідала делегація АН СРСР на чолі з її президентом академіком М.В. Келдишем. Делегацію приймав та супроводжував президент АН УРСР академік Б.Є. Патон.

Не обходить Борис Євгенович своєю увагою Карадаг і сьогодні. Він завжди з цікавістю знайомиться з новими досягненнями колективу Карадазького природного заповідника НАН України і відвідує музей природи Карадагу.

З метою вирішення екологічних проблем Донбасу в 1964 році створено Донецький ботанічний сад АН УРСР. Це був сад нового типу, головним напрямом діяльності якого стала промислова ботаніка, спрямована на вивчення взаємозв'язку рослин із промисловим середовищем. За ці роки втілено в практику численні прийоми біологічної

рекультивациі техногенних екотопів, зокрема шляхом відновлення порушених земель та створення багатовидових трав'яних рослинних угруповань. Сьогодні Донецький ботанічний сад НАН України став зеленою перлиною не лише міста, а й всього південно-східного регіону України.

На початку 1960-х рр. Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР (нині — Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України) знаходився на етапі підготовки до відкриття для масового відвідування. На той час генеральний план будівництва в питаннях збору рослин, облаштування ділянок, створення ландшафтів був практично виконаний під керівництвом академіка АН УРСР М.М. Гришка. Але це був лише рослинний аспект генерального плану. Щодо будівельних робіт, то їх було тільки розпочато. Разом із тим, завдяки організаційним здібностям доктора біологічних наук, якого згодом було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, Є.М. Кондратюка, керівництву Президії АН УРСР і особисто президенту АН УРСР Б.Є. Патону вже в 1964 р. об'єкти першої черги будівництва було здано в експлуатацію. 29 травня 1964 року сад гостинно відчинив двері для киян та гостей міста.

Із перших років керівництва Академією Борис Євгенович Патон надзвичайну увагу приділяє проблемам аграрного сектору економіки республіки і держави. Він добре розуміє, що розвиток продовольчого ринку України значною мірою залежить від рівня використання сучасних технологій, високопродуктивних сортів та гібридів з урахуванням регіональних та кліматичних аспектів. У зв'язку з цим у 1969 році академіком А.М. Гродзинським було ініційовано питання створення відділу нових культур, який мав здійснювати інтродукційні та селекційні дослідження кормових, пряно-ароматичних і овочевих культур, а також впровадження найбільш перспективних із них в аграрне виробництво. Ця ідея була всебічно підтримана президентом Академії наук УРСР Б.Є. Патоном. Цей відділ створював, вивчав і впроваджував у виробництво в різних республіках Радянського Союзу нові високопродуктивні сорти й культури, які використовувалися на площах понад 1 млн га, що забезпечувало високу економічну ефективність. Роботи в цьому напрямі є актуальними й до теперішнього часу.

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка (НБС) НАН України і сьогодні відчуває постійний інтерес, увагу і піклування з боку Президії НАН України. За роки незалежності завершено будівництво одного з найбільших в Європі теплично-оранжерейних комплексів, відкрито низку нових експозиційних ділянок. Під час щорічних виставок, які проходять у павільйоні «Наука» Національного виставкового центру, Борис Євгенович завжди з інтересом відвідує стенд Національного ботсаду.

За останні 50 років НБС НАН України перетворився не лише на потужну наукову установу, результати фундаментальних і прикладних наукових досліджень якої добре знають в світі, а й став окрасою й візитною карткою Києва, улюбленим місцем відпочинку киян та гостей столиці.

Продовжуючи кроки Академії на шляху популяризації природничої науки і створюючи безцінні наукові фондові колекції, на початку 60-х років директор Інституту зоології АН УРСР академік АН УРСР І.Г. Підоплічко звернувся до Бориса Євгеновича з пропозицією створити в складі Академії природничий музей. 26 грудня 1963 р. Президія АН УРСР прийняла постанову про створення Музею природи АН УРСР, а згодом, завдяки особистій участі президента АН УРСР Б.Є. Патона, постановою Ради Міністрів УРСР від 8 червня 1966 року № 440 створено Центральний науково-природничий музей АН УРСР. Це був експозиційно-територіальний комплекс п'яти музеїв — Геологічного, Палеонтологічного, Зоологічного, Ботанічного і Археологічного, в основу яких покладено історичний принцип показу розвитку земної кори і органічного світу, їх еволюцію і сучасний стан. Створення експозиції тривало з 1966 р. по 1974 р., а її загальна площа становила близько 5 000 кв. м і розміщувалася в 20 залах. До 1995 р. Зоологічний, Палеонтологічний та Археологічний музеї своїм науковим складом були підпорядковані Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена АН УРСР.

Зараз це окрема наукова установа, яка за часів незалежності отримала національний статус, і згодом як Національний науково-природничий музей НАН України увійшла до складу Відділення загальної біології НАН України.

Борис Євгенович неодноразово відвідував Центральний науково-природничий музей АН УРСР у складі міжнародних, урядових та академічних делегацій.

Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена АН УРСР постійно відчував пильну увагу і допомогу президента Академії у вирішенні складних наукових і організаційних питань, які стояли на часі в різні періоди розвитку зоологічної науки. Серед таких рішень Президії АН УРСР щодо створення в інституті відділу цитології і гістогенезу, в якому протягом останніх 15 років ведуться дослідження з космічної біології, в т. ч. вивчаються процеси в кістковому скелеті і кровотворних органах ссавців в умовах невагомості.

Добре відомі виважені рішення президента Академії щодо створення наукових програм вивчення різних аспектів наслідків техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС. Зокрема, з 1986 року в рамках загальноакадемічної програми фахівці Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена АН УРСР розгорнули масштабні дослідження, спрямовані на вивчення стану біорізноманіття 30-кілометрової зони відчуження ЧАЕС, проблем та перспектив відновлення її флористичних і фауністичних комплексів, і передусім великих копитних, які безпосередньо впливають на відновлення трав'яного покриву і заліснення цих територій. Одним із результатів цих досліджень стала інтродукція в зону відчуження групи коней Пржевальського, які чудово адаптувалися до нових умов існування і збільшили своє поголів'я.

Черговим свідченням уваги Б.Є. Патона до розвитку регіональної науки стала організація в 1974 році на базі трьох наукових відділів Науково-природознавчого музею АН УРСР і лабораторії експериментальної морфології рослин, керованої членом-кореспондентом АН УРСР А.С. Лазаренком, Львівського відділення Інституту ботаніки АН УРСР, яке розгорнуло актуальні комплексні, стаціонарні дослідження за Міжнародною біологічною програмою, а згодом за програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАН). Майже через 20 років, у 1991 році, це відділення було реорганізовано в Інститут екології Карпат НАН України. Слід зазначити, що лабораторія експериментальної морфології рослин, створена за сприянням Б.Є. Патона у Львові в 1963 році, була свідченням підтримки А.С. Лазаренка, якого тоді як «менделіста-морганіста» позбавили права завідувати кафедрою у Львівському держуніверситеті.

Як президент АН УРСР Борис Євгенович не обходив увагою й Інститут ботаніки АН УРСР. За ці роки він неодноразово відвідував Інститут і кожного разу особливу

зацікавленість виявляв до колекції рослин — гербарію. Він був заснований ще в 1921 р., містив унікальні старовинні й іменні колекції та відображав різноманітність фіто- та мікобіоти всіх ботаніко-географічних районів України й флористичних областей Землі.

Одним із надзвичайно важливих і пекучих питань в розвитку наукових досліджень інституту було не лише збереження для нащадків унікальної колекції зразків рослин, яка має велике наукове та історико-культурне значення, а й її подальше поповнення. Основною перешкодою на цьому шляху була необхідність заміни застарілих дерев'яних шаф, що не відповідали вимогам до зберігання, на сучасні металеві бокси. Саме такі бокси, за рішенням Президії АН УРСР, було замовлено в Угорщині та змонтовано в Інституті. Наразі гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України є найбільшим в Україні та одним із 30 найбільших у світі і налічує понад 2 млн одиниць зберігання.

Неможливо обминути увагою особливе тепле ставлення Б.Є. Патона до Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України. Вперше йому довелося відвідати дендропарк після нищівної повені в квітні 1980 року. Президія АН України на чолі з її президентом багато зробила, аби допомогти працьовитому колективу «Софіївки» не лише відбудувати парк, а й примножити його культурні та наукові багатства, сформувати як зрілу і самостійну наукову установу. Відвідавши «Софіївку» в рік її 200-річчя, Борис Євгенович зробив такий запис в книзі відгуків: «Багато років я не був у «Софіївці», дуже скучив, і нарешті мрія моя здійснилась. Ми побачили чудове творіння природи в гармонії з людським генієм. Славний колектив нашої «Софіївки» зробив неможливе — знаменитий парк, всі його чудові природні пам'ятники і фонтани стали ще кращими. В цьому величезна заслуга колективу подвижників-співробітників вічного заповідника природи і кохання. Слава всім і вічна вдячність!».

Беручи до уваги значний науковий і кадровий потенціал, постановою Президії НАН України від 06.04.05 № 68 «Про відзначення 50-річчя Національного дендрологічного парку «Софіївка» як наукової установи Національної академії наук України» дендропарку надано статус науково-дослідного інституту НАН України. А восени того ж року

відбулося виїзне засідання бюро Президії НАН України, на якому президент НАН України Б.Є. Патон особисто привітав колектив дендропарку з 50-річчям від моменту входу «Софіївки» до складу НАН України.

У травні 2008 р. під час чергового відвідання «Софіївки» президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон на згадку для майбутніх поколінь посадив саджанець дуба в Меморіальній зоні рослинних композицій, посаджених відомими людьми України та світу.

З метою розширення фундаментальних теоретичних досліджень з різних аспектів фізіології та біохімії рослин у травні 1962 р. Український науково-дослідний інститут фізіології рослин, який до 1959 р. входив до складу АН УРСР, було виведено з підпорядкування Української академії сільськогосподарських наук і повернуто Академії наук України.

У цьому інституті були розгорнуті дослідження фотосинтезу, росту і розвитку рослин, живлення, стійкості, водного режиму та інших розділів сучасної фізіології рослин. При інституті було створено дослідне господарство, на якому випробовувалися нові технології використання добрив, зокрема збагачення на мікроелементи, нові комбінації гербіцидів. Борис Євгенович приділяв надзвичайну велику увагу роботі інституту: майже щороку він відвідував поля цього дослідного виробництва, на базі яких проводилися і проводяться й досі «Дні поля», що стали справжньою школою високих врожаїв.

Слід зазначити, що за сприяння президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона у 1986 р. Інститут фізіології рослин АН УРСР після об'єднання з генетичними відділами Інституту молекулярної біології і генетики АН УРСР було реорганізовано в Інститут фізіології рослин і генетики АН УРСР. Метою цієї реорганізації було прагнення об'єднати методи фізіології і біохімії рослин з практикою отримання нових сортів сільськогосподарських рослин. В результаті цього за останню чверть століття інститут став флагманом Національної академії наук України із розробок проблем аграрного сектору та провідною науково-дослідною установою України, що виконує широкий спектр важливих фундаментальних і прикладних досліджень за основними напрямками фізіології рослин і генетики. Про це свідчать численні державні премії, нагороди і відзнаки, а також впроваджені у

сільськогосподарське виробництво розробки та створені високопродуктивні сорти озимої пшениці, кукурудзи тощо. До цих досягнень Інституту незмінно виявляли інтерес, зокрема керівництво УРСР, СРСР та незалежної України, а також виробники сільгосппродукції.

Розвиток Інституту гідробіології НАН України та основних напрямів його наукової діяльності завжди були пов'язані з народногосподарськими потребами країни та постійно знаходились у полі зору Президії Академії наук та її президента — академіка Б.Є. Патона. Так, у 60-ті роки особливої гостроти набула проблема забезпечення якості питної води, що подається населенню водопроводами в містах і селищах Української РСР. Розпочалось великомасштабне гідротехнічне будівництво на Дніпрі та інших річках України. Проблеми екологічних наслідків такого перетворення водних екосистем, що супроводжувалось масовим розвитком планктонних синьозелених водоростей у новостворених водосховищах, стала проблемою загальносоюзного значення. Для з'ясування біологічної сутності явища «цвітіння» води була створена загальносоюзна програма, у розробці та контролі якої брали постійну участь Президія Академії наук та її президент академік Б.Є. Патон.

Розвиток Інституту гідробіології був тісно пов'язаний із розробкою проектів переспрямування частини водного стоку Дніпра у малозабезпечені водними ресурсами регіони України. В першу чергу це стосувалося дослідження питань позитивних та негативних наслідків такого будівництва. Завдяки принциповій позиції академіка Б.Є. Патона було призупинено виконання проекту перекриття Дніпровсько-Бузького лиману та створення системи каналів. Діяльність гідробіологів в галузі дослідження загальноекологічних закономірностей сприяли створенню нового напрямку біологічної науки — гідроекології, яка наразі викладається у багатьох ВНЗ країни.

З метою подальшого розвитку гідробіологічної науки Академією наук УРСР було прийнято рішення про будівництво нового сучасно обладнаного лабораторного корпусу Інституту гідробіології, яке було розпочато в 1980 р. Підтримка та особисте сприяння академіка Б.Є. Патона дозволили успішно завершити це будівництво та ввести в експлуатацію нову будівлю Інституту гідробіології вже в 1984 р.

у 1992 році Держхарчпром України та Академія наук України видали спільний наказ про створення Інституту харчової хімії і технології Держхарчпрому України та АН України. Десять років поспіль за підтримки президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона Інститут передано Академії наук і введено до складу Відділення загальної біології НАН України. За ці роки інститут не лише змінив назву на Державну установу «Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України», а й переорієнтував напрями наукових досліджень та набув суттєвого розвитку. Його кадровий склад поповнився талановитими молодими науковцями та науковими кадрами вищої кваліфікації значною мірою за рахунок Інституту клітинної біології і генетичної інженерії НАН України та випускників ВНЗ. Наразі це одна з наукових установ Відділення загальної біології НАН України, що найбільш динамічно розвивається і оснащена сучасним науковим обладнанням.

Всім добре відомий внесок Бориса Євгеновича в дослідження космосу та розвиток космічної науки. Зазвичай космічні дослідження асоціюються зі складною технікою та приладами. Разом із тим, освоєння світового всесвіту неможливо уявити без розвитку біологічних досліджень в цій галузі. Саме за безпосередньої уваги та сприяння академіка НАН України Б.Є. Патона в біологічних установах АН УРСР було розпочато наукові дослідження впливу факторів космічного польоту на ріст та розвиток живих істот. Його жвавий інтерес до результатів досліджень, щире бажання зрозуміти суть питання й допомогти неодмінно сприяли успіху в подоланні труднощів, які виникали при проведенні наземних експериментів, і особливо при підготовці польотних дослідів. Визнанням важливості результатів, отриманих під час таких наукових експериментів, стало нагородження колективу вчених-біологів та льотчика-космонавта Г.М. Гречка Державною премією України в галузі науки і техніки в 1979 р. за цикл робіт «Мікроорганізми в космічному польоті».

За часів незалежності в дослідженнях із космічної біології та медицини беруть участь 13 академічних установ, серед яких: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена, Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка, Інститут фізіології рослин і генетики.

Постійну підтримку і увагу Борис Євгенович надавав підготовці та проведенню на борту шаттла «Колумбія» спільного українсько-американського космічного біологічного експерименту з участю вітчизняного космонавта-дослідника Леоніда Каденюка. 19 листопада 1997 року на старті цього космічного корабля разом із нашими вченими був присутній і Борис Євгенович Патон.

Щодо результатів наукових досліджень в галузі загальної біології за останні півстоліття, то слід зазначити, що здійснено великий обсяг плідних фундаментальних досліджень та практичних наукових розробок. Це: вивчення і систематизація флори і фауни України; винайдення методів боротьби з хворобами і шкідниками рослин; створення, інтродукція і акліматизація нових цінних і надзвичайно продуктивних сортів і культур сільськогосподарських рослин, що в свою чергу дало можливість отримувати рекордні врожаї; дослідження проблем гідробіології морських і прісних водойм; вирішення актуальних екологічних проблем та розроблення наукових засад збереження та відтворення біорізноманіття. Багато зроблено в питаннях раціонального використання і охорони рослинного і тваринного світу, формування наукових основ оптимальної експлуатації його ресурсів при збереженні біорізноманіття. Після аварії на Чорнобильській АЕС велику увагу вчених-біологів було зосереджено на вивченні і прогнозуванні генетичних наслідків забруднення навколишнього середовища для людини, флори і фауни. Одержані зоологами результати з функціональної морфології і біомеханіки, біоніки і цитології стали важливою передумовою для вирішення ряду практичних завдань в техніці, сільському господарстві і медицині. Розвиток сучасних біотехнологій відкриває безмежні можливості як для сільського господарства та енергетики, так і для медицини.

Розробки Інститутів і вчених Відділення загальної біології НАН України високо оцінені в Україні і в світі. Про це свідчать численні державні премії в галузі науки і техніки УРСР та СРСР, України та Росії, міжнародні премії, державні нагороди, відзнаки Уряду і Верховної Ради України тощо.

За останні 50 років в складі Відділення загальної біології НАН України суттєво збільшилася кількість наукових установ. Наразі Відділення налічує 11 Інститутів, з яких

2 подвійного підпорядкування, 3 ботанічних сади, 2 науково-природничих музеї, 1 науковий центр, 3 дендропарки, 5 заповідників і 1 наукова станція. Лише в новому тисячолітті кількість науково-дослідних установ у відділенні зростає на 25 %. Основи для переважної кількості з них було закладено саме за часів керівництва Академією Бориса Євгеновича Патона.

Нині, коли біологічні дослідження тривають як на землі, так і в космосі, і коли сьогодні ставлять нові наукові завдання, вчені-біологи впевнено долають труднощі, знаючи, що завжди можуть звернутися до Бориса Євгеновича й зустріти його дружню посмішку, пораду та допомогу.

Характерною ознакою стилю багатогранної діяльності Бориса Євгеновича Патона є комплексний підхід до розв'язання науково-технічних проблем, особливо тих, що мають загальнодержавне значення. Глибока ерудиція і аналітичне мислення дозволяють йому передбачати можливі наслідки наукових досліджень та забезпечувати максимально ефективне використання їх у практиці.

Академік Б.Є. Патон завжди був і залишається генератором нових ідей, тим, хто відчуває перспективні напрями у сучасній науці і пов'язує результати фундаментальних досліджень з потребами суспільства.

*Підготовлено інститутами
Секції хімічних і біологічних наук НАН України
під загальною редакцією академіка В.Д. Походенка*

Б.Е. ПАТОН И РАЗВИТИЕ ХИМИЧЕСКИХ И БИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В середине прошлого века выдающиеся научные открытия и необходимость ускоренного развития общественно-экономической сферы нашей страны создали благоприятные условия для интенсивного развития химических и биологических наук.

Были приняты важные государственные решения по химизации промышленного и аграрного комплексов страны (правительственная программа «Большая химия»), которые обусловили необходимость развития новых направлений химической науки, а открытие структуры ДНК заложило основы дальнейшего развития направлений биологии.

Перед Академией наук УССР встала задача обеспечить развитие новых приоритетных направлений научных исследований. Выполнение этой актуальной задачи требовало расширения и усовершенствования сети научных учреждений АН УССР, повышения уровня научных исследований, их материально-технического обеспечения, укрепления кадрового потенциала.

Все это глубоко понимал академик Б.Е. Патон, который именно в это время возглавил Академию наук УССР. Б.Е. Патон детально ознакомился с деятельностью каждого научного института. По его инициативе создавались новые научные направления, подразделения, структуры, внедрялись новые формы организации научных исследований.

К началу 60-х гг. прошлого столетия в Институте физической химии (ИФХ) им. Л.В. Писаржевского АН Украины был выполнен большой объем исследований и сделаны важные обобщения в ряде научных направлений, в частности: по химии изотопов, макрокинетике гетерогенно-каталитических реакций, механизму фотопереноса электрона; сформулированы идеи в области адсорбции и синтеза

сорбентов заданной пористой структуры. Одновременно, в соответствии с тенденциями мировой науки, возникали новые научные направления, которые раньше были нехарактерными для Института. Так, с использованием метода ЭПР, который только начал входить в практику исследований химиков, были начаты работы в области физической химии свободных радикалов, с помощью метода ЯМР исследовались кинетика и механизм быстрых протолитических реакций в растворе, а также термодинамика комплексообразования в системах с водородными связями.

В этот же период, когда в ряде лабораторий мира были осуществлены лишь первые исследования по изучению влияния ионизирующего излучения на свойства материалов, в ИФХ в 1962 г. организован отдел радиационной химии, основным направлением работы которого стала разработка научных основ процессов радиационно-химического модифицирования полимеров и создание на их основе материалов с новыми свойствами.

Развитие этого научного направления могло быть перспективным только при возможности использования мощных источников излучения. При непосредственной личной поддержке Бориса Евгеньевича в ИФХ был смонтирован ряд установок с радиоактивными изотопами Co^{60} , одна из них, УК 250000, стала одной из самых мощных в мире. Также при непосредственной поддержке Бориса Евгеньевича и соответствующем дополнительном финансировании в 70–80-х гг. в ИФХ были установлены мощные ускорители электронов — ЭЛТ-1.5 (1,5 МэВ) и ИЛУ-6 (2,5 МэВ). С использованием этого оборудования был проведен значительный цикл исследований, разработан и внедрен ряд новых радиационно-химических технологий для промышленности и других сфер народного хозяйства.

В 1970–1980-х годах в ИФХ АН Украины был получен ряд выдающихся научных результатов. Начато и развито новое направление в практическом применении катализа — экологический катализ, разработаны новые перспективные каталитические методы очистки газовых выбросов от вредных примесей, которые нашли широкое применение на промышленных предприятиях. На основе фундаментальных исследований разработаны новые светочувствительные композиции для записи информации в

широком спектральном диапазоне, а также способы химического и структурного модифицирования различных оксидов, природных цеолитов и активных углей, направленных на получение новых эффективных сорбентов и катализаторов. Широко исследованы новые комплексы металлов с различными макроциклическими лигандами, моделирующие биологически важные соединения. Обнаружено неизвестное ранее явление возникновения электродвижущих сил в одноэлектронных реакциях свободных радикалов, на этой основе разработаны оригинальные химические источники тока, которые запатентованы в США, ФРГ, Великобритании, Японии и др. (всего в 14 странах).

По инициативе академика Б.Е. Патона с целью содействия внедрению научно-технических разработок в народное хозяйство при учреждениях Академии наук УССР было начато создание сети опытных производств, специальных конструкторских бюро, опытных заводов и т.д. При ИФХ АН Украины в 1972 г. было создано Опытное производство, основными направлениями деятельности которого стали: разработка и производство опытных партий адсорбентов и катализаторов широкого назначения; радиационно-химическое модифицирование полимерных и других материалов, создание композиционных материалов с заданными свойствами. Продукция и разработки Опытного производства ИФХ пользовались широким спросом и были внедрены во многих отраслях экономики Украины и других республик СССР, а также военно-промышленного комплекса страны.

Задачи экономического и социального развития во многом определяли дальнейшее совершенствование сети научных учреждений Академии наук УССР в 1960–1980-х гг. В Институте физической химии им. Л.В. Писаржевского АН УССР произошли структурные изменения, в основе которых были активное развитие и достигнутые успехи в ряде научных направлений. Так, в 1970–1980-х гг. на базе отделений ИФХ АН Украины был создан Институт физико-органической химии и углехимии им. Л.М. Литвиненко АН Украины и Институт химии поверхности НАН Украины. Научное направление, основанное в институте в 40–50-х гг., получило дальнейшее развитие на новом эта-

пе в созданном Институте сорбции и проблем эндоэкологии НАН Украины.

Негативные последствия экономических процессов начала – середины 90-х гг., крайне недостаточное финансирование, падение престижа научного труда и науки создали неблагоприятные условия для деятельности Академии в целом и институтов. Однако, несмотря на это, научная деятельность ИФХ им. Л.В. Писаржевского НАН Украины в период 90-е годы XX века – начало XXI века продолжала интенсивно развиваться, причем приоритетное значение приобрели исследования по разработке фундаментальных основ создания функциональных веществ и материалов и физико-химических принципов управления химическими реакциями, которые составляют одно из главных направлений современной химии, а также исследования в области физической химии наноструктурных систем и наноконпозиционных материалов, нанофазных явлений и размерных (квантово-размерных) эффектов.

Развитию указанных научных направлений в значительной степени способствовало внедрение по инициативе академика Б.Е. Патона программно-целевых и конкурсных подходов в организации научных исследований, которое предоставило возможность ученым института активно участвовать в выполнении конкурсных проектов ряда целевых программ фундаментальных исследований НАН Украины по решению наиболее перспективных и актуальных научных проблем. С другой стороны, это позволило также существенно улучшить материально-техническое обеспечение научных исследований, в частности, институтом был приобретен ряд современных приборов и научного оборудования от ведущих мировых производителей.

Необходимо отметить, что в последние годы значительно расширилась международная кооперация и связи с научными учреждениями стран СНГ в рамках созданных по инициативе Б.Е. Патона Международной ассоциации академий наук, ряда двусторонних программ совместных научных исследований НАН Украины и академий наук стран СНГ. В ИФХ им. Л.В. Писаржевского НАН Украины активно развивается взаимовыгодное научное сотрудничество с научными учреждениями Российской академии наук, Сибирского отделения РАН, Беларуси, Казахстана.

Узбекистана. О плодотворности такого сотрудничества может свидетельствовать, в частности, успешное выполнение ряда интеграционных проектов ИФХ НАН Украины с учреждениями СО РАН, совместных проектов в рамках сотрудничества НАН Украины и Российского фонда фундаментальных исследований по актуальным научным проблемам в области теории химического строения, кинетики и реакционной способности, катализа, фотохимии, физико-неорганической химии и др.

Приоритетными в деятельности президента НАН Украины академика НАН Украины Б.Е. Патона всегда были вопросы сотрудничества между учреждениями АН Украины. В частности, с введением в эксплуатацию в 1967 г. «бериллиевого» корпуса Института общей и неорганической химии (ИОНХ) АН УССР в Академгородке активно начались совместные работы с Институтом электросварки им. Е.О. Патона (ИЭС) АН УССР по электрохимическому получению бериллия и его покрытий.

В 1968 г. ИОНХ АН УССР был привлечен к организации участка электрохимического полирования на территории Опытного производства ИЭС для обработки установки «Вулкан», предназначенной для проведения экспериментов по электронно-лучевой сварке в космосе. Специалистами ИОНХ были разработаны конструкция ванны, состав электролита, режимы обработки и в апреле 1968 г. осуществлено электрохимическое полирование деталей установки. Это обеспечило создание высокого вакуума и микробиологическую чистоту установки. 11–16 октября 1968 г. космонавты В.М. Кубасов и Г.С. Шонин успешно провели эксперименты на аппарате «Вулкан» по электронно-лучевой сварке на борту орбитального корабля «Союз-6». В одной из лабораторий ИОНХ хранится деталь установки «Вулкан» — часть стола для сварки в условиях космического пространства.

При сооружении Украинского государственного музея истории Великой Отечественной войны Б.Е. Патон, ответственно контролируя ход совместных научно-практических работ, лично отслеживал меры относительно срочного завершения исследований ИОНХ по выбору материала облицовки скульптуры Родины-матери. Конечно, технически сложные работы были выполнены максимально быстро и

качественно. Учеными совместно разработан новый электрохимический метод, в частности с использованием выносного электрода, удаления оксидных пленок, образующихся при аргонодуговой плазменной сварке, а также термической обработке изделий из коррозионностойких сталей. Метод, защищенный совместным авторским свидетельством СССР на изобретение, внедрен в практику при строительстве и проведении профилактических мероприятий для сохранения состояния скульптуры, ставшей одним из известных столичных памятников.

Указанные работы стали логическим продолжением предыдущих совместных разработок технологии электрохимической очистки поверхности сварочной проволоки с приданием ей антикоррозионных свойств. Разработка учреждений АН УССР и Министерства черной металлургии СССР, защищенная совместным авторским свидетельством СССР на изобретение, в 1974 г. внедрена на Одесском сталепрокатном заводе им. Ф.Э. Дзержинского и поныне широко используется при сварке в агрессивных средах.

Отдельные разработки ИОНХ по гетерофазному синтезу неорганических веществ были применены в физико-металлургических процессах сварки высокопрочных сталей, в частности, для защиты методом CVD изделий из железоуглеродистых материалов (газовых баллонов) при их термической обработке. Найдены пути уменьшения окалинообразования и потери легирующих компонентов сталей.

Инициированные Борисом Евгеньевичем Патонем прогрессивные тенденции становления и развития опытно-экспериментальной базы учреждений АН УССР привели не только к совершенствованию структуры ИОНХ, но и к созданию новых институтов на основе его подразделений.

В 1972 г. было создано Опытное производство ИОНХ АН УССР с целью освоения и совершенствования технологических процессов, разработанных по приоритетным направлениям института. На базе научного отдела института и подразделений Опытного производства создано (1989 г.) Специальное конструкторско-технологическое бюро с опытным производством (СКТБ с ОП) ИОНХ АН УССР, ориентированное на выполнение работ по проблемам гемодиализа, энтеросорбции, внедрение их результатов в практику работы лечебно-профилактических учреждений, проведе-

ние прикладных работ в области межфазных процессов в неорганических системах, а также на технологии и изготовление опытных партий изделий по тематике всех подразделений ИОНХ.

В торжественный для коллектива института день 10 сентября 2004 г. президент НАН Украины академик Б.Е. Патон был дорогим гостем среди многих уважаемых гостей института. Он провел юбилейную научную сессию по случаю 75-летия создания ИОНХ им. В.И. Вернадского НАН Украины, вручил Почетную грамоту Кабинета Министров Украины, открыл стелу академика В.И. Вернадского.

Учитывая развитие отдельных научных направлений, на базе научных подразделений Института органической химии АН УССР при содействии Б.Е. Патона были созданы новые институты химического профиля АН Украины — Институт полимеров и мономеров, впоследствии Институт химии высокомолекулярных соединений (ИХВС), Физико-химический институт им. А.В. Богатского, Институт биоорганической химии и нефтехимии.

В 1965 г. Президиум АН СССР, исходя из необходимости развития исследований по нефтехимии и нефтепереработке, создал при ИХВС Сектор нефтехимии (СН), который возглавил академик АН УССР В.С. Гутыря. Ученые СН за короткое время наладили плодотворное сотрудничество с нефтеперерабатывающими заводами Украины, нефтегазодобывающими предприятиями СССР и успешно начали внедрение многочисленных разработок, направленных на ресурсо- и энергосбережение, интенсификацию технологических процессов, утилизацию отходов, очистку стоков.

В начале 80-х гг. академик Б.Е. Патон поддержал идею создания специализированного научного учреждения, которое занималось бы одной из важнейших проблем физико-химической биологии — химией низкомолекулярных биорегуляторов, в т.ч. созданием принципиально новых препаратов для медицины и сельского хозяйства. В 1983 г. было организовано Отделение биоорганической химии ИОХ АН УССР, которое в 1987 г. было реорганизовано в Институт биоорганической химии (с 1989 г. — Институт биоорганической химии и нефтехимии), где наряду с фундаментальными исследованиями за короткий период были

созданы первый в СССР оригинальный фунгицид широкого спектра действия и технология его промышленного получения, а также более 10 новых экологически чистых регуляторов роста для растениеводства (все упомянутые регуляторы запатентованы и включены в Перечень препаратов, разрешенных к использованию).

Широко известны прикладные разработки Института биоорганической химии и нефтехимии. Так, в 1986—1987 гг. были оперативно созданы высокоэффективные технологии химического и химико-биологического закрепления пылящих территорий (образующих пыль) в связи с катастрофой на ЧАЭС. Тогда было использовано более 100 тыс. тонн предложенных композиций, закреплено свыше 5 тыс. га пыльных объектов различных типов, сотни километров обочин шоссейных дорог, пыль грунтовых дорог, что снизило радиоактивность воздушного бассейна в десятки раз.

Решение основных научных проблем химии и физикохимии полиуретанов, определенных Президиумом АН УССР, поставило Институт химии высокомолекулярных соединений (ИХВС) АН Украины перед необходимостью расширения исследований в других смежных областях, которые обусловили развитие и новых направлений — научных основ получения полимерных композиционных материалов, исследований по разработке основ создания полимеров медицинского назначения, клеев специального назначения, которым президент АН УССР академик Б.Е. Патон уделял большое внимание. В целях реализации научных разработок в производство в начале 80-х годов решением Президиума АН УССР создается Опытное производство ИХВС.

На Опытном производстве института осваивается технология производства искусственной кожи, которая является необходимым сырьем для многих отраслей народного хозяйства страны. Президент АН УССР академик Б.Е. Патон посещает институт и Опытное производство и знакомится с процессом производства. Авторы «Разработки новых полиуретановых материалов, создание технологии производства и внедрения в народное хозяйство искусственной кожи» удостоиваются Государственной премии Украины в области науки и техники.

Расширяя направления фундаментальных исследований в области физикохимии полиуретанов и физикохимии поверхностных явлений в многокомпонентных полимерных системах, институт занимает ведущее место в Советском Союзе. Разработки института в области клеев специального назначения, многокомпонентных полимерных композиций широко используются в Советском Союзе для решения важных народнохозяйственных вопросов. В частности, под непосредственным руководством президента Академии наук Украины академика Б.Е. Патона в институте создается лаборатория, на которую возлагаются задачи по закреплению грунтов при строительстве Байкало-Амурской магистрали и шахт Донбасса. Другой важной народнохозяйственной проблемой, которая была решена учеными института, — это ремонт и восстановление нефтяных резервуаров, подводных трубопроводов, корпусов судов на основе использования специальных полимерных клеев и технологий. Эта разработка была удостоена Государственной премии СССР в области науки и техники.

Ученые ИХВС и ИЭС им. Е.О. Патона АН Украины создали клеевые материалы для точечной сварки деталей для автомобилестроения на автоматизированных линиях, которые были внедрены на автомобилестроительном заводе им. Лихачева (Москва).

Во время аварии на ЧАЭС в 1986 г. президент Академии наук Украины академик Б.Е. Патон поручил руководству института оказать помощь в ликвидации последствий аварии на ЧАЭС. Разработки института и полимерные материалы, изготовленные на Опытном производстве института, были использованы при обустройстве крыши «Укрытия» над разрушенным 4-м энергоблоком станции.

Стоит отметить, что ИХВС НАН Украины и ИЭС им. Е.О. Патона НАН Украины давно объединяет творческое содружество по многим вопросам, в т.ч. в области полимеров медицинского назначения; полимерных материалов для продления ресурса эксплуатации важных объектов — мостов, тоннелей; клеевых материалов специального назначения.

Сегодня с целью повышения эффективности научной работы в области разработки биологически активных полимеров для применения в медицине и расширения на-

учного сотрудничества между научными учреждениями по инициативе Б.Е. Патона создан коллектив ученых из Международного центра электронно-лучевых технологий ИЭС им. Е.О. Патона НАН Украины, ИХВС НАН Украины, Института урологии и Национального университета имени Тараса Шевченко и начаты исследования по созданию полиуретановых материалов, содержащих наночастицы серебра, для применения в качестве биологически активных защитных материалов и устройств для медицинской практики.

В начале 60-х годов в Донбассе был сосредоточен мощный комплекс химических предприятий: Лисичанский химкомбинат, Рубежанский химкомбинат, Луганский химфармзавод, Северодонецкий завод стеклопластиков, Донецкий завод резиновых технических изделий, Донецкий завод химреактивов, Кадиевский сажевый завод, Славянский содовый завод-комбинат, Константиновский химический завод, Донецкий содовый завод, Горловский азототуковый завод. В этом же регионе были расположены такие гиганты коксохимической промышленности, как Авдеевский, Макеевский, Ясиновский, Ждановский коксохимические заводы. Для научного обеспечения развития этого комплекса благодаря содействию Б.Е. Патона и был создан в 1975 г. в г. Донецке Институт физико-органической химии и углехимии имени Л.М. Литвиненко АН Украины.

Высокий авторитет в мире имеют созданные в институте научные школы в области реактивности органических соединений в нуклеофильных, электрофильных и радикальных процессах; химии и химической термодинамики растворов; синтетической химии гетероциклических соединений.

В конце 60-х годов XX столетия мировая общественность осознала необходимость стратегической переориентации отношения общества к ископаемому углю — от угля как топлива до угля как источника химических и технических продуктов. Поэтому в начале 70-х годов работа института была сфокусирована на фундаментальных исследованиях структуры и реакционной способности ископаемого угля, установлении закономерностей его поведения при различных химических или физических воздействиях, разработке новых и усовершенствовании

существующих технологий переработки угля в химические и технические продукты различного назначения.

Необходимые предпосылки для формирования самостоятельного современного химического института возникли также в г. Одессе. На базе одесских лабораторий ИОНХ АН УССР активно работала известная на всю страну научная школа химиков-аналитиков (Н.С. Полуэктов, В.А. Назаренко, Н.Ф. Захария), а в Одесском государственном университете сформировалась широко известная в СССР научная школа А.В. Богатского в области органической и биоорганической химии. В 1974 г. в состав одесских лабораторий ИОНХ АН УССР был включен созданный в 1972 г. отдел химии азотистых гетероциклов Института органической химии АН УССР. Актуальность и эффективность проводимых исследований и разработок, наличие необходимых научных кадров, материальной базы и яркого ученого-лидера А.В. Богатского и послужило веским основанием для нового химического и первого в Одессе самостоятельного института АН УССР. По инициативе президента АН УССР академика Б.Е. Патона и при его активной поддержке в 1977 г. был создан Физико-химический институт (ФХИ), что и ныне является единственным институтом химического профиля НАН Украины на юге страны.

Среди новых научных направлений, получивших приоритетное развитие в Украине, следует особо отметить химию физиологически активных веществ. Комплексные исследования одесских ученых ФХИ и НИИ фармакологии АМН СССР увенчались весомым результатом — был создан первый в СССР высокоэффективный транквилизатор, противосудорожный и снотворный препарат феназепам. Были разработаны три лекарственных формы. Промышленное производство феназепама освоено в 1980 г. на Опытном заводе ФХИ АН УССР.

В 1978–1991 гг. Физико-химический институт имел статус головной организации в СССР по созданию и поставке новых материалов с заданными свойствами для оптических покрытий. Для эффективной реализации задач по этому направлению в 1982 г. на базе ФХИ создается Проблемная отраслевая научно-исследовательская лаборатория по оптическим и люминофорным материалам Минэлектронпрома СССР, а в 1989 году — Межведомст-

венный научно-технический центр «Оптовак» АН УССР и Миноборонпрома СССР. За цикл работ «Материалы на основе оксидов циркония и гафния — химия, технология и применение в народном хозяйстве» в 1990 г. присуждена премия Совета Министров СССР в области науки и техники.

На базе Физико-химического института АН УССР, его СКТБ с ОП, Опытного завода в 1983 г. был создан один из первых в Академии наук Научно-технический комплекс «Физико-химический институт АН УССР». Эта работа не прекращается и поныне. Создание в 1992 г. совместных предприятий — открытого акционерного общества «Совместное украинско-бельгийское химическое предприятие» (с 2010 г. — Общество с дополнительной ответственностью «ИнтерХим») и Совместного украинско-американского научно-производственного предприятия «Новые материалы и технологии» позволило значительно расширить реализацию разработок института на рынке Украины, а также на рынках СНГ и других стран.

Придавая большое значение решению экологических проблем, президент АН УССР академик Б.Е. Патон обратился к правительству с инициативой о создании института, деятельность которого была бы связана с комплексным решением всех аспектов химии и технологии воды. Так, благодаря его усилиям и авторитету в 1968 г. на базе секторов Института общей и неорганической химии АН УССР был создан Институт коллоидной химии и химии воды (ИКХХВ) АН Украины, которому в 1980 г. по инициативе президента АН УССР академика Б.Е. Патона было присвоено имя основателя коллоидной химии академика А.В. Думанского.

Ученые института внесли значительный вклад в сокровищницу мировой и отечественной науки. Академик Л.А. Кульский первым создал науку о воде, предложил научно обоснованную классификацию примесей воды по их фазово-дисперсному состоянию, разработал теории обеззараживания и консервирования воды, создал целую серию ионаторов и хлораторов. Для обеспечения дальнейшего развития научных исследований в 1975 году по инициативе академика Б.Е. Патона был создан отдел аналитической химии института. С этого периода в институте под

руководством выдающегося ученого-аналитика академика А.Т. Пилипенко начало успешно развиваться новое научное направление «аналитическая химия».

В 1981 г. к властным структурам государства за подписью академика Б.Е. Патона была отправлена научная записка «О мерах по дальнейшему усилению работы по оценке и прогнозированию генетических последствий загрязнения окружающей человека среды в Украинской ССР». В ноябре 1981 г. академик Б.Е. Патон сделал на заседании Правительства Украины доклад о возможных негативных экологических и социально-экономических последствиях строительства и эксплуатации на территории Украины атомных электростанций и, прежде всего, Чернобыльской АЭС. К большому сожалению, события в апреле 1986 г. на ЧАЭС, которые стали известны во всем мире, полностью подтвердили его предостережения.

В период ликвидации последствий аварии на ЧАЭС президент АН УССР академик Б.Е. Патон возглавил штаб Академии наук по ликвидации последствий аварии, под руководством которого сотрудниками ИКХХВ им. А.В. Думанского АН Украины были разработаны и внедрены на ряде водопроводов уникальные и высокоэффективные технологии очистки воды от радионуклидов, технология очистки сточных вод после мойки транспорта на пунктах специальной обработки, которые были сооружены на всех въездах в г. Киев и в Чернобыльской зоне, а также защитные противорадиационные материалы, технологии дезактивации техники, материалов, одежды.

По представлению президента НАН Украины академика Б.Е. Патона в 2009 г. на заседании Совета национальной безопасности и обороны Украины была рассмотрена и одобрена разработанная учеными института принципиально новая концепция обеспечения населения Украины качественной питьевой водой. Ее основные положения предусматривают: создание и внедрение единой взаимосвязанной системы государственных стандартов на безопасную для здоровья питьевую воду; обеспечение населения питьевой водой в объемах, достаточных для удовлетворения физиологических потребностей, подготовку которой осуществляют на месте ее получения в установках бюветного типа, а воду централизованного

снабжения готовят и используют главным образом для санитарно-гигиенических потребностей человека.

В 80-х годах в АН УССР продолжался процесс развития и оптимизации сети научных учреждений. В Институте физической химии им. Л.В. Писаржевского АН УССР успешно работало Отделение химии поверхности этого института. Внимание Б.Е. Патона к исследованиям Отделения было постоянным, ведь сотрудники Отделения во главе с членом-корреспондентом АН УССР А.А. Чуйко работали в новом перспективном направлении — химии, физики и технологии поверхности твердых тел. Полученные фундаментальные результаты довольно быстро трансформировались в прикладные разработки, которые внедрялись на различных предприятиях государства. В основном это были разработки высокодисперсных кремнеземов и их модифицированных форм. Б.Е. Патон настолько интересовался работами в этом направлении, что сам, в нерабочее время, решил посетить лаборатории, где велись упомянутые исследования. Ознакомившись с новыми материалами, Б.Е. Патон сказал: «Аэросилы — это сила». Эту фразу и сегодня вспоминают и цитируют сотрудники Института химии поверхности (ИХП) НАН Украины, созданного на основе Отделения в соответствии с постановлениями Совета Министров СССР от 08.04.1986 г. № 121-005 и Президиума АН УССР № 180 в мае 1986 г. Основанием для создания нового института были уникальные разработки ученых Отделения химии поверхности ИФХ, направленные на нужды военно-промышленного комплекса государства и его обороноспособности, что, безусловно, способствовало организации института.

Сразу же после создания ИХП НАН Украины развернул комплексные научно-практические работы, направленные на создание композиционных материалов для локализации, дезактивации и предупреждения повторного радиоактивного загрязнения поверхностей объектов ЧАЭС, авария на которой произошла в апреле 1986 г. Экспериментальные исследования и усовершенствования рецептур технологии получения композитов проводили в лабораториях института, СКТЬ, на Калушском опытном производстве, Сивашском опытно-экспериментальном заводе и непосредственно на территории ЧАЭС и в г. Припять, где постоянно трудились рабочие группы сотрудников ИХП АН Украины.

Полученные в экстремальных условиях ликвидации аварии на ЧАЭС результаты научно-технологических разработок в дальнейшем были использованы при создании новых материалов, в частности для защиты окружающей среды и здоровья человека, а также стали основой для совершенствования существующих и создания новых направлений исследования.

При создании института Б.Е. Патон обращал особое внимание на кадровый состав, в частности на необходимость подготовки кандидатов и докторов наук, специалистов в области химии, физики и технологии поверхности, что и было принято во внимание и к исполнению руководством института. Так, за первые пять лет количество докторов наук в институте возросло с 2 до 12, а кандидатов — с 75 до 141.

Руководство ИХП АН Украины понимало, что оптимальной схемой ведения научно-организационного процесса является передовая теория → создание технологии → внедрение в производство. С этой целью применялись различные формы сочетания науки с производством.

В 1990 г., согласно постановлению Совета Министров СССР от 31.08.1990 г. № 878, создан Межотраслевой научно-технический комплекс по разработке материалов на основе высокодисперсных твердых тел — МНТК «Химия поверхности», на базе созданного ранее, в 1987 году, научно-технического комплекса. Во исполнение упомянутого постановления Президиум АН Украины постановлением от 24.09.1991 г. № 845 продолжил процесс создания Межотраслевого научно-технического комплекса, в состав которого кроме института вошли Специальное конструкторско-технологическое бюро, опытно-конструкторское бюро, Сивашский опытно-экспериментальный завод, Чигиринский опытно-экспериментальный завод, Таганчанский опытно-экспериментальный завод, Калушское опытное производство ИХП АН Украины.

Отметим, что участие в этих структурных преобразованиях высшего руководства АН УССР, в частности Б.Е. Патона, было непосредственным. Подписанию постановлений и распоряжений Президиума АН УССР предшествовала кропотливая работа, многочисленные встречи, дискуссии, переписки, консультации. Все это свидетельствует о мно-

гогранности взглядов и профессионализме Б.Е. Патона в решении сложных актуальных задач того времени.

ИХП НАН Украины, как и большинство научных учреждений, нелегко пережил сложные 90-е годы после распада СССР. Однако, выполняя ряд постановлений и распоряжений НАН Украины по сохранению научного кадрового потенциала, привлечению и закреплению научной молодежи, институту удалось его не только сохранить, но и приумножить.

Следует отметить, что Б.Е. Патон всегда был ориентирован на целевое использование результатов фундаментальных исследований, и в этом аспекте внедрение в Академии по его инициативе целевых программ, в выполнении которых принимают участие и ученые института, является действенной формой целенаправленных приоритетных исследований. Также институт объединяет свою деятельность с опытно-производственной базой и на сегодня осуществляет научно-методическое руководство Калушским и Джанкойско-Сивашским опытно-экспериментальными заводами Института химии поверхности НАН Украины.

Академик НАН Украины Б.Е. Патон является не только сторонником всего нового, но и отдает должное традициям и не забывает прошлое. Так, по его инициативе в январе 2007 г. институту было присвоено имя А.А. Чуйко — основателя и первого директора (1986—2006 гг.), а в мае 2011 г. президент НАН Украины лично посетил ИХП им. А.А. Чуйко НАН Украины в связи с празднованием 25-летия института и открытием памятной доски-барельефа академику НАН Украины Алексею Алексеевичу Чуйко.

Авария на Чернобыльской АЭС 1986 г. стала крупнейшей техногенной катастрофой в истории человечества. Ученые столкнулись с целым рядом научно-технических и медико-социальных проблем, которые требовали немедленного решения. Основной проблемой, которая тормозила эффективное и масштабное использование в практике метода гемосорбции, было низкое качество активированного угля, который требовал кропотливой, специализированной обработки перед заполнением колонок-фильтров и последующим непосредственным контактом с кровью.

Решить эту проблему на принципиально новом уровне смогли в ИОНХ им. В.И. Вернадского АН Украины, где

в сжатые сроки разработали синтетический уголь сферической грануляции и организовали впервые в мировой практике производство этих высококачественных углеродных сорбентов.

Это позволило развернуть масштабные исследования возможностей сорбционных методов лечения в сотнях медицинских учреждений и развить фундаментальные основы нового перспективного направления в современной медицине — эфферентной терапии. За исследование «Разработка и внедрение в клиническую практику новых методов лечения, основанных на сорбции токсических веществ из крови и других биологических жидкостей организма» в 1979 г. была присуждена Государственная премия СССР. Это новое научное направление получило всестороннюю поддержку Президиума АН и непосредственно академика НАН Украины Б.Е. Патона, а результаты исследований и разработок по гемосорбции неоднократно заслушивались на заседаниях Президиума Академии Украины.

По инициативе Бориса Евгеньевича было издано распоряжение СМ СССР № 2561-р от 22.12.1988, которое предусматривало создание Специального конструкторско-технологического бюро ИОНХ АН Украины, а постановлением Президиума АН УССР № 207 от 19.05.1989 было организовано Отделение сорбции и тонкого неорганического синтеза при ИОНХ АН Украины. Главной целью этих научно-организационных мероприятий было существенное усиление работ по гемосорбции.

Исследования и разработки по медицинским гемосорбентам, в частности положительные результаты их применения для защиты от радиационных облучений ликвидаторов в зоне работ ЧАЭС, стали основой для организации в январе 1991 г. Института сорбции и проблем эндоэкологии АН Украины (распоряжение СМ РСФСР № 7 от 11.01.91, постановление Президиума АН УССР № 36 от 05.02.91).

Академик НАН Украины Б.Е. Патон лично поддерживал и контролировал выполнение указанных организационных мероприятий. Его поддержка ощущалась также при строительстве лабораторно-технологического корпуса института в трудный период 1992 — 1997 гг.

Сегодня работы по разработке медицинских сорбентов занимают в ИСПЭ передний план. Уверенно можно сказать, что даже в сложных современных условиях институт не утратил своих авангардных позиций как в странах СНГ, так и в мировой науке, а его разработки по медицинским сорбентам отвечают потребностям теоретической медицины и практике здравоохранения.

Учитывая важность дальнейшего развития в НАН Украины исследований в области коллоидной химии, связанных, в том числе, с изучением процессов с участием биологических объектов, президент НАН Украины Б.Е. Патон в 1991 г. поддержал предложение академика Ф.Д. Овчаренко по созданию Института биокolloидной химии НАН Украины. На сегодня институтом проводятся фундаментальные и прикладные исследования, направленные на решение проблем биохимии и биофизики природных и синтетических дисперсных систем и материалов, биологических наносистем и нанотехнологий, биотехнологий обогащения минерального сырья и защиты окружающей среды и т.п. Институт успешно реализует свои разработки в различных отраслях экономики Украины. В частности, институт является главным в Украине по вопросам технологического обеспечения золотодобычи, осуществлял (совместно с «Кривбасспроект» и «Механобрчермет») проектирование первой в Украине золотодобывающей фабрики в Закарпатье, а также известен как разработчик нового прогрессивного метода биохимического обогащения золотоносных материалов с низкой концентрацией полезного компонента.

Вопросы сотрудничества научных учреждений с министерствами и ведомствами всегда были в центре внимания академика НАН Украины Б.Е. Патона. Одним из примеров такого сотрудничества является создание Межведомственного отделения электрохимической энергетики НАН Украины, Министерства обороны Украины, Министерства машиностроения, военно-промышленного комплекса и конверсии Украины (1996 г.).

Сегодня Межведомственное отделение осуществляет фундаментальные, прикладные и поисковые научные исследования по проблемам электрохимической энергетики, на базе которых предложены новые технологические процессы и конструкторские разработки, широкий ассорти-

тимент опытных образцов химических источников тока широкого и специального назначения.

Нет никаких сомнений в том, что большинство достижений, которых добились ученые по разным направлениям биологических наук, также в той или иной степени связаны с поддержкой президента Академии наук академика НАН Украины Б.Е. Патона.

Одним из старейших научных учреждений НАН Украины является Институт биохимии им. А.В. Палладина. Институт имеет богатую историю, свои научные школы и традиции, его основателем и бессменным директором института до 1969 г. был выдающийся ученый-биохимик, академик АН СССР и АН УССР Александр Владимирович Палладин. Знаменательным является тот факт, что в 1946—1962 гг. он был предшественником Бориса Евгеньевича Патона в должности президента АН УССР.

В Институте биохимии, которым руководил А.В. Палладин на протяжении 44 лет, в послевоенное время исследования проводились в трех главных направлениях: биохимия нервной системы и мышц, биохимия витаминов, структура и функции белков. В исследовании нервной системы Институт стал главным в СССР (А.В. Палладин). Фундаментальные результаты были получены также в области биохимии витаминов (А.В. Палладин, Р.В. Чаговец, В.П. Ведт), химии и биохимии белков (В.А. Белицер, М.Ф. Гулый), биохимии мышц (А.В. Палладин, Д.Л. Фердман). В 1952 г. начато исследование биосинтеза белка и его связи с циклом трикарбоновых кислот (М.Ф. Гулый). На рубеже 50—60-х годов руководство Академии и институтов четко осознавало, что в современной науке новые перспективные направления зачастую возникают «на грани» наук и тогда, когда они обеспечены новыми, современными методами исследований. Это является ключевым на пути к научным открытиям. Поэтому, начиная с 60-х годов, с приходом Бориса Евгеньевича Патона к руководству Академией наук в ней была развернута целенаправленная работа по обеспечению исследований современным оборудованием.

В таком «новом курсе» Академии роль нового президента была действительно решающей. Ярким подтверждением этого может служить история создания и развития нового направления исследований в Институте биохимии

и в Украине, а именно — молекулярной иммунологии. Работа в этой области науки невозможна без современного оборудования для культур клеток, без приборов для иммунохимических исследований. Поэтому институт обратился за поддержкой к президенту АН УССР академику Б.Е. Патону, чтобы ходатайствовать перед Председателем ГКНТ СССР Г.И. Марчуком о целевом выделении валюты для закупки оборудования для отдела молекулярной иммунологии. Именно это оборудование, а также протоковый цитофлуориметр Coulter-EPICS C стало основой материально-технической базы отдела на много лет. Поддержка Бориса Евгеньевича в успешном решении этого вопроса оказалась решающей, а отдел стал лидером в СССР по иммунохимическим исследованиям протеинов и пептидов. Без преувеличения можно считать, что главным результатом этой поддержки стало создание в Украине нового направления исследований — молекулярной иммунологии, а вместе с ним и научной школы, представители которой стали известны как в нашей стране, так и за ее пределами.

То, что в отделе молекулярной иммунологии на момент аварии на ЧАЭС уже существовало и использовалось самое современное оборудование и методы исследования, позволило провести очень важные исследования иммунной системы у ликвидаторов. Впервые было доказано, что небольшие дозы суммарной радиации (25 бэр) существенно подавляют систему естественного иммунитета, в частности снижают количество и активность естественных клеток-киллеров, отвечающих за противоопухолевый и противовирусный иммунитет. Эти данные противоречили принятой в те годы концепции безопасности «малых» доз радиации. Они вызвали бурную негативную реакцию руководства Минздрава СССР и УССР (которая продолжалась вплоть до 1991 г.). Были прямые попытки запретить эти исследования и скрыть их результаты. И только поддержка Б.Е. Патона позволила успешно завершить исследование. Жизнь подтвердила правомерность и своевременность проведенной работы, которая стала первым и объективным исследованием иммунной системы людей, облученных во время аварии на ЧАЭС. В конце концов были пересмотрены обоснованность официальной «25-бэрной концепции», а результаты этих исследований учтены при

работе «ликвидаторов» и отселении жителей из загрязненных территорий в безопасные районы страны.

Возвращаясь в 1962 г., можно привести много примеров того, что с тех пор и до настоящего времени Борис Евгеньевич много внимания уделял и уделяет работе как Института биохимии в целом, так и отдельным его ученым, с которыми у него сложились более тесные производственные и дружеские отношения. В частности, это касается академика АН УССР Владимира Александровича Белицера (директора Института биохимии в 1969 — 1972 гг.), который в свое время был советником академика Б.Е. Патона по биологии.

Борис Евгеньевич всячески поддерживал научные идеи и исследовательские достижения академика АН УССР Максима Федотовича Гулого (директора Института биохимии в 1972 — 1977 гг.), которые стали основой для создания новых лекарственных препаратов для гематологии и наркологии. В частности, когда руководство страны дало поручение Академии найти метод лечения алкоголизма — страшной социальной болезни, то Борис Евгеньевич ретранслировал это указание руководителям академических учреждений, надеясь в первую очередь на успех в этом деле биохимии, которую возглавлял М.Ф. Гулый. И действительно случилось так, что под руководством Максима Федотовича был разработан и доведен до промышленного производства принципиально новый по своему действию антиалкогольный препарат «Медихронал», двойной эффект которого обеспечивает патогенетическую терапию и вторичную профилактику хронического алкоголизма, а также детоксикацию и обрыв абстинентных состояний.

Сегодня «Медихронал» производится в фармацевтическом объединении «Дарница». Можно думать, что биохимикам с этим препаратом повезло, но в действительности за успехом кроется не только сила научной идеи с ее воплощением, но и желание оправдать надежды президента Академии Бориса Евгеньевича, к которому Максим Федотович, несмотря на разницу в возрасте, относился с невероятным пиететом. О теплых отношениях Б.Е. Патона с патриархом украинской биохимической науки М.Ф. Гулым много говорить излишне. Об этом свидетельствует, в частности, поздравление Бориса Евгеньевича к столетнему

юбилею академика М.Ф. Гулого, в котором дается чрезвычайно высокая оценка научной деятельности и позиции Максима Федотовича.

При полной поддержке Б.Е. Патона в 1969 году было создано Отделение Института биохимии во Львове, которое позже, опять-таки при поддержке президента НАН Украины, получило независимый статус и превратилось в самостоятельное научное учреждение — Институт биологии клетки НАН Украины.

В 1964 г. на выборах в АН УССР членом-корреспондентом АН УССР был избран заведующий отделом Института физиологии им. А.А. Богомольца АН Украины 40-летний профессор П.Г. Костюк. Это событие определило судьбу института на дальнейшие более 40 лет. Именно Б.Е. Патон в 1966 г. убедил П.Г. Костюка в том, чтобы он возглавил институт. Благодаря поддержке Б.Е. Патона П.Г. Костюк в 1969 году был избран академиком АН УССР, а в 1974 году — АН СССР. По его же предложению с 1975 по 1985 гг. П.Г. Костюк избирался членом Президиума АН СССР и академиком-секретарем Отделения АН СССР, а затем — вице-президентом НАН Украины. За прошедшие годы Б.Е. Патон много внимания уделял научному развитию Института физиологии, а также его капитальному строительству. Институт стал флагманом мировой, советской и украинской науки в области нейрофизиологии и молекулярной физиологии.

В 1976, 1979 и 1985 годах, благодаря настойчивости Б.Е. Патона, Правительство Украины выделяло средства на строительство 16-этажного лабораторного корпуса с виварием, а также 3-этажной пристройки с современным конференц-залом на 250 человек. Были сделаны реконструкция и капитальный ремонт 3-этажного дома, построенного еще в 1932 — 1934 гг.

Расширилась география научных исследований института. Так, в 1973 г. в Терсколе (Россия) была создана Эльбрусская медико-биологическая станция. В Трускавце в 1981 г. был создан отдел по изучению механизмов физиологического действия минеральных вод, их лечебных факторов, что позволило разработать методы рационального и эффективного применения минеральных вод в курортном лечении. Размещение этих научных подразделений, финансирование работ по изучению жизнедеятельности,

выделение средств и штатных единиц, согласование их в Совете Министров СССР было невозможным без участия Президиума АН УССР, Б.Е. Патона и его личной помощи в переговорах с руководством государства. Для расширения контактов ученых Украины с зарубежными коллегами и выполнение научных проектов в 1992 г. создан Международный центр молекулярной и клеточной физиологии, а в 1998 г. на его базе создана кафедра молекулярной и клеточной физиологии ЮНЕСКО, сопредседателями которой стали П.Г. Костюк и лауреат Нобелевской премии профессор Эрвин Негер (Германия). Б.Е. Патон неоднократно лично, а также вместе с руководством правительства посещал институт.

С 1960-х годов основными направлениями работы Института микробиологии и вирусологии им. Д.К. Заболотного АН Украины, которые поддерживал Борис Евгеньевич Патон с самого начала руководства Академией наук, были: микробный синтез белков, антибиотиков, ферментов и других биологически активных веществ; биологическая фиксация молекулярного азота; природа и свойства вирусов, механизм их взаимодействия с клеткой, условия репродукции и циркуляции в природе. Большое внимание Б.Е. Патон уделял развитию биологической науки и укреплению ее связей с практикой (постановление Президиума АН УССР от 5 апреля 1963 г.). Во исполнение этого постановления в институте получены и переданы в лечебную практику ряд высокоактивных препаратов для медицины — микроцид иманин, новоиманин, аренадин, для сельского хозяйства — азотобактерин, фосфобактерин, нитрагин; выявлены новые высокоактивные штаммы микроорганизмов — продуцентов ферментов (пероксидаза, глюкозооксидаза) и штаммы бактерий для получения высококачественных кормов. Президиум АН УССР под руководством Б.Е. Патона уделял пристальное внимание развитию производства и применения ферментных препаратов в промышленности (постановление от 26 октября 1962 г.). В институте были проведены широкие систематические и экологические исследования микроскопических грибов, связанные с биосинтезом ими биологически активных веществ, найден новый гриб *Penicillium vitale*, на основе которого вместе с Институтом биохимии была разработана технология полу-

чения ферментов каталазы и глюкозооксидазы. В мае 1964 г. вышло постановление ЦК КПУ и Совета Министров УССР № 489 «О развитии научно-исследовательских работ и организации опытно-промышленного производства белково-витаминных концентратов из углеводородов нефти». Президент АН УССР Б.Е. Патон активно способствовал развитию этого научного направления, о чем свидетельствуют неоднократные заседания и постановления Президиума АН УССР, в частности относительно консультативной помощи Дрогобычскому нефтеперерабатывающему заводу, в сооружении полупроизводственных установок для производства белково-витаминных концентратов.

В апреле 1964 г. институт получил новое здание и переехал на ул. Окружную, 61 (ныне ул. акад. Заболотного, 154). В июне 1964 г. при поддержке академика Б.Е. Патона в институте был организован сектор технической микробиологии, а в феврале 1968 г. — сектор молекулярной биологии и генетики, который стал основой будущего Института молекулярной биологии и генетики. Одновременно с новым помещением и ростом численности штата института модернизировалась и материальная база: институт получил электронный микроскоп, газовый хроматограф, аминокислотный анализатор, уникальную для того времени аналитическую центрифугу и др. Были построены теплицы для проведения вегетационных опытов, организована работа радиоблока для опытов с мечеными изотопами.

В 60–80-х годах получили активное развитие научные исследования по вирусологии, в частности вирусных болезней растений. Были охвачены все важные сельскохозяйственные культуры, выявлены и идентифицированы большинство известных в мире вирусов, распространенных в этих культурах, составлена карта, изображающая фитовирусологическую ситуацию в Украине. При содействии Бориса Евгеньевича Патона в институте был организован сектор вирусологии с отделами вирусов растений, вирусов животных, химии вирусных белков, химии нуклеозидов и нуклеиновых кислот, биофизики вирусов. Следовательно, реорганизация научных исследований в институте послужила основанием для Президиума АН УССР в 1963 г. переименовать Институт микробиологии в Институт микробиологии и вирусологии им. Д.К. Заболотного.

Б.Е. Патон всячески поддерживал и способствовал активному развитию технической микробиологии. В частности, в период 70–80-х годов впервые были выделены и всесторонне изучены дрожжи, способные усваивать метанол, обнаружено двойное лимитирование их роста метанолом и кислородом, создана математическая модель роста дрожжей. На основании этих фундаментальных исследований были разработаны биотехнологии производства дрожжевого белка.

Начиная с 70-х годов новым направлением работы института становится и поныне плодотворно развивается изучение микроорганизмов как агентов коррозии подземных металлических сооружений и промышленных материалов. Начались эти исследования с задания Кабинета Министров Украины решить и ликвидировать экстремальную коррозионную ситуацию, которая возникла при строительстве Киевского метрополитена. Б.Е. Патон проявил заинтересованность и всячески способствовал созданию условий материального и финансового обеспечения для проведения этих работ. Впервые была показана биогеохимическая деятельность бактерий цикла серы, как основных возбудителей процесса коррозии металла и бетона в условиях интенсивного техногенеза, который проявляется при прокладке тысяч километров магистральных газопроводов, кабелей связи, строительстве подземных резервуаров, тоннелей метрополитена и т.д. Были разработаны фундаментальные положения, на основе которых прогнозировались или ликвидировались коррозионные ситуации на этих сооружениях.

Сейчас институт занимает ведущее место в таких современных направлениях микробиологии, как исследования физиолого-биохимического и генетического биоразнообразия и биосинтетической способности микроорганизмов различных систематических групп; создание научных основ получения новых биотехнологических препаратов и процессов для промышленности, сельского хозяйства, медицины и охраны окружающей среды; изучение молекулярной биологии и генетической организации бактериофагов, аденовирусов и вирусов растений, их структурно-функционального взаимодействия с живыми системами и окружающей средой.

Академик Б.Е. Патон одним из первых в стране осознал важность и необходимость развития молекулярной биологии и молекулярной генетики — новых направлений отечественной науки, которые являются основой современной биологии. При активном участии Бориса Евгеньевича в 1973 г. был основан Институт молекулярной биологии и генетики (ИМБГ) — второй в СССР после созданного в Москве Института молекулярной биологии АН СССР. С этого момента ИМБГ всегда чувствовал поддержку президента НАНУ и внимательное критическое отношение к тем направлениям, которые развивались в институте. В частности, в 1990-х — начале 2000-х годов при непосредственном участии академика Б.Е. Патона был проведен ряд весомых мероприятий:

- государственная поддержка фундаментальных работ, а именно исследований, имевших мировое признание;
- финансирование научных проектов ученых через международные и отечественные гранты;
- включение учреждения в Государственный реестр научных учреждений, которым предоставляется поддержка государства;
- содействие в вопросах строительства научно-образовательного центра по геномике, протеомике, геномным и клеточным биотехнологиям «ГЕНОМ»;
- создание Центра коллективного пользования для централизованного приобретения импортных научных приборов и оборудования за счет бюджетных средств НАН Украины.

Особое внимание Борис Евгеньевич Патон уделял развитию таких направлений, как биотехнология и биосенсорика. Именно в этой области наблюдаются самые высокие темпы получения и обновления научной информации, происходит дифференциация и интеллектуальное соревнование стран по способности создавать новейшие технологии. Так, в 2003 г. была начата комплексная программа фундаментальных исследований НАН Украины «Исследования в области сенсорных систем и технологий». Учитывая актуальность и перспективность полученных научных результатов, через 5 лет эта программа получила свое продолжение как комплексная научно-техническая про-

грамма «Сенсорные системы для медико-экологических и промышленно-технологических нужд». Благодаря президенту НАН Украины Б.Е. Патону, обе программы регулярно рассматривались на заседаниях Президиума НАНУ и финансировались даже в условиях кризиса.

На основе молекулярной биологии возникли и бурно развиваются новые направления биологии. Значительное место в ИМБГ занимают исследования, связанные с активной перестройкой генома животных и растений (получение устойчивых к заболеваниям пород животных и сортов растений, а также трансгенных живых «биореакторов» остродефицитных биологически активных веществ). Наибольший объем исследований в Украине в области молекулярной биологии, молекулярной генетики, геномики и генных технологий осуществляется в Институте молекулярной биологии и генетики НАН Украины.

Основные вехи развития Института экспериментальной патологии, онкологии и радиобиологии им. Р.Е. Кавецкого (ИЭПОР) НАН Украины тесно связаны с деятельностью президента НАН Украины академика НАН Украины Б.Е. Патона и его творческой дружбой с основателем института академиком Р.Е. Кавецким.

Начало 60-х годов и организация института стали этапным событием для определения наиболее перспективных направлений исследований в области теоретической и клинической онкологии. Исследуются причины возникновения опухолей, механизмы их развития, изучается сущность природы рака, взаимоотношения между опухолью и организмом, разрабатываются новые методы диагностики и лечения.

Глубокое понимание Б.Е. Патоном проблем злокачественных новообразований способствовало принятию кардинально важного решения — перевода института из Министерства здравоохранения в состав Академии наук УССР. Именно с этого момента Б.Е. Патон поддерживает все пионерские начинания и поиски онкологов-экспериментаторов. Приоритетное финансирование, строительство новых корпусов, обеспечение научной иностранной литературой, приобретение дорогостоящих реактивов и оборудования.

Создание при Президиуме АН Украины Научного совета по проблеме «Злокачественные новообразования»

позволило институту стать ведущим учреждением СССР в области экспериментальной онкологии. Именно в этот период учеными института получены приоритетные результаты, связанные с такими фундаментальными характеристиками опухолевого процесса, как прогрессия и метастазирование, а также исследовались механизмы канцерогенеза и антиканцерогенеза. Борис Евгеньевич, с присущей ему неиссякаемой творческой энергией и широтой взглядов, инициирует учреждение на базе института международного научного журнала «Experimental Oncology», который издается уже более 30 лет.

Благодаря творческому сотрудничеству академика Б.Е. Патона с лауреатом Нобелевской премии академиком АН СССР А.М. Прохоровым стала возможной реализация плана академика Р.Е. Кавецкого по расширению исследований с использованием лазерных технологий для лечения онкологических больных. Такие исследования в то время проводились в единственном в Украине отделе биологического и противоопухолевого действия лазерного излучения. За цикл работ по этой проблеме академик Р.Е. Кавецкий и профессор М.Ф. Гамалия в 1972 г. были удостоены Государственной премии УССР в области науки и техники. На сегодня направление «Изучение биологического действия лазерного излучения и разработка методов фотодинамической терапии опухолей» активно развивается, как одно из приоритетных в деятельности института.

Сегодня невозможно представить полную картину деятельности научных учреждений АН УССР в 70-е годы прошлого века еще без одного начинания Бориса Евгеньевича, что действительно было его гордостью и заслугой, это — создание на базе ведущих институтов АН УССР опытно-конструкторских производств. В 1977 г. при ИЭПОР было создано подразделение, которое занималось разработкой и изготовлением современных оригинальных приборов, аппаратных комплексов медико-биологического назначения для диагностики и терапии опухолевых заболеваний, биотехнологии, космических исследований и нужд народного хозяйства. Один из ярких примеров внедрения научных исследований сотрудников института — это установка по высокой очистке (гемосорбции) биологически актив-

ных веществ в электрофоретических камерах в условиях невесомости.

Авария на Чернобыльской АЭС разделило человечество и время на «до» и «после». По поручению президента АН УССР академика Б.Е. Патона институт углубляет и интенсифицирует исследования в области радиобиологии, которые приобрели особое значение в период ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС. Важно отметить, что по инициативе Бориса Евгеньевича на заседаниях Президиума НАН Украины неоднократно рассматривались проблемные вопросы современной онкологии: создание технологий ранней и дифференциальной диагностики предопухолевых и опухолевых процессов, конструирование средств биотерапии рака, разработка методов преодоления лекарственной резистентности, медико-генетическое консультирование онкологических больных и членов их семей, разработка способов определения индивидуальной радиационной чувствительности человека, которые получили высокую оценку с определением их научной приоритетности.

Институт гордится вниманием и поддержкой Бориса Евгеньевича Патона и высокой оценкой деятельности института, которую он дал во вступительном слове по случаю 50-летия создания института в сентябре 2010 г.: «Сегодня этот выдающийся Институт, созданный за короткий срок Р.Е. Кавецким — человеком необычайной интеллигентности, а главное — настоящим ученым, находится на переднем крае онкологической науки. Наиболее характерной чертой Института является органическое сочетание фундаментальных исследований самого высокого уровня и прикладных разработок, которые уже нашли свое применение в сфере здравоохранения. В Институте есть весомые достижения, и мне кажется, что у него большое будущее. Верю, что все эти планы сбудутся».

Пути развития и определения научных направлений деятельности Института проблем криобиологии и криомедицины АН Украины были обсуждены на заседании Президиума АН УССР и поддержаны президентом Академии академиком Б.Е. Патонем. При его непосредственном участии для института были определены следующие направления:

- исследование механизмов криоповреждений, криозащиты, природной устойчивости биологических объектов к холоду и их репарации после действия холода;

- создание эффективных средств искусственной криозащиты биологических систем разного уровня организации и на их основе разработка технологий криоконсервирования биологических объектов и технических средств их реализации;

- применение гипотермии, криотерапии и криоконсервированных биологических объектов в лечении различных заболеваний.

Стратегические вопросы развития созданного института всегда привлекали внимание Академии наук УССР и Академии наук СССР. Об этом свидетельствует посещение института в 1983 г. президентом АН СССР А.П. Александровым и президентом АН УССР Б.Е. Патонем, в ходе которого обсуждались стратегические вопросы развития криобиологии и криомедицины.

По поручению Президиума АН УССР институту было запланировано исследование механизмов криоповреждений и защиты биологических объектов на основе применения новых криопротекторов, особенностей холодовых повреждений и репарации клеток на молекулярном уровне с целью создания эффективного сохранения клеток и тканей в криобанках для дальнейшего использования в медицинской практике и сельском хозяйстве. Для успешного решения поставленных задач при непосредственном участии академика Б.Е. Патона была создана НТП «Разработать и внедрить в различные отрасли народного хозяйства методы, технические средства и новые технологические процессы холодного воздействия на биологические объекты», которая выполнялась в 1986—1990 гг., что создало условия для сохранения научного потенциала и творческой молодежи. Академик Б.Е. Патон поддержал инициативу директора института академика В.И. Грищенко о создании Межведомственного научного центра криобиологии и криомедицины НАН Украины, АМН Украины и МЗ Украины с целью максимально быстрого внедрения разработок института в медицинскую практику и сельское хозяйство (1997 г.).

Особое значение для дальнейшего развития института получило посещение его академиком Б.Е. Патонем в

2001 г., когда он ознакомился с научными подразделениями института, с достижениями и определениями перспектив развития института, в частности с исследованиями биологии стволовых клеток. Президент Академии отметил важное значение для страны работы ученых в исследовании стволовых клеток, создании новейших криотехнологий и нового класса иммунобиологических препаратов для применения в медицинской практике.

По результатам посещения института было проведено заседание Президиума НАН Украины, на котором институту рекомендовано создать условия для развития нового научного направления — «клеточная и тканевая терапия», которая и в настоящее время является важной составляющей тематики института. При поддержке Б.Е. Патона криобанку института по решению Кабинета Министров Украины был присвоен статус «национальное достояние». Большое значение для наращивания научного потенциала института, подготовки высококвалифицированных кадров сыграло создание в 1998 г. Международной кафедры ЮНЕСКО по криобиологии, в состав которой входили известные ученые-криобиологи из Англии, Японии, США, Канады, Украины и Чехии.

Особого успеха в фундаментальных и прикладных исследованиях ученые института достигли по научному направлению «клеточная и тканевая терапия», которые были поддержаны академиком Б.Е. Патонем. В частности, впервые в Украине был создан ряд иммунобиологических препаратов, сертифицированных Минздравом Украины для применения в медицинской практике. Особенно перспективной разработкой института является создание первого в Украине криобанка донорской пуповинной крови и обоснование перспективы возможного применения ее как генетического аутоматериала.

Президент НАН Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон сыграл важную роль в истории создания и становления научного потенциала института, в утверждении новой научной специальности «криобиология и криомедицина». Благодаря его участию достижения ученых института получили широкое признание отечественных и зарубежных коллег, а институт стал одним из ведущих научных центров мира в области криобиологии и криомедицины.

Находясь на посту президента Академии наук Украины, академик Б.Е. Патон всегда уделял особое внимание поддержке развития новейших направлений биологической науки не только в столице нашего государства, но и в регионах Украины. Это, в частности, проявилось в его однозначной поддержке создания в 1969 г. первого в западных областях Украины академического центра современной биохимии — Львовского отделения Института биохимии АН УССР. В те годы только зарождались научные направления исследований, связанные с изучением молекулярных механизмов регуляции функций клеток животных и человека, а также микроорганизмов, которые легли в основу развития молекулярной и клеточной биологии и биотехнологии соответственно. В этом отделении работали директором и заведующим отделом, соответственно, профессора Степан Осипович Кусень и Георгий Михайлович Шавловский. Они стали основателями двух научных школ, которые являются общепризнанными не только в Украине, но и за рубежом. Академик Б.Е. Патон всячески поддерживал научные начинания этих известных ученых.

Окончательным закреплением поддержанного академиком Б.Е. Патонем курса на интенсификацию биологических исследований на мировом уровне в западном регионе Украины стало превращение вышеуказанного научного центра в городе Львове в отдельный Институт биологии клетки НАН Украины. В институте проводятся фундаментальные исследования в области современной клеточной биологии, молекулярной биологии, микробиологии, биохимии, генетики и биотехнологии. За чуть более 10 лет своего существования этот институт стал одним из лидеров в Отделении биохимии, физиологии и молекулярной биологии НАН Украины по научному уровню публикаций, чему в значительной степени способствовало введение здесь впервые среди институтов НАН Украины новой системы оценки его деятельности, отдельных структурных подразделений института и отдельных научных сотрудников. Эту инициативу было поддержано президентом НАН Украины и рекомендовано распространить в других институтах Академии. Институт является одним из самых молодых в Академии по возрасту сотрудников. Он стал признанным лидером по ряду направлений современной биологии, а

его ведущие ученые часто выступают с докладами о новых перспективных направлениях, которые следует развивать в НАН Украины и государстве в целом. За последние годы в институте сконструированы активные продуценты витамина В₂ и флавиновых коферментов, глутатиона, сверх-продуценты промышленно важных ферментов, получены дрожжевые продуценты собственных и чужеродных белков медицинского и биотехнологического значения. Кроме того, разработаны новые клеточные элементы биосенсоров, пригодные для определения практически важных соединений, начата разработка нового перспективного метода энзимотерапии в лечении раковых заболеваний, описаны новые механизмы изменения гликокаликса на поверхности отмирающих клеток, которые являются важными для удаления этих патологических клеток из организма.

Академик Б.Е. Патон всегда активно поддерживает развитие новых направлений исследований, в частности начатые в институте работы по конструированию эффективных микробных продуцентов топливного этанола из гидролизатов растительных отходов сельского хозяйства и деревообрабатывающей промышленности и исследования продуцирования водорода анаэробными бактериями.

Уже в первые годы президентства академика Б.Е. Патона был создан ряд биологических научно-исследовательских учреждений. В частности, в 1963 г. при его содействии и личной поддержке на базе Севастопольской, Одесской и Карадагской биологических станций создан Институт биологии южных морей им. А.О. Ковалевского с центром в г. Севастополе.

Карадагская биологическая станция, основанная в 1914 г. доктором медицины приват-доцентом Московского университета Т.И. Вяземским, вошла в состав Академии наук Украины в 1937 г., но, как уже отмечалось, лишь в 1963 г. на ее базе было создано Карадагское отделение Института биологии южных морей им. А.О. Ковалевского АН УССР.

Каждый раз, приезжая в Крым, Борис Евгеньевич посещал Карадаг. В значительной степени благодаря его вниманию к проводящимся здесь научным исследованиям был построен экспериментальный гидробиологический комплекс для работы с морскими млекопитающими. Позднее, по ходатайству Академии наук УССР, Совет Министров УССР

принял постановление о создании на базе Карадагского филиала Института биологии южных морей им. А.О. Ковалевского АН УССР Карадагского государственного заповедника АН УССР, первоочередной целью которого было сохранение уникальной природы Карадага. Это решение стало не только новой вехой в истории учреждения, но и дало мощный толчок развитию новых направлений научных исследований этой живописной части Крымского полуострова, а именно: изучению геологии, растительного и животного мира наземной части Карадагского природного заповедника.

В год 50-летия АН УССР академические учреждения Крыма и, в частности Карадаг, посетила делегация АН СССР во главе с ее президентом академиком М.В. Келдышем. Делегацию принимал и сопровождал президент АН УССР академик Б.Е. Патон.

И сегодня Борис Евгеньевич много внимания уделяет Карадагу. Он всегда с интересом знакомится с новыми достижениями коллектива Карадагского природного заповедника НАН Украины и посещает музей природы Карадага.

В 1964 г. для решения экологических проблем Донбасса был основан Донецкий ботанический сад АН УССР. Это был сад нового типа, главным направлением деятельности которого стала промышленная ботаника, нацеленная на изучение взаимосвязи растений со средой промышленных регионов. За эти годы воплощены в практику многочисленные приемы биологической рекультивации техногенных экотопов, в частности путем восстановления нарушенных земель и создания многовидовых травянистых растительных сообществ. Сегодня Донецкий ботанический сад НАН Украины стал зеленой жемчужиной не только города, но и всего юго-востока Украины.

В начале 1960-х гг. Центральный республиканский ботанический сад АН УССР (ныне — Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины) находился на этапе подготовки к открытию для массового посещения, и к тому времени генеральный план строительства, включающий сбор растений, обустройство участков, создание ландшафтов, был практически выполнен. Руководил этими работами академик АН УССР Н.Н. Гришко. Но это был лишь один аспект генерального плана. Что касалось

строительных работ, то они были только начаты. Вместе с тем, благодаря организационным способностям доктора биологических наук, впоследствии избранного членом-корреспондентом АН УССР Е.Н. Кондратюка, руководству Президиума АН УССР и лично президенту АН УССР Б.Е. Патону, уже в 1964 г. объекты первой очереди строительства были сданы в эксплуатацию. 29 мая 1964 г. сад гостеприимно распахнул двери для киевлян и гостей города.

С первых лет руководства Академией Борис Евгеньевич Патон чрезвычайно большое внимание уделяет проблемам аграрного сектора экономики республики и государства. Он хорошо понимает, что развитие продовольственного рынка Украины в значительной мере зависит от уровня использования современных технологий, высокопродуктивных сортов и гибридов с учетом региональных и климатических аспектов. В связи с этим в 1969 г. академиком А.М. Гродзинским был инициирован вопрос создания отдела новых культур, который должен осуществлять интродукционные и селекционные исследования кормовых, пряно-ароматических и овощных культур, а также заниматься внедрением наиболее перспективных из них в аграрное производство. Идея была всесторонне поддержана президентом Академии наук УССР Б.Е. Патоном, и уже вскоре отдел создавал, изучал и внедрял в производство в разных республиках Советского Союза новые высокопродуктивные сорта и культуры, которые использовались на площадях более 1 млн га, что обеспечивало высокую экономическую эффективность. Работы в этом направлении остаются актуальными до сих пор.

И сегодня Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины ощущает постоянный интерес, внимание и заботу со стороны Президиума НАН Украины. За годы независимости завершено строительство одного из крупнейших в Европе теплично-оранжерейных комплексов, открыт ряд новых экспозиционных участков. Во время ежегодных выставок, которые проходят в павильоне «Наука» Национального выставочного центра Украины, Борис Евгеньевич всегда с интересом посещает стенд Национального ботсада.

За последние 50 лет Национальный ботанический сад превратился не только в ведущее научное учреждение,

результаты фундаментальных и прикладных научных исследований которого хорошо знают в мире, но и стал украшением и визитной карточкой Киева, любимым местом отдыха киевлян и гостей столицы.

Продолжая шаги Академии на пути популяризации естественных наук и создавая бесценные научные фондовые коллекции, в начале 60-х гг. директор Института зоологии АН УССР академик АН УССР И.Г. Пидопличко обратился к Борису Евгеньевичу с предложением создать в составе Академии природоведческий музей. 26 декабря 1963 г. Президиум АН УССР принял постановление о создании Музея природы АН УССР, а впоследствии, благодаря личному участию президента АН УССР Б.Е. Патона, постановлением Совета Министров СССР от 8 июня 1966 г. № 440 создан Центральный научно-природоведческий музей АН УССР. Это был экспозиционно-территориальный комплекс, состоящий из пяти музеев — Геологического, Палеонтологического, Зоологического, Ботанического и Археологического, в основу которых положен исторический принцип показа развития земной коры и органического мира, их эволюция и современное состояние. Экспозиция музея создавалась с 1966 г. по 1974 г., а ее общая площадь составила около 5 тыс. кв. м и размещалась в 20 залах. До 1995 г. Зоологический, Палеонтологический и Археологический музеи своим научным кадровым составом были подчинены Институту зоологии им. И.И. Шмальгаузена АН УССР.

Сейчас это отдельное научное учреждение, которое за время независимости получило национальный статус и впоследствии как Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины вошло в состав Отделения общей биологии НАН Украины.

Борис Евгеньевич неоднократно посещал Центральный научно-природоведческий музей АН УССР в составе международных, правительственных и академических делегаций.

Институт зоологии им. И.И. Шмальгаузена АН УССР постоянно ощущал внимание и помощь президента Академии в решении сложных научных и организационных вопросов, возникающих в разные периоды развития зоологической науки. Например, решением Президиума АН УССР

в институте был создан отдел цитологии и гистогенеза, в котором уже в течение последних 15 лет ведутся исследования по космической биологии, в т. ч. изучаются процессы, происходящие в костном скелете и кроветворных органах млекопитающих в условиях невесомости.

Хорошо известны взвешенные решения президента Академии по созданию ряда научных программ, направленных на изучение различных аспектов последствий техногенной катастрофы на Чернобыльской АЭС. В частности, с 1986 г. в рамках общеакадемической программы специалисты Института зоологии им. И.И. Шмальгаузена АН УССР развернули масштабные исследования по изучению состояния биоразнообразия 30-километровой зоны отчуждения ЧАЭС, проблем и перспектив восстановления её флористических и фаунистических комплексов и, прежде всего, крупных копытных, которые непосредственно влияют на восстановление травяного покрова и залеснения этих территорий. Одним из результатов данных исследований стала интродукция в зону отчуждения группы лошадей Пржевальского, которые не только прекрасно адаптировались к новым условиям существования, но и увеличили свое поголовье.

Очередным свидетельством внимания Б.Е. Патона к развитию региональной науки стала организация в 1974 г. на базе трех научных отделов Научно-природоведческого музея АН УССР и лаборатории экспериментальной морфологии растений, возглавляемой членом-корреспондентом АН УССР А.С. Лазаренко, Львовского отделения Института ботаники АН УССР. Данное отделение развернуло актуальные комплексные, стационарные исследования по Международной биологической программе, а впоследствии по программе ЮНЕСКО «Человек и биосфера» (МАБ). Спустя почти 20 лет, в 1991 г., отделение было реорганизовано в Институт экологии Карпат НАН Украины. Создание во Львове при содействии Б.Е. Патона лаборатории экспериментальной морфологии растений в 1963 г. было свидетельством поддержки А.С. Лазаренко, которого тогда «как менделиста-морганиста» лишили права заведовать кафедрой во Львовском госуниверситете.

Как президент АН УССР Борис Евгеньевич много внимания уделял Институту ботаники АН УССР. За эти годы он

неоднократно посещал институт и каждый раз особый интерес проявлял к коллекции растений — гербарию. Данный гербарий, основанный ещё в 1921 г., содержал уникальные старинные, именные коллекции, отображающие разнообразие фито- и микобиоты всех ботанико-географических районов Украины и флористических областей Земли.

Одним из важнейших и насущных вопросов в развитии научных исследований института было не только сохранение для потомков уникальной коллекции образцов растений, которая имеет большое научное и историко-культурное значение, но и её дальнейшее пополнение. Основным препятствием на этом пути была необходимость замены устаревших деревянных шкафов, которые не отвечали требованиям к хранению гербарных образцов, на современные металлические боксы. Именно такие боксы, по решению Президиума АН УССР, были заказаны в Венгрии и смонтированы её специалистами в институте. Сейчас гербарий Института ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, насчитывающий более 2 млн единиц хранения, является крупнейшим в Украине и одним из 30 крупнейших в мире.

Невозможно не вспомнить об особо теплом отношении Б.Е. Патона к Национальному дендрологическому парку «Софиевка» НАН Украины. Впервые ему пришлось посетить дендропарк после разрушительного наводнения в апреле 1980 г. Президиум НАН Украины во главе с её президентом много сделал, чтобы помочь трудолюбивому коллективу «Софиевки» не только восстановить парк, но и приумножить его культурные и научные богатства, сформировать его как самостоятельное научное учреждение. Посетив «Софиевку» в год её 200-летия, Борис Евгеньевич оставил такую запись в книге отзывов: «Много лет я не был в «Софиевке», очень соскучился, и наконец мечта моя осуществилась. Мы увидели чудесное творение природы в гармонии с человеческим гением. Славный коллектив нашей «Софиевки» сделал невозможное — знаменитый парк, все его замечательные природные памятники и фонтаны стали еще лучше. В этом огромная заслуга коллектива подвизников-сотрудников вечного заповедника природы и любви. Слава всем и вечная благодарность!».

Учитывая значительный научный и кадровый потенциал, постановлением Президиума НАН Украины от 06.04.05 № 68 «О праздновании 50-летия Национального дендрологического парка «Софиевка» как научного учреждения НАН Украины» дендропарку присвоен статус научно-исследовательского института НАН Украины. А осенью того же года состоялось выездное заседание бюро Президиума НАН Украины, на котором президент НАН Украины Б.Е. Патон лично поздравил коллектив дендропарка с 50-летием с момента вхождения «Софиевки» в состав НАН Украины.

В мае 2008 г. во время очередного посещения «Софиевки» президент НАН Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон в память для будущих поколений посадил саженец дуба в Мемориальной зоне растительных композиций, посаженных известными людьми Украины и мира.

С целью расширения фундаментальных теоретических исследований в различных аспектах физиологии и биохимии растений в мае 1962 г. Украинский научно-исследовательский институт физиологии растений, который до 1959 г. входил в состав АН СССР, был выведен из подчинения Украинской академии сельскохозяйственных наук и возвращен Академии наук УССР.

В этом институте были развернуты исследования фотосинтеза, роста и развития растений, питания, устойчивости, водного режима и других разделов современной физиологии растений. При институте было создано опытное хозяйство, на котором испытывались новые технологии использования удобрений, в частности обогащение микроэлементами, новые комбинации гербицидов. Борис Евгеньевич уделял чрезвычайно большое внимание работе института: практически ежегодно он посещал поля этого опытного производства, на базе которых проводились и проводятся до сих пор «Дни поля», ставшие настоящей школой высоких урожаев.

Следует отметить, что при содействии президента АН УССР академика Б.Е. Патона в 1986 г. Институт физиологии растений АН УССР после объединения с генетическими отделами Института молекулярной биологии и генетики АН УССР был реорганизован в Институт физиологии растений и генетики АН УССР. Целью такой реорганиза-

ции было стремление объединить методы физиологии и биохимии растений с практикой получения новых сортов сельскохозяйственных растений. В результате этого за последнюю четверть века институт стал флагманом Национальной академии наук Украины по разработкам в области проблем аграрного сектора и ведущим научно-исследовательским учреждением Украины, выполняющим широкий спектр важных фундаментальных и прикладных исследований по основным направлениям физиологии растений и генетики. Об этом свидетельствуют многочисленные государственные премии, награды и отличия, а также внедренные в сельскохозяйственное производство разработки и созданные высокопродуктивные сорта озимой пшеницы, кукурузы и т.д. К этим достижениям института неизменно проявляли интерес руководство УССР, СССР и независимой Украины, а также ведущие производители сельхозпродукции.

Развитие Института гидробиологии НАН Украины и его основные направления научной деятельности всегда были связаны с потребностями народного хозяйства и постоянно находились в поле зрения Президиума Академии наук и её президента — академика Б.Е. Патона. В частности, в 60-е гг. особую остроту приобрела проблема качества питьевой воды, подаваемой населению водопроводами в городах и поселках Украинской ССР. Ведущие в те годы крупномасштабные гидротехнические строительства на Днепре и других реках Украины сопровождались массовым развитием планктонных синезеленых водорослей в созданных водохранилищах, что стало проблемой общесоюзного значения. Для выяснения биологической сущности явления «цветения» воды была создана общесоюзная программа, в разработке и контроле которой принимали постоянное участие Президиум Академии наук и ее президент академик Б.Е. Патон.

Развитие Института гидробиологии было тесно связано с разработкой проектов перенаправления части водного стока Днепра в малообеспеченные водными ресурсами регионы Украины. В первую очередь это касалось исследования вопросов положительных и отрицательных последствий такого строительства. Благодаря принципиальной

позиции академика Б.Е. Патона было приостановлено выполнение проекта перекрытия Днепровско-Бугского лимана и создание системы каналов. Деятельность гидробиологов в области исследования общезкологических закономерностей способствовали созданию нового направления биологической науки — гидроэкологии, которая сейчас преподается во многих вузах страны.

В целях дальнейшего развития гидробиологической науки Академией наук СССР было принято решение о строительстве нового современного лабораторного корпуса Института гидробиологии. Уже через 4 года, в 1984 г., при поддержке и личном содействии академика Б.Е. Патона строительство было успешно завершено и новое здание Института гидробиологии введено в эксплуатацию.

В 1992 г. Госпищепром Украины и Академия наук Украины издали совместный приказ о создании Института пищевой химии и технологии Госпищепрома Украины и АН Украины. Спустя десять лет при поддержке президента НАН Украины академика НАН Украины Б.Е. Патона институт был передан Академии наук и введен в состав Отделения общей биологии НАН Украины. За эти годы институт не только сменил название на Государственное учреждение «Институт пищевой биотехнологии и геномики НАН Украины», но и, переориентировав направления научных исследований, начал активно развиваться. Его кадровый состав, в значительной мере за счет Института клеточной биологии и генетической инженерии НАН Украины и выпускников вузов, пополнился талантливыми молодыми учеными и научными кадрами высшей квалификации. Сейчас это одно из наиболее динамично развивающихся и оснащенных современным научным оборудованием научных учреждений Отделения общей биологии НАН Украины.

Всем хорошо известен вклад Бориса Евгеньевича в исследование космоса и развитие космической науки. Обычно космические исследования ассоциируются со сложной техникой и приборами. Вместе с тем, освоение вселенной невозможно представить без развития биологических исследований в этой области. Именно при непосредственном внимании и содействии академика НАН Украины Б.Е. Патона в биологических учреждениях АН СССР

были начаты научные исследования влияния факторов космического полета на рост и развитие живых существ. Его живой интерес к результатам исследований, искреннее желание понять суть вопроса и помочь непременно способствовали успеху, преодолению трудностей, возникавших при проведении наземных экспериментов и особенно при подготовке полетных опытов. Признанием важности результатов, полученных при данных научных экспериментах, стало награждение коллектива ученых-биологов и летчика-космонавта Г.М. Гречко Государственной премией Украины в области науки и техники в 1979 г. за цикл работ «Микроорганизмы в космическом полете».

В годы независимости в исследованиях области космической биологии и медицины участвуют 13 академических учреждений, среди которых: Институт ботаники им. Н.Г. Холодного, Институт зоологии им. И.И. Шмальгаузена, Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко, Институт физиологии растений и генетики. Постоянную поддержку и внимание Борис Евгеньевич оказывал подготовке и проведению на борту шаттла «Колумбия» совместного украинско-американского космического биологического эксперимента с участием отечественного космонавта-исследователя Леонида Каденюка. 19 ноября 1997 г. на старте этого космического корабля вместе с нашими учеными присутствовал и Борис Евгеньевич Патон.

Говоря о результатах научных исследований в области общей биологии за последние полвека, следует отметить, что осуществлен большой объем плодотворных фундаментальных исследований и практических научных работ. Это: изучение и систематизация флоры и фауны Украины; изобретение методов борьбы с болезнями и вредителями растений; создание, интродукция и акклиматизация новых ценных и чрезвычайно продуктивных сортов и культур сельскохозяйственных растений, что в свою очередь дало возможность получать рекордные урожаи; исследование проблем гидробиологии морских и пресных водоемов; решение актуальных экологических проблем и разработка научных основ сохранения и восстановления биоразнообразия. Много сделано в вопросах рационального использования и охраны растительного и животного

мира, формирования научных основ оптимального использования его ресурсов при сохранении биоразнообразия. После аварии на Чернобыльской АЭС большое внимание ученых-биологов было сосредоточено на изучении и прогнозировании генетических последствий загрязнения окружающей среды для человека, флоры и фауны. Полученные зоологами результаты по функциональной морфологии и биомеханике, бионике и цитологии стали важной предпосылкой для решения ряда практических задач в технике, сельском хозяйстве и медицине. Развитие современных биотехнологий открывает безграничные возможности как для сельского хозяйства и энергетики, так и для медицины.

Разработки институтов и ученых Отделения общей биологии НАН Украины высоко оценены в Украине и мире. Об этом свидетельствуют многочисленные государственные премии в области науки и техники УССР и СССР, Украины и России, международные премии и награды, награды Президента Украины, Верховной Рады и Правительства Украины и т.д.

За последние 50 лет в составе Отделения общей биологии НАН Украины существенно увеличилось количество научных учреждений. Сейчас Отделение насчитывает 11 институтов, из которых 2 двойного подчинения, 3 ботанических сада, 2 научно-природоведческих музея, 1 научный центр, 3 дендропарка, 5 заповедников и 1 научная станция. В новом тысячелетии количество научно-исследовательских учреждений в отделении увеличилось на 25 %, но основы для подавляющего числа из них были заложены именно в последние 50 лет, в период, когда президентом Академии был Борис Евгеньевич Патон.

Сейчас, когда биологические исследования продолжают развиваться как на земле, так и в космосе, и когда настоящее ставит новые научные задачи, ученые-биологи уверенно преодолевают трудности, зная, что всегда могут обратиться к Борису Евгеньевичу и встретить его дружескую улыбку, совет и помощь.

Характерной особенностью стиля многогранной деятельности Бориса Евгеньевича Патона является комплексный подход к решению научно-технических проблем.

особенно тех, которые имеют общегосударственное значение. Глубокая эрудиция и аналитическое мышление позволяют ему предсказывать возможные последствия научных исследований и обеспечивать максимально эффективное использование их на практике.

Академик Б.Е. Патон всегда был и остается генератором новых идей, чувствующим перспективные направления в современной науке и связывающим результаты фундаментальных исследований с потребностями общества.

*Подготовлено институтами
Секции химических и биологических наук НАН Украины
под общей редакцией академика В.Д. Походенко*

Б.Є. ПАТОН І ПРІОРИТЕТНИЙ РОЗВИТОК СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Академік Борис Євгенович Патон — знакова постать у вітчизняній науці, учений з винятковим загальнонауковим обширом. Творець концепції цілеспрямованих фундаментальних досліджень, блискучий організатор (а в багатьох випадках — і фундатор) усього спектру прикладних студій в Україні, всесвітньо знаний фахівець у галузях електророзварювання, матеріалознавства (в тому числі космічного) та спецелектрометалургії, він також глибоко розуміє й цивілізаційні, засадничі виміри суспільного і гуманітарного знання. Науковий та науково-організаційний доробок Бориса Євгеновича засвідчує, що саме завдяки його підтримці в Академії наук набули пріоритетного значення дослідження в галузях економіки, соціальних і економічних проблем України і зарубіжних країн, історії, археології, філософії, держави та права, літератури, мовознавства і мистецтвознавства та ін.

Демократична і творча атмосфера, що упродовж кількох десятиліть впроваджується в життя Академії її президентом, сприяла утвердженню в ній інтелектуальної свободи і самостійності наукової думки; відмові від застарілих стереотипів мислення і формуванню плюралізму поглядів, сміливому пошукові нових світоглядних парадигм, відкритості української науки до сприйняття надбань світової наукової думки. Винятковий потяг до нового, непересічне відчуття цивілізаційної та наукової перспективи, вміння не просто оцінити сучасні тенденції наукового розвитку, а й передбачити їх, організувати академічну спільноту на випереджаючий науковий пошук — усе це притаманне Борису Євгеновичу стосовно не лише близьких йому за фахом технічних і природничих наук, але й суспільних і гуманітарних дисциплін.

Не буде перебільшенням твердження, що в роки незалежності відбувся справжній прорив у розвитку суспільних і гуманітарних досліджень у Національній академії наук України. За підтримки президента Академії істотно розширилася, урізноманітнілася і поглибилася науково-дослідна проблематика, посилюється її зв'язок із завданнями розробки новітніх технологій та запитамі інноваційного розвитку. Діяльність Академії наук набула більш тісного пов'язання з потребами українського суспільства, академічна наука стала відігравати помітну роль в економічному, культурному і духовному житті країни. Формуючи пріоритетні напрямки досліджень, оновлюючи методологічний інструментарій, використовуючи потенціал щойно тоді доступних джерельних інформаційних ресурсів, вчені-суспільствознавці спрямували свої зусилля на переосмислення та об'єктивне відтворення минулого України, формування наукового світогляду, політичної та правової культури громадян, відродження почуття національної гідності та патріотизму, піднесення національної самосвідомості, створення умов для духовного, національного і культурного відродження українського народу. Першочергові завдання постали у сфері наукового забезпечення модернізаційних процесів в економіці держави.

Фундамент для розвитку цих пріоритетних для держави досліджень було закладено в часи президентства Б.Є. Патона ще в АН УРСР. За складних (передусім — для соціогуманітарних дисциплін) умов тотального ідеологічного диктату та панування командно-адміністративної системи в СРСР керівництву Президії Академії за сприяння її президента академіка Б.Є. Патона вдалося забезпечити вагомий внесок академічних установ у розвиток економічних, соціальних, історичних, археологічних, філософських, правових, літературознавчих та лінгвістичних досліджень, зміцнення інформаційної бази наукової діяльності, започаткувати ряд принципово нових напрямів суспільних і гуманітарних дисциплін.

З обранням Б.Є. Патона президентом АН УРСР безпосередньо пов'язані чергові зміни у структурі Академії, що відбулися за його ініціативи. Їх затвердив Статут Академії від 17 серпня 1963 р., згідно з яким для керівництва роботою Відділів і наукових установ було утворено три Секції:

1. Секція фізико-технічних і математичних наук; 2. Секція хіміко-технологічних і біологічних наук; 3. Секція суспільних наук. До Секції суспільних наук увійшли: Відділ економіки, історії, філософії і права та Відділ літератури, мови і мистецтвознавства.

22 квітня 1971 р. Загальні збори АН УРСР прийняли рішення перейменувати «відділи АН УРСР» у «відділення АН УРСР». За новим Статутом АН від 30 грудня 1976 р. у структурі Секції суспільних наук АН було змінено Відділи на Відділення та утворено нове Відділення економіки (постанова Президії АН УРСР від 15.07.76 № 254), що стало знаковою подією у розвитку академічної економічної науки. Ініціатором його створення був особисто президент Академії Б.Є. Патон.

Згідно з постановою, до складу Відділення економіки увійшли: академіки: О.М. Алімов, П.І. Багрій, І.І. Лукінов, М.М. Паламарчук, С.М. Ямпольський, а також членкореспонденти: П.І. Верба, О.С. Короїд, В.К. Мамутов, М.Т. Мелешкін, О.О. Нестеренко, П.О. Хромов, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно.

Президією АН УРСР на відділення було покладене науково-методичне керівництво низкою наукових установ: Інститутом економіки та його Львівським, Одеським, Харківським відділеннями, Інститутом економіки промисловості з філіалами у Ворошиловграді та Дніпропетровську. Радою по вивченню продуктивних сил Української РСР. За пропозицією Б.Є. Патона відділення очолив видатний економіст, академік Іван Іларіонович Лукінов.

Учені-економісти новоствореного відділення працювали над багатьма актуальними проблемами, зокрема над удосконаленням механізму господарювання. Зрозуміло, що в ті часи можливість обстоювати необхідність переходу до ринкових відносин, застосування випробуваних світовою практикою принципів матеріальної оцінки результатів праці людини, госпрозрахунку була жорстко обмеженою. Однак незважаючи на це, в згаданий період академіком П.І. Багрієм були збудовані оригінальні моделі причинно-наслідкових зв'язків товарного виробництва та взаємозв'язку чинників, що визначають зміну вартості продукту. Ним уперше в аналіз схем відтворення було введено поняття «капітало-місткість». У роботах академіка П.М. Першина значна увага

приділялась проблемам економіки сільського господарства, землевпорядкування, районного планування, земельної ренти, власності, розвитку продуктивних сил. Академіком І.І. Лукіновим детально досліджені суперечливі процеси структурних змін та факторів, що визначають формування витрат і рентабельності сільськогосподарського виробництва. У той самий час він розвиває теорію земельної ренти, розробляє проблеми відносин власності, розподілу, ціноутворення в системі відтворювальних процесів, дії закону вартості, еквівалентності обміну, обчислення й аналізу ефективності виробництва, визначення величини чистого доходу та оптимальної рентабельності. Результати досліджень І.І. Лукінова знайшли своє відображення у «проривних», як для того часу, монографіях «Відтворення і ціни» (відзначена в 1979 р. Державною премією УРСР у галузі науки і техніки), «Ціноутворення і рентабельність виробництва сільськогосподарських продуктів» та ін.

В установах відділення достатньо обґрунтовано аналізувалися проблеми народонаселення, демографічні аспекти відтворення трудових ресурсів, професійної орієнтації та профвідбору. У працях науковців з цієї тематики ще у 70-х рр. минулого століття відзначалося, що в демографічному розвитку України склалася несприятлива ситуація: зниження народжуваності не забезпечувало навіть просто-го відтворення населення, натомість зростала смертність у працездатному віці. Чимало реальних оцінок містилося у працях, присвячених соціально-економічним проблемам села, використання морських ресурсів, охорони навколишнього середовища. Було проведено економічну оцінку збитків, яких завдає народному господарству шкідлива дія промислового забруднення, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та ін.

Велике значення для вирішення народногосподарських завдань мала проблематика розвитку і розміщення виробничих сил України, комплексного використання природних і трудових ресурсів, економічного районування. Вчені, які займалися цими питаннями, поглиблювали дослідження раціонального розміщення продуктивних сил з урахуванням екологічних аспектів, аналізували можливість використання мінерально-сировинних ресурсів і відходів виробництва.

Значна увага керівництвом Президії Академії приділялася розвитку гуманітаристики. За підтримки Б.Є. Патона установи АН УРСР намагалися повноцінно реалізувати свій потужний дослідницький потенціал у цій царині. Унікальним на теренах СРСР став проект «Історія міст і сіл Української РСР» (у 26-ти томах). Це фундаментальне видання, підготовлене на базі Інституту історії АН УРСР за участю понад 100 тис. осіб під керівництвом академіка П.Т. Тронька, у 1976 р. було удостоєне Державної премії СРСР у галузі науки і техніки.

У 1980 р. вчені Академії Ю.Ю. Кондуфор, П.С. Сохань, А.В. Лихолат, Г.Я. Сергієнко, М.Н. Лещенко, П.П. Гудзенко, В.О. Голобуцький, І.І. Артеменко, Ф.Є. Лось були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за перше у повоєнні десятиліття багатотомне видання «Історія Української РСР» (у 8-ми томах, 10-ти книгах). Залишаючись помітними пам'ятками історичної думки другої половини ХХ ст., обидві багатотомні праці завдяки величезному обсягу фактичного матеріалу, впровадженого у науковий обіг, досі не втратили свого довідкового значення.

Ефективно працювали історики науки і техніки, очолювані академіком Й.З. Штокалом. Чотиритомна «Історія вітчизняної математики» (1966–1970) здобула нагороду Міжнародної академії історії науки. Залишили слід в історії науки і техніки двотомна «Історія технічного розвитку вугільної промисловості Донбасу» (1969), узагальнюючі праці з історії електрозварювання, біології, геології, хімії, матеріалознавства тощо.

Предметний інтерес Б.Є. Патона до вивчення давньої історії України, її культури і побуту суттєво сприяв розширенню досліджень у галузі археології. Завдяки підтримці Президії АН УРСР виросла ціла плеяда кадрових археологів, проведено великий обсяг експедиційних та теоретичних робіт. Особлива увага приділялася вивченню проблем етногенезу і ранньої історії східних слов'ян, місця і ролі слов'янських племен у європейських подіях на рубежі першої половини I тисячоліття н.е., виникнення та розвитку міст Київської Русі, історії і культури давнього Києва.

Археологічні дослідження ознаменувалися важливими науковими відкриттями, що дозволили по-новому висвітлити історію і культуру населення сучасної території

України з епохи палеоліту до пізнього середньовіччя. Відкриття й ретельне вивчення слов'янських пам'яток середина I тисячоліття н. е. — бази, на якій склалася давньоруська культура, — дозволило отримати цінні дані для розробки питань генези й розвитку давньоруських міст та їх соціально-економічної структури, економічних передумов виникнення Київської Русі, інших проблем середньовічної та ранньомодерної доби. Новими відкриттями збагатили науку археологічні дослідження в Києві.

Визнанням високих заслуг академічної археології стало нагородження у 1977 р. учених Академії С.М. Бібікова, Д.Я. Телегіна, О.І. Тереножкіна, В.А. Ільїнської, М.П. Кучери, С.С. Березанської, О.Г. Шапошникової, Л.М. Славина, В.Й. Довженка Державною премією УРСР у галузі науки і техніки за тритомну синтетичну працю «Археологія Української РСР». Відзначення 1500-літнього ювілею Києва стало потужним поштовхом до поглиблення киевознавчих досліджень. У 1983 р. П.П. Толочко, С.О. Висоцький, Я.Є. Боровський, С.Р. Кілієвич, Г.Ю. Івакін, І.І. Мовчан, М.А. Сагайдак, В.О. Харламов були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за цикл праць з історії середньовічного Києва.

Починаючи з 60-х років ХХ ст., у суспільствознавстві розпочалися процеси подолання усталених ідеологічних стереотипів, суттєво розширився діапазон досліджень, зокрема дослідження української філософської думки, сформувалися колективи вчених, спроможних вирішувати фундаментальні філософські проблеми. Серйозним кроком уперед у розвитку таких досліджень стало видання зібрання творів видатного філософа-гуманіста XVIII ст. Г.С. Сковороди. Також започатковано вивчення філософської спадщини професорів Києво-Могилянської академії, яка є унікальним явищем в історії української духовної культури. За безумовної підтримки керівництва Академії українські вчені-гуманітарії почали ефективно розробляти проблеми етики, естетики, культурології. Систематично вичалася спадщина Ф. Прокоповича, здійснені наукова робота і підготовка до видання його філософських праць у трьох томах. Науковою школою П.В. Копніна — В.І. Шинкарука були закладені основи філософського вивчення проблем людини, світогляду, логіки та методології наукового пізнання.

У 1982 р. вчені Академії В.І. Шинкарук, В.П. Іванов, В.Г. Табачковський, М.О. Булатов були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за цикл праць «Світоглядні проблеми матеріалістичної діалектики і методологія соціального пізнання».

У 60–80-ті роки в Україні в Інституті держави і права АН УРСР підготовлено ряд кваліфікованих правників. Учені-юристи брали активну участь у розробці цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального кодексів УРСР, інших кодифікаційних роботах, розробляли питання правового регулювання господарських відносин. З'явився ряд цікавих праць у галузі міжнародного права. У 1977–1978 рр. інститут узяв активну участь у підготовці проекту Конституції УРСР 1978 р. У 1981 р. двотомник «Історія держави і права Української РСР» отримав Державну премію УРСР у галузі науки і техніки (відповідальний редактор — академік Б.М. Бабій, співавтори — В.М. Терлецький, А.П. Таранов, В.В. Мрига, В.Є. Бражников та ін.). Не менш вагомі дослідження і цікаві наукові проекти здійснювалися й іншими установами соціогуманітарного профілю.

В атмосфері відлиги і загального суспільного піднесення післясталінської доби відбувалися системне оновлення українського літературознавства і лінгвістики, реалізація важливих для їх розвитку проектів. Так, наприклад, завершення підготовки й успішне видання фундаментального академічного Повного зібрання творів Т.Г. Шевченка в 10 томах у ювілейному 1964 році безпосередньо пов'язані з президентом Академії наук УРСР Борисом Євгеновичем Патонем, який, будучи вже на той час всесвітньо знаним вченим-фахівцем у багатьох технічних галузях, активно підтримував усі академічні заходи, спрямовані на гідну підготовку до 150-річчя від дня народження Великого Кобзаря.

Важливим внеском академічного шевченкознавства у всенародне відзначення цього ювілею стали підготовлені під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР Є.П. Кирилюка й видані за підтримки Бориса Євгеновича масовим накладом ґрунтовна наукова біографія Т.Г. Шевченка (1964), а також видана у цьому ж році фундаментальна монографія Є.П. Кирилюка «Т. Шевченко. Життя і творчість», удостоєна Ленінської премії (1964). Етапними у розвитку шевченкознавчої науки у наступні роки стали й колектив-

ні монографії «Шевченкознавство. Підсумки й проблеми» (1975), «Творчий метод і поетика Шевченка» (1980).

Своєрідним енциклопедичним підсумком багаторічних наукових пошуків у галузі шевченкознавства стали успішна підготовка й видання унікального «Шевченківського словника» у 2 томах (1977), удостоєного в 1980 р. Державної премії УРСР імені Т.Г. Шевченка.

Уже в ці роки Борис Євгенович активно зацікавився проблемами збереження рукописної спадщини Тараса Шевченка та інших видатних українських письменників, підготовки до друку нового, вже справді Повного видання творів Шевченка, персональної енциклопедії «Шевченківська енциклопедія».

Зокрема, глибоко вражений унікальною скарбницею національних архівів і рукописних книг — Матенадараном, з якою ознайомився під час відвідання Академії наук Вірменії, Борис Євгенович перейнявся наміром побудувати і в Україні, в Києві, також не менш привабливе приміщення для зберігання нашої, української національної архівної й рукописної спадщини. І пам'ятав про це: звертався, і неодноразово, з приводу збереження рукописів Т.Г. Шевченка та інших класиків української літератури до Президентів України, до чого не всі уряди України, пропонуючи підтримати спорудження у Києві аналогічного Матенадарану науково-дослідного і культурно-інформаційного центру «Шевченківський дім».

Якісні зрушення, пов'язані з підтримкою Президії Академії наук УРСР, очолюваною Борисом Євгеновичем, відбулися і в галузі дослідження проблем історії української літератури. Їх результатом стала публікація фундаментальних праць, присвячених різним періодам історії української літератури: ґрунтовних колективних монографій про літературу Київської Русі, літературу XIV — першої половини XVI ст., кінця XVI—XVII ст., XIX і XX ст., про латиномовну і польськомовну літературу в Україні. На базі цих досліджень упродовж двох десятиліть було створено масштабну синтетичну працю — «Історію української літератури» у 8 томах (1960–1980), у якій з найбільшою, хоч і нерівномірною фактичною повнотою було представлено літературний процес від часу Київської Русі до 80-х років XX століття. Паралельно публікувалися багатотомні зібрання творів таких класиків української літератури, як П. Грабовський,

С. Васильченко, М. Коцюбинський, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Л. Боровиковський, С. Руданський, Л. Глібов, А. Кримський, І. Котляревський, А. Тесленко, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, М. Кропивницький, І. Манжура, Я. Щоголів, Уляна Кравченко, В. Самійленко, О. Кобилянська, В. Стефаник, Марко Черемшина, Леся Українка та ін.

Справді значним досягненням українських літературознавців став вихід у світ академічного зібрання творів І.Я. Франка у 50-ти томах (1976–1986), удостоєного в 1988 р. Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка.

Енергійною підтримкою з боку керівництва Академії користуються народознавчі й мистецтвознавчі студії, передусім — у справі кадрового забезпечення досліджень. Уже в перші роки президентства Бориса Євгеновича Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Т. Рильського (з 1992 р. — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського) стає найбільшим за чисельністю серед гуманітарних установ АН УРСР, а свідченням результативності досліджень його вчених — видання багатьох ґрунтовних наукових праць, знакових для всієї вітчизняної народознавчої й мистецтвознавчої науки. Серед них — академічний звід текстів у 27-ми томах у серії «Українська народна творчість» (за редакцією академіка АН УРСР М.Т. Рильського), інші фундаментальні публікації.

Не проходили повз увагу президента Академії вагомі результати досліджень української лінгвістики. Ще у вересні 1975 р. Б.Є. Патон відвідав Інститут суспільних наук АН УРСР й підтримав створення двотомного «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», автори якого згодом отримали академічну премію ім. І.Я. Франка. За безпосередньої підтримки президента здобули високу державну й академічну оцінку автори фундаментальної лексикографічної праці — «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980) — найвагомішого здобутку лексикографів радянського періоду: академіки АН УРСР І.К. Білодід і В.М. Русанівської, мовознавці Л.С. Паламарчук, А.А. Бурячок, В.О. Вієник, Г.М. Гнатюк, С.І. Головацький, Л.О. Година, Л.Г. Скрипник, Т.К. Черторицька і Л.А. Юрчук стали лауреатами Державної премії СРСР у галузі науки і техніки.

Важливим науково-організаційним заходом у розвитку славістики в галузі мовознавства стало створення у складі цього Інституту, згідно з рішенням Президії АН УРСР й за особистого сприяння президента Академії відділу загально-го і слов'янського мовознавства, який очолив академік АН УРСР Л.А. Булаховський, а потім — його учень (у подальші роки член-кореспондент і академік АН УРСР) О.С. Мельничук.

Постійну увагу Президія Академії приділяла роботі з аспірантами, зокрема їх філософсько-методологічній підготовці, яку від 1954 р. здійснювала Кафедра філософії. У 1987 р. була підтримана ініціатива Кафедри щодо створення при наукових центрах АН УРСР (Донецькому, Західному, Південно-східному, Південному) її відділень, що дало можливість поліпшити філософсько-методологічну підготовку аспірантів та молодих науковців у регіональних академічних осередках.

Новий етап розвитку української гуманітаристики, що поступово звільнялася від ідеологічних догм, пов'язаний з періодом перебудови й наступного проголошення незалежності України. З середини 1980-х рр. в умовах демократизації суспільного життя в СРСР за сприяння керівництва АН УРСР були розгорнуті дослідження життя і творчості, наукового доробку практично всіх, обійдених у радянський час увагою, діячів української культури і науки. Передусім було повернуто до наукового й культурологічного обігу твори до того заборонених письменників — П. Куліша, В. Самійленка, Г. Чупринки, С. Черкасенка, В. Винниченка, С. Єфремова та ін., що надало літературному процесу XIX — початку XX ст. належної повноти, дозволило показати всю його багатобарвність та ідейно-естетичне розмаїття.

Першим вагомим успіхом у розвитку зазначених досліджень стала фундаментальна «Історія української літератури XX ст.», опублікована Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка напередодні проголошення незалежності України (1988). Плідне поєднання в цій роботі досвіду науковців старшого покоління, запалу молодих літературознавців, спрямованість їхніх досліджень на деідеологізацію історії літератури, відмова від політичних критеріїв в оцінці літературних явищ і постатей дозволили створити справді якісно новий підручник, який користувався надзвичайним попитом у

науковців, викладачів і, зрозуміло, студентів, а його останнє, доповнене і перероблене видання (1993 – 1995 рр.) було заслужено удостоєне в 1996 р. Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка.

Водночас за організаційного й фінансового сприяння Академії розгортаються небачені досі масштабні археографічні дослідження. Постановами Президії АН УРСР забезпечуються видавничими лімітами в академічному видавництві «Наукова думка» видання щойно відродженої Археографічної комісії АН УРСР. Знаковою подією, що засвідчила якісний прорив тогочасної академічної історіографії, стала підготовка до друку творчої спадщини академіка М.Грушевського у багатотомній серії «Пам'ятки історичної думки України», передусім – його основної праці «Історія України-Руси».

Із здобуттям Україною незалежності у 1991 р. перед академічною соціогуманістикою постало завдання першорядної ваги щодо фундаментального, з урахуванням новітніх методологічних підходів та здобутків вітчизняної і зарубіжної україністики, осмислення історичного досвіду українського народу, його державницьких і культурних традицій, особливостей формування та утвердження національної ідеї, консолідації української нації, її боротьби за державницьке самоствердження, повноправну інтеграцію до європейського і світового співтовариства.

Успішне вирішення цього важливого завдання безпосередньо залежало від кардинального оновлення основних напрямів соціогуманітарних досліджень та їх інституційної бази. Це були глобальні виклики епохи цивілізаційного злему, на які треба було адекватно і гідно відповісти.

Узагалі керувати величезною і складною системою провідних наукових установ держави у кризові часи – величезна відповідальність і нелегке завдання, адже треба було не лише свідомо і послідовно ламати усталені організаційні, фінансово-економічні засади функціонування установ науки, але й деідеологізувати й деполітизувати цілу соціогуманітарну сферу, причому робити це обережно, аби нейтралізувати можливі негативні наслідки, що неминуче супроводжують будь-яку реорганізацію науки.

У ті часи, попри серйозні кадрові втрати (частина талановитих, переважно молодих і мобільних учених залишила

батьківщину, прийнявши запрошення провідних західних наукових центрів), академічним установам вдалося зберегти кадровий і науковий потенціал, вберегти Академію від маргіналізації, не пустити «з молотка» потужну матеріальну базу академічної науки, зрештою, не втратити суспільний імідж і водночас не перетворити науку на інструмент маніпулювання політиків, зберегти пріоритети фундаментальних досліджень в усіх сферах життя суспільства.

Як результат цілеспрямованих зусиль Президії НАН України і її президента, вже в перші роки незалежності склад наукових установ у сфері соціогуманітарних наук суттєво поповнився. Розпочата реструктуризація радикально розширила можливості суспільних і гуманітарних наук активно впливати на економічні, соціальні, політичні перетворення й культурне життя країни, на розвиток громадянського суспільства та формування національної свідомості, відродження історичної пам'яті українського народу. Яскравим свідченням ефективності діяльності Президії НАН України, спрямованої на розширення потенціалу соціогуманітарних досліджень, є той факт, що загальна кількість академічних наукових установ і автономних підрозділів Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України зросла за два десятиліття майже втричі – з 15-ти до 40-ка (Відділення економіки – до 10-ти; Відділення історії, філософії та права – до 20-ти; Відділення літератури, мови та мистецтвознавства – до 10-ти).

Особливо «щедрими» на новостворені установи виявилися перші роки незалежності. Так, з метою кардинального розширення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі економіко-екологічних проблем приморських регіонів, морегосподарських комплексів і морського природокористування постановою Президії АН УРСР від 08.05.91 № 127 на базі Одеського відділення Інституту економіки АН УРСР було утворено Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень АН УРСР. Про результативність цих заходів свідчить, зокрема, те, що лише останніми роками до центральних органів виконавчої влади були представлені важливі розробки Інституту: «Морська доктрина України на період до 2035 р.» (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.09 № 1307) та «Стратегія транспортної безпеки» (розглянута на засіданні Ради національної безпеки і оборони України 01.12.2009 р.).

Для створення надійного наукового фундаменту зовнішньоекономічних зв'язків, розвитку взаємовигідних відносин і економічної інтеграції України за ініціативи президента Академії постановою Президії АН УРСР від 11.07.91 № 221 було створено Інститут світової економіки і міжнародних відносин АН УРСР, важливим напрямом діяльності якого стало вивчення досвіду ефективного функціонування ринкових систем і структур, наукових досягнень зарубіжних країн з метою використання цих досягнень у побудові ринкової економіки України та входження її у світове господарство. Інститут став однією з базових установ при розробці проекту концепції Стратегії національної безпеки України в частині розкриття та формулювання проблематики зовнішніх загроз.

З метою вирішення актуальних проблем правового забезпечення розвитку економіки на загальнодержавному і регіональному рівнях постановою Президії НАН України від 22.01.92 № 16 на базі Відділення економіко-правових досліджень Інституту економіки промисловості НАН України було створено Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Створення інституту було обумовлене необхідністю розвитку теоретичних і прикладних досліджень на стику економіки і права, науковою і практичною важливістю таких досліджень для суверенної держави. Інститут став головною організацією з підготовки та наукового супроводу Господарського Кодексу України, який вступив у дію з 2004 р.

Зважаючи на особливу актуальність досліджень з теоретичних і прикладних проблем соціально-економічного розвитку регіонів України, раціонального використання їх виробничого, трудового, природноресурсного та інтелектуального потенціалів, Президія НАН України прийняла постанову від 19.10.94 № 233, якою Львівське відділення Інституту економіки НАН України перетворюється на Інститут регіональних досліджень НАН України, на який було покладено завдання з комплексного дослідження проблем управління соціально-економічним розвитком регіонів України. За підтримки Б.Є. Патона розробки Інституту надавалися органам виконавчої влади для їх наступного впровадження, серед яких — Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року (затверджена постановою

Кабінету Міністрів України від 21.07.06 № 1001), проект Закону України «Про розвиток гірських територій».

Задля забезпечення на Закарпатті досліджень з проблем соціальних і гуманітарних досліджень, спрямованих на прискорення соціально-економічного і культурного розвитку, осмислення історичних та етнокультурних проблем Закарпатського регіону, забезпечення його більш глибокої інтеграції в загальнонаціональні процеси, постановою Президії НАН України від 24.05.95 № 149 було створено Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, який відповідно до постанови Президії НАН України від 06.10.04 № 250 увійшов до складу Відділення економіки НАН України.

За безпосередньої участі президента Академії постановою Кабінету Міністрів України від 19.07.97 № 772 у структурі НАН України було створено Інститут економічного прогнозування НАН України, перейменованій згодом на Державну установу «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (постанова Президії НАН України від 06.07.05 № 139) з метою забезпечення розробки стратегічних прогнозів і програм соціально-економічного розвитку країни, напрямів і методів розвитку господарської системи.

Від часу заснування інститут є незмінним учасником розробки державних програм соціально-економічного розвитку на короткостроковий і середньостроковий періоди, Стратегій розвитку економіки України і окремих її галузей (серед них: Програма «Україна-2010» (1998), Послання Президента України Верховній Раді України), стратегій і програм інноваційного розвитку України, енергетичного балансу України, програм розвитку енергетики України.

Починаючи з 2007 р., інститут систематично надає вищим органам влади України аналітичні доповіді і доповідні записки з питань подолання світової фінансової кризи, ризиків її розвитку в Україні та пропозиції щодо можливих негативних наслідків кризи. Аналітичні матеріали, підготовлені інститутом, лягли в основу матеріалів Парламентських слухань у 2008 і 2009 рр. з питань інноваційного розвитку й інтелектуальної власності.

За дорученням Б.Є. Патона за участю шести установ Відділення економіки НАН України протягом 2008—2009 рр.

виконувалося комплексне дослідження «Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів (по регіонах України)», результатом якого стало визначення загроз і небезпек щодо руйнування об'єктів інфраструктури в регіонах України, що знайшло своє відображення у рішенні РНБО України «Про розбудову і модернізацію інфраструктурних систем економіки і систем життєзабезпечення» (затверджено Указом Президента України від 22.01.10 № 55/2010), а також представлено у макеті Атласу виробничої та соціальної інфраструктури України.

Сьогодні Б.Є. Патон приділяє особливу увагу та підтримку виконанню комплексних міждисциплінарних проектів, окремим прикладом яких є спільна розробка Відділень економіки та інформатики НАН України «Інтелектуальна автоматизована інформаційно-аналітична система супроводження бюджетного процесу на базі вітчизняної супер-ЕОМ», що здійснюється в інтересах Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, Міністерства фінансів України, інших органів центральної і місцевої влади. Результати проекту вже пройшли апробацію на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Визначною стала роль Б.Є. Патона у відродженні в системі НАН України Інституту демографії та соціальних досліджень восени 2002 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.02 № 556-р та постанова Президії Національної академії наук України від 09.10.02 № 246). Демографічний інститут існував у системі Академії з часу її заснування у 1918 р. до 1938 р., коли установа була ліквідована, а більшість її фахівців репресовані.

Постановою Президії НАН України від 11.11.09 № 298 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України було присвоєне ім'я видатного вченого-демографа, засновника та першого директора Демографічного інституту академіка М.В. Птухи. Інститут став загальноновизнаним в Україні і за її межами центром наукової думки і координації досліджень у галузі демографії та соціальної економіки, значно розширивши наукові горизонти й тематику досліджень. Нині він є єдиною профільною науково-дослідною установою НАН України, яка спеціалізується на системних дослідженнях проблем демографічного і соціального розвитку, проводить фундаментальні та прикладні дослідження.

моделює новітні тенденції, розробляє комплексні демографічні прогнози та концептуальні засади державної соціально-демографічної політики.

З метою вдосконалення мережі установ НАН України та необхідністю вдосконалення досліджень з проблем інноваційного розвитку регіонів, їх конкурентоспроможності, досліджень проблем машинобудівного комплексу, територіально-виробничої та кластерної побудови регіональної економіки постановою Президії НАН України від 14.12.05 р. № 275 Харківське відділення Інституту економіки НАН України було перейменоване на Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, який став головною установою-розробником Стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року, а також бере активну участь у реалізації Національних проектів України.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття низка нових установ з'явилася у складі Відділення історії, філософії та права Академії. Цілком очевидно, що у нових умовах незалежного державного буття лише в такий спосіб можна було дати ґрунтовну наукову відповідь на виклики часу в гуманітарній сфері.

Так, 10 липня 1990 р. створено Інститут української археології АН УРСР на базі відновленої наприкінці 1987 р. Археологічної комісії АН УРСР (згідно з постановою Президії НАН України від 01.02.95 № 31 інститут отримав сучасну назву з присвоєнням імені академіка М.С. Грушевського – Інститут української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України). Як спеціалізована установа в галузі археології, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін, інститут розгорнув масштабну діяльність щодо цілеспрямованого виявлення, наукового опрацювання та публікації історичних джерел (передусім з української історії), видання творчої спадщини українських учених та громадсько-політичних діячів, проведення фундаментальних джерелознавчих та конкретно-історичних досліджень, координації та науково-методичного керівництва археологічною діяльністю інших наукових, освітніх, культурологічних установ України.

У вересні 1990 р. з метою дослідження фундаментальних і прикладних проблем соціології, теоретико-

методологічних засад соціологічної науки, а також аналізу соціально-політичних, соціально-економічних, соціально-психологічних, соціокультурних, етносоціальних процесів і явищ на базі соціологічних підрозділів Інституту філософії АН УРСР було створено Інститут соціології АН УРСР.

Спільною постановою Президії АН УРСР та Колегії Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури від 23 травня 1991 р. створено Центр пам'ятокознавства АН УРСР і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури — провідну профільну наукову установу з проблем пам'ятокознавства, охорони та популяризації пам'яток культурної спадщини України.

26 червня 1991 р. Президія АН УРСР прийняла постанову за № 192 «Про створення Відділення релігієзнавства Інституту філософії АН УРСР», якою було засновано провідну академічну установу релігієзнавчого фаху.

Постановою Президії АН УРСР від 22.10.91 № 278 утворено Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського АН України з метою дослідження мов, історії, філософії, релігії, культури народів Азії, Близького, Середнього, Далекого Сходу, Північної Африки, а також етносів східного походження, які перебували або живуть на території України.

11 грудня 1991 р. постановою Президії АН України за № 328 на базі колишнього Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС — створено Інститут національних відносин і політології АН України (з 1997 р. — Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, якому у 2005 р. присвоєно ім'я його засновника академіка І.Ф. Кураса). Перед Інститутом було поставлено завдання поглибленої і всебічної розробки проблем, що набули особливого значення з проголошенням незалежності України й пов'язані з потребами і процесами становлення, розвитку та функціонування української державності і громадянського суспільства. Це — історія й сучасна динаміка політичних інститутів і процесів, взаємовпливи політики, політичної культури, етнонаціональних, міжрелігійних та міжконфесійних, регіональних відносин і факторів суспільного життя, вироблення нових парадигм етнонаціонального розвитку, запобігання конфліктності в етнонаціональній сфері, моделювання оптимальних варіантів етнополітики, роз-

роблення технологій управління в системі політичних і міжетнічних відносин.

Відбулися й інші структурні зміни, що відобразили пріоритетність нових дослідницьких напрямів. Так, Інститут історії АН УРСР постановою Президії АН УРСР від 21.11.90 № 301 був перейменований на Інститут історії України АН УРСР — з урахуванням того, що в умовах духовного оновлення суспільства цей Інститут розгорнув поглиблене вивчення історичного минулого українського народу. Постановою Президії АН УРСР від 27.04.90 № 100-Б історико-археологічний заповідник «Ольвія» було відокремлено від Інституту археології АН УРСР. У лютому 1992 р. на базі Відділу античної та середньовічної археології Криму Інституту археології АН України створено Кримський філіал Інституту археології АН України.

Постановою Президії АН України від 20.01.93 № 6 Інститут суспільних наук АН України був реорганізований в Інститут українознавства АН України з присвоєнням йому в тому ж році імені академіка І.П. Крип'якевича. Перед Інститутом поставлено завдання поглибленого вивчення проблем теорії та історії національної культури, її становлення і розвитку, формування українського народу, складних процесів еволюції національної свідомості, змагань за незалежну державу переважно на теренах західноукраїнського регіону. У період становлення реорганізованого Інституту особливо відчутною стала допомога Президії НАН України, зокрема у виробленні наукових напрямів, уточненні структури міждисциплінарної установи гуманітарного профілю. У 1997 р. Б.Є. Патон підтримав створення в Інституті Центру дослідження українсько-польських відносин і видання збірника наукових праць «Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість».

Відбувся ряд важливих змін в організації та діяльності інформаційно-бібліотечної системи Академії. Так, згідно з постановою Бюро Президії АН України від 14.02.91 № 48-Б «Про впорядкування роботи з інформаційного забезпечення, організації виставочної діяльності та пропаганди науково-технічних досягнень Академії наук УРСР» ЦНБ ім. В.І. Вернадського (нині — Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, НБУВ) було передано функції головного інформаційного підрозділу АН України з науково-

технічної інформації та інформації з суспільних наук, які раніше виконувалися Відділенням інформації Інституту математики АН України та Відділом наукової інформації з суспільних наук Інституту філософії. На бібліотеку покладалася також розробка теоретичних проблем інформаційного забезпечення комісії Верховної Ради УРСР, підготовка аналітичних оглядів, дайджестів з актуальних гуманітарних проблем, створення гіпертекстових баз даних із суспільних наук та інформаційне забезпечення комплексних програм наукових досліджень. Ця робота бібліотеки стала базою для розгортання діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення вищих органів державної влади та управління, створеної у її структурі (згідно з угодою про співробітництво між Президією Верховної Ради України та Президією НАН України, листом Кабінету Міністрів України від 12.12.95 № 58-3379/49 та постановою Бюро Президії НАН України від 14.12.95 № 334-5).

Спеціальна постанова АН України від 09.09.92 № 241 «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського» зосередила зусилля колективу бібліотеки на її планомірному розвитку як бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного і культурно-просвітницького комплексу, на зміцненні її статусу як національної наукової бібліотеки. Упродовж 1993–1996 рр. у структурі бібліотеки було створено п'ять науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень); центри бібліотечно-інформаційних технологій; консервації і реставрації; культурно-просвітницький; науково-видавничий. Розгорнуто інформаційно-аналітичну діяльність, підготовку інформаційних продуктів для органів державної влади і управління, роботи із збереження, реставрації та захисту книг і рукописів бібліотеки. Розпочалася комп'ютеризація бібліотечно-інформаційних процесів. Як науково-дослідну установу ЦНБ було включено до складу Відділення історії, філософії та права НАН України.

Згідно з розпорядженням Президії АН України від 25.02.93 № 270 на Центр бібліотечно-інформаційних технологій ЦНБ ім. В.І. Вернадського було покладено науково-методичне керівництво організацією автоматизованої бібліотечної мережі в установах Академії наук України.

у 1992 році за ініціативою Бориса Євгеновича академічну Кафедру філософії реорганізовано в окрему установу – Центр гуманітарної освіти Академії наук України: у нових умовах цілком очевидно була необхідність розширити зміст і мету філософсько-методологічного вишколу аспірантів, молодих науковців, зокрема зорієтувавши цей процес на гуманітарні цінності, гуманістичні традиції української культури. Згодом, в умовах фінансової кризи кінця 1990-х років, президент НАН України Б.Є. Патон ініціював захист статті фінансування навчання аспірантів (фінансування окремим рядком), чим було створено умови для стабілізації підготовки наукових кадрів Академії. Це водночас дало можливість Центру зберегти викладацький склад та надалі виконувати покладені на нього функції.

Хоча основні заходи щодо реорганізації структури, чисельності та кількості установ соціогуманітарного профілю припали на першу половину – середину 1990-х рр., структурні зміни мають місце і в сучасний період діяльності Академії. Зокрема, у 2005 р. з метою аналізу та узагальнення вітчизняного і світового досвіду енциклопедичної справи, розробки наукових та методичних засад створення енциклопедичних видань різного типу, координації цієї роботи в Україні було створено Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.

Постановою Президії АН України від 07.10.92 № 268 утворено Інститут східноєвропейських досліджень (з 2001 р. – Інститут європейських досліджень НАН України) з метою комплексного вивчення проблем національно-державного будівництва й суспільно-політичних та культурних взаємин України з країнами Центральної та Східної Європи, дослідження і публікації історичної та політологічної спадщини представників української державницької школи.

Останнім на сьогодні структурним перетворенням установ Відділення історії, філософії та права НАН України стало створення у вересні 2011 р. на базі Інституту європейських досліджень НАН України Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». Глибоко усвідомлюючи, що в сучасних умовах нагріта потреба в концентрації наявного потенціалу на пріоритетних напрямках наукового пошуку, піднесенні дієвості

та ефективності досліджень закономірностей історичних процесів, взаємодії культур і соціумів у контексті всесвітньої історії, Борис Євгенович наголосив на оперативному вирішенні питання щодо створення цього інституту за підтримки Міністерства закордонних справ України. Новий інститут має стати провідною установою з проведення фундаментальних і прикладних досліджень проблем динаміки всесвітньо-історичного процесу, вивчення історичних зв'язків України з країнами і народами світу, актуалізації та впровадження передового світового цивілізаційного досвіду у практику суспільно-політичного і культурного життя України.

Виняткова широта наукових поглядів дозволила президентові Академії ще на рубежі 80-х років минулого століття адекватно й далекоглядно оцінити роль інформації в життєдіяльності суспільства й настання якісно нової, інформаційної ери. При цьому Борис Євгенович ставив цю проблему не в суто технократичній площині, а з наголосом на акцентах, ближчих до гуманітарної сфери, з урахуванням того, що, оскільки інформація в людському суспільстві функціонує переважно у природномовній формі, необхідні спеціальні дослідження природної людської мови, орієнтовані на застосування мови у комп'ютерних системах. Саме завдячуючи його передбачливості й активному сприянню в Академії були створені передумови для розвитку прикладної, технологічно орієнтованої лінгвістики, а в березні 1991 року — утворено спеціальну науково-дослідну установу — Український мовно-інформаційний фонд, завданням колективу вчених якого стало проведення фундаментальних досліджень природної мови як інформаційної системи, а також прикладних досліджень у галузі створення й практичного застосування комп'ютерних засобів автоматичного її опрацювання.

Успішний розвиток народознавчих досліджень у Західному регіоні України пов'язаний із створенням у перші роки незалежності України в системі Академії наук Інституту народознавства НАН України як самостійної наукової установи. Створення такого інституту у Львові відповідно до постанови Президії АН України від 05.02.92 № 34 було продуманим і виваженим кроком у розвитку народознавчої науки. Адже саме в цьому регіоні функціонували Етнографічний музей Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка,

Український державний музей етнографії та художніх промислів (1951 — 1982) та створене на його базі Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського АН УРСР (з 1992 р. — Інститут народознавства).

Глибоке розуміння президентом Академії наук значення мовних питань у незалежній Україні в часи державотворення, суспільне усвідомлення необхідності функціонування в системі Академії потужної спеціалізованої установи із дослідження цих проблем стали запорукою прийняття історичного рішення про створення Інституту української мови НАН України (згідно з постановою Президії НАН України від 07.10.91 № 269) та про його матеріально-технічне і фінансове забезпечення (постанова Бюро Президії АН України від 16.07.93 № 242-Б). Перш ніж прийняти таке рішення, Борис Євгенович ознайомився з досвідом організації мовознавчих установ у академіях інших слов'янських країн, консультувався з відомим мовознавцем академіком В.М. Русанівським з питання про найоптимальніший формат діяльності такого інституту. І впродовж усіх наступних років президент Академії продовжував уважно спостерігати і дієво впливати, аби діяльність інституту була максимально результативною. При цьому він підкреслював необхідність досягнення збалансованих результатів, адже поглиблення теоретичних опрацювань лінгвістичних проблем не може бути самоціллю, а має корелювати із суспільною значущістю практичних, прикладних праць, вплив яких на мовну практику мусить постійно зростати.

На межі XX—XXI століть, коли в Україні тільки входила у науковий обіг назва новітньої наукової дисципліни — «керамологія», президент Національної академії наук України академік НАН України Б.Є. Патон, зважаючи на роль кераміки у вивченні різних аспектів цивілізаційного поступу від доби неоліту до сьогодення, у тому числі і в збереженні національної ідентичності різних етносів, підтримав розгортання в Україні фундаментальних і прикладних досліджень у галузі керамології: згідно з підписаним ним 22.11.2000 р. спільним наказом Президії НАН України та Полтавської облдержадміністрації було створено Інститут керамології (з 23.05.2002 р. — відділення Інституту народознавства НАН України) — єдину академічну керамоло-

гічну наукову установу не лише на пострадянському просторі, а й у всій Європі.

Ще в часи, коли молода Українська держава робила перші кроки, керівництво Академії наук УРСР виявило повне розуміння необхідності активного розширення творчих контактів учених Академії з ученими української діаспори та інших зарубіжних наукових центрів, залучення їх представників до вивчення українознавчих дисциплін, а отже – й необхідності створення нової, спеціалізованої науково-освітньої установи Академії наук безпосередньо в Україні, у її столиці м. Києві. Практичним втіленням такого розуміння, а також першим кроком керівництва Академії наук в її політиці багатовекторного розвитку гуманітарної науки, продемонстрованої в перші роки незалежності України, стало прийняття постанови Президії АН УРСР від 05.06.91 № 167 про створення Міжнародної школи україністики як самостійної наукової установи.

Відтак, завдячуючи активній участі Б.Є. Патона у вирішенні найважливіших проблем, які постали перед українською наукою, розширенні мережі наукових закладів НАН України, роки незалежності стали для суспільствознавства періодом справжнього наукового прориву. Звільнившись від компартійного пресингу та ідеологічної цензури, соціогуманітарні науки позбулися кон'юнктурної тематики і вийшли на нову методологічну базу, здобули повну можливість вільно ставити та обговорювати гострі проблеми розвитку українського суспільства. Своїми серйозними науковими здобутками українське суспільствознавство зайняло повноцінне місце в світовій гуманітаристиці.

Суттєве оновлення, зокрема в плані розширення діапазону і актуалізації наукових досліджень, утвердження нових дослідницьких пріоритетів, перегрупування наукових сил, становлення нового покоління наукових лідерів, відбулося за роки незалежності у всіх відділеннях Секції.

Керівництво Академії докладає серйозних зусиль до актуалізації потужного доробку вчених-гуманітаріїв у сучасному інформаційному просторі. Спеціальна постанова Президії НАН України «Електронні інформаційні ресурси соціогуманітарних наук: стан та перспективи розвитку» (від 13.04.11 № 108) наголошує на необхідності створення адекватного електронного образу гуманітарного наукового

знання, посилення присутності української академічної гуманітаристики в Інтернеті, оперативного оприлюднення у Мережі наукової продукції установ соціогуманітарного профілю з метою формування в суспільстві сучасного наукового світосприйняття, активізації євроінтеграційних процесів у вітчизняному науково-інформаційному просторі, подолання цифрової нерівності, створення позитивного іміджу України. Це завдання включено до числа пріоритетних напрямів діяльності установ Секції суспільних і гуманітарних наук.

Сьогодні особливе за своїм значенням місце у діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України займає розробка концептуальних та прогностичних матеріалів загальнонаціонального, державного значення. Зокрема, Секція брала участь у розробці розділів Стратегії соціально-економічного розвитку України до 2015 р. Провідними вченими Секції створено проекти Концепції здійснення політичної реформи, Концепції національної ідеї, Концепції Програми розвитку гуманітарної сфери, Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., Стратегії та Концепції програми підвищення конкурентоспроможності економіки України, Концепції і Стратегії демографічного розвитку України на 2006–2015 рр., Концепції розвитку соціального страхування, Концепції етнонаціонального розвитку України, спільно з Держкомтелерадіо України – проекту Концепції державної інформаційної політики. Розроблено проекти Концепції державної мовної політики та Концепції державної програми розвитку національної словникової бази України на 2009–2015 рр. та ін.

Особливого значення в роботі установ Секції сьогодні набуває підготовка щорічних доповідей з ключових проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного поступу сучасної України. Результатами роботи вчених Секції стали, зокрема, національні доповіді НАН України «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» (2009), «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015» (2010), «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» (2011).

Важлива роль у діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України належить співробітництву з галузе-

вими академіями, міністерствами і відомствами, науковими товариствами, що дає змогу ефективно згуртувати навколо Секції інтелектуальний потенціал відомчої та університетської науки, здійснювати координацію наукових досліджень. Значного розвитку набула творча співпраця Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України з академіями правових та педагогічних наук України, Національним інститутом стратегічних досліджень, профільними комітетами та Інститутом законодавства Верховної Ради України, міністерствами і відомствами.

Установи Секції беруть активну участь у щорічних спільних конкурсах НАН України і Російського гуманітарного наукового фонду (РГНФ) та Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД), започаткованих за сприяння МААН. Також під егідою МААН працює Асоціація Інститутів історії країн СНД, створена внаслідок співпраці Інституту історії України НАН України з Інститутом загальної історії РАН. Як президент МААН академік Б.Є. Патон надає всебічну підтримку розвитку зазначених форм співпраці українських учених-соціогуманітаріїв з колегами з Росії та інших країн СНД.

Велике значення має також організація представницьких наукових форумів, конференцій, круглих столів. Секція спільно з Українським комітетом славистів надає всебічне сприяння у підготовці та проведенні міжнародних з'їздів славистів. Зокрема, у роботі XIV з'їзду, який відбувся у вересні 2008 р. в Охридї (Республіка Македонія), взяла участь делегація НАН України. Відповідно до постанови Президії НАН України від 26.10.11 № 302 «Про розвиток славистики в Україні та підготовку до XV Міжнародного з'їзду славистів» здійснюються організаційні заходи щодо участі вчених Академії та вищих навчальних заходів України в роботі цього представницького міжнародного форуму, який відбудеться у Мінську в 2013 р.

Вагомим здобутком колективної співпраці вчених усієї Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України стали здійснені під керівництвом Бориса Євгеновича, як голови редакційної колегії, підготовка та видання «Історії української культури» у 5 томах, 8 книгах — унікального міждисциплінарного дослідження, у якому вперше в історії нашої держави системно викладається багатовікова історія укра-

їнської культури, її самобутність, взаємозв'язки із іншими культурами та внесок у світову культурну спадщину.

Зусилля Президії НАН України і президента Академії академіка Б.Є. Патона, спрямовані на актуалізацію набутого за останні два десятиліття потужного потенціалу академічних установ економічного профілю, дозволили здійснювати фундаментальні і прикладні розробки практично за всім діапазоном проблем, принципово важливих для осмислення місця і ролі України в сучасних світових економічних процесах, обґрунтування економічної політики у загальнодержавному та регіональному розрізах. Ученими установ Відділення економіки НАН України активно розробляються проблеми підвищення ефективності механізмів структурних перетворень у національній економіці, їх інституційного забезпечення і визначення пріоритетів розвитку, котрі б прискорили повноправну інтеграцію України у європейську і світову економіку; оновлення промислового і розвитку науково-технічного потенціалу, обґрунтування ефективної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку на якісно новій технологічній основі; створення і впровадження високих технологій, удосконалення аграрної політики, якісного піднесення трудового потенціалу, створення сучасної системи соціального захисту населення, розвитку міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва, інтеграції України у світові економічні структури, захисту і забезпечення реалізації національних економічних інтересів в умовах глобалізації і формування інформаційного суспільства.

На базі застосування основних положень теорії ендogenous зростання розроблено секторальні макроекономічні моделі для обґрунтування стратегічних складових і напрямів стабільного розвитку національної економіки України, реалізації інноваційних моделей. Виявлено найсуттєвіші характеристики, тенденції та проблеми формування та функціонування ринку промислової продукції. На засадах системного поєднання структурного, інноваційного та інтеграційного чинників розроблено і методологічно обґрунтовано систему макроекономічних моделей ендogenous зростання економіки України на середньо- та довгострокову перспективу, визначено необхідне методичне, інформаційне та математичне забезпечення для її практичного використання. Проведено комплексне теоретичне

узагальнення практики нормативно-інформаційного забезпечення регулювання та оцінки стану державної політики в системі формування ринку праці, здійснена комплексна оцінка рентних відносин у системі модернізації національного господарства України, вдосконалення механізму господарювання підприємств, методів оцінки їх вартості, особливостей створення і функціонування акціонерних товариств. Визначено стратегічні пріоритети для підтримання економічної безпеки держави, розроблено і теоретично обґрунтовано Стратегію співробітництва України з НАТО.

Стратегічні проблеми економічного розвитку України є пріоритетними напрямками досліджень Інституту економіки і прогнозування НАН України. Упродовж останніх років в Інституті здійснено системний аналіз конкурентоспроможності економіки України, її сильних і слабких сторін, на основі чого підготовлено Стратегію та Концепцію програми підвищення конкурентоспроможності економіки України із визначенням головних пріоритетів інноваційного розвитку, основних принципів політики підвищення конкурентоспроможності та організаційно-політичних складових її реалізації. У 2007 р. Інститутом економіки і прогнозування НАН України спільно з авторитетною громадською організацією «Український форум» видано тритомну фундаментальну працю «Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України».

Нині результати досліджень інституту широко використовуються Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Адміністрацією Президента України, Національним банком України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством фінансів, Міністерством енергетики та вугільної промисловості, Міністерством аграрної політики та продовольства, Міністерством екології та природних ресурсів, Міністерством соціальної політики, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту, Державною службою статистики, Комісією з цінних паперів і фондового ринку України при опрацюванні нових та уточненні діючих законодавчих і нормативних актів, розробці соціально-економічних прогнозів розвитку та бюджету України.

Високим теоретичним рівнем досліджень проблем піднесення якості людського і трудового потенціалу України, формування державної соціальної політики і їх вагою

практичною віддачею відзначається Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, що розгорнув свою діяльність у 2002 р. як безпосередній продовжувач традицій вітчизняної демографічної науки перших десятиліть XX ст.

За ініціативи Президії НАН України Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України опрацював комплексну програму фундаментальних досліджень «Демографія та проблеми людського розвитку». Значну увагу було приділено Б.Є. Патonom спільній розробці НАН України та Державним комітетом статистики України Демографічного прогнозу розвитку України до 2050 року (проект затверджений спільною постановою Президії НАН України та Колегії Державного комітету статистики України від 21.10.07 № 313), що надало можливість розробити багатоваріантний прогноз відповідно до різних сполучень гіпотез народжуваності, тривалості життя та міграції, а основний його варіант покласти в основу державних нормативних актів, спрямованих на забезпечення соціального та економічного розвитку країни.

Дослідження сфер цивілізаційних та глобалізаційних процесів, євроінтеграційних і трансатлантичних студій, європеїстики, міжнародно-фінансових та зовнішньоекономічних досліджень, а також комплексне вивчення соціально-економічних процесів, що відбуваються у країнах Тихоокеанського регіону, є пріоритетними напрямками досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Інститут є провідною академічною установою в галузі міжнародно-економічних та міжнародно-політичних досліджень, філософії і теорії міжнародних відносин. Вагомим підсумком досліджень інституту є тритомна фундаментальна праця «Цивілізаційна структура сучасного світу».

Важливою рисою діяльності установ Відділення економіки НАН України є поєднання досліджень загальних проблем економічного розвитку України з цілеспрямованими фундаментальними і прикладними розробками, спрямованими на забезпечення економічного зростання регіонів, ефективне використання їх специфіки у цілісному народногосподарському комплексі держави.

Результативною у теоретичному і практичному плані є робота у цьому напрямі Інституту економіки промисловості

НАН України. Ним розроблено Концепцію промислової політики, яка була затверджена Кабінетом Міністрів України. Значна увага також приділяється дослідженням економічного механізму функціонування вугільної промисловості в контексті стратегії розвитку ПЕК, основним напрямом фінансового оздоровлення та технічного переоснащення шахтобудівельного комплексу.

Розробка проблем удосконалення правових механізмів економічних перетворень, питань розподілу компетенції у здійсненні економічної політики між центральними та регіональними органами влади здійснюється Інститутом економіко-правових досліджень НАН України та його Луганським філіалом, організованими на базі ряду підрозділів Інституту економіки промисловості. Інститут досліджує проблеми законодавчого забезпечення з питань статусу суб'єктів господарювання, розвитку підприємництва і конкурентного середовища, використання майна у господарюванні.

Важливі наукові розробки з дослідження проблем і перспектив економічного розвитку Західного регіону України, інтенсифікації транскордонного співробітництва здійснюються в Інституті регіональних досліджень НАН України у Львові. Проведено оцінку соціально-економічних наслідків наближення Європейського Союзу до кордонів України. Розроблено науково-методичне підґрунтя формування і розвитку регіональних суспільних систем, яке включає взаємозв'язок регіональних суспільних систем і розвиток національної економіки, екологічні, інноваційні, культурні засади.

Широкий комплекс проблем ринкової економіки і розвитку Південно-Західного регіону України є пріоритетним для досліджень, що здійснюються Інститутом проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України (Одеса). Науковцями інституту впродовж останніх років розроблено концептуальні основи виміру рівня розвитку конкурентних відносин на регіональних товарних ринках, які враховують конкурентні відносини через цінову конкуренцію; визначено пріоритети економічного оновлення приморських регіонів України та напрями їх реалізації.

Доробок учених-економістів здобув високу державну оцінку, підтвердженням чого є присудження Державної премії України у галузі науки і техніки: І.І. Лукінову — за монографію «Відтворення і ціни» (1979 р.), В.В. Косолало-

ву — за цикл робіт «Світоглядні проблеми матеріалістичної діалектики і методологія соціального пізнання» (1982 р.), А.П. Савченку — за організацію промислового впровадження технологічних систем та комплексів по ефективному використанню вторинних ресурсів і відходів виробництва у народному господарстві Української РСР (1985 р.), М.М. Паламарчуку — за цикл монографій «Географічні основи регіонального природокористування в Україні» (1993 р.), О.О. Бакаєву — за комплексне дослідження та реалізацію переходу річкового транспорту України на ринкові умови господарювання (1998 р.), В.М. Гейцю, С.І. Пирожкову, Ю.М. Пахомову, Л.О. Бакаєву, В.І. Мунтіяну — за роботу «Науково-методологічні засади системи національної безпеки України» (2002), О.І. Амоші — за участь у розробці та впровадженні техніко-технологічних та організаційно-економічних рішень при активній інвестиційній політиці, що забезпечують найвищу продуктивність видобутку вугілля (2003 р.), М.І. Долішньому, М.Г. Чумаченку, В.К. Мамутову, С.І. Дорогунцову, Б.М. Данилишину, Б.В. Буркинському, В.П. Мікловді, В.К. Симоненку, С.М. Злупку — за цикл робіт з проблем регіональної соціально-економічної політики (2003 р.), В.Є. Новицькому — за участь у розробці та впровадженні в інституційній системі України інноваційних організаційно-економічних та інформаційних технологій (2004 р.), В.Д. Базилевичу — за підручник «Історія економічних учень» (2006 р.), Ю.Г. Лисенку — за роботу «Система управління фінансами в галузі освіти і науки» (2008 р.).

Найбільшим за кількістю наукових установ та чисельністю співробітників у Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України є Відділення історії, філософії та права НАН України. Багатопробільність наукової роботи його установ сприяє цілісному осягненню багатовікового історичного досвіду і сучасного розвитку України, політико-правових і соціальних, філософських і культурологічних проблем українського суспільства. У цьому сенсі Відділення історії, філософії та права НАН України займає ключове місце в діяльності Секції, з'єднуючи воєдино соціальні і гуманітарні напрями наукових досліджень, забезпечуючи синтез їх результатів. Його розробкам притаманні широта діапазону, комплексність міждисциплінарних підходів, фундаментальний характер і актуальна практична спрямованість.

академічної історіографії — низка вагомих наукових результатів: проаналізовано роль і місце України у загальноєвропейському та світовому історичному контексті упродовж останнього тисячоліття; досліджено феномен українського козацтва; вивчено генезу та еволюцію української державної ідеї, практичну реалізацію якої простежено на прикладі Національної революції 1648–1676 рр., доби Української революції 1917–1921 рр. та сучасного державотворення. Суттєві здобутки отримано у дослідженні новітньої історії України, становлення та функціонування тоталітарної держави, репресій у республіці 1920–1950-х рр., дисидентського руху 1960–1980-х рр. Ученими-істориками ґрунтовно досліджені голод 1921–1923 рр., Голодомор 1932–1933 рр. та голод 1946–1947 рр. в Україні.

В Інституті історії України НАН України активно розробляється історія Другої світової та Великої Вітчизняної воєн, у тому числі внесок України й українців у перемогу, історія Української повстанської армії. Належна оцінка доробку істориків з цієї проблематики стала предметом спеціальної постанови Президії НАН України від 05.05.2010 № 140 «Сучасні дослідження історії Великої Вітчизняної війни: проблеми теорії, методології, методики».

Вагомим внеском у розвиток гуманітарної науки і культури є створення фундаментальних багатотомних узагальнюючих праць та джерельних видань з історії та культури України, що стали подією не лише в науковому, але й у суспільно-політичному житті: «Давньої історії України» у 3-х томах, серії «Україна крізь віки» у 15-ти томах, «Історії українського козацтва» у 2-х томах, «Історії українського селянства» у 2-х томах, «Україна і Росія в історичній ретроспективі» у 3 томах, «Політичної історії України. ХХ століття» у 6-ти томах. У 2006 р. завершено видання «Юридичної енциклопедії» у 6-ти томах. Оpubліковано «Українську дипломатичну енциклопедію» в 2-х томах, «Великий юридичний енциклопедичний словник», «Антологію української юридичної думки» в 10-ти томах. Здійснюється підготовка і видання багатотомних енциклопедичних праць «Енциклопедія сучасної України», «Енциклопедія історії України», «Звід пам'яток історії та культури України» у 28-ми томах, творів М.С. Грушевського у 50-ти томах, творів Д. Яворницького у 20-ти томах, «Джерел з історії Південної України» у

30-ти томах, «Усної історії Степової України» у 20-ти томах. Оpubліковано «Історію Львова» у 3-х томах, історико-біографічний енциклопедичний довідник «Київ».

Особлива увага з боку керівництва Академії упродовж майже півтори десятиліть приділяється науково-організаційному і фінансовому супроводу масштабного науково-видавничого проекту Інституту історії України НАН України загальнонаціонального рівня «Енциклопедія історії України» — унікального синтетичного видання, що узагальнює весь історіографічний досвід осмислення минулого України і фактично віддзеркалює сучасний стан історичної науки. Проект, ініційований наприкінці 1990-х рр., одразу знайшов підтримку з боку президента Академії. Низка постанов і розпоряджень Президії НАН України 1997–2011 рр. забезпечила успішну реалізацію проекту на засадах державного замовлення, незважаючи на зміну його концепції від первісного задуму як 5-томного видання, згодом — у 8-ми, нарешті — у 10-ти томах з додатковим томом «Україна». У результаті впродовж 2002–2011 рр. побачило світ 8 томів «ІУ»; на порталі Інституту історії України доступне на електронна версія енциклопедії.

Ще один унікальний за масштабністю і суспільним резонансом академічний проект здійснюється за спеціальною постановою Верховної Ради України від 06.04.92 № 2256-XII «Про підготовку багатотомного видання про жертви репресій в Україні» — науково-документальна серія «Репабілітовані історією» (на сьогодні опубліковано понад 70 томів). Видання було ініційоване академіком НАН України П.Т. Троньком за підтримки президента Академії.

Постійну увагу керівництва Академії до актуальних проблем історичних наук засвідчують, зокрема, й постанови Президії НАН України «Сучасний історіографічний процес в Україні: здобутки й нерозв'язані проблеми» (№ 136 від 13.05.2009) та «Про відзначення 75-річчя Інституту історії України Національної академії наук України» (№ 175 від 13.04.2011).

Спеціальна увага упродовж останніх двох десятиліть приділяється Академією розвитку прикладних археографічних досліджень з актуалізації історико-культурної спадщини України. Сьогодні велику археографічну видавничу роботу здійснюють Інститути української археографії і

джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Історії України, українознавства ім. І.П. Крип'якевича НАН України. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського видала 8 томів (у 10 книгах) серії «Історія Національної академії наук України», які охоплюють період 1918–1950 рр., 12 томів праці «Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів». Розпочато роботу щодо реалізації загальноакадемічного проекту видання серії «Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського» у 9-ти томах до 150-річного ювілею видатного вченого.

Під особистим контролем президента Академії постійно перебувають проблеми правознавчих наук, зокрема робота Науково-експертної групи з підготовки Конституційної Асамблеї, у якій беруть участь провідні спеціалісти Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; питання правового забезпечення наукової діяльності і науково-технічного прогресу; проблеми космічного права, діяльність Міжнародного центру космічного права, а з 2011 р. ще й нового структурного підрозділу інституту – відділу космічного права.

Спеціальні постанови Президії НАН України за доповідями «Національна ідея, її роль і місце у суспільно-політичному розвитку України» (2005) і «Глобалізація і культурна різноманітність суспільства» (2006) сприяють розбудові філософської інфраструктури та поглибленню наукових пошуків філософського співтовариства.

За підтримки керівництва Академії упродовж 10 років виконувався широкомасштабний соціологічний проект «Українське суспільство на межі XXI століття». Також із 2003 р. було залучено щорічне загальнодержавне моніторингове соціологічне дослідження «Українське суспільство. Динаміка соціальних змін», у рамках якого вийшли в світ 15 томів матеріалів (два останні томи «Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг» опубліковані у 2011 р.).

Як голова комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки академік Б.Є. Патон завжди охоче підтримує ґрунтовні праці вчених Академії, висунуті на здобуття цієї високої нагороди. У роки незалежності лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки стали ряд

провідних учених установ відділення: І.Ф. Курас, В.М. Литвин, М.Ф. Дмитрієнко за серію монографій «Українська фалеристика та боністика» (1999 р.); В.А. Смолій, О.П. Ресент, М.Ф. Котляр, С.В. Кульчицький, В.М. Даниленко, О.В. Русіна, О.П. Толочко, В.Д. Баран – за цикл праць «Україна крізь віки» (2001 р.); П.П. Толочко, С.Д. Крижицький, Д.Н. Козак, О.П. Моця, В.Ю. Мурзін, Г.Ю. Івакін, А.С. Русяєва, В.В. Отрощенко, В.О. Круц – за цикл праць «Давня історія України» та «Етнічна історія давньої України» (2002 р.); В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорілко, В.І. Семчик, В.П. Нагребельний, В.Н. Денисов, І.Б. Усенко, О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко, М.П. Зяблюк – за багатотомну наукову працю «Юридична енциклопедія» (2004 р.); В.Г. Кремень – за шеститомне видання «Енциклопедія етнологічного розуміння» (2005 р., у співавторстві); О.С. Онищенко, Л.Й. Костенко – за роботу «Фізичні методи і комп'ютерні засоби реєстрації, зберігання і використання великих обсягів інформації» (2008 р., у співавторстві).

Відділення, його установи здійснюють копітку роботу з координації фундаментальних і прикладних досліджень, визначення наукових пріоритетів, перспективних наукових завдань і науково-методичних підходів до їх розв'язання. На базі установ відділення діють Міжвідомча координаційна рада з питань краєзнавства, Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Український національний комітет візантиністів України, Український комітет славістів, Український національний комітет з вивчення країн Центральної і Південно-Східної Європи, Комісія НАН України з вивчення Українсько-польських історичних та культурних зв'язків, Комісія по вивченню історії українського права, Українськорумунська комісія з історії, археології, етнології та фольклористики. Установи відділення відіграють визначальну роль у діяльності Українського філософського товариства, Української асоціації політологів, Української соціологічної асоціації, Спілки краєзнавців України, Української асоціації релігієзнавців, низки спеціальних галузевих наукових товариств.

Серйозний практичний доробок мають у своєму активі Українсько-російська та Українсько-польська комісії істориків, які успішно функціонують упродовж останнього десятиліття.

Академічні соціогуманітарні інститути у своїй діяльності чимало уваги приділяють впровадженню теоретичних досягнень у практику освіти і культури. Зокрема, у складі відді-

лення функціонує Київський університет права НАН України, при Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України діє Вища школа філософії, Інституті соціології НАН України – Вища школа соціології. Досвід минулих років засвідчив, що така форма безпосередньої інтеграції академічної науки і вищої освіти заслуговує на всебічну підтримку й подальший розвиток.

Стрімке піднесення соціально-гуманітарних досліджень у НАН України створило умови для значного розширення співпраці з провідними зарубіжними науковими та освітніми інституціями і культурологічними центрами, інтенсивнішого залучення установ відділення до міжнародної наукової кооперації з вивчення сучасного світового розвитку, соціальних і політичних проблем, цілого комплексу правознавчих, філософських, історичних дисциплін, слов'янознавства, релігієзнавства.

Помітне місце в міжнародній співпраці установ відділення посідає співробітництво у межах Міжнародної асоціації академії наук (МАН). Варто зазначити, що президентом МАН, академіком НАН України Б.Є. Патонем приділяється велика увага відновленню наукових та інформаційних зв'язків між академіями наук країн Співдружності Незалежних Держав (СНД), інтеграції інформаційних ресурсів і розвитку єдиного науково-інформаційного простору. Базовою організацією, яка активно долучилася до вирішення цих питань, було визначено Національну бібліотеку України ім. В.І. Вернадського, де створено міжнародну громадську організацію – Раду директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів МАН (постанова Ради МАН від 10.12.96 № 43 «О развитии информационного обмена между национальными библиотеками академий наук»). За ініціативи президента МАН Радою МАН у 1993–1996 рр. було прийнято постанови, реалізацію яких координувала Рада директорів НБ і НІЦ при МАН, зокрема: «О безвалютном обмене научной печатной продукцией» (від 17.12.93 № 8); «О подготовке предложений по созданию он-лайнной электронной библиотеки научной периодики» (від 12.10.96 № 44). Ці напрями роботи є пріоритетними на сучасному етапі взаємодії наукових бібліотек і інформаційних центрів академії наук.

Значний суспільний резонанс отримало щорічне проведення установами відділення представницьких наукових конференцій до Дня Конституції та річниці незалежності

України, Дня слов'янської писемності і культури; Східнознавчих читань, Курасівських читань, Наукових читань імені академіка НАН України Я.Д. Ісаєвича (з 2011 р.); міжнародних конференцій з бібліотечної та інформаційної справи.

У реалізації усіх вищезгаданих різноманітних і багатоглибких форм діяльності відділення відчуває постійну підтримку з боку президента НАН України академіка НАН України Бориса Євгеновича Патона, за що керманічу Академії належить велика подяка і глибока пошана.

Установи Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України спрямовують свої зусилля на розв'язання пріоритетних завдань наукового забезпечення національно-культурного відродження України, вивчення фундаментальних і прикладних проблем розвитку мови, комп'ютерної лінгвістики, літератури, мистецтва, етнології, традиційно-побутової культури, об'єктивне висвітлення різних етапів розвитку української духовної культури в минулому і її нинішнього стану на початку XXI ст.

Плідним і різноманітним є доробок академічних літературознавців у дослідженні проблем історії української літератури та сучасного літературного процесу, естетики і теорії літератури, закономірностей розвитку світової літератури, вивченні та виданні творчої спадщини класиків української літератури. Принципове значення має розгортання нових наукових напрямів, пов'язаних із розширенням сфери філологічних досліджень і входженням України у світовий науково-культурний контекст: застосуванням новітніх методологій вивчення української літератури як етнокультурного явища в контексті європейської та світової культур; введення до наукового обігу маловідомих до цього часу текстів і документальних матеріалів; розгортання вивчення літератур та культури національних меншин, української діаспори.

Провідна в Україні академічна літературознавча установа – Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України – працює над реалізацією наукових проектів загальнонаціонального наукового та культурного значення.

Найважливіші з них пов'язані з необхідністю повернення в історію української літератури імен і творів письменників, які були репресовані, забуті, підлягали ідеологічному остракізму або які жили і творили за межами рідної землі. Необхідність створення такого комплексного дослідження, яке б було присвячене історичному розвитку української

літератури в усій повноті та неподільності двох літературних потоків — материкового та еміграційного, прекрасно розумів і сам Борис Євгенович. І висловив упевненість, що таке непросте завдання, як підготовка фундаментальної академічної «Історії української літератури» у 12 томах, посилене Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України — з урахуванням його досвіду з випуску восьмитомної «Історії...», відсутності цензури, відкритості спецфондів й інших сприятливих умов, які постали перед науковцями у роки незалежності України.

Відтоді і розпочалася в Інституті робота над фундаментальною працею — «Історією української літератури» у 12-ти томах, яка має стати першою академічною історією літератури від найдавніших часів до початку XXI століття, побудованою на засадах справжньої наукової об'єктивності і повноти, свободи вибору інтеграційних і аналітичних підходів, вільною від ідеологізації й опертою на узагальнення всього національного досвіду й продуктивних філософсько-естетичних теорій світової науки. Ще один проект такого ж рівня — «Шевченківська енциклопедія» у 6-ти томах — теж справді унікальне фундаментальне дослідження, у якому вперше системно і всебічно висвітлюється біографія та світогляд великого українського поета, письменника і художника Т.Г. Шевченка. Свідченням належного поцінування загальнонаціонального значення цих проектів з боку керівництва Академії наук і особисто її президента Бориса Євгеновича Патона стало прийняття низки постанов Президії НАН України у 2003, 2004, 2006 і 2011 рр. щодо виконання цих проектів на засадах державного замовлення.

Одним із пріоритетних напрямів літературознавчих досліджень, що розвивається сьогодні особливо плідно й динамічно, є академічне франкознавство, актуальним завданням якого є поглиблене вивчення літературної та наукової спадщини І.Я. Франка.

Яскравим свідченням підтримки з боку керівництва Академії наук роботи вчених Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України над проектом загальнонаціональної ваги і значення — «Іван Франко: Літературна енциклопедія» у 5-ти томах — стало прийняття постанови Президії НАН України від 07.12.06 № 327 «Про підготовку та видання «Франківської енциклопедії».

Розуміння з боку керівництва Академії необхідності створення більш сприятливих умов для подальшого розвитку фундаментальних і прикладних досліджень у галузі академічного франкознавства засвідчує прийняття постанови Президії Національної академії наук України від 13.04.11 № 114 щодо створення на базі Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Інституту Івана Франка НАН України.

Одним із провідних напрямів діяльності Інституту української мови НАН України є розробка проблем теоретичної і практичної лексикографії. Актуальність лексикографічних досліджень обумовлюється тим, що й досвід нації, і рівень розвитку науки і культури знаходять своє відображення у лексиконі — словниковому складі мови.

Іншим вагомим пріоритетним напрямом наукових досліджень в Інституті української мови НАН України є наука про функціонування й особливості українських діалектів у їх внутрішній диференціації й міжслов'янських взаємозв'язках. Успішному розвитку української діалектології сприяли здійснені й опубліковані фундаментальні дослідження цілого ряду провідних учених Інституту.

Завдяки постійній підтримці Бориса Євгеновича колектив співробітників Інституту української мови НАН України впродовж багатьох років успішно здійснює покладені на нього функції співвиконавця ще одного фундаментального мовознавчого проекту — «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас», який виконується Міжнародною комісією Загальнослов'янського лінгвістичного атласу при Міжнародному комітеті славістів. Результатом цієї плідної й багаторічної роботи стали підготовка й публікація 12-ти випусків «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу» (1988–2011), ряду ґрунтовних колективних й індивідуальних праць діалектологів.

Доробок учених-лінгвістів здобув високу державну й академічну оцінку. Так, за колективну працю «Атлас української мови» у 3 томах (1984–2001) лауреатами Державної премії України у галузі науки і техніки стали І.О. Варченко, Ф.Т. Жилко, А.М. Залеський, Н.Й. Марчук, І.Г. Матвіяс, Т.В. Назарова і Н.П. Прилипко (2006 р.). За фундаментальну працю «Теоретична морфологія української мови» премії ім. О.О. Потебні НАН України удостоєні член-кореспондент НАН України І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська (2005 р.).

Одним із пріоритетних наукових напрямів Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, поряд із вивченням

теорії та методології мовознавчих досліджень, проблем соціолінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, в межах порівняльного мовознавства є дослідження слов'янських мов, питань походження, розвитку та функціонування слов'янських мов у контексті загальнославистичної проблематики, їх порівняльне дослідження у фонетичному, синтаксичному, морфологічному і словотвірному аспектах.

Яскравим свідченням успішного застосування новітніх лінгвістичних технологій в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України стало започаткування серії українських академічних словників нового покоління – «Словники України», перший словник якої – «Орфографічний словник української мови», виданий у 1994 році, фактично став і першим академічним словником нової України. Академія навіть у ті складні часи спромоглася віднайти кошти на видання цього словника нечуваним в усій вітчизняній лексикографії накладом – 50 тис. примірників, чим було зроблено дієвий крок у забезпеченні академічною наукою подальшого розвитку і функціонування української мови, а також у практичному утвердженні її статусу як державної мови в часи становлення самої української державності.

На сьогодні серія «Словники України» налічує уже понад 70 випусків і є найбільшою словниковою серією в Україні та основою створюваної Національної словникової бази. До складу серії входять такі фундаментальні лексикографічні праці, як дев'ять видань «Орфографічного словника української мови», двотомний орфоепічний та двотомний «Словник синонімів української мови», «Словник фразеологізмів української мови» та цілий ряд інших.

Важливе значення для розвитку сучасної академічної мовознавчої науки має особиста підтримка Борисом Євгеновичем термінологічних досліджень, адже наукова термінологія, образно кажучи, утворює нервову систему наукового знання. За особистої ініціативи президента Академії було створено перший вітчизняний електронний тримовний «Українсько-російсько-англійський словник зі зварювання».

Активний розвиток пріоритетних наукових напрямів у галузях дослідження етногенезу та етнічної історії, сучасних національних етнокультурних та етнодемографічних процесів, проблем розвитку мистецтва пов'язаний із провідною й однією з найстаріших в Академії багатопрофільною

установою – Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

За умов постійної підтримки з боку керівництва Академії наук в інституті створюються сприятливі умови для реалізації вищезазначених досліджень шляхом публікації їх результатів у періодичних виданнях, спектр яких також значно розширився, зокрема в останнє п'ятиріччя, а випуски зазначених видань стали оперативними і регулярними. Серед них – часописи «Народна творчість та етнологія» (з 2006 р. вийшло 30 номерів) та «Студії мистецтвознавчі» (20 номерів); щорічники «Матеріали до української етнології» (5 випусків) й «Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії» (5 випусків), «Слов'янський світ» (8 випусків), «Музична україністика: сучасний вимір» (5 випусків), а також регулярні збірники матеріалів міжнародних конференцій, славистичних з'їздів та україністичних конгресів.

Свідченням високої наукової якості праць учених інституту є їх широке визнання й поцінування і вітчизняними, і зарубіжними вченими, присудження престижних державних та академічних премій, зокрема Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка – праці О.С. Найдена «Народна ікона Середньої Наддніпрянщини в контексті селянського культурного простору» та З.І. Чегусової «Декоративне мистецтво України ХХ століття. 200 імен», Державної премії імені Олександра Довженка – праці С.В. Тримбача «Олександр Довженко. Загибель богів: Ідентифікація автора в національному часо-просторі» та Державної премії у галузі архітектури та мистецтва – праці В.І. Тимофієнка «Історія української архітектури».

Нові комплексні підходи до наукового осмислення реалій і явищ традиційної культури, професійного і народно-го мистецтва, українського фольклору та музеєзнавства, ініційовані керівництвом Інституту народознавства НАН України, постійно знаходили конструктивну підтримку з боку президента НАН України. Саме за таких сприятливих умов було зроблено важливий крок у подальшому висхідному розвитку української етнологічної науки, до помітного розширення спектру її досліджень із використанням у них знань з антропології, археології, культурології й інших наукових галузей. Комплексному вирішенню назрілих народознавчих проблем сприяло і поглиблення роботи над дослідженням теоретичних аспектів українського мистецт-

вознавства, вивчення української культури і мистецтва у загальноєвропейському контексті.

Відповідно до його регіональної специфіки у дослідженнях учених Інституту важливе місце посідає карпато-знавча проблематика. Свідченням тому — двотомна колективна монографія «Лемківщина» (Т. 1: Матеріальна культура, 1999; Т. 2: Духовна культура, 2002), перші два томи фундаментального чотиритомного дослідження «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат» (Т. 1: Археологія та антропологія, 1999; Т. 2: Етнологія та мистецтво, 2006) та ін.

Винятковою для української науки і культури стала активна позиція Інституту народознавства НАН України, підтримана президентом Академії, у справі формування і реалізації Державної програми, спрямованої на мінімізацію наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Упродовж 1994–2003 рр. були здійснені комплексні історико-етнографічні дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон українського Полісся, обстежено більше 300 сіл 10–30-кілометрової радіоактивно забрудненої зони, зібрано понад 10 тис. експонатів, записано близько 200 годин відеофільмів, зроблено 20 тис. світлин, зібрано 63 томи польових матеріалів.

З метою ефективної реалізації освітньої функції Міжнародної школи україністики було розроблено довгострокову програму викладання українознавчих дисциплін — української мови як іноземної, української історії, літератури і культури, а основною формою діяльності у цій галузі — проведення щорічних літніх сесій. Свідченням ефективності цієї науково-організаційної і викладацької діяльності учених Міжнародної школи україністики стало успішне проведення 20 літніх сесій за участю бл. 1000 громадян країн близького і далекого зарубіжжя — молодих науковців, аспірантів, студентів, усіх бажаючих, до кола зацікавлення яких належать україністика і славістика.

Загалом у роки незалежності установами Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України під керівництвом незмінного керманіча НАН України академіка Б.Є. Патона досягнуто значних успіхів у дослідженні найважливіших проблем суспільного розвитку незалежної української держави. Зосередившись на справді фундаментальних і прикладних проблемах економічного, правового та організаційного забез-

печення науково-технологічного та інноваційного прориву в Україні, розвитку інфраструктури, стимулювання економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності України в умовах глобалізації, дослідженнях політико-правових та історичних аспектів стратегії державного будівництва, підвищенні якості управління, формування національної правової системи, Секція по праву займає сьогодні провідне місце в соціогуманітарній сфері держави.

Науковий потенціал, нагромаджений Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України, дає змогу успішно розв'язувати наукові проблеми першорядного значення, вирішувати завдання загальнонаціонального, державного рівня. Вивчення шляхів консолідації громадянського суспільства, формування нового рівня світоглядної, політичної, економічної, виробничої, управлінської, технологічної, інноваційної культури громадян України; захисту прав та інтересів людини; гармонізації міжетнічних відносин в Україні, безконфліктного розв'язання мовних проблем і забезпечення мовно-культурних потреб населення; збереження етнокультурної автентичності українців та етнічних меншин України, досягнення оптимального для урбанізованого суспільства співвідношення традицій і новаторства в культурі і мистецтві. Успішне розв'язання цих завдань є можливим завдяки консолідованим зусиллям науковців та керівництва Академії і держави.

Все це зобов'язує до примноження наших спільних зусиль. Підготовкою концептуальних документів, розробкою наукових моделей, прогнозів, пропозицій і рекомендацій щодо шляхів розв'язання актуальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного розвитку, своєю участю у законотворчій роботі, підготовкою фундаментальних наукових праць, енциклопедичних і словникових видань, написанням підручників, викладацькою діяльністю і громадською роботою вчені установ Секції і надалі будуть діяльно реалізувати державотворчу і патріотичну місію української науки.

Б.Е. ПАТОН И ПРИОРИТЕТНОЕ РАЗВИТИЕ СОЦИОГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

 Академик Борис Евгеньевич Патон — знаковая фигура в отечественной науке, ученый с исключительным общенаучным кругозором. Создатель концепции целенаправленных фундаментальных исследований, блестящий организатор (а во многих случаях — и основатель) всего спектра прикладных исследований в Украине, всемирно известный специалист в области электросварки, материаловедения (в том числе космического) и спецэлектрометаллургии, он также глубоко понимает и цивилизационные, основополагающие измерения общественного и гуманитарного знания. Научное и научно-организационное наследие Бориса Евгеньевича свидетельствует, что именно благодаря его поддержке в Академии наук стали приоритетными исследования в сферах экономики, социальных и экономических проблем Украины и зарубежных стран, истории, археологии, философии, государства и права, литературы, языкознания, искусствovedения и др.

Демократическая и творческая атмосфера, внедряемая на протяжении нескольких десятилетий в жизнь Академии ее президентом, способствовала утверждению в ней интеллектуальной свободы и самостоятельности научной мысли, отказу от устаревших стереотипов мышления и формированию плюрализма взглядов, смелому поиску новых мировоззренческих парадигм, открытости украинской науки к восприятию достижений мировой научной мысли. Исключительная жажда нового, незаурядное ощущение цивилизационной и научной перспективы, умение не просто оценить современные тенденции научного развития, но и предусмотреть их, организовать академическое сообщество на опережающий научный поиск, — все это присуще Борису Евгеньевичу не только по отношению к близким для его

специальности техническим и естественным наукам, но и к общественным и гуманитарным дисциплинам.

Не будет преувеличением утверждение, что в годы независимости состоялся настоящий прорыв в развитии общественных и гуманитарных исследований в Национальной академии наук Украины. При поддержке президента Академии существенно расширилась, стала разнообразнее и глубже научно-исследовательская проблематика, усилилась ее связь с задачами разработки новейших технологий и запросами инновационного развития. Деятельность Академии наук стала более тесно связанной с запросами украинского общества, академическая наука начала играть заметную роль в экономической, культурной и духовной жизни страны. Формируя приоритетные направления исследований, обновляя методологический инструментарий, используя потенциал информационных ресурсов, которые стали более доступными, ученые-обществоведы направили свои усилия на переосмысление и объективное воссоздание исторического прошлого Украины, формирование научного мировоззрения, политической и правовой культуры граждан, на возрождение чувства национального достоинства и патриотизма, на повышение национального самосознания, создание условий для духовного, национального и культурного возрождения украинского народа. Первоочередные задачи возникли в сфере научного обеспечения модернизационных процессов в экономике государства.

Фундамент для развития этих приоритетных для государства исследований был заложен во времена президентства Б.Е. Патона еще в АН УССР. В сложных (прежде всего — для социогуманитарных дисциплин) условиях тотального идеологического диктата и господства командно-административной системы в СССР руководству Президиума Академии при содействии ее президента академика Б.Е. Патона удалось обеспечить весомый вклад академических учреждений в развитие экономических, социальных, исторических, археологических, философских, правовых, литературоведческих и лингвистических исследований, укрепление информационной базы научной деятельности, положить начало ряду принципиально новых направлений общественных и гуманитарных дисциплин.

С избранием Б.Е. Патона президентом АН УССР напрямую связаны очередные изменения в структуре Академии, произошедшие по его инициативе. Они были закреплены в Уставе Академии от 17 августа 1963 г., в котором с целью улучшения руководства работой отделов и научных учреждений было предусмотрено создание трех Секций:

1. Секции физико-технических и математических наук;
2. Секции химико-технологических и биологических наук;
3. Секции общественных наук.

В Секцию общественных наук вошли Отдел экономики, истории, философии и права и Отдел литературы, языка и искусствоведения.

22 апреля 1971 г. Общее собрание АН УССР приняло решение переименовать «отделы АН УССР» в «отделения АН УССР». В соответствии с новым Уставом Академии наук от 30 декабря 1976 г. в структуре Секции общественных наук Отделы были переименованы в Отделения и создано новое Отделение экономики (постановление Президиума АН УССР от 15.07.76 № 254), что стало знаковым событием в развитии академической экономической науки. Инициатором его создания был лично президент Академии Б.Е. Патон.

Согласно постановлению, в состав Отделения экономики вошли академики А.Н. Алимов, П.И. Багрий, И.И. Лукинов, М.М. Паламарчук, С.М. Ямпольский, а также члены-корреспонденты: П.И. Верба, А.С. Короед, В.К. Мамутов, М.Т. Мелешкин, А.А. Нестеренко, П.А. Хромов, Н.Г. Чумаченко, А.А. Чухно.

Президиум АН УССР возложил на отделение научно-методическое руководство рядом научных учреждений: Институтом экономики и его Львовским, Одесским, Харьковским отделениями, Институтом экономики промышленности с филиалами в Ворошиловграде и Днепрпетровске, Советом по изучению производительных сил Украинской ССР. По предложению Б.Е. Патона отделение возглавил выдающийся экономист академик Иван Илларионович Лукинов.

Ученые-экономисты новосозданного отделения работали над многими актуальными проблемами, в частности над совершенствованием механизма хозяйствования. Разумеется, в те времена возможность отстаивать необходимость перехода к рыночным отношениям, применение апроби-

рованных мировой практикой принципов материальной оценки результатов труда человека, хозрасчета была жестко ограничена. Однако, несмотря на это, в упомянутый период академик П.И. Багрий создал оригинальные модели причинно-следственных связей товарного производства и взаимосвязи факторов, определяющих изменение стоимости продукта. Им впервые в анализ схем воспроизводства было введено понятие «капиталоемкость». В работах академика П.Н. Першина значительное внимание уделялось проблемам экономики сельского хозяйства, землеустройства, районной планировки, земельной ренты, собственности, развития производительных сил. Академиком И.И. Лукиновым подробно исследованы противоречивые процессы структурных изменений и факторы, определяющие формирование затрат и рентабельности сельскохозяйственного производства. В то же время он развивает теорию земельной ренты, разрабатывает проблемы отношений собственности, распределения, ценообразования в системе процессов воспроизводства, действия закона стоимости, эквивалентности обмена, исчисления и анализа эффективности производства, определения величины чистого дохода и оптимальной рентабельности. Результаты исследований И.И. Лукинова нашли свое отражение в «прорывных» для того времени монографиях «Воспроизводство и цены» (отмечена в 1979 г. Государственной премией УССР в области науки и техники), «Ценообразование и рентабельность производства сельскохозяйственных продуктов» и др.

В учреждениях отделения достаточно глубоко анализировались проблемы народонаселения, демографические аспекты воспроизводства трудовых ресурсов, профессиональной ориентации и профотбора. В работах ученых по этой тематике еще в 70-х гг. прошлого века отмечалось, что в демографическом развитии Украины сложилась неблагоприятная ситуация: снижение рождаемости не обеспечивало даже простого воспроизводства населения, зато росла смертность в трудоспособном возрасте. Немало реалистичных оценок содержалось в трудах, посвященных социально-экономическим проблемам села, использования морских ресурсов, охраны окружающей среды. Была проведена экономическая оценка ущерба, наносимого

народному хозяйству вредным воздействием промышленного загрязнения, снижающего урожайность сельскохозяйственных культур, и др.

Большое значение для решения народнохозяйственных задач имела проблематика развития и размещения производительных сил Украины, комплексного использования природных и трудовых ресурсов, экономического районирования. Ученые, занимавшиеся этими вопросами, углубляли исследования рационального размещения производительных сил с учетом экологических аспектов, анализировали возможности использования минерально-сырьевых ресурсов и отходов производства.

Значительное внимание руководство Президиума Академии уделяло развитию социогуманитаристики. При поддержке Б.Е. Патона учреждения АН УССР пытались полноценно реализовать свой мощный исследовательский потенциал в этой области. Уникальным для всего СССР стал проект «История городов и сел Украинской ССР» (в 26-ти томах). Это фундаментальное издание, подготовленное на базе Института истории АН УССР с участием более 100 тыс. человек под руководством академика П.Т. Тронько, в 1976 г. было удостоено Государственной премии СССР в области науки и техники.

В 1980 г. ученые Академии Ю.Ю. Кондуфор, П.С. Сохань, А.В. Лихолат, Г.Я. Сергиенко, Н.Н. Лещенко, П.П. Гудзенко, В.А. Голобуцкий, И.И. Артеменко, Ф.Е. Лось были удостоены Государственной премии УССР в области науки и техники за первое в послевоенные десятилетия многотомное издание «История Украинской ССР» (в 8-ми томах, 10-ти книгах). Оставаясь примечательными памятниками исторической мысли второй половины XX в., оба многотомных труда благодаря огромному объему фактического материала, введенного в научный оборот, до сих пор не утратили своего справочного значения.

Эффективно работали историки науки и техники, возглавляемые академиком И.З. Штокало. Четырехтомная «История отечественной математики» (1966–1970) была удостоена награды Международной академии истории науки. Оставили свой след в истории науки и техники также двухтомная «История технического развития угольной промышленности Донбасса» (1969), обобщающие работы

по истории электросварки, биологии, геологии, химии, материаловедения и др.

Предметный интерес Б.Е. Патона к изучению древней истории Украины, ее культуры и быта существенно способствовал расширению исследований в области археологии. Благодаря поддержке Президиума АН УССР выросла целая плеяда кадровых археологов, проведен большой объем экспедиционных и теоретических работ. Особое внимание уделялось изучению проблем этногенеза и ранней истории восточных славян, определению места и роли славянских племен в европейских событиях на рубеже первой половины I тысячелетия н. э., исследованию возникновения и развития городов Киевской Руси, истории и культуры древнего Киева.

Археологические исследования ознаменовались важными научными открытиями, позволившими по-новому осветить историю и культуру населения современной территории Украины от эпохи палеолита до позднего средневековья. Открытие и тщательное изучение славянских памятников середины I тысячелетия н. э. — базы, на которой сложилась древнерусская культура, — позволили получить ценные данные для разработки вопросов генезиса и развития древнерусских городов и их социально-экономической структуры, экономических предпосылок возникновения Киевской Руси, других проблем средневековой и раннемодерной эпохи. Новыми открытиями обогатили науку археологические исследования в Киеве.

Признанием высоких заслуг академической археологии стало присуждение в 1977 г. ученым Академии С.Н. Бибикову, Д.Я. Телегину, А.И. Тереножкину, В.А. Ильинской, М.П. Кучере, С.С. Березанской, О.Г. Шапошниковой, Л.М. Славину, В.И. Довженку Государственной премии УССР в области науки и техники за трехтомный труд «Археология Украинской ССР». Празднование 1500-летнего юбилея Киева стало толчком к углублению киевоведческих исследований. В 1983 г. П.П. Толочко, С.А. Высоцкий, Я.Е. Боровский, С.Р. Килиевич, Г.Ю. Ивакин, И.И. Мовчан, М.А. Сагайдак, В.А. Харламов были удостоены Государственной премии УССР в области науки и техники за цикл работ по истории средневекового Киева.

Начиная с 60-х годов XX в., в обществоведении наметились процессы преодоления устоявшихся идеологических стереотипов, существенно расширился диапазон исследований, в частности исследований украинской философской мысли, сформировались коллективы ученых, способные решать фундаментальные философские проблемы. Серьезным шагом вперед в развитии таких исследований стало издание собрания сочинений выдающегося философа-гуманиста XVIII в. Г.С. Сковороды. Также начато изучение философского наследия профессоров Киево-Могилянской академии — уникального явления в истории украинской духовной культуры. При безусловной поддержке руководства Академии украинские ученые-гуманитарии начали эффективно разрабатывать проблемы этики, эстетики, культурологии. Систематически изучалось наследие Ф. Прокоповича, осуществлены научная обработка и подготовка к изданию его философских трудов в трех томах. Научной школой П.В. Копнина — В.И. Шинкарука были заложены основы философского изучения проблем человека, мировоззрения, логики и методологии научного познания.

В 1982 г. ученые Академии В.И. Шинкарук, В.П. Иванов, В.Г. Табачковский, М.А. Булатов были удостоены Государственной премии УССР в области науки и техники за цикл работ «Мировоззренческие проблемы материалистической диалектики и методология социального познания». В 60—80-е годы в Украине в Институте государства и права АН УССР подготовлен ряд квалифицированных правоведов. Ученые-юристы принимали активное участие в разработке гражданского, гражданско-процессуального, уголовного, уголовно-процессуального кодексов УССР, в других кодификационных работах, разрабатывали вопросы правового регулирования хозяйственных отношений. Появился ряд интересных исследований в области международного права. В 1977—1978 гг. институт принял активное участие в подготовке проекта Конституции УССР 1978 г. В 1981 г. двухтомник «История государства и права Украинской ССР» удостоен Государственной премии УССР в области науки и техники (ответственный редактор — академик Б.М. Бабий, соавторы — В.М. Терлецкий, А.П. Таранов, В.В. Мрыга, В.Е. Бражников и др.). Не менее значимые исследования и

интересные научные проекты осуществлялись и другими учреждениями социогуманитарного профиля.

В атмосфере оттепели и общественного подъема послесталинской эпохи происходило системное обновление украинского литературоведения и лингвистики, реализовывались важные для их развития проекты. Так, например, завершение подготовки и успешное издание фундаментального академического Полного собрания сочинений Т.Г. Шевченко в 10-ти томах в юбилейном 1964 году непосредственно связаны с президентом Академии наук УССР Борисом Евгеньевичем Патонем, который, будучи уже к тому времени всемирно известным ученым-специалистом во многих технических отраслях, активно поддерживал все академические мероприятия, направленные на достойную подготовку к 150-летию со дня рождения Великого Кобзаря.

Важным вкладом академического шевченковедения во всенародное празднование этого юбилея стали подготовленная под руководством члена-корреспондента АН УССР Е.П. Кирилюка и изданная при поддержке Бориса Евгеньевича массовым тиражом научная биография Т.Г. Шевченко (1964), а также изданная в этом же году фундаментальная монография Е.П. Кирилюка «Т. Шевченко. Жизнь и творчество», удостоенная Ленинской премии (1964). Этапными в развитии шевченковедения в последующие годы стали и коллективные монографии «Шевченковедение. Итоги и проблемы» (1975), «Творческий метод и поэтика Шевченко» (1980).

Своеобразным энциклопедическим итогом многолетних научных изысканий в области шевченковедения стали успешная подготовка и издание уникального «Шевченковского словаря» в 2-х томах (1977), удостоенного в 1980 г. Государственной премии УССР имени Т.Г. Шевченко.

Уже в эти годы Борис Евгеньевич активно заинтересовался проблемами сохранения рукописного наследия Тараса Шевченко и других выдающихся украинских писателей, подготовки к печати нового, уже действительно Полного, издания произведений Шевченко, персональной энциклопедии «Шевченковская энциклопедия».

В частности, глубоко впечатленный уникальной сокровищницей национальных архивов и рукописных книг —

Матенадаран, с которой познакомился во время посещения Академии наук Армении, Борис Евгеньевич проникся намерением построить и в Украине, в Киеве, такое же не менее привлекательное помещение для хранения нашего украинского национального архивного и рукописного наследия. И — помнил об этом: обращался, и неоднократно, по поводу хранения рукописей Т.Г. Шевченко и других классиков украинской литературы к Президентам Украины, к едва ли не всем правительствам Украины, предлагая поддержать сооружение в Киеве аналогичного Матенадарану научно-исследовательского и культурно-информационного центра «Шевченковский дом».

Качественные сдвиги, связанные с поддержкой Президиума Академии наук УССР, возглавляемого Борисом Евгеньевичем, произошли и в области исследования проблем истории украинской литературы. Их результатом стала публикация фундаментальных трудов, посвященных различным периодам истории украинской литературы: основательных коллективных монографий о литературе Киевской Руси, литературе XIV — первой половины XVI вв., конца XVI—XVIII вв., XIX и XX вв., о литературе на латинском и польском языках в Украине. На базе этих исследований в течение двух десятилетий был создан масштабный синтетический труд — «История украинской литературы» в 8-ми томах (1960—1980), в котором с наибольшей, хотя и неравномерной фактической полнотой был представлен литературный процесс со времен Киевской Руси до 80-х годов XX века. Параллельно публиковались многотомные собрания сочинений таких классиков украинской литературы, как П. Грабовский, С. Васильченко, М. Коцюбинский, Марко Вовчок, И. Нечуй-Левицкий, Л. Боровиковский, С. Руданский, Л. Глибов, А. Крымский, И. Котляревский, А. Тесленко, П. Гулак-Артемовский, Г. Квитка-Основьяненко, Н. Костомаров, М. Кропивницкий, И. Манжура, Я. Щеголев, Уляна Кравченко, В. Самийленко, О. Кобылянская, В. Стефаник, Марко Черемшина, Леся Украинка и др.

Поистине значительным достижением украинских литературоведов стал выход в свет академического собрания сочинений И.Я. Франко в 50-ти томах. (1976—1986), удостоенного в 1988 г. Государственной премии Украины им. Т.Г. Шевченко.

Энергичной поддержкой со стороны руководства Академии пользуются народоведческие и искусствоведческие исследования, прежде всего — в деле их кадрового обеспечения. Уже в первые годы президентства Бориса Евгеньевича Институт искусствоведения, фольклористики и этнографии им. М.Ф. Рильского (с 1992 г. — Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Ф. Рильского) становится крупнейшим по численности среди гуманитарных учреждений АН УССР, а свидетельством результативности исследований его ученых — издание многих фундаментальных трудов, знаковых для всей отечественной народоведческой и искусствоведческой науки. Среди них академический свод текстов в 27-ми томах из серии «Украинское народное творчество» (под редакцией академика АН УССР М.Ф. Рильского), другие фундаментальные публикации.

Не остались не замеченными президентом Академии и весомые результаты исследований украинской лингвистики. Еще в сентябре 1975 г. Б.Е. Патон посетил Институт общественных наук АН УССР и поддержал создание двухтомного «Словаря староукраинского языка XIV—XV вв.», авторы которого впоследствии были удостоены академической премии им. И.Я. Франко. При непосредственной поддержке президента получили высокую государственную и академическую оценку авторы фундаментального лексикографического труда — «Словаря украинского языка» в 11-ти томах (1970—1980) — значительнейшего достижения лексикографов советского периода. Среди них стали лауреатами Государственной премии СССР в области науки и техники академики АН УССР И.К. Белодед и В.М. Русановский, языковеды Л.С. Паламарчук, А.А. Бурячок, В.А. Винник, Г.М. Гнатюк, С.И. Головащук, Л.А. Роднина, Л.Г. Скрипник, Т.К. Черторижская и Л.А. Юрчук.

Важным научно-организационным мероприятием в развитии языкознания в области славистики стало создание в составе этого института — согласно решению Президиума АН УССР и при личном содействии президента Академии — отдела общего и славянского языкознания, который возглавил академик АН УССР Л.А. Булаховский, а затем — его ученик (в последующие годы член-корреспондент и академик АН УССР) А.С. Мельничук.

Постоянное внимание Президиум Академии уделял работе с аспирантами, в частности их философско-методологической подготовке, которую с 1954 г. осуществляла Кафедра философии. В 1987 г. была поддержана инициатива кафедры по созданию при научных центрах АН Украины (Донецком, Западном, Юго-Восточном, Южном) ее отделений, что позволило улучшить философско-методологическую подготовку аспирантов и молодых ученых в региональных академических центрах.

Новый этап развития украинской гуманитаристики, постепенно освобождавшейся от идеологических догм, связан с периодом перестройки и последующим провозглашением независимости Украины. С середины 1980-х гг. в условиях демократизации общественной жизни в СССР при содействии руководства АН УССР были развернуты исследования жизни и творчества, научного наследия практически всех деятелей украинской культуры и науки, обойденных вниманием в советское время. В первую очередь были возвращены в научный и культурный обиход произведения ранее запрещенных писателей — П. Кулиша, В. Самийленко, Г. Чупринки, С. Черкасенко, В. Винниченко, С. Ефремова и др., что придало литературному процессу XIX — начала XX вв. надлежащую полноту, позволило показать всю его многоцветность и идейно-эстетическое разнообразие.

Первым весомым успехом в развитии указанных исследований стала фундаментальная «История украинской литературы XX в.», опубликованная Институтом литературы им. Т.Г. Шевченко накануне провозглашения независимости Украины (1988). Плодотворное сочетание в этой работе опыта ученых старшего поколения, задора молодых литературоведов, направленность их исследований на деидеологизацию истории литературы, отказ от политических критериев в оценке литературных явлений и персоналий позволили создать действительно качественно новый учебник, который пользовался широчайшим спросом у ученых, преподавателей и, разумеется, студентов, а его последнее, дополненное и переработанное, издание (1993 — 1995 гг.) было заслуженно удостоено в 1996 г. Национальной премии Украины им. Т.Г. Шевченко.

В то же время при организационном и финансовом содействии Академии разворачиваются невиданные до того

масштабные археографические исследования. Постановлениями Президиума АН УССР обеспечиваются издательскими лимитами в академическом издательстве «Наукова думка» издания вновь возрожденной Археографической комиссии АН УССР. Знаковым событием, подтверждавшим качественный прорыв академической историографии в тот период, стала подготовка к печати творческого наследия академика М. Грушевского в многотомной серии «Памятники исторической мысли Украины», прежде всего — его основного труда «История Украины-Руси».

С обретением Украиной независимости в 1991 г. перед академической социогуманитаристикой возникла задача первостепенного изучения фундаментальных проблем отечественной и зарубежной украинистики, осмысления исторического опыта украинского народа, его государственных и культурных традиций, особенностей формирования и утверждения национальной идеи, консолидации украинской нации, ее борьбы за государственность, полноправную интеграцию в европейское и мировое сообщество.

Успешное решение этой важной задачи непосредственно зависело от кардинального обновления основных направлений социогуманитарных исследований и их институциональной базы. Это были глобальные вызовы эпохи цивилизационного излома, на которые нужно было адекватно и достойно ответить.

Вообще, руководить огромной и сложной системой ведущих научных учреждений государства в кризисные времена — огромная ответственность и нелегкая задача, ведь для этого необходимо не только сознательно и последовательно ломать устоявшиеся организационные, финансово-экономические основы функционирования научных учреждений, но и деидеологизировать и деполитизировать всю социогуманитарную сферу, причем делать это осторожно, чтобы нейтрализовать возможные отрицательные последствия, которые неизбежно сопровождают любую реорганизацию науки.

В те времена вопреки серьезным кадровым потерям (часть талантливых, преимущественно молодых и мобильных ученых оставила родину, приняв приглашение ведущих западных научных центров), академическим учреждениям удалось сохранить кадровый и научный потенциал, уберечь

Академию от маргинализации, не пустить «с молотка» мощную материальную базу академической науки, в конце концов — не потерять общественный имидж и вместе с тем не превратить науку в инструмент манипулирования политиков, сохранить приоритеты фундаментальных исследований во всех сферах жизни общества.

Как результат целенаправленных усилий Президиума НАН Украины и ее президента, уже в первые годы независимости состав научных учреждений в сфере социогуманитарных наук существенно пополнился. Начатая реструктуризация радикально расширила возможности общественных и гуманитарных наук активно влиять на экономические, социальные, политические преобразования и культурную жизнь страны, на развитие гражданского общества и формирование национального сознания, возрождение исторической памяти украинского народа. Ярким свидетельством эффективности деятельности Президиума НАН Украины, направленной на расширение потенциала социогуманитарных исследований, является тот факт, что общее количество академических научных учреждений и автономных подразделений Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины возросло за два десятилетия почти втрое — с 15-ти до 40-ка (Отделение экономики — до 10-ти; Отделение истории, философии и права — до 20-ти; Отделение литературы, языка и искусствоведения — до 10-ти).

Особенно «щедрыми» на новосозданные учреждения оказались первые годы независимости. Так, с целью кардинального расширения фундаментальных и прикладных исследований в области экономико-экологических проблем приморских регионов, морехозяйственных комплексов и морского природопользования постановлением Президиума АН УССР от 08.05.91 № 127 на базе Одесского отделения Института экономики АН УССР был образован Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований АН УССР. О результативности этих мероприятий свидетельствует, в частности, то, что лишь в последние годы центральным органам исполнительной власти были представлены такие важные разработки Института, как «Морская доктрина Украины на период до 2035 г.» (утверждена постановлением Кабинета Министров Украины от 07.10.09 № 1307) и «Стратегия транспортной безопас-

ности» (рассмотрена на заседании Совета национальной безопасности и обороны Украины 01.12.09).

Для создания надежного научного фундамента внешнеэкономических связей, развития взаимовыгодных отношений и экономической интеграции Украины по инициативе президента Академии, постановлением Президиума АН УССР от 11.07.91 № 221 был создан Институт мировой экономики и международных отношений АН УССР, важным направлением деятельности которого стало изучение опыта эффективного функционирования рыночных систем и структур, научных достижений зарубежных стран с целью использования этих достижений в построении рыночной экономики Украины и ее вхождения в мировое хозяйство. Институт стал одним из базовых учреждений по разработке проекта концепции Стратегии национальной безопасности Украины в части исследования и формулирования проблематики внешних угроз.

С целью решения актуальных проблем правового обеспечения развития экономики на общегосударственном и региональном уровнях постановлением Президиума НАН Украины от 22.01.92 № 16 на базе Отделения экономико-правовых исследований Института экономики промышленности НАН Украины был создан Институт экономико-правовых исследований НАН Украины. Создание института было обусловлено необходимостью развития теоретических и прикладных исследований на стыке экономики и права, научной и практической важностью таких исследований для суверенного государства. Институт стал ведущей организацией по подготовке и научному сопровождению Хозяйственного Кодекса Украины, который вступил в силу в 2004 г.

Учитывая особую актуальность исследований по теоретическим и прикладным проблемам социально-экономического развития регионов Украины, рационального использования их производственного, трудового, природоресурсного и интеллектуального потенциалов, Президиум НАН Украины принимает постановление от 19.10.94 № 233, которым Львовское отделение Института экономики НАН Украины преобразовывается в Институт региональных исследований НАН Украины. На этот институт была возложена задача комплексного исследования про-

блем управления социально-экономическим развитием регионов Украины. При поддержке Б.Е. Патона разработки Института предоставлялись органам исполнительной власти для их последующего внедрения. Среди них – Государственная стратегия регионального развития на период до 2015 года (утверждена постановлением Кабинета Министров Украины от 21.07.06 № 1001), проект Закона Украины «О развитии горных территорий».

Для обеспечения в Закарпатье социальных и гуманитарных исследований, направленных на ускорение социально-экономического и культурного развития, осмысление исторических и этнокультурных проблем Закарпатского региона, обеспечение его более глубокой интеграции в общенациональные процессы, постановлением Президиума НАН Украины от 24.05.95 № 149 был создан Закарпатский региональный центр социально-экономических и гуманитарных исследований НАН Украины, который согласно постановлению Президиума НАН Украины от 06.10.04 № 250 вошел в состав Отделения экономики НАН Украины.

При непосредственном участии президента Академии постановлением Кабинета Министров Украины от 19.07.97 № 772 в структуре НАН Украины был создан Институт экономического прогнозирования НАН Украины, переименованный со временем в Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (постановление Президиума НАН Украины от 06.07.05 № 139), целью которого определялась разработка стратегических прогнозов и программ социально-экономического развития страны, направлений и методов развития хозяйственной системы.

Со времени основания институт является неизменным участником разработки государственных программ социально-экономического развития на краткосрочный и среднесрочный периоды, стратегий развития экономики Украины. Среди них: Программа «Украина-2010» (1998), Послания Президента Украины Верховной Раде Украины, стратегии и программы инновационного развития Украины, энергетического баланса Украины, программы развития энергетики Украины.

Начиная с 2007 г., институт систематически представляет высшим органам власти Украины аналитические доклады

и докладные записки по вопросам преодоления мирового финансового кризиса, рисков его развития в Украине и предложения о возможных путях преодоления негативных последствий кризиса. Аналитические материалы, подготовленные институтом, легли в основу материалов Парламентских слушаний в 2008 и 2009 гг. по вопросам инновационного развития и интеллектуальной собственности.

По поручению Б.Е. Патона при участии шести учреждений Отделения экономики НАН Украины на протяжении 2008 – 2009 гг. выполнялось комплексное исследование «Оценка технико-экономического состояния объектов инфраструктуры и производственных фондов (по регионам Украины)», результатом которого стало определение угроз и опасностей разрушения объектов инфраструктуры в регионах Украины, которые нашли свое отражение в решении СНБО Украины «О развитии и модернизации инфраструктурных систем экономики и систем жизнеобеспечения» (утверждено Указом Президента Украины от 22.01.10 № 55/2010), а также были представлены в макете Атласа производственной и социальной инфраструктуры Украины.

Сегодня Б.Е. Патон уделяет особое внимание поддержке комплексных междисциплинарных проектов, примером которых является общая разработка Отделений экономики и информатики НАН Украины «Интеллектуальная автоматизированная информационно-аналитическая система сопровождения бюджетного процесса на базе отечественной суперЭВМ», осуществляемая в интересах Комитета Верховной Рады Украины по вопросам бюджета, Министерства финансов Украины, других органов центральной и местной власти. Результаты проекта уже прошли апробацию на общегосударственном и региональном уровнях.

Б.Е. Патону принадлежит выдающаяся роль в возрождении в системе НАН Украины Института демографии и социальных исследований осенью 2002 г. (распоряжение Кабинета Министров Украины от 26.09.02 № 556-р и постановление Президиума Национальной академии наук Украины от 09.10.02 № 246). Демографический институт существовал в системе Академии со времени ее основания в 1918 г. до 1938 г., когда учреждение было ликвидировано, а большинство его специалистов репрессированы.

Постановлением Президиума НАН Украины от 11.11.09 № 298 Институту демографии и социальных исследований НАН Украины было присвоено имя выдающегося ученого-демографа, основателя и первого директора Демографического института академика М.В. Птухи. Институт стал общепризнанным в Украине и за ее пределами центром научной мысли и координации исследований в области демографии и социальной экономики, значительно расширив научные горизонты и тематику исследований. Ныне он – единственное профильное научно-исследовательское учреждение НАН Украины, которое специализируется на системных исследованиях проблем демографического и социального развития, проводит фундаментальные и прикладные исследования, моделирует новейшие тенденции, разрабатывает комплексные демографические прогнозы и концептуальные основы государственной социально-демографической политики.

С целью усовершенствования сети учреждений НАН Украины и модернизации исследований проблем инновационного развития регионов, их конкурентоспособности, проблем машиностроительного комплекса, территориально-производственного и кластерного построения региональной экономики постановлением Президиума НАН Украины от 14.12.05 № 275 Харьковское отделение Института экономики НАН Украины было переименовано в Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, который стал главным учреждением-разработчиком Стратегии устойчивого развития Харьковской области до 2020 года, а также активным участником реализации национальных проектов Украины.

В конце 80-х – начале 90-х годов прошлого столетия ряд новых учреждений появился в составе Отделения истории, философии и права Академии. Совершенно очевидно, что в новых условиях независимого государственного бытия лишь таким образом можно было дать весомый научный ответ на вызовы времени в гуманитарной сфере.

Так, 10 июля 1990 г. создан Институт украинской археологии АН УССР на базе восстановленной в конце 1987 г. Археологической комиссии АН УССР (согласно постановлению Президиума НАН Украины от 01.02.95 № 31 институт получил современное название

с присвоением имени академика М.С. Грушевского – Институт украинской археологии и источниковедения им. М.С. Грушевского НАН Украины). Как специализированное учреждение в области археологии, источниковедения и специальных исторических дисциплин институт развернул масштабную деятельность по целенаправленному выявлению, научной обработке и публикации исторических источников (прежде всего по украинской истории), изданию творческого наследия украинских ученых и общественно-политических деятелей, проведению фундаментальных источниковедческих и конкретно-исторических исследований, координации и научно-методическому руководству археологической деятельностью других научных, образовательных, культурологических учреждений Украины.

В сентябре 1990 г. с целью исследования фундаментальных и прикладных проблем социологии, теоретико-методологических основ социологической науки, а также анализа социально-политических, социально-экономических, социально-психологических, социокультурных, этносоциальных процессов и явлений на базе социологических подразделений Института философии АН УССР был создан Институт социологии АН УССР.

Совместным постановлением Президиума АН УССР и Коллегии Главного совета Украинского общества охраны памятников истории и культуры от 23 мая 1991 г. создан Центр памятниковедения АН УССР и Украинского общества охраны памятников истории и культуры – ведущее профильное научное учреждение по проблемам памятниковедения, охраны и популяризации памятников культурного наследия Украины.

26 июня 1991 г. Президиум АН УССР принял постановление № 192 «О создании Отделения религиоведения Института философии АН УССР», которым было создано ведущее академическое учреждение религиоведческой специализации.

Постановлением Президиума АН УССР от 22.10.91 № 278 образован Институт востоковедения им. А.Е. Крымского АН Украины с целью исследования языков, истории, философии, религии, культуры народов Азии, Ближнего, Среднего, Дальнего Востока, Северной Африки, а также

этносов восточного происхождения, находящихся или проживающих на территории Украины.

11 декабря 1991 г. постановлением Президиума АН Украины № 328 на базе бывшего Института истории партии при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС — создан Институт национальных отношений и политологии АН Украины (с 1997 г. — Институт политических и этнонациональных исследований), которому в 2005 г. присвоено имя его основателя академика И.Ф. Кураса. Перед институтом была поставлена задача углубленной и всесторонней разработки проблем, которые приобрели особое значение с провозглашением независимости Украины и связаны с нуждами и процессами становления, развития и функционирования украинской государственности и гражданского общества. Это — история и современная динамика политических институтов и процессов, взаимовлияния политики, политической культуры, этнонациональных, межрелигиозных и межконфессиональных, региональных отношений и факторов общественной жизни, выработка новых парадигм этнонационального развития, предотвращение конфликтности в этнонациональной сфере, моделирование оптимальных вариантов этнополитики, разработка технологий управления в системе политических и межэтнических отношений.

Произошли и другие структурные изменения, отразившие приоритетность новых исследовательских направлений. Так, Институт истории АН УССР постановлением Президиума АН УССР от 21.11.90 № 301 был переименован в Институт истории Украины АН УССР — с учетом того, что в условиях духовного обновления общества этот институт развернул углубленное изучение исторического прошлого украинского народа. Постановлением Президиума АН УССР от 27.04.90 № 100-Б историко-археологический заповедник «Ольвия» был отделен от Института археологии АН УССР. В феврале 1992 г. на базе Отдела античной и средневековой археологии Крыма Института археологии АН Украины создан Крымский филиал Института археологии АН Украины.

Постановлением Президиума АН Украины от 20.01.93 № 6 Институт общественных наук АН Украины был реорганизован в Институт украиноведения АН Украины с при-

своением ему в том же году имени академика И.П. Крипьякевича. Перед институтом поставлена задача углубленного изучения проблем теории и истории национальной культуры, ее становления и развития, формирования украинского народа, сложных процессов эволюции национального сознания, борьбы за независимое государство преимущественно на территориях западноукраинского региона. В период становления реорганизованного института особенно ощутимой была постоянная помощь Президиума АН Украины, в частности в разработке научных направлений, уточнении структуры междисциплинарного учреждения гуманитарного профиля. В 1997 г. Б.Е. Патон поддержал создание в институте Центра исследования украинско-польских отношений и издание сборника научных работ «Украина — Польша: историческое наследие и общественное сознание».

Произошел ряд важных изменений в организации и деятельности информационно-библиотечной системы Академии. Так, согласно постановлению Бюро Президиума АН Украины от 14.02.91 № 48-Б «Об упорядочении работы по информационному обеспечению, организации выставочной деятельности и пропаганды научно-технических достижений Академии наук УССР» Центральной научной библиотеке им. В.И. Вернадского (ныне — Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского, НБУВ) были переданы функции главного информационного подразделения АН Украины по научно-технической информации и информации по общественным наукам, которые раньше выполнялись Отделением информации Института математики АН Украины и Отделом научной информации по общественным наукам Института философии. На библиотеку возлагалась также разработка теоретических проблем информационного обеспечения комиссий Верховной Рады УССР, подготовка аналитических обзоров, дайджестов по актуальным гуманитарным проблемам, создание гипертекстовых баз данных по общественным наукам и информационное обеспечение комплексных программ научных исследований. Эта работа библиотеки стала базой для развития деятельности Службы информационно-аналитического обеспечения высших органов государственной власти и управления, созданной в ее структуре (в соответс-

твии с соглашением о сотрудничестве между Президиумом Верховной Рады Украины и Президиумом НАН Украины, письмом Кабинета Министров Украины от 12.12.95 № 58-3379/49 и постановлением Бюро Президиума НАН Украины от 14.12.95 № 334-5).

Специальное постановление Президиума АН Украины от 09.09.92 № 241 «О развитии Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского» сосредоточило усилия коллектива библиотеки на ее планомерном развитии как библиотечно-информационного, научно-исследовательского и культурно-просветительского комплекса, на укреплении ее статуса как национальной научной библиотеки. На протяжении 1993 – 1996 гг. в структуре библиотеки было создано пять научно-исследовательских институтов (библиотекovedения, украинской книги, рукописей, архивоведения, биографических исследований), а также такие центры: библиотечно-информационных технологий, консервации и реставрации, культурно-просветительский, научно-издательский. Начала развиваться информационно-аналитическая деятельность, подготовка информационных продуктов для органов государственной власти и управления, работа по сохранению, реставрации и защите книг и рукописей библиотеки. Началась компьютеризация библиотечно-информационных процессов. Как научно-исследовательское учреждение ЦНБ была включена в состав Отделения истории, философии и права НАН Украины.

Согласно распоряжению Президиума АН Украины от 25.02.93 № 270 на Центр библиотечно-информационных технологий ЦНБ им. В.И. Вернадского было возложено научно-методическое руководство организацией автоматизированной библиотечной сети в учреждениях Академии наук Украины.

В 1992 году по инициативе Бориса Евгеньевича академическая Кафедра философии была реорганизована в отдельное учреждение – Центр гуманитарного образования Академии наук Украины, поскольку в новых условиях очевидной была необходимость расширить содержание и цель философско-методологической подготовки аспирантов и молодых научных работников, в частности сорентировать этот процесс на гуманитарные ценности, гуманистические традиции украинской культуры. Со временем,

в условиях финансового кризиса конца 1990-х годов, президент НАН Украины Б.Е. Патон инициировал защиту статьи финансирования обучения аспирантов (финансирование отдельной строкой), благодаря чему были созданы условия для стабилизации подготовки научных кадров Академии. Это также дало возможность Центру сохранить преподавательский состав и в дальнейшем выполнять возложенные на него функции.

Хотя основные мероприятия по реорганизации структуры, численности и количества учреждений социогуманитарного профиля пришлось на первую половину – середину 1990-х гг., структурные изменения происходят и в современный период деятельности Академии. В частности, в 2005 г. с целью анализа и обобщения отечественного и мирового опыта энциклопедического дела, разработки научных и методических основ создания энциклопедических изданий разного типа, координации этой работы в Украине был создан Институт энциклопедических исследований НАН Украины.

Постановлением Президиума АН Украины от 07.10.92 № 268 создан Институт восточноевропейских исследований (с 2001 г. – Институт европейских исследований НАН Украины) для комплексного изучения проблем национально-государственного строительства и общественно-политических и культурных взаимоотношений Украины со странами Центральной и Восточной Европы, исследования и публикации исторического и политологического наследия представителей украинской государственнической школы.

На сегодняшний день последним структурным преобразованием учреждений Отделения истории, философии и права НАН Украины стало создание в сентябре 2011 г. на базе Института европейских исследований НАН Украины Государственного учреждения «Институт всемирной истории Национальной академии наук Украины». Понимая, что в современных условиях назрела потребность в концентрации имеющегося потенциала на приоритетных направлениях научного поиска, в подъеме действенности и эффективности исследований закономерностей исторических процессов, взаимодействия культур и социумов в контексте всемирной истории, Борис Евгеньевич настоял на оперативном решении вопроса о создании этого

института при поддержке Министерства иностранных дел Украины. Новый институт должен стать ведущим учреждением по проведению фундаментальных и прикладных исследований проблем динамики всемирно-исторического процесса, изучению исторических связей Украины со странами и народами мира, актуализации и внедрению передового мирового цивилизационного опыта в практику общественно-политической и культурной жизни Украины.

Исключительная широта научных взглядов позволила президенту Академии еще на рубеже 80-х годов прошлого столетия адекватно и дальновидно оценить роль информации в жизнедеятельности общества и в наступлении качественно новой, информационной, эры. При этом Борис Евгеньевич рассматривал эту проблему не в сугубо технократической плоскости, а с акцентом на вопросах более близких к гуманитарной сфере, поскольку информация в человеческом обществе функционирует преимущественно в языковой форме. А это обуславливает необходимость специальных исследований естественного человеческого языка, ориентированных на применение языка в компьютерных системах. Именно благодаря его предусмотрительности и активному содействию в Академии были созданы предпосылки для развития прикладной технологически ориентированной лингвистики, а в марте 1991 года было создано и специальное научно-исследовательское учреждение — Украинский языково-информационный фонд, задачами коллектива ученых которого стало проведение фундаментальных исследований естественного языка как информационной системы, а также прикладных исследований в области создания и практического применения компьютерных средств ее автоматической обработки.

Успешное развитие народоведческих исследований в Западном регионе Украины связано с созданием в первые годы независимости Украины в системе Академии наук Института народоведения АН Украины как самостоятельного научного учреждения. Создание такого института во Львове согласно постановлению Президиума АН Украины от 05.02.92 № 34 было продуманным и взвешенным шагом в развитии народоведческой науки. Ведь именно в этом регионе функционировали Этнографический музей Научного общества имени Т.Г. Шевченко, Украинский государс-

твенный музей этнографии и художественных промыслов (1951 — 1982) и созданное на его базе Львовское отделение Института искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф. Рильского АН УССР (с 1992 г. — Институт народоведения).

Глубокое понимание президентом Академии наук значения языковых вопросов в независимой Украине во времена создания государства, осознание необходимости функционирования в системе Академии мощного специализированного учреждения по исследованию этих проблем стали залогом принятия исторического решения о создании Института украинского языка АН Украины (согласно постановлению Президиума АН Украины от 07.10.91 № 269) и о его материально-техническом и финансовом обеспечении (постановление Бюро Президиума АН Украины от 16.07.93 № 242-Б). Перед тем, как принять такое решение, Борис Евгеньевич ознакомился с опытом организации языковедческих учреждений в академиях других славянских стран, консультировался с известным языковедом академиком В.М. Русановским по вопросу наиболее оптимального формата деятельности такого института. На протяжении всех последующих лет президент Академии продолжал внимательно наблюдать за деятельностью института и действительно влиять на результативность его работы. При этом он подчеркивал необходимость достижения сбалансированных результатов, ведь углубление теоретической разработки лингвистических проблем не может быть самоцелью, а должно коррелировать с общественной значимостью практических, прикладных работ, влияние которых на языковую практику должно постоянно возрастать.

На рубеже XX — XXI столетий, когда в Украине только входило в научный обиход название новейшей научной дисциплины — «керамология», президент Национальной академии наук Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон, учитывая роль керамики в изучении разных аспектов цивилизационного прогресса со времен неолита до наших дней, в том числе и в сохранении национальной идентичности разных этносов, поддержал развитие в Украине фундаментальных и прикладных исследований в области керамологии: согласно подписанному 22.11.00 общему

приказу Президиума НАН Украины и Полтавской облгосадминистрации был создан Институт керамологии (с 23.05.2002 г. — отделение Института народоведения НАН Украины), единственное академическое керамологическое научное учреждение не только на постсоветском пространстве, но и во всей Европе.

Еще во времена, когда молодое украинское государство делало первые шаги, руководство Академии наук УССР проявило полное понимание необходимости активного расширения творческих контактов ученых Академии с учеными украинской диаспоры и других зарубежных научных центров, важности привлечения их представителей к изучению украиноведческих дисциплин и, соответственно, — осознание необходимости создания нового специализированного научно-образовательного учреждения Академии наук непосредственно в Украине, в ее столице г. Киеве. Практическим воплощением такого понимания, а также первым шагом руководства Академии наук в ее политике многовекторного развития гуманитарной науки, продемонстрированной в первые годы независимости Украины, стало принятие постановления Президиума АН УССР от 05.06.91 № 167 о создании Международной школы украинистики как самостоятельного научного учреждения.

Таким образом, благодаря активному участию Б.Е. Патона в решении важнейших проблем украинской науки, в расширении сети научных учреждений НАН Украины, годы независимости стали для обществоведения периодом настоящего научного прорыва. Освободившись от компартийного прессинга и идеологической цензуры, социогуманитарные науки избавились от конъюнктурной тематики и вышли на новую методологическую базу, получили возможность свободно ставить и обсуждать острые проблемы развития украинского общества. Своими серьезными научными достижениями украинское обществоведение заняло полноценное место в мировой гуманитаристике.

Существенное обновление, в частности в плане расширения диапазона и актуализации научных исследований, утверждение новых исследовательских приоритетов, перегруппировка научных сил, становление нового поколения научных лидеров состоялось в годы независимости во всех отделениях Секции.

Руководство Академии прилагает серьезные усилия для актуализации мощного задела ученых-гуманитариев в современном информационном пространстве. Специальное постановление Президиума НАН Украины «Электронные информационные ресурсы социогуманитарных наук: состояние и перспективы развития» (от 13.04.11 № 108) подчеркивает необходимость создания адекватного электронного учета гуманитарного научного знания, усиления присутствия украинской академической гуманитаристики в Интернете, оперативной публикации в Сети научной продукции учреждений социогуманитарного профиля с целью формирования в обществе современного научного мировосприятия, активизации евроинтеграционных процессов в отечественном научно-информационном пространстве, преодоления цифрового неравенства, создания положительного имиджа Украины. Эта задача входит в число приоритетных направлений деятельности учреждений Секции общественных и гуманитарных наук.

Сегодня особое по своему значению место в деятельности Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины занимает разработка концептуальных и прогностических материалов общенационального, государственного значения. В частности, Секция принимала участие в разработке разделов Стратегии социально-экономического развития Украины до 2015 г. Ведущими учеными Секции созданы проекты Концепции осуществления политической реформы, Концепции национальной идеи, Концепции и Программы развития гуманитарной сферы, Концепции гуманитарного развития Украины на период до 2020 года, Государственной стратегии регионального развития на период до 2015 г., Стратегии и Концепции программы повышения конкурентоспособности экономики Украины, Концепции и Стратегии демографического развития Украины на 2006–2015 гг., Концепции развития социального страхования, Концепции этнонационального развития Украины, совместно с Госкомтелерадио Украины — проекта Концепции государственной информационной политики. Разработаны проекты Концепции государственной языковой политики и Концепции государственной программы развития национальной словарной базы Украины на 2009–2015 гг. и др.

Особое значение в работе учреждений Секции сегодня приобретает подготовка ежегодных докладов по ключевым проблемам социально-экономического, общественно-политического и культурного прогресса современной Украины. Результатами работы ученых Секции стали, в частности, национальные доклады НАН Украины «Социально-экономическое положение Украины: последствия для народа и государства» (2009), «Новый курс: реформы в Украине. 2010–2015» (2010), «Национальный суверенитет Украины в условиях глобализации» (2011).

Важная роль в деятельности Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины принадлежит сотрудничеству с отраслевыми академиями, министерствами и ведомствами, научными обществами, позволяющему эффективно сплотить вокруг Секции интеллектуальный потенциал ведомственной и университетской науки, осуществлять координацию научных исследований. Значительное развитие приобрело творческое сотрудничество Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины с академиями правовых и педагогических наук Украины, Национальным институтом стратегических исследований, профильными комитетами и Институтом законодательства Верховной Рады Украины, министерствами и ведомствами.

Учреждения Секции активно участвуют в ежегодных совместных конкурсах НАН Украины и Российского гуманитарного научного фонда (РГНФ), а также Российского фонда фундаментальных исследований (РФФИ), основанных при содействии МААН. Под эгидой МААН также работает Ассоциация институтов истории стран СНГ, созданная в результате сотрудничества Института истории Украины НАН Украины с Институтом всеобщей истории РАН. Как президент МААН, академик Б.Е. Патон оказывает всестороннюю поддержку развитию упомянутых форм сотрудничества украинских ученых-социогуманитариев с коллегами из России и других стран СНГ.

Важное значение имеет также организация представительских научных форумов, конференций, круглых столов. Секция совместно с Украинским комитетом славистов оказывает всестороннее содействие в подготовке и проведении международных съездов славистов. В частности, в работе XIV съезда, который состоялся в сентябре 2008 г.

в Охриде (Республика Македония), приняла участие делегация НАН Украины. Согласно постановлению Президиума НАН Украины от 26.10.11 № 302 «О развитии славистики в Украине и подготовке к XV Международному съезду славистов» осуществляются организационные мероприятия, направленные на участие ученых Академии и высших учебных заведений Украины в работе этого представительного международного форума, который состоится в Минске в 2013 г.

Весомым достижением коллективного сотрудничества ученых всей Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины стали осуществленные под руководством Бориса Евгеньевича, как председателя редакционной коллегии, подготовка и издание «Истории украинской культуры» в 5-ти томах, 8-ми книгах — уникального междисциплинарного исследования, в котором впервые в истории нашего государства системно излагается многовековая история украинской культуры, ее самобытность, взаимосвязи с другими культурами, описывается ее вклад в мировое культурное наследие.

Усилия Президиума НАН Украины и президента Академии академика Б.Е. Патона, направленные на актуализацию приобретенного за последние два десятилетия мощного потенциала академических учреждений экономического профиля, позволили осуществлять фундаментальные и прикладные разработки практически во всем диапазоне проблем, принципиально важных для осмысления места и роли Украины в современных мировых экономических процессах, разработать обоснования для рациональной экономической политики в общегосударственном и региональном аспектах. Учеными учреждений Отделения экономики НАН Украины активно разрабатываются проблемы повышения эффективности механизмов структурных преобразований в национальной экономике, их институционального обеспечения и определения приоритетов развития, которые бы ускорили полноправную интеграцию Украины в европейскую и мировую экономику; обновления промышленного и развития научно-технического потенциала, эффективной инновационно-инвестиционной модели развития на качественно новой технологической основе; создания и внедрения высоких технологий, усовершен-

тования аграрной политики, качественного подъема трудового потенциала, создания современной системы социальной защиты населения, развития международного экономического и научно-технического сотрудничества, интеграции Украины в мировые экономические структуры, защиты и обеспечения реализации национальных экономических интересов в условиях глобализации и формирования информационного общества.

На базе применения основных положений теории эндогенного роста разработаны секторальные макроэкономические модели для обоснования стратегических составляющих и направлений стабильного развития национальной экономики Украины, реализации инновационных моделей. Выявлены важнейшие характеристики, тенденции и проблемы формирования и функционирования рынка промышленной продукции. На основе системного объединения структурного, инновационного и интеграционного факторов разработана и методологически обоснована система макроэкономических моделей эндогенного роста экономики Украины на средне- и долгосрочную перспективу, определено необходимое методическое, информационное и математическое обеспечение ее практического использования. Проведено комплексное теоретическое обобщение практики нормативно-информационного обеспечения регулирования и оценки состояния государственной политики в системе формирования рынка труда, осуществлена комплексная оценка рентных отношений в системе модернизации национального хозяйства Украины, усовершенствованы механизмы хозяйствования предприятий, методы оценки их стоимости, особенности создания и функционирования акционерных обществ. Определены стратегические приоритеты для сохранения экономической безопасности государства, разработаны и теоретически обоснованы Стратегии сотрудничества Украины с НАТО.

Стратегические проблемы экономического развития Украины являются приоритетными направлениями исследований Института экономики и прогнозирования НАН Украины. В течение последних лет в институте осуществлен системный анализ конкурентоспособности экономики Украины, ее сильных и слабых сторон, на основе чего под-

готовлены Стратегия и Концепция программы повышения конкурентоспособности экономики Украины с определением главных приоритетов инновационного развития, основных принципов политики повышения конкурентоспособности и организационно-политических составляющих ее реализации. В 2007 г. Институтом экономики и прогнозирования НАН Украины совместно с авторитетной общественной организацией «Украинский форум» издан трехтомный фундаментальный труд «Стратегические вызовы XXI столетия обществу и экономике Украины».

Ныне результаты исследований института широко используются Верховной Радой Украины, Кабинетом Министров Украины, Администрацией Президента Украины, Национальным банком Украины, Министерством экономического развития и торговли, Министерством финансов, Министерством энергетики и угольной промышленности, Министерством аграрной политики и продовольствия, Министерством экологии и природных ресурсов, Министерством социальной политики, Министерством образования и науки, молодежи и спорта, Государственной службой статистики, Комиссией по ценным бумагам и фондовому рынку Украины при обработке новых и уточнении действующих законодательных и нормативных актов, разработке социально-экономических прогнозов развития и бюджета Украины.

Высоким теоретическим уровнем исследований проблем подъема качества человеческого и трудового потенциала Украины, формирования государственной социальной политики, и их весомой практической отдачей отличается работа Института демографии и социальных исследований им. М.В. Птухи НАН Украины, который развернул свою деятельность в 2002 г. как непосредственный продолжатель традиций отечественной демографической науки первых десятилетий XX ст.

По инициативе Президиума НАН Украины Институт демографии и социальных исследований им. М.В. Птухи НАН Украины разработал комплексную программу фундаментальных исследований «Демография и проблемы человеческого развития». Значительное внимание было уделено Б.Е. Патонем общей разработке НАН Украины и Государственным комитетом статистики Украины демографичес-

кого прогноза развития Украины до 2050 года (проект утвержден общим постановлением Президиума НАН Украины и Коллегии Государственного комитета статистики Украины от 21.10.07 № 313), что дало возможность разработать многовариантный прогноз на основе разных сочетаний гипотез рождаемости, продолжительности жизни и миграции, а основной его вариант положить в основу государственных нормативных актов, направленных на обеспечение социального и экономического развития страны.

Исследование сфер цивилизационных и глобализационных процессов, евроинтеграционных и трансатлантических разработок, европеистики, международно-финансовых и внешнеэкономических исследований, а также комплексное изучение социально-экономических процессов, происходящих в странах Тихоокеанского региона, — приоритетные направления деятельности Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины.

Институт является ведущим академическим учреждением в области международно-экономических и международно-политических исследований, философии и теории международных отношений. Весомый итог работы института — трехтомный фундаментальный труд «Цивилизационная структура современного мира».

Важной чертой деятельности учреждений Отделения экономики НАН Украины является объединение исследований общих проблем экономического развития Украины с целенаправленными фундаментальными и прикладными разработками, способствующими экономическому росту регионов, эффективному использованию их специфики в целостном народнохозяйственном комплексе государства.

Результативна в теоретическом и практическом плане работа в этом направлении Института экономики промышленности НАН Украины. Им разработана Концепция промышленной политики, утвержденная Кабинетом Министров Украины. Значительное внимание также уделяется исследованиям экономического механизма функционирования угольной промышленности в контексте стратегии развития ТЭК, основным направлениям финансового оздоровления и технического переоснащения шахтостроительного комплекса.

Разработка проблем усовершенствования правовых механизмов экономических преобразований, вопросов распределения компетенции в осуществлении экономической политики между центральными и региональными органами власти осуществляется Институтом экономико-правовых исследований НАН Украины и его Луганским филиалом, организованными на базе ряда подразделений Института экономики промышленности. Институт исследует проблемы законодательного обеспечения вопросов статуса субъектов хозяйствования, развития предпринимательства и конкурентной среды, использования имущества в хозяйствовании.

Важные научные разработки в исследовании проблем и перспектив экономического развития Западного региона Украины, интенсификации трансграничного сотрудничества осуществляются в Институте региональных исследований НАН Украины во Львове. Тут проведена оценка социально-экономических последствий приближения Европейского Союза к границам Украины. Разработана научно-методическая база формирования и развития региональных общественных систем, включающая их взаимосвязи с развитием национальной экономики, экологическими, инновационными, культурными факторами.

Широкий комплекс проблем рыночной экономики и развития Юго-Западного региона Украины является приоритетным для исследований, осуществляемых Институтом проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Одесса). Учеными института в течение последних лет разработаны концептуальные основы измерения уровня развития конкурентных отношений на региональных товарных рынках, учитывающие конкурентные отношения через ценовую конкуренцию; определены приоритеты экономического обновления приморских регионов Украины и направления их реализации.

Задел ученых-экономистов получил высокую государственную оценку, подтверждением чего является присуждение Государственной премии Украины в области науки и техники таким ученым: И.И. Лукинову — за монографию «Воспроизведение и цены» (1979 г.), В.В. Косолапову — за цикл работ «Мировоззренческие проблемы материалистической диалектики и методология социального позна-

ния» (1982 г.), А.П. Савченко — за организацию промышленного внедрения технологических систем и комплексов по эффективному использованию вторичных ресурсов и отходов производства в народном хозяйстве Украинской ССР (1985 г.), М.М. Паламарчуку — за цикл монографий «Географические основы регионального природопользования в Украине» (1993 г.), А.А. Бакаеву — за комплексное исследование и реализацию перехода речного транспорта Украины на рыночные условия хозяйствования (1998 г.), В.М. Гейцу, С.И. Пирожкову, Ю.Н. Пахомову, Л.А. Бакаеву, В.И. Мунтияну — за работу «Научно-методологические основы системы национальной безопасности Украины» (2002 г.), А.И. Амоше — за участие в разработке и внедрении технико-технологических и организационно-экономических решений при активной инвестиционной политике, обеспечивающих наивысшую производительность добычи угля (2003 г.), М.И. Долишнему, Н.Г. Чумаченко, В.К. Мамутову, С.И. Дорогунцову, Б.М. Данилишину, Б.В. Буркинскому, В.П. Микложде, В.К. Симоненко, С.Н. Злупко — за цикл работ по проблемам региональной социально-экономической политики (2003 г.), В.Е. Новицкому — за участие в разработке и внедрении в институционную систему Украины инновационных организационно-экономических и информационных технологий (2004 г.), В.Д. Базилевичу — за учебник «История экономических учений» (2006 г.), Ю.Г. Лысенко — за работу «Система управления финансами в области образования и науки» (2008 г.).

Самым большим по количеству научных учреждений и по численности сотрудников в Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины является Отделение истории, философии и права НАН Украины. Многопрофильность научной работы его учреждений содействует целостному постижению многовекового исторического опыта и современного развития Украины, политико-правовых, социальных, философских и культурологических проблем украинского общества. В этом смысле Отделение истории, философии и права НАН Украины занимает ключевое место в деятельности Секции, соединяя воедино социальные и гуманитарные направления научных исследований, обеспечивая синтез их результатов. Его разработкам присущи широта диапазона, комплексность междисциплинарных

подходов, фундаментальный характер и актуальная практическая направленность.

Бюро Отделения истории, философии и права НАН Украины координирует деятельность научных коллективов учреждений по созданию комплексной программы прогресса украинского общества в XXI ст. Ученые отделения усердно работают над ответами на кардинальные вопросы: в каком направлении движется Украина, какими должны быть определяющие ориентиры ее развития, на какие рубежи страна должна выйти в течение ближайших десятилетий и что для этого необходимо сделать? Анализируются новейшие тенденции и явления современной общественно-политической, социально-экономической и культурной жизни, разрабатываются стратегические прогнозы, концептуальные модели и алгоритмы решения задач в развитии политико-правовой системы, государственного управления, образования, науки и культуры.

Именно в работах ученых отделения наиболее полно и комплексно обоснована идея целостности и взаимообусловленности социального и гуманитарного развития страны, усиления роли гуманитарных факторов во всех сферах жизнедеятельности современного общества, культурного прогресса как определяющего двигателя инновационных процессов в Украине в XXI веке, поскольку именно от расцвета гуманитарной сферы, от уровня образования и культуры, социальной защищенности и адаптированности населения в значительной мере зависят перспективы политического реформирования и развития экономики.

Новейшие достижения в области исторической науки связаны прежде всего с выходом на принципиально новый уровень концептуального осмысления отечественного прошлого, что является основой для формирования современной культуры исторического мышления, его демифологизации, для патриотического воспитания граждан Украины, консолидации украинской нации, освоения европейских ценностей. Потребность в решении этих ответственных задач стимулирует развитие исторических исследований, которыми занимается целая группа академических научных коллективов.

Осуществлены комплексные исследования состояния и основных тенденций развития украинского общества

на рубеже третьего тысячелетия, охватывающие широкий спектр социальных, политико-правовых, этнокультурных, мировоззренческих и религиозных проблем, анализ вопросов современного экономического реформирования.

Достигнуты весомые результаты в разработке комплекса проблем по усовершенствованию государственного управления трансформационными процессами, в изучении тенденций социально-политических и социокультурных изменений. Ныне особое значение приобретает научное обоснование средств повышения уровня политической, управленческой, информационной культуры украинского общества, без чего кардинальные сдвиги ни в экономике, ни в социальной сфере не представляются возможными.

Весомым является вклад учреждений отделения в развитие отечественной гуманитарной науки, в философское осмысление бытия украинского народа, в определение его места среди народов и государств мира, в овладение национальным историческим опытом, в интегрирование в жизнь современного общества духовного достояния прошлых поколений.

Важное значение в обеспечении эффективной работы отделения имеет объединение фундаментальных и прикладных исследований учреждений с реализацией целевых комплексных программ научных исследований НАН Украины и целевых программ научных исследований отделения. Это именно тот подход к организации научных исследований, важность и перспективность которого постоянно подчеркивает президент НАН Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон.

Существенные результаты получены вследствие разработки в 2007 г. по поручению правительства нескольких масштабных комплексных проектов: «Политическая система для Украины: исторический опыт и вызовы современности», «Противоречия административно-территориального устройства и основы административно-территориальной реформы в Украине», «Социальные риски украинского общества и их минимизация».

Благодаря поддержке Президиума НАН Украины и личному содействию президента Академии академика НАН Украины Б.Е. Патона отделением подготовлен и издан ряд фундаментальных работ. Эти публикации подтвержда-

ют качественно новый этап, который переживает сегодня историческая наука в решении проблем, направленных на переосмысление основных исторических закономерностей, на отказ от стереотипов советского прошлого, в частности от формационного подхода к периодизации истории, анализа событий и явлений с узкоклассовых позиций, от черно-белого видения исторического процесса. Различные аспекты упомянутых проблем исследуются в институтах истории Украины, украинской археографии и источниковедения им. М.С. Грушевского, археологии, украиноведения им. И. Крипьякевича, политических и этнонациональных исследований им. И.Ф. Кураса. Ныне достоянием академической историографии является ряд весомых научных результатов: проанализированы роль и место Украины в общеевропейском и мировом историческом контексте на протяжении последнего тысячелетия; исследован феномен украинского казачества; изучены генезис и эволюция украинской государственной идеи: ее практическая реализация исследована на примере Национальной революции 1648–1676 гг., эпохи Украинской революции 1917–1921 гг. и современного государственного строительства. Существенные достижения отмечаются в исследовании новейшей истории Украины, становления и функционирования тоталитарного государства, репрессий в республике 1920–1950-х гг., диссидентского движения 1960–1980-х гг. Учеными-историками основательно исследован период голода 1921–1923 гг., Голодомор 1932–1933 гг. и голод 1946–1947 гг. в Украине.

В Институте истории Украины НАН Украины активно изучаются исторические проблемы Второй мировой и Великой Отечественной войн, в том числе вклад Украины и украинцев в победу, история Украинской повстанческой армии. Надлежащая оценка научным разработкам историков по этой проблематике отражена в специальном постановлении Президиума НАН Украины от 05.05.10 № 140 «Современные исследования истории Великой Отечественной войны: проблемы теории, методологии, методики».

Весомым вкладом в развитие гуманитарной науки и культуры является укомплектование фундаментальных многотомных обобщающих работ и изданий-первоисточников по истории и культуре Украины, которые стали

событием не только в научной, но и в общественно-политической жизни: «Древней истории Украины» в 3-х томах, серии «Украина через века» в 15-ти томах, «Истории украинского казачества» в 2-х томах, «Истории украинского крестьянства» в 2-х томах, издания «Украина и Россия в исторической ретроспективе» в 3-х томах и «Политической истории Украины. XX век» в 6-ти томах. В 2006 г. завершено издание «Юридической энциклопедии» в 6-ти томах. Изданы «Украинская дипломатическая энциклопедия» в 2-х томах, «Большой юридический энциклопедический словарь», «Антология украинской юридической мысли» в 10-ти томах. Осуществляется подготовка и издание многотомных энциклопедических работ «Энциклопедия современной Украины», «Энциклопедия истории Украины», «Свод памятников истории и культуры Украины» в 28-ми томах, произведений М.С. Грушевского в 50-ти томах и Д. Яворницкого в 20-ти томах, «Источников по истории Южной Украины» в 30-ти томах, «Устной истории Степной Украины» в 20-ти томах. Опубликованы «История Львова» в 3-х томах, историко-биографический энциклопедический справочник «Киев».

Особое внимание со стороны руководства Академии на протяжении почти полутора десятков лет уделяется научно-организационному и финансовому сопровождению масштабного научно-издательского проекта Института истории Украины НАН Украины общенационального уровня «Энциклопедия истории Украины» — уникального синтетического издания, обобщающего весь историографический опыт осмысления прошлого Украины и фактически отражающего современное состояние исторической науки. Проект, инициированный в конце 1990-х гг., сразу получил поддержку президента Академии. Ряд постановлений и распоряжений Президиума НАН Украины 1997–2011 гг. обеспечил успешную реализацию проекта на началах государственного заказа, несмотря на изменение его концепции от первоначального замысла как 5-томного издания: со временем — 8-томного и в конечном итоге — 10-томного с дополнительным томом «Украина». В результате в течение 2002–2011 гг. издано 8 томов «ЭИУ»; а на портале Института истории Украины НАН Украины представлена электронная версия энциклопедии.

Еще одним уникальным по масштабу и общественному резонансу явился академический проект, который осуществляется по специальному постановлению Верховной Рады Украины от 06.04.92 № 2256-XII «О подготовке многотомного издания о жертвах репрессий в Украине» — научно-документальная серия «Реабилитированные историей» (на сегодняшний день опубликовано свыше 70 томов). Издание инициировано академиком НАН Украины П.Т. Тронько благодаря поддержке президента Академии.

Постоянное внимание руководства Академии к актуальным проблемам исторических наук подтверждают, в частности, и постановления Президиума НАН Украины «Современный историографический процесс в Украине: достижения и нерешенные проблемы» (№ 136 от 13.05.09) и «О праздновании 75-летия Института истории Украины Национальной академии наук Украины» (№ 175 от 13.04.11).

Пристальное внимание в Академии на протяжении последних двух десятилетий уделяется развитию прикладных археографических исследований по актуализации историко-культурного наследия Украины. Ныне масштабную археографическую издательскую работу осуществляют институты украинской археологии и источниковедения им. М.С. Грушевского, истории Украины, украиноведения им. И.П. Крипьякевича НАН Украины. Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского издала 8 томов (в 10-ти книгах) серии «История Национальной академии наук Украины», которые охватывают период 1918–1950 гг., 12 томов труда «Рукописное и книжное наследие Украины: археографические исследования уникальных архивных и библиотечных фондов». Начата работа по реализации общеакадемического проекта издания серии «Избранные научные труды академика В.И. Вернадского» в 9-ти томах к 150-летию юбилею выдающегося ученого.

Под личным контролем президента Академии постоянно находятся проблемы правоведческих наук, в частности работа Научно-экспертной группы по подготовке Конституционной Ассамблеи, в которой принимают участие ведущие специалисты Института государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины. Под таким же контролем находятся вопросы правового обеспечения научной

деятельности и научно-технического прогресса; проблемы космического права, деятельность Международного центра космического права, а с 2011 г. — еще и нового структурного подразделения института — отдела космического права.

Специальные постановления Президиума НАН Украины по докладам «Национальная идея, ее роль и место в общественно-политическом развитии Украины» (2005) и «Глобализация и культурная разнородность общества» (2006) оказывают содействие развитию философской инфраструктуры и углублению научных поисков философского сообщества.

При поддержке руководства Академии на протяжении 10 лет выполнялся ширококомасштабный социологический проект «Украинское общество на рубеже XXI столетия». С 2003 г. было начато ежегодное общегосударственное мониторинговое социологическое исследование «Украинское общество. Динамика социальных изменений», в рамках которого увидели свет 15 томов материалов (два последних тома «Украинское общество. 20 лет независимости. Социологический мониторинг» опубликованы в 2011 г.).

Как председатель Комитета по государственным премиям Украины в области науки и техники, академик Б.Е. Патон охотно поддерживает лучшие работы ученых Академии, выдвинутые на получение этой высокой награды. В годы независимости лауреатами Государственной премии Украины в области науки и техники стали ведущие ученые учреждений отделения: И.Ф. Курас, В.М. Литвин, М.Ф. Дмитриенко — за серию монографий «Украинская фалеристика и бонистика» (1999 г.); В.А. Смолий, А.П. Реент, Н.Ф. Котляр, С.В. Кульчицкий, В.М. Даниленко, Е.В. Русина, А.П. Толочко, В.Д. Баран — за цикл работ «Украина через века» (2001 г.); П.П. Толочко, С.Д. Крижицкий, Д.Н. Козак, А.П. Моця, В.Ю. Мурзин, Г.Ю. Ивакин, А.С. Русяева, В.В. Отрощенко, В.А. Круц — за цикл работ «Древняя история Украины» и «Этническая история древней Украины» (2002 г.); В.Я. Тацкий, Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорилко, В.И. Семчик, В.П. Нагребельный, В.Н. Денисов, И.Б. Усенко, А.Н. Мироненко, В.П. Горбатенко, М.П. Зяблюк — за многотомную научную работу «Юридическая энциклопедия» (2004 г.); В.Г. Кремень — за шеститомное издание «Энциклопедия

этнокультуроведения» (2005 г., в соавторстве); А.С. Онищенко, Л.И. Костенко — за работу «Физические методы и компьютерные средства регистрации, хранения и использования больших объемов информации» (2008 г., в соавторстве).

Отделение, его учреждения осуществляют кропотливую работу по координации фундаментальных и прикладных исследований, определению научных приоритетов, перспективных научных задач и научно-методических подходов к их решению. На базе учреждений отделения действуют Межведомственный координационный совет по вопросам краеведения, Информационно-библиотечный совет НАН Украины, Украинский национальный комитет византистов Украины, Украинский комитет славистов, Украинский национальный комитет по изучению стран Центральной и Юго-Восточной Европы, Комиссия НАН Украины по изучению украинско-польских исторических и культурных связей, Комиссия по изучению истории украинского права, Украинско-румынская комиссия по истории, археологии, этнологии и фольклористике. Учреждения отделения играют определяющую роль в деятельности Украинского философского общества, Украинской ассоциации политологов, Украинской социологической ассоциации, Союза краеведов Украины, Украинской ассоциации религиоведов, ряда специальных отраслевых научных обществ.

Серьезный практический задел имеют в своем активе Украинско-российская и Украинско-польская комиссии историков, успешно функционирующие на протяжении десятилетия.

Академические социогуманитарные институты в своей деятельности немало внимания уделяют внедрению теоретических достижений в практику образования и культуры. В частности, в составе отделения функционирует Киевский университет права НАН Украины, при Институте философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины функционирует Высшая школа философии, при Институте социологии НАН Украины — Высшая школа социологии. Опыт прошлых лет показал, что такая форма непосредственной интеграции академической науки и высшего образования заслуживает всесторонней поддержки и дальнейшего развития.

Стремительное развитие социально-гуманитарных исследований в НАН Украины создало условия для значительного расширения сотрудничества с ведущими зарубежными научными и образовательными учреждениями и культурологическими центрами, более интенсивного привлечения учреждений отделения к международной научной кооперации по изучению современного мирового развития, социальных и политических проблем, целого комплекса правоведческих, философских, исторических дисциплин, славяноведения, религиоведения.

Заметное место в международном сотрудничестве учреждений отделения занимает сотрудничество в рамках Международной ассоциации академий наук (МАН). Следует отметить, что как президент МАН, академик НАН Украины Б.Е. Патон уделяет большое внимание восстановлению научных и информационных связей между академиями наук стран Содружества Независимых Государств (СНГ), интеграции информационных ресурсов и развития единого научно-информационного пространства. К решению этих вопросов активно приобщилась Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского, на базе которой создана международная общественная организация — Совет директоров научных библиотек и информационных центров академий наук — членов МАН (постановление Совета МАН от 10.12.96 № 43 «О развитии информационного обмена между национальными библиотеками академий наук»). По инициативе президента МАН Советом МАН в 1993 — 1996 гг. были приняты постановления, реализацию которых координировал Совет директоров НБ и НИЦ при МАН, в частности: «О безвалютном обмене научной печатной продукцией» (от 17.12.93 № 8); «О подготовке предложений по созданию онлайн-электронной библиотеки научной периодики» (от 12.10.96 № 44). Эти направления работы являются приоритетными на современном этапе взаимодействия научных библиотек и информационных центров академий наук.

Значительный общественный резонанс получило ежегодное проведение учреждениями отделения представительных научных конференций ко Дню Конституции и годовщинам независимости Украины, ко Дню славянской письменности и культуры; Востоковедческих чтений, Ку-

расовских чтений, Научных чтений имени академика НАН Украины Я.Д. Исаевича (с 2011 г.); международных конференций по библиотечному и информационному делу.

В реализации всех вышеупомянутых разнообразных и многоаспектных форм научной деятельности отделение ощущает постоянную поддержку со стороны президента НАН Украины академика НАН Украины Бориса Евгеньевича Патона, за что руководитель Академии заслуживает огромной благодарности и глубокого уважения.

Учреждения Отделения литературы, языка и искусствоведения НАН Украины направляют свои усилия на решение приоритетных задач научного обеспечения национально-культурного возрождения Украины, изучение фундаментальных и прикладных проблем развития языка, компьютерной лингвистики, литературы, искусства, этнологии, традиционно-бытовой культуры, объективное освещение различных этапов развития украинской духовной культуры в прошлом и ее нынешнего положения в начале XXI столетия.

Плодотворным и разнообразным является научный раздел академических литературоведов в исследовании проблем истории украинской литературы и современного литературного процесса, эстетики и теории литературы, закономерностей развития мировой литературы, в изучении и издании творческого наследия классиков украинской литературы. Принципиальное значение имеет разработка новых научных направлений, связанных с расширением сферы филологических исследований и вхождением Украины в мировую научно-культурный контекст: применением новейших методологий изучения украинской литературы как этнокультурного явления в контексте европейской и мировой культур; введение в научный обиход мало известных до этого времени текстов и документальных материалов; изучение литератур и культуры национальных меньшинств, украинской диаспоры.

Ведущее в Украине академическое литературоведческое учреждение — Институт литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины — работает над реализацией научных проектов общенационального научного и культурного значения.

Важнейшие из них связаны с необходимостью возвращения в историю украинской литературы имен и произведе-

дений писателей, которые были репрессированы, забыты, подвергались идеологическому остракизму, а также тех, которые жили и творили за пределами родной земли. Необходимость создания такого комплексного исследования, которое было бы посвящено историческому развитию украинской литературы во всей полноте и неделимости двух литературных потоков — материкового и эмиграционного, прекрасно понимает и сам Борис Евгеньевич, выразивший уверенность в том, что такая непростая задача, как подготовка фундаментальной академической «Истории украинской литературы» в 12-ти томах, посильна Институту литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины — с учетом его опыта по выпуску восьмитомной «Истории...» и новых условий для решения такой задачи — отсутствия цензуры, открытости спецфондов и других благоприятных условий, которые предстали перед научными работниками в годы независимости Украины.

С этого момента и началась в институте работа над фундаментальным трудом — «Историей украинской литературы» в 12-ти томах, которая должна стать первой академической историей литературы от древнейших времен до начала XXI столетия, построенной на принципах настоящей научной объективности и полноты, свободы выбора интеграционных и аналитических подходов, свободной от идеологизации и такой, которая зиждется на обобщении всего национального опыта и продуктивных философско-эстетических теорий мировой науки. Еще один проект такого же уровня — «Шевченковская энциклопедия» в 6-ти томах — уникальное фундаментальное исследование, в котором впервые системно и всесторонне освещается биография и мировоззрение великого украинского поэта, писателя и художника Т.Г. Шевченко. Свидетельством надлежащей оценки общенационального значения этих проектов со стороны руководства Академии наук и лично ее президента Бориса Евгеньевича Патона стало принятие ряда постановлений Президиума НАН Украины в 2003, 2004, 2006 и 2011 гг. относительно выполнения этих проектов на основе государственного заказа.

Одним из приоритетных направлений литературоведческих исследований, которые развиваются сегодня особенно плодотворно и динамично, является академическое

франковедение, актуальной задачей которого стало углубленное изучение литературного и научного наследия И.Я. Франко.

Ярким свидетельством поддержки со стороны руководства Академии наук работы ученых Львовского отделения Института литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины над проектом общенационального веса и значения — «Иван Франко: Литературная энциклопедия» в 5-ти томах — стало принятие постановления Президиума НАН Украины от 07.12.06 № 327 «О подготовке и издании «Франковской энциклопедии».

О понимании со стороны руководства Академии необходимости создания более благоприятных условий для дальнейшего развития фундаментальных и прикладных исследований в области академического франковедения свидетельствует также принятие постановления Президиума Национальной академии наук Украины от 13.04.11 № 114 о создании на базе Львовского отделения Института литературы им. Т.Г. Шевченко Института Ивана Франка НАН Украины.

Одним из ведущих направлений деятельности Института украинского языка НАН Украины является разработка проблем теоретической и практической лексикографии. Актуальность лексикографических исследований обуславливается тем, что и опыт нации, и уровень развития науки и культуры находят свое отражение в лексиконе — словарном составе языка.

Другим весомым приоритетным направлением научных исследований в Институте украинского языка НАН Украины является наука о функционировании и особенностях украинских диалектов в их внутренней дифференциации и межславянских взаимосвязях. Успешному развитию украинской диалектологии способствовали осуществленные и опубликованные фундаментальные исследования целого ряда ведущих ученых института.

Благодаря постоянной поддержке Бориса Евгеньевича коллектив сотрудников Института украинского языка НАН Украины в течение многих лет успешно осуществляет возложенные на него функции соисполнителя еще одного фундаментального языковедческого проекта — «Общеславянского лингвистического атласа», выполняемого

Международной комиссией Общеславянского лингвистического атласа при Международном комитете славистов. Результатом этой плодотворной и многолетней работы стала подготовка и публикация 12-ти выпусков «Общеславянского лингвистического атласа» (1988–2011), ряда фундаментальных коллективных и индивидуальных трудов диалектологов.

Труды ученых-лингвистов получили высокую государственную и академическую оценку. Так, за коллективную работу «Атлас украинского языка» в 3-х томах (1984–2001) лауреатами Государственной премии Украины в области науки и техники стали И.А. Варченко, Ф.Т. Жилко, А.Н. Залеский, Н.И. Марчук, И.Г. Матвиас, Т.В. Назарова и Н.П. Прилипко (2006 г.). За фундаментальную работу «Теоретическая морфология украинского языка» премии им. А.А. Потебни НАН Украины удостоены член-корреспондент НАН Украины И.Р. Выхованец и Е.Г. Городенская (2005 г.).

Одним из приоритетных научных направлений Института языковедения им. А.А. Потебни НАН Украины, наряду с изучением теории и методологии языковедческих исследований, проблем социолингвистики, психолингвистики, этнолингвистики, когнитивной лингвистики, является исследование славянских языков, вопросов их происхождения, развития и функционирования в контексте общеславянской проблематики, их сравнительное исследование на фонетическом, синтаксическом, морфологическом и словообразовательном уровнях.

Ярким свидетельством успешного применения новейших лингвистических технологий в Украинском языковом информационном фонде НАН Украины стало создание уникальной серии украинских академических словарей нового поколения — «Словари Украины», первый труд которой — «Орфографический словарь украинского языка», изданный в 1994 году, — фактически стал и первым академическим словарем новой Украины. Академия даже в те сложные времена смогла изыскать средства на издание этого словаря неслыханным для всей отечественной лексикографии тиражом — 50 тыс. экземпляров, чем был сделан действенный шаг в обеспечении академической наукой дальнейшего развития и функционирования украинского языка, а также в практическом утверждении его

статуса как государственного языка в годы становления украинской государственности.

На сегодняшний день серия «Словари Украины» насчитывает уже свыше 70-ти выпусков и является самой большой словарной серией в Украине, составляющей основу создаваемой Национальной словарной базы. В состав серии входят такие фундаментальные лексикографические труды, как девять изданий «Орфографического словаря украинского языка», двухтомный орфоэпический и двухтомный «Словарь синонимов украинского языка», «Словарь фразеологизмов украинского языка» и целый ряд других.

Важное значение для развития современной академической языковедческой науки имеет личная поддержка Борисом Евгеньевичем терминологических исследований, поскольку научная терминология, образно говоря, образует нервную систему научного знания. По личной инициативе президента Академии был создан первый отечественный электронный трехязычный «Украинско-русско-английский словарь по электросварке».

Активное развитие приоритетных научных направлений в областях исследования этногенеза и этнической истории, современных национальных этнокультурных и этнодемографических процессов, проблем развития искусства связано с ведущим и одним из старейших в Академии многопрофильным учреждением — Институтом искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Ф. Рильского НАН Украины.

В условиях постоянной поддержки со стороны руководства Академии наук в институте создаются благоприятные условия для реализации вышеупомянутых исследований путем публикации их результатов в периодических изданиях, спектр которых также значительно расширился, в частности в последнее пятилетие, а выпуски указанных изданий стали оперативными и регулярными. Среди них — журналы «Народное творчество и этнология» (с 2006 г. вышло 30 номеров) и «Студии искусствоведческие» (20 номеров); ежегодники «Материалы к украинской этнологии» (5 выпусков) и «Украинское искусствоведение: материалы, исследования, рецензии» (5 выпусков), «Славянский мир» (8 выпусков), «Музыкальная украинистика: современное измерение» (5 выпусков), а также регулярные сборники

материалов международных конференций, славистических съездов, конгрессов по украинистике.

Свидетельством высокого научного качества работ ученых института является их широкое признание и высокая оценка как отечественными, так и зарубежными учеными, присуждение престижных государственных и академических премий, в частности — Национальной премии Украины им. Т.Г. Шевченко за работы А.С. Найдена «Народная икона Среднего Приднепровья в контексте крестьянского культурного пространства» и З.И. Чегусовой «Декоративное искусство Украины XX столетия. 200 имен», Государственной премии имени Александра Довженко за работу С.В. Трымбача «Александр Довженко. Гибель богов: Идентификация автора в национальном временном пространстве» и Государственной премии в области архитектуры и искусства за работу В.И. Тимофеенко «История украинской архитектуры».

Новые комплексные подходы к научному осмыслению реалий и явлений традиционной культуры, профессионального и народного искусства, украинского фольклора и музееведения, инициированные руководством Института народоведения НАН Украины, также постоянно находили конструктивную поддержку со стороны Президента НАН Украины. Именно в таких благоприятных условиях был сделан важный шаг в дальнейшем восходящем развитии украинской этнологической науки, способствующий заметному расширению спектра ее исследований с использованием знаний в области антропологии, археологии, культурологии и других научных направлений. Комплексному решению назревших народovedческих проблем оказывало содействие и углубление работы по исследованию теоретических аспектов украинского искусствоведения, изучение украинской культуры и искусства в общеевропейском контексте.

В соответствии с его региональной спецификой в исследованиях ученых института важное место занимает карповедческая проблематика. Свидетельством этого является двухтомная коллективная монография «Лемковщина» (Т. 1: Материальная культура, 1999; Т. 2: Духовная культура, 2002), первые два тома фундаментального четырехтомного исследования «Этногенез и этническая история населе-

ния Украинских Карпат» (Т. 1: Археология и антропология, 1999; Т. 2: Этнология и искусство, 2006) и др.

Исключительной для украинской науки и культуры является активная позиция Института народоведения НАН Украины, одобренная президентом Академии, в деле формирования и реализации Государственной программы, направленной на минимизацию последствий аварии на Чернобыльской АЭС. В течение 1994–2003 гг. были осуществлены комплексные историко-этнографические исследования и фиксация материальной и духовной культуры радиоактивно загрязненных зон украинского Полесья, обследовано более 300 сел 30-километровой радиоактивно загрязненной зоны, собрано свыше 10 тыс. экспонатов, записано около 200 часов видеofilьмов, сделано 20 тыс. фотографий, укомплектовано 63 тома полевых материалов.

С целью эффективной реализации образовательной функции Международной школы украинистики НАН Украины была разработана долгосрочная программа преподавания украиноведческих дисциплин — украинского языка как иностранного, украинской истории, литературы и культуры, а основной формой деятельности в этой области стало проведение ежегодных Летних сессий. Свидетельством эффективности этой научно-организационной и преподавательской деятельности ученых Международной школы украинистики служит успешное проведение 20 Летних сессий при участии около 1000 граждан стран ближнего и дальнего зарубежья — молодых ученых, аспирантов, студентов, всех желающих, в круг интересов которых входят украинистика и славистика.

В целом за годы независимости учреждениями Секции общественных и гуманитарных наук НАН Украины под руководством неизменного руководителя НАН Украины академика Б.Е. Патона достигнуты значительные успехи в исследовании важнейших проблем общественного развития независимого украинского государства. Сосредоточившись на действительно фундаментальных и прикладных проблемах экономического, правового и организационного обеспечения научно-технологического и инновационного прорыва в Украине, на вопросах развития инфраструктуры, стимулирования экономического развития, повышения конкурентоспособности Украины в условиях

глобализации, исследования политико-правовых и исторических аспектов стратегии государственного строительства, повышения качества управления, формирования национальной правовой системы, Секция по праву занимает сегодня ведущее место в социогуманитарной сфере государства.

Научный потенциал, накопленный Секцией общественных и гуманитарных наук НАН Украины, дает возможность успешно решать научные проблемы первостепенного значения, задачи общенационального, государственного уровня: изучения путей консолидации гражданского общества, формирования нового уровня мировоззренческой, политической, экономической, производственной, управленческой, технологической, инновационной культуры граждан Украины; защиты прав и интересов человека; гармонизации межэтнических отношений в Украине, бесконфликтного решения языковых проблем и обеспечения языковых и культурных нужд населения; сохранения этнокультурной идентичности украинцев и этнических меньшинств Украины, достижения оптимального для урбанизированного общества соотношения традиций и новаторства в культуре и искусстве. Успешное решение этих задач является возможным благодаря консолидированным усилиям научных работников и руководства Академии и государства.

Все это обязывает к приумножению наших общих усилий. Подготовкой концептуальных документов, разработкой научных моделей, прогнозов, предложений и рекомендаций относительно путей решения актуальных проблем общественно-политического, социально-экономического, культурного развития, своим участием в законотворческой работе, подготовкой фундаментальных научных трудов, энциклопедических и словарных изданий, написанием учебников и учебных пособий, преподавательской деятельностью и общественной работой ученые учреждений Секции и в дальнейшем будут деятельно реализовывать государственозидательную и патриотическую миссию украинской науки.

А.Г. Загородній,
акад. НАН України

Б.Є. ПАТОН І РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

 Міжнародні наукові зв'язки були й залишаються предметом особливої уваги Бориса Євгеновича Патона протягом усіх 50-ти років його керівництва Національною академією наук України, а їх розвиток — одним з головних пріоритетів діяльності Академії.

Слід зазначити, що в 60–80-х роках минулого століття організація наукового співробітництва установ нашої Академії з іноземними науковими центрами, планування та реалізація міжнародних наукових контактів українських учених здійснювалися виключно централізовано, відповідно до загальних планів роботи АН СРСР і Державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки.

Проте навіть за таких умов високий авторитет Б.Є. Патона як всесвітньо знаного ученого й організатора науки, якого вже в 1962 році було обрано дійсним членом, а в 1963 — членом Президії АН СРСР, сприяв невпинному зростанню обсягів міжнародного співробітництва Академії наук Української РСР.

Велику позитивну роль як в підтримці та розвитку міжнародних наукових зв'язків, так і в запровадженні нових форм міжнародного співробітництва в ті часи відіграло й те, що АН СРСР у 1961–1975 роках очолював видатний вчений академік Мстислав Всеволодович Келдиш, з яким Бориса Євгеновича пов'язували тісні професійні та людські стосунки і який сприяв великим змінам в підходах до міжнародної співпраці Академії наук СРСР в цілому.

З перших років перебування на посаді президента Академії наук України Б.Є. Патон активно підтримував і безпосередньо ініціював численні заходи, спрямовані на розширення та поглиблення міжнародних наукових зв'язків Академії, використовував різноманітні можливості просу-

вання передових досягнень вітчизняної науки за кордоном та впровадження досвіду провідних зарубіжних наукових центрів в академічних установах.

Передусім це стосувалося участі наших учених у наукових форумах за кордоном та організації міжнародних конференцій в Україні. Наприкінці 60-х — на початку 70-х років вже понад 200 учених щороку представляли Академію наук України на міжнародних конгресах за кордоном. Надзвичайно важливим у підході Б.Є. Патона до результатів їх участі у великих міжнародних наукових форумах завжди було те, що наслідком ставало обговорення (у тому числі і на рівні Президії Академії) можливостей використання закордонного досвіду для підняття рівня досліджень в установах Академії, їх забезпечення необхідним сучасним обладнанням, координації роботи в тій чи іншій галузі.

Не менша увага приділялася президентом Академії проведенню міжнародних наукових заходів в Україні. Рік у рік їх кількість зростала. Наші вчені отримували змогу доповісти свої результати, встановити нові контакти, набути досвіду в організації міжнародних конференцій і ввійти до складу відповідних програмних або організаційних комітетів. Свого часу велику увагу світової наукової громадськості привернули проведені в Україні XV Рочестерська конференція, XII Європейський палеонтологічний симпозіум, Міжнародний симпозіум «Фізіологія й фармакологія синаптичної передачі», участь в яких взяли десятки зарубіжних учених і які дозволяли на гідному рівні розвивати міжнародне співробітництво.

Як приклад можна також згадати, що у 1971 році академіки М.М. Боголюбов та О.Г. Ситенко виступили з ініціативою проведення в Києві на базі Інституту теоретичної фізики міжнародної конференції з теорії плазми, важливого напрямку науки. Борис Євгенович підтримав не тільки цю ініціативу, а й регулярне проведення таких конференцій, яким, завдяки їх високому рівню, невдовзі було присвоєно назву «Київських». Саме під цією назвою вони проходили в різних країнах світу. І ще двічі — в 1987 та 2006 роках ці наукові форуми проводилися в Києві.

Ще одним важливим аспектом міжнародних наукових зв'язків Академії Б.Є. Патон завжди вважав і вважає її представництво у міжнародних організаціях.

Одне з чільних місць тут належить співробітництву з ЮНЕСКО, яке триває вже понад 40 років і охоплює різноманітні наукові сфери. Так, завдяки активній та далекоглядній позиції президента Академії взаємодія з Міжурядовою океанографічною комісією (МОК), створеною у складі ЮНЕСКО на правах функціональної автономії ще в 1960 році, була віднесена до сфери діяльності АН УРСР, а з 1976 року Морський гідрофізичний інститут став головною організацією з участі СРСР у роботі МОК ЮНЕСКО. В результаті першим представником України у складі МОК став директор Морського гідрофізичного інституту академік А.К. Колесніков, і з того часу практично весь період діяльності цього міжнародного органу його допоміжні комітети очолюють представники НАН України. На визнання високого рівня українських науковців з 1987 року Україна, як виняток, є постійним членом Виконавчої ради МОК.

В 1973 році рішенням Президії АН УРСР на прохання Комісії Української РСР у справах ЮНЕСКО був створений Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» (НК МАБ), який вже протягом майже 40 років, відповідно до напрямів діяльності Міжнародної координаційної ради з цієї програми та в рамках її окремих проєктів, координує дослідження, що проводяться в Україні, та спільні міжнародні зусилля зі створення та збереження біосферних резерватів, розробку методик оцінки впливу діяльності людини на навколишнє середовище, екологічного моніторингу тощо. Питанням, пов'язаним з діяльністю НК МАБ, приділяється постійна та значна увага: здійснюються візити в НАН України провідних експертів програми МАБ ЮНЕСКО, обмін делегаціями з Національними комітетами МАБ інших країн, проводяться міжнародні конференції, тематичні семінари і наради, на засіданнях Президії розглядаються питання щодо сталого розвитку України з подальшим формуванням відповідних програм наукових досліджень.

Пізніше, вже в роки незалежної України, завдяки глибокому розумінню Б.Є. Патонем значення інформаційних технологій та можливостей Академії в цій галузі Президія НАН України ініціювала клопотання перед Урядом України щодо визначення Міжнародного науково-навчального центру (МННЦ) НАН України Національним координатором Міжурядової програми ЮНЕСКО «Інформація для

всіх». Це клопотання було підтримано. І з 2004 року на базі МННЦ діє, як структурний підрозділ, кафедра ЮНЕСКО «Нові інформаційні технології в освіті для всіх». Слід також зазначити, що в роки незалежності кафедри ЮНЕСКО були створені й при Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця і Інституті проблем кріобіології та кріомедицини НАН України.

В 60-ті роки за дорученням Президії АН УРСР були встановлені постійні робочі зв'язки з Міжнародним агентством з ядерної енергетики (МАГАТЕ), Міжнародною федерацією з автоматичного керування (IAFC), Міжнародною асоціацією досліджень Дунаю та іншими, стосунки з якими підтримували фахівці академічних інститутів на рівні експертів відповідних робочих груп. Це закладало підґрунтя подальшої співпраці.

Зрозуміло, що найактивнішим в ті часи було співробітництво з науковими центрами країн, які входили до Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ): Німецької Демократичної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Польської Народної Республіки, Народної Республіки Болгарії. При цьому важливою передумовою тривалого міжнародного співробітництва академічних установ Б.Є. Патон вважав їх участь у спільних наукових та науково-технічних структурах і, особливо, створення нових і започаткування реальної діяльності таких об'єднань.

Так, починаючи з 1968 року, коли у Вроцлаві (Польща) було організовано потужний науковий центр міжнародного співробітництва країн Центральної та Східної Європи — Міжнародну лабораторію високих магнітних полів та низьких температур, фахівці АН УРСР брали постійну участь у її дослідженнях. А коли у 90-х роках склад країн-учасниць та умови існування цієї лабораторії змінилися і продовження співробітництва вимагало додаткових зусиль, президент нашої Академії шляхом тривалих переговорів сприяв забезпеченню статусу України як дійсного члена зазначеного міжнародного наукового центру.

В 1967 році на XX Конгресі Міжнародного Інституту зварювання академік Б.Є. Патон зробив доповідь «Зварювання та спеціальна металургія», яка отримала високу оцінку учасників конгресу. І вже за кілька років спільні роботи з проблем зварювання та зварювального обладнання з метою підвищення продуктивності за рахунок впровадження

нової технології електрошлакового зварювання проводилися з науково-промисловими організаціями багатьох країн. У подальшому ці спільні роботи перетворилися на багатостороннє співробітництво з проблеми «Розвиток наукових основ і розробка нових технологічних процесів зварювання, наплавлення та термічного різання різних матеріалів і сплавів, отримання зварних конструкцій і створення ефективних зварювальних матеріалів та обладнання» в рамках РЕВ, а на базі Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона було засновано Координаційний центр з цієї проблеми. В 1972 році з ініціативи Бориса Євгеновича було створено Міжнародну науково-технічну раду країн — членів РЕВ з проблем зварювання, завдяки активній діяльності якої аж до 1992 року численні наукові та технічні установи цих країн суттєво вплинули на розвиток зварювальних технологій у своїх країнах. Розвиваючи регіональне співробітництво до ширших масштабів, Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона став постійним членом Міжнародного інституту зварювання, а пізніше — новоствореної Європейської федерації зварювання.

На початку 70-х років відповідно до політики розрядки міжнародної напруженості почало розширюватися науково-технічне співробітництво АН УРСР не тільки з країнами соціалістичного табору, а й з капіталістичними країнами, в першу чергу, з їх провідними науковими та науково-виробничими центрами.

Б.Є. Патон всіляко підтримував вивчення нашими ученими зарубіжного досвіду. Для ознайомлення з науковими дослідженнями в розвинених країнах здійснювалися відрядження та стажування перспективних українських учених у США, ФРН, Франції, Данії, Японії тощо. Завдяки цьому активніше почали розвиватися дослідження з багатьох пріоритетних наукових напрямів Академії.

Саме в ці роки найефективнішими контактами з закордонними партнерами виявилися довгострокові, терміном по декілька місяців, відрядження співробітників до країн з високорозвиненим науково-технічним потенціалом. Щороку здійснювалися десятки таких відряджень, головним позитивним результатом яких стало те, що після повернення майже всі фахівці очолили розроблення відповідних наукових напрямів, часто нових, у своїх інститутах.

Бажаним компонентом довгострокових відряджень наших учених, а також їх участі у складі радянських делегацій на міжнародних заходах були не тільки виступи з науковими доповідями, а й лекції для слухачів різних кіл: представників промислових компаній, університетів, політиків. Ці заходи дозволяли поширювати за кордоном інформацію щодо результатів досліджень та нових розробок учених нашої Академії. Б.Є. Патон особисто тільки за 60–70-ті роки взяв участь та виступив на десятках конференцій, симпозіумів, виставок. Його приклад наслідували й інші вчені при перебуванні у закордонних відрядженнях. Особливо слід відзначити активність в пропаганді досягнень української науки академіків В.М. Глушкова, Г.С. Писаренка, Б.І. Веркіна, П.Г. Коспока, багатьох інших.

На окрему увагу заслуговує суттєва роль НАН України, яку вона відіграла у розвитку та підтримці співпраці з Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA), створеного у 1972 році за пропозицією керівників урядів та провідних науковців СРСР та США. Основними завданнями діяльності цього інституту в той період стало розроблення методів і методологій оцінки глобальних явищ та процесів, сприяння інформаційному обміну між Сходом і Заходом, вироблення стратегій співіснування у сучасному світі країн зі значною різницею в економічному розвитку, принципах управління, екологічному стані, кліматичних та демографічних умовах тощо.

З моменту заснування IIASA українські вчені брали активну участь в його діяльності і вся їхня різнопланова співпраця знаходилася під пильною увагою Б.Є. Патона. Відрядження та стажування науковців інститутів кібернетики, економіки та інших установ сприяли розвитку в Академії нових на той час системно-аналітичних досліджень в галузі управління науково-технічним прогресом, оцінки інноваційних, або, як вони звалися в той час, новітніх науково-технічних досягнень, прогнозування розвитку науки. Особливо важливим періодом співробітництва України з IIASA були 1987–1992 роки, коли діяльність Національної членської організації СРСР координувалася директором Кібернетичного центру АН України академіком В.С. Михалевичем, який в той час очолював Раду IIASA. У важкі для IIASA часи наприкінці 80-х років саме за активної позиції президента нашої

Академії вдалося забезпечити інституту необхідну підтримку, що дозволило зберегти його основні наукові напрями та й взагалі дослідницьку структуру. Створена в ті часи система взаємодії Академії наук України та IIASA, регулярні зустрічі директорів IIASA з Б.Є. Патоном, який вже майже 20 років очолює Комітет із системного аналізу, що діє при Президії НАН України та є Національною членською організацією України, дозволяють й до сьогодні активно розвивати нашу співпрацю.

Новий етап в реалізації міжнародного співробітництва нашої Академії принесли 80-ті роки й період так званої «перебудови». Необхідність розширювати міжнародні зв'язки для забезпечення більш високого рівня досліджень змушувала шукати нові форми організації цих зв'язків, а зміна політичної ситуації надавала такі можливості. При цьому досвід міжнародної співпраці академічних установ ставав все більшим і дозволяв виходити на новий, вищий рівень співпраці.

Б.Є. Патон добре розумів, що суттєву роль в підвищенні ефективності міжнародних контактів, особливо в умовах все ще обмежених можливостей виїзду наших учених за кордон, відіграє підбір кадрів для такої роботи. Саме тому з метою покращення всього комплексу заходів з організації та здійснення міжнародного співробітництва ще наприкінці 70-х років в АН УРСР було створено окремий підрозділ — Управління міжнародних наукових зв'язків. Робота з удосконалення організаційних форм участі академічних установ постійно знаходилася в центрі уваги президента Академії: проводилися відповідні наради та семінари з актуальних питань міжнародних відносин, окремі питання розвитку міжнародного співробітництва заслуховувалися на засіданнях Президії, тематика відряджень більш предметно узгоджувалася з дослідженнями установ та закордонних організацій-партнерів. Подальшого розвитку у 80-х роках набули наукові та науково-технічні зв'язки установ академії з організаціями капіталістичних країн. Це, зокрема, стосується програми радянсько-американського співробітництва в галузі спецелектрометалургії та зварювання, головною організацією якої в СРСР був Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, спільних робіт в рамках угод про співробітництво в галузі науки і техніки між СРСР і Францією,

активних контактів з науковими центрами ФРН, Італії, Нідерландів, Японії та інших країн.

Однак тільки в 1989 році з ініціативи Б.Є. Патона було поставлено і позитивно вирішено питання щодо надання нашій Академії права вступати самостійно в договірні відносини з академіями наук та іншими науковими установами капіталістичних країн та країн, що розвиваються, і це значно розширило можливості розвитку міжнародних зв'язків. Ще через рік, в 1990 році АН УРСР вперше застосувала своє статутне право обрання іноземних членів. Започаткування такої практики було значним кроком у зміцненні авторитету нашої Академії серед світової наукової громадськості.

Важливе місце у розвитку міжнародних науково-технічних зв'язків Академії у другій половині 80-х років посіла Комплексна програма науково-технічного прогресу країн — членів Ради економічної взаємодопомоги (КП НТП РЕВ). У формуванні цієї програми, яка розпочалася у 1986 році, залученні до її реалізації установ АН УРСР Б.Є. Патон особисто відіграв величезну роль. Надаючи виняткового значення удосконаленню взаємодії між наукою та промисловістю, передбачаючи перехід до якісно нових змін у виробничих відносинах, в економіці та використовуючи попередні спільні з країнами — членами РЕВ напрацювання за окремими проблемами, він зумів використати всі переваги організації досліджень в Академії для збільшення кількості завдань, а відповідно, кількості академічних установ, що взяли участь у їх виконанні. В результаті цілеспрямованої координаційної роботи головними організаціями з розробки пріоритетних напрямів КП НТП РЕВ «Нові матеріали та технології їх виробництва і обробки» та «Електронізація народного господарства» були визначені відповідно МНТК «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» та Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова.

Б.Є. Патон ініціював також започаткування на базі установ нашої Академії та партнерів по КП НТП РЕВ тимчасових науково-технічних та науково-промислових об'єднань, інженерних центрів, спільних лабораторій тощо. Згодом багато з них перетворилися на спільні підприємства, створення яких наприкінці 80-х — на початку 90-х років активно підтримувалося керівництвом Академії. Відповідно до політики заохочення розвитку економічно вигідних науково-

промислових зв'язків, в тому числі на міжнародному рівні, тільки протягом 5 років установи АН УРСР взяли участь в організації понад 50 спільних підприємств з іноземними партнерами. На жаль, їх переважна більшість з тих чи інших причин вже припинила свою діяльність, але певну позитивну роль у побудові міжнародних зв'язків на економічній основі вони, безумовно, відіграли.

Не можна не згадати й активну допомогу та підтримку президентом Академії досліджень з космічної біології, які розпочалися ще в 70-ті роки і активно здійснювалися в 80-ті роки як в рамках відповідних програм СРСР, так і в рамках двосторонніх міжнародних програм, в тому числі радянсько-американської «Союз — Аполлон» та радянсько-французької «Цитос». Завдяки такій підтримці Україна посіла пріоритетне місце в дослідженнях з біології клітини в умовах космічного польоту. Рада з космічних досліджень НАН України, очолювана Б.Є. Патоном, і в подальшому визначала зміст, програму та склад установ-виконавців Спільного українсько-американського експерименту з вивчення поведінки рослин в космосі, який було здійснено у 1997 році за участю українського космонавта Л. Каденюка під час експедиції на космічному кораблі «Колумбія» і який став важливим кроком не тільки в українсько-американському науковому співробітництві, а й в дипломатичному діалозі України й США.

Важливою особливістю того періоду було також те, що завдяки цілеспрямованій діяльності керівництва Академії та постійним контактам її президента з урядовими організаціями суттєво збільшилася можливість представлення наукових досягнень на міжнародних та тематичних виставках. Так, протягом 1981 — 1985 рр. відповідно до постанов Ради Міністрів УРСР на Академію наук УРСР неодноразово покладалася організація та проведення науково-технічних виставок «Наука в Українській РСР» в Індії, Фінляндії, на Кіпрі. Враховуючи експортну політику держави відносно країн проведення зазначених заходів, на виставках демонструвалися основні досягнення українських учених в галузях електрозварювання, створення нових матеріалів з заданими властивостями, перспективних ЕОМ та їх компонентів, розробки нових безвідходних технологій з замкненими циклами для забезпечення збереження навколишнього

середовища, методів прогнозування пошуків рідкісних та кольорових металів, способів отримання нових біологічно активних речовин для потреб сільського господарства та медицини. Це заклало основи для подальшого виходу на зовнішні ринки з комерційними пропозиціями розробок академічних установ, розвивало нову форму взаємовигідної співпраці з іноземними партнерами.

Активізувалося в ті роки й співробітництво між інститутами Академії та науковими центрами соціалістичних країн з історії, літератури, етнографії та інших суспільних наук. Так, в результаті звернення Українського комітету славістів при Президії до Міжнародного комітету славістів і за активної підтримки Уряду УРСР в 1983 році вперше в Києві на високому науковому та організаційному рівні пройшов IX Міжнародній з'їзд славістів за участю близько 2 тис. вітчизняних та зарубіжних учених. Він вніс помітний вклад у розвиток славістики як міждисциплінарної науки, визначив напрями розвитку окремих проблем, об'єднав учених різних країн навколо мовознавчих, літературознавчих, фольклористичних та історичних досліджень. Вперше в лексикографічній практиці спільними зусиллями фахівців Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та Кабінету іноземних мов АН ЧССР було укладено та видано чесько-український словник. Регулярно проводилися зустрічі вчених-істориків у рамках двосторонніх комісій. Український комітет з вивчення та розповсюдження слов'янських культур проводив значну роботу з реалізації рішень відповідної Міжнародної асоціації. Видавалися матеріали конференцій та альбоми з культур слов'янських народів.

Принципово нові можливості з розширення існуючих та встановлення нових міжнародних наукових зв'язків відкрилися перед Академією в роки незалежності України. І роль президента Б.Є. Патона у реалізації цих можливостей, розвитку різноманітних форм співробітництва важко переоцінити.

Значно розширилися, а в певних напрямках були й започатковані зв'язки з українською науковою діаспорою, що було особливо важливим для соціогуманітарної сфери. Завдяки глибокому усвідомленню важливості цього питання президентом Академії стало можливим використання досвіду визнаних в усьому світі вчених при створенні

академічних інститутів сходознавства та європейських досліджень. Також за підтримки Б.Є. Патона одними з перших іноземних членів Академії стали О. Прицак, Я. Пеленський, Р. Шпорлюк.

Дуже важливим і принциповим є підхід президента до підтримки активних стосунків з тими вченими та науковцями, які з різних причин виїхали з України і займаються науковою діяльністю в інших країнах. Чимало наукових видань, конференцій, міжнародних проектів, зрештою — діяльність міжнародних наукових центрів в структурі НАН України стали можливими саме завдяки такому доброзичливому ставленню Б.Є. Патона до контактів з колишніми працівниками Академії.

Самі за себе говорять цифри, що характеризують обсяги міжнародного співробітництва. Якщо в 1990 році діяло лише 15 угод про наукове та науково-технічне співробітництво між АН УРСР та академіями наук, науковими центрами, відомствами та компаніями зарубіжних країн, то вже через 10 років таких угод стало 58, а в 2010 році — 107. Практично всі вони підписані президентом Національної академії наук України. І, що дуже важливо, Б.Є. Патон завжди наголошує на необхідності наповнення цих угод конкретним змістом та організацією відповідної реальної роботи.

На новий рівень за роки незалежності вийшла й участь Академії в міжнародних наукових організаціях. Так, важливим для позиціонування НАН України у світовій науковій спільноті стало її членство у Міжнародній раді з науки (раніше — Міжнародна рада наукових спілок, ICSU). НАН України з 1992 року є національним членом цієї впливової неурядової організації, яка була заснована у 1931 році й об'єднує зараз 98 міждисциплінарних національних наукових організацій (академії, національних наукових рад) та 26 міжнародних союзів з певних наукових галузей.

У 1993 році за дорученням президента Академії виступила одним з засновників Європейської федерації національних академії природничих та гуманітарних наук (ALLEA) — організації, завданнями якої є поглиблення зв'язків між академіями наук та урядовими структурами європейських країн, підтримка гуманітарних та етичних принципів при проведенні наукових досліджень і яка є консультативно-дорадчим органом Європейської комісії. Протягом всього

існування цієї організації НАН України бере активну участь у її діяльності.

Набула подальшого розвитку участь НАН України у міжнародних фахових наукових об'єднаннях шляхом представництва в них окремих академічних установ, які є базовими для діяльності більш ніж 30 вітчизняних профільних наукових товариств, асоціацій, рад. Така форма міжнародного співробітництва сприяє активному залученню науковців НАН України до участі в спільних проектах, здійсненню міжнародної наукової експертизи тощо. Участь в цих організаціях протягом тривалого часу підтримувалася фінансово за рахунок особистих членських внесків українських учених, грантів, спонсорських та позабюджетних коштів тощо. Завдяки наполегливій позиції та особистому зверненню академіка Б.Є. Патона до Уряду важливість представництва Академією України на міжнародному рівні була визнана і протягом останніх 7 років на забезпечення відповідних фінансових зобов'язань щороку виділяються цільові бюджетні кошти.

Особливу увагу президент Академії надає подальшому розвитку двосторонніх зв'язків з зарубіжними академіями та науковими центрами, вдосконаленню форм такого співробітництва.

Зокрема, за результатами візиту Б.Є. Патона до Національного центру наукових досліджень Франції (CNRS) у 2004 році та завдяки його особистим контактам з керівництвом Центру почали розвиватися спільні українсько-французькі дослідження з централізованою фінансовою підтримкою обмінів вченими. Згодом це переросло в регулярну спільну конкурсну програму НАН України — CNRS та утворення окремого Європейського наукового об'єднання, в якому беруть участь науковці Академії, а також російські, французькі та німецькі дослідники.

Надзвичайно позитивний вплив мало відвідання президентом НАН України Європейського центру ядерних досліджень (CERN). Жвава зацікавленість Бориса Євгеновича його глибоке розуміння суті досліджень та важливості міжнародної кооперації в цій галузі справило, за свідченнями членів української делегації, незабутнє враження на керівників та співробітників цього визначного Центру. Наслідком візиту стало ініційоване президентом Академії підписання офіційного Протоколу про взаєморозуміння між НАН

України та CERN. Завдяки цьому, участь наших учених у роботах окремих довготривалих програм CERN була підтримана як Академією, так і державними структурами і набула ширшого представництва.

Продовжувала зміцнюватися і розширюватися співпраця з Об'єднаним Інститутом ядерних досліджень (ОІЯД, Дубна). Її підтримці Борис Євгенович завжди надавав великого значення і тримав її під особистим контролем. Одним із свідчень його уваги до розвитку творчих зв'язків з цим всесвітньо знаним міжнародним науковим центром стало започаткування за підтримки Б.Є. Патона цільової програми співробітництва нашої Академії з CERN та ОІЯД в галузі фундаментальних досліджень з ядерної фізики. Слід зауважити, що багатолітній спільній дружній роботі науковців НАН України та ОІЯД значною мірою сприяли особисте знайомство і добрі стосунки Бориса Євгеновича з видатними фізиками, які в різні роки очолювали міжнародний інститут в Дубні, — членом-кореспондентом АН СРСР Д.І. Блохінцевим, академіками М.М. Боголюбовим, В.Г. Кадішевським, О.Н. Сісакяном та В.А. Матвєєвим, який сьогодні є директором ОІЯД. І не можна не згадати про те, що керівництво ОІЯД завжди високо цінувало і цінує дружбу з нашою Академією і глибоко шанує Бориса Євгеновича як людину виняткової мудрості, одного з найавторитетніших вчених і організаторів науки.

Добре розуміючи складнощі фінансового забезпечення наукових досліджень і водночас необхідність проведення їх на гідному рівні, президент завжди позитивно ставився до залучення позабюджетних коштів до академічних установ за рахунок грантів. Але, віддаючи належне тій допомозі, яку надавали протягом останніх 20 років зарубіжні та міжнародні фонди, Борис Євгенович в той же час намагався робити все можливе для переведення міжнародної співпраці Академії на рейки рівноправного партнерства. Так, за результатами конструктивних зустрічей президента Академії з керівництвом Українського науково-технологічного центру (УНТЦ) в 2005 році започаткована конкурсна «Програма цільових досліджень та розвиваючих ініціатив», вироблено механізм спільного фінансування проектів. Ця програма триває вже 7 років і до сьогодні дозволила підтримати 75 дослідницьких проектів.

Аналогічний механізм був використаний для проведення спільних українсько-російських досліджень з Російським фондом фундаментальних досліджень, Російським гуманітарним науковим фондом, а також із Сибірським відділенням Російської академії наук. Результатом цього стало розгортання широкомасштабних проектів, проведення спільних семінарів, експедицій. В цілому ж співробітництво НАН України з науковими організаціями Росії, насамперед з Російською академією наук, було та залишається одним з головних пріоритетів у міжнародній діяльності Б.Є. Патона.

Не можна не згадати й про особисту участь Б.Є. Патона у вирішенні так званих «вузьких» питань, які час від часу виникають в ході міжнародного співробітництва. Ілюстрацією може бути лист директора Центру передових досліджень порошкової металургії та нових матеріалів м. Хайдарабад (Індія), в якому висловлюється велика подяка Борису Євгеновичу за зрушення з місця питання створення Спільної лабораторії зазначеного Центру та Центру електронно-променевої технології Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона, яке «зависло» через організаційні та процедурні проблеми. Особисте втручання Б.Є. Патона з підтримкою цього проекту дало позитивний результат.

Активна позиція Б.Є. Патона у ставленні до міжнародної наукової та науково-технічної співпраці проявляється всі 50 років перебування його на чолі Академії. Про це свідчить, зокрема, його постійна підтримка та зацікавленість у встановленні нових дієвих зв'язків з іноземними академіями, науковими центрами та об'єднаннями, промисловими компаніями і фірмами. Щороку Б.Є. Патон зустрічається з десятками делегацій, представників іноземних та міжнародних організацій, послами багатьох іноземних держав в Україні, бере особисту участь у крупних міжнародних форумах з глобальних проблем науки.

Серед поважних і почесних гостей, які відвідували Академію і зустрічалися з її президентом Б.Є. Патоном, були голова Ради міністрів НДР Д. Вайц (1967 р.), президент Югославії Йосип Броз Тіто (1973 р.), президент Римського клубу О. Кінг (1989 р.), нащадок засновника Асканії-Нова барон Едуард Фальц-Фейн (1998 р.), президент Європейської Комісії Романо Проді (2000 р.), голова Рийгикогу Естонсь-

кої Республіки Ене Ерґма (2003 р.), Президент Республіки Індія А.П. Дж. Абдул Калам (2005 р.), виконавчий секретар Міжнародної ради з питань науки Томас Росуел (2005 р.), федеральний президент Республіки Австрія Хайнц Фішер (2009 р.), генеральний секретар асоціації Євронаука Раймонд Зельц (2011 р.).

В ході таких зустрічей особливо яскраво виявляється особистість Б.Є. Патона як видатного організатора науки, громадського та державного діяча. Зокрема, на зустрічі президента Європейської Комісії Р. Проді з науковою та освітянською громадськістю України, що відбулася в 2000 році, Борис Євгенович, розповідаючи про кроки, які робить НАН України для об'єднання наукових систем різних країн, зазначив:

«Жодна велика наукова проблематика, зокрема дослідження в окремих галузях, таких як енергетика, ядерна фізика, генетика тощо, не може успішно розвиватися без об'єднання зусиль багатьох країн. В Україні є розуміння вченими та владними структурами важливості такого підходу. Є й досвід його реалізації на регіональному рівні. Вже сім років гідно працює Міжнародна асоціація академії наук, що була створена за ініціативою НАН України. Зокрема, МААН приділяє велику увагу збереженню єдиного науково-технологічного простору країн СНД. Приємно було дізнатися, що створення Європейського дослідницького простору, яке зараз обговорюється у Єврокомісії, пов'язане з вирішенням аналогічних питань».

Цей виступ є ще одним свідченням глибокого розуміння президентом Академії ролі і місця науки в розвитку суспільства на етапі глобалізації. Варто наголосити, що в ті роки, коли створення Європейського дослідницького простору було ще тільки в планах Єврокомісії, ініціатива Б.Є. Патона була вже втілена серед академії країн колишнього СРСР.

Підкреслюючи важливість створення на сучасному етапі розвитку науки спільного науково-технологічного простору, Б.Є. Патон у своєму виступі в 2001 році на Міжнародному симпозиумі з реалізації рішень Всесвітньої конференції з науки (Будапешт, 1999 р.) наголошував на необхідності подальшого об'єднання зусиль:

«Суттєвий внесок у розвиток міжнародного науково-го співробітництва роблять міжнародні організації, які є, образно кажучи, містками, що з'єднують споріднені сегменти національних наукових потенціалів. Гарним прикладом такого роду взаємодії є плідне співробітництво Об'єднаного Інституту ядерних досліджень та Європейського центру ядерних досліджень (CERN), яке дозволяє взаємодоповнювати один одного і форсувати рішення багатьох теоретичних та експериментальних завдань фізики високих енергій».

Величезна особиста відповідальність Б.Є. Патона — організатора міжнародної наукової кооперації — підтверджується переліком керівних і почесних посад у різноманітних міжнародних наукових об'єднаннях, посад, які він не тільки обіймає, а й активно використовує для вироблення стратегії розвитку науки. Б.Є.Патон — президент Міжнародної асоціації академії наук, почесний президент Міжнародної інженерної академії, член Академії Європи, почесний член Римського клубу, Міжнародної академії технологічних наук, почесний член Центральноєвропейської академії природничих наук та мистецтв, Міжнародної академії астронавтики, іноземний член академії та науково-технічних товариств багатьох країн. Він очолює Міждержавну наукову раду зі зварювання та споріднених технологій, входить до складу Міждержавного комітету з науково-технічного розвитку країн СНД, правління Міжнародної паливно-енергетичної асоціації, опікунської ради Міжнародного фонду ядерної безпеки.

Невтомна діяльність Б.Є.Патона на міжнародній арені як президента Національної академії наук України, як видатної особистості ХХ століття та сьогодення знайшла широке визнання на світовому рівні.

Серед численних нагород президента НАН України академіка Б.Є. Патона — ордени Російської Федерації «За заслуги перед Отечеством» I та II ступеня та «Почета», Франциска Скорини Республіки Білорусь, «Орден Честі» Грузії, «Достик» Республіки Казахстан, Орден Дружби Соціалістичної Республіки В'єтнам, багато інших нагород різних країн.

Міжнародним визнанням постійної активної та плідної багаторічної діяльності академіка Б.Є. Патона з розвитку

наукового та науково-технічного співробітництва є також Золота медаль Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Золота медаль ім. Яна Чохральського Польського фонду розвитку матеріалознавчих наук, Золота медаль Лозаннського університету, Золота медаль Асоціації металургів Італії та багато інших. Особливе місце в цьому ряду посідає Срібна медаль ім. А. Ейнштейна, яку ЮНЕСКО присуджує за важливий внесок у науку та міжнародне співробітництво.

Сьогодні президент Національної академії наук України академік Борис Євгенович Патон, як і в попередні роки, докладає активних зусиль у справі розвитку наукового співробітництва без кордонів. І цей видатний приклад служіння науці надихає його послідовників.

Б.Е. ПАТОН И РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ НАУЧНЫХ СВЯЗЕЙ

 Международные научные связи были и остаются предметом особого внимания Бориса Евгеньевича Патона в течение всех 50-ти лет его руководства Национальной академией наук Украины, а их развитие — одним из главных приоритетов деятельности Академии.

Следует отметить, что в 60–80-е годы минувшего столетия организация научного сотрудничества учреждений нашей Академии с иностранными научными центрами, планирование и реализация международных научных контактов украинских ученых осуществлялись исключительно централизованно, в соответствии с общими планами работы АН СССР и Государственного комитета Совета Министров СССР по науке и технике.

Но даже в таких условиях высокий авторитет Б.Е. Патона как всемирно известного ученого и организатора науки, который уже в 1962 году был избран действительным членом, а в 1963 — членом Президиума АН СССР, способствовал неуклонному расширению международного сотрудничества Академии наук Украинской ССР.

Большую положительную роль как в поддержке и развитии международных научных связей, так и в использовании новых форм международного сотрудничества в те времена сыграло и то, что АН СССР в 1961–1975 годах возглавлял выдающийся ученый академик Мстислав Всеволодович Келдыш, с которым Бориса Евгеньевича связывали тесные профессиональные и человеческие отношения и который способствовал большим изменениям в подходах к международному сотрудничеству Академии наук СССР в целом.

С первых лет пребывания на должности президента Академии наук Украины Б.Е. Патон активно поддерживал

и непосредственно инициировал многочисленные мероприятия, нацеленные на расширение и углубление международных научных связей Академии, использовал разнообразные возможности продвижения передовых достижений отечественной науки за границу и внедрения опыта передовых зарубежных научных центров в академических учреждениях.

Прежде всего, это касалось участия наших ученых в научных форумах за рубежом и организации международных конференций в Украине. В конце 60-х — начале 70-х годов уже свыше 200 ученых ежегодно представляли Академию наук Украины на международных конгрессах за границей. Чрезвычайно важной особенностью подхода Б.Е. Патона к результатам их участия в крупных международных научных форумах всегда было то, что следствием этих поездок становилось обсуждение (в том числе и на уровне Президиума Академии) возможностей использования зарубежного опыта для повышения уровня исследований в учреждениях Академии, их обеспечения необходимым современным оборудованием, координации работы в той или иной области.

Не меньшее внимание уделялось президентом Академии проведению международных научных мероприятий в Украине. Год от года их количество возрастало. Наши ученые получали возможность доложить свои результаты, установить новые контакты, приобрести опыт организации международных конференций и войти в состав соответствующих программных или организационных комитетов. В свое время большое внимание мировой научной общестственности привлекли проведенные в Украине XV Рочестерская конференция, XII Европейский палеонтологический симпозиум, Международный симпозиум «Физиология и фармакология синаптической передачи», участие в которых приняли десятки зарубежных ученых и которые позволяли на достойном уровне развивать международное сотрудничество.

Как пример можно также вспомнить, что в 1971 году академики Н.Н. Боголюбов и А.Г. Ситенко выступили с инициативой проведения в Киеве на базе Института теоретической физики международной конференции по теории плазмы, важному направлению физической науки. Борис

Евгеньевич поддержал не только эту инициативу, но и регулярное проведение таких конференций, которым, благодаря их высокому уровню, вскоре было присвоено название «Киевских». Именно под таким названием они проходили в разных странах мира. И еще дважды — в 1987 и 2006 годах эти научные форумы проводились в Киеве.

Еще одним важным аспектом международных научных связей Академии Б.Е. Патон всегда считал и считает ее представительство в международных организациях.

Одно из главных мест здесь принадлежит сотрудничеству с ЮНЕСКО, которое длится уже более 40 лет и охватывает разнообразные научные сферы. Так, благодаря активной и дальновидной позиции президента Академии взаимодействие с Межправительственной океанографической комиссией (МОК), созданной в составе ЮНЕСКО на правах функциональной автономии еще в 1960 году, было отнесено к сфере деятельности АН УССР, а с 1976 года Морской гидрофизический институт стал головной организацией по участию СССР в работе МОК ЮНЕСКО. В результате первым представителем Украины в составе МОК стал директор Морского гидрофизического института академик А.К. Колесников, и с тех пор практически весь период деятельности этого международного органа его вспомогательные комитеты возглавляют представители НАН Украины. Признанием высокого уровня украинских ученых является постоянное, в качестве исключения, членство Украины с 1987 года в Исполнительном совете МОК.

В 1973 году Президиум АН УССР по просьбе Комиссии Украинской ССР по делам ЮНЕСКО создал Национальный комитет Украины по программе ЮНЕСКО «Человек и биосфера» (НК МАБ), который уже почти 40 лет, в соответствии с направлениями деятельности Международного координационного совета этой программы и в рамках ее отдельных проектов, координирует исследования, проводимые в Украине, и совместные международные усилия по созданию и сохранению биосферных резерватов, разработку методик оценки влияния деятельности человека на окружающую среду, экологического мониторинга и т.п. Вопросам, связанным с деятельностью НК МАБ, уделяется постоянное и значительное внимание: осуществляются визиты в НАН Украины ведущих экспер-

тов программы МАБ ЮНЕСКО, обмен делегациями с национальными комитетами МАБ других стран, проводятся международные конференции, семинары и совещания, на заседаниях Президиума рассматриваются вопросы устойчивого развития Украины с последующим формированием соответствующих программ научных исследований.

Позже, уже в годы независимости Украины, благодаря глубокому пониманию Б.Е. Патонем значения информационных технологий, а также возможностей Академии в этой области Президиум НАН Украины инициировал ходатайство перед Правительством Украины об определении Международного научно-учебного центра информационных технологий и систем (МНУЦ ИТС) НАН и МОН Украины Национальным координатором Межправительственной программы ЮНЕСКО «Информация для всех». Это ходатайство было поддержано, и с 2004 года на базе МНУЦ ИТС в качестве структурного подразделения функционирует кафедра ЮНЕСКО «Новые информационные технологии в образовании для всех». Следует также отметить, что в годы независимости кафедры ЮНЕСКО были созданы также при Институте физиологии им. А.А. Богомольца и Институте проблем криобиологии и криомедицины НАН Украины.

В 60-е годы по поручению Президиума АН УССР были установлены постоянные рабочие связи с Международным агентством по атомной энергии (МАГАТЭ), Международной федерацией автоматического управления (IFAC), Международной ассоциацией исследований Дуная и другими, отношения с которыми поддерживали специалисты академических институтов на уровне экспертов соответствующих рабочих групп. Это закладывало фундамент дальнейшего сотрудничества.

Понятно, что в те времена наиболее активным было сотрудничество с научными центрами стран — членов Совета экономической взаимопомощи (СЭВ): Германской Демократической Республики, Чехословацкой Социалистической Республики, Польской Народной Республики, Народной Республики Болгарии. Причем как важную предпосылку долгосрочного международного сотрудничества академических учреждений Б.Е. Патон рассматривал их участие в совместных научных и научно-технических струк-

турах и, особенно, создание новых реально работающих объединений.

Так, начиная с 1968 года, когда во Вроцлаве (Польша) был организован мощный научный центр международного сотрудничества стран Центральной и Восточной Европы — Международная лаборатория высоких магнитных полей и низких температур, специалисты АН УССР постоянно участвовали в проводимых там исследованиях. А когда в 90-е годы состав стран-участниц и условия существования этой лаборатории изменились и продолжение сотрудничества требовало дополнительных усилий, президент нашей Академии путем длительных переговоров способствовал обеспечению статуса Украины как действительного члена упомянутого международного центра.

В 1967 году на XX Конгрессе Международного института сварки академик Б.Е. Патон сделал доклад «Сварка и специальная металлургия», получивший высокую оценку его участников. И уже через несколько лет совместные работы по проблемам сварки и сварочного оборудования с целью повышения продуктивности за счет внедрения новой технологии электрошлаковой сварки проводились с научно-промышленными организациями многих стран. В дальнейшем эти совместные работы перешли в стадию многостороннего сотрудничества по проблеме «Развитие научных основ и разработка новых технологических процессов сварки, наплавки и термической резки различных материалов и сплавов, получение сварочных конструкций и создание эффективных сварочных материалов и оборудования» в рамках СЭВ, а на базе Института электросварки им. Е.О. Патона был организован Координационный центр по этой проблеме. В 1972 году по инициативе Бориса Евгеньевича был создан уже Международный научно-технический совет стран — членов СЭВ по проблемам сварки, благодаря активной деятельности которого вплоть до 1992 года многочисленные научные и технические учреждения этих стран оказали существенное влияние на развитие сварочных технологий в своих странах. Развивая региональное сотрудничество до более широких масштабов, Институт электросварки им. Е.О. Патона стал постоянным членом Международного института сварки, а позже — новообразованной Европейской федерации сварки.

С начала 70-х годов в соответствии с политикой разрядки международной напряженности начало расширяться научно-техническое сотрудничество АН УССР не только со странами социалистического лагеря, но и с капиталистическими странами, в первую очередь, с их ведущими научными и научно-производственными центрами.

Б.Е. Патон всячески поддерживал изучение нашими учеными зарубежных передовых подходов, оборудования, методик планирования и проведения экспериментов. Для ознакомления с опытом развитых стран осуществлялись командировки и стажировки перспективных украинских ученых в США, ФРГ, Франции, Дании, Японии и т.д. Благодаря этому активнее стали развиваться исследования во многих приоритетных для Академии направлениях.

Именно в эти годы наиболее эффективными контактами с зарубежными партнерами оказались долговременные, сроком по нескольку месяцев, командировки сотрудников в страны с высокоразвитым научно-техническим потенциалом. Ежегодно осуществлялись десятки таких командировок, главным положительным результатом которых стало то, что по возвращении почти все специалисты возглавили разработку соответствующих научных направлений, зачастую новых, в своих институтах.

Желательным компонентом долгосрочных командировок наших ученых, а также их участия в составе советских делегаций в международных мероприятиях были не только выступления с научными докладами, но и лекции для слушателей различных кругов: представителей промышленных компаний, университетов, политиков. Эти мероприятия позволяли распространять за границей информацию о результатах исследований и новых разработках ученых нашей Академии. Б.Е. Патон лично только за 60—70-е годы участвовал и выступал на десятках конференций, симпозиумов, выставок. Его примеру следовали и другие ученые, пребывавшие в зарубежных командировках. Особо следует отметить активность в пропаганде достижений украинской науки академиков В.М. Глушкова, Г.С. Писаренко, Б.И. Веркина, П.Г. Костюка, многих других.

Особо следует сказать о роли, которую сыграла НАН Украины в развитии и поддержке сотрудничества с Международным институтом прикладного системного анализа

(IIASA), основанным в 1972 году по предложению руководителей правительств и ведущих ученых СССР и США. Основными задачами деятельности этого института в тот период стали разработка методов и методологий оценки глобальных явлений и процессов, содействие информационному обмену между Востоком и Западом, формирование стратегий сосуществования в современном мире стран со значительной разницей в экономическом развитии, принципах управления, экологическом состоянии, климатических и демографических условиях и т.п.

С момента основания IIASA украинские ученые активно участвовали в его деятельности, и все их разноплановое сотрудничество находилось под пристальным вниманием Б.Е. Патона. Командировки и стажировки ученых институтов кибернетики, экономики и других способствовали развитию в Академии новых в то время системно-аналитических исследований в области управления научно-техническим прогрессом, оценки инновационных или, как они тогда назывались, новых научно-технических достижений, прогнозирования развития науки. Особенно важным периодом сотрудничества Украины с IIASA были 1987—1992 годы, когда деятельность Национальной членской организации СССР координировалась директором Кибернетического центра АН Украины академиком В.С. Михалевичем, возглавлявшим тогда же Совет IIASA. В трудные для IIASA времена в конце 80-х годов именно благодаря активной позиции президента нашей Академии удалось обеспечить институту необходимую поддержку, что позволило сохранить его основные научные направления, да и, собственно, исследовательскую структуру. Установленная в те времена система взаимодействия Академии наук Украины и IIASA, регулярные встречи директоров IIASA с Б.Е. Патоном, который вот уже более 20 лет возглавляет Комитет по системному анализу, действующий при Президиуме НАН Украины и являющийся Национальной членской организацией Украины, позволяют и по сегодняшний день активно развивать наше сотрудничество.

Новый этап в реализации международного сотрудничества нашей Академии принесли 80-е годы и период так называемой «перестройки». Необходимость расширения международных связей для обеспечения более высокого

уровня исследований заставляла искать новые формы организации этих связей, а изменение политической ситуации предоставляло такие возможности. При этом опыт международной кооперации академических институтов возрастал и позволял выходить на новый, более высокий уровень сотрудничества.

Б.Е. Патон хорошо понимал, что существенную роль в повышении эффективности международных контактов, особенно в условиях все еще ограниченных возможностей выезда наших ученых за границу, играет подбор кадров для такой работы. Именно поэтому с целью улучшения всего комплекса мер по организации и осуществлению международного сотрудничества еще в конце 70-х годов в АН УССР было создано отдельное подразделение — Управление международных научных связей. Работа по совершенствованию организационных форм участия академических учреждений в международном сотрудничестве постоянно находилась в центре внимания президента Академии: проводились соответствующие совещания и семинары по актуальным вопросам международных отношений, отдельные вопросы международного сотрудничества заслушивались на заседаниях Президиума, тематика командировок более предметно согласовывалась с исследованиями учреждений и зарубежных организаций-партнеров. Дальнейшее развитие в 80-е годы получили научные и научно-технические связи учреждений Академии с организациями капиталистических стран. Это, в частности, касается программы советско-американского сотрудничества в области спецэлектрометаллургии и сварки, головной организацией которой в СССР был Институт электросварки им. Е.О. Патона, совместных работ в рамках договоров о сотрудничестве в области науки и техники между СССР и Францией, активных контактов с научными центрами ФРГ, Италии, Нидерландов, Японии и других стран.

Но только в 1989 году по инициативе Б.Е. Патона был поставлен и положительно решен вопрос о предоставлении нашей Академии права самостоятельно вступать в договорные отношения с академиями наук и другими научными учреждениями капиталистических и развивающихся стран. Еще через год, в 1990 году АН УССР впервые воспользовалась своим уставным правом избрания иност-

ранных членов. Установление такой практики стало значительным шагом в повышении авторитета нашей Академии среди мировой научной общественности.

Важное место в развитии международных научно-технических связей Академии во второй половине 80-х годов занимала Комплексная программа научно-технического прогресса стран — членов Совета экономической взаимопомощи (КП НТП СЭВ). В формировании этой программы, начавшейся в 1986 году, и привлечении к ее реализации учреждений АН УССР Б.Е. Патон лично сыграл огромную роль. Придавая исключительное значение совершенствованию связей между наукой и промышленностью, предвидя качественно новые изменения в производственных отношениях, в экономике и используя предыдущие совместные со странами — членами СЭВ наработки по отдельным проблемам, он сумел использовать все преимущества организации исследований в Академии для увеличения количества заданий, а соответственно, количества академических учреждений, участвующих в их выполнении. В результате целеустремленной координационной работы головными организациями по разработке приоритетных направлений КП НТП СЭВ «Новые материалы и технологии их производства и обработки» и «Электронизация народного хозяйства» были определены соответственно МНТК «Институт электросварки им. Е.О. Патона» и Институт кибернетики им. В.М. Глушкова.

Б.Е. Патон инициировал также организацию на базе учреждений нашей Академии и партнеров по КП НТП СЭВ временных научно-технических и научно-производственных объединений, инженерных центров, совместных лабораторий и т.п. Со временем многие из них превратились в совместные предприятия, создание которых в конце 80-х — начале 90-х годов активно поддерживалось руководством Академии. В соответствии с политикой поощрения развития экономически выгодных научно-производственных связей, в том числе на международном уровне, только в течение 5 лет учреждения АН УССР участвовали в организации более 50 совместных предприятий с иностранными партнерами. К сожалению, большая их часть по тем или иным причинам прекратила свою деятельность, но определенную положительную роль в построении между-

народных связей на экономической основе они, безусловно, сыграли.

Нельзя не вспомнить об активной помощи и поддержке президентом Академии исследований по космической биологии, начавшихся еще в 70-е годы и активно осуществлявшихся в 80-е годы как в рамках соответствующих программ СССР, так и в рамках двусторонних международных программ, в том числе советско-американской «Союз — Аполлон» и советско-французской «Цитос». Благодаря такой поддержке Украина заняла приоритетное место в исследованиях биологии клетки в условиях космического полета. Совет по космическим исследованиям НАН Украины, возглавляемый Б.Е. Патоном, и в дальнейшем определял содержание программы и состав организаций-исполнителей Совместного украинско-американского эксперимента по изучению поведения растений в космосе. Этот эксперимент был осуществлен в 1997 году при участии украинского космонавта Л. Каденюка во время экспедиции на космическом корабле «Колумбия» и стал важным шагом не только в украинско-американском научном сотрудничестве, но и в дипломатическом диалоге Украины и США.

Важной особенностью того периода было также то, что благодаря целенаправленной деятельности руководства Академии и постоянным контактам ее президента с правительственными организациями существенно возросла возможность представления научных достижений на международных и тематических выставках. Так, на протяжении 1981 — 1985 годов в соответствии с постановлениями Совета Министров УССР на Академию наук УССР неоднократно возлагалась организация и проведение научно-технических выставок «Наука в Украинской ССР» в Индии, Финляндии, на Кипре. Учитывая экспортную политику государства по отношению к странам, в которых проводились упомянутые мероприятия, на выставках демонстрировались многие достижения украинских ученых в областях электросварки, создания новых материалов с заданными свойствами, перспективных ЭВМ и их компонентов, разработки новых безотходных технологий с замкнутыми циклами для обеспечения сохранения окружающей среды, методов прогнозирования поисков редких и цветных металлов, способов получения новых биологически

активных веществ для потребностей сельского хозяйства и медицины. Это закладывало основы для последующего выхода на внешние рынки с коммерческими предложениями разработок академических учреждений, развивало новую форму взаимовыгодного сотрудничества с зарубежными партнерами.

Активизировалось в те годы и сотрудничество между институтами Академии и научными центрами социалистических стран по истории, литературе, этнографии и другим общественным наукам. Так, в результате обращения Украинского комитета славистов при Президиуме к Международному комитету славистов и при активной поддержке Правительства УССР в 1983 году впервые в Киеве на высоком научном и организационном уровне прошел IX Международный съезд славистов, в котором приняло участие около 2 тыс. отечественных и зарубежных ученых. Он внес заметный вклад в развитие славистики как междисциплинарной науки, определил направления исследований отдельных проблем, объединил ученых разных стран вокруг исследований по языковедению, литературоведению, фольклористике, истории. Впервые в лексикографической практике совместными усилиями специалистов Института языковедения им. А.А. Потебни и Кабинета иностранных языков АН УССР был составлен и издан украинско-чешский словарь. Регулярно проводились встречи ученых-историков в рамках двусторонних комиссий. Украинский комитет по изучению и распространению славянских культур проводил значительную работу по реализации решений соответствующей Международной ассоциации. Издавались материалы конференций и альбомы по культуре славянских народов.

Принципиально новые возможности расширения существующих и установления новых международных научных связей открылись перед Академией в годы независимости Украины. И роль президента Б.Е. Патона в реализации этих возможностей, развитии разнообразных форм сотрудничества трудно переоценить.

Значительно расширились и укрепились связи с украинской научной диаспорой, что было особенно важным для социогуманитарной сферы. Благодаря глубокому пониманию важности этого вопроса президентом Академии

стало возможным использование опыта признанных во всем мире ученых при создании академических институтов востоковедения и европейских исследований. Также при поддержке Б.Е. Патона одними из первых иностранных членов Академии стали О. Прицак, Я. Пеленский, Р. Шпорлюк.

Очень важен и принципиален подход президента к поддержке активных отношений с теми учеными, которые по разным причинам выехали из Украины и занимаются научной деятельностью в других странах. Ряд научных изданий, конференций, международных проектов и даже деятельность международных научных центров в структуре НАН Украины стали возможными именно благодаря такому доброжелательному отношению Б.Е. Патона к контактам с бывшими сотрудниками Академии.

Сами за себя говорят цифры, характеризующие объемы международного сотрудничества. Если в 1990 году действовало всего 15 соглашений о научном и научно-техническом сотрудничестве между АН УССР и академиями наук, научными центрами, ведомствами и компаниями зарубежных стран, то уже через 10 лет таких соглашений было 58, а в 2010 году — 107. Почти все они подписаны президентом Национальной академии наук Украины. И, что очень важно, Б.Е. Патон всегда настаивает на необходимости наполнения этих соглашений конкретным содержанием и организацией реальной работы.

На новый уровень за годы независимости вышло и участие Академии в международных научных организациях. Так, важным для позиционирования НАН Украины в мировом научном сообществе стало ее членство в Международном совете по науке (ранее — Международный совет научных союзов, ICSU). НАН Украины с 1992 года является национальным членом этой влиятельной неправительственной организации, основанной в 1931 году и объединяющей сегодня 98 междисциплинарных национальных научных организаций (академий, научных советов) и 26 международных союзов по определенным областям науки.

В 1993 году по поручению президента Академия выступила одним из основателей Европейской федерации национальных академий естественных и гуманитарных наук (ALLEA) — организации, задачами которой являются углубление связей между академиями наук и правительствен-

ными структурами европейских стран, поддержка гуманитарных и этических принципов при проведении научных исследований и которая выступает консультативно-совещательным органом Европейской Комиссии. В течение всего времени существования этой организации НАН Украины принимает активное участие в ее деятельности.

Получило дальнейшее развитие участие НАН Украины в международных специализированных научных объединениях путем представительства в них отдельных академических учреждений, базовых для деятельности более 30 отечественных профильных научных обществ, ассоциаций, советов. Такая форма международного сотрудничества способствует активному привлечению научных сотрудников Академии к участию в совместных проектах, выполнению международной научной экспертизы и т.п. Участие в этих организациях длительное время поддерживалось финансово за счет личных членских взносов украинских ученых, грантов, спонсорских и внебюджетных средств.

Благодаря настойчивой позиции и личному обращению академика Б.Е. Патона к Правительству удалось решить вопрос о финансовом обеспечении участия НАН Украины в международных организациях, и в течение последних 7 лет для этой цели ежегодно выделяются целевые бюджетные средства.

Особое внимание президент Академии уделяет дальнейшему развитию двусторонних связей с зарубежными академиями и научными центрами, совершенствованию форм такого сотрудничества.

В частности, в результате визита Б.Е. Патона в Национальный центр научных исследований Франции (CNRS) в 2004 году и благодаря его личным контактам с руководством Центра начали развиваться совместные украинско-французские исследования с централизованной поддержкой обмена учеными. Со временем это переросло в регулярную совместную конкурсную программу НАН Украины — CNRS и образование специального Европейского научного объединения, в котором участвуют научные сотрудники Академии, а также российские, французские и немецкие исследователи.

Чрезвычайно положительное влияние имело посещение президентом НАН Украины Европейского центра

ядерных исследований (CERN). Живая заинтересованность Бориса Евгеньевича, его глубокое понимание сути исследований и важности международной кооперации в этой области произвело, по свидетельству членов украинской делегации, незабываемое впечатление на руководителей и сотрудников этого выдающегося центра. Следствием визита явилось, в частности, подписание инициированного президентом Академии Протокола о взаимопонимании между НАН Украины и CERN. В результате участие наших ученых в работах отдельных долгосрочных программ CERN было поддержано как Академией, так и государственными структурами и существенно расширилось.

Продолжало укрепляться и расширяться сотрудничество с Объединенным институтом ядерных исследований (ОИЯИ, Дубна). Его поддержке Борис Евгеньевич всегда придавал большое значение и держал под личным контролем. Одним из свидетельств его внимания к развитию творческих связей с этим всемирно известным международным научным центром стало утверждение при поддержке Б.Е. Патона целевой программы сотрудничества нашей Академии с CERN и ОИЯИ в области фундаментальных исследований по ядерной физике. Следует отметить, что многолетней совместной дружной работе научных сотрудников НАН Украины и ОИЯИ в значительной степени способствовало личное знакомство и добрые отношения Бориса Евгеньевича с выдающимися физиками, в разные годы возглавлявшими международный институт в Дубне, — членом-корреспондентом АН СССР Д.И. Блохинцевым, академиками Н.Н. Боголюбовым, В.Г. Кадышевским, А.Н. Сисакяном и В.А. Матвеевым, который сегодня является директором ОИЯИ. И нельзя не вспомнить о том, что руководство ОИЯИ всегда высоко ценило и продолжает ценить дружбу с нашей Академией и глубоко уважает Бориса Евгеньевича как человека исключительной мудрости, одного из наиболее выдающихся ученых и организаторов науки.

Хорошо понимая сложности финансового обеспечения научных исследований и в то же время необходимость их проведения на надлежащем уровне, президент всегда положительно относится к привлечению внебюджетных средств в академические учреждения за счет грантов. Но, отдавая должное той помощи, которую оказывали в течение

последних 20 лет зарубежные и международные фонды, Борис Евгеньевич, в то же время, старается делать все возможное для перевода международного сотрудничества Академии на рельсы равноправного партнерства. Так, в результате конструктивных встреч президента Академии с руководством Украинского научно-технологического центра (УНТЦ) в 2005 году начата конкурсная «Программа целевых исследований и развивающих инициатив», разработан механизм совместного финансирования проектов. Эта программа продолжается уже 7 лет и до настоящего времени позволила поддержать 75 проектов.

Аналогичный механизм был использован для проведения совместных украинско-российских исследований с Российским фондом фундаментальных исследований, Российским гуманитарным научным фондом, а также с Сибирским отделением Российской академии наук. Результатом этого стало развертывание широкомасштабных проектов, проведение совместных семинаров, экспедиций. В целом же сотрудничество НАН Украины с научными организациями России, прежде всего с Российской академией наук, было и остается одним из главных приоритетов международной деятельности Б.Е. Патона.

Нельзя не вспомнить и о важности личного участия Б.Е. Патона в решении так называемых «узких» вопросов, которые время от времени возникают в ходе международного сотрудничества. Иллюстрацией может служить письмо директора Центра передовых исследований порошковой металлургии и новых материалов г. Хайдарабад (Индия), в котором выражается глубокая благодарность Борису Евгеньевичу за помощь в создании Совместной лаборатории упомянутого центра и Инженерного центра электронно-лучевой сварки Института электросварки им. Е.О. Патона. Решение этого вопроса затягивалось из-за организационных и процедурных проблем, и только личное вмешательство Б.Е. Патона с поддержкой этого проекта дало положительный результат.

Активная позиция Б.Е. Патона по отношению к международному научному и научно-техническому сотрудничеству проявляется все 50 лет пребывания его во главе Академии. Об этом свидетельствует его постоянная поддержка и заинтересованность в установлении новых эффективных

связей с иностранными академиями, научными центрами и объединениями, промышленными компаниями и фирмами. Ежегодно Б.Е. Патон встречается с десятками делегаций, представителями зарубежных и международных организаций, послами многих иностранных государств в Украине, лично участвует в крупных международных форумах по глобальным проблемам науки.

Среди уважаемых и почетных гостей, которые посетили Академию и встречались с ее президентом Б.Е. Патоном, были председатель Совета министров ГДР Д. Вайц (1967 г.), президент Югославии Иосиф Броз Тито (1973 г.), президент Римского клуба О. Кинг (1989 г.), потомок основателя Аскании-Нова барон Эдуард Фальц-Фейн (1998 г.), президент Европейской Комиссии Романо Проди (2000 г.), глава Рийгикога Эстонской Республики Эне Эргма (2003 г.), президент Республики Индия А.П. Дж. Абдул Калам (2005 г.), исполнительный секретарь Международного совета по науке Томас Росуэл (2005 г.), федеральный президент Республики Австрия Хайнц Фишер (2009 г.), генеральный директор ассоциации Евронаука Раймонд Зельц (2011 г.).

В ходе таких встреч особенно ярко проявляется личность Б.Е. Патона как выдающегося организатора науки, общественного и государственного деятеля. В частности, на встрече президента Европейской Комиссии Р. Проди с представителями науки и образования Украины, которая состоялась в 2000 году, Борис Евгеньевич, рассказывая о шагах, которые делает НАН Украины для объединения научных систем разных стран, заметил:

«Ни одна крупная научная проблематика, в частности исследования в отдельных областях, таких как энергетика, ядерная физика, генетика и т.п., не может успешно развиваться без объединения усилий многих стран. В Украине есть понимание учеными и властными структурами важности такого подхода. Есть и опыт его реализации на региональном уровне. Уже семь лет успешно работает Международная ассоциация академий наук, созданная по инициативе НАН Украины. В частности, МААН уделяет большое внимание сохранению единого научно-технологического пространства стран СНГ. Приятно было узнать, что создание Европейского исследовательского пространства, которое сейчас об-

суждается в Еврокомиссии, связано с решением аналогичных вопросов».

Эти слова — еще одно свидетельство глубокого понимания президентом Академии роли и места науки в развитии общества на этапе глобализации. Стоит отметить, что в те годы, когда создание Европейского исследовательского пространства было еще только в планах Еврокомиссии, инициатива Б.Е. Патона уже была воплощена среди академий стран бывшего СССР.

Подчеркивая важность создания на современном этапе развития науки общего научно-технологического пространства, Б.Е. Патон в своем выступлении в 2001 году на Международном симпозиуме по реализации решений Всемирной конференции по вопросам науки (Будапешт, 1999 г.) обратил внимание на необходимость дальнейшего объединения усилий:

«Существенный вклад в развитие международного научного сотрудничества делают международные организации, которые являются, образно говоря, мостиками, соединяющими родственные сегменты национальных научных потенциалов. Хорошим примером такого рода взаимодействия является плодотворное сотрудничество Объединенного института ядерных исследований и Европейского центра ядерных исследований (CERN), позволяющее взаимодополнять возможности друг друга и форсировать решение многих теоретических и экспериментальных задач физики высоких энергий».

Огромная личная ответственность Б.Е. Патона — организатора международной научной кооперации — подтверждается перечнем руководящих и почетных должностей в различных международных научных объединениях, которые он не просто занимает, но и активно использует для выработки стратегии развития науки. Б.Е. Патон — президент Международной ассоциации академий наук, почетный президент Международной инженерной академии, член Академии Европы, почетный член Римского клуба, Международной академии технологических наук, почетный член Центральноевропейской академии естественных наук и искусств, Международной академии астронавтики, иностранный член академий и научно-технических обществ многих стран. Он возглавляет Межгосу-

дарственный научный совет по сварке и родственным технологиям, входит в состав Межгосударственного комитета по научно-техническому развитию стран СНГ, правления Международной топливно-энергетической ассоциации, опекунского совета Международного фонда ядерной безопасности.

Неутомимая деятельность Б.Е. Патона на международной арене как президента Национальной академии наук Украины, как выдающейся личности XX столетия и сегодняшнего дня нашла широкое признание на мировом уровне.

Среди многочисленных наград президента НАН Украины академика Б.Е. Патона — ордена Российской Федерации «За заслуги перед Отечеством» I и II степени и «Почета», Франциска Скорины Республики Беларусь, «Орден Чести» Грузии, орден «Достык» Республики Казахстан, Орден Дружбы Социалистической Республики Вьетнам, много других наград разных стран.

Международным признанием постоянной активной и плодотворной многолетней деятельности академика Б.Е. Патона по развитию научного и научно-технического сотрудничества является также Золотая медаль Всемирной организации интеллектуальной собственности, Золотая медаль им. Яна Чохральского Польского фонда развития материаловедческих наук, Золотая медаль Лозаннского университета, Золотая медаль Ассоциации металлургов Италии и много других. Особое место в этом ряду занимает Серебряная медаль им. А. Эйнштейна, которую ЮНЕСКО присуждает за важный вклад в науку и международное сотрудничество.

Сегодня президент Национальной академии наук Украины академик Борис Евгеньевич Патон, как и в предыдущие годы, прилагает все усилия для развития научного сотрудничества без границ. И этот выдающийся пример служения науке вдохновляет его последователей.

Б.Є. ПАТОН — ПРЕЗИДЕНТ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ АКАДЕМІЙ НАУК: ПРО ЩО СВДЧАТЬ СТЕНОГРАМИ

 Міжнародна асоціація академій наук (МАН, Асоціація) функціонує вже 18 років. Про її створення та діяльність є значна кількість публікацій [1, 2, 3, 4 та ін.]. Багато корисної та цікавої інформації про МАН можна почерпнути на сайті Асоціації (<http://www.iaas.nas.gov.ua>).

У цій статті, разом з коротким викладом основних подій заснування, становлення та розвитку МАН, її головних досягнень, зроблена спроба зібрати воедино судження державних і громадських діячів, керівників академій наук і організацій, що входять до Асоціації, міжнародних організацій про роль МАН та її президента Б.Є. Патона в справі відновлення, збереження, розширення й поглиблення плідної наукової співпраці вчених, насамперед країн СНД. З цією метою були використані стенограми засідань Ради Асоціації — вищого керівного органу МАН, а також низка її архівних матеріалів, на жаль, невідомих широкому колу наукової громадськості.

Національна академія наук (НАН) України всі ці роки фактично є для МАН базовою академією наук. Як керівникові Науково-організаційного відділу Президії НАН України з квітня 1993 р. по лютий 2003 р., а саме цей відділ виконував і продовжує виконувати функції апарату Ради МАН, мені, звичайно, добре відомі всі події, пов'язані зі створенням і становленням Асоціації. Стенограми засідань Ради МАН дозволяють, образно кажучи, доторкнутися до сторінок історії цієї організації, народження і діяльність якої, безумовно, нерозривно пов'язані з президентом НАН України академіком НАН України Б.Є. Патonom.

23 вересня 1993 р. в Києві на базі Національної академії наук України відбулися установчі збори повноважних представників національних академій наук 15 держав Європи та

Азії, у тому числі всіх країн СНД, на якому було одностайно прийнято знаменне рішення про створення Міжнародної асоціації академій наук. Прийняття такого рішення вимагали нові політичні та економічні реалії, в яких опинилися незалежні держави, які утворилися внаслідок розвалу Радянського Союзу.

Президент НАН України Б.Є. Патон, одногосно обраний на цих установчих зборах президентом МАН, одразу після свого обрання зазначив:

«Нынешний ход событий, характеризующийся прекращением совместных фундаментальных исследований и разрушением традиционных связей ученых, представляет несомненную угрозу интеллектуальному потенциалу новых государств, возникших на территории бывшего СССР. Все мы искренне заинтересованы в продолжении и углублении межакадемических связей, основанных на общности научных школ, тесном взаимодействии в подготовке научных кадров, совместном использовании уникальных научных комплексов».

На установчих зборах Б.Є. Патonom була сформульована низка актуальних напрямів діяльності Асоціації на найближчу перспективу. Ось деякі з них:

«Приоритетное внимание Ассоциация должна уделить организации творческого сотрудничества и тесных межакадемических связей, вероятно прежде всего, в сфере гуманитарных и социальных наук.

Эти науки, как никакие другие, в наших государствах переживают сейчас период реформации. Им принадлежит особая, можно сказать исключительная, роль в связи с процессами государственного строительства, экономических преобразований, национального и культурного возрождения. И мы должны всячески содействовать их развитию.

Но будет непозволительно, если ученые, представляющие эти науки, не найдут взаимопонимания или, что еще хуже, станут на путь конфронтации. Для настоящей науки недопустимо, так сказать, «обслуживание» сиюминутных интересов государственных деятелей или политиков.

Мы должны заботиться о том, чтобы не прерывалась связь поколений в наших научных школах. Поэтому важное

направление деятельности МААН – это содействие совместной подготовке научных кадров, и не только для известных школ, но и для новых научных направлений».

На установчих зборах було сформовано Раду МААН, до складу якої, відповідно до Положення про МААН, входять президенти академій наук – членів Асоціації або делеговані ними особи. У період між засіданнями Ради діяльністю МААН керує її президент.

Для нової міжнародної організації важливим стало питання легалізації її діяльності та розміщення штаб-квартири. Слід віддати належне вищому керівництву України, завдяки якому президенту НАН України Б.Є. Патону вдалося досить швидко вирішити це питання. Вже в травні 1994 р. Указом Президента України Асоціація отримала офіційне визнання з боку держави та підтримку щодо розміщення штаб-квартири МААН у Києві.

Видатний радянський фізик Л.А. Арцимович говорив, що наука знаходиться на долоні держави і зігрівається теплом цієї долоні. На жаль, у 90-х роках минулого століття науці в країнах СНД цього тепла катастрофічно не вистачало. Асоціація прагнула встановити конструктивний діалог з державними структурами країн СНД та інформувала їх про колективну думку вчених академій наук. Цьому слугували звернення Ради МААН до глав держав, урядів і парламентів країн СНД, листи президента Асоціації Б.Є. Патона на адресу президентів окремих країн з питань функціонування національних академій наук. Як приклади відповідей на такі звернення наведу уривки з листа Президента Республіки Молдова Мірчі Снегура (січень 1996 р.) і листа заступника Голови Уряду Російської Федерації О. Большакова (травень 1996 р.), що надійшли на ім'я президента МААН Б.Є. Патона:

«Уважаемый Борис Евгеньевич,

С большим вниманием ознакомился с Вашим личным посланием и с Обращением Совета Международной ассоциации академий наук к Главам государств, парламентам и правительствам Содружества Независимых Государств.

Понимая исключительно важное значение науки для настоящего и будущего нашей страны, руководство Республики Молдова изыскивает возможности для сохранения научного потенциала страны, поддержки и создания

условий для работы ученых. В крайне сложных нынешних экономических условиях Парламент и Правительство Республики Молдова приняли решение об увеличении бюджетных ассигнований на науку в 1996 году, о повышении заработной платы работникам науки».

«Уважаемый Борис Евгеньевич!

Правительство Российской Федерации с большим вниманием ознакомилось с Вашим письмом к Президенту Российской Федерации Б.Н. Ельцину и обращением Совета Международной ассоциации академий наук к главам государств, парламентам и правительствам Содружества Независимых Государств относительно состояния фундаментальной науки, наличия кризисных явлений в этой сфере экономики.

Правительство Российской Федерации разделяет позицию Международной ассоциации академий наук в оценке кризисных явлений в науке.

Правительство Российской Федерации, понимая актуальность этой проблемы, и в развитие Указа Президента Российской Федерации от 27 апреля 1992 г. «О неотложных мерах по сохранению научно-технического потенциала Российской Федерации», приняло ряд решений, определивших необходимые для этого мероприятия.

Указом Президента Российской Федерации от 15 апреля 1996 г. Российская академия наук освобождена от обязательной продажи валютной выручки при условии направления этих средств на развитие научной деятельности и подготовку научных кадров, а Правительству Российской Федерации поручено разработать и внести в Государственную думу России проект федерального закона, предусматривающего льготное налогообложение Академии.

Одновременно признано целесообразным увеличить в 1,5 раза по сравнению с уровнем 1996 года (с последующим ежегодным учетом инфляции) средства для Российской академии наук, направляемые на финансирование в 1997 году фундаментальных исследований, строительство объектов научно-производственного назначения и социальной сферы Российской академии наук.

При этом названные целевые средства, начиная с 1997 года, будут предусматриваться в проектах федерального бюджета отдельной строкой.

Правительство Российской Федерации рассчитывает на содействие Международной ассоциации академий наук процессам интеграции усилий ученых на решение важнейших научных проблем государств Содружества.

Для підтримки діалогу з владними структурами дуже важливими стали зустрічі членів Ради МААН з президентами країн, де проводилися її засідання. Так, члени Ради МААН на чолі з Б.Є. Патонем були прийняті Президентом України Л.М. Кравчуком у 1993 р., Президентом України Л.Д. Кучмою у 1994 р., Президентом Республіки Білорусь О.Г. Лукашенком у 1995 та 2000 рр., Президентом Грузії Е.А. Шеварднадзе в 1996 р., Президентом Республіки Таджикистан Е.Ш. Рахмоном у 2001 р., Президентом Киргизької Республіки А.А. Акаєвим у 2004 р., Президентом Республіки Казахстан Н.А. Назарбаєвим у 2006 р. Такі зустрічі давали можливість привернути увагу вищих посадових осіб до проблем сфери науки, пропонувати конструктивні шляхи їх вирішення, зокрема з урахуванням накопиченого досвіду, перш за все в окремих країнах Співдружності.

Двічі, в 1995 та 2007 рр., ініціативи Асоціації з розвитку наукового співробітництва в СНД розглядалися на засіданні Ради глав держав-учасниць СНД і за ними приймалися рішення.

Прийняте в 1995 р. рішення було направлено на створення загального науково-технологічного простору в рамках Співдружності. Беручи участь у його реалізації, МААН провела масштабну роботу з підготовки переліку унікальних наукових об'єктів, які є в країнах Співдружності та представляють значний інтерес для наукового співтовариства.

Рішення саміту СНД від 2007 р. передбачало підготовку пропозицій щодо активізації співробітництва держав-учасниць СНД в галузі фундаментальної та прикладної науки. У плані його реалізації, яка триває до сьогодні, МААН спільно з Об'єднаним інститутом ядерних досліджень та Національним дослідницьким центром «Курчатівський інститут» була проведена робота зі створення Міжнародного інноваційного центру нанотехнологій СНД. 17 грудня 2009 р. у м. Дубні установчі документи щодо цього центру підписали представники 10 організацій, включаючи НАН України, з 6 країн СНД. НАН України та Російська академія наук (РАН) активно співпрацюють у питанні створення Міжнародного

центру астрономічних і медико-біологічних досліджень на базі наукових об'єктів, які належать Україні та розташовані у Приєльбруссі Російської Федерації, шляхом укладення відповідної міжурядової угоди. Її проект у 2011 р. передано дипломатичними каналами до Російської Федерації.

Корисною та плідною є діяльність МААН в організації співпраці між вченими академій наук з окремих наукових проблем. При цьому використовується така організаційна форма, як наукова рада, яка добре себе зарекомендувала в колишньому СРСР. Першою науковою радою при МААН стала Наукова рада з нових матеріалів, яку створив Б.Є. Патон, він же є її головою. Рада об'єднує вчених Білорусі, Казахстану, Росії, Узбекистану та України. Вже відбулося 16 щорічних сесій ради, які традиційно проводяться на базі Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України. На цей час при МААН створені і активно працюють також Об'єднана наукова рада з фундаментальних географічних проблем (голова — акад. РАН В.М. Котляков), Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук (голова — акад. НАН України О.С. Онищенко), Рада з книговидання (голова — чл.-кор. РАН В.І. Васильєв), Міжнародний координаційний комітет з обчислювальної математики (співголови — акад. НАН України В.Л. Макаров й акад. РАН Б.М. Четверушкін) та інші. При МААН та під її егідою плідно здійснюють свою діяльність Союз фізіологічних товариств країн СНД (президент — Р.І. Сепіашвілі) та Міжнародна асоціація інститутів історії країн СНД (президент акад. РАН О.О. Чубар'ян).

Одне з центральних місць у діяльності МААН займають питання організації обміну інформаційними ресурсами. Асоціації вдалося певною мірою налагодити безвалютний обмін книгами та журналами. Без перебільшення можна сказати, що багато наукових та інформаційних видань надійшли і продовжують надходити в головні бібліотеки академій наук країн СНД завдяки МААН. Про обсяги безвалютного обміну можна судити з таких даних. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського в період з 1996 по 2010 рр. надіслала по лінії МААН своїм партнерам 49,6 тис. примірників журналів та 8,5 тис. книг і, в свою чергу, отримала від них 15,5 тис. примірників журналів та близько 7,4 тис. примірників книг.

Дуже важливим є обмін нормативно-правовими документами, які приймаються в країнах Співдружності з питань розвитку та реформування сфери науки, який здійснює Асоціація. Відповідні матеріали публікуються в Бюлетені МААН — друкованому органі Асоціації, який видається на базі НАН України. Вже побачили світ 55 його номерів.

Особлива увага приділяється обміну інформаційними електронними ресурсами шляхом подання на веб-сайтах наукових бібліотек і науково-інформаційних центрів власних інформаційних ресурсів з метою їх включення до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Зусилля МААН і, зокрема, її президента спрямовані також на формування та реалізацію міжнародних програм наукових досліджень. Так, під егідою Асоціації успішно виконуються Міжнародна програма «Астрономія в Приельбруссі. 2010–2014 рр.» та Міжнародна програма країн СНД «Сучасні проблеми радіобіології: наука й практика».

Асоціацією організована значна кількість великих міжнародних симпозіумів, конференцій та семінарів. До проведення багатьох з них залучався кадровий і фінансовий потенціал Всесвітньої організації інтелектуальної власності, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій. Зокрема, тільки з ЮНЕСКО за останнє десятиліття МААН провела сім великих міжнародних симпозіумів та конференцій, у тому числі п'ять з них — у Києві. Посильний внесок вносить Асоціація в організацію та проведення щорічних форумів творчої та наукової інтелігенції держав-учасниць СНД, початок яким було покладено в Москві в 2006 р. У роботі ряду з них брав участь і виступав від імені МААН Б.Є. Патон. На форумах за участю Асоціації відбувався змістовний і взаємно корисний обмін думками з питань розвитку науки, освіти та інноваційного співробітництва як важливих чинників підвищення конкурентоспроможності країн, що входять до Співдружності. На форумі, який відбувся у вересні 2009 р. у м. Кишиневі, президентом МААН Б.Є. Патоном та співаголовою Міждержавного фонду гуманітарного співробітництва держав-учасниць СНД (МФГС) М.Ю. Швидким було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міжнародною асоціацією академій наук і Міждержавним фондом гуманітарного співробітництва держав-учасниць Співдружності незалежних держав. У плані його реалізації МААН у

2010 р. брала участь в організації конкурсу молодих учених на здобуття міжнародної премії «Співдружність дебютів», заснованої Радою з гуманітарної співпраці держав-учасниць СНД і МФГС. Почесним головою журі згаданого конкурсу був президент МААН Б.Є. Патон.

Надзвичайно плідним для досягнення статутних цілей Асоціації стало рішення її Ради в 1996 р. про введення в МААН інституту асоційованих членів з метою залучення до роботи в ній визнаних у світі наукових центрів, провідних університетів, фондів тощо. Першим асоційованим членом МААН став один з найавторитетніших у світі центрів фізичної науки — Об'єднаний інститут ядерних досліджень (ОІЯД). У квітні 1997 р. президент МААН Б.Є. Патон та директор ОІЯД В.Г. Кадишевський підписали Меморандум про взаєморозуміння та наміри Міжнародної асоціації академій наук та Об'єданого інституту ядерних досліджень. Сьогодні в МААН налічується вже 7 асоційованих членів. Серед них такі гранди російської науки й освіти, як Національний дослідницький центр «Курчатовський інститут», Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова (МДУ ім. М.В. Ломоносова), Московський фізико-технічний інститут (державний університет) (МФТІ).

Участь у діяльності Асоціації Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД), Російського гуманітарного наукового фонду (РГНФ), Білоруського республіканського фонду фундаментальних досліджень зі статусом асоційованого члена МААН сприяє розвитку взаємодії вчених країн, академії наук яких входять до Асоціації. Між згаданими фондами та рядом національних академій наук укладені двосторонні угоди про співпрацю. Зокрема, НАН України має такі угоди з РГНФ та РФФД. В їх рамках щорічно проводяться конкурси спільних наукових проектів російських та українських вчених, за результатами яких відбираються для фінансування найкращі.

Питання інтеграції науки та освіти, підготовки наукових кадрів постійно знаходяться в центрі уваги МААН та її президента Б.Є. Патона. У їх вирішенні важливу роль в Асоціації відіграють МДУ ім. М.В. Ломоносова та МФТІ. Обидва університети проводять активну діяльність з підготовки в інтересах країн СНД висококваліфікованих кадрів із застосуванням для цього різних сучасних організаційних форм

навчання. Слід відзначити важливість багаторічного плідного співробітництва НАН України з МФТІ у справі підготовки кадрів високої кваліфікації для потреб української науки та високотехнологічних галузей промисловості через Київське відділення МФТІ, фундатором якого є Б.Є. Патон.

У контексті подальшого поглиблення взаємодії науки та освіти — важливого фактора у вирішенні завдань модернізації економіки країн СНД, актуальним стало підписання 15 жовтня 2010 р. у Москві під час проведення першого спільного засідання Ради Євразійської асоціації університетів (ЕАУ) (президент — акад. РАН В.А. Садовничий) і Ради МААН Угоди про співробітництво між Євразійською асоціацією університетів та Міжнародною асоціацією академій наук. Угода передбачає ефективне використання освітнього й наукового потенціалу академій наук, університетів та інших організацій, що входять до МААН і ЕАУ, для підготовки висококваліфікованих кадрів, підвищення рівня наукових досліджень, інтеграції університетської освіти та фундаментальної науки. Нині МААН та ЕАУ проводиться робота з наповнення згаданої угоди, яка носить рамковий характер, конкретними проектами та заходами. Рішенням другого спільного засідання Ради МААН і Ради ЕАУ, яке відбулося у Києві 22 жовтня 2011 р., передбачено, зокрема, завершення формування науково-дослідної програми «Чорне, Азовське та Каспійське моря як імітаційна модель океану на 2012–2015 рр.» та її виконання під егідою МААН і ЕАУ.

Асоціація вшановує видатних державних і громадських діячів за їхні зусилля з надання підтримки науці. З цією метою за ініціативи Б.Є. Патона МААН заснувала медаль «За сприяння розвитку науки» (золоту та срібну). Медалі були викарбувані Банкотно-монетним двором Національного банку України. Вперше присудження та вручення згаданих золотих медалей МААН відбулося на засіданні Ради Асоціації 2 грудня 1998 р. у Києві. Постановами Ради МААН за видатні заслуги у зміцненні міжнародного наукового співробітництва золотими медалями МААН «За сприяння розвитку науки» були нагороджені президент НАН України Б.Є. Патон, президент РАН Ю.С. Осипов і президент АН Грузії А.Н. Тавхелідзе. Питання про нагородження медаллю МААН «За сприяння розвитку науки» на вищевказаному

засіданні Ради Асоціації представляв віце-президент РАН М.П. Лавьоров. Він сказав таке:

«Уважаемые члены Совета МААН!

Согласно Положению о медали МААН «За содействие развитию науки» она присуждается видным государственным и общественным деятелям за их усилия по оказанию поддержки науке и содействию ее развитию. Сегодня мы должны бы принимать во внимание следующие несколько моментов. Первое — наука в наших странах переживает крайне тяжелые времена. И то, что она пока не погибла, и наши ученые имеют высокие научные результаты, часто вполне сопоставимые с лучшими зарубежными достижениями, а по отдельным направлениям даже являются пока оригинальными, превышают, так называемый, мировой уровень, это объясняется, на мой взгляд, тем, что нам удалось сохранить академии наук — ведущие научные центры в государствах Содружества. Огромная заслуга, без сомнения, принадлежит в этом президентам академий наук. Исходя из этой логики, мне представляется, что первыми обладателями этой награды должны быть президенты академий наук. Принимая во внимание то, что сегодня, как сказал на Совете Борис Евгеньевич, в результате обсуждения пришли к выводу о выделении трех медалей МААН, то Российская академия наук, тоже посоветовавшись, предлагает следующие кандидатуры на эту медаль: Борис Евгеньевич Патон (аплодисменты), Юрий Сергеевич Осипов (аплодисменты) и Альберт Никифорович Тавхелидзе (аплодисменты). Я хотел бы подчеркнуть, что они не просто ученые, они — государственные деятели, они — президенты академий наук и, что нам особенно приятно, они являются действительными членами Российской академии наук. На протяжении многих лет эти выдающиеся лидеры, ученые, организаторы науки самоотверженно ей служат, имеют большие заслуги в укреплении международного научного сотрудничества. Думаю, что их авторитет всем членам нашего собрания хорошо известен и нет необходимости говорить о их личных заслугах и мотивах, по которым они выдвинуты. Я выражаю надежду, что члены Совета МААН одобряют это предложение. Нет возражений? Нет. Тогда в протоколе

мы должны зафиксировать, что решением Совета МААН Борису Евгеньевичу Патону, Юрию Сергеевичу Осипову и Альберту Никифоровичу Тавхелидзе присуждены медали МААН «За содействие развитию науки».

За минулі роки золотими медалями нагороджені 9 осіб, срібними — 29.

МААН отримала заслужене визнання в СНД і за її межами. Високу оцінку її діяльності дала ЮНЕСКО, яка прийняла в 2003 р. рішення про включення МААН до числа організацій, з якими ЮНЕСКО підтримує робочі стосунки. Міжпарламентська асамблея держав-учасниць СНД надала в 2007 р. МААН статус спостерігача при цій асамблеї.

Досягнуті успіхи, безумовно, є результатом колективних зусиль усіх членів МААН. Разом з тим Б.Є. Патон неодноразово підкреслював виняткову роль Російської академії наук у заснуванні, становленні та розвитку Асоціації. Про шанобливе ставлення керівництва РАН до МААН і до її президента свідчить, зокрема, високий рівень представництва РАН на всіх засіданнях Ради Асоціації. За минулі роки делегації РАН, що брали участь в роботі Ради МААН, очолювали президент РАН Ю.С. Осипов, віце-президенти РАН М.П. Лавьоров, Р.В. Петров, М.А. Плате, О.Д. Некіпелов, Г.А. Мєсяц. До складу цих делегацій входили також віце-президенти РАН Ж.І. Алфьоров, А.О. Гончар, О.М. Нефьодов, М.Л. Добрецов, О.Ф. Андрєєв, В.Є. Фортов, М.В. Ковальчук, головний учений секретар Президії РАН В.В. Костюк та багато інших членів Президії РАН та її вчених.

Б.Є. Патон володіє унікальною здатністю збирати дієві команди співробітників, які допомагають йому у вирішенні тих чи інших питань. Це стосується й МААН. За розподілом обов'язків між членами Президії НАН України за вирішення питань участі НАН України у діяльності МААН всі роки з часу її заснування відповідав академік НАН України А.П. Шпак, який на жаль, пішов із життя в 2011 р. Він був енергійним і ефективним соратником і помічником Бориса Євгеновича, так би мовити, його правою рукою. Для забезпечення діяльності МААН А.П. Шпак підтримував тісні зв'язки з державними органами влади України, керівництвом академії наук і організацій, що входять до Асоціації, організовував і направляв діяльність відповідних підрозділів апарату Президії НАН України. Слід зазначити, що А.П. Шпак — єдиний

учений НАН України, нагороджений срібною медаллю МААН «За сприяння розвитку науки». Це висока оцінка Б.Є. Патоном і Радою МААН його роботи в Асоціації.

Б.Є. Патон нагороджений орденами і медалями багатьох іноземних держав. У цих нагородах, безумовно, відображені його заслуги із розвитку міжнародного наукового співробітництва, у тому числі з використанням такого механізму, як МААН. Серед згаданих нагород: орден «За заслуги перед Отечеством» II ступеня, Росія, 1998 р.; орден Франциска Скорини, Республіка Білорусь, 2003 р.; орден Честі, Грузія, 2003 р.; орден «Данакер» («Миротворець») Киргизька Республіка, 2004 р.; орден «Дусті» («Дружби»), Республіка Таджикистан, 2004 р.; орден Пошани, Росія, 2004 р.; орден «Достик» («Дружби») II ступеня, Республіка Казахстан, 2007 р.; орден «За заслуги перед Отечеством» I ступеня, Росія, 2008 р.; орден «Шохрет» («Слава»), Азербайджанська Республіка, 2008 р.; орден «Дружби», Республіка Білорусь, 2008 р.; орден «Дружби», В'єтнам, 2008 р.

Внесок МААН у відновлення, збереження та розвиток наукових зв'язків між вченими держав-учасниць СНД сприяння їх входженню у світове наукове співтовариство, роль в цьому Б.Є. Патона як президента Асоціації та президента НАН України за минулі роки неодноразово відзначали президенти країн Співдружності, керівництво ЮНЕСКО, колеги Бориса Євгеновича по Раді Асоціації. Ці оцінки, висловлені часто експромтом і за покликом душі та серця, безсумнівно, представляють інтерес. Зокрема:

Із привітань у зв'язку з 10-річчям МААН

Мне особенно приятно отметить, что Ассоциация была учреждена в Киеве и что именно здесь уже десять лет располагается ее штаб-квартира. Украина, рассматривая развитие науки как приоритетную государственную задачу, готова и впредь всячески содействовать работе МААН.

(Л. Кучма — Президент України у 1994–2005 рр.)

Создание в 1993 г. Ассоциации академий наук по Вашей инициативе и при большой поддержке со стороны академий наук независимых государств явилось важнейшим событием в жизни ученых стран Содружества.

(Е. Шеварднадзе — Президент Грузії у 1995–2003 рр.)

Создание МААН способствовало сохранению уникального научного потенциала новых независимых государств и укреплению традиционных научных связей между учеными. Хочу отметить, что образование ассоциации во многом стало возможным благодаря Вашему высокому международному научному авторитету.

(В. Воронін — Президент Республіки Молдова
у 2002 — 2009 рр.)

Сегодня возглавляемая Вами ассоциация стала эффективной международной организацией, способствующей развитию плодотворного научного сотрудничества.

(Г. Алієв — Президент Азербайджанської Республіки
у 1993 — 2003 рр.)

Весом вклад МААН в установление тесного межгосударственного сотрудничества, сохранение общности и преемственности крупнейших научных школ, расширение международного сотрудничества.

(Р. Кочарян — Президент Республіки Вірменія
у 1998 — 2008 рр.)

За непродолжительное время МААН стала одной из авторитетных и активно действующих межгосударственных структур неправительственного характера.

(О. Лукашенко — Президент Республіки Білорусь)

Деятельность Ассоциации академий наук стран Содружества Независимых Государств весьма почетна и значима, так как она служит благородным целям создания единого научного пространства на территории Евразии, направлена на укрепление международного сотрудничества и объединение усилий ученых для решения задач, стоящих перед новыми государствами.

(Н. Назарбаєв — Президент Республіки Казахстан)

Сегодня Ассоциация объединяет усилия ученых из стран СНГ в проведении фундаментальных исследований, разработке перспективных прикладных проблем, подготовке научных кадров. Убежден, в условиях набирающих силу интеграционных процессов в экономике и других сферах сотрудничества такая работа особенно актуальна и востребована.

(В. Путін — Президент Російської Федерації у 2000 — 2008 рр.)

С удовлетворением вспоминаю о наших встречах и беседах с членами Совета Международной ассоциации академий наук в апреле 2001 года, лично с Вами в дни празднования 50-летия Академии наук Республики Таджикистан, которые дали возможность обсудить перспективы развития науки, приумножения потенциала национальных академий наук и повышения их роли в укреплении экономики стран СНГ.

(Е. Рахмон — Президент Республіки Таджикистан)

Убежден, что у Международной ассоциации академий наук имеются прекрасные перспективы для дальнейшего развития и эффективного сотрудничества между ведущими учеными наших стран, ибо она имеет в себе огромный суммарный научный и творческий потенциал.

(А. Акаєв — Президент Киргизької Республіки
у 1990 — 2005 рр.)

С момента своего основания МААН поддерживает плодотворные связи с ЮНЕСКО. Мы будем рады укреплению нашего сотрудничества с МААН и видим возрастание роли Ассоциации в качестве конструктивного механизма развития регионального и международного научного сотрудничества. Это позволяет использовать научный потенциал в качестве ключевого фактора устойчивого развития.

(К. Мацуура — Генеральний директор ЮНЕСКО
у 1999 — 2009 рр.)

Із стенограми засідання Ради МААН, присвяченого 5-річчю Асоціації (2 грудня 1998 р., Київ)

Хочу сказать, что прошел юбилей нашей Ассоциации. Те, кто участвовал в первом заседании, помнят, что все-таки в душе были некоторые сомнения в целесообразности создания МААН. Прошли эти годы. Теперь мы понимаем, что в отличие от всяких политических ассоциаций и комитетов, МААН, по существу, единственная организация, которая работает. Пусть она трудно работает, пусть «со скрипом», тут накладываются и политические проблемы, финансовые, но МААН работает. Я думаю, что от нас очень много зависит в сохранении тех связей, которые существовали между нашими странами. Борис

Евгеньевич, я еще раз хочу сказать большое Вам спасибо. Вы были как бы «локомотивом» этого дела, Вы взяли все это в свои руки, Вы показали, как надо работать и делать. За это большое спасибо. Юбилей небольшой, но значение деятельности МААН существенное.

(Ю.С. Осипов — президент Російської академії наук,
академік РАН)

Мы благодарны Борису Евгеньевичу за то, что он своевременно обратил внимание на необходимость сохранения и развития межакадемического сотрудничества на новой основе. Благодаря этим новым подходам, мы имеем плодотворную международную организацию, которая помогает каждой академии наук в отдельности.

Думаю, что роль МААН велика в создании единого научного пространства. Ведь именно наша Ассоциация выдвинула эту идею, и сейчас она реализуется.

(А.М. Андриеш — президент Академії наук Молдови
у 1989–2004 рр., академік АН Молдови)

Сегодня всем нам доставляет огромное удовлетворение констатировать, что создание в 1993 г. МААН явилось большим и необходимым благом для всех академий, которые сейчас являются членами МААН. За этот период МААН удалось достичь ощутимых результатов по восстановлению и развитию сотрудничества ученых наших стран.

(Т.Д. Джураев — президент Академії наук
Республіки Узбекистан у 1995–2000 рр., академік АН РУз)

Мы считаем, что МААН показала свою жизнеспособность и в рамках СНГ является одним из тех органов, которые успешно работают. На наш взгляд, МААН отмечает свой юбилей с существенными успехами.

(У.М. Мирсаїдов — президент Академії наук
Республіки Таджикистан у 1995–2005 рр., академік АН РТ)

Із стенограми засідання Ради МААН (28 травня 2002 р., м. Алушта, Крим)

Уважаемые коллеги, мне очень приятно выполнить поручение президента Российской академии наук академика Ю.С. Осипова и сообщить, что Российская академия наук всегда придавала очень большое значение деятельности МААН, всегда высоко оценивала работу МААН, и

эта наша оценка, это наше отношение сохраняются и сейчас. Мы очень высоко ценим огромную деятельность, которую лично проводит Борис Евгеньевич.

(О.Д. Некіпелов — віце-президент
Російської академії наук, академік РАН)

Хочу еще раз напомнить, что пошел десятый год существования нашей Ассоциации. Наверное, самое время оглянуться и припомнить, что же сделала МААН за этот период. Думаю, прежде всего следует отметить то, что академии наук бывшего Советского Союза не потеряли, по крайней мере на уровне руководства, связь. Надо сказать, кстати, что постоянно выходящий бюллетень МААН дает нам возможность иметь достоверную информацию и разобраться, что же происходит в научной, пусть даже в основном в академической, сфере в странах — членах СНГ. Особенно отрадно, что бюллетень МААН, в отличие от СМИ, информирует о всем там хорошо, что делается в национальных академиях наук бывших союзных республик. Эта информация является хорошим подспорьем для нашего общения с руководством страны.

Следующее, на чем бы я хотел остановиться, это большое значение нашей МААН в деле поддержания и укрепления научного сотрудничества между национальными академиями. И я убежден, Борис Евгеньевич, не считайте это за простое проявление восточной лести, что своими успехами МААН в столь непростой деятельности обязана Вам, прежде всего потому, что Вы занимаетесь этим не по обязанности.

(А.Н. Тавхелідзе — президент Академії наук Грузії
у 1986–2005 рр., академік АН Грузії та РАН)

Із стенограми засідання Ради МААН, присвяченого 10-річчю Асоціації (3 грудня 2003 р., Київ)

МААН доказала свою дееспособность, свою способность не просто к выживанию, но пусть и к не очень быстрому, но развитию и укреплению содружества и сотрудничества тех научных сообществ, которыми она сильна и которые ее составляют. Впереди у нас задачи не меньшие, чем те, которыми мы занимались эти

10 лет. Хотелось бы надеяться и выразить уверенность, что сообща мы преодолеем те трудности, объективные и субъективные, которые мешают успешному общению научных сообществ наших стран.

(М.А. Плате — вице-президент Российской академии наук у 2001—2007 рр., академик РАН)

Борис Евгеньевич, мы все прекрасно понимаем Вашу выдающуюся роль и в деятельности нашей Ассоциации, и в деятельности Национальной академии наук Украины. Разработанные Вами сварочные аппараты скрепляют листы стали таким швом, который оказывается прочнее основного металла. Точно так же Вы — Ваш ум, Ваша душа, Ваш авторитет — скрепляете всех нас — членов Международной ассоциации академий наук.

(Ю.Л. Воротников — голова Рады Російського гуманітарного наукового фонду у 2003—2010 рр., член-кореспондент РАН)

З книги «Международная ассоциация академий наук: 10 лет спустя (Хроника. Размышления)»

Международная ассоциация академий наук сыграла большую роль в том, что НАН Беларуси и многие другие национальные академии стран СНГ сохранились именно как высшие государственные научные организации. Без тесного взаимодействия белорусских ученых со своими коллегами из других стран СНГ, условия для которого были созданы в рамках МААН, итоги развития белорусской науки и НАН Беларуси за минувшее десятилетие были бы не столь значительными. Ученые НАН Беларуси гордятся тем, что приняли самое активное участие в становлении и работе этой авторитетнейшей научной ассоциации.

(М.В. Мясникович — голова Президії Національної академії наук Білорусі у 2001—2010 рр.)

З листа заступника Генерального директора ЮНЕСКО з природничих наук пана Вальтера Ерделена від 21 квітня 2006 р.

«Глубокоуважаемый академик Патон!
По поручению Генерального директора благодарю за Ваше письмо от 03.02.06 и отчет о деятельности МААН в 2005 г.

Генеральный директор высоко оценивает достижения МААН, которая, вне сомнения, является важным неправительственным партнером ЮНЕСКО и дополняет усилия Организации по развитию международного сотрудничества в науке и усилению понимания обществом необходимости науки. Это смогла показать международная конференция «Общество, основанное на знаниях: новые вызовы науке и ученым», организованная МААН 23.11.05. Эта конференция является дальнейшим развитием на региональном уровне анализа и рекомендаций министерских круглых столов «Фундаментальные науки: научные рычаги для развития», проведенных в штаб-квартире ЮНЕСКО (Париж, 13—14 октября 2005 г.) во время работы 33-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО.

Я поздравляю Вас с успешной деятельностью МААН и надеюсь на сотрудничество с МААН и в дальнейшем.
Искренне Ваш Вальтер Эрделен».

**Із стенограми засідання Ради МААН
(11 жовтня 2006 р., Алмати,
підняття про вибори президента Асоціації)**

Уважаемые коллеги! В связи с тем, что в этом году у Бориса Евгеньевича истекает срок полномочий президента МААН, нам необходимо провести выборы президента. Попросил бы высказать свое мнение. Если вы не возражаете, выскажу свое мнение. Я предлагаю на следующие пять лет на пост президента МААН кандидатуру выдающегося ученого нашего времени, которого все мы очень хорошо знаем, — Бориса Евгеньевича Патона. Прошу вас высказаться по этому поводу.

(М.Ж. Журинов — президент Національної академії наук Республіки Казахстан, академик НАН РК)

Думаю, что мы все поддержим это предложение. Мы все Бориса Евгеньевича знаем, благодаря Борису Евгеньевичу держится МААН, его авторитетом мы все гордимся. Одно то, что Борис Евгеньевич Патон — президент ассоциации академий наук, говорит очень о многом. В такой трудный для науки период, когда везде идет реформирование, модернизация академий наук, Борис Евге-

ньевич, Вам надо остаться президентом Ассоциации и нам помочь. Мы Вам доверяем полностью.

(Ж.Ж. Жеєнбаєв — президент Національної академії наук Киргизької Республіки у 1997—2007 рр., академік НАН КР)

Уважаемые коллеги, от имени российской делегации присоединяюсь к выдвижению выдающегося ученого Бориса Евгеньевича Патона. Хотел бы отметить в настоящий момент еще два очень важных его качества. Борис Евгеньевич является выдающимся организатором науки. Мы знаем его очень длительное время как президента Украинской академии наук, как человека, который длительное время контактирует с Российской академией наук, поэтому Российская академия наук присоединяется к этому предложению. В нынешних условиях роль Бориса Евгеньевича повышается еще в связи с тем, что он очень авторитетный человек. Авторитетный не только на постсоветском, как мы говорим, пространстве, но и в международных организациях, в частности в ЮНЕСКО, в ООН. Его все знают! И было бы очень хорошо, если бы Борис Евгеньевич согласился быть в последующие пять лет президентом МААН. У меня также есть письма: от Национальной академии наук Грузии, подписанное Т.В. Гамкредидзе — президентом этой Академии, в котором он говорит о том, что другой кандидатуры на этот пост не надо; и от Азербайджанской академии наук, в котором Академия просит выдвинуть на этот пост Бориса Евгеньевича Патона. Таким образом, я в данной ситуации выступаю как представитель трех академий.

(В.В. Костюк — головний учений секретар Президії Російської академії наук, академік РАН)

Уважаемые коллеги! Борис Евгеньевич пользуется в Беларуси у ученых, а также, что очень важно, и среди власть имущих непререкаемым авторитетом. Мы поддерживаем его кандидатуру на пост президента МААН.

(В.А. Орлович — голова Ради Білоруського республіканського фонду фундаментальних досліджень, академік НАН Білорусі)

Из стенограммы заседания Рады МААН, присвяченого 15-річчю Асоціації (2 грудня 2008 р., Київ)

Б.Е. Патон — керівник
української науки

В том, что за столь короткий период МААН смогла завоевать авторитет не только в странах СНГ, но и за его пределами, безусловно, огромная заслуга Бориса Евгеньевича. Хочу поблагодарить Бориса Евгеньевича за прекрасный доклад об итогах деятельности нашей Ассоциации. Итоги работы МААН, о которых сегодня говорилось в докладе, еще раз подтвердили правильность решения организовать 15 лет назад Ассоциацию. Благодаря нашим совместным усилиям, в большинстве стран Содружества приняты законы о научной деятельности, об академиях наук, в целом создающие определенные государственные гарантии предотвращения разрушительных процессов, которые в последние годы, к сожалению, происходили и продолжаются и сегодня в сфере науки почти во всех странах СНГ. Сердечное спасибо Вам, Борис Евгеньевич, за высокую оценку роли Российской академии наук, ученых России в работе Ассоциации.

(М.П. Лавьоров — вице-президент
Російської академії наук, академік РАН)

Что касается МААН и Вас лично, Борис Евгеньевич, могу сказать, что мне в жизни выпала честь знать Вас давно и учиться у Вас. Борис Евгеньевич, мне кажется, что мы очень близки по духу и, позвольте мне употребить такие слова, мы — братья по крови. Я стараюсь делать то в университетском образовании, что Вы делаете в науке. И я надеюсь, это все пойдет на пользу нашим людям, живущим в наших странах.

(В.А. Садовничий — ректор Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова,
віце-президент РАН, академік РАН)

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!
Ваша обширная научная и общественная деятельность на посту президента Международной ассоциации академий наук является одним из важнейших факторов интеграции научно-технического потенциала стран СНГ (Из приветствия в адрес академика НАН Украины)

Б.Е. Патона в связи с его 90-летием, 90-летием НАН Украины и 15-летием МААН).

(Е.П. Веліхов — президент РНЦ «Курчатовський інститут», академік РАН;
М.В. Ковальчук — директор РНЦ «Курчатовський інститут», член-кореспондент РАН)

В историческом плане 15 лет — это, конечно, срок небольшой, но если оценить деятельность МААН за этот короткий промежуток времени, то мы должны признать, что сделано немало. Достаточно того, что Ассоциация уже признана в мире, она — действительна. И самое главное, что сегодня она осуществляет ту большую интеграционную функцию, в которой мы все заинтересованы и нуждаемся. Я не буду вдаваться в подробности. Много хорошего сделано и, я бы сказал так, все, что создается Борисом Евгеньевичем, все действует хорошо. В.А. Садовничий как математик сегодня назвал Бориса Евгеньевича дельта-функцией, а я бы как физик сказал, что Борис Евгеньевич — это затравка для кристаллизации. Борис Евгеньевич вокруг себя кристаллизует сообщество единомышленников. Борис Евгеньевич, я, естественно, тоже не могу обойти стороной Ваш юбилей, при этом я не буду говорить о том, какой Вы выдающийся ученый, признанный во всем мире. Об этом свидетельствуют все школы, созданные Вами. Не буду говорить о том, какой Вы талантливый организатор науки — то, что мы сегодня собрались, и создание МААН 15 лет назад — тоже следствие Ваших больших организаторских способностей. Не стану говорить о том, какой Вы блестящий руководитель, ведь в противном случае Вы не смогли бы руководить Национальной академией наук Украины почти на протяжении полувека. Но я хочу сказать о Ваших замечательных человеческих качествах. Дорогой Борис Евгеньевич, Вы обаятельный, добрый, порядочный человек, которого мы все любим, и единственное, что нам остается, это просить у Бога Вам долгих и долгих еще лет жизни, а все остальное, наверно, приложится.

(М.К. Керимов — президент Национальної академії наук Азербайджану, академік НАН Азербайджану)

МААН сыграла огромную роль в сохранении научного пространства особенно для таких небольших стран как

наша. Вы знаете, что в последнее время возникло много так называемых реформаторов, которые предлагают реформировать науку по-своему — и по западным меркам, и по другим. В преодолении этого МААН для нас — огромная помощь. Потому что мы ссылаемся на мнение членов МААН, на академии наук России, Украины. Говорим о том, как в этих академиях проводят реформы. Действительно надо что-то менять, но учитывая уже накопленный опыт наших академий.

(Р.М. Мартиросян — президент Национальної академії наук Республіки Вірменія, академік НАН РВ)

Борис Евгеньевич, у Вас есть дар Божий соединять вещи, которые, казалось бы, простому человеку в воображении даже трудно соединить. И Вы это делаете в любых условиях. Вы освоили сварку в Космосе, Вы сделали сварку сосудов в живом организме. В самое трудное для всех нас время Вы соединили усилия ученых, создали МААН и все эти годы поддерживаете МААН. Все знают, что на любом серьезном производстве есть должность с очень простым названием — главный сварщик, от него очень много зависит, без него ни одна конструкция не выходит в свет. И мне на ум пришло такое очень простое сравнение, что есть бог Гефест — бог огня и кузнечного ремесла, но я думаю, что последнее столетие подарило нам нового бога — бога сварки. Я поздравляю Вас, Борис Евгеньевич, Вы действительно «Сварщик» с самой большой буквы, бог сварки, и это признают все во всем мире. Поздравляю Вас от всей души, желаю Вам крепчайшего здоровья, и я очень хотел бы с Вами активно работать долгие и долгие годы.

(В.Я. Панченко — голова Ради Російського фонду фундаментальних досліджень, академік РАН)

Позвольте мне высказаться в связи с докладом Бориса Евгеньевича. Конечно же, мы — все сотрудники Объединенного института ядерных исследований, не можем не дать высочайшую оценку 15-летней деятельности МААН. Что меня сегодня особенно поразило, это то, что в каждом буквально абзаце доклада Бориса Евгеньевича была устремленность в будущее.

И в заключение не могу удержаться от того, чтобы еще раз искренне поздравить Бориса Евгеньевича и всех

нас с этим праздником, на котором мы присутствуем. И добавить к числу образов, которые сегодня были употреблены по отношению к Борису Евгеньевичу — объединитель, центр кристаллизации, дельта-функция, не буду говорить колайдер, ускоритель, а поскольку я не только физик, позвольте мне применить биологический термин — Борис Евгеньевич — это мощный фермент, фермент добра, мысли и нашего единства. Спасибо Вам большое!

(О.Н. Сакаян — директор Об'єднаного Інституту ядерних досліджень у 2006—2010 рр., академік РАН)

Позвольте мне выразить очень большое удовлетворение тем, что вопросы образования постоянно находят очень широкое внимание в обсуждениях на Совете Ассоциации. Мы это в значительной степени ассоциируем с Вами, Борис Евгеньевич, влиянием на этот процесс.

(М.М. Кудрявцев — ректор Московського фізико-технічного інституту (державного університету), член-кореспондент РАН)

Международная ассоциация академий наук является большой авторитетной организацией в странах СНГ, и, хотя Вьетнам находится далеко от стран СНГ, мы стараемся принимать активное участие в деятельности МААН. Пользуясь случаем, мы хотим искренне и сердечно поблагодарить Бориса Евгеньевича и украинских ученых за активную и плодотворную помощь нашей вьетнамской молодой науке.

(Фам Ван Куй — віце-президент В'єтнамської академії наук та технологій)

У центрі уваги МААН знаходиться також питання двостороннього співробітництва академій наук, які входять до Асоціації. Заслужують на увагу слова президента РАН академіка РАН Ю.С. Осипова, сказані на спільному засіданні Президії РАН та Президії НАН України (Москва, 14 червня 2011 р.), на якому було підписано Угоду про науково-технічне співробітництво між Російською академією наук та Національною академією наук України, яка замінила собою Договір між обома академіями від 1992 р.:

«Даже неловко, что мы какие-то соглашения подписываем. Мы единое целое, волей судеб несколько разделенное. Это политические моменты.

С Национальной академией наук Украины наша Академия очень хорошо сотрудничает. Но самое ценное то, что мы можем друг с другом обсуждать самые разные вопросы, касающиеся развития наших стран, развития науки и развития наших академий.

Я думаю, движущей силой во всех таких тесных дружеских, товарищеских контактах является Борис Евгеньевич Патон, наш великий академик, наш друг, товарищ.

И мне хотелось бы сказать Вам, Борис Евгеньевич, большое спасибо за такую настоящую подвижническую деятельность».

Борис Евгеньевич неодноразово також давав оцінку МААН на різних етапах її діяльності. Як приклад наведу фрагменти його статті «Международная ассоциация академий наук: от создания до признания» [2], в якій він з нагоди 10-річчя Асоціації підсумував досягнуте МААН і відзначив її значимість на перспективу:

«Как видно, сделано за прошедшие годы немало. Вместе с тем хотелось бы, естественно, выделить главное достижение МААН. Им, безусловно, является то, что в результате предпринятых коллективных усилий удалось, за редким исключением, предотвратить разрушение академий наук, в частности сохранить их организационную структуру, которая сложилась исторически и во многом оправдала себя; в значительной степени сохранить дееспособность академий наук, имея в виду кадровый потенциал и инфраструктуру. В условиях дикой приватизации, огульного реформирования всего и вся выстоять в одиночку многим из академий наук было явно не под силу. МААН оказала им в этом своевременную и весомую поддержку.

Немаловажно и следующее. За минувшее десятилетие большие изменения произошли в странах Содружества, исчезли многие идеалы и стереотипы. Однако в сфере науки этих государств осталась атмосфера дружеского сотрудничества ученых, традиции совместного научного поиска, чувство принадлежности к той великой интернациональной науке Советского Союза, достижениями которой, без преувеличения, восхищался весь мир. Этот хотя и незримый, но чрезвычайно важный капитал, сохраненный, а в чем-то даже приумноженный, во

многим благодаря усилиям МААН, при наличии политической воли у руководства государств-участников СНГ может значительно ускорить в Содружестве интеграционные процессы в сфере науки, рациональное и эффективное международное разделение научного труда, позволяющее концентрировать имеющиеся в наших странах ограниченные ресурсы на перспективных направлениях.

МААН – это еще один неординарный механизм международного сотрудничества, который создан сообществом академий наук. И от нас в значительной степени зависит его востребованность и эффективность применения для защиты интересов науки и ученых, обеспечения использования научных достижений на благо народов стран Содружества и всего человечества».

На закінчення хочу привітати Бориса Євгеновича з чудовою датою – 50-річчям перебування на посту президента Національної академії наук України, цим абсолютним рекордом для обраних президентів на всі віки й часи, в основі якого лежать Богом дані талант, феноменальна пам'ять і мудрість, а також цілеспрямованість, воля та організованість, невичерпна енергія й фантастична працездатність, ефективна кадрова політика, почуття державного обов'язку та розумний консерватизм і, звичайно, оптимізм, відданість і любов до науки та глибока віра в її безмежні можливості вирішувати проблеми, які стоять перед людством.

Зичу Вам, дорогий Борисе Євгеновичу, довгих плідних років життя і щоб ще багато років після засідань Ради МААН вже в приватному колі друзів і колег по Асоціації виголошувалися здравиці й лунали традиційне багаторазове «ура» на Вашу честь.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Международная ассоциация академий наук и развитие интеграции в сфере науки. – К.: Наук. думка, 1998. – 287 с.
2. Международная ассоциация академий наук: 10 лет спустя (Хроника. Размышления). – К.: Наук. думка, 2003. – 500 с.
3. Международная ассоциация академий наук. 15 лет деятельности. – Киев, 2008. – 58 с.
4. Патон Б.Е. Международная ассоциация академий наук и сотрудничество ученых стран СНГ // О научных исследованиях и научных школах. Евразийское пространство / Ред. колл.: В.А. Садовничий и др. – М.: Издательство Московского университета, 2010. – С. 184–197.

Б.Е. ПАТОН – ПРЕЗИДЕНТ МЕЖДУНАРОДНОЙ АССОЦИАЦИИ АКАДЕМИЙ НАУК: О ЧЕМ СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ СТЕНОГРАММЫ

 Международная ассоциация академий наук (МААН, Ассоциация) функционирует уже 18 лет. О ее создании и деятельности имеется значительное число публикаций [1, 2, 3, 4 и др.]. Много полезной и интересной информации о МААН можно почерпнуть на сайте Ассоциации (<http://www.iaas.nas.gov.ua>).

В настоящей статье наряду с кратким изложением основных событий учреждения, становления и развития МААН, ее главных достижений предпринята попытка собрать воедино суждения государственных и общественных деятелей, руководителей академий наук и организаций, входящих в Ассоциацию, международных организаций о роли МААН и ее президента Б.Е. Патона в деле восстановления, сохранения, расширения и углубления плодотворного научного сотрудничества ученых, прежде всего стран СНГ. С этой целью были использованы стенограммы заседаний Совета Ассоциации – высшего руководящего органа МААН, а также ряд ее архивных материалов, к сожалению, неизвестных широкому кругу научной общественности.

Национальная академия наук (НАН) Украины все эти годы фактически является для МААН базовой академией наук. Как руководителю Научно-организационного отдела Президиума НАН Украины с апреля 1993 г. по февраль 2003 г., а именно этот отдел выполнял и продолжает выполнять функции аппарата Совета МААН, мне, естественно, хорошо известны все события, связанные с учреждением и становлением Ассоциации. Стенограммы заседаний Совета МААН позволяют, образно говоря, прикоснуться к страницам истории этой организации, рождение и деятельность

которой, безусловно, неразрывно связаны с президентом НАН Украины академиком НАН Украины Б.Е. Патонем.

23 сентября 1993 г. в Киеве на базе Национальной академии наук Украины состоялось учредительное собрание полномочных представителей национальных академий наук 15 государств Европы и Азии, в том числе всех стран СНГ, на котором было единодушно принято знаменательное решение о создании Международной ассоциации академий наук. Принятия такого решения требовали новые политические и экономические реалии, в которых оказались независимые государства, образовавшиеся в результате развала Советского Союза.

Президент НАН Украины Б.Е. Патон, единогласно избранный на этом учредительном собрании президентом МААН, сразу после своего избрания отметил:

«Нынешний ход событий, характеризующийся прекращением совместных фундаментальных исследований и разрушением традиционных связей ученых, представляет несомненную угрозу интеллектуальному потенциалу новых государств, возникших на территории бывшего СССР. Все мы искренне заинтересованы в продолжении и углублении межакадемических связей, основанных на общности научных школ, тесном взаимодействии в подготовке научных кадров, совместном использовании уникальных научных комплексов».

На учредительном собрании Б.Е. Патонем был сформулирован ряд актуальных направлений деятельности Ассоциации на ближайшую перспективу. Вот некоторые из них:

«Приоритетное внимание Ассоциация должна уделить организации творческого сотрудничества и тесных межакадемических связей, вероятно прежде всего, в сфере гуманитарных и социальных наук.

Эти науки, как никакие другие, в наших государствах переживают сейчас период реформации. Им принадлежит особая, можно сказать исключительная, роль в связи с процессами государственного строительства, экономических преобразований, национального и культурного возрождения. И мы должны всячески содействовать их развитию.

Но будет непростительно, если ученые, представляющие эти науки, не найдут взаимопонимания или, что

еще хуже, станут на путь конфронтации. Для настоящей науки недопустимо, так сказать, «обслуживание» сиюминутных интересов государственных деятелей или политиков.

Мы должны заботиться о том, чтобы не прерывалась связь поколений в наших научных школах. Поэтому важное направление деятельности МААН — это содействие совместной подготовке научных кадров, и не только для известных школ, но и для новых научных направлений».

На учредительном собрании был сформирован Совет МААН, в состав которого в соответствии с Положением о МААН входят президенты академий наук — членов Ассоциации или делегируемые ими лица. В период между заседаниями Совета деятельностью МААН руководит ее президент.

Для новой международной организации важным стал вопрос легализации ее деятельности и размещения штаб-квартиры. Следует отдать должное высшему руководству Украины, с помощью которого президенту НАН Украины Б.Е. Патону удалось довольно быстро решить этот вопрос. Уже в мае 1994 г. Указом Президента Украины Ассоциация получила официальное признание со стороны государства и поддержку относительно размещения штаб-квартиры МААН в Киеве.

Выдающийся советский физик Л.А. Арцимович говорил, что наука находится на ладони государства и согревается теплом этой ладони. К сожалению в 90-е годы прошлого века науке в странах СНГ этого тепла катастрофически не хватало. Ассоциация стремилась установить конструктивный диалог с государственными структурами стран СНГ и информировала их о коллективном мнении ученых академий наук. Этой цели служили обращения Совета МААН к главам государств, правительств и парламентов стран СНГ, письма президента Ассоциации Б.Е. Патона в адрес президентов отдельных стран по вопросам функционирования национальных академий наук. В качестве примеров ответов на такого рода обращения приведу выдержки из письма Президента Республики Молдова Мирчи Снегура (январь 1996 г.) и письма заместителя Председателя Правительства Российской Федерации А. Большакова (май 1996 г.) на имя президента МААН Б.Е. Патона:

«Уважаемый Борис Евгеньевич,

С большим вниманием ознакомился с Вашим личным посланием и с Обращением Совета Международной ассоциации академий наук к Главам государств, парламентам и правительствам Содружества Независимых Государств.

Понимая исключительно важное значение науки для настоящего и будущего нашей страны, руководство Республики Молдова изыскивает возможности для сохранения научного потенциала страны, поддержки и создания условий для работы ученых. В крайне сложных нынешних экономических условиях Парламент и Правительство Республики Молдова приняли решение об увеличении бюджетных ассигнований на науку в 1996 году, о повышении заработной платы работникам науки».

«Уважаемый Борис Евгеньевич!

Правительство Российской Федерации с большим вниманием ознакомилось с Вашим письмом к Президенту Российской Федерации Б.Н. Ельцину и обращением Совета Международной ассоциации академий наук к главам государств, парламентам и правительствам Содружества Независимых Государств относительно состояния фундаментальной науки, наличия кризисных явлений в этой сфере экономики.

Правительство Российской Федерации разделяет позицию Международной ассоциации академий наук в оценке кризисных явлений в науке.

Правительство Российской Федерации, понимая актуальность этой проблемы, и в развитие Указа Президента Российской Федерации от 27 апреля 1992 г. «О неотложных мерах по сохранению научно-технического потенциала Российской Федерации», приняло ряд решений, определивших необходимые для этого мероприятия.

Указом Президента Российской Федерации от 15 апреля 1996 г. Российская академия наук освобождена от обязательной продажи валютной выручки при условии направления этих средств на развитие научной деятельности и подготовку научных кадров, а Правительству Российской Федерации поручено разработать и внести в Государственную думу России проект федерального

закона, предусматривающего льготное налогообложение Академии.

Одновременно признано целесообразным увеличить в 1,5 раза по сравнению с уровнем 1996 года (с последующим ежегодным учетом инфляции) средства для Российской академии наук, направляемые на финансирование в 1997 году фундаментальных исследований, строительство объектов научно-производственного назначения и социальной сферы Российской академии наук.

При этом названные целевые средства, начиная с 1997 года, будут предусматриваться в проектах федерального бюджета отдельной строкой.

Правительство Российской Федерации рассчитывает на содействие Международной ассоциации академий наук процессам интеграции усилий ученых на решение важнейших научных проблем государств Содружества».

Для поддержания диалога с властными структурами очень важными стали встречи членов Совета МААН с президентами стран, где проводились его заседания. Так, члены Совета МААН во главе с Б.Е. Патонем были приняты Президентом Украины Л.М. Кравчуком в 1993 г., Президентом Украины Л.Д. Кучмой в 1994 г., Президентом Республики Беларусь А.Г. Лукашенко в 1995 и 2000 гг., Президентом Грузии Э.А. Шеварднадзе в 1996 г., Президентом Республики Таджикистан Э.Ш. Рахмоном в 2001 г., Президентом Кыргызской Республики А.А. Акаевым в 2004 г., Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым в 2006 г. Такие встречи давали возможность привлечь внимание высших должностных лиц к проблемам сферы науки, предлагать конструктивные пути их решения, в частности с учетом накопленного опыта, прежде всего в отдельных странах Содружества.

Дважды, в 1995 и 2007 гг., инициативы Ассоциации по развитию научного сотрудничества в СНГ рассматривались на заседании Совета глав государств-участников СНГ и по ним принимались решения.

Принятое в 1995 г. решение было направлено на создание общего научно-технологического пространства в рамках Содружества. Участвуя в его реализации, МААН провела масштабную работу по подготовке перечня уникальных научных объектов, имеющих в странах Содру-

жества, представляющих значительный интерес для научного сообщества.

Решение саммита СНГ от 2007 г. предусматривало подготовку предложений по активизации сотрудничества государств-участников СНГ в области фундаментальной и прикладной науки. В плане его реализации, которая продолжается в настоящее время, МААН совместно с Объединенным институтом ядерных исследований и Национальным исследовательским центром «Курчатовский институт» была проведена работа по созданию Международного инновационного центра нанотехнологий СНГ. 17 декабря 2009 г. в Дубне учредительные документы относительно этого центра подписали представители 10 организаций, включая НАН Украины, из 6 стран СНГ. НАН Украины совместно с Российской академией наук (РАН) ведется активная работа по созданию Международного центра астрономических и медико-биологических исследований на базе принадлежащих Украине научных объектов, расположенных в Приэльбрусье Российской Федерации, путем заключения соответствующего межправительственного соглашения. Его проект в 2011 г. передан по дипломатическим каналам в Российскую Федерацию.

Полезной и плодотворной является деятельность МААН в организации сотрудничества между учеными академий наук по отдельным научным проблемам. При этом используется такая организационная форма, как научный совет, хорошо себя зарекомендовавшая в бывшем СССР. Первым научным советом при МААН стал Научный совет по новым материалам, который создал Б.Е. Патон, он же является и его председателем. Совет объединяет ученых Беларуси, Казахстана, России, Узбекистана и Украины. Уже состоялось 16 ежегодных сессий совета, которые традиционно проводятся на базе Института электросварки им. Е.О. Патона НАН Украины. В настоящее время при МААН созданы и активно работают также Объединенный научный совет по фундаментальным географическим проблемам (председатель — акад. РАН В.М. Котляков), Совет директоров научных библиотек и информационных центров национальных академий наук (председатель — акад. НАН Украины А.С. Онищенко), Совет по книгоизданию (председатель — чл.-корр. РАН В.И. Васильев), Международный координа-

ционный комитет по вычислительной математике (сопредседатели — акад. НАН Украины В.Л. Макаров и акад. РАН Б.Н. Четверушкин) и др. При МААН и под ее эгидой плодотворно осуществляют свою деятельность Союз физиологических обществ стран СНГ (президент — Р.И. Сепиашвили) и Международная ассоциация институтов истории стран СНГ (президент — акад. РАН А.О. Чубарьян).

Одно из центральных мест в деятельности МААН занимают вопросы организации обмена информационными ресурсами. Ассоциации удалось в определенной степени наладить безвалютный обмен книгами и журналами. Без преувеличения можно сказать, что многие научные и информационные издания поступили и продолжают поступать в главные библиотеки академий наук стран СНГ благодаря МААН. Об объемах безвалютного обмена можно судить из следующих данных. Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского в период с 1996 по 2010 гг. послала по линии МААН своим партнерам 49,6 тыс. экземпляров журналов и 8,5 тыс. книг и, в свою очередь, получила от них 15,5 тыс. экземпляров журналов и около 7,4 тыс. экземпляров книг.

Весьма важен осуществляемый Ассоциацией обмен нормативно-правовыми документами, которые принимаются в странах Содружества по вопросам развития и реформирования сферы науки. Соответствующие материалы публикуются в Бюллетене МААН — печатном органе Ассоциации, который издается на базе НАН Украины. Уже увидели свет 55 его номеров.

Особое внимание уделяется обмену информационными электронными ресурсами путем представления на веб-сайтах научных библиотек и научно-информационных центров собственных информационных ресурсов с целью их включения в международную систему научных электронных коммуникаций.

Усилия МААН и, в частности, ее президента направлены также на формирование и реализацию международных программ научных исследований. Так, в настоящее время успешно выполняются под эгидой Ассоциации Международная программа «Астрономия в Приэльбрусье. 2010–2014 гг.» и Международная программа стран СНГ «Современные проблемы радиобиологии: наука и практика».

Ассоциацией организовано значительное число крупных международных симпозиумов, конференций и семинаров. К проведению многих из них привлекался кадровый и финансовый потенциал Всемирной организации интеллектуальной собственности, ЮНЕСКО и других международных организаций. В частности, только с ЮНЕСКО за последнее десятилетие МААН провела семь крупных международных симпозиумов и конференций, в том числе пять из них в Киеве. Посильный вклад вносит Ассоциация в организацию и проведение ежегодных форумов творческой и научной интеллигенции государств-участников СНГ, начало которым было положено в Москве в 2006 г. В работе ряда из них принимал участие и выступал от имени МААН Б.Е. Патон. На форумах с участием Ассоциации происходил содержательный и взаимопользительный обмен мнениями по вопросам развития науки, образования и инновационного сотрудничества как важных факторов повышения конкурентоспособности входящих в Содружество стран. На форуме, состоявшемся в сентябре 2009 г. в г. Кишиневе, президентом МААН Б.Е. Патонем и сопредседателем Правления Межгосударственного фонда гуманитарного сотрудничества государств-участников СНГ (МФГС) М.Е. Швыдким был подписан Меморандум о взаимопонимании между Международной ассоциацией академий наук и Межгосударственным фондом гуманитарного сотрудничества государств-участников Содружества независимых государств. В плане его реализации МААН в 2010 г. принимала участие в организации конкурса молодых ученых на соискание международной премии «Содружество дебютов», учрежденной Советом по гуманитарному сотрудничеству государств-участников СНГ и МФГС. Почетным председателем жюри упомянутого конкурса был президент МААН Б.Е. Патон.

Чрезвычайно плодотворным для достижения уставных целей Ассоциации стало решение ее Совета в 1996 г. о введении в МААН института ассоциированных членов с целью привлечения к работе в ней признанных в мире научных центров, ведущих университетов, фондов и др. Первым ассоциированным членом МААН стал один из самых авторитетных в мире центров физической науки — Объединенный институт ядерных исследований (ОИЯИ).

В апреле 1997 г. президент МААН Б.Е. Патон и директор ОИЯИ В.Г. Кадышевский подписали Меморандум о взаимопонимании и намерениях Международной ассоциации академий наук и Объединенного института ядерных исследований. Сегодня в МААН насчитывается уже 7 ассоциированных членов. Среди них такие гранды российской науки и образования, как Национальный исследовательский центр «Курчатовский институт», Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова (МГУ им. М.В. Ломоносова), Московский физико-технический институт (государственный университет) (МФТИ).

Участие в деятельности Ассоциации Российского фонда фундаментальных исследований (РФФИ), Российского гуманитарного научного фонда (РГНФ), Белорусского республиканского фонда фундаментальных исследований со статусом ассоциированного члена МААН способствует развитию взаимодействия ученых стран, академии наук которых входят в Ассоциацию. Между упомянутыми фондами и рядом национальных академий наук заключены двусторонние соглашения о сотрудничестве. В частности, НАН Украины имеет такие соглашения с РГНФ и РФФИ. В их рамках ежегодно проводятся конкурсы совместных научных проектов российских и украинских ученых, по результатам которых отбираются лучшие для финансирования.

Вопросы интеграции науки и образования, подготовки научных кадров постоянно находятся в центре внимания МААН и ее президента Б.Е. Патона. В их решении важную роль в Ассоциации играют МГУ им. М.В. Ломоносова и МФТИ. Оба университета проводят активную деятельность по подготовке в интересах стран СНГ высококвалифицированных кадров, применяя для этого различные современные организационные формы обучения. Следует отметить важность многолетнего плодотворного сотрудничества НАН Украины с МФТИ в деле подготовки кадров высокой квалификации для нужд украинской науки и высокотехнологических отраслей промышленности через Киевское отделение МФТИ, отцом-основателем которого является Б.Е. Патон.

В контексте дальнейшего углубления взаимодействия науки и образования — важного фактора в решении задач

модернизации экономики стран СНГ, актуальным стало подписание 15 октября 2010 г. в Москве во время проведения первого совместного заседания Совета Евразийской ассоциации университетов (ЕАУ) (президент — акад. РАН В.А. Садовничий) и Совета МААН Соглашения о сотрудничестве между Евразийской ассоциацией университетов и Международной ассоциацией академий наук. Соглашение предусматривает эффективное использование образовательного и научного потенциала академий наук, университетов и других организаций, входящих в МААН и ЕАУ, для подготовки высококвалифицированных кадров, повышения уровня научных исследований, интеграции университетского образования и фундаментальной науки. В настоящее время МААН и ЕАУ проводится работа по наполнению упомянутого соглашения, носящего рамочный характер, конкретными проектами и мероприятиями. Решением второго совместного заседания Совета МААН и Совета ЕАУ, состоявшегося в Киеве 22 октября 2011 г., предусмотрено, в частности, завершение формирования научно-исследовательской программы «Черное, Азовское и Каспийское моря как имитационная модель океана на 2012–2015 гг.» и ее выполнение под эгидой МААН и ЕАУ.

Ассоциация вносит определенный вклад в чествование видных государственных и общественных деятелей за их усилия по оказанию поддержки науке. С этой целью по инициативе Б.Е. Патона МААН учредила медаль «За содействие развитию науки» (золотую и серебряную). Медали были отчеканены Банкомотно-монетным двором Национального банка Украины. Впервые присуждение и вручение упомянутых золотых медалей МААН состоялось на заседании Совета Ассоциации 2 декабря 1998 г. в Киеве. Постановлениями Совета МААН за выдающиеся заслуги в укреплении международного научного сотрудничества золотыми медалями МААН «За содействие развитию науки» были награждены президент НАН Украины Б.Е. Патон, президент РАН Ю.С. Осипов и президент АН Грузии А.Н. Тавхелидзе. Вопрос о награждении медалью МААН «За содействие развитию науки» на вышеуказанном заседании Совета Ассоциации представлял вице-президент РАН Н.П. Лаверов. Он сказал следующее:

«Уважаемые члены Совета МААН!

Согласно Положению о медали МААН «За содействие развитию науки» она присуждается видным государственным и общественным деятелям за их усилия по оказанию поддержки науке и содействию ее развитию. Сегодня мы должны бы принимать во внимание следующие несколько моментов. Первое — наука в наших странах переживает крайне тяжелые времена. И то, что она пока не погибла, и наши ученые имеют высокие научные результаты, часто вполне сопоставимые с лучшими зарубежными достижениями, а по отдельным направлениям даже являются пока оригинальными, превышают, так называемый, мировой уровень, это объясняется, на мой взгляд, тем, что нам удалось сохранить академии наук — ведущие научные центры в государствах Содружества. Огромная заслуга, без сомнения, принадлежит в этом президентам академий наук. Исходя из этой логики, мне представляется, что первыми обладателями этой награды должны быть президенты академий наук. Принимая во внимание то, что сегодня, как сказал на Совете Борис Евгеньевич, в результате обсуждения пришли к выводу о выделении трех медалей МААН, то Российская академия наук, также посоветовавшись, предлагает следующие кандидатуры на эту медаль: Борис Евгеньевич Патон (аглодисменты), Юрий Сергеевич Осипов (аглодисменты) и Альберт Никифорович Тавхелидзе (аглодисменты). Я хотел бы подчеркнуть, что они не просто ученые, они — государственные деятели, они — президенты академий наук и, что нам особенно приятно, они являются действительными членами Российской академии наук. На протяжении многих лет эти выдающиеся лидеры, ученые, организаторы науки самоотверженно ей служат, имеют большие заслуги в укреплении международного научного сотрудничества. Думаю, что их авторитет всем членам нашего собрания хорошо известен и нет необходимости говорить о их личных заслугах и мотивах, по которым они выдвинуты. Я выражаю надежду, что члены Совета МААН одобряют это предложение. Нет возражений? Нет. Тогда в протоколе мы должны зафиксировать, что решением Совета МААН Борису Евгень-

евичу Патону, Юрию Сергеевичу Осипову и Альберту Никифоровичу Тавхелидзе присуждены медали МААН «За содействие развитию науки».

За прошедшие годы золотыми медалями награждены 9 человек, серебряными — 29.

МААН получила заслуженное признание в СНГ и за его пределами. Высокую оценку ее деятельности дала ЮНЕСКО, принявшая в 2003 г. решение о включении МААН в число организаций, с которыми ЮНЕСКО поддерживает рабочие отношения. Межпарламентская ассамблея государств-участников СНГ предоставила в 2007 г. МААН статус наблюдателя при этой ассамблее.

Достигнутые успехи, безусловно, являются результатом коллективных усилий всех членов МААН. Вместе с тем Б.Е. Патон неоднократно подчеркивал исключительную роль Российской академии наук в учреждении, становлении и развитии Ассоциации. Об уважительном отношении руководства РАН к МААН и к ее президенту свидетельствует, в частности, высокий уровень представительства РАН на всех заседаниях Совета Ассоциации. За прошедшие годы делегации РАН, принимавшие участие в работе Совета МААН, возглавляли президент РАН Ю.С. Осипов, вице-президенты РАН Н.П. Лаверов, Р.В. Петров, Н.А. Платэ, А.Д. Некипелов, Г.А. Месяц. В состав этих делегаций входили также вице-президенты РАН Ж.И. Алферов, А.А. Гончар, О.М. Нефедов, Н.Л. Добрецов, А.Ф. Андреев, В.Е. Фортов, М.В. Ковальчук, главный ученый секретарь Президиума РАН В.В. Костюк и многие другие члены Президиума РАН и ее ученые.

Б.Е. Патон обладает уникальной способностью собирать действенные команды сотрудников, которые помогают ему в решении тех или иных вопросов. Это касается и МААН. По распределению обязанностей между членами Президиума НАН Украины за решение вопросов участия НАН Украины в деятельности МААН все годы со времени ее основания отвечал академик НАН Украины А.П. Шпак, к сожалению, ушедший из жизни в 2011 г. Он был энергичным и эффективным соратником и помощником Бориса Евгеньевича, так сказать, его правой рукой. Для обеспечения деятельности МААН А.П. Шпак поддерживал тесные связи с государственными органами власти Украины, руководством академий

наук и организаций, входящих в Ассоциацию, организовывал и направлял деятельность соответствующих подразделений аппарата Президиума НАН Украины. Следует отметить, что А.П. Шпак — единственный ученый НАН Украины, награжденный серебряной медалью МААН «За содействие развитию науки». Это высокая оценка Б.Е. Патонем и Советом МААН его работы в Ассоциации.

Б.Е. Патон награжден орденами и медалями многих иностранных государств. В этих наградах, безусловно, отражены его заслуги и по развитию международного научного сотрудничества, в том числе с использованием такого механизма, как МААН. Среди упомянутых наград: орден «За заслуги перед Отечеством» II степени, Россия, 1998 г.; орден Франциска Скорины, Республика Беларусь, 2003 г.; орден Чести, Грузия, 2003 г.; орден «Данакер» («Миротворец») Кыргызская Республика, 2004 г.; орден «Дусти» («Дружбы»), Республика Таджикистан, 2004 г.; орден Почета, Россия, 2004 г.; орден «Достык» («Дружбы») II степени, Республика Казахстан, 2007 г.; орден «За заслуги перед Отечеством» I степени, Россия, 2008 г.; орден «Шохрет» («Слава»), Азербайджанская Республика, 2008 г.; орден «Дружбы», Республика Беларусь, 2008 г.; орден «Дружбы», Вьетнам, 2008 г.

О вкладе МААН в восстановление, сохранение и развитие научных связей между учеными государств-участников СНГ, содействие их вхождению в мировое научное сообщество, роли в этом Б.Е. Патона как президента Ассоциации и президента НАН Украины за прошедшие годы неоднократно говорили президенты стран Содружества, руководство ЮНЕСКО, коллеги Бориса Евгеньевича по Совету Ассоциации. Эти оценки, высказанные зачастую экспромтом и по зову души и сердца, несомненно, представляют интерес.

Из приветствий в связи с 10-летием МААН

Мне особенно приятно отметить, что Ассоциация была учреждена в Киеве и что именно здесь уже десять лет располагается ее штаб-квартира. Украина, рассматривая развитие науки как приоритетную государственную задачу, готова и впредь всячески содействовать работе МААН.

(Л. Кучма — Президент Украины в 1994—2005 гг.)

Создание в 1993 г. Ассоциации академий наук по Вашей инициативе и при большой поддержке со стороны академий наук независимых государств явилось важнейшим событием в жизни ученых стран Содружества.

(Э. Шеварднадзе — Президент Грузии в 1995–2003 гг.)

Создание МААН способствовало сохранению уникального научного потенциала новых независимых государств и укреплению традиционных научных связей между учеными. Хочу отметить, что образование ассоциации во многом стало возможным благодаря Вашему высокому международному научному авторитету.

(В. Воронин — Президент Республики Молдова в 2002–2009 гг.)

Сегодня возглавляемая Вами ассоциация стала эффективной международной организацией, способствующей развитию плодотворного научного сотрудничества.

(Г. Алиев — Президент Азербайджанской Республики в 1993–2003 гг.)

Весом вклад МААН в установление тесного межакademического сотрудничества, сохранение общности и преемственности крупнейших научных школ, расширение международного сотрудничества.

(Р. Кочарян — Президент Республики Армения в 1998–2008 гг.)

За непродолжительное время МААН стала одной из авторитетных и активно действующих межгосударственных структур неправительственного характера.

(А. Лукашенко — Президент Республики Беларусь)

Деятельность Ассоциации академий наук стран Содружества Независимых Государств весьма почетна и значима, так как она служит благородным целям создания единого научного пространства на территории Евразии, направлена на укрепление международного сотрудничества и объединение усилий ученых для решения задач, стоящих перед новыми государствами.

(Н. Назарбаев — Президент Республики Казахстан)

Сегодня Ассоциация объединяет усилия ученых из стран СНГ в проведении фундаментальных исследований, разработке перспективных прикладных проблем, подготовке научных кадров. Убежден, в условиях наби-

рающих силу интеграционных процессов в экономике и других сферах сотрудничества такая работа особенно актуальна и востребована.

(В. Путин — Президент Российской Федерации в 2000–2008 гг.)

С удовлетворением вспоминаю о наших встречах и беседах с членами Совета Международной ассоциации академий наук в апреле 2001 года, лично с Вами в дни празднования 50-летия Академии наук Республики Таджикистан, которые дали возможность обсудить перспективы развития науки, приумножения потенциала национальных академий наук и повышения их роли в укреплении экономики стран СНГ.

(Э. Рахмон — Президент Республики Таджикистан)

Убежден, что у Международной ассоциации академий наук имеются прекрасные перспективы для дальнейшего развития и эффективного сотрудничества между ведущими учеными наших стран, ибо она имеет в себе огромный суммарный научный и творческий потенциал.

(А. Акаев — Президент Кыргызской Республики в 1990–2005 гг.)

С момента своего основания МААН поддерживает плодотворные связи с ЮНЕСКО. Мы будем рады укреплению нашего сотрудничества с МААН и видим возрастание роли Ассоциации в качестве конструктивного механизма развития регионального и международного научного сотрудничества. Это позволяет использовать научный потенциал в качестве ключевого фактора устойчивого развития.

(К. Мацуура — Генеральный директор ЮНЕСКО в 1999–2009 гг.)

Из стенограммы заседания Совета МААН, посвященного 5-летию Ассоциации (2 декабря 1998 г., Киев)

Хочу сказать, что прошел юбилей нашей Ассоциации. Те, кто участвовал в первом заседании, помнят, что все-таки в душе были некоторые сомнения в целесообразности создания МААН. Прошли эти годы. Теперь мы понимаем,

что в отличие от всяких политических ассоциаций и комитетов, МААН, по существу, единственная организация, которая работает. Пусть она трудно работает, пусть «со скрипом», тут накладываются и политические проблемы, финансовые, но МААН работает. Я думаю, что от нас очень много зависит в сохранении тех связей, которые существовали между нашими странами. Борис Евгеньевич, я еще раз хочу сказать большое Вам спасибо. Вы были как бы «локомотивом» этого дела, Вы взяли все это в свои руки. Вы показали, как надо работать и делать. За это большое спасибо. Юбилей небольшой, но значение деятельности МААН существенное.

(Ю.С. Осипов — президент Российской академии наук, академик РАН)

Мы благодарны Борису Евгеньевичу за то, что он своевременно обратил внимание на необходимость сохранения и развития межакадемического сотрудничества на новой основе. Благодаря этим новым подходам, мы имеем плодотворную международную организацию, которая помогает каждой академии наук в отдельности.

Думаю, что роль МААН велика в создании единого научного пространства. Ведь именно наша Ассоциация выдвинула эту идею, и сейчас она реализуется.

(А.М. Андриеш — президент Академии наук Молдовы в 1989—2004 гг., академик АН Молдовы)

Сегодня всем нам доставляет огромное удовлетворение констатировать, что создание в 1993 г. МААН явилось большим и необходимым благом для всех академий, которые сейчас являются членами МААН. За этот период МААН удалось достичь ощутимых результатов по восстановлению и развитию сотрудничества ученых наших стран.

(Т.Д. Джураев — президент Академии наук Республики Узбекистан в 1995—2000 гг., академик АН РУз)

Мы считаем, что МААН показала свою жизнеспособность и в рамках СНГ является одним из тех органов, которые успешно работают. На наш взгляд, МААН отмечает свой юбилей с существенными успехами.

(У.М. Мирсаидов — президент Академии наук Республики Таджикистан в 1995—2005 гг., академик АН РТ)

Из стенограммы заседания Совета МААН (28 мая 2002 г., г. Алушта, Крым)

Б.Е. Патон — кормчий
украинской науки

Уважаемые коллеги, мне очень приятно выполнить поручение президента Российской академии наук академика Ю.С.Осипова и сообщить, что Российская академия наук всегда придавала очень большое значение деятельности МААН, всегда высоко оценивала работу МААН, и эта наша оценка, это наше отношение сохраняются и сейчас. Мы очень высоко ценим огромную деятельность, которую лично проводит Борис Евгеньевич.

(А.Д. Некипелов — вице-президент
Российской академии наук, академик РАН)

Хочу еще раз напомнить, что пошел десятый год существования нашей Ассоциации. Наверное, самое время оглянуться и припомнить, что же сделала МААН за этот период. Думаю, прежде всего следует отметить то, что академии наук бывшего Советского Союза не потеряли, по крайней мере на уровне руководства, связь. Надо сказать, кстати, что постоянно выходящий бюллетень МААН дает нам возможность иметь достоверную информацию и разобраться, что же происходит в научной, пусть даже в основном в академической, сфере в странах — членах СНГ. Особенно отрадно, что бюллетень МААН, в отличие от СМИ, информирует о всем том хорошем, что делается в национальных академиях наук бывших союзных республик. Эта информация является хорошим подспорьем для нашего общения с руководством страны.

Следующее, на чем бы я хотел остановиться, это большое значение нашей МААН в деле поддержания и укрепления научного сотрудничества между национальными академиями. И я убежден, Борис Евгеньевич, не сочтите это за простое проявление восточной лести, что своими успехами МААН в столь непростой деятельности обязана Вам, прежде всего потому, что Вы занимаетесь этим не по обязанности.

(А.Н. Тавхелидзе — президент Академии наук Грузии в 1986—2005 гг., академик АН Грузии и РАН)

**Из стенограммы заседания Совета МААН,
посвященного 10-летию Ассоциации
(3 декабря 2003 г., Киев)**

МААН доказала свою дееспособность, свою способность не просто к выживанию, но пусть и к не очень быстрой, но развитию и укреплению содружества и сотрудничества тех научных сообществ, которыми она сильна и которые ее составляют. Впереди у нас задачи не меньшие, чем те, которыми мы занимались эти 10 лет. Хотелось бы надеяться и выразить уверенность, что сообщая мы преодолеем те трудности, объективные и субъективные, которые мешают успешному общению научных сообществ наших стран.

(Н.А. Платэ — вице-президент Российской академии наук в 2001 — 2007 гг., академик РАН)

Борис Евгеньевич, мы все прекрасно понимаем Вашу выдающуюся роль и в деятельности нашей Ассоциации, и в деятельности Национальной академии наук Украины. Разработанные Вами сварочные аппараты скрепляют листы стали таким швом, который оказывается прочнее основного металла. Точно так же Вы — Ваш ум, Ваша душа, Ваш авторитет — скрепляет всех нас — членов Международной ассоциации академий наук.

(Ю.Л. Воротников — председатель Совета Российского гуманитарного научного фонда в 2003 — 2010 гг., член-корреспондент РАН)

Из книги Международная ассоциация академий наук: 10 лет спустя (Хроника. Размышления)

Международная ассоциация академий наук сыграла большую роль в том, что НАН Беларуси и многие другие национальные академии стран СНГ сохранились именно как высшие государственные научные организации. Без тесного взаимодействия белорусских ученых со своими коллегами из других стран СНГ, условия для которого были созданы в рамках МААН, итоги развития белорусской науки и НАН Беларуси за минувшее десятилетие были бы не столь значительными. Ученые НАН Беларуси гордятся тем, что приняли самое активное участие в становлении и работе этой авторитетнейшей научной ассоциации.

(М.В. Мясникович — председатель Президиума Национальной академии наук Беларуси в 2001 — 2010 гг.)

**Из письма заместителя Генерального директора
ЮНЕСКО по естественным наукам господина
Вальтера Эрделена от 21 апреля 2006 г.**

Б.Е. Патон — кормчий
украинской науки

«Глубокоуважаемый академик Патон!
По поручению Генерального директора благодарю за Ваше письмо от 03.02.06 и отчет о деятельности МААН в 2005 г.

Генеральный директор высоко оценивает достижения МААН, которая, вне сомнения, является важным неправительственным партнером ЮНЕСКО и дополняет усилия Организации по развитию международного сотрудничества в науке и усилению понимания обществом необходимости науки. Это смогла показать международная конференция «Общество, основанное на знаниях: новые вызовы науке и ученым», организованная МААН 23.11.05. Эта конференция является дальнейшим развитием на региональном уровне анализа и рекомендаций министерских круглых столов «Фундаментальные науки: научные рычаги для развития», проведенных в штаб-квартире ЮНЕСКО (Париж, 13–14 октября 2005 г.) во время работы 33-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО.

Я поздравляю Вас с успешной деятельностью МААН и надеюсь на сотрудничество с МААН и в дальнейшем.

Искренне Ваш Вальтер Эрделен».

**Из стенограммы заседания Совета МААН
(11 октября 2006 г., Алматы,
вопрос о выборах президента Ассоциации)**

Уважаемые коллеги! В связи с тем, что в этом году у Бориса Евгеньевича истекает срок полномочий президента МААН, нам необходимо провести выборы президента. Попросил бы высказать свое мнение. Если вы не возражаете, выскажу свое мнение. Я предлагаю на следующие пять лет на пост президента МААН кандидатуру выдающегося ученого нашего времени, которого все мы очень хорошо знаем, — Бориса Евгеньевича Патона. Прошу вас высказать по этому поводу.

(М.Ж. Журинов — президент Национальной академии наук Республики Казахстан, академик НАН РК)

Думаю, что мы все поддержим это предложение. Мы все Бориса Евгеньевича знаем, благодаря Борису Евгеньевичу держится МААН, его авторитетом мы все гордимся. Одно то, что Борис Евгеньевич Патон — президент ассоциации академий наук, говорит очень о многом. В такой трудный для науки период, когда везде идет реформирование, модернизация академий наук. Борис Евгеньевич, Вам надо остаться президентом Ассоциации и нам помочь. Мы Вам доверяем полностью.

(Ж.Ж. Жеенбаев — президент Национальной академии наук Кыргызской Республики в 1997 — 2007 гг., академик НАН КР)

Уважаемые коллеги, от имени российской делегации присоединяюсь к выдвижению выдающегося ученого Бориса Евгеньевича Патона. Хотел бы отметить в настоящий момент еще два очень важных его качества. Борис Евгеньевич является выдающимся организатором науки. Мы знаем его очень длительное время как президента Украинской академии наук, как человека, который длительное время контактирует с Российской академией наук, поэтому Российская академия наук присоединяется к этому предложению. В нынешних условиях роль Бориса Евгеньевича повышается еще в связи с тем, что он очень авторитетный человек. Авторитетный не только на постсоветском, как мы говорим, пространстве, но и в международных организациях, в частности в ЮНЕСКО, в ООН. Его все знают! И было бы очень хорошо, если бы Борис Евгеньевич согласился быть в последующие пять лет президентом МААН. У меня также есть письма: от Национальной академии наук Грузии, подписанное Т.В. Гамкрелидзе — президентом этой Академии, в котором он говорит о том, что другой кандидатуры на этот пост не надо; и от Азербайджанской академии наук, в котором Академия просит выдвинуть на этот пост Бориса Евгеньевича Патона. Таким образом, я в данной ситуации выступаю как представитель трех академий.

(В.В. Костюк — главный ученый секретарь Президиума Российской академии наук, академик РАН)

Уважаемые коллеги! Борис Евгеньевич пользуется в Беларуси у ученых, а также, что очень важно, и среди

власть имущих непререкаемым авторитетом. Мы поддерживаем его кандидатуру на пост президента МААН.

(В.А. Орлович — председатель Совета Белорусского республиканского фонда фундаментальных исследований, академик НАН Беларуси)

Из стенограммы заседания Совета МААН, посвященного 15-летию Ассоциации (2 декабря 2008 г., Киев)

В том, что за столь короткий период МААН смогла завоевать авторитет не только в странах СНГ, но и за его пределами, безусловно, огромная заслуга Бориса Евгеньевича. Хочу поблагодарить Бориса Евгеньевича за прекрасный доклад об итогах деятельности нашей Ассоциации. Итоги работы МААН, о которых сегодня говорилось в докладе, еще раз подтвердили правильность решения организовать 15 лет назад Ассоциацию. Благодаря нашим совместным усилиям, в большинстве стран Содружества приняты законы о научной деятельности, об академиях наук, в целом создающие определенные государственные гарантии предотвращения разрушительных процессов, которые в последние годы, к сожалению, происходили и продолжаются и сегодня в сфере науки почти во всех странах СНГ. Сердечное спасибо Вам, Борис Евгеньевич, за высокую оценку роли Российской академии наук, ученых России в работе Ассоциации.

(Н.П. Лаверов — вице-президент Российской академии наук, академик РАН)

Что касается МААН и Вас лично, Борис Евгеньевич, могу сказать, что мне в жизни выпала честь знать Вас давно и учиться у Вас. Борис Евгеньевич, мне кажется, что мы очень близки по духу и, позвольте мне употребить такие слова, мы — братья по крови. Я стараюсь делать то в университетском образовании, что Вы делаете в науке. И я надеюсь, это все пойдет на пользу нашим людям, живущим в наших странах.

(В.А. Садовничий — ректор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, вице-президент РАН, академик РАН)

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!

Ваша обширная научная и общественная деятельность на посту президента Международной ассоциации академий наук является одним из важнейших факторов интеграции научно-технического потенциала стран СНГ (Из приветствия в адрес академика НАН Украины Б.Е. Патона в связи с его 90-летием, 90-летием НАН Украины и 15-летием МААН).

(Е.П. Велихов — президент РНЦ «Курчатовский институт», академик РАН; М.В. Ковальчук — директор РНЦ «Курчатовский институт», член-корреспондент РАН)

В историческом плане 15 лет — это, конечно, срок небольшой, но если оценить деятельность МААН за этот короткий промежуток времени, то мы должны признать, что сделано немало. Достаточно того, что Ассоциация уже признана в мире, она — действенна. И самое главное, что сегодня она осуществляет ту большую интеграционную функцию, в которой мы все заинтересованы и нуждаемся. Я не буду вдаваться в подробности. Много хорошего сделано и, я бы сказал так, все, что создается Борисом Евгеньевичем, все действует хорошо. В.А. Садовничий как математик сегодня назвал Бориса Евгеньевича дельта-функцией, а я бы как физик сказал, что Борис Евгеньевич — это затравка для кристаллизации. Борис Евгеньевич вокруг себя кристаллизует сообщество единомышленников. Борис Евгеньевич, я, естественно, тоже не могу обойти стороной Ваш юбилей, при этом я не буду говорить о том, какой Вы выдающийся ученый, признанный во всем мире. Об этом свидетельствуют все школы, созданные Вами. Не буду говорить о том, какой Вы талантливый организатор науки — то, что мы сегодня собрались, и создание МААН 15 лет назад — тоже следствие Ваших больших организаторских способностей. Не стану говорить о том, какой Вы блестящий руководитель, ведь в противном случае Вы не смогли бы руководить Национальной академией наук Украины почти на протяжении полувека. Но я хочу сказать о Ваших замечательных человеческих качествах. Дорогой Борис Евгеньевич, Вы обаятельный, добрый, порядочный человек, которого мы все любим, и единственное, что нам остается, это просить

у Бога Вам долгих и долгих еще лет жизни, а все остальное, наверное, приложится.

(М.К. Керимов — президент Национальной академии наук Азербайджана, академик НАН Азербайджана)

МААН сыграла огромную роль в сохранении научного пространства особенно для таких небольших стран как наша. Вы знаете, что в последнее время возникло много так называемых реформаторов, которые предлагают реформировать науку по-своему — и по западным меркам, и по другим. В преодолении этого МААН для нас — огромная помощь. Потому что мы ссылаемся на мнение членов МААН, на академии наук России, Украины. Говорим о том, как в этих академиях проводят реформы. Действительно надо что-то менять, но учитывая уже накопленный опыт наших академий.

(Р.М. Мартиросян — президент Национальной академии наук Республики Армения, академик НАН РА)

Борис Евгеньевич, у Вас есть дар Божий соединять вещи, которые, казалось бы, простому человеку в воображении даже трудно соединить. И Вы это делаете в любых условиях. Вы освоили сварку в Космосе, Вы сделали сварку сосудов в живом организме. В самое трудное для всех нас время Вы соединили усилия ученых, создали МААН и все эти годы поддерживаете МААН. Все знают, что на любом серьезном производстве есть должность с очень простым названием — главный сварщик, от него очень много зависит, без него ни одна конструкция не выходит в свет. И мне на ум пришло такое очень простое сравнение, что есть бог Гефест — бог огня и кузнечного ремесла, но я думаю, что последнее столетие подарило нам нового бога — бога сварки. Я поздравляю Вас, Борис Евгеньевич, Вы действительно «Сварщик» с самой большой буквы, бог сварки, и это признают все во всем мире. Поздравляю Вас от всей души, желаю Вам крепчайшего здоровья, и я очень хотел бы с Вами активно работать долгие и долгие годы.

(В.Я. Панченко — председатель Совета Российского фонда фундаментальных исследований, академик РАН)

Позвольте мне высказаться в связи с докладом Бориса Евгеньевича. Конечно же, мы — все сотрудники Объ-

диненного института ядерных исследований, не можем не дать высочайшую оценку 15-летней деятельности МААН. Что меня сегодня особенно поразило, это то, что в каждом буквально абзаце доклада Бориса Евгеньевича была устремленность в будущее.

И в заключение не могу удержаться от того, чтобы еще раз искренне поздравить Бориса Евгеньевича и всех нас с этим праздником, на котором мы присутствуем. И добавить к числу образов, которые сегодня были употреблены по отношению к Борису Евгеньевичу — объединитель, центр кристаллизации, дельта-функция, не буду говорить колайдер, ускоритель, а поскольку я не только физик, позвольте мне применить биологический термин — Борис Евгеньевич — это мощный фермент, фермент добра, мысли и нашего единства. Спасибо Вам большое!

(А.Н. Сисакян — директор Объединенного института ядерных исследований в 2006—2010 гг., академик РАН)

Позвольте мне выразить очень большое удовлетворение тем, что вопросы образования постоянно находят очень широкое внимание в обсуждениях на Совете Ассоциации. Мы это в значительной степени ассоциируем с Вашим, Борис Евгеньевич, влиянием на этот процесс.

(Н.Н. Кудрявцев — ректор Московского физико-технического института (государственного университета), член-корреспондент РАН)

Международная ассоциация академий наук является большой авторитетной организацией в странах СНГ, и, хотя Вьетнам находится далеко от стран СНГ, мы стараемся принимать активное участие в деятельности МААН. Пользуясь случаем, мы хотим искренне и сердечно поблагодарить Бориса Евгеньевича и украинских ученых за активную и плодотворную помощь нашей вьетнамской молодой науке.

(Фам Ван Куй — вице-президент Вьетнамской академии наук и технологий)

В центре внимания МААН находится также вопрос двустороннего сотрудничества академий наук, входящих в Ассоциацию. Заслуживают внимания слова президента РАН академика РАН Ю.С. Осипова, сказанные на совместном заседании Президиума РАН и Президиума НАН Украины

(Москва, 14 июня 2011 г.), на котором было подписано Соглашение о научно-техническом сотрудничестве между Российской академией наук и Национальной академией наук Украины, заменившее собой Договор между обеими академиями от 1992 г.:

«Даже неловко, что мы какие-то соглашения подписываем. Мы единое целое, волей судеб несколько разделенное. Это политические моменты.

С Национальной академией наук Украины наша Академия очень хорошо сотрудничает. Но самое ценное то, что мы можем друг с другом обсуждать самые разные вопросы, касающиеся развития наших стран, развития науки и развития наших академий.

Я думаю, движущей силой во всех таких тесных дружеских, товарищеских контактах является Борис Евгеньевич Патон, наш великий академик, наш друг, товарищ.

И мне хотелось бы сказать Вам, Борис Евгеньевич, большое спасибо за такую настоящую подвижническую деятельность».

Борис Евгеньевич неоднократно также давал оценку МААН на различных этапах ее деятельности. В качестве примера приведу фрагменты его статьи «Международная ассоциация академий наук: от создания до признания» [2], в которой он по случаю 10-летия Ассоциации подытожил достигнутое МААН и отметил ее значимость на перспективу:

«Как видно, сделано за прошедшие годы немало. Вместе с тем хотелось бы, естественно, выделить главное достижение МААН. Им, безусловно, является то, что в результате предпринятых коллективных усилий удалось, за редким исключением, предотвратить разрушение академий наук, в частности сохранить их организационную структуру, которая сложилась исторически и во многом оправдала себя, в значительной степени сохранить дееспособность академий наук, имея в виду кадровый потенциал и инфраструктуру. В условиях дикой приватизации, огульного реформирования всего и вся выстоять в одиночку многим из академий наук было явно не под силу. МААН оказала им в этом своевременную и весомую поддержку.

Немаловажно и следующее. За минувшее десятилетие большие изменения произошли в странах Содружества, исчезли многие идеалы и стереотипы. Однако в сфере науки этих государств осталась атмосфера дружеского сотрудничества ученых, традиции совместного научного поиска, чувство принадлежности к той великой интернациональной науке Советского Союза, достижениями которой, без преувеличения, восхищался весь мир. Этот хотя и незримый, но чрезвычайно важный капитал, сохраненный, а в чем-то даже приумноженный, во многом благодаря усилиям МААН, при наличии политической воли у руководства государств-участников СНГ может значительно ускорить в Содружестве интеграционные процессы в сфере науки, рациональное и эффективное международное разделение научного труда, позволяющее концентрировать имеющиеся в наших странах ограниченные ресурсы на перспективных направлениях.

МААН – это еще один неординарный механизм международного сотрудничества, который создан сообществом академий наук. И от нас в значительной степени зависит его востребованность и эффективность применения для защиты интересов науки и ученых, обеспечения использования научных достижений на благо народов стран Содружества и всего человечества».

В заключение хочу поздравить Бориса Евгеньевича с замечательной датой – 50-летием пребывания на посту президента Национальной академии наук Украины, этим абсолютным рекордом для избираемых президентов на все века и времена, в основе которого лежат Богом данные талант, феноменальная память и мудрость, а также целеустремленность, воля и организованность, неиссякаемая энергия и фантастическая работоспособность, эффективная кадровая политика, чувство государственного долга и разумный консерватизм и, конечно, оптимизм, преданность и любовь к науке и глубокая вера в ее беспредельные возможности решать проблемы, стоящие перед человечеством.

Желаю Вам, дорогой Борис Евгеньевич, долгих плодотворных лет жизни, и чтобы еще многие годы после заседаний Совета МААН уже в неофициальной обстановке в

кругу Ваших друзей и коллег по Ассоциации произносились здравицы и раздавалось традиционное многократное «ура» в Вашу честь.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Международная ассоциация академий наук и развитие интеграции в сфере науки. – К.: Наук. думка, 1998. – 287 с.
2. Международная ассоциация академий наук: 10 лет спустя (Хроника. Размышления). – К.: Наук. думка, 2003. – 500 с.
3. Международная ассоциация академий наук. 15 лет деятельности. – Киев, 2008. – 58 с.
4. Патон Б.Е. Международная ассоциация академий наук и сотрудничество ученых стран СНГ // О научных исследованиях и научных школах. Евразийское пространство / Ред. кол.: В.А. Садовничий и др. – М.: Издательство Московского университета, 2010. – С. 184–197.

Б.Є. ПАТОН І ГАЛУЗЕВІ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

 Борису Євгеновичу Патону як Президенту Національної академії наук України, видатному вченому сучасності, громадському діячеві належить винятково важлива роль у розвитку галузевої вітчизняної науки. Вітаючи здобуття Україною державного суверенітету, президент НАН України мудро, далекоглядно вбачав у науковому розвитку країни надійну основу її технологічної, соціальної, економічної модернізації в умовах глобалізаційних змін.

Розпад Радянського Союзу і здобуття його республіками незалежності супроводжувався занепадом економіки і падінням державної підтримки науки. Наука в Україні переживала складні часи. Зберегти академічну науку і вистояти в роки випробувань допоміг високий авторитет Бориса Євгеновича Патона. Його невтомна діяльність, віра в прийдешні успіхи, наполегливість і організаторський талант великою мірою забезпечили не лише відродження іміджу української науки, а й піднесення її авторитету. Саме за ініціативою Б.Є. Патона в перші роки незалежності створюється і розширюється спільний науковий простір між академічною та галузевими науками з найважливіших для розвитку людини і суспільства знань.

В Україні при безпосередній участі і підтримці Б.Є. Патона послідовно створюється Академія аграрних наук України (1990 р.), Академія педагогічних наук України (1992 р.), Академія медичних наук України (1993 р.), Академія правових наук України (1993 р.) та Академія мистецтв України (1996 р.). Таким чином в Україні було утворено розвинену структуру галузевої науки, яка об'єднала з НАН України потужний науковий потенціал самоврядних галузевих академій. З 2010 року галузеві академії набули статусу національних.

А тому ми з особливою теплотою і вдячністю сприймаємо послідовні кроки Бориса Євгеновича Патона по збереженню кращих наукових здобутків вітчизняної науки, недопущенню дерегуляції наукової сфери. Без перебільшення можна стверджувати, що успіх у цій масштабній, різноплановій діяльності був би неможливим без сприяння і активної особистої участі Бориса Євгеновича Патона.

Увесь життєвий шлях академіка Б.Є. Патона зримо переконує нас, представників галузевих академій наук, що в діяльності цього велетня вітчизняної науки завжди переважала віра в людину, її культуру, знання, уміння, а здоров'я і духовність людини в його розумінні є неперехідними цінностями, які набувають ключового значення для утвердження України. Саме тому засадничою підставою творчої співдружності НАН України і галузевих академій наук стало спільне переконання в тому, що стратегічним пріоритетом у діяльності наших академій мають стати інвестиції не тільки і навіть не стільки в нову техніку, скільки в людину.

Наведемо кілька прикладів участі академіка Патона у створенні галузевих академій. Так, у 1992 році група провідних учених на чолі з Б.Є. Патonom звернулася до першого Президента України Л.М. Кравчука з пропозицією заснувати Академію педагогічних наук України як вищу наукову установу в галузі педагогічних наук. Постановою Кабінету Міністрів України було визначено склад дійсних членів – засновників Академії. За рекомендацією Б.Є. Патона до нього увійшли дійсні члени НАН України: Є.Г. Гончарук, В.Ф. Прісняков, В.І. Скок, В.В. Скопенко, які мали значний досвід науково-організаційної діяльності. Працюючи у першому складі Президії АПН, вони сприяли її становленню як академічної установи, поглибленню співпраці з НАН України.

Багато зусиль доклав Борис Євгенович для становлення й розвитку Національної академії правових наук України як потужного центру правової науки. Саме він був ініціатором листа до Президента України й Верховної Ради України щодо необхідності створення Академії. Він всебічно сприяв створенню та розвитку її матеріальної бази, отриманню новими інститутами приміщень (зокрема Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Академії розмістився в будівлі Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона).

Не тільки на етапі утворення, а й у подальшому науково-організаційному становленні галузевих академій Борис Євгенович виявляв постійну увагу до проблем координації і консолідації наукового потенціалу країни. Як видатний учений і патріот, він прагнув до створення в країні єдиного наукового простору, у якому вагоме місце належатиме потужній галузевій науці. Реалізація цієї стратегічної мети, як показав час, є необхідним чинником системного і прогностичного розвитку вітчизняної науки, посилення її зв'язку з виробництвом. У цьому напрямі за ініціативою Б.Є. Патона здійснено низку конструктивних заходів.

Зокрема, було утворено Раду президентів національних академій наук України, на засіданнях якої вирішуються пріоритетні питання розвитку вітчизняної науки як цілісної системи. Рада неодноразово і результативно підтримувала статус галузевих академій наук України як головних розпорядників бюджетних коштів, долала намагання окремих чиновників підпорядкувати академічні установи різним міністерствам і відомствам. Принципова позиція Б.Є. Патона, Президії НАН України, Ради президентів національних академій наук завжди була спрямована на захист демократичних принципів організації наукової діяльності та академічних свобод, сприяла посиленню зв'язку академічної науки з потребами інноваційних перетворень на виробництві.

Дуже важливо, що президенти галузевих академій входять до складу Президії НАН України, що посилює взаємозв'язок різних наукових галузей, утверджує єдність наукового простору країни.

Відзначимо вплив Б.Є. Патона на розвиток фундаментальних досліджень у галузевих академіях. Для визначення їх відповідності статусу фундаментальної науки за ініціативи Бориса Євгеновича при Президії НАН України було створено Експертну раду з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт. Наразі неможливо уявити ефективне планування наукових досліджень без такого експертного інструменту. До ради входять найавторитетніші вчені НАН України та галузевих академій, а Б.Є. Патон, як незмінний голова, всі роки поспіль забезпечує глибокий та принциповий розгляд тем досліджень.

Беручи участь у роботі Експертної ради як її член, не можу не дивуватися здатності Б.Є. Патона глибоко і профе-

сійно робити висновки по широкому спектру природничих та гуманітарних проблем. А з якою енциклопедичною аргументацією він у своїх висновках переходить від однієї галузі наук до іншої, надаючи тим самим особливої ваги своїм аргументам! І все це — доброзичливо, з повагою, щиро, з посмішкою, а часом і з гумором.

Тепер теми фундаментальних досліджень, що розробляються в наукових установах галузевих академій, проходять в раді експертизу, яка визначає їх подальше фінансування і тривалість виконання. Безперечно, ця допомога з боку вчених НАН України позитивно впливає на якість галузевої науки. Як розвиток цієї співпраці ми вітаємо участь учених галузевих академій у діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень, який через призначення грантів сприяє проведенню пріоритетних досліджень науковими установами, вченими різних академій, у тому числі галузевих.

Відзначимо ту величезну увагу, яку Б.Є. Патон приділяє молодим ученим та молоді взагалі. Це і щорічний «Фестиваль науки» під його головуванням, у рамках якого НАН України та галузеві академії відкривають двері своїх інститутів і лабораторій для молоді та школярів, провідні вчені читають їм цікаві лекції, організовують майстер-класи та запрошують їх до участі у дослідженнях. Це і участь академіка Б.Є. Патона та видатних учених НАН України у роботі Малої академії наук, а також його ініціатива щодо започаткування щорічної Державної премії з науки і техніки для молодих учених і, безумовно, його зустрічі з молодими вченими.

Структура науково-дослідницьких установ, координація їх роботи і активна взаємодія, за переконанням академіка Б.Є. Патона, мають бути адекватними викликам сучасного глобалізованого світу, враховувати його сучасні й довгострокові тенденції. Вони покликані прогнозувати шляхи виходу з кризової ситуації та пропонувати конкретні шляхи забезпечення ефективного вирішення назрілих проблем. Отже, всі ці організаційно-структурні перетворення не є такими, що мають вирішувати лише вузьковідомчі науково-дослідницькі інтереси. Навпаки — це приклад і яскрава демонстрація високого рівня сучасного менеджменту Бориса Євгеновича Патона: «мислити глобально, а діяти локально».

Курс Б.Є. Патона на тісну співпрацю НАН України з галузевою наукою став важливим джерелом її фундаменталізації

і водночас механізмом результативного впровадження у виробничу і суспільну практику. Цей напрям знайшов змістовну і різнопланову реалізацію у діяльності секцій і відділень НАН України і кожної галузевої академії.

Наведемо кілька переконливих прикладів.

Так, уже багато років успішно працює Міжвідомча наукова рада НАН України та Національної академії аграрних наук України з проблем АПК, до якої входять провідні фахівці з цієї галузі — науковці двох академії, профільних міністерств і відомств України. Очолюють раду два співголови — віце-президенти НАН України та НААН України. Рада сприяє розширенню та зміцненню творчих зв'язків між установами, що підвищує ефективність наукових досліджень у галузі АПК, визначає пріоритетні напрями фундаментальних та прикладних досліджень з метою забезпечення потреб сталого розвитку держави.

Плідною формою такої співпраці стали проведення спільних засідань президій з актуальних проблем, а також спільне відзначення ювілейних дат, проведення наукових заходів тощо. Наприклад, 12 жовтня 2011 р. відбулося спільне засідання президій НАН України та НААН України на тему «Біотехнологія: шляхи розвитку і роль у вирішенні проблеми продовольчої безпеки держави». З науковими доповідями з цієї проблеми виступили вчені обох академії, які охарактеризували сучасний стан біотехнологічних досліджень в Україні та академічній науці, відзначили співробітництво в цій галузі як ефективний шлях подальшого розвитку біотехнологій.

Систематично і різнопланово здійснюється співпраця між НАН України та Національною академією правових наук України з проблеми розвитку правової системи та наукового забезпечення законотворчого процесу в державі. Наприклад, у спільній сесії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН та установ НА правових наук взяли участь президент НАН України Б.Є. Патон, Голова Верховної Ради України академік НАН України В.М. Литвин, президент Академії правових наук України академік НАН України В.Я. Тацій.

У своєму виступі Борис Євгенович підкреслив необхідність, по-перше, значного підвищення теоретичного, концептуального рівня наукових досліджень у цій сфері, по-друге, істотної перебудови самих принципів організа-

ції співробітництва наукових установ політико-правового профілю різного підпорядкування з Верховною Радою України, її комітетами, органами державної виконавчої влади. Президент НАН України запропонував наступну модель взаємодії вчених НАН України, НАПрН України, Інституту законодавства Верховної Ради України: загальнотеоретичні політико-правові дослідження мають втілюватися у конкретному юридичному опрацюванні нових ідей і реалізовуватись у подальшому в практиці законопроектної роботи.

За підтримки Бориса Євгеновича до переліку напрямів фундаментальних досліджень в Україні вперше був включений розділ «Правові науки», в якому знайшла відображення найбільш актуальна тематика юридичних досліджень.

Б.Є. Патонем була підготовлена передмова до п'яти-томного наукового видання Національної академії правових наук України «Правова система України: історія, стан та перспективи» (Харків: Право, 2008). Дане видання отримало широке визнання серед наукової громадськості, в широких колах зацікавлених читачів.

Вдалим прикладом дієвого об'єднання зусиль учених установ НАН України та НАПрН України, Інституту законодавства Верховної Ради України стала реалізація комплексних наукових проектів «Науково-правові засади законотворчого процесу» та «Національний реєстр законодавчих ініціатив». За підсумками розгляду зазначеного питання Президія НАН України затвердила пріоритетні напрями спільних наукових досліджень установ НАН України, Національної академії правових наук України та Інституту законодавства Верховної Ради України.

Уже багато років триває дієва плідна співпраця вчених НАН України та Національної академії медичних наук України. Її ефективність значною мірою зумовлена зацікавленням і прогностичним ставленням Бориса Євгеновича Патона до розвитку вітчизняної медичної науки.

Ще у 1989 році за ініціативи президента НАН в Україні було започатковано як стратегічний напрям медичну генетику, а пізніше створено Міжвідомчий науковий центр медичної генетики, який став першопрохідцем у розвитку цього важливого розділу медико-біологічної науки.

Наукову прогностичність співпраці підтверджує виконання комплексної програми фундаментальних дослі-

джені НАН України «Наноструктурні системи, наноматеріали, нанотехнології», вивчення властивостей наночасток металів спільно з науковими колективами Інститутів НАМН України. Так, досліджуючи протимікробні та токсикологічні властивості наносрібла, науковці Інститутів гігієни та медичної екології ім. О.М. Марзєєва, хімії поверхні ім. О.О. Чуйка та електрозварювання ім. Є.О. Патона встановили, що його антимікробна активність відносно мікроорганізмів ефективніша більше ніж у 300 разів, ніж у йонного срібла. Викликає захоплення впровадження нової хірургічної технології — височастотної електрозварювальної хірургії, для якої в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона разом з ученими-медиками розроблено унікальний прилад, який дозволяє зварювати живі тканини, застосовується при операціях на органах грудної, черевної порожнини, в травматології, в офтальмологічній практиці тощо. Нині, знову ж при постійному кураторстві Бориса Євгеновича, НАН України, НАМН України та Головне управління охорони здоров'я столиці створюють у Києві Центр електрозварювальної хірургії.

Нова ініціатива академіка Б.Є. Патона — Центр серцево-судинної інженерії, над розбудовою якого працюють Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, Національний інститут серцево-судинної хірургії ім. М.М. Амосова і Національний технічний університет України «КПІ». Центр дозволить удосконалювати існуючі та створювати нові біоматеріали та біотехнології, отримувати матеріали та вироби з новими функціональними можливостями.

Наприкінці 2011 р. Борис Євгенович очолив розробку Національного проекту «Електрофізичні і ядерні нанотехнології», мета якого — застосування ядерної медицини для ранньої діагностики захворювань, впровадження радіонуклідної терапії, створення вітчизняного виробництва радіофармацевтичних препаратів, засобів їх адресної доставки до вражених органів. Так фундаментальна і галузева наука об'єднали свій потужний потенціал для ефективного розв'язання найскладніших проблем збереження здоров'я людини.

Ми цінуємо нові можливості, які в останні роки відкриває співпраця між науковцями окремих інститутів НАН України і галузевих академій, спрямовані на досягнення конкретних результатів, які саме зараз потрібні науці і

практиці. Насамперед це стосується спільного розроблення державних стандартів шкільної і професійної освіти. Зокрема, ученими Інституту Історії України НАН України спільно з ученими НАПН України підготовлено підручники з історії для 10 класу, методичний посібник «Культура Київської Русі та її історична спадщина» (2011 р.), здійснюється моніторинг шкільних підручників з історії України, підготовлених Інститутом національної пам'яті та ін.

Інноваційним продуктом є створення програмного комплексу «Сервер підтримки навчальної взаємодії» для виявлення і підтримки талановитих дітей та молоді України, що є результатом спільної роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України та Національного центру «Мала академія наук України», що підпорядкований НАН України та МОН-молодьспорту України.

Учені Інституту професійно-технічної освіти НАПН України та Міжгалузевого навчально-атестаційного центру Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України розробили технологію модульного професійного навчання кваліфікованих робітників з професії «Зварник», створили стандарт професійної компетентності та освітньо-професійні програми, що визначають загальні вимоги до змісту професійно-технічної освіти й освітнього рівня кваліфікованих робітників для цього виробництва.

Велику зацікавленість науковців привертає спільне проведення науково-практичних заходів. Наприклад, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України з Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Інституту обдарованої дитини НАПН України з Національним центром «Мала академія наук України», Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з Інститутом соціології НАН України та ін.

Національна академія мистецтв України та її науково-дослідні інститути також плідно співпрацюють з інституціями Національної академії наук України, зокрема з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка, Інститутом історії України, Інститутом соціології, Інститутом філософії ім. Г.С. Сковороди та ін.

Нові матеріали, теоретично і практично розроблені в Інституті скінтіляційних матеріалів НАН України, успішно

апробовані у співпраці з Інститутом проблем сучасного мистецтва НАМ України і використані у великомасштабних скульптурних композиціях та інсталяціях на численних виставках творів образотворчого мистецтва в Україні, США, Франції та ін.

Б.Є. Патон доклав чимало зусиль для піднесення наукового престижу галузевих академій. Своім авторитетним словом він підтримав надання нового статусу галузевим академіям як національним установам. Це визнання для нас, представників галузевих наук, є переконливим свідченням реального партнерства між академічною і відомчою наукою.

Приємно, що протягом останнього десятиліття найбільш авторитетні вчені галузевих академій були обрані до складу НАН України.

Активно підтримує президент НАН України достойні визнання наукові праці вчених галузевих академій, які висувуються на різні наукові конкурси і премії, у тому числі і Державну премію України в галузі науки і техніки. За видатні наукові заслуги чимало вчених галузевих академій стали лауреатами іменних премій НАН України, більшість із яких засновані за часів президентства Б.Є. Патона.

Доброю традицією стала взаємна участь керівників галузевих академій у загальних звітних і тематичних зборах НАН України, нагородженнях видатних науковців академічними відзнаками НАН України і галузевих академій. Зокрема, на Загальних зборах НАН України у 2008 р. взяв участь і блискуче виступив Б.Є. Патон. Він окреслив нові аспекти зв'язку фундаментальних і прикладних досліджень, відзначив вагому роль педагогічних і психологічних наук у розвитку інтелектуального і духовного потенціалу країни, підкреслив готовність відповідних установ НАН України і надалі брати участь у спільних проектах. Учені НАН України наголосили на великому внеску НАН України у вирішення стратегічних завдань науково-технічного, соціально-економічного та культурного розвитку держави, розкрили резерви нашої співпраці. На цих зборах Бориса Євгеновича Патона було нагороджено найвищою почесною відзнакою НАН України «Ушинський К.Д.» (2008), а кілька років по тому — «Григорій Сковорода» (2011).

Великий професіоналізм і високу громадянську відповідальність виявив Борис Євгенович у подіях Чорнобильської

трагедії. З перших днів найбільшої техногенної катастрофи світу й донині президент і вчені НАН України та галузевих академій України напружено працюють над подоланням наслідків цього ядерного лиха планетарного масштабу.

Наукові і життєві уроки діяльності президента НАН України Бориса Євгеновича Патона є прикладом високого, самовідданого служіння науці в ім'я Істини і Людини. «Щастя — відчуття того, що твоє життя і твоя діяльність потрібні людям», — цей вислів академіка Б.Є. Патона і є його життєвим кредо.

Ми переконані, що саме завдяки системній плідній співпраці з Президією НАН України, ініціативам і постійній увазі її президента наукові здобутки відомчої науки стають більш масштабними і результативними. Тож щиро висловлюємо Борису Євгеновичу Патону, нашому видатному сучаснику, глибоку вдячність і найсвітліші побажання величезної наукової наснаги і рясних наукових ужинок.

Б.Е. ПАТОН И ОТРАСЛЕВЫЕ АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ

Борису Евгеньевичу Патону как Президенту Национальной академии наук Украины, выдающемуся ученому современности, общественному деятелю принадлежит исключительно важная роль в развитии отраслевой отечественной науки. Приветствуя обретение Украиной государственного суверенитета, президент НАН Украины мудро, дальновидно определял в научном развитии страны надежную основу ее технологической, социальной, экономической модернизации в условиях глобализационных изменений.

Распад Советского Союза и период становления независимых республик сопровождался упадком экономики и ослаблением государственной поддержки научной сферы. Наука в Украине переживала сложные времена. Сохранить академическую науку и выстоять в годы испытаний помог высокий авторитет Бориса Евгеньевича Патона. Его неутомимая деятельность, вера в грядущие успехи, настойчивость и организаторский талант во многом обеспечили не только возрождение имиджа украинской науки, но и подъем ее авторитета. В первые годы независимости, именно по инициативе Б.Е. Патона, создается и расширяется общенаучное пространство между академической и отраслевыми науками из важнейших для развития человека и общества знаний.

В Украине при непосредственном участии и поддержке Б.Е. Патона последовательно создаются Академия аграрных наук Украины (1990 г.), Академия педагогических наук Украины (1992 г.), Академия медицинских наук Украины (1993 г.), Академия правовых наук Украины (1993 г.) и Академия искусств Украины (1996 г.). Таким образом в Украине была образована развитая структура отраслевой науки, объединившая с НАН Украины мощный научный потенциал

самоуправляющихся отраслевых академий. С 2010 года отраслевые академии получили статус национальных.

Именно поэтому мы с особой теплотой и благодарностью воспринимаем последовательные шаги Бориса Евгеньевича Патона по сохранению лучших научных достижений отечественной науки, недопущению дерегуляции научной сферы. Без преувеличения можно утверждать, что успех этой масштабной, разноплановой деятельности был бы невозможен без содействия и активного личного участия Бориса Евгеньевича Патона.

Весь жизненный путь академика Б.Е. Патона зримо убеждает нас, представителей отраслевых академий наук, что деятельность этого гиганта отечественной науки всегда была обусловлена верой в человека, личностную культуру, знания и умения. А здоровье и духовность человека, в его понимании, являются непреходящими ценностями и приобретают ключевое значение для самоутверждения Украины. Именно поэтому основополагающим в творческом содружестве НАН Украины и отраслевых академий наук стало общее убеждение в том, что стратегическим приоритетом в деятельности наших академий должны стать инвестиции не только и даже не столько в новую технику, сколько в человека.

Приведем несколько примеров участия академика Б.Е. Патона в создании отраслевых академий. Так, в 1992 году группа ведущих ученых во главе с Б.Е. Патоном обратилась к первому Президенту Украины Л.М. Кравчуку с предложением учредить Академию педагогических наук Украины как высшее научное учреждение в области педагогических наук. Постановлением Кабинета Министров Украины был определен состав действительных членов — учредителей Академии. По рекомендации Б.Е. Патона в него вошли действительные члены НАН Украины: Е.Г. Гончарук, В.Ф. Присняков, В.И. Скок, В.В. Скопенко, которые имели значительный опыт научно-организационной деятельности. Работая в первом составе Президиума АПН Украины, они способствовали ее становлению как академического учреждения, углублению сотрудничества с НАН Украины.

Много усилий приложил Борис Евгеньевич для становления и развития Национальной академии правовых наук Украины как мощного центра правовой науки. Именно он

был инициатором письма к Президенту Украины и Верховной Раде Украины о необходимости создания Академии. Он всесторонне способствовал созданию и развитию ее материальной базы, получению помещений для новых институтов (в частности Научно-исследовательский институт интеллектуальной собственности Академии разместились в здании Института электросварки им. Е.О. Патона).

Не только на этапе создания, но и в дальнейшем научно-организационном становлении отраслевых академий Борис Евгеньевич проявлял постоянное внимание к проблемам координации и консолидации научного потенциала страны. Как выдающийся ученый и патриот, он стремился к созданию в стране единого научного пространства, в котором важное место принадлежит мощной отраслевой науке. Реализация этой стратегической цели, как показало время, является необходимым фактором системного и прогностического развития отечественной науки, усиления ее связи с производством. В этом направлении по инициативе Б.Е. Патона осуществлен ряд конструктивных мер.

В частности, был создан Совет президентов национальных академий наук Украины, на заседаниях которого решаются приоритетные вопросы развития отечественной науки как целостной системы. Совет неоднократно и результативно поддерживал статус отраслевых академий наук Украины как главных распорядителей бюджетных средств, преодолевал попытки отдельных чиновников подчинить академические учреждения различным министерствам и ведомствам. Принципиальная позиция Б.Е. Патона, Президиума НАН Украины, Совета президентов национальных академий наук всегда была направлена на защиту демократических принципов организации научной деятельности и академических свобод, способствовала усилению связи академической науки с потребностями инновационных преобразований на производстве.

Президенты отраслевых академий входят в состав Президиума НАН Украины, что очень важно, поскольку это усиливает взаимосвязь различных научных отраслей, утверждает единство научного пространства страны.

Отметим влияние Б.Е. Патона на развитие фундаментальных исследований в отраслевых академиях. Для определения их соответствия статусу фундаментальной науки

по инициативе Бориса Евгеньевича при Президиуме НАН Украины был создан Экспертный совет по вопросам оценки тем фундаментальных научно-исследовательских работ. В данный момент невозможно представить эффективное планирование научных исследований без такого экспертного инструмента. В совет входят авторитетные ученые НАН Украины и отраслевых академий, а Б.Е. Патон, как бессменный председатель, все годы подряд обеспечивает глубокое и принципиальное рассмотрение тем исследований.

Участвуя в работе Экспертного совета в качестве его члена, не могу не удивляться способности Б.Е. Патона глубоко и профессионально судить о множестве естественнонаучных и гуманитарных проблем. А с какой истинно энциклопедической широтой аргументирует он свои выводы, переходя из одной области наук в другую, придавая тем самым особый вес своим аргументам! И все это — доброжелательно, с уважением, искренне, с улыбкой, а порой и с юмором.

Темы фундаментальных исследований, разрабатываемые в научных учреждениях отраслевых академий, теперь проходят экспертизу в совете, который определяет их дальнейшее финансирование и продолжительность выполнения. Бесспорно, эта помощь со стороны ученых НАН Украины положительно влияет на качество отраслевой науки. Как развитие этого сотрудничества, мы приветствуем участие ученых отраслевых академий в деятельности Государственного фонда фундаментальных исследований, который через назначение грантов способствует проведению приоритетных исследований научными учреждениями, учеными различных академий, в том числе отраслевых.

Отметим то огромное внимание, которое Б.Е. Патон уделяет молодым ученым и молодежи вообще. Это и ежегодный «Фестиваль науки» под его председательством, в рамках которого НАН Украины и отраслевые академии открывают двери своих институтов и лабораторий для молодежи и школьников: ведущие ученые читают научно-популярные лекции, организуют мастер-классы и приглашают к участию в исследованиях. Это и участие академика Б.Е. Патона и выдающихся ученых НАН Украины в работе Малой академии наук, а также его инициатива касательно

учреждения ежегодной Государственной премии по науке и технике для молодых ученых, и, безусловно, его встречи с молодыми учеными.

Структура научно-исследовательских учреждений, координация их работы и активное взаимодействие, по убеждению академика Б.Е. Патона, должны быть адекватными вызовам современного глобализованного мира, учитывать его кратковременные и долгосрочные тенденции. Они призваны прогнозировать пути выхода из кризисной ситуации и предлагать конкретные пути обеспечения эффективного решения назревших проблем. Все организационно-структурные преобразования служат решению не только узковедомственных научно-исследовательских интересов. Напротив — это яркий пример высокого уровня современного менеджмента Бориса Евгеньевича Патона: «мыслить глобально, а действовать локально».

Курс Б.Е. Патона на тесное сотрудничество НАН Украины с отраслевой наукой стал важным источником ее фундаментализации и одновременно механизмом результативного внедрения в производственную и общественную практику. Это направление получило содержательную и разноплановую реализацию в деятельности секций и отделений НАН и каждой отраслевой академии.

Приведем несколько убедительных примеров.

Так, уже много лет успешно работает Межведомственный научный совет НАН Украины и Национальной академии аграрных наук Украины по проблемам аграрно-промышленного комплекса (АПК), в который входят ведущие специалисты данной отрасли — ученые двух академий, профильных министерств и ведомств Украины. Возглавляют совет два сопредседателя — вице-президенты НАН Украины и НААН Украины. Совет содействует расширению и укреплению творческих связей между учреждениями, что повышает эффективность научных исследований в области АПК, определяет приоритетные направления фундаментальных и прикладных исследований с целью обеспечения потребностей устойчивого развития государства.

Плодотворной формой такого сотрудничества стали проведение совместных заседаний президиумов по актуальным проблемам, а также совместное празднование юбилейных дат, проведение научных мероприятий и другие

акции. Например, 12 октября 2011 г. состоялось совместное заседание президиумов НАН Украины и НААН Украины на тему «Биотехнология: пути развития и роль в решении проблемы продовольственной безопасности государства». С научными докладами по данной проблеме выступили ученые обеих академий, которые охарактеризовали современное состояние биотехнологических исследований в Украине и академической науке, отметили сотрудничество в этой области как эффективный путь дальнейшего развития биотехнологий.

Систематически и разнопланово осуществляется сотрудничество между НАН Украины и Национальной академией правовых наук Украины по проблеме развития правовой системы и научного обеспечения законотворческого процесса в государстве. Так, в совместной сессии Секции общественных и гуманитарных наук НАН и учреждений Национальной академии правовых наук приняли участие президент НАН Украины Б.Е. Патон, Председатель Верховной Рады Украины академик НАН Украины В.М. Литвин, президент Академии правовых наук Украины академик НАН Украины В.Я. Тацій.

В своем выступлении Борис Евгеньевич подчеркнул необходимость, во-первых, повышения теоретического, концептуального уровня научных исследований в этой сфере, во-вторых, существенной перестройки самих принципов организации сотрудничества научных учреждений политико-правового профиля различного подчинения с Верховной Радой Украины, ее комитетами, органами государственной исполнительной власти. Президент НАН Украины предложил следующую модель взаимодействия ученых НАН Украины, НАПрН Украины, Института законодательства Верховной Рады Украины: общетеоретические политико-правовые исследования должны воплощаться в конкретном юридическом обосновании новых идей и реализовываться в дальнейшем в практике законопроектной работы.

При поддержке Бориса Евгеньевича в перечень направлений фундаментальных исследований в Украине впервые был включен раздел «Правовые науки», в котором отображена наиболее актуальная тематика юридических исследований.

Национальная академия правовых наук выпустила пятомное научное издание «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы» (Харьков: Право, 2008), предисловие к которой было подготовлено Б.Е. Патонем. Издание получило признание научной общественности и широкого круга заинтересованных читателей.

Примером действенного объединения усилий ученых НАН Украины и НАПрН Украины, Института законодательства Верховной Рады Украины является также реализация комплексных научных проектов «Научно-правовые основы законотворческого процесса» и «Национальный реестр законодательных инициатив». По итогам рассмотрения указанного вопроса Президиум НАН Украины утвердил приоритетные направления совместных научных исследований учреждений НАН Украины, Национальной академии правовых наук Украины и Института законодательства Верховной Рады Украины.

Много лет продолжается действенное плодотворное сотрудничество ученых НАН Украины и Национальной академии медицинских наук Украины. Эффективность совместной работы во многом обусловлена заинтересованным и прогностическим отношением Бориса Евгеньевича Патона к развитию отечественной медицинской науки.

Еще в 1989 году по инициативе президента НАН в Украине было открыто такое стратегическое направление как медицинская генетика, а позже создан Межведомственный научный центр медицинской генетики, который стал первопроходцем в развитии этого важного направления.

Научную прогностичность сотрудничества подтверждает выполнение комплексной программы фундаментальных исследований НАН Украины «Наноструктурные системы, наноматериалы, нанотехнологии», изучение свойств наночастиц металлов совместно с научными коллективами институтов НАМН Украины. Так, исследуя противомикробные и токсикологические свойства наносеребра, ученые институтов гигиены и медицинской экологии им. А.Н. Марзеева, химии поверхности им. А.А. Чуйко и электросварки им. Е.О. Патона установили, что антимикробная активность указанного элемента в отношении микроорганизмов эффективна более чем в 300 раз, чем у ионного серебра.

Восхищает внедрение новой хирургической технологии — высокочастотной электросварочной хирургии, для которой в Институте электросварки им. Е.О. Патона совместно с учеными-медиками разработан уникальный прибор, который позволяет сваривать живые ткани, применяется при операциях на органах грудной, брюшной полости, в травматологии, в офтальмологической практике и т. д. Ныне, при постоянном кураторстве Бориса Евгеньевича, НАН Украины, НАМН Украины и Главного управления здравоохранения столицы в Киеве создается Центр электросварочной хирургии.

Новая инициатива академика Б.Е. Патона — Центр сердечно-сосудистой инженерии, над развитием которого работают Институт электросварки им. Е.О. Патона, Национальный институт сердечно-сосудистой хирургии им. Н.М. Амосова и Национальный технический университет Украины «КПИ». Центр позволит совершенствовать существующие и создавать новые биоматериалы и биотехнологии, получать материалы и изделия с новыми функциональными возможностями.

В конце 2011 г. Борис Евгеньевич возглавил разработку Национального проекта «Электрофизические и ядерные нанотехнологии», цель которого — применение ядерной медицины для ранней диагностики заболеваний, внедрение радионуклидной терапии, создание отечественного производства радиофармпрепаратов, средств их адресной доставки к пораженным органам. Так фундаментальная и отраслевая наука объединили свой мощный потенциал для эффективного решения сложных проблем сохранения здоровья человека.

Мы ценим новые возможности, которые в последние годы открывает сотрудничество ученых отдельных институтов НАН Украины и отраслевых академий, направленные на достижение конкретных результатов, которые именно сейчас нужны науке и практике. Прежде всего это касается совместной разработки государственных стандартов школьного и профессионального образования. В частности, учеными Института истории Украины НАН Украины совместно с учеными НАПрН Украины подготовлены учебники по истории для 10 класса, методическое пособие «Культура Киевской Руси и ее историческое наследие» (2011 г.).

осуществляется мониторинг школьных учебников по истории Украины, подготовленных Институтом национальной памяти и др.

Инновационным продуктом является создание программного комплекса «Сервер поддержки учебного взаимодействия» для выявления и поддержки талантливых детей и молодежи Украины, что является результатом совместной работы Института одаренного ребенка НАПН Украины и Национального центра «Малая академия наук Украины», который подчинен НАН Украины и МОН молодежи спорта Украины.

Ученые Института профессионально-технического образования НАПН Украины и Межотраслевого учебно-аттестационного центра Института электросварки им. Е.О. Патона НАН Украины разработали технологию модульного профессионального обучения квалифицированных рабочих по профессии «Сварщик», создали стандарт профессиональной компетентности и образовательно-профессиональные программы, определяющие общие требования к содержанию профессионально-технического образования и образовательного уровня квалифицированных рабочих для этого производства.

Большой интерес ученые проявляют к совместному проведению научно-практических мероприятий, например, Института психологии им. Г.С. Костюка НАПН Украины и Института языкознания им. А.А. Потебни НАН Украины, Института одаренного ребенка НАПН Украины и Национального центра «Малая академия наук Украины», Института социальной и политической психологии НАПН Украины и Института социологии НАН Украины и др.

Национальная академия искусств Украины и ее научно-исследовательские институты также плодотворно сотрудничают с институтами Национальной академии наук Украины, в частности с Институтом искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Ф. Рильского, Институтом литературы им. Т.Г. Шевченко, Институтом истории Украины, Институтом социологии, Институтом философии им. Г.С. Сковороды и др.

Новые материалы, теоретически и практически разработанные в Институте сцинтилляционных материалов НАН Украины, успешно апробированы в сотрудничестве с

Институтом проблем современного искусства НАИ Украины и использованы в крупномасштабных скульптурных композициях и инсталляциях на многочисленных выставках произведений изобразительного искусства в Украине, США, Франции и др.

Б.Е. Патон приложил немало усилий для роста научного престижа отраслевых академий. Своим авторитетным словом он поддержал предоставление нового статуса отраслевым академиям как национальным учреждениям. Это признание для нас, представителей отраслевых наук, является убедительным свидетельством реального партнерства между академической и ведомственной наукой.

Приятно, что в последнее десятилетие наиболее авторитетные ученые отраслевых академий были избраны в состав НАН Украины.

Активно поддерживает президент НАН Украины и достойные признания научные труды ученых отраслевых академий, которые выдвигаются на различные научные конкурсы и премии, в том числе и Государственную премию Украины в области науки и техники. За выдающиеся научные заслуги немало ученых отраслевых академий стало лауреатами именных премий НАН Украины, большинство из которых основаны во времена президентства Б.Е. Патона.

Доброй традицией стало взаимное участие руководителей отраслевых академий в общих отчетных и тематических собраниях НАН Украины, награждения выдающихся ученых академическими наградами НАН Украины и отраслевых академий. В частности, на Общем собрании НАПН Украины в 2008 г. принял участие и блестяще выступил Б.Е. Патон. Он очертил новые аспекты связи фундаментальных и прикладных исследований, отметил весомую роль педагогических и психологических наук в развитии интеллектуального и духовного потенциала страны, подчеркнул готовность соответствующих учреждений НАН Украины и в дальнейшем участвовать в совместных проектах. Ученые НАПН Украины отметили большой вклад НАН Украины в решение стратегических задач научно-технического, социально-экономического и культурного развития государства, раскрыли резервы нашего сотрудничества. На этом собрании Борис Евгеньевич Патон был удостоен высшей почетной награды НАПН

Украины — медали «Ушинский КД» (2008 г.), а несколько позднее — медали «Григорий Сковорода» (2011 г.).

Глубокий профессионализм и высокую гражданскую ответственность проявил Борис Евгеньевич в событиях Чернобыльской трагедии. С первых дней крупнейшей техногенной катастрофы мира и донныне президент и ученые НАН Украины и отраслевых академий Украины напряженно работают над преодолением последствий этого ядерного бедствия планетарного масштаба.

Научные и жизненные уроки деятельности президента НАН Украины Бориса Евгеньевича Патона являются примером высокого, самоотверженного служения науке во имя Истины и Человека. «Счастье — чувство того, что твоя жизнь и твоя деятельность нужны людям», — это высказывание академика Б.Е. Патона является его жизненным кредо.

Мы убеждены, что именно благодаря системному плодотворному сотрудничеству с Президиумом НАН Украины, инициативам и постоянному вниманию ее президента, научные достижения ведомственной науки становятся более масштабными и результативными. Поэтому искренне выражаем Борису Евгеньевичу Патону, нашему выдающемуся современнику, глубокую благодарность и самые светлые пожелания огромного научного воодушевления и плодотворного научного труда.

Б.Е. ПАТОН І УЧАСТЬ НАН УКРАЇНИ В ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧАЕС

Передісторія участі Академії в ліквідації наслідків аварії на Чорнобиль- ській атомній електростанції

Завдяки активній діяльності президента нашої Академії Бориса Евгеньевича Патона до 80-х років минулого століття Академія наук підійшла як потужна наукова система із сотнею першокласних інститутів практично у всіх галузях фундаментальних і прикладних знань. Академія брала участь у виконанні наймасштабніших і відповідальних робіт у колишньому Радянському Союзі, таких як космонавтика, ракетобудування, кібернетика, транзит газу та ін.

Нагадаємо, що уряд СРСР дав високу оцінку роботі Академії наук УРСР і вона була нагороджена двома орденами, а її президент Б.Е. Патон був двічі удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Створення ефективно працюючої системи наукових та науково-технічних інститутів давало можливість нашій Академії вирішувати найскладніші завдання. Чорнобильська катастрофа стала найбільшою техногенною катастрофою. І ліквідація її наслідків, звичайно, була величезною проблемою, яку неможливо було вирішити без ефективного наукового супроводу, без ефективної взаємодії керівників, що приймають рішення, з ученими. На щастя для України, керівництво країни високо цінувало президента Академії наук Б.Е. Патона і активно з ним співпрацювало. Заслужено великий авторитет Б.Е. Патона і серед учених України.

Ці досягнення та обставини стали запорукою успішних робіт щодо ліквідації наслідків аварії (ЛНА) на ЧАЕС. Наприкінці 60-х років минулого століття виник дефіцит електроенергії в центральному енергетичному районі Європейської частини СРСР. Проблема з підвищенням видобутку вугілля в Донбасі була досить складна: вугілля видобувалось на значних глибинах (до 1 км), а також у тонких і стрімкопадаючих пластах [1].

Для компенсації дефіциту електроенергії в цьому районі уряд СРСР постановою від 29.06.66 прийняв рішення щодо плану введення атомних станцій у 1966—1977 рр. Таку рекомендацію для Уряду підготувала Академія наук СРСР.

Відповідно до зазначеної постанови в указані строки було запропоновано ввести в дію енергетичні потужності в обсязі 11,9 млн кВт, у тому числі з реакторами РВПК — 8 млн кВт [1]. Одну з АЕС з реакторами РВПК було вирішено будувати в Україні.

Київським відділенням проектного інституту «Тепло-електропроект» було проведено обстеження 16 пунктів у Київській, Вінницькій і Житомирській областях.

Майданчик був обраний у 4 км від села Копачі Чорнобильського району, на правому березі річки Прип'ять на відстані 12 км від м. Чорнобиля. Він був розміщений на малопродуктивних землях і відповідав вимогам водозабезпечення, транспорту і санітарно-захисної зони. Цей майданчик був рекомендований Державною комісією і погоджений з Київським обкомом КПУ, Київським облвиконкомом, Міністерством енергетики і електрифікації УРСР та іншими зацікавленими організаціями. Майбутній станції було дано назву **Чорнобильська** [1].

У цьому місці зробимо серйозне зауваження. До прийняття рішення з приводу місця будівництва ЧАЕС керівництво УРСР (перший секретар ЦК Компартії України В.В. Щербицький) звернувся до президента АН УРСР Б.Є. Патона з проханням дати оцінку цьому місцю як майданчику для ЧАЕС. За дорученням Б.Є. Патона і при його особистій участі був проведений достатньо глибокий і всебічний аналіз цього питання. Висновок був такий: **це неприйнятне місце для будівництва атомної станції.**

Цей висновок із відповідною аргументацією (близькість станції до м. Києва, до річок Прип'яті і Дніпра, водою якого користується біля 70 % населення України тощо) був підписаний Б.Є. Патonom і направлений керівництву України. Абсолютно зрозуміло, що цей вчинок Б.Є. Патона — вчинок людини великої особистої мужності і високих громадянських принципів.

На мою думку, цей документ свідчить також про те, що Б.Є. Патон був першим ученим і державним діячем, який повною мірою на основі наукових даних показав, що

масштаби впливу можливої катастрофи на атомній станції можуть становити десятки і навіть сотні кілометрів.

Катастрофа на ЧАЕС, на жаль, повністю підтвердила побоювання Б.Є. Патона. Огляд карти забруднень радіонуклідами після катастрофи на ЧАЕС показує значне забруднення і в Україні, і в Білорусі, і в Росії, на відстанях у сотні кілометрів від станції [2]. Зараз зрозуміло, що при південному напрямку вітру перші десять днів після аварії призвели б до катастрофічних наслідків для м. Києва.

Як відомо, будівництво ЧАЕС було розпочато саме на тому місці, де і передбачалося, біля села Копачі. Перший блок був зданий в експлуатацію в травні 1978 року, другий — у травні 1979 року, третій — у червні 1982 року, четвертий — у березні 1982 року. У січні 1981 року було розпочато будівництво п'ятого блоку, а в січні 1983 року — шостого блоку [1].

У 1980 році уряд Української РСР [3] звернувся до президента нашої Академії наук з проханням висловитися щодо плану будівництва атомної станції «Чорнобиль-2», яку планували побудувати поруч з існуючими блоками ЧАЕС. Вона повинна була складатися з шести блоків РВПК-1000. У липні 1980 року Б.Є. Патон направив листа до РМ УРСР «Про недоцільність спорудження ЧАЕС-2» [3, стор. 27]. І в листопаді цього року виступив з доповіддю на засіданні РМ УРСР [3, стор. 30]. У цій доповіді дано глибоке і детальне обґрунтування недоцільності будівництва другої черги ЧАЕС.

Відповіддю на роботу нашої Академії і особисто Б.Є. Патона був «роз'яснювальний лист» на ім'я В.В. Щербицького, підписаний міністром середнього машинобудування СРСР Є.П. Славським, президентом АН СРСР А.П. Александровим, міністром енергетики та електрифікації СРСР П.С. Непорожнім і головним санітарним лікарем СРСР А.І. Бурназяном [3, стор. 387—393].

На певний час обговорення питання про будівництво ЧАЕС-2 було призупинено. Проте в 1985 році в нашу Академію знову звернулося керівництво УРСР з проханням розглянути питання про можливість будівництва ЧАЕС-2.

Б.Є. Патон, як і в 1980 році, створив міжвідомчу комісію з підготовки відповіді уряду. Керувати цією комісією він доручив мені. Комісія 1985 року дійшла тих самих висновків, що й комісія 1980 року: будівництво ЧАЕС-2 недоцільне

через значні і незворотні наслідки для навколишнього середовища (Е.В. Соботович, В.М. Шестопалов) і навіть аварію, зумовлену цими змінами. Керівництво нашої Академії направило висновки комісії відповідальним працівникам Мінсередмашу.

Ці результати були повідомлені наприкінці 1985 року на засіданні Президії. На мене велике враження справили питання Б.Є. Патона, які він ставив після доповіді. Ось деякі з них, які я пам'ятаю: «Який можливий обсяг викинутого з реактора радіоактивного забруднення? Яке буде забруднення Дніпра? Яке буде забруднення ґрунтів? Яке буде забруднення повітря? На які відстані будуть поширюватися ці забруднення?»

Після засідання Президії мені стало зрозуміло, що наш президент Б.Є. Патон глибоко і всебічно розуміє можливий ступінь небезпеки аварії на атомній станції.

У березні 1986 року Е.В. Соботович, В.М. Шестопалов, Г.В. Лисиченко та Є.О. Яковлев виступили на засіданні Відділення наук про Землю з доповідями «Про небезпеки для населення і народного господарства в разі аварій на АЕС України» [3, стор. 452]. У цих доповідях значну увагу було приділено ЧАЕС.

З викладеного вище може скластися враження, що Б.Є. Патон є противником атомної енергетики. Звичайно, це не так. Борис Євгенович був і залишається прихильником розвитку атомної енергетики як можливого методу захисту навколишнього середовища за однієї необхідної умови: атомна енергетика повинна бути безпечною.

Короткі дані про масштаби аварії на ЧАЕС [4]

Масштаб Чорнобильської аварії, найбільшої в історії людства техногенної катастрофи, добре відомий як ученим, так і політикам усього світу. У навколишнє середовище було викинуто приблизно 3 % радіонуклідів, що накопичилися до моменту катастрофи в 4-му енергоблоці станції. Це становить близько 30 МКі або $1,3 \times 10^{19}$ Бк радіонуклідів. Аварія призвела до забруднення більше 145 тисяч квадратних кілометрів території України, Республіки Білорусь та Російської Федерації, щільність забруднення радіонуклідами ^{137}Cs і ^{90}Sr якої перевищує 37 кБк/м². У результаті Чорнобильської катастрофи постраждало близько 5 мільйонів чоловік, забруднення радіоактивними нуклі-

дами зазнали близько 5 тисяч населених пунктів. З них в Україні — 2218 селищ та міст із населенням близько 2,4 млн чоловік. Чорнобильська аварія призвела до безпрецедентного опромінення населення вищезазначених країн. За унікальністю просторової, часової, професійно-вікової структури, а також за поєднанням зовнішнього і внутрішнього опромінення вона не має аналогів у всій історії техногенних катастроф.

Крім України, Республіки Білорусь і Російської Федерації, вплив Чорнобильської катастрофи відчували на собі Швеція, Норвегія, Польща, Австрія, Швейцарія, Фінляндія, Великобританія та інші країни.

Аварія сталася під час випробувань з використання вибігу турбогенератора для забезпечення власних потреб АЕС при повному її знеструмленні, запропонованих Головним конструктором реакторної установки (НДКІЕТ, м. Москва).

Ці випробування в основному розцінювалися як випробування електричного обладнання, вплив експерименту на реактор у достатній мірі проаналізовано не було. Тепер ясно, що такі експерименти слід класифікувати як комплексні випробування блоку. Програму їх проведення необхідно було детально обговорити і узгодити з генеральним проєктувальником, головним конструктором, науковим керівником проєкту АЕС з реакторами РВПК (Інститут атомної енергії ім. І.В. Курчатова (ІАЕ), м. Москва).

Цього зроблено не було. Більш того, діючи в той час в СРСР правила не вимагали від керівництва атомних станцій погодження проведення такого роду програм з перерахованими вище організаціями. Виконання зазначених випробувань, з сьогоднішніх позицій, є неправомірним. Таким чином, головними причинами катастрофи є:

1. Проведення недостатньо повно та правильно підготовленого електроядерного експерименту.
2. Низький рівень професійної культури в галузі ядерної безпеки АЕС операторів, керівництва як станцій, так і міністерства електрифікації в цілому.
3. Недостатній рівень безпеки графіт-уранового реактора РВПК-1000 та його конструктивні недоліки.
4. Помилки персоналу.

Усі ці факти відомі світовій громадськості. Однак багато важливих питань ЛНА досі залишаються маловідомими,

Українська
Академія
Наук
[3] стор. 452

а то й зовсім невідомими, як показала аварія на АЕС «Фукусіма-1». Перерахуємо деякі з них.

1. Загальний обсяг робіт, який необхідно було виконати в результаті цієї катастрофи.
2. Визначення головної небезпеки і її усунення.
3. Роль науки у вирішенні проблем катастрофи.
4. Роль взаємодії уряду, вчених і політичних сил при ліквідації наслідків катастрофи.
5. Роль соціально-психологічних факторів.

Про все вищевикладене на початку травня в СРСР ніхто не знав. Ми в Академії наук знали, що рівень радіації в Чорнобилі складав від 2 до 4 мілірентгенів на годину. Б.Є. Патон разом з міністром електрифікації УРСР В.Ф. Склярівим, оплянув з вертольота зруйнований 4-й блок. До цього часу було відомо, що біля цього блоку рівень радіації становив тисячі рентгенів на годину.

Дані про катастрофу і забруднення води, повітря та ґрунту необхідно було отримати якомога швидше. Наша Академія наук у цій роботі, разом із союзними відомствами і організаціями, в першу чергу Росії та Білорусі, брала найактивнішу участь.

Найбільш напруженими були 1986 і 1987 роки.

Дії АН України в 1986 році [3]

Нагадаємо, що в перші дні травня були створені комісії з ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС: республіканська комісія під головуванням О.П. Ляшка (Голови РМ УРСР), комісія м. Києва під головуванням першого секретаря Київського міськкому партії Ю.Н. Ельченка.

Президент АН УРСР Борис Євгенович Патон формально до жодної з цих комісій не увійшов, але фактично в країні було два головні лідери з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — Ляшко і Патон. Увесь 1986 р. Борис Євгенович працював не тільки зі співробітниками нашої Академії, але й із зацікавленими міністрами і керівниками відомств. Нагадаємо деяку статистику, яка характеризує роботу Академії наук у травні.

Оперативна група АН була формально затверджена 03.05.86. Усну вказівку про її створення Борис Євгенович віддав 28.04.86 і з 29 квітня комісія розпочала свою роботу. Перше засідання було проведено 29 квітня в Інституті ядерних досліджень [3, стор. 378–382].

І.М. Вишневецький повідомив нам масштаби катастрофи, наскільки вони були йому відомі. Він і В.В. Чумак поставили питання про забруднення радіоактивним йодом молока і продуктів харчування на ринках. Нагадаємо, що на початку травня головну радіаційну небезпеку становив йод. Ми вирішили в першу чергу організувати контроль забруднення молока на молокозаводах Києва силами Академії наук (відповідальний В.Г. Бар'яхтар). Б.Є. Патон схвалив наше рішення. Наступного дня це питання було узгоджене мною з головою міськради В.А. Згурським. Наш голова В.І. Трефілов домовився з директором Інституту проблем лиття про виготовлення «чистих» будиноків, необхідних для контролю забруднення молока радіоактивним йодом. Були створені чотири такі бригади. Дві бригади — зі співробітників Інституту ядерних досліджень і по одній бригаді — зі співробітників Інституту фізики та Інституту металофізики. З 4 травня контроль був установлений на всіх чотирьох молокозаводах Києва. З другої половини травня контроль молока та ягід проводився вже і на ринках Києва. Як показали подальші роботи, цей захід орієнтовно в шість разів зменшив йодовий удар по киянах.

З 3 до 30 травня відбулося двадцять сім нарад під головуванням Б.Є. Патона. Перерахуємо проблеми, які розглядалися на перших 12-ти нарадах.

1. 03.05.86 — Доручення Голови РМ УРСР О.П. Ляшка президенту АН УРСР Б.Є. Патону «Про оцінку ситуації в зв'язку з аварією на ЧАЕС». Ця проблема обговорювалася Патonom, Трефіловим, Кухарем і мною на травневій святі, а відповідь була відіслана до уряду того ж дня.
2. 03.05.86 — «Про першочергові заходи щодо подолання наслідків аварії на ЧАЕС».
3. 04.05.86 — «Про ситуацію, що склалася в результаті аварії на ЧАЕС».
4. 05.05.86 — «1. Про радіаційну ситуацію та першочергові заходи щодо зменшення радіаційного навантаження на населення. 2. Про передбачуване радіоактивне забруднення р. Дніпро».
5. 06.05.86 — «Про охолодження реактора».
6. 06.05.86 — «Про першочергові заходи щодо організації водопостачання на території, що зазнала радіоак-

тивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС». Доповідач В.М. Шестопапов.

7. 07.05.86 — «1. Про організацію робіт, пов'язаних із ЛНА на ЧАЕС. 2. Про додаткові першочергові заходи щодо зниження радіаційного навантаження на населення. 3. Про подолання радіоактивного забруднення в сільському господарстві УРСР».

8. 07.05.86 — «Про водопостачання на території, що зазнала радіоактивного забруднення».

9. 08.05.86 — постанова Президії АН УРСР «Про організацію робіт, пов'язаних з ЛНА на ЧАЕС».

10. 08.05.86 — «1. Про очищення питної води р. Дніпро. 2. Про використання клейових композицій Інституту хімії високомолекулярних сполук АН УРСР для закріплення ґрунтів під реактором».

11. 09.05.86 — «1. Про очищення стічних вод та зливостоків. 2. Про закріплення ґрунтів. 3. Про виготовлення та використання свинець-бетону».

12. 10.05.86 — «Про очищення води на Дніпровському водозаборі і в Київському водосховищі. 2. Про технічне забезпечення радіаційних вимірювань. 3. Про створення комісії з медико-біологічним питань ЛНА на ЧАЕС».

З наведеного переліку питань, які розглядалися під керівництвом Б.Є. Патона, зрозуміло, що вся діяльність Академії наук УРСР, починаючи з 28 квітня 1986 року, була спрямована на вирішення головних проблем Чорнобильської катастрофи та надання науково-технічної підтримки уряду щодо ліквідації її наслідків.

Оперативна група з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи в середині травня 1986 року була перетворена в комісію Академії наук по ЛНА на ЧАЕС. До неї увійшов практично весь склад Президії нашої Академії того часу. У роботах по ЛНА на ЧАЕС брали участь 42 інститути АН УРСР.

Головними завданнями наукових установ і організацій у 1986 і 1987 роках були [3]:

1. Збір, класифікація та надання уряду інформації про забруднення земель, вод Дніпра, річок Дніпровського басейну, озер Полісся, забруднення повітря на постраждалих територіях.

2. Вироблення рекомендацій для уряду щодо:

- негайного захисту населення, постраждалого від аварії на ЧАЕС;

- довгострокової програми дій в Зоні відчуження (ЗВ);
- робіт на зруйнованому 4-му енергоблоці, в містах Прип'яті, Чорнобилі;

- пілопригнічення на дорогах Зони відчуження;
- робіт на енергоблоках ЧАЕС, що залишилися.

Силами Академії наук, Мінводгоспу, Держагропрому України та інших відомств в Інституті кібернетики АН УРСР було створено аналітичний центр з прогнозування забруднення вод Дніпра по всій його течії. Перший прогноз був виданий уряду України восени 1986 року. Відповідно до прогнозу забруднення вод Дніпра по всій його течії не було небезпечним. Прогноз повністю підтвердився. Починаючи з цього часу і до 1998 року, цей центр регулярно складав для уряду прогнози забруднення вод Дніпра під час осінніх і весняних паводків. Усі прогнози, по-перше, були втішними, по-друге, потім повністю підтверджувалися прямими вимірами.

З 1986 року вчені академічних установ України спільно з науковим відділом ВО «Комбінат» (згодом — НВО «Прип'ять») організували систематичне вивчення впливу тривалого опромінення на фауну і флору в Зоні відчуження.

Характерна особливість роботи всіх офіційних комісій і, в першу чергу, оперативної групи уряду — тісна співпраця з ученими і особисто з Борисом Євгеновичем Патonom.

Однією з найважливіших проблем ЛНА була проблема чистої води. Нагадаю, що 30 млн людей з 52 млн населення УРСР у 1986 році користувалися водою з Дніпра. Опиту, як робота з очищення води була організована Б.Є. Патonom.

Як уже згадувалося, на початку травня 1986 року проблема води шість разів розглядалася на нарадах у Бориса Євгеновича Патона.

1. 05.05.86 — «Про передбачуване радіоактивне забруднення р. Дніпро».

2. 06.05.86 — «Про першочергові заходи щодо організації водопостачання на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС». Доповідач В.М. Шестопапов.

3. 07.05.86 — «Про водопостачання на території, що зазнала радіоактивного забруднення».

4. 08.05.86 — «Про очищення питної води р. Дніпро».

5. 09.05.86 — «Про очищення стічних вод та зливостоків».

6. 10.05.86 — «Про очищення води на Дніпровському водозаборі і в Київському водосховищі».

Борис Євгенович залучив до вирішення проблеми всіх фахівців Академії та розділив рішення загальної проблеми на одночасне вирішення її окремих питань. Це дало можливість вирішити проблему в потрібні терміни. Безсумнівно, виконанню поставлених завдань сприяв щоденний особистий контроль ходу робіт з боку Б.Є. Патона. З перших днів травня і до жовтня 1986 року робочий день у Бориса Євгеновича починався о 8 годині ранку і тривав до 9—10 годин вечора. Зранку Борис Євгенович заходив до кімнати оперативної групи (кабінет В.І. Трефілова) і запитував: «Як справи?» Ми (В.І. Трефілов, В.П. Кухар, В.Д. Новіков і я) зобов'язані були доповісти йому, що відбулося за ніч, як виконуються прийняті рішення. У разі необхідності він викликав до себе потрібних виконавців. І робив це досить часто.

Перерахуємо деякі питання і відповідальних виконавців [3, стор. 374—464].

1. Стан радіонуклідів у воді Дніпра (відп. Е.В. Собонович, В.Д. Романенко).

2. Очищення питної води для киян (відп. А.Т. Пилипенко, Л.А. Кульський, В.Д. Походенко, В.В. Гончарук, Н.А. Клименко-Мешкова).

3. Використання підземних вод (відп. В.М. Шестопапов).

4. Використання води р. Десна (Б.Є. Патон, ІЕЗ).

5. Створення систем для запобігання стоку радіонуклідів у р. Прип'ять (І.К. Походня). 5.1. Стінка в ґрунті навколо проммайdanчика 4-го блоку (І.К. Походня). 5.2. Обвідний канал для р. Прип'ять в обхід забруднених територій (ІЕЗ, В.З. Борисовський, міністр водного господарства УРСР).

6. Створення системи моніторингу та прогнозування стану вод р. Дніпро під час паводків (В.І. Трефілов, А.О. Морозов, Е.В. Собонович).

Відразу зазначу, що стінка в ґрунті не була створена, тому що бетонні нагромадження не можна було подолати наявними в той час засобами. Для проведення робіт по ка-

налу для р. Прип'ять ученими ІЕЗ були своєчасно виконані всі роботи, але уряд СРСР не виділив кошти. На щастя, стік радіонуклідів із проммайdanчика та забруднених територій в р. Прип'ять, як з'ясувалося восени 1986 року, виявився значно меншим передбачуваного в травні 1986 року. Іншими словами, те, що ці пункти не були виконані, не мало значення.

Усі інші роботи виконані в строк і на високому науковому рівні. Це дозволило вирішити до осені 1986 року проблему постачання населенню Києва чистої питної води. Це ж відноситься і до решти населення України, яке користувалося водою з Дніпра.

Для характеристики проведених робіт наведу два приклади. Для забезпечення населення чистою водою у Київській та Житомирській областях було пробурено 570 артезіанських свердловин і прокладено 810 км водоводів [3, стор. 458].

Для перевірки стану радіонуклідів та їх сорбції в р. Прип'ять 4—5 червня у воду було скинуто 7400 тонн сорбенту (попіл Трипільської електростанції). Експеримент Е.В. Собоновича показав, що радіонукліди знаходяться не в іонній формі [3, стор. 444].

У цьому році виповнюється 50 років з того часу, як Борис Євгенович Патон став президентом Академії наук України. З його діяльністю пов'язаний розквіт Академії і створення нових методів роботи, включаючи період після 1991 року. Працювати під керівництвом Бориса Євгеновича мені пощастило з 1978 року. Співпраця з Борисом Євгеновичем справила на мене величезний вплив. Я щиро вважаю його своїм учителем. Він не читав мені лекцій як із науково-організаційної роботи, так і з проблем наукової та загальнолюдської етики. Його метод навчання колег і співробітників зводиться до простого та ефективного методу: «Роби, як я». Слідувати повністю цьому заклику навіть приблизно я не міг зі зрозумілих для всіх причин, але намагався в міру своїх сил.

Борис Євгенович, безсумнівно, є геніальною людиною у всіх областях: в науці, в організації масштабних державних науково-технічних робіт і навіть в управлінні своїм організаціями і своєю нервовою системою. Відзначу його високі

Особистий висновок, що формально не має відношення до моєї статті

морально-етичні правила, які він висуває в першу чергу до себе і яким незмінно слідує. І ще одне зауваження. Він — учений найвищого класу. Коли мого вчителя О.І. Ахієзера запитали: «Хто найсильніший учений у нашій Академії наук?», він назвав Патона і Боголюбова. Ахієзер пояснив, що Б.Е. Патон і М.М. Боголюбов не тільки видатні науковці, а й люди видатної мудрості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Чорнобильської АЕС. www.chnpp.gov.ua. Інформація про завдання та діяльність.
2. Вікіпедія — вільна енциклопедія. www.uk.wikipedia.org. Стаття «Чорнобильська катастрофа».
3. Чорнобиль. 1986—1987 рр. Документи і спогади : Голі НАН України у подоланні наслідків катастрофи / Уклад. В. Д. Новіков [та ін.]; Голов. ред. А.П. Шпак. — К: Академперіодика, 2004. — 564 с.
4. Патон Б.Е., Бар'яхтар В.Г., Прістер Б.С., Файбищенко Б.Я. Чорнобильська катастрофа в Україні. Дії, результати і уроки / Національна доповідь України «20 років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє». — К: МНС України, 2006. — 232 с.

В.Г. Бар'яхтар,
акад. НАН України

Б.Е. ПАТОН И УЧАСТИЕ НАН УКРАИНЫ В ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИИ НА ЧАЭС

Предыстория участия Академии в ликвидации последствий аварии на Чернобыльской атомной электростанции

Благодаря активной деятельности президента нашей Академии наук Бориса Евгеньевича Патона, к 80-м годам прошлого века Академия подошла как могучая научная система с сотней первоклассных институтов практически во всех областях фундаментальных и прикладных знаний. Академия привлекалась к самым масштабным и ответственным работам в бывшем Советском Союзе, таким как космонавтика, ракетостроение, кибернетика, транзит газа и др.

Напомним, что правительство СССР дало высокую оценку работе Академии наук УССР и она была награждена двумя орденами. К этому же времени ее президент Б.Е. Патон был дважды удостоен звания Героя Социалистического Труда.

Создание эффективно работающей системы научных и научно-технических институтов давало возможность Академии решать самые сложные задачи. Чернобыльская катастрофа явилась крупнейшей техногенной катастрофой, и ликвидация ее последствий, конечно, была огромной проблемой, которую невозможно было решить без эффективного научного сопровождения, без прочного взаимодействия руководителей, принимающих решения, с учеными. К счастью для Украины, руководство страны высоко ценило президента Академии наук Б.Е. Патона и активно с ним сотрудничало. Заслуженно велик авторитет Б.Е. Патона и среди ученых Украины.

Эти достижения и обстоятельства стали залогом успешных работ по ликвидации последствий аварии (ЛПА) на ЧАЭС.

К концу 60-х годов прошлого века возник дефицит электроэнергии в центральном энергетическом районе

Европейской части СССР. Проблема с повышением добычи угля в Донбассе была довольно сложная: уголь добывался на больших глубинах (до 1 км), а также в тонких и крутопадающих пластах [1].

Для компенсации дефицита электроэнергии в этом районе правительство СССР постановлением от 29.06.66 приняло решение относительно плана ввода атомных станций в 1966 — 1977 гг. Таковую рекомендацию для правительства подготовила Академия наук СССР.

В соответствии с указанным постановлением в 1966 — 1977 гг. было запланировано ввести в действие энергетические мощности в размере 11,9 млн кВт, в том числе с реакторами РБМК — 8 млн кВт [1]. Одну из АЭС с реакторами РБМК было решено строить в Украине.

Киевским отделением проектного института «Теплоэлектропроект» было проведено обследование 16 пунктов в Киевской, Винницкой и Житомирской областях.

Площадка была выбрана в 4 км от села Копачи Чернобыльского района, на правом берегу реки Припять в 12 км от г. Чернобыль. Она была расположена на малопродуктивных землях и отвечала требованиям водообеспечения, транспорта и санитарно-защитной зоны. Эта площадка была рекомендована Государственной комиссией и согласована с Киевским обкомом КПУ, Киевским облисполкомом, Министерством энергетики и электрификации УССР и другими заинтересованными организациями. Будущей станции было дано название **Чернобыльская** [1].

В этом месте сделаем серьезное замечание. До принятия решения по поводу места строительства ЧАЭС руководство УССР (Первый секретарь ЦК Компартии Украины В.В. Щербицкий) обратился к президенту АН УССР Б.Е. Патону с просьбой дать оценку этому месту как площадке для ЧАЭС. По поручению Б.Е. Патона и при его личном участии был проведен достаточно глубокий и всесторонний анализ этого вопроса. Вывод был таков: **это неприемлемое место для строительства атомной станции.**

Этот вывод с соответствующей аргументацией (близость станции к г. Киев, к р. Припять и р. Днепр, водой которых пользуется до 70 % жителей Украины и др.) был подписан Б.Е. Патоном и направлен руководству Украины. Абсолютно ясно, что это действие Б.Е. Патона — действие

человека большого личного мужества и высоких гражданских принципов.

По моему мнению, этот документ свидетельствует также, что Б.Е. Патон был первым ученым и государственным деятелем, который в полной мере на основе научных данных показал, что масштабы влияния катастрофы на атомной станции могут составлять десятки и даже сотни километров.

Катастрофа на ЧАЭС, к сожалению, полностью подтвердила опасения Б.Е. Патона. Рассмотрение карты загрязнений радионуклидами после катастрофы на ЧАЭС показывает большие загрязнения и в Украине, и в Беларуси, и в России, на расстояниях в сотни километров от станции [2]. Сейчас ясно, что при южном направлении ветра первые десять дней после аварии привели бы к катастрофическим последствиям для Киева.

Как известно, строительство ЧАЭС было начато именно на том месте, где и предполагалось, возле села Копачи. Первый блок был сдан в эксплуатацию в мае 1978 года, второй — в мае 1979 года, третий — в июне 1982 года и четвертый — в марте 1982 года. В январе 1981 года было начато строительство пятого блока и в январе 1983 года — шестого блока [1].

В 1980 году правительство Украины [3] обращается к президенту нашей Академии наук с просьбой высказаться о плане строительства атомной станции «Чернобыль-2» рядом с существующими блоками ЧАЭС, которая должна была состоять из шести блоков РБМК-1000. В июле 1980 года Б.Е. Патон направил письмо в СМ УССР «О нецелесообразности сооружения ЧАЭС-2» [3, стр. 27], и в ноябре этого года выступил с докладом на заседании СМ УССР [3, стр. 30]. В этом докладе дано глубокое и детальное обоснование нецелесообразности строительства второй очереди ЧАЭС.

Ответом на работу нашей Академии и лично Б.Е. Патона было «разъяснительное письмо» на имя В.В. Щербицкого, подписанное министром Средмаша СССР Е.П. Славским, Президентом АН СССР А.П. Александровым, министром энергетики и электрификации СССР П.С. Непорожним и главным санитарным врачом СССР А.И. Бурназяном [3, стр. 387 — 393].

На определенное время обсуждение вопроса о строительстве ЧАЭС-2 было приостановлено. Однако в 1985 году в нашу Академию вновь обратилось руководство УССР с просьбой рассмотреть вопрос о строительстве ЧАЭС-2.

Б.Е. Патон, как и в 1980 году, создал межведомственную комиссию по подготовке ответа правительству. Руководить этой комиссией он поручил мне. Комиссия 1985 года пришла к тем же выводам, что и комиссия 1980 года: строительство ЧАЭС-2 нецелесообразно из-за больших и необратимых последствий для окружающей среды (Э.В. Соболевич, В.М. Шестопалов) и даже аварии, обусловленной этими изменениями. Руководство нашей Академии направило выводы комиссии ответственным работникам Минсредмаша.

Эти результаты были доложены в конце 1985 года на заседании Президиума АН УССР. На меня большое впечатление произвели вопросы Б.Е. Патона, которые он задавал после доклада. Вот некоторые из них, которые я помню: «Каков возможный объем выброшенного из реактора радиоактивного загрязнения? Каково будет загрязнение вод р. Днепр? Каково будет загрязнение почвы? Каково будет загрязнение воздуха? На какие расстояния будут распространяться эти загрязнения?»

После заседания Президиума мне стало ясно, что наш президент Б.Е. Патон глубоко и всесторонне понимает возможную степень опасности аварии на атомной станции.

В марте 1986 года Э.В. Соболевич, В.М. Шестопалов, Г.В. Лисиченко, Е.А. Яковлев выступили на заседании Отделения наук о Земле с докладами «Об опасностях для населения и народного хозяйства в случае аварий на АЭС Украины» [3, стр. 452]. В этих докладах большое внимание было уделено ЧАЭС.

Из изложенного выше может сложиться впечатление, что Б.Е. Патон является противником атомной энергетики. Конечно, это не так. Борис Евгеньевич был и остается сторонником развития атомной энергетики как возможного метода защиты окружающей Природы при одном необходимом условии: атомная энергетика должна быть безопасной.

Масштаб Чернобыльской аварии, крупнейшей в истории человечества техногенной катастрофы, хорошо известен как ученым, так и политикам всего мира. В окружающую

среду было выброшено примерно 3% радионуклидов, накопившихся к моменту катастрофы в 4-м энергоблоке станции. Это составляет около 30 МКи, или $1,3 \times 10^{19}$ Бк радионуклидов. Авария привела к загрязнению более 145 тысяч квадратных километров территории Украины, Республики Беларусь и Российской Федерации, плотность загрязнения радионуклидами ^{137}Cs и ^{90}Sr которой превышает 37 кБк/м². В результате Чернобыльской катастрофы пострадало около 5 миллионов человек, загрязнению радиоактивными нуклидами подверглись около 5 тысяч населенных пунктов. Из них в Украине — 2218 поселков и городов с населением около 2,4 млн человек. Чернобыльская авария привела к беспрецедентному облучению населения вышеназванных стран. По уникальности пространственной, временной, профессионально-возрастной структуры, а также по сочетанию внешнего и внутреннего облучения она не имеет аналогов во всей истории техногенных катастроф.

Кроме Украины, Республики Беларусь и Российской Федерации, воздействие Чернобыльской катастрофы испытали на себе Швеция, Норвегия, Польша, Австрия, Швейцария, Финляндия, Великобритания и другие страны.

Авария произошла во время испытаний по использованию выбега турбогенератора для обеспечения собственных нужд АЭС при полном ее обесточивании, предложенных Главным конструктором реакторной установки (НИКИЭТ, г. Москва).

Эти испытания в основном расценивались как испытания электрического оборудования, влияние эксперимента на реактор в достаточной мере проанализировано не было. Теперь ясно, что такие эксперименты следовало классифицировать как комплексные испытания блока. Программу их проведения необходимо было детально обсудить и согласовать с генеральным проектировщиком, главным конструктором, научным руководителем проекта АЭС с реакторами РБМК (Институт атомной энергии имени И.В. Курчатова (ИАЭ), г. Москва).

Этого сделано не было. Более того, действовавшие в то время в СССР правила не требовали от руководства атомных станций проведения согласований такого рода программ с перечисленными выше организациями. Выполнение указанных испытаний, с сегодняшних позиций,

неправомерно. Таким образом, главными причинами катастрофы являются:

1. Проведение недостаточно полно и правильно подготовленного электроядерного эксперимента.
2. Низкий уровень профессиональной культуры операторов, руководства как станций, так и министерства электрификации в целом в области ядерной безопасности АЭС.
3. Недостаточный уровень безопасности графит-уранового реактора РБМК-1000 и его конструктивные недостатки.
4. Ошибки персонала.

Все эти факты известны мировой общественности. Однако многие важные вопросы ЛПА до сих пор остаются малоизвестными, а то и вовсе неизвестными, как это показала авария на АЭС «Фукусима-1». Перечислим некоторые из них.

1. Общий объем работ, который необходимо было выполнить в результате катастрофы.
2. Определение главной опасности и ее устранение.
3. Роль науки в решении проблем катастрофы.
4. Роль взаимодействия правительства, ученых и политических сил при ликвидации последствий катастрофы.
5. Роль социально-психологических факторов.

Обо всем вышеизложенном в начале мая в СССР никто не знал. Мы в Академии наук знали, что уровень радиации в Чернобыле составлял от 2 до 4 миллирентген в час. Б.Е. Патон вместе с министром электрификации СССР В.Ф. Склярным осмотрел с вертолета разрушенный 4-й блок. К этому времени было известно, что возле этого блока уровень радиации составлял тысячи рентген в час.

Данные о катастрофе и загрязнениях воды, воздуха и почвы необходимо было получить как можно быстрее. Наша Академия наук в этой работе, совместно с союзными ведомствами и организациями, в первую очередь России и Беларуси, приняла самое активное участие.

Наиболее напряженными были 1986 и 1987 годы.

Напомним, что в первые дни мая были созданы комиссии по ликвидации последствий катастрофы на ЧАЭС: республиканская комиссия под председательством А.П. Ляшко

(Председателя СМ УССР), комиссия г. Киева под председательством первого секретаря киевского горкома партии Ю.Н. Ельченко.

Президент АН УССР Борис Евгеньевич Патон формально ни в одну комиссию не вошел, но фактически в стране было два главных лидера по ликвидации последствий аварии на ЧАЭС — Ляшко и Патон. Весь 1986 год Борис Евгеньевич работал не только с сотрудниками Академии, но и с заинтересованными министрами и руководителями ведомств. Изложим некоторую статистику, которая характеризует работу Академии наук в мае.

Оперативная группа Академии наук была формально утверждена 03.05.86. Устное указание о ее создании Борис Евгеньевич отдал 28.04.86 и с 29 апреля комиссия начала свою работу. Первое заседание было проведено 29 апреля в Институте ядерных исследований [2, стр. 378–382].

И.Н. Вишневецкий изложил нам масштабы катастрофы, насколько они были ему известны. Он и В.В. Чумак поставили вопрос о загрязнении радиоактивным йодом молока и продуктов питания на рынках. Напомним, что в начале мая главную радиационную опасность представлял йод. Мы решили в первую очередь организовать контроль загрязнения молока на молокозаводах Киева силами Академии наук (ответственный В.Г. Барьяхтар). Б.Е. Патон одобрил наше решение. На следующий день мною был согласован этот вопрос с председателем горсовета В.А. Згурским. Наш председатель В.И. Трефилов договорился с директором Института проблем лития об изготовлении «чистых» домиков, необходимых для контроля загрязнения молока радиоактивным йодом. Четыре такие бригады были созданы. Две бригады — из сотрудников Института ядерных исследований и по одной бригаде — из сотрудников Института физики и металлофизики. С 4 мая контроль был установлен на всех четырех молокозаводах Киева. Со второй половины мая контроль молока и ягод проводился уже и на рынках Киева. Как показали дальнейшие работы, эта мера приблизительно в шесть раз уменьшила йодный удар по киевлянам.

С 3 по 30 мая прошло двадцать семь совещаний под председательством Б.Е. Патона. Перечислим проблемы, которые рассматривались на первых 12-ти совещаниях.

1. 03.05.86 — Поручение Председателя СМ УССР А.П. Ляшко президенту АН УССР Б.Е. Патону «Об оценке ситуации в связи с аварией на ЧАЭС». Эта проблема обсуждалась Патонем, Трефиловым, Кухарем и мною в майские праздники и ответ был отослан Правительству в тот же день.

2. 03.05.86 — «О первоочередных мероприятиях по преодолению последствий аварии на ЧАЭС».

3. 04.05.86 — «О ситуации, сложившейся в результате аварии на ЧАЭС».

4. 05.05.86 — «1. О радиационной ситуации и первоочередных мероприятиях по снижению радиационной нагрузки на население. 2. О предполагаемом радиоактивном загрязнении р. Днепр».

5. 06.05.86 — «Об охлаждении реактора».

6. 06.05.86 — «О первоочередных мероприятиях по организации водоснабжения на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению в результате аварии на ЧАЭС». Докладчик В.М. Шестопапов.

7. 07.05.86 — 1. «Об организации работ, связанных с ЛПА на ЧАЭС. 2. О дополнительных первоочередных мероприятиях по снижению радиационной нагрузки на население. 3. О преодолении радиоактивного загрязнения в сельском хозяйстве УССР».

8. 07.05.86 — «О водоснабжении на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению».

9. 08.05.86 — постановление Президиума АН УССР «Об организации работ, связанных с ЛПА на ЧАЭС».

10. 08.5.86 — «1. Об очистке питьевой воды р. Днепр. 2. Об использовании клеевых композиций ИХВС АН УССР для закрепления грунтов под реактором».

11. 09.05.86 — «1. Об очистке сточных вод и ливне-стоков. 2. О закреплении грунтов. 3. Об изготовлении и использовании свинец-бетона».

12. 10.05.86 — «Об очистке воды на Днепровском водозаборе и в Киевском водохранилище. 2. О техническом обеспечении радиационных измерений. 3. О создании комиссии по медико-биологическим вопросам ЛПА на ЧАЭС».

Из приведенного перечня вопросов, которые рассматривались под руководством Б.Е. Патона, следует, что вся деятельность Академии наук УССР, начиная с 28 апреля

1986 года, была направлена на решение главных проблем Чернобыльской катастрофы и оказание научно-технической поддержки правительству по ликвидации последствий Чернобыльской катастрофы.

Оперативная группа по ликвидации последствий Чернобыльской катастрофы в середине мая 1986 года была преобразована в Комиссию Академии наук по ЛПА на ЧАЭС. В нее вошел практически весь состав Президиума Академии того времени. В работах по ЛПА на ЧАЭС участвовали 42 института АН УССР.

Главными задачами научных учреждений и организаций в 1986 и 1987 годах были [3]:

1. Сбор, классификация и предоставление правительству информации о загрязнении земель, вод Днепра, рек Днепровского бассейна, озер Полесья, загрязнении воздуха на пострадавших территориях.

2. Выработка рекомендаций для правительства по:

- немедленной защите населения, пострадавшего от аварии на ЧАЭС;

- долгосрочной программе действий в Зоне отчуждения (ЗО);

- действиям на разрушенном 4-м энергоблоке, в городах Припять, Чернобыль;

- пылеподавлению на дорогах Зоны отчуждения;

- действиям на оставшихся энергоблоках ЧАЭС.

Силами Академии наук, Минводхоза, Госагропрома Украины и других ведомств в Институте кибернетики АН Украины был создан аналитический центр по прогнозированию загрязнения вод Днепра по всему его течению. Первый прогноз был выдан правительству Украины осенью 1986 года. Согласно прогнозу загрязнение вод Днепра по всему его течению не представляло опасности. Прогноз полностью подтвердился. Начиная с этого времени и по 1998 год, этот центр регулярно составлял для правительства прогнозы загрязнения вод Днепра во время осенних и весенних паводков. Все прогнозы, во-первых, были утешительными, во-вторых, затем полностью подтверждались прямыми измерениями.

С 1986 года ученые академических учреждений Украины совместно с научным отделом ПО «Комбинат» (впоследствии — НПО «Припять») организовали систематическое

изучение влияния длительного облучения на фауну и флору в Зоне отчуждения.

Характерная особенность работы всех официальных комиссий и, в первую очередь, Оперативной группы правительства — тесное сотрудничество с учеными и лично с Борисом Евгеньевичем Патонем.

Одной из важнейших проблем ЛПА была проблема чистой воды. Напомню, что 30 млн человек из 52 млн населения, которое было в СССР в 1986 году, пользовались водой из Днепра. Опишу, как работа по очистке воды была организована Б.Е. Патонем.

Как уже упоминалось, в начале мая 1986 года проблема воды шесть раз рассматривалась на совещаниях у Бориса Евгеньевича Патона.

1. 05.05.86 — «О предполагаемом радиоактивном загрязнении р. Днепр».

2. 06.05.86 — «О первоочередных мероприятиях по организации водоснабжения на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению в результате аварии на ЧАЭС». Докладчик В.М. Шестопалов.

3. 07.05.86 — «О водоснабжении на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению».

4. 08.05.86 — «Об очистке питьевой воды р. Днепр».

5. 09.05.86 — «Об очистке сточных вод и ливнестоков».

6. 10.05.86 — «Об очистке воды на Днепровском водозаборе и в Киевском водохранилище».

Б.Е. Патон привлек к решению проблемы всех специалистов Академии и разделил решение общей проблемы на одновременное решение ее отдельных вопросов. Это дало возможность решить проблему в нужные сроки. Несомненно, выполнению поставленных задач способствовал ежедневный личный контроль хода работ со стороны Б.Е. Патона. С первых дней мая и до октября 1986 года рабочий день у Бориса Евгеньевича начинался в 8 часов утра и продолжался до 9–10 часов вечера. Утром Борис Евгеньевич заходил в комнату Оперативной группы (кабинет В.И. Трефилова) и спрашивал: «Как дела?». Мы (В.И. Трефилов, В.П. Кухарь, В.Д. Новиков и я) обязаны были доложить ему, что произошло за ночь, как движется выполнение принятых решений. В случае необходимости он вызывал к себе нужных исполнителей. Делал это он довольно часто.

Перечислим некоторые вопросы и ответственных исполнителей [3, стр. 374–464].

1. Состояние радионуклидов в воде Днепра (отв. Э.В. Собонович, В.Д. Романенко).

2. Очистка питьевой воды для киевлян (отв. А.Т. Пилипенко, Л.А. Кульский, В.Д. Походенко, В.В. Гончарук, Н.А. Клименко-Мешкова).

3. Использование подземных вод (отв. В.М. Шестопалов).

4. Использование воды р. Десна (Б.Е. Патон, ИЭС).

5. Создание систем для предотвращения стока радионуклидов в р. Припять (И.К. Походня). 5.1. Стенка в грунте вокруг промплощадки 4-го блока (И.К. Походня). 5.2. Обводной канал для р. Припять в обход загрязненных территорий (ИЭС, В.З. Борисовский, министр водного хозяйства СССР).

6. Создание системы мониторинга и прогнозирования состояния вод р. Днепр во время паводков (В.И. Трефилов, А.А. Морозов, Э.В. Собонович).

Сразу отмечу, что стенка в грунте не была создана, так как бетонные нагромождения нельзя было преодолеть имеющимися в то время средствами. Для проведения работ по каналу для р. Припять учеными ИЭС были своевременно выполнены все работы, но правительство СССР не выделило деньги. К счастью, сток радионуклидов и с промплощадки, и с загрязненных территорий в р. Припять, как выяснилось к осени 1986 года, оказался значительно меньше предполагаемого в мае 1986 года. Другими словами, то, что эти пункты не были выполнены, не имело значения.

Все остальные работы были выполнены в срок и на высоком научном уровне. Это позволило решить к осени 1986 года проблему снабжения населения Киева чистой питьевой водой. Это же относится и к остальному населению Украины, которое пользовалось водой Днепра.

Для характеристики проведенных работ приведу два примера. Для обеспечения населения чистой водой в Киевской и Житомирской областях было пробурено 570 артезианских скважин и проложено 810 км водоводов [3, стр. 458].

Для проверки состояния радионуклидов и их сорбции в р. Припять 4–5 июня в воду было сброшено 7400 тонн сорбента (пепел Трипольской электростанции). Экспери-

**Личное
заклучение,
формально
не имеющее
отношения
к моей статье**

мент (Э.В. Собонович) показал, что радионуклиды находятся не в ионной форме [3, стр. 444].

В этом году исполняется 50 лет с того времени, как Борис Евгеньевич Патон стал президентом Академии наук Украины. С его деятельностью связан расцвет Академии и создание новых методов работы, включая период после 1991 года. Работать под руководством Бориса Евгеньевича мне посчастливилось с 1978 года. Взаимодействие с Борисом Евгеньевичем оказало на меня огромное влияние. Я искренне считаю его своим учителем. Он не читал мне лекций ни по научно-организационной работе, ни по проблемам научной и общечеловеческой этики. Его метод обучения коллег и сотрудников сводится к простому и эффективному методу: «Делай, как я». Следовать полностью этому призыву даже приблизительно я не мог по понятной всем причине, но старался в меру своих сил.

Борис Евгеньевич, несомненно, является гениальным человеком во всех областях: в науке, в организации масштабных государственных научно-технических работ и даже в управлении своим организмом и своей нервной системой. Отмечу его высокие морально-этические правила, которые он предъявляет в первую очередь к себе и которым неизменно следует. И еще одно замечание. Он — ученый самого высокого класса. Когда моего учителя А.И. Ахиезера спросили: «Кто самый сильный ученый в нашей Академии наук?», он назвал Патона и Боголюбова. Ахиезер пояснил, что Б.Е. Патон и Н.Н. Боголюбов не только выдающиеся ученые, но и люди выдающейся мудрости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чернобыльская АЭС. www.chnpp.gov.ua — Официальный сайт Чернобыльской АЭС. Информация о задачах и деятельности.
2. Википедия — свободная энциклопедия. www.wikipedia.org. Статья «Чернобыльская катастрофа».
3. Чернобыль. 1986—1987 гг. Документы и спогяди: Роль НАН Украины у подоланні наслідків катастрофи. — К.: Академперіодика, 2004. — 564 с.
4. Патон Б.Е., Бар'яхтар В.Г., Прістер Б.С., Файбишенко Б.Я. Чернобыльская катастрофа в Україні. Дії, результати і уроки / Національна доповідь України «20 років Чернобыльської катастрофи. Погляд у майбутнє». — К.: МНС України, 2006. — 232 с.

В.П. Горбулін,
акад. НАН України

Я.С. Яцків,
акад. НАН України

**Б.Е. ПАТОН І РОЗВИТОК
РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ТЕХНІКИ
ТА КОСМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Замість
передмови**

Пристаючи до написання цього розділу книги про Б.Е. Патона — президента НАН України, ми дозволимо собі зробити декілька загальних зауважень.

По-перше, на нашу думку, поява видатних особистостей на планеті Земля є результатом унікального поєднання їх генетичних рис. Але талановитість реалізується тільки тоді, коли наділені нею люди впродовж усього свого життя самовіддано трудяться та шліфують свої здібності. Саме такою людиною є Борис Євгенович Патон.

По-друге, неординарні, гениальні постаті народжуються чомусь у критичні (важкі) періоди історії людської цивілізації. Так і сталося в СРСР, коли у важкі післявоєнні роки з'явилася ціла плеяда талановитих учених, великих організаторів науки і виробництва.

Це прямо торкнулося і ракетно-космічної техніки, саме її розвиток привніс у наукову термінологію скромне, але надзвичайно ємне — «Головний конструктор». Ось вони: С.П. Корольов, М.К. Янгель, В.П. Глушко, М.О. Пилигін, В.М. Челомей, В.І. Кузнецов, В.П. Бармін, М.С. Рязанський. Список можна було б продовжити, але доля так розпорядилася, що визначила тісну співпрацю Національної академії наук України та особисту дружбу її президента — Бориса Євгеновича Патона з двома з них: Сергієм Павловичем Корольовим та Михайлом Кузьмичем Янгелем.

Ця співпраця вибудовувалася в різних часових координатах, різномасштабних за значимістю завданнях, але вона завжди була своєчасною і плідною. А найсуттєвіше — один раз встановлені зв'язки зберігалися і після відходу цих двох видатних постатей у вічність.

По-третє, зазвичай буває дуже складно провести роздільну лінію між багатогранною діяльністю тієї чи іншої особистості на різних напрямках її діяльності. Це повною мірою

відноситься до Б.Є. Патона — директора всесвітньо відомого Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України та президента НАН України.

Б.Є. Патон був обраний президентом НАН України (тоді АН УРСР) у період бурхливого розвитку ракетно-космічної техніки та космічних досліджень в СРСР, який характеризувався гострою політичною конкуренцією двох наддержав — США та СРСР.

Це зумовлювало безмежну концентрацію науково-технічного потенціалу й матеріальних ресурсів на вирішення завдань створення ракетно-космічної техніки. Забезпечити участь установ АН УРСР у виконанні цих масштабних планів могла тільки поява талановитого вченого і, що не менш важливо, вмілого організатора науки. Таким став Б.Є. Патон, маючи достатній досвід роботи в ІЕЗ ім. Є.О. Патона АН УРСР.

Бойові ракетно- космічні комплекси

Хронологічно не просто визначити, що було в Б.Є. Патона спочатку — чи участь у створенні бойових ракет (БР) конструкції М.К. Янгеля чи перші проекти багаторазових орбітальних космічних станцій (ОКС) конструкції С.П. Корольова.

І все-таки ми почнемо з БР, поява і потужний розвиток яких відноситься до другої половини 50-х років минулого століття.

Щоб зрозуміти специфіку цих часів, досить пригадати той факт, що через антагонізм між США та СРСР над світом нависла загроза нової війни. Маючи суттєві переваги у розвитку ракетної техніки, США прагнули закріпити своє стратегічне положення у світі. СРСР напружено шукав шляхи й способи створення систем протидії США, які вже мали ракетні бази на території Європи та Азії. Очоливши у 1954 році ОКБ-586, М.К. Янгель став основоположником нового напрямку в ракетобудуванні, який полягав у створенні БР на висококиплячих компонентах палива з автономною системою керування.

Складність цього рішення полягала в тому, що висококиплячі компоненти — вкрай агресивне середовище. Тому необхідно було не допустити в паливних магістралях дефектів навіть надзвичайно малих розмірів, оскільки дефект діаметром в долі міліметра міг призвести до зняття ракет із бойового чергування.

Слово про ІЕЗ ім. Є.О. Патона

Б.Є. Патон — керівник
української науки

Важко переоцінити роль Інститутів Академії наук України і, в першу чергу Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона, в забезпеченні герметичності бойових ракет. Ними були вирішені дві задачі — металургійна і технологічна. У результаті розв'язання першої створювалися нові матеріали й були розроблені руйнівні методи контролю, що значно підвищувало якість металу. Вирішення другого завдання забезпечило створення технологічних засобів боротьби з негерметичністю. Основну роль тут відігравала технологія зварювання.

Як підсумок — у кінці 50-х років зварювання несучих конструкцій, паливних баків, двигунів і вузлів ракет здійснювалося за допомогою аргонодугового зварювання, розробленого в ІЕЗ ім. Є.О. Патона. Водночас, його широке використання виявило ряд недоліків. Застосовувані у зварюванні електроди з присадкою оксиду торію не забезпечували стабільності дуги і, відповідно, якості зварних з'єднань. Крім того, оксид торію представляв небезпеку для здоров'я зварювальника через радіоактивність.

Тому вже у 60-х роках ІЕЗ разом з Московським електроламповим заводом приступив до роботи зі створення вольфрамових електродів з добавками рідкоземельних елементів. Як присадки використовувалися добавки лантану та ітрію. Ітрій забезпечував стабільність зварювальної дуги і стійкість електрода. Зварні шви, виконані цими електродами, відрізнялися герметичністю і міцністю. Вони використовувалися при зварюванні неповоротних стиків труб з алюмінію, нержавіючої сталі й титану.

Усе це сприяло вирішенню проблеми герметичності для першого покоління ракет КБ «Південне».

При розробці стратегічних ракет другого покоління (час перебування в заправленому стані збільшився до 5 років) виникла необхідність такої технології зварювання, при якій зварні з'єднання були б рівні за міцністю до основного металу. Дослідження показали, що найбільш ефективним способом виготовлення шпангоутів і найбільш навантажених елементів корпусів ракет є контактнo-стикове зварювання.

У 1968 р. ІЕЗ ім. Є.О. Патона залував на «Південному машинобудівному заводі» технологічне обладнання для

контактного стикового зварювання шпангоутів з пресованих, листових і пустотілих профілів. Використання цього технологічного процесу забезпечило високу точність геометричних розмірів, абсолютну герметичність і високу продуктивність.

Ці технології стали невід'ємною частиною виробництва стратегічних ракет другого покоління. Зокрема, були впроваджені унікальні машини для контактного зварювання позовжніх швів циліндричних і конічних обичайок товщиною до 31,5 мм і довжиною зварного шва до 2000 мм.

Згодом в ІЕЗ ім. Є.О. Патона разом з КБ «Південне» отримали розвиток роботи зі створення технологічних процесів дифузійного зварювання панелей з алюмінієвих сплавів для використання їх у великогабаритних вузлах адаптера головного обтічника й перехідних відсіків ракети.

Створення стратегічних ракетних комплексів третього і четвертого покоління супроводжувалося розробкою нових удосконалених процесів зварювання. Так, були розроблені, виготовлені та впроваджені установки для електронно-променевого зварювання з вакуумною камерою для зварювання великогабаритних конструкцій з алюмінієвих і титанових сплавів. Електронно-променеве зварювання використовується для виготовлення корпусів «сухих» відсіків зі сплаву АМг-6НПП, корпусів космічного апарата «Океан» з алюмінієвого сплаву АЛ-4С.

Розроблялися принципово нові способи отримання деталей з використанням енергії вибуху, зокрема виготовлення зварюванням вибухом триметалічної магістральної труби і біметалічних перехідників для з'єднання камери згоряння з паливним відсіком. Створювалися технології зварювання у твердій фазі вуглець-вуглецевих композиційних матеріалів і титанових сплавів.

Таким чином, під керівництвом Бориса Євгеновича Патона ІЕЗ ім. Є.О. Патона зробив величезний науково-технологічний внесок у створення чотирьох поколінь стратегічних ракетних комплексів розробки КБ «Південне» від ракети Р-12 до ракет Р-36М2 і РТ-23.

Із сказаного вище випливає один очевидний висновок — колективу ІЕЗ ім. Є.О. Патона та його керівникові були притаманні риси постійного пошуку нового, прагнення у стислі строки вирішити складні науково-технічні проблеми.

Було б невинно зупинитися на ролі Б.Є. Патона тільки як директора ІЕЗ ім. Є.О. Патона. У розвитку ракетно-космічної техніки брали участь також інші інститути Академії за ініціативою її президента. Вибірковий, але об'єктивний відбір дозволяє виділити наступні основні завдання, які були вирішені інститутами Академії¹ зі створення БР.

1. *Інститут проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича:*

- створення ерозійностійкого матеріалу для соплових блоків ракетних двигунів на твердому паливі на основі вольфрамowo-мідних псевдосплавів і вуглепластиків;
- розробка вуглець-вуглецевих матеріалів на основі тривимірних трикотаажних вуглеволоконистих структур;
- дослідження параметрів теплового руйнування і радіотехнічних характеристик матеріалів багатофункціональних покриттів бойових блоків з підтвердженням їх працездатності.

2. *Інститут проблем міцності ім. Г.С. Писаренка:*

- дослідження міцності й деформованості теплостійких і ерозійностійких матеріалів і сплавів на основі вольфраму, молібдену, ніобію, вуглеволоконистих наповнювачів у діапазоні температур до 3520 °С;
- розробка критеріїв міцності і несучої здатності матеріалів і елементів конструкцій, що працюють в екстремальних умовах.

3. *Інститут механіки ім. С.П. Тимошенка:*

- розробка численних методів розрахунку елементів конструкцій в умовах напружено-деформованого стану, коливань та стійкості;
- розробка методів вирішення лінійних і нелінійних крайових задач для динаміки твердого тіла з порожнинами складної геометричної форми, що містять компоненти палива.

4. *Інститут технічної механіки НАН і ДКА України:*

- дослідження проблеми нестійкості горіння в РРД позовжньої стійкості РРД, питань наближення стендових випробувань до натурних, міцності тонкостінних

¹ Тут і далі подаємо сучасні назви установ НАН України.

оболонок, розробка параметричних методів оцінювання надійності.

5. *Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б.І. Веркіна:*

- розробка та впровадження у виробництво технології підвищення піровуглецем об'ємних вуглеволоконистих структур;

- створення біметалів з ніобієвого сплаву зі сталлю для роботи при температурах до 1200 °С.

6. *Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л.М. Литвиненка:*

- дослідження процесів старіння і газовиділення неметалевих матеріалів;

- визначення енергії активації процесів старіння неметалічних матеріалів.

7. *Інститут фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського:*

- розробка безгелієвих високочутливих методів контролю локальної негерметичності агрегатів і паливних систем ракет, що дозволяють поєднати операції гідровипробувань та перевірки герметичності.

8. *Інститут проблем машинобудування ім. А.М. Підгорного:*

- розробка та впровадження методики й апаратури на основі акустичної емісії для неруйнівного контролю якості пускової мембрани в ракетних двигунах на твердому паливі.

9. *Фізико-механічний інститут ім. Г.В. Карпенка:*

- дослідження впливу циклічних навантажень та тривалого напруженого стану на герметичність зварних швів, що дозволило отримати методи розрахунку для підтвердження гарантійних термінів зберігання ампулізованих ракет.

Космічні технології

Здобутки світового рівня

12 квітня 1961 року політ Ю.О. Гагаріна започаткував еру пілотованої космонавтики. В СРСР створення та функціонування орбітальних космічних станцій (ОКС) розглядалося як магістральна дорога розвитку космонавтики, а її основа була закладена завдяки співпраці Б.Є. Патона і С.П. Корольова ще на початку 60-х років. Саме завдяки цій співпраці С.П. Корольов вирішив, що при створенні майбутніх ОКС перспективним буде виконання зварювальних робіт для

будівництва та ремонту великогабаритних конструкцій у відкритому космосі.

Подальший пріоритет у започаткуванні нового науково-технічного напрямку — космічної технології (КТ) належить Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона. Разом з ОКБ С.П. Корольова та Інститутом електродинаміки НАН України ІЕЗ ім. Є.О. Патона розробив першу комплексну програму досліджень особливостей зварювання різних металів в умовах глибокого вакууму та мікрогравітації.

Вже 16 жовтня 1969 р. в польоті «Союз-6» космонавти Г. Шонін і В. Кубасов уперше виконали експерименти з автоматичним зварюванням і різанням металу електронним променем на спеціальній установці «Вулкан». Цей експеримент, підготовлений колективом ІЕЗ під керівництвом Б.Є. Патона, ознаменував початок розвитку космічних технологій.

Перебуваючи в герметичному відсіку, космонавти дистанційно керували процесом зварювання, який відбувався в орбітальному, спеціально розгерметизованому відсіку. Аналіз доставлених на Землю зварних швів, отриманих різними методами, дозволив створити нові зразки зварювальної апаратури і розробити нові методики, які стали основою наступних технологічних експериментів на ОКС.

У цілому можна стверджувати, що ланцюжок матеріалознавчих і технологічних розробок, а також досліджень з космічної біології та медицини, виконаних на «Салюті-6», стали пріоритетними досягненнями української науки 70-х років ХХ ст.

У 1979 р. на «Салют-6» була доставлена технологічна установка «Випарювач», розроблена колективом ІЕЗ ім. Є.О. Патона для відпрацювання процесів нанесення тонкоплівкових покриттів на металеві та неметалеві прокладки методом електронно-променевого випаровування і конденсації речовини. Протягом трьох років функціонування установки було отримано понад 200 зразків різноманітних покриттів на різній основі. Експериментальний матеріал дозволив не тільки сформулювати основні принципи виконання технологічних процесів у космосі, а й розгорнути дослідження та виготовлення окремих приладів в інших напрямках космічної технології.

Крім того, на «Салюті-6» космонавти дистанційно керували розкриттям великогабаритних конструкцій рамкових антен розробки ІЕЗ, які перебували на кораблі «Прогрес». Ці експерименти були продовжені в польоті на станції «Салют-7», на якій було передбачено дооснащення сонячних батарей за допомогою монтажу додаткових панелей, встановлена нова електропіч «Кристал» для отримання чистих кристалічних матеріалів та ін.

Для виконання термінових ремонтних робіт на ОКС в ІЕЗ ім. Є.О. Патона було створено універсальний ручний електронно-променевий інструмент (УРІ). Космонавти С. Савицька та В. Джанібєков у 1984 р. за допомогою УРІ виконали низку операцій з різання, зварювання та пайки, перебуваючи у відкритому космосі на спеціально змонтованому зварювальному посту.

Аналіз робіт, виконаних С. Савицькою і В. Джанібєковим, дозволив космонавтам Л. Кизиму і В. Соловійову в 1986 р. здійснити ще складніше ручне зварювання і пайку окремих вузлів фермових конструкцій на зовнішній поверхні ОКС. Під час їхнього перебування у космосі було здійснено експеримент «Маяк» з розкриття та складання шарнірно-стрижневої конструкції довжиною 13 м. Цей експеримент вимагав від науковців з ІЕЗ НАН України розробки принципово нових методів монтажу великогабаритних космічних конструкцій у космосі (великогабаритні конструкції — це вироби, маса і розміри яких не дозволяють виводити їх на робочі орбіти за допомогою РН у повністю зібраному вигляді). Для створення й експлуатації таких конструкцій потрібно було не тільки використовувати нові види зварювання і нероз'ємного сполучення матеріалів, оптимізувати зовнішній вигляд, а й розробити нову монтажну апаратуру для їхнього виготовлення у глибокому вакуумі і безопірному просторі за умови вкрай обмежених можливостей операторів. Для відносно простих конструкцій ідеальним варіантом є їх повне виготовлення на Землі, подальше розгортання і фіксація в космосі. Для складніших і багатофункціональних великогабаритних конструкцій оптимальним є поелементне збирання конструкцій безпосередньо на орбіті і навіть виготовлення там окремих елементів. З цією метою в ІЕЗ НАНУ був виготовлений спеціальний агрегат-стапель. Він дозволяє збирати і зварювати в космосі потужні силові каркаси висотою близько 3 м і

практично необмеженої довжини, яка визначається лише запасом конструктивних елементів, котрий може поповнюватися.

Усі ці роботи в подальшому були продовжені на ОКС «Мир», на якій практично впродовж 15 років працювали космонавти та на якій українськими вченими було виконано ряд експериментів з космічної технології.

Спеціалісти ІЕЗ НАН України разом з російськими колегами розробили ферми й агрегат для розгортання в космосі системи енергозабезпечення модуля «Кристал». Ферма була базовою конструкцією подовжених сонячних батарей модуля, який був пристикований до ОКС у травні 1991 р. Після стикування модуля з ОКС за командою з Центрального командного пункту (ЦКП) сонячні батареї було повністю розкрито на довжину 15 м. У 1995 р. ферми було демонтовано і перенесено на нове місце ОКС. У 1997 р. після невдалої стиковки КА «Прогрес» з ОКС була використана аналогічна ферма, що трансформувалася, для заміни сонячних батарей на модулі «Квант», що збільшило енергетичну потужність станції. Експеримент з демонтажу сонячних батарей і заміни їх на нові було виконано спільно з американськими колегами, зокрема, сонячна батарея для наукового модуля «Квант» була доставлена екіпажем КК «Space Shuttle Atlantis».

Нові реалії 90-х років XX ст.

Розпад СРСР не тільки суттєво змінив геополітичну систему у світі, а й значною мірою вплинув на розвиток світової космонавтики — розпалася велика космічна держава. Військове протистояння у космосі вже перестало бути мотивом до планування та проведення великих космічних експериментів. Економічні негаразди в Росії та інших країнах СНД не дали їм змоги вчасно реалізувати заплановані широкомасштабні космічні проекти (наприклад, проекти серії «Спектр», «Мир-2»). Водночас Росія у співпраці з Україною та іншими державами світу продовжувала космічні дослідження Марса (невдала місія «Марс-96») та Сонця (успішна програма КОРОНАС-І), активно використовувала ОКС «Мир», у першу чергу для медико-біологічних та технологічних досліджень, на якій побувало багато російських та міжнародних екіпажів, у тому числі громадяни США.

На зміну ОКС «Мир» прийшла Міжнародна космічна станція (МКС), у створенні якої передбачалася участь України. І навіть більше – створення та функціонування Українського дослідницького модуля (УДМ) в рамках Російського сегмента МКС. Це зумовило розробку української науково-технічної програми експериментів на борту МКС. З цією метою НАН та НКА України створили Координаційний комітет з наукових досліджень та технологічних експериментів на борту орбітальних космічних станцій (ККОКС), який очолив Б.Є. Патон. ККОКС сформував пропозиції українських учених щодо проведення наукових досліджень та технологічних експериментів на борту УДМ МКС (близько 110 експериментів різноманітної тривалості і складності) за такими напрямками:

- дослідження з впливу мікрогравітації на кипіння рідкого гелію та космічних факторів на процеси втомлюваності та зношування матеріалів;
- виробництво нових унікальних матеріалів у космосі та створення спеціального електрозварювального обладнання;
- дослідження процесів кристалізації матеріалів і композитів в умовах мікрогравітації;
- дослідження деградації матеріалів і сплавів під дією космічних факторів;
- розробка методів і створення обладнання для контролю дефектності й напруженого стану зварних елементів космічних конструкцій;
- дослідження верхньої атмосфери Землі в оптичному і міліметровому діапазонах довжин хвиль;
- дослідження плазмового та газового середовища навколо великогабаритних космічних конструкцій;
- дослідження іоносфери Землі;
- дистанційне зондування поверхні та океанів Землі;
- створення орбітальної оранжереї та дослідження розвитку рослин в умовах невагомості;
- біологічні та біотехнологічні експерименти;
- дослідження впливу космічних факторів на функціонування і старіння живих організмів;
- медичний моніторинг астронавтів і біологічний контроль *in situ*;
- створення системи планування і керування експериментами на борту МКС.

Доля так розпорядилася, що УДМ не вдалося створити. Тому деякі із запропонованих експериментів реалізуються зараз на російському сегменті МКС.

Б.Є. Патон – керманч
української науки

Діяльність Б.Є. Патона не обмежувалася тільки матеріалознавчими й технічними розробками у космічній галузі. Він активно підтримував та сприяв розвитку космічних досліджень з проблем біології та медицини, дистанційного зондування Землі, позаатмосферної астрономії тощо.

Перша серія експериментів з космічної біології і медицини – впливу мікрогравітації і радіації на живі організми – була виконана ще в перші роки розвитку практичної космонавтики на борту ШСЗ (біосупутники серії «Космос»), КК серії «Восток», «Восход», «Зонд» та «Союз».

Але найбільш ефективними стали експерименти на ОКС «Салют», особливо під час довготривалих експедицій. Ці експерименти стимулювали розвиток клітинної біотехнології, гравітаційної та радіаційної біології, дослідження з функціонування екосистем, пребіотичного синтезу (вивчення походження та ранньої еволюції життя на планеті). Об'єктами космічної біології були різні за складністю організми – бактерії, найпростіші, гриби, нижчі та вищі рослини, комахи, земноводні, риби, птахи, ссавці *in vivo* та *in vitro*. За допомогою багатофункціональної медичної апаратури досліджувався вплив космічних чинників на працездатність і психологічну адаптацію космонавтів та фізіологічні процеси, які відбуваються в організмі людини під час польоту. Вагомий внесок у розробку і виконання радянської програми з космічної біології та медицини належить Інституту медико-біологічних проблем АМН СРСР під керівництвом О.Г. Газенка у співпраці з академічними установами України.

В Україні піонерами в цій новій галузі досліджень стали вчені з Інституту фізіології ім. О.О. Богомольця під керівництвом В.А. Кордюма, а пізніше науковці Інституту молекулярної біології і генетики та Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, якими були запропоновані перші експерименти з біології рослин у космосі. Починаючи з 1974 р., біологічні дослідження українських учених набувають систематичного характеру.

У 1975 р. проводились експерименти «Ріст мікроорганізмів» за радянсько-американською програмою «Союз-

Космічні дослідження

Аполлон», а вже на ОКС «Салют-6» була організована серія експериментів, підготовлених групою науковців з різних установ під керівництвом Є.Л. Кордюм. Були виконані різноманітні дослідження з використанням бактерій, вищих рослин, культур клітин і тканин, у тому числі перспективний радянсько-чехословацький експеримент «Хлорела» (1976 р., отримання кількох поколінь водорості, яку космонавти можуть використовувати для харчування) та радянсько-в'єтнамський експеримент «Азола». Унікальний експеримент було виконано в 1981 р. — уперше в умовах космічного польоту зацвіли рослини резушки (*Arabidopsis*), від насіння до насіння нового покоління якої проходить 40–45 діб. Спеціалісти Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України підготували на ОКС «Салют» оригінальні експерименти з орхідеями (ріст, розвиток, анатомічна будова листків, вміст фітогормонів) та запровадили використання орхідей як елементу дизайну кабіни космонавтів КК; вирішальна роль у постановці цих експериментів належить Т.М. Черевченко. Українські вчені вперше застосували електронно-мікроскопічний метод біологічних досліджень в умовах космічного польоту. Їм належить пріоритет у відкритті гравічутливості рослинної клітини та встановленні загальних закономірностей біологічних ефектів мікрогравітації на рівні клітини та організму в цілому, у тому числі була виявлена тенденція до прискорення росту і диференціювання клітин в орбітальних умовах, яка веде до завчасного старіння та скорочення онтогенезу організму.

Результати біологічних експериментів, які проводилися українськими вченими на ОКС серії «Салют», ввели Україну на початку 90-х років до числа світових лідерів з комплексного дослідження біології клітин в умовах космічного польоту. Згодом ці експерименти були продовжені першим космонавтом України Леонідом Каденюком на борту КА «Спейс Шатл».

У ході польоту протягом 16 днів ним було проведено експерименти в галузі космічної біології, а саме: вивчення процесів розвитку рослин як одного з елементів систем життєзабезпечення майбутніх довготривалих пілотованих місій. Комплекс біологічних досліджень за участю українського космонавта розроблено в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. У цих експериментах та-

кож брали участь інші інститути НАН України, університети США та космічний центр імені Джона Кеннеді. За спільною американсько-українською освітньою програмою проведено цікавий експеримент зі штучним запиленням та фіксацією на орбіті запилених квіток швидкоростучих рослин. Коли Леонід Каденюк проводив ці дослідження у космосі, учні в Україні та США виконували їх на Землі. Можливо, серед них були й ті, хто у XXI сторіччі примножить космічну славу України.

Подальші кроки з розвитку космічної біології ми пов'язуємо з виконанням низки експериментів на борту МКС.

Крім біологічних експериментів, установи НАН України брали активну участь у здійсненні космічних досліджень планети Венера (КА «Венера»), Сонця (КА «Корона-С»), комети Галлея (КА «Вега») та ін.

У 1995 р. Україна запустила перший власний космічний апарат «Січ-1», який призначався для дистанційного зондування Землі: спостережень динаміки процесів в атмосфері, на океанічній поверхні, на суші і під кригою. Робота проводилась в інтересах сільського господарства та охорони навколишнього середовища. На КА «Січ» було встановлено унікальний радіолокатор бічного огляду з шириною смуги огляду 450 км розробки Центру радіофізичного зондування Землі ім. А.І. Калмикова НАН і НКА України. У створенні першого українського супутника взяли участь КБ «Південне» та ВО «Південмаш», інститути й установи НАН України та інших відомств. Зараз на орбіті знаходиться другий КА «Січ-2» з метою виконання дистанційного зондування Землі та проведення досліджень навколоземного космічного простору.

Нинішнє покоління стало свідком величезних здобутків у космічній галузі. У найближчі роки космічні апарати НАСА, ЄКА, Росії, Японії, Китаю, України та інших країн виконуватимуть свої місії з дослідження таємниць Всесвіту та сприятимуть науково-технічному прогресу земної цивілізації. Втілення в життя цих задумів вимагатиме розробок нових РН та КА, створення новітньої наземної космічної інфраструктури, нових матеріалів, космічних технологій та засобів передачі інформації, залучення до космічних досліджень нового покоління фахівців, спроможних не тільки

здійснювати ці проекти, а й вміти якісно використовувати нові дані у своїх наукових пошуках.

Президент НАН України та голова Ради з космічних досліджень НАН України Б.Е. Патон уважно стежить за успіхами світової космонавтики, докладає зусиль до розвитку космічних досліджень в Україні та налагодження плідної міжнародної співпраці у цій сфері.

Космічні дослідження були і будуть важливим елементом прогресу науки, починаючи з вивчення Землі й тіл Сонячної системи та завершуючи вивченням безмежного Всесвіту.

Космічні апарати прикладного призначення забезпечують людство каналами теле- та радіозв'язку, метеопрогнозами, несуть навігаційну службу та допомагають уникати надзвичайних ситуацій.

Будучи свідками плідної міжнародної співпраці у космосі, люди будуть відчувати потребу знайти спільну мову та зберегти нашу унікальну планету Земля.

Дослідження та освоєння космосу стало невід'ємною частиною життя на нашій планеті. І в цьому є вагомий внесок НАН України, очолюваної Борисом Євгеновичем Патоном.

В.П. Горбулін,
акад. НАН України
Я.С. Яцків,
акад. НАН України

Б.Е. ПАТОН И РАЗВИТИЕ РАКЕТНО-КОСМИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ И КОСМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Вместо
предисловия

Приступая к написанию этой главы книги о Б.Е. Патоне — президенте НАН Украины, мы позволим себе сделать несколько общих замечаний.

Во-первых, по нашему мнению, появление выдающихся личностей на планете Земля является результатом уникального сочетания их генетических черт. Но талантливость реализуется только тогда, когда наделенные ею люди на протяжении всей своей жизни самоотверженно трудятся и шлифуют свои способности. Именно таким человеком является Борис Евгеньевич Патон.

Во-вторых, неординарные, гениальные личности рождаются почему-то в критические (тяжелые) периоды истории человеческой цивилизации. Так и произошло в СССР, когда в трудные послевоенные годы появилась целая плеяда талантливых ученых, крупных организаторов науки и производства.

Это прямо коснулось и ракетно-космической техники, именно ее развитие привнесло в научную терминологию скромное, но чрезвычайно емкое — «Главный конструктор». Вот они: С.П. Королев, М.К. Янгель, В.П. Глушко, Н.А. Пилотин, В.Н. Челомей, В.И. Кузнецов, В.П. Бармин, М.С. Рязанский. Список можно было бы продолжить, но судьба так распорядилась, что определила тесное сотрудничество Национальной академии наук Украины и личную дружбу ее президента — Бориса Евгеньевича Патона с двумя из них: Сергеем Павловичем Королевым и Михаилом Кузьмичом Янгелем.

Это сотрудничество выстраивалось в разных временных координатах, разномасштабных по значимости задачам, но оно всегда было своевременным и плодотворным. А самое существенное — однажды установленные связи сохранились и после ухода двух выдающихся фигур в вечность.

В-третьих, обычно бывает очень сложно провести разделительную черту между многогранной деятельностью той или иной личности на различных направлениях ее деятельности. Это в полной мере относится к Б.Е. Патону — директору всемирно известного Института электросварки им. Е.О. Патона НАН Украины и президенту НАН Украины.

Б.Е. Патон был избран президентом НАН Украины (тогда АН УССР) в период бурного развития ракетно-космической техники и космических исследований в СССР, который характеризовался острой политической конкуренцией двух сверхдержав — США и СССР.

Это обуславливало безграничную концентрацию научно-технического потенциала и материальных ресурсов на решение задач создания ракетно-космической техники. Обеспечить участие учреждений АН УССР в выполнении этих масштабных планов могло только появление талантливого ученого и, что немаловажно, умелого организатора науки. Таким стал Б.Е. Патон, имея достаточный опыт работы в ИЭС им. Е.О. Патона АН УССР.

Боевые ракетно-космические комплексы

Хронологически не просто определить, что было у Б.Е. Патона сначала — участие в создании боевых ракет (БР) конструкции М.К. Янгеля или первые проекты многообразных орбитальных космических станции (ОКС) конструкции С.П. Королева.

И все же мы начнем с БР, появление и мощное развитие которых относится ко второй половине 50-х годов прошлого века.

Чтобы понять специфику этих времен, достаточно вспомнить тот факт, что вследствие антагонизма между США и СССР над миром нависла угроза новой войны. Имея существенные преимущества в развитии ракетной техники, США стремились закрепить своё стратегическое положение в мире. СССР напряженно искал пути и способы создания систем противовеса США, которые уже имели ракетные базы на территории Европы и Азии. Возглавив в 1954 году ОКБ-586, М.К. Янгель стал основоположником нового направления в ракетостроении, которое заключалось в создании БР на высококипящих компонентах топлива с автономной системой управления.

Сложность этого решения заключалась в том, что высококипящие компоненты — крайне агрессивная среда. Поэтому необходимо было не допустить в топливных магистралях дефектов даже чрезвычайно малых размеров, поскольку дефект диаметром в доли миллиметра мог привести к снятию ракет с боевого дежурства.

Слово об ИЭС им. Е.О. Патона

Трудно переоценить роль институтов Академии наук Украины и, в первую очередь Института электросварки им. Е.О. Патона, в обеспечении герметичности боевых ракет. Ими были решены две задачи — металлургическая и технологическая. В результате решения первой создавались новые материалы и были разработаны неразрушающие методы контроля, что значительно повышало качество металла. Решение второй задачи обеспечило создание технологических средств борьбы с негерметичностью. Основную роль здесь играла технология сварки.

Как итог — в конце 50-х годов сварка несущих конструкций, топливных баков, двигателей и узлов ракет осуществлялась с помощью аргодуговой сварки, разработанной в ИЭС им. Е.О. Патона. В то же время, ее широкое использование выявило ряд недостатков. Применяемые в сварке электроды с присадкой оксида тория не обеспечивали стабильности дуги и, соответственно, качества сварных соединений. Кроме того, оксид тория представлял опасность для здоровья сварщика из-за радиоактивности.

Поэтому уже в 60-х годах ИЭС вместе с Московским электроламповым заводом приступил к работе по созданию вольфрамовых электродов с добавками редкоземельных элементов. В качестве присадки использовались добавки лантана и иттрия. Итрий обеспечивал стабильность сварочной дуги и устойчивость электрода. Сварные швы, выполненные этими электродами, отличались герметичностью и прочностью. Они использовались при сварке неповоротных стыков труб из алюминия, нержавеющей стали и титана.

Все это способствовало решению проблемы герметичности для первого поколения ракет КБ «Южное».

При разработке стратегических ракет второго поколения (время пребывания в запрограммированном состоянии увели-

чилось до 5 лет) возникла необходимость такой технологии сварки, при которой сварные соединения были бы равны по прочности основному металлу. Исследования показали, что самым эффективным способом изготовления шпангоутов и наиболее нагруженных элементов корпусов ракет является контактно-стыковая сварка.

В 1968 г. ИЭС им. Е.О. Патона ввел в строй на «Южном машиностроительном заводе» технологическое оборудование для контактно-стыковой сварки шпангоутов из прессованных, листовых и пустотелых профилей. Использование этого технологического процесса обеспечило высокую точность геометрических размеров, абсолютную герметичность и высокую производительность.

Эти технологии стали неотъемлемой частью производства стратегических ракет второго поколения. В частности, были внедрены уникальные машины для контактной сварки продольных швов цилиндрических и конических обечаек толщиной до 31,5 мм и длиной сварного шва до 2000 мм.

Впоследствии в ИЭС им. Е.О. Патона совместно с КБ «Южное» получили развитие работы по созданию технологических процессов диффузионной сварки панелей из алюминиевых сплавов для использования в крупногабаритных узлах адаптера головного обтекателя и переходных отсеков ракеты.

Создание стратегических ракетных комплексов третьего и четвертого поколений сопровождалось разработкой новых усовершенствованных процессов сварки. Так, были разработаны, изготовлены и внедрены установки для электронно-лучевой сварки с вакуумной камерой для сварки крупногабаритных конструкций из алюминиевых и титановых сплавов. Электронно-лучевая сварка используется для изготовления корпусов «сухих» отсеков из сплава АМг-6НПП, корпуса космического аппарата «Океан» из алюминиевого сплава АЛ-4С.

Разрабатывались принципиально новые способы получения деталей с использованием энергии взрыва, в частности изготовление сваркой взрывом триметаллической магистральной трубы и биметаллических переходников для подключения камеры сгорания с топливным отсеком. Создавались технологии сварки в твердой фазе углерод-

углеродных композиционных материалов и титановых сплавов.

Таким образом, под руководством Бориса Евгеньевича Патона ИЭС им. Е.О. Патона внес огромный научно-технологический вклад в создание четырех поколений стратегических ракетных комплексов разработки КБ «Южное» от ракеты Р-12 до ракет Р-36М2 и РТ-23.

Из сказанного выше следует один очевидный вывод — коллективу ИЭС им. Е.О. Патона и его руководителю были присущи черты постоянного поиска нового, стремление в кратчайшие сроки решить сложные научно-технические проблемы.

Слово об АН УССР

Было бы неоправданно остановиться на роли Б.Е. Патона только как директора ИЭС им. Е.О. Патона. В развитии ракетно-космической техники принимали участие и другие институты Академии по инициативе ее президента. Выборочный, но объективный отбор позволяет выделить следующие основные задачи, которые были решены институтами Академии¹ по созданию БР.

1. *Институт проблем материаловедения им. И.М. Францевича:*

- создание эрозионностойкого материала для сопловых блоков ракетных двигателей на твердом топливе на основе вольфрамово-медных псевдосплавов и углепластиков;
- разработка углерод-углеродных материалов на основе трехмерных трикотажных углеволокнистых структур;
- исследование параметров теплового разрушения и радиотехнических характеристик материалов многофункциональных покрытий боевых блоков с подтверждением их работоспособности.

2. *Институт проблем прочности им. Г.С. Писаренко:*

- исследование прочности и деформации теплоустойчивых и эрозионностойких материалов и сплавов на основе вольфрама, молибдена, ниобия, углеволокнистых наполнителей в диапазоне температур до 3520 °С;

¹ Здесь и далее приводим современные названия учреждений НАН Украины.

- разработка критериев прочности и несущей способности материалов и элементов конструкций, работающих в экстремальных условиях.

3. *Институт механики им. С.П. Тимошенко:*

- разработка многочисленных методов расчета элементов конструкций в условиях напряженно-деформированного состояния, колебаний и устойчивости;
- разработка методов решения линейных и нелинейных краевых задач для динамики твердого тела с полостями сложной формы, содержащих компоненты топлива.

4. *Институт технической механики НАН и НКА Украины:*

- исследование проблемы неустойчивости горения в ЖРД, продольной устойчивости ЖРД, вопросов приближения стендовых испытаний к натурным, прочности тонкостенных оболочек, разработка параметрических методов оценки надежности.

5. *Физико-технический институт низких температур им. Б.И. Веркина:*

- разработка и внедрение в производство технологии повышения пироуглеродом объемных углеволоконистых структур;
- создание биметаллов из ниобиевых сплавов со сталью для работы при температурах до 1200 °С.

6. *Институт физико-органической химии и углеродной химии им. Л.М. Литвиненко:*

- исследование процессов старения и газовыделения неметаллических материалов;
- определение энергии активации процессов старения неметаллических материалов.

7. *Институт физической химии им. Л.В. Писаржевского:*

- разработка безгелиевых высокочувствительных методов контроля локальной негерметичности агрегатов и топливных систем ракет, позволяющих совместить операции гидроиспытаний и проверки герметичности.

8. *Институт проблем машиностроения им. А.Н. Подгорного:*

- разработка и внедрение методики и аппаратуры на основе акустической эмиссии для неразрушающего кон-

троля качества пусковой мембраны в ракетных двигателях на твердом топливе.

9. *Физико-механический институт им. Г.В. Карпенко:*

- исследование влияния циклических нагрузок и длительного напряженного состояния на герметичность сварных швов, что позволило получить методы расчета для подтверждения гарантийных сроков хранения ампулизованных ракет.

Достижения мирового уровня

12 апреля 1961 года полет Ю.А. Гагарина положил начало эре пилотируемой космонавтики. В СССР создание и функционирование орбитальных космических станций (ОКС) рассматривалось как магистральная дорога развития космонавтики, а ее основа была заложена благодаря сотрудничеству Б.Е. Патона и С.П. Королева еще в начале 60-х годов. Именно благодаря этому сотрудничеству С.П. Королев решил, что при создании будущих ОКС перспективным будет выполнение сварочных работ для строительства и ремонта крупногабаритных конструкций в открытом космосе.

Дальнейший приоритет в учреждении нового научно-технического направления — космической технологии (КТ) принадлежит Институту электросварки им. Е.О. Патона. Вместе с ОКБ С.П. Королева и Институтом электродинамики НАН Украины ИЭС им. Е.О. Патона разработал первую комплексную программу исследований особенностей сварки различных металлов в условиях глубокого вакуума и микрогравитации.

Уже 16 октября 1969 г. в полете «Союз-6» космонавты Г. Шонин и В. Кубасов впервые выполнили эксперименты с автоматической сваркой и резкой металла электронным лучом на специальной установке «Вулкан». Этот эксперимент, подготовленный коллективом ИЭС под руководством Б.Е. Патона, ознаменовал начало развития космических технологий.

Находясь в герметичном отсеке, космонавты дистанционно управляли процессом сварки, который проходил в орбитальном, специально разгерметизированном отсеке. Анализ доставленных на Землю сварных швов, полученных

**Космические
технологии**

различными методами, позволил создать новые образцы сварочной аппаратуры и разработать новые методики, которые легли в основу последующих технологических экспериментов на ОКС.

В целом можно утверждать, что материаловедческие и технологические разработки, а также исследования по космической биологии и медицине, выполненные на «Салюте-6», стали приоритетными достижениями украинской науки 70-х годов XX в.

В 1979 г. на «Салют-6» была доставлена технологическая установка «Испаритель», разработанная коллективом ИЭС им. Е.О. Патона для отработки процессов нанесения тонкопленочных покрытий на металлические и неметаллические прокладки методом электронно-лучевого испарения и конденсации вещества. В течение трех лет функционирования установки было получено более 200 образцов разнообразных покрытий на различной основе. Экспериментальный материал позволил не только сформулировать основные принципы выполнения технологических процессов в космосе, но и развернуть исследования и изготовление отдельных приборов в других направлениях космической технологии.

Кроме того, на «Салюте-6» космонавты дистанционно управляли раскрытием крупногабаритных конструкций рамочных антенн разработки ИЭС, находившихся на корабле «Прогресс». Эти эксперименты были продолжены в полете на станции «Салют-7», на которой было предусмотрено дооснащение солнечных батарей с помощью монтажа дополнительных панелей, установлена новая электропечь «Кристалл» для получения чистых кристаллических материалов и др.

Для выполнения срочных ремонтных работ на ОКС в ИЭС им. Е.О. Патона был создан универсальный ручной электронно-лучевой инструмент (УРИ). Космонавты С. Савицкая и В. Джанибеков в 1984 г. с помощью УРИ выполнили ряд операций по резке, сварке и пайке, находясь в открытом космосе на специально смонтированном сварочном посту.

Анализ работ, выполненных С. Савицкой и В. Джанибековым, позволил космонавтам Л. Кизиму и В. Соловьеву в 1986 г. осуществить еще более сложную ручную сварку и пайку отдельных узлов фермовых конструкций на внешней

поверхности ОКС. Во время их пребывания в космосе был осуществлен эксперимент «Маяк» по раскрытию и складыванию шарнирно-стержневой конструкции длиной 13 м. Этот эксперимент требовал от ученых ИЭС НАН Украины разработки принципиально новых методов монтажа крупногабаритных космических конструкций в космосе (крупногабаритные конструкции — это изделия, масса и размеры которых не позволяют выводить их на орбиты с помощью РН в полностью собранном виде). Для создания и эксплуатации таких конструкций необходимо было не только использовать новые виды сварки и неразъемных соединений, оптимизировать внешний вид, но и разработать новую монтажную аппаратуру для их изготовления в глубоком вакууме и безопорном пространстве при условии крайне ограниченных возможностей операторов. Для относительно простых конструкций идеальным вариантом является их полное изготовление на Земле, дальнейшее развертывание и фиксация в космосе. Для более сложных и многофункциональных крупногабаритных конструкций оптимальным вариантом является позлементная сборка конструкции непосредственно на орбите и даже изготовление там отдельных элементов. С этой целью в ИЭС НАН Украины был изготовлен специальный агрегат-стapelь. Он позволяет собирать и сваривать в космосе мощные силовые каркасы высотой около 3 м, практически неограниченной длины, определяющейся лишь запасом конструктивных элементов, который может пополняться.

Все эти работы в дальнейшем были продолжены на ОКС «Мир», где практически на протяжении 15 лет работали космонавты и на которой украинскими учеными был выполнен ряд экспериментов по космическим технологиям.

Специалисты ИЭС НАН Украины совместно с российскими коллегами разработали фермы и агрегат для развертывания в космосе системы энергообеспечения модуля «Кристалл». Ферма была базовой конструкцией удлиненных солнечных батарей модуля, который был состыкован с ОКС в мае 1991 г. После стыковки модуля с ОКС по команде с Центрального командного пункта (ЦКП) солнечные батареи были полностью раскрыты на длину 15 м. В 1995 г. фермы были демонтированы и перенесены на новое место ОКС. В 1997 г. после неудачной стыковки

КА «Прогресс» с ОКС была использована аналогичная трансформирующаяся ферма для замены солнечных батарей на модуле «Квант», что увеличило энергетическую мощность станции. Эксперимент по демонтажу солнечных батарей и замене их на новые был выполнен совместно с американскими коллегами, в частности солнечная батарея для научного модуля «Квант» была доставлена экипажем КК «Space Shuttle Atlantis».

Новые реалии 90-х годов XX в.

Распад СССР не только существенно изменил геополитическую систему в мире, но и в значительной степени повлиял на развитие мировой космонавтики — распалась великая космическая держава. Военное противостояние в космосе уже перестало быть мотивом планирования и проведения крупных космических экспериментов. Экономические неурядицы в России и других странах СНГ не дали им возможности вовремя реализовать запланированные широкомасштабные космические проекты (например, проекты серии «Спектр», «Мир-2»). В то же время Россия в сотрудничестве с Украиной и другими государствами мира продолжала космические исследования Марса (неудачная миссия «Марс-96») и Солнца (успешная программа КОРОНАС-1), активно использовала ОКС «Мир», в первую очередь для медико-биологических и технологических исследований, на которой побывало много российских и международных экипажей, в том числе и граждане США.

На смену ОКС «Мир» пришла Международная космическая станция (МКС), в создании которой предполагалось участие Украины. И даже больше — создание и функционирование Украинского исследовательского модуля (УИМ) в рамках Российского сегмента МКС. Это обусловило разработку украинской научно-технической программы экспериментов на борту МКС. С этой целью НАН и НКА Украины создали Координационный комитет по научным исследованиям и технологическим экспериментам на борту орбитальных космических станций (ККОКС), который возглавил Б.Е. Патон. ККОКС сформировал предложения украинских ученых по проведению научных исследований и технологических экспериментов на борту УИМ МКС

(около 110 экспериментов различной продолжительности и сложности) по следующим направлениям:

- исследования по воздействию микрогравитации на кипение жидкого гелия и космических факторов на процессы усталости и износ материалов;
- производство новых уникальных материалов в космосе и создание специального электросварочного оборудования;
- исследование процессов кристаллизации материалов и композитов в условиях микрогравитации;
- исследование деградации материалов и сплавов под действием космических факторов;
- разработка методов и создание оборудования для контроля дефектности и напряженного состояния сварных элементов космических конструкций;
- исследования верхней атмосферы Земли в оптическом и миллиметровом диапазонах длин волн;
- исследование плазменной и газовой среды вокруг крупногабаритных космических конструкций;
- исследование ионосферы Земли;
- дистанционное зондирование поверхности и океанов Земли;
- создание орбитальной оранжереи и исследование развития растений в условиях невесомости;
- биологические и биотехнологические эксперименты;
- исследование влияния космических факторов на функционирование и старение живых организмов;
- медицинский мониторинг астронавтов и биологический контроль *in situ*;
- создание системы планирования и управления экспериментами на борту МКС.

Судьба так распорядилась, что УИМ не удалось создать. Поэтому некоторые из предложенных экспериментов реализуются сейчас на российском сегменте МКС.

Деятельность Б.Е. Патона не ограничивалась только материаловедческими и техническими разработками в космической отрасли. Он активно поддерживал и способствовал развитию космических исследований по проблемам биологии и медицины, дистанционного зондирования Земли, внеатмосферной астрономии и т. п.

Первая серия экспериментов по космической биологии и медицине — влияние микрогравитации и радиации на живые организмы — была выполнена еще в первые годы развития практической космонавтики на борту ИСЗ (биоспутника серии «Космос»), КК серии «Восток», «Восход», «Зонд» и «Союз».

Но наиболее эффективными стали эксперименты на ОКС «Салют», особенно во время длительных экспедиций. Эти эксперименты стимулировали развитие клеточной биотехнологии, гравитационной и радиационной биологии, исследования по функционированию экосистем, пребиотического синтеза (изучение происхождения и ранней эволюции жизни на планете). Объектами космической биологии были разные по сложности организмы — бактерии, простейшие, грибы, низшие и высшие растения, насекомые, земноводные, рыбы, птицы, млекопитающие *in vivo* и *in vitro*. С помощью многофункциональной медицинской аппаратуры исследовалось влияние космических факторов на работоспособность и психологическую адаптацию космонавтов, а также физиологические процессы, проходящие в организме человека во время полета. Весомый вклад в разработку и выполнение советской программы по космической биологии и медицине принадлежит Институту медико-биологических проблем АМН СССР под руководством О.Г. Газенко в сотрудничестве с академическими учреждениями Украины.

В Украине пионерами в этой новой области исследований стали ученые из Института физиологии им. А.А. Богомольца под руководством В.А. Кордюма, а позже ученые Института молекулярной биологии и генетики и Института ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, которыми были предложены первые эксперименты по биологии растений в космосе. Начиная с 1974 г., биологические исследования украинских ученых приобретают систематический характер.

В 1975 г. велись эксперименты «Рост микроорганизмов» по советско-американской программе «Союз-Аполлон», а уже на ОКС «Салют-6» была организована серия экспериментов, подготовленных группой ученых из разных учреждений под руководством Е.Л. Кордюм. Были выполнены разнообразные исследования с использованием

бактерий, высших растений, культур клеток и тканей, в том числе перспективный советско-чехословацкий эксперимент «Хлорелла» (1976 г., получение нескольких поколений водоросли, которую космонавты могут использовать для питания) и советско-вьетнамский эксперимент «Азоло». Уникальный эксперимент был выполнен в 1981 г. — впервые в условиях космического полета зацвели растения резушки (*Arabidopsis*), от семян до семян нового поколения которой проходит 40–45 суток. Специалисты Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины подготовили на ОКС «Салют» оригинальные эксперименты с орхидеями (рост, развитие, анатомическое строение листьев, содержание фитогормонов) и ввели использование орхидей как элемент дизайна кабины космонавтов КК; решающая роль в постановке этих экспериментов принадлежит Т.М. Черевченко. Украинские ученые впервые применили электронно-микроскопический метод биологических исследований в условиях космического полета. Им принадлежит приоритет в открытии гравитационной чувствительности растительной клетки и установлении общих закономерностей биологических эффектов микрогравитации на уровне клетки и организма в целом, в том числе была выявлена тенденция к ускорению роста и дифференцировки клеток в орбитальных условиях, ведущая к преждевременному старению и сокращению онтогенеза организма.

Результаты биологических экспериментов, проводившихся украинскими учеными на ОКС серии «Салют», вывели Украину в начале 90-х годов в число мировых лидеров по комплексному исследованию биологии клеток в условиях космического полета. Впоследствии эти эксперименты были продолжены первым космонавтом Украины Леонидом Каденюком на борту КА «Спейс Шаттл».

В ходе полета в течение 16 дней им были проведены эксперименты в области космической биологии, а именно: изучение процессов развития растений как одного из элементов систем жизнеобеспечения будущих долговременных пилотируемых миссий. Комплекс биологических исследований с участием украинского космонавта разработан в Институте ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины. В этих экспериментах участвовали и другие институты

НАН Украины, университеты США и космический центр имени Джона Кеннеди. В рамках совместной американо-украинской образовательной программы проведен интересный эксперимент по искусственному опылению и фиксации на орбите опыленных цветков быстрорастущих растений. Когда Леонид Каденюк проводил эти исследования в космосе, учащиеся в Украине и США выполняли их на Земле. Возможно, среди них были и те, кто в XXI веке приумножит космическую славу Украины.

Дальнейшие шаги в развитии космической биологии мы связываем с выполнением ряда экспериментов на борту МКС.

Кроме биологических экспериментов, учреждения НАН Украины принимали активное участие в осуществлении космических исследований планеты Венера (КА «Венера»), Солнца (КА «Коронас»), кометы Галлея (КА «Вега») и др.

В 1995 г. Украина запустила первый собственный космический аппарат «Сич-1», который предназначался для дистанционного зондирования Земли: наблюдений динамики процессов в атмосфере, на океанической поверхности, на суше и подо льдом. Работа проводилась в интересах сельского хозяйства и охраны окружающей среды. На КА «Сич» был установлен уникальный радиолокатор бокового обзора с шириной полосы обзора 450 км разработки Центра радиофизического зондирования Земли им. А.И. Калмыкова НАН и НКА Украины. В создании первого украинского спутника приняли участие КБ «Южное» и ПО «Южмаш», институты и учреждения НАН Украины и других ведомств. Сейчас на орбите находится второй КА «Сич-2» с целью выполнения дистанционного зондирования Земли и проведения исследований околоземного космического пространства.

Вместо послесловия

Нынешнее поколение стало свидетелем огромных достижений в космической области. В ближайшие годы космические аппараты НАСА, ЕКА, России, Японии, Китая, Украины и других стран будут выполнять свои миссии по исследованию тайн Вселенной, и способствовать научно-техническому прогрессу земной цивилизации. Претворение в жизнь этих замыслов потребует разработки новых ракетносителей и космических аппаратов, создания

новой наземной космической инфраструктуры, новых материалов, космических технологий и средств передачи информации, привлечения к космическим исследованиям нового поколения специалистов, способных не только осуществлять эти проекты, но и уметь качественно использовать новые данные в своих научных поисках.

Президент НАН Украины и Председатель Совета по космическим исследованиям НАН Украины Б.Е. Патон внимательно следит за успехами мировой космонавтики, прилагает усилия к развитию космических исследований в Украине и налаживанию плодотворного международного сотрудничества в этой сфере.

Космические исследования были и будут важным элементом прогресса науки, начиная с изучения Земли и тел Солнечной системы и заканчивая изучением безграничной Вселенной.

Космические аппараты прикладного назначения обеспечивают человечество каналами теле- и радиосвязи, метеопрогнозами, несут навигационную службу и помогают избегать чрезвычайных ситуаций.

Являясь свидетелями плодотворного международного сотрудничества в космосе, люди будут испытывать потребность найти общий язык и сохранить нашу уникальную планету Земля.

Исследование и освоение космоса стало неотъемлемой частью жизни на нашей планете. И в этом есть весомый вклад Национальной академии наук Украины, возглавляемой Борисом Евгеньевичем Патоном.

Б.Є. ПАТОН ЯК ДЕРЖАВНИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

 Борис Євгенович Патон — особистість, у якій органічно переплелися три іпостасі: ученого, державного і громадського діяча. Особливістю цього сплаву є те, що він базується на потужному інтелектуальному потенціалі, науковому знанні широкого міждисциплінарного діапазону. Фундаментальна наука задала йому масштабний погляд на проблеми державного й суспільного життя, сформувала в нього далекоглядне стратегічне мислення.

Ніколи не посідаючи офіційних урядових посад, Б.Є. Патон давно став загальноновизнаним державним діячем за сутністю своєї роботи. Головним у його ініціативах, що надавало їм державних параметрів і соціальної значущості, було невичерпне прагнення просувати науку в першооснови державних рішень у галузі технічного, технологічного процесу, виробництва, економіки, розвитку культури. Тут Борис Євгенович дотримувався і дотримується класичного благородного принципу справжніх учених, що ставили за мету озброїти правителів і простих людей науковими знаннями, бо «знання — сила», що абсолютно правильно.

Уперше в повному обсязі, як мовиться, Б.Є. Патон постав перед науковою громадськістю як діяч, який оперує ідеями і програмами загальнодержавного характеру, у доповіді 12 червня 1963 р., через рік після обрання президентом Академії, на загальних зборах АН УРСР, де розглядалися заходи щодо поліпшення роботи академічної спільноти¹. Визначено завдання з концентрації дослідницьких зусиль на проривних напрямках, необхідних для розвитку науково-технічного прогресу, переозброєння виробництва, збагачення соціокультурної сфери, за-

¹ Доповіді АН УРСР. — 1963. — № 7. — С. 841–851.

тверджено відповідну цим цілям нову структуру Академії, основні риси якої виявилися ефективними й досі, прийнято новий Статут Академії, що став базовою моделлю для всіх наступних його модифікацій, запропоновано дієві механізми взаємозв'язків Академії з владою, виробничими підприємствами, союзною, республіканськими, зарубіжними академіями наук. Діалектика патонівських нововведень полягала в тому, що неурядова організація — академія — набула повноцінного державного статусу, зберігши при цьому внутрішню самостійність. Виникли можливості для формування розгалуженої національної наукової системи, які під керівництвом Академії та її президента були реалізовані в наступні два десятиліття.

Викладена Борисом Євгеновичем у зазначеній доповіді думка, що найпершим обов'язком Академії є своєчасна постановка перед владою «питань про нові шляхи технічного прогресу»², стала для Академії і його самого постійною настановою на породження ініціатив державного рівня.

Серед перших і найзначущіших патонівських ініціатив такого плану була програма розвитку зварювальної справи в СРСР. Ця програма була схвалена в червні 1958 р. спільною постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше впровадження у виробництво зварювальної техніки». Виконання цієї програми було поставлено на системну основу. Як зазначають академіки І.К. Походня і В.К. Лебедев, у подальшому було прийнято ще ряд таких постанов, «виконання яких визначило розвиток зварювальної науки і техніки в другій половині ХХ ст. не тільки в СРСР, а й у ряді зарубіжних країн. Радянський Союз став провідною країною світу в галузі зварювання, а американські вчені назвали Київ столицею зварювальників світу»³.

Як творець і організатор масового впровадження високих технологій Борис Євгенович завжди підкреслював необхідність усвідомлення на державному рівні важливості технологічного чинника в житті суспільства. Хоча поняття «технологічного укладу» у нас в широкий науковий обіг увійшло нещодавно, і соціальні прориви стали пов'язуватися

² Доповіді АН УРСР. — 1963. — № 7. — С. 849.

³ Походня І.К., Лебедев В.К. Жизненный и творческий путь Бориса Евгеньевича Патона // Борис Евгенович Патон. Библиография. — К.: Наук. думка, 2008. — С. 112.

з технологічними проривами, в Академії, яку очолює Б.Є. Патон, забезпечення цього зв'язку було робочою ідеєю, що втілювалася на практиці.

У 60–80-х роках, у період утвердження й розвитку п'ятого технологічного укладу, що задавав параметри індустріальному етапу цивілізації і країни, в Академії активно розроблялися й пропонувалися для впровадження в масштабах України та Союзу саме технології п'ятого укладу (виробництва високоякісних сталей, машино-, літако-, суднобудування, будівництва електростанцій, видобутку корисних копалин тощо). Водночас посилювалася націленість на нано-, біо-, інформаційні технології, які становлять ядро шостого укладу. Пострадянські трансформації ускладнили діяльність Академії, порушили традиційні зв'язки науки з виробництвом, академічних установ з державними. Однак утверджений в Академії Б.Є. Патон державний підхід до виробництва та впровадження інноваційних технологій показав свою життєво важливу значущість і в нових умовах.

Незважаючи на кризові явища, зумовлені труднощами політичної, економічної та соціальної перебудови, Академія з ініціативи та під керівництвом свого президента розробила й запропонувала вищим органам влади цілий ряд концепцій, стратегій, проектів нормативних актів, програм, що мають без перебільшення доленосне значення для українського народу й держави. Протягом усього часу незалежності України державний апарат перебуває в безперервній ротатції, чиновники просто не встигають увійти в суть справи великих проблем, щоб підготувати всебічно обгрунтовані законодавчі та нормативні акти, і відповідні завдання нерідко адресуються НАН України. Відомі «залізні» вимоги Б.Є. Патона до якості таких документів. У результаті багато проектних матеріалів, підготовлених в Академії, лягли в основу законів і урядових постанов.

Це, зокрема, можна сказати про Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (перша версія 2001 р.), який і сьогодні визначає завдання в цій сфері на період до 2020 р. Як один із пріоритетів узаконено «фундаментальні наукові дослідження з найважливіших проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забез-

печення конкурентоспроможності України в світі і сталого розвитку суспільства і держави»⁴.

З НАН України вийшла ідея і проект Концепції Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології і наноматеріали» на 2010–2014 рр. Вона схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2010 р. № 331-р. Мета Програми амбітна – «створення сучасної національної наноіндустрії»⁵, що є базою науково-технологічних проривів.

У цьому ряду не можна не відзначити ініціативу НАН України, представлену Б.Є. Патонем керівництву СНД, розробки Міждержавної програми інноваційної співпраці держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 р. Україна стала одним з найактивніших розробників цієї програми. Вона покликана створити умови для підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки держав-учасниць СНД, трансформувати її в соціально орієнтовану економіку знань, реалізувати пріоритети економічного розвитку на основі ефективної взаємодії національних інноваційних систем в інноваційному просторі, що інтегрується, утвердити міжнародний авторитет Співдружності «як одного зі світових центрів технологічного лідерства»⁶.

Як діяч стратегічного мислення, Б.Є. Патон ще на початку свого президентства в Академії, займаючись питаннями впровадження результатів досліджень у практику і взаємозв'язками з органами влади, дійшов висновку, що статус науки та обов'язки стосовно неї держави повинні бути визначені на вищому законодавчому рівні. Цієї думки дотримувалося і керівництво союзної і інших республіканських академій наук. У результаті під час підготовки варіанта Конституції СРСР 1977 р. в її проекті були враховані пропозиції академічних кіл, серед яких вагому позицію

⁴ Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 4, ст. 23.

⁵ Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010–2014 роки // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 26. – С. 57, ст. 873.

⁶ Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2020 года // Вестник. – Режим доступа: www.vestnikrf.ru/84/info/728/.

займала і АН УРСР. Конституційні положення, що стосуються науки, дали підстави Б.Є. Патону заявити: «Уперше в історії стимулювання державою розвитку науки і використання її досягнень на користь суспільства стало конституційним принципом»⁷.

У Конституції дійсно вперше з'явилися дві статті про державну підтримку науки і наукової діяльності. У ст. 26 сказано: «Відповідно до потреб суспільства держава забезпечує планомірний розвиток науки і підготовку кадрів, організовує впровадження результатів наукових досліджень у народне господарство й інші сфери життя»⁸. У ст. 47 йшлося про гарантії свободи наукової, технічної і художньої творчості. «Вона забезпечується, — проголошено там, — широким розгортанням наукових досліджень, винахідництва і раціоналізаторської діяльності, розвитком літератури і мистецтва. Держава створює необхідні для цього матеріальні умови, надає підтримку добровільним товариствам і творчим спільнотам, організує впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій у народне господарство й інші сфери життя.

Права авторів, винахідників і раціоналізаторів охороняються державою»⁹.

Конституція Української РСР 1978 р. дослівно повторила ці положення. І хоча їх виконання було далеко не ідеальним, все-таки увага держави до науки й науково-технічної діяльності наприкінці 70-х — 80-х роках була помітною. Україна на той час стала республікою з високим науково-технічним потенціалом.

У роки «перебудови» Б.Є. Патон постійно виступав за пріоритет державної підтримки науково-технічної діяльності й використання її досягнень. Стосовно горбачовської платформи реформ він відзначав, що в ній «науці і науково-технічному прогресу відведено незаслужено скромне місце»¹⁰. І наполягав на тому, що влада повинна визначити ставлення «до питань підвищення престижності наукової

⁷ Наука і час // Радянська Україна. — К., 1977. — 6 серп. — С. 2.

⁸ Конституція (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М.: Известия Советов народных депутатов СРСР. — 1978. — С. 11.

⁹ Там само. — С. 17.

¹⁰ Правда. — М., 1990. — 7 февр. — С. 3.

діяльності, соціальної захищеності вчених, ухвалення закону про науку. «Я переконаний, — казав він, — що такий закон необхідний»¹¹.

Розпад СРСР і перетворення союзних республік на самостійні держави змістили проблеми взаємовідносин науки і влади в площину національної законотворчості. Б.Є. Патон, як і раніше, залишився прибічником і невтомним ініціатором пошуків оптимального законодавчого визначення конструктивної ролі держави в розвитку наукової сфери й здійсненні ефективної науково-технічної політики.

Програмою щодо цього була його доповідь «Про стан науки і її ролі в економічному розвитку України» на сесії Верховної Ради України в липні 1994 р. «Шлях для України, — пропонував Борис Євгенович, — потрібно шукати виключно в орієнтації на сучасні постіндустріальні тенденції розвитку суспільства. Головна риса цих тенденцій — дедалі більш зростаюче використання інформації, знань як найважливішого виду ресурсів, який дедалі більшою мірою визначає становище та майбутнє держави. Саме капітал знань, який втілює в собі, насамперед досягнення науки й техніки, має стати рушійною силою нової економіки України»¹².

Законодавство про науку незалежної України все ще перебуває в процесі становлення. На нього впливають як об'єктивні складнощі й труднощі трансформації суспільства, так і часті зміни та доповнення до базових і суміжних законів, періодичні зміни складу законодавців з їх корпоративними інтересами й відмінністю поглядів на взаємодію науки і держави. Однак і в таких умовах Б.Є. Патон послідовно дотримується лінії щодо активної участі Національної академії наук України у створенні законів і нормативних актів, що сприяють розвитку науки, технологій, інновацій.

Хоча право законодавчої ініціативи було в АН України тільки з 1994 по 2004 рр., практично всі ініціативи підготовки й самі проекти законів, концепцій, стратегій, державних програм, що стосуються науково-технологічної сфери, були започатковані в Академії. Тут можна назвати Закони України: «Про основи державної політики у сфері науки

¹¹ Там само.

¹² Про стан науки та її роль в економічному розвитку України. Доповідь академіка АН України Бориса Євгеновича Патона на сесії Верховної Ради України // Голос України. — К., 1994. — 7 лип. — С. 4.

та науково-технічної діяльності» (1991); «Про наукову та науково-технічну діяльність» (1991), які вперше в незалежній Україні предметно визначили правовий статус суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, державні гарантії діяльності вчених і наукових працівників, повноваження суб'єктів державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності, форми і методи державного регулювання в цій сфері; «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995); «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999); «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статус їх майнового комплексу» (2002); «Про інноваційну діяльність» (2002) та ін.

Звичайно, зазначені закони реалізуються все ще не повною мірою. Однак завдяки їх ухваленню вдалося створити в молодій Українській державі правовий сприятливий фон для науки і вчених, захистити НАН України й галузеві національні академії від посягань на їх наукову самостійність та майно, зберегти й навіть дещо збагатити вітчизняні наукові школи і національну наукову систему як базу для розвитку інтелектуального потенціалу, від якого, зрештою, і залежить майбутнє нашого суспільства. У цьому, серед всіх великих заслуг, напевно, найбільша заслуга Б.Є. Патона як діяча державного масштабу.

Постійну увагу Б.Є. Патон приділяє підвищенню ролі науки в державному будівництві незалежної України. Уже 9 вересня 1991 р. було прийнято Постанову Президії АН УРСР № 231 «Про основні завдання Академії наук в умовах побудови самостійної Української держави». У ній йшлося про створення наукового фундаменту становлення незалежної України. Зокрема, передбачався розвиток фундаментальних досліджень духовної культури українського народу, державно-правового будівництва, соціально-економічних проблем України з розробленням антикризових концепцій та програм, вивчення справжньої історії України, культурних, національних, мовних традицій, створення Національної програми дослідження, збереження й відродження традицій національної культури.

Дослідження підпорядковувалися необхідності вирішення актуальних проблем розвитку України, насамперед

таких, як оптимізація структури народного господарства, раціоналізація паливно-енергетичного комплексу, модернізація ключових галузей промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, вирішення невідкладних проблем оздоровлення природного середовища. Було поставлено завдання підготовки Енергетичної програми й пропозицій зі створення золотодобувної промисловості України.

Відповідно до цієї Постанови в Академії створені нові інститути, завданням яких є вивчення трансформаційних процесів в українському суспільстві, підготовка прогнозів та рекомендацій щодо соціально-економічних реформ, модернізації суспільства, входження України в європейський та світовий простір. Це інститути, в яких головна тематика стосується економіки та прогнозування, політичних та етнонаціональних досліджень, соціології, української мови, української археографії, українознавства, народознавства, сходознавства, всесвітньої історії тощо, а також Кримський філіал Академії наук України. Проте за ініціативи Бориса Євгеновича серед перших з них був створений Інститут стратегічних досліджень. У постанові Президії Академії від 25 грудня 1991 р. № 338 сказано, що інститут необхідний для досліджень у сфері соціально-економічної та політичної стратегії розвитку Української держави, підготовки відповідних наукових рекомендацій для державних органів України. Хоча через деякий час Інститут стратегічних досліджень АН України було перетворено на Національний інститут стратегічних досліджень і підпорядковано безпосередньо Президенту України (Указ Президента України від 4 березня 1992 р. № 127), його концепція, розроблена в академії, і нині актуальна.

Стратегічне бачення характерне і для поглядів Б.Є. Патона на перспективи суспільного прогресу, образ суспільства майбутнього. Оптимістичні (песимізм не його стихія!) уявлення про майбутнє суспільство в нього пов'язані не з ідеологічними та політичними категоріями, а з інтелектуальними. Комфортне для розвитку особистості суспільство може бути створене тільки на базі панування в ньому пріоритету науки, поєданого з культурою й моральністю.

Сьогодні ознакою інноваційного мислення вважається уявлення суспільства майбутнього у вигляді суспільства

знання, суспільства, в якому економіка побудована на знаннях, в якому виробництво наукового знання стає основним видом діяльності. Борис Євгенович ще в публікаціях тридцятирічної давності виявив себе одним з тих, хто охарактеризував початкові риси цього суспільства та рушійні сили його формування. Доречним тут буде згадати його статтю в журналі «Общественные науки» за 1982 р. «Широке використання наукових досягнень, — писав він, — є нині головною умовою підвищення продуктивності праці, інтенсифікації суспільного виробництва, суттєвих перетворень у структурі народного господарства та сфері духовного життя людей»¹³. Лейтмотив статті в тому, що процес перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу є основоположним для виникнення якісно нового суспільства. Розглянуто три суттєві аспекти цього перетворення¹⁴: а) пріоритет розвитку фундаментальних досліджень, які «дають змогу ясніше бачити, яким буде виробництво майбутнього, відкривають нові можливості науково-технічного й соціального прогресу»¹⁵; б) «всебічне прискорення практичного використання наукових досягнень», «аби більшість результатів фундаментальних досліджень відразу ж отримувала вихід у прикладних дослідженнях та дослідно-конструкторських розробках, необхідних народному господарству як зараз, так і в перспективі»¹⁶; в) «збільшення масштабів використання науково-технічних досягнень»¹⁷. Узагальнюючий висновок: «Наука наших днів охоплює воістину всі сторони суспільного життя, стає потужним важелем технічного й соціального прогресу»¹⁸. Як бачимо, у всьому сказаному явно видно нині існуючі уявлення про «суспільство знання».

Сферою, де в житті Б.Є. Патона найтіснішим чином спліталися державній суспільні обов'язки, була депутатська діяльність. Борис Євгенович обирався депутатом Верховної Ради УРСР п'ятого-одинадцятого скликань (1959—1988 рр.),

¹³ Патон Б. Превращение науки в непосредственную производительную силу // *Общественные науки*. — М.: Наука. — 1982. — Вып. 2. — С. 33.

¹⁴ Там само. — С. 33—48.

¹⁵ Там само. — С. 35.

¹⁶ Там само. — С. 38.

¹⁷ Там само. — С. 45.

¹⁸ Там само. — С. 47.

членом Президії Верховної Ради УРСР (1963—1980 рр.), депутатом Верховної Ради СРСР шостого-одинадцятого скликань (1962—1989 рр.), народним депутатом СРСР (1989—1991 рр.), членом Комісії з іноземних справ Ради Союзу Верховної Ради СРСР (1962—1967 рр.), заступником голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР (1966—1989 рр.). Природно, як у депутата, у Б.Є. Патона було багато державних та громадських справ.

Але в депутатів того часу велика (якщо не більша) частина навантаження припадала на громадську роботу. Справа в тому, що під час висування кандидата в депутати на зборах виборців йому формулювалися, затверджувалися та вручалися цілі пакети «наказів», виконання яких мало сприяти поліпшенню праці та побуту мешканців виборчого округу. «Накази» могли бути найрізноманітніші. Але депутати мали звітувати перед виборцями й радами депутатів про їх виконання або пояснювати, чому той чи інший «наказ» не був виконаний або виконаний невчасно.

Борис Євгенович дуже відповідально ставився до роботи серед виборців. Вніс технічну точність й організованість у цю справу. Завів картотеку «наказів», листів, звернень, моніторинг реалізації порушених у них питань, встановив дні й години приймання виборців, прагнув суворо їх дотримуватися. Запрошені на прийом завчасно попереджувалися.

Про те, які обсяги й різноманіття суспільних завдань доводилося вирішувати депутату Б.Є. Патону, свідчать його щорічні звіти. Наприклад, за другу половину 1977 р. та 1978 р. по Радянському району Києва отримано 243 накази виборців. В основному всі вони у встановлені терміни виконані й стосувалися поліпшення медичного, комунально-побутового, транспортного, торгового обслуговування. По Подільському району за цей період затверджено до виконання 63 накази й пропозиції виборців, у тому числі щодо торгівлі та громадського харчування — 25, благоустрою, транспорту та зв'язку — 28, інших питань — 10. Крім того, надійшло 162 заяви й скарги, стосовно яких у різні інстанції надіслано 192 листи та одержано 56 відповідей з інформацією про результати розгляду, а також про заходи, що вживалися. Понад 50 % скарг і заяв стосувалося житла, 12 % — сімейно-побутових відносин, близько 3 % — благо-

устрою, до 10 % — працевлаштування, 4 % — помилування й реабілітації, до 30 % — пенсійного забезпечення¹⁹.

Вирішення подібних питань часто залежало від міських і районних рад депутатів і служб. Б.Є. Патону нерідко доводилося вступати в гострі відносини з місцевою владою, щоб примусити чиновників прислухатися до прохань виборців. І люди пам'ятали турботу. В архіві рідного Інституту Бориса Євгеновича є чимало колективних листів-подяк від мешканців Донецької області за допомогу в газифікації квартир, Києва — за допомогу в прискоренні будівництва лікарень і дитячих садків, від Союзу інвалідів Чорнобиля — за допомогу в ліквідації аварії та турботу про здоров'я ліквідаторів. Є й теплі листи конкретних людей, яким він сприяв у вирішенні їхніх особистих питань. Не дивно, що жителі Донецька, Києва, Маріуполя, Славутича вибрали Б.Є. Патона почесним громадянином свого міста. Громадська робота Б.Є. Патона, природно, не обмежувалася депутатськими обов'язками. Її коло було вельми широким. Як ученому зі світовим ім'ям і президенту Академії наук — йому довелося створювати, підтримувати й навіть очолювати багато громадських рад, комітетів, комісій, фондів, об'єднань наукового профілю.

Хотілося б відзначити плідну роботу Бориса Євгеновича в широкій соціогуманітарній сфері. Майже 30 років (1962 — 1991) він був членом Радянського комітету захисту миру, членом, а потім і головою Комітету з міжнародних лєнінських премій миру (1984 — 1991). Час був складний, напружений, затьмарений багатьма роками «холодної війни». Б.Є. Патон належав до тих громадських діячів, які послідовно виступали за мирне розв'язання міжнародних конфліктів, співіснування держав з різними соціальними системами, виключення загрози застоювання атомної зброї. Головний урок, який він вивів з усього наповненого великими трагедіями ХХ ст. та який пропонує взяти за принцип життєдіяльності, говорить: «Цивілізація повинна використати будь-які екстремальні

¹⁹ Справка о работе депутата Совета Союза Верховного Совета СССР и Верховного Совета Украинской ССР по Шевченковскому и Щербаковскому избирательным округам г. Киева за вторую половину 1977 года и за 1978 год // Відомчий архів Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона.

методи врегулювання як міжнародних, так і внутрішніх конфліктів»²⁰.

Особливо уважний Борис Євгенович до питань запобігання та перетворення гострих конфліктних ситуацій у сучасному українському суспільстві. Процес системної трансформації суспільства, масштабних соціальних реформ, перебудови управлінських структур сам по собі таїть соціальні небезпеки. Якщо ж до цього додаються безсистемність, поспішність реформ, зіткнення корпоративних економічних інтересів, протиборство політичних сил, відсутність терпимості, то привиди нещастя з'являються частіше й ближче. На противагу всьому цьому Б.Є. Патон виробив ефективну стратегію й тактику «здорового консерватизму» — збереження й розвитку попередніх досягнень, уважного освоєння нових явищ, еволюційного підходу до суспільних перетворень. Історичний досвід показує, що «здоровий консерватизм» є працездатною ідеологією плавних якісних перетворень у суспільстві.

З позицій «здорового консерватизму», толерантності й компромісності Б.Є. Патон і формулює свої ідеї, думки та пропозиції стосовно суспільних реформ у безлічі виступів і публікацій останніх десятиліть. І якщо наростала критична ситуація, він публічно виступав за необхідність уникнення силових прийомів. 29 листопада 2004 р., наприклад, коли у зв'язку з вируючим Майданом протиборство політичних сил могло призвести до дестабілізації в Україні, виступив зі зверненням до чинного тоді Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, до обох кандидатів на пост Президента України. Нагадавши гіркі уроки української історії, коли непримиренні розбіжності в суспільстві призвели до втрати державності, закликав їх у межах законодавчого поля зробити все для умиротворення українського суспільства, повернення його в русло спокою та злагоди²¹. Напевно, такі тверезі і зважені голоси теж сприяли тому, що «помаранчева революція» обійшлася без силових прийомів.

²⁰ Патон Б. Цивілізація повинна изжити екстремальні методи урегулювання конфликтов // День. — К., 1999. — 15 мая. — С. 5.

²¹ Звернення Б.Є. Патона щодо ситуації в країні // Світ. — К., 2004. лист. — С. 1.

Характерна риса суспільної та державної діяльності Б.Є. Патона — постійна увага до питань добробуту людей, до створення нормальних умов життя. «Ми ніколи, — писав він, — не станемо по-справжньому цивілізованою країною, якщо ці питання не вийдуть на найперший план, не стануть відправною точкою всіх програм державного та економічного розвитку. Мабуть, існуюче сьогодні становище може бути реально подолане тільки шляхом усебічного розвитку інститутів справжнього громадянського суспільства»²².

Взаємодія з інститутами громадянського суспільства (профспілковими, молодіжними, ветеранськими, жіночими, релігійними організаціями, національними, культурними, спортивними, благодійними об'єднаннями) — ще один важливий напрям громадської діяльності Бориса Євгеновича. Усі роки його президентства в Академії були найтісніші контакти з профспілковим комітетом. Склалися й здійснювалися плани соціально-побутового забезпечення наукових працівників. В Академмістечку (Київ), наприклад, поблизу будівель НДІ були побудовані житлові будинки, гуртожитки для аспірантів, поліклініка, дитячий садок, спортивний комплекс. Крім того, Академія побудувала лікарню, будинки та бази відпочинку для вчених. Увійшли в практику договори між Президією Академії та Центральним профспілковим комітетом, де визначаються взаємні зобов'язання щодо поліпшення умов праці та побуту працівників. У 2006 р., наприклад, прийнято спільну Постанову «Про заходи щодо вирішення соціальних питань у НАН України». Вона стосувалася проблем оплати праці наукових працівників, стипендій аспірантам, житлового забезпечення, діяльності лікувально-оздоровчих установ. Урегульовано питання доплати за наукові ступені та вчені звання. Після наполегливих зусиль керівництва Академії та профспілки Кабінет Міністрів України прийняв відповідну постанову 22 січня 2005 р. № 86. Модернізовано лікувально-діагностичну базу лікарні та дві поліклініки для вчених. Незважаючи на кризові явища в економіці у НАН України постійно вживаються заходи для забезпечення вчених, насамперед молодих, службовим житлом.

²² Патон Б.Є. Цивилізація повинна изжить екстремальные методы урегулирования конфликтов // День. — К., 1999. — 15 мая. — С. 5.

Молодіжне середовище завжди було центром особливої уваги в громадській діяльності Б.Є. Патона. У зростаючому поколінні закономірно він бачить наукову та соціальну зміну, від якої залежить майбутнє держави й суспільства. Усі його турботи про молодь зводяться до трьох вимог: дати якісну освіту, створити умови для формування інтелектуально багатой та соціально зрілої особистості, забезпечити можливості творчої самореалізації. Безумовно, він хоче, щоб молодь загорілася ідеєю походу в науку. Постійно шукає різноманітні форми матеріальної та моральної підтримки молодих талантів. Завдяки цьому в Академії зародилася, а потім перейшла й до органів влади та громадських фондів практика присудження спеціальних стипендій тим, хто зарекомендував себе перспективним дослідником уже на початку наукового шляху. Цікаво відзначити, що перші щомісячні стипендії Президента України молодим ученим присвоювалися в такій же сумі, як і щомісячна плата за звання дійсним членам Національної академії наук — 15 мінімальних зарплат²³.

Не можна не відзначити і ще одну характерну рису стилю діяльності Б.Є. Патона: державний підхід до вирішення найважливіших питань розвитку науки і суспільства, принципів і водночас вроджена інтелігентність дали йому змогу знаходити взаєморозуміння з багатьма державними керівниками, зацікавлювати їх можливостями науки та Академії у справі вдосконалення народного господарства.

Тісна плідна співпраця пов'язувала Бориса Євгеновича з Миколою Костянтиновичем Байбаковим, відомим ученим у галузі нафти і газу, заступником голови Ради Міністрів СРСР, головою Державного планового комітету СРСР (Держплану СРСР). М.К. Байбаков — один із творців газової промисловості, займався будівництвом магістральних газопроводів великих діаметрів. Надійне зварювання труб тут було першочерговим завданням. Природно, що наукові та виробничі інтереси обох зійшлися й переросли в тривалу дружбу. Микола Костянтинович, будучи керівником Держплану СРСР, уважно ставився до потреб академічної науки в Україні та впровадження її досягнень у виробництво.

²³ Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України. Указ Президента України № 100/94 від 22 березня 1994 року // Урядовий кур'єр. — 1994. — 24 берез. — № 46 — 47.

Таке ж довголітнє і творче співробітництво було у Б.Є. Патона з Володимиром Олексійовичем Кириліним, віце-президентом АН СРСР, а потім заступником голови Ради Міністрів СРСР і головою Державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки. З приходом В.О. Кириліна в Держкомітет «чимало доленосних для розвитку вітчизняної науки рішень було вироблено саме в трикутнику «М.В. Келдиш — В.О. Кирилін — Б.Є. Патон»²⁴, серед них і реалізація патонівських ідей науково-технічних комплексів, що були успішними прообразами нинішніх технопарків.

Добрі стосунки взаєморозуміння склалися у Б.Є. Патона і з такими українськими державними діячами, як В.В. Щербицький, який був головою Ради Міністрів УРСР, першим секретарем Компартії України, головами Ради Міністрів УРСР О.П. Ляшком і В.А. Масолом, головою Президії Верховної Ради УРСР В.С. Шевченко. В.В. Щербицький, як відомо, особисто курирував питання науково-технічної політики. Тому в його полі зору була Академія наук. Він був практично на всіх її річних загальних зборах. Часто зустрічався з Б.Є. Патонем. Дружина В.В. Щербицького Рада Гаврилівна згадує: «Особливе ставлення у В.В. до Бориса Євгеновича Патона. Він не просто цінував його як людину великого розуму й таланту, не тільки безмежно поважав його як видатного вченого, але ще й любив як особистість, хоча зустрічі були виключно діловими. При цьому Борис Євгенович не був другом дому»²⁵.

Суворим випробуванням взаєморозуміння і співпраці Б.Є. Патона і О.П. Ляшка була аварія на Чорнобильській АЕС. Олександр Павлович очолював урядову республіканську комісію з ліквідації наслідків аварії, Борис Євгенович — академічну. Завдяки їхньому усталеному взаєморозумінню та довірі багато питань вдалося вирішувати швидко і з урахуванням наукового підходу і таким чином зменшити негативні наслідки аварії.

Дух взаємної доброзичливості характеризував стосунки Бориса Євгеновича з В.А. Масолом і коли той був голо-

²⁴ Храмов Ю.О. М.В. Келдиш та українська академічна наука // Келдиш та українська наука: До 100-річчя від дня народження вченого. — К.: Академперіодика, 2011. — С. 46.

²⁵ Врублевский В. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: воспоминания, документы, слухи, легенды, факты. — К., 1993. — С. 145.

вою Держплану УРСР, і коли був головою Ради Міністрів України. Узи їхньої співпраці перевірені складним періодом трансформації нашого суспільства кінця 80-х — початку 90-х років. Тоді їм обом у повному розумінні один одного довелося об'єднати зусилля, щоб зберегти досягнення української науки, Академії і не допустити руйнування інтелектуального потенціалу новоствореної держави.

Б.Є. Патон та В.С. Шевченко в один і той самий рік — 1962 — вийшли на загальноукраїнську арену. Бориса Євгеновича обрали президентом Академії наук, Валентину Семенівну — секретарем ЦК комсомолу республіки. І першим їхнім спільним «проектом» було створення Малої академії наук. Цей шкільний двійник НАН України і нині успішно розростається. З того часу триває їхня щира співпраця і в справах державних, і в справах суспільних. Валентина Семенівна — істинний прихильник підтримки академій — Великої і Малої.

У взаєминах із владою Б.Є. Патон завжди принциповий виразник інтересів науки і тонкий дипломат від науки.

Півстолітнє президентство в Академії наук Б.Є. Патона припало на складний, неоднозначний час: змінювалися політичні режими, лідери, пріоритети, помінявся навіть соціально-економічний лад, але мудрий і досвідчений Патон завжди затребуваний на державному та громадському терені. І нині він там активний і авторитетний. Мало який значущий соціокультурний захід України проходить без його креативної участі. Б.Є. Патон був членом Ради національної безпеки і оборони України, членом Національної конституційної ради, національних рад з питань науки і науково-технічної політики, інноваційного розвитку та ряду аналогічних рад. І нині — голова Міжвідомчої комісії з питань науково-технічної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, голова Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, Науково-експертної ради національних проектів, Ради президентів національних академій наук України, президент Міжнародної асоціації академій наук, почесний президент Міжнародної академії організаційних і управлінських наук, почесний президент громадської організації «Грандів, рейтингів і номінацій» (ГРІН), піклувальник міжнародної неурядової організації «Фонд 200-річчя О.С. Пушкіна» і багато іншого. На шести

форумах творчої та наукової інтелігенції країн СНД, які відбулися до сьогодні, він був найбажанішим доповідачем.

Міжнародний астрономічний союз присвоїв ім'я Патона малій планеті № 2727-1979809 (1984), Республіка Саха — алмазу вагою 51,98 карата, Асоціація альпіністів України — раніше безіменному піку висотою 3938 м на східному схилі Ельбрусу.

Високе державне й міжнародне визнання діяльності Б.Є. Патона виражено в тому, що йому першому в країні присуджено звання Героя України, він двічі Герой соціалістичної праці, нагороджений орденами і медалями Вірменії, Білорусі, Болгарії, В'єтнаму, Грузії, Італії, Казахстану, Киргизії, Литви, Польщі, Росії, Чехії та інших країн.

А починалося все з простої студентської навчальної та громадської активності. Газета Київського Індустріального Інституту в 1939 р. повідомляла, що студент групи ЕМ-III Борис Євгенович Патон отримав премію в розмірі 100 руб. за кращу роботу в науково-технічному гуртку²⁶, а в 1941 р. відзначила його активність на виробничій практиці на заводі²⁷.

Колосальна сила волі, невтомна праця і високі планки, які Б.Є. Патон ставив сам собі в житті, зробили його загальноновизнаним державним і громадським діячем. Він став інтелектуальним лідером нації і держави. І нині всі свої сили і сили Академії мобілізує для наукового забезпечення соціального і технологічного прориву українського суспільства в нову цивілізацію.

Життя завидне і, безперечно, гідне для наслідування.

²⁶ Радянський студент. — 1939. — 8 січ. — С. 2.

²⁷ Радянський студент. — 1941. — 15 лют. — С. 2.

Б.Е. ПАТОН КАК ГОСУДАРСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

Борис Евгеньевич Патон — личность, в которой органически слиты три ипостаси: ученого, государственного и общественного деятеля. Особенностью этого сплава является то, что он базируется на мощном интеллектуальном потенциале, научном знании широкого междисциплинарного диапазона. Фундаментальная наука задала ему масштабный угол зрения на проблемы государственной и общественной жизни, сформировала у него дальновидное стратегическое мышление.

Никогда не будучи на официальных правительственных постах, Б.Е. Патон давно стал общепризнанным государственным деятелем по существу своей работы. Главным в его инициативах, что придавало им государственные параметры и социальную значимость, было неиссякаемое стремление продвигать науку в первоначала государственных решений в области технического, технологического процесса, производства, экономики, развития культуры. Здесь Борис Евгеньевич следовал и следует классическому благородному принципу истинных ученых, ставивших целью вооружить правителей и простых людей научными знаниями, ибо «знание — сила», что абсолютно верно.

Впервые в полном объеме, как говорится, Б.Е. Патон предстал перед научной общественностью как деятель, оперирующий идеями и программами общегосударственного характера, в докладе 12 июня 1963 г., через год после избрания президентом Академии, на общем собрании АН УССР, где рассматривались мероприятия по улучшению работы академического сообщества¹. Определены задачи по концентрации исследовательских усилий

¹ Доклад АН УССР. — 1963. — №7. — С. 841—851.

на прорывных направлениях, необходимых для развития научно-технического прогресса, перевооружения производства, обогащения социокультурной сферы, утверждена соответствующая этим целям новая структура Академии, основные черты которой оказались эффективными до сих пор, принят новый Устав Академии, ставший базовой моделью для всех последующих его модификаций, предложены действенные механизмы взаимосвязей Академии с властями, производственными предприятиями, союзной, республиканскими, зарубежными академиями наук. Диалектика патоновских нововведений состояла в том, что неправительственная организация — Академия — приобрела полноценный государственный статус, сохранив при этом внутреннюю самостоятельность. Создались возможности для формирования разветвленной национальной научной системы, которые под руководством Академии и ее президента были реализованы в последующие два десятилетия.

Сформулированная Борисом Евгеньевичем в указанном докладе мысль, что первой обязанностью Академии является своевременная постановка перед властями «вопросов о новых путях технического прогресса»², стала для Академии и его самого постояннодействующей установкой на порождение инициатив государственного уровня.

В числе первых и наиболее значимых патоновских инициатив такого плана была программа развития сварочного дела в СССР. Она была одобрена в июне 1958 г. совместным постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О дальнейшем внедрении в производство сварочной техники». Выполнение этой программы было поставлено на системную основу. Как отмечают академики И.К. Походня и В.К. Лебедев, в последующее время было принято еще ряд постановлений такого рода, «выполнение которых предопределило развитие сварочной науки и техники во второй половине XX века не только в СССР, но и в ряде зарубежных стран. Советский Союз стал ведущей страной мира в области сварки, а американские ученые назвали Киев столицей сварщиков мира»³.

² Доповіді АН УРСР. — 1963. — №7. — С. 849.

³ Походня И.К., Лебедев В.К. Жизненный и творческий путь Бориса Евгеньевича Патона // Борис Евгеньевич Патон. Біобібліографія. — К: Наук. думка, 2008. — С. 112.

Как создатель и организатор массового внедрения высоких технологий Борис Евгеньевич всегда подчеркивал необходимость осознания на государственном уровне важности технологического фактора в жизни общества. Хотя понятие «технологического уклада» у нас в широкий научный обиход вошло недавно и социальные прорывы стали связываться с технологическими прорывами, в Академии, возглавляемой Б.Е. Патоном, обеспечение этой связи было рабочей идеей, воплощаемой на практике.

В 60–80-е годы, в период утверждения и развития пятого технологического уклада, задававшего параметры индустриальному этапу цивилизации и страны, в Академии активно разрабатывались и предлагались для внедрения в масштабах Украины и Союза именно технологии пятого уклада (производства высококачественных сталей, машино-, самолето-, кораблестроения, строительства электростанций, добычи полезных ископаемых и т.п.). Одновременно усиливалась нацеленность на нано-, био-, информационные технологии, составляющие ядро шестого уклада. Постсоветские трансформации усложнили деятельность Академии, нарушили традиционные связи науки с производством, академических учреждений с государственными. Однако утвержденный в Академии Б.Е. Патоном государственный подход к производству и внедрению инновационных технологий показал свою жизненно важную значимость и в новых условиях.

Несмотря на кризисные явления, вызванные трудностями политического, экономического и социального переустройства, Академия по инициативе и под руководством своего президента разработала и предложила высшим органам власти целый ряд концепций, стратегий, проектов нормативных актов, программ, имеющих без преувеличения судьбоносное значение для украинского народа и государства. Все время независимости Украины государственный аппарат пребывает в непрерывной ротации, чиновники просто не успевают войти в курс дела больших проблем, чтобы подготовить всесторонне обоснованные законодательные и нормативные акты, и соответствующие задания нередко адресуются НАН Украины. Известны железные требования Б.Е. Патона к качеству такого рода документов. В результате многие проектные материалы,

подготовленные в Академии, легли в основу законов и правительственных постановлений.

Это, в частности, можно сказать о Законе Украины «О приоритетных направлениях развития науки и техники» (первая версия 2001 г.), который и сейчас определяет задачи в этой области на период до 2020 г. Как один из приоритетов узаконены «фундаментальные научные исследования по наиболее важным проблемам развития научно-технического, социально-экономического, общественно-политического, человеческого потенциала для обеспечения конкурентоспособности Украины в мире и устойчивого развития общества и государства»⁴.

Из НАН Украины вышла идея и проект Концепции Государственной целевой научно-технической программы «Нанотехнологии и наноматериалы» на 2010–2014 гг. Она одобрена распоряжением Кабинета Министров Украины от 2 апреля 2010 г. № 331-р. Цель программы амбициозная — «создание современной национальной nanoиндустрии»⁵, что является базой научно-технологических прорывов.

В этом ряду нельзя не отметить инициативу НАН Украины, представленную Б.Е. Патонем руководству СНГ, разработки Межгосударственной программы инновационного сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2020 г. Украина стала одним из наиболее активных разработчиков этой программы. Она призвана создать условия для повышения глобальной конкурентоспособности экономики государств-участников СНГ, трансформировать ее в социально ориентированную экономику знаний, реализовать приоритеты экономического развития на основе эффективного взаимодействия национальных инновационных систем в интегрируемом инновационном пространстве, утвердить международный авторитет Содружества «как одного из мировых центров технологического лидерства»⁶.

⁴ Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 4, ст. 23.

⁵ Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010–2014 роки // Офіційний вісник України. — 2009. — № 26. — С. 57, ст. 873.

⁶ Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2020 года // Вестник. — Режим доступа: www.vestnikrf.ru/84/info/728/.

Как деятель стратегического мышления, Б.Е. Патон еще в начале своего президентства в Академии, занимаясь вопросами внедрения результатов исследований в практику и взаимосвязями с органами власти, пришел к выводу, что статус науки и обязанности по отношению к ней государства должны быть определены на высшем законодательном уровне. Этому мнению придерживалось и руководство союзной и других республиканских академий наук. В результате при подготовке варианта Конституции СССР 1977 года в ее проекте были учтены предложения академических кругов, среди которых весомую позицию занимала и АН УССР. Конституционные положения, касающиеся науки, дали основания Б.Е. Патону заявить: «Впервые в истории стимулирование государством развития науки и использования ее достижений в интересах общества стало конституционным принципом»⁷.

В Конституции в самом деле впервые появились две статьи о государственной поддержке науки и научной деятельности. Статья 26 гласила: «В соответствии с потребностями общества государство обеспечивает планомерное развитие науки и подготовку кадров, организует внедрение результатов научных исследований в народное хозяйство и другие сферы жизни»⁸. В статье 47 говорилось о гарантиях свободы научного, технического и художественного творчества. «Она обеспечивается, — сказано там, — широким развертыванием научных исследований, изобретательской и рационализаторской деятельности, развитием литературы и искусства. Государство создает необходимые для этого материальные условия, оказывает поддержку добровольным обществам и творческим союзам, организует внедрение изобретений и рационализаторских предложений в народное хозяйство и другие сферы жизни.

Права авторов, изобретателей и рационализаторов охраняются государством»⁹.

Конституция Украинской ССР 1978 г. дословно повторила эти положения. И хотя их выполнение было далеким

⁷ Наука і час // Радянська Україна. — К., 1977. — 6 серпня. — С. 2.

⁸ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М.: Известия Советов народных депутатов СССР, 1978. — С. 11.

⁹ Там же. — С. 17.

от идеального, все же государственное внимание к науке и научно-технической деятельности в конце 70-х — 80-е годы было заметным. Украина в то время стала республикой с высоким научно-техническим потенциалом.

В годы «перестройки» Б.Е. Патон постоянно выступал за приоритет государственной поддержки научно-технической деятельности и использования ее достижений. Относительно горбачевской платформы реформ он отмечал, что в ней «науке и научно-техническому прогрессу отведено незаслуженно скромное место»¹⁰. И настаивал на том, что власти должны определить отношение «к вопросам повышения престижности научной деятельности, социальной защищенности ученых, принятия закона о науке. Я убежден, — говорил он, — что такой закон необходим»¹¹.

Распад СССР и образование из союзных республик самостоятельных государств перевели проблемы взаимоотношения науки и властей в плоскость национального законодательства. Б.Е. Патон по-прежнему остался приверженцем и неутомимым инициатором поисков оптимального законодательного определения конструктивной роли государства в развитии научной сферы и осуществлении эффективной научно-технической политики.

Программным в этом отношении был его доклад «О состоянии науки и ее роли в экономическом развитии Украины» на сессии Верховного Совета Украины в июле 1994 г. «Путь для Украины, — предлагал Борис Евгеньевич, — надо искать исключительно в ориентации на современные постиндустриальные тенденции развития общества. Главная черта этих тенденций — все более возрастающее использование информации, знаний как важнейшего вида ресурсов, который во все большей степени определяет состояние и будущее государства. Именно капитал знаний, который воплощает в себе, прежде всего достижения науки и техники, должен стать движущей силой новой экономики Украины»¹².

¹⁰ Правда. — М., 1990. — 7 февраля. — С. 3.

¹¹ Там же.

¹² Про стан науки та її роль в економічному розвитку України. Доповідь академіка НАН України Бориса Євгеновича Патона на сесії Верховної Ради України // Голос України. — К., 1994. — 7 липня. — С. 4.

Законодательство о науке независимой Украины все еще пребывает в процессе становления. На нем отражаются как объективные сложности и трудности трансформаций общества, так и частые изменения и дополнения к базовым и смежным законам, периодические изменения состава законодателей с их корпоративными интересами и различием взглядов на взаимодействие науки и государства. Но и в таких условиях Б.Е. Патон последовательно придерживается линии на активное участие Национальной академии наук Украины в создании законов и нормативных актов, благоприятных для развития науки, технологий, инноваций.

Хотя право законодательной инициативы было у НАН Украины только с 1994 по 2004 год, практически все инициативы подготовки и сами проекты законов, концепций, стратегий, государственных программ, относящихся к научно-технологической сфере, имели начало в Академии. Здесь можно назвать Законы Украины: «Об основах государственной политики в сфере науки и научно-технической деятельности» (1991); «О научной и научно-технической деятельности» (1991), впервые в независимой Украине предметно определившие правовой статус субъектов научной и научно-технической деятельности, государственные гарантии деятельности ученых и научных работников, полномочия субъектов государственного регулирования и управления в сфере научной и научно-технической деятельности, формы и методы государственного регулирования в этой сфере: «О научной и научно-технической экспертизе» (1995); «О специальном режиме инновационной деятельности технологических парков» (1999); «Об особенностях правового режима деятельности Национальной академии наук Украины, отраслевых академий наук и статусе их имущественного комплекса» (2002); «Об инновационной деятельности» (2002) и др.

Конечно, указанные законы реализуются все еще не в полном объеме. Но благодаря их принятию удалось создать в молодом Украинском государстве содействующий правовой фон для науки и ученых, оградить НАН Украины и отраслевые национальные академии от посягательств на их научную самостоятельность и имущество, сохранить и даже несколько обогатить отечественные научные школы и национальную научную систему как базу для развития

интеллектуального потенциала, от которого, по большому счету и в конечном итоге зависит будущее нашего общества. В этом, среди всех больших заслуг, наверное, самая большая заслуга Б.Е. Патона как деятеля государственного масштаба.

Постоянное внимание Б.Е. Патон уделяет повышению роли науки в государственном строительстве независимой Украины. Уже 9 сентября 1991 г. было принято постановление Президиума АН УССР № 231 «Об основных задачах Академии наук в условиях построения самостоятельного Украинского государства». Речь шла о создании научного фундамента становления независимой Украины. В частности, предусматривалось развитие фундаментальных исследований духовной культуры украинского народа, государственно-правового строительства, социально-экономических проблем Украины с разработкой антикризисных концепций и программ, изучение подлинной истории Украины, культурных, национальных, языковых традиций, создание Национальной программы исследования, сохранения и возрождения традиций национальной культуры.

Исследования подчинялись решению актуальных проблем развития Украины, в первую очередь таких, как оптимизация структуры народного хозяйства, рационализация топливно-энергетического комплекса, модернизация ключевых отраслей промышленности, сельского хозяйства, транспорта, связи, решения неотложных проблем оздоровления природной среды. Ставилась задача подготовки Энергетической программы и предложений по созданию золотодобывающей промышленности Украины.

В соответствии с этим постановлением в Академии созданы новые институты, задачей которых является изучение трансформационных процессов в украинском обществе, подготовка прогнозов и рекомендаций относительно социально-экономических реформ, модернизации общества, вхождения Украины в европейское и мировое пространство. Это институты, в которых главная тематика касается экономики и прогнозирования, политических и этнонациональных исследований, социологии, украинского языка, украинской археографии, украиноведения, народоведения, востоковедения, всемирной истории и др., а также Крымский филиал Академии наук Украины. Но

в числе первых среди них был созданный по инициативе Бориса Евгеньевича Институт стратегических исследований. В постановлении Президиума Академии от 25 декабря 1991 г. № 338 сказано, что институт необходим для исследований в области социально-экономической и политической стратегии развития Украинского государства, подготовки соответствующих научных рекомендаций для государственных органов Украины. Хотя через некоторое время Институт стратегических исследований АН Украины превращен в Национальный институт стратегических исследований и подчинен непосредственно Президенту Украины (Указ Президента Украины от 4 марта 1992 г. № 127), его концепция, разработанная в Академии, и сейчас сохраняет свою актуальность.

Стратегическое видение характерно и для взглядов Б.Е. Патона на перспективы общественного прогресса, образ общества будущего. Оптимистические (пессимизм не его стихия!) представления о будущем обществе у него связываются не с идеологическими и политическими категориями, а с интеллектуальными. Комфортное для развития личности общество может состояться только на базе господства в нем приоритета науки, соединенного с культурой и нравственностью.

Всегоднешнее время признаком инновационного мышления считаются представления общества будущего в виде общества знания, общества, где экономика построена на знании, где производство научного знания становится основным видом деятельности. Борис Евгеньевич еще в публикациях тридцатилетней давности показал себя одним из тех, кто охарактеризовал зарождающиеся черты этого общества и движущие силы его формирования. Здесь уместно вспомнить его статью в журнале «Общественные науки» за 1982 г. «Широкое использование научных достижений, — писал он, — стало ныне главным условием повышения производительности труда, интенсификации общественного производства, существенных преобразований в структуре народного хозяйства и сфере духовной жизни людей»¹³. Лейтмотив статьи в том, что процесс превращения науки

¹³ Патон Б. Превращение науки в непосредственную производительную силу // *Общественные науки*. — М.: Наука. — 1982. — Вып. 2. — С. 33.

в непосредственную производительную силу является основополагающим для возникновения качественно нового общества. Рассмотрены три существенных аспекта этого превращения¹⁴: а) приоритет развития фундаментальных исследований, которые «позволяют яснее видеть, каким будет производство будущего, открывают новые возможности научно-технического и социального прогресса»¹⁵; б) «всемерное ускорение практического использования научных достижений», «чтобы большинство результатов фундаментальных исследований сразу же получало выход в прикладных исследованиях и опытно-конструкторских разработках, необходимых народному хозяйству как сейчас, так и в перспективе»¹⁶; в) «увеличение масштабов использования научно-технических достижений».¹⁷ Обобщающий вывод — «Наука наших дней охватывает поистине все стороны общественной жизни, становится мощным рычагом технического и социального прогресса»¹⁸. Как видим, во всем сказанном явно просматриваются ныне бытующие представления об «обществе знания».

Сферой, где в жизни Б.Е. Патона теснейшим образом переплетались государственные и общественные обязанности, была депутатская деятельность. Борис Евгеньевич избирался депутатом Верховного Совета УССР пятого-одиннадцатого созывов (1959—1988), членом Президиума Верховного Совета УССР (1963—1980), депутатом Верховного Совета СССР шестого-одиннадцатого созывов (1962—1989), народным депутатом СССР (1989—1991), членом Комиссии по иностранным делам Совета Союза Верховного Совета СССР (1962—1967), заместителем председателя Совета Союза Верховного Совета СССР (1966—1989). Естественно, как у депутата, у Б.Е. Патона было множество государственных и общественных дел.

Однако, у депутатов того времени большая (если не большая) часть нагрузки относилась к общественной работе. Дело в том, что при выдвижении кандидата в депутаты

¹⁴ Патон Б. Превращение науки в непосредственную производительную силу // Общественные науки. — М.: Наука. — 1982. — Вып. 2. — С. 33—48.

¹⁵ Там же. — С. 35.

¹⁶ Там же. — С. 38.

¹⁷ Там же. — С. 45.

¹⁸ Там же. — С. 47.

на собраниях избирателей ему формулировались, утверждались и вручались целые пакеты «наказов», выполнение которых должно было способствовать улучшению труда и быта жителей избирательного округа. «Наказы» могли быть самые разнообразные. Но депутаты обязаны были отчитываться перед избирателями и советами депутатов об их выполнении или объяснять, почему тот или иной «наказ» не был выполнен или выполнен не своевременно.

Борис Евгеньевич весьма ответственно относился к работе среди избирателей. Внес техническую точность и организованность в это дело. Завел картотеку «наказов», писем, обращений, мониторинг реализации поднятых в них вопросов, установил дни и часы приема избирателей, стремился строго их придерживаться. Приглашенные на прием заблаговременно предупреждались.

О том, какие объёмы и разнообразия общественных задач приходилось решать депутату Б.Е. Патону, свидетельствуют его ежегодные отчеты. Например, за вторую половину 1977 г. и весь 1978 г. по Радянскому району Киева получено 243 наказа избирателей. В основном все они в установленные сроки выполнены и касались улучшения медицинского, коммунально-бытового, транспортного, торгового обслуживания. По Подольскому району за этот период утверждено к выполнению 63 наказа и предложения избирателей, в том числе по торговле и общественному питанию — 25, благоустройству, транспорту и связи — 28, другим вопросам — 10. К этому ещё поступило 162 заявления и жалобы, по которым в различные инстанции послано 192 письма и получено 56 ответов с информацией о результатах рассмотрения и принимавшихся мерах. Свыше 50 % жалоб и заявлений касалось жилья, 12 % — семейно-бытовых отношений, примерно 3 % — благоустройства, до 10 % — трудоустройства, 4 % — помилования и реабилитации, до 30 % — пенсионного обеспечения¹⁹.

Решение подобных вопросов часто зависело от городских и районных советов депутатов и служб. Б.Е. Патону нередко приходилось вступать в нелицеприятные отноше-

¹⁹ Справка о работе депутата Совета Союза Верховного Совета СССР и Верховного Совета Украинской ССР по Шевченковскому и Щербатовскому избирательным округам г. Киева за вторую половину 1977 года и за 1978 год // Відомчий архів Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона.

ния с местными властями, чтобы заставить их прислушаться к просьбам избирателей. Зато люди помнили заботу. В архиве родного института Бориса Евгеньевича есть немало коллективных писем-благодарностей: от жителей Донецкой области за помощь в газификации квартир, Киева — за помощь в ускорении строительства больниц и детских садов, от Союза инвалидов Чернобыля — за помощь в ликвидации аварии и заботе о здоровье ликвидаторов. Есть и теплые письма конкретных людей, которым было оказано содействие в решении их личных вопросов. Неудивительно, что жители Донецка, Киева, Мариуполя, Славутича выбрали Б.Е. Патона почетным гражданином своего города. Общественная работа Б.Е. Патона, естественно, не ограничивалась депутатскими обязанностями. Ее круг был весьма широк. Как ученому с мировым именем и президенту Академии наук, ему пришлось создавать, поддерживать и даже возглавлять многие общественные советы, комитеты, комиссии, фонды, объединения научного профиля.

Хотелось бы отметить плодотворную работу Бориса Евгеньевича в широкой социогуманитарной сфере. Почти 30 лет (1962—1991) он был членом Советского комитета защиты мира, членом, а затем и председателем Комитета по международным Ленинским премиям мира (1984—1991). Время было сложное, напряженное, омраченное многими годами «холодной войны». Б.Е. Патон принадлежал к числу тех общественных деятелей, которые последовательно выступали за мирное разрешение международных конфликтов, сосуществование государств с различными социальными системами, исключение угрозы применения атомного оружия. Главный урок, который он вывел из всего наполненного величайшими трагедиями XX века и который предлагает взять за принцип жизнедеятельности гласит: «Цивилизация должна изжить любые экстремальные методы урегулирования как международных, так и внутренних конфликтов»²⁰.

Особенно внимателен Борис Евгеньевич к вопросам предупреждения и превращения острых конфликтных ситуаций в современном украинском обществе. Процесс системной трансформации общества, масштабных социаль-

²⁰ Патон Б. Цивилизация должна изжить экстремальные методы урегулирования конфликтов // День. — К., 1999. — 15 мая. — С. 5.

ных реформ, перестройки управленческих структур сам по себе таит социальные опасности. А если к этому прибавляются бессистемность, поспешность реформ, столкновение корпоративных экономических интересов, противоборство политических сил, отсутствие терпимости, то призраки бедствий появляются чаще и ближе. В противовес всему этому Б.Е. Патон выработал эффективную стратегию и тактику «здорового консерватизма» — сохранение и развитие прежних достижений, внимательного освоения новых явлений, эволюционного подхода к общественным преобразованиям. Исторический опыт свидетельствует, что «здоровый консерватизм» является работоспособной идеологией главных качественных преобразований в обществе.

С позиций «здорового консерватизма», толерантности и компромиссности Б.Е. Патон и формулирует свои идеи, мысли и предложения относительно общественных реформ во множестве выступлений и публикаций последних десятилетий. И если нарастала критическая ситуация, он публично подымал свой голос за необходимость избежания силовых приемов. 29 ноября 2004 г., например, когда в связи с бурлящим Майданом противоборство политических сил могло привести к дестабилизации в Украине, выступил с обращением к действующему тогда Президенту Украины, Верховному Совету Украины, Кабинету Министров Украины, к обоим кандидатам на пост Президента Украины. Напомнив горькие уроки украинской истории, когда непримиримые разногласия в обществе привели к потере государственности, призвал их в границах законодательного поля сделать все для умиротворения украинского общества, возврата его в русло спокойствия и согласия²¹. Наверное, такие трезвые и взвешенные голоса тоже содействовали тому, что «оранжевая революция» обошлась без силовых приемов.

Характерная черта общественной и государственной деятельности Б.Е. Патона — постоянное внимание к вопросам благополучия людей, к созданию нормальных условий жизни. «Мы никогда, — писал он, — не станем по-настоящему цивилизованной страной, если эти вопросы не выйдут на самый первый план, не станут отправной точкой всех

²¹ Звернення Б.Е. Патона щодо ситуації в країні // Світ. — К., 2004. — листоп. — С. 1.

программ государственного и экономического развития. Видимо существующее сегодня положение может быть реально преодолено только путем всемерного развития институтов подлинно гражданского общества»²².

Взаимодействие с институтами гражданского общества (профсоюзными, молодежными, ветеранскими, женскими, религиозными организациями, национальными, культурными, спортивными, благотворительными объединениями) — еще одно важное направление общественной деятельности Бориса Евгеньевича. Все годы его президентства в Академии были самые тесные контакты с профсоюзным комитетом. Составлялись и осуществлялись планы социально-бытового обеспечения научных сотрудников. В Академгородке, в Киеве, например, вблизи зданий НИИ были построены жилые дома, общежития для аспирантов, поликлиника, детский сад, спортивный комплекс. Кроме этого, Академия построила больницу, дома и базы отдыха для ученых. Вошли в практику договора между Президиумом Академии и Центральным профсоюзным комитетом, где определяются взаимные обязательства по улучшению условий труда и быта сотрудников. В 2006 г., например, принято совместное постановление «О мероприятиях по решению социальных вопросов в НАН Украины». Оно касалось проблем оплаты труда научных работников, стипендий аспирантам, жилищного обеспечения, деятельности лечебно-оздоровительных учреждений. Урегулированы вопросы доплаты за научные степени и ученые звания. После настойчивых усилий руководства Академии и профсоюза Кабинет Министров Украины принял соответствующее постановление от 22 января 2005 г. № 86. Модернизирована лечебно-диагностическая база больницы и двух поликлиник для ученых. Несмотря на кризисные явления в экономике, в НАН Украины постоянно предпринимаются меры по обеспечению ученых, в первую очередь молодых, служебным жильем.

Молодежная среда всегда была центром особого внимания в общественной деятельности Б.Е. Патона. В подрастающем поколении закономерно он видит научную и социальную смену, от которой зависит будущее государства и

²² Патон Б. Цивилизация должна изжить экстремальные методы урегулирования конфликтов // День. — К., 1999. — 15 мая. — С. 5.

общества. Все его заботы о молодежи сводятся к трем требованиям: дать качественное образование, создать условия для формирования интеллектуально богатой и социально зрелой личности, обеспечить возможности творческой самореализации. Безусловно, он хочет, чтобы молодежь загорелась идеей похода в науку. Постоянно ищет разнообразные формы материальной и моральной поддержки молодых талантов. Благодаря этому в Академии родилась, а затем перешла и в органы власти и общественные фонды, практика присуждения специальных стипендий тем, кто зарекомендовал себя перспективным исследователем уже в начале научного пути. Интересно отметить, что первые ежемесячные стипендии Президента Украины молодым ученым присваивались в такой же сумме, как и ежемесячная плата за звание действительным членам Национальной академии наук — 15 минимальных зарплат²³.

Нельзя не отметить и еще одну характерную черту стиля деятельности Б.Е. Патона: государственный подход к решению важнейших вопросов развития науки и общества, принципиальность и, в то же время, врожденная интеллигентность позволяли ему находить взаимопонимание со многими государственными руководителями, заинтересовывать их возможностями науки и Академии в деле совершенствования народного хозяйства.

Тесное плодотворное сотрудничество связывало Бориса Евгеньевича с Николаем Константиновичем Байбаковым, известным ученым в области нефти и газа, заместителем председателя Совета Министров СССР, председателем Государственного планового комитета СССР (Госплана СССР). Н.К. Байбаков — один из творцов газовой промышленности, занимался строительством магистральных газопроводов больших диаметров. Надежная сварка труб здесь была первоочередной задачей. Естественно, что научные и производственные интересы обоих сошлись и переросли в длительную дружбу. Николай Константинович, будучи руководителем Госплана СССР, внимательно относился к потребностям академической науки в Украине и внедрению ее достижений в производство.

²³ Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України. Указ Президента України № 100/94 від 22 березня 1994 року // Урядовий кур'єр. — 1994. — 24 берез. — № 46–47.

Такое же долготное и творческое сотрудничество было у Б.Е. Патона с Владимиром Алексеевичем Кириллиным, вице-президентом АН СССР, а затем заместителем председателя Совета Министров СССР и председателем Государственного комитета Совета Министров СССР по науке и технике. С приходом В. А. Кириллина в Госкомитет «немало судьбоносных для развития отечественной науки решений было выработано именно в треугольнике «М.В. Келдыш — В.А. Кириллин — Б.Е. Патон»²⁴, среди них и реализация патоновских идей научно-технических комплексов, что были успешными прообразами нынешних технопарков.

Хорошие отношения взаимопонимания сложились у Б.Е. Патона и с такими украинскими государственными деятелями как В.В. Щербицкий, который был председателем Совета Министров УССР, первым секретарем Компартии Украины, председатели Совета Министров УССР А.П. Ляшко и В.А. Масол, председатель Президиума Верховного Совета УССР В.С. Шевченко. В.В. Щербицкий, как известно, лично курировал вопросы научно-технической политики. Поэтому в его поле зрения была Академия наук. Он был практически на всех ее годовых Общих собраниях. Часто встречался с Б.Е. Патонем. Жена В.В. Щербицкого Гада Гавриловна вспоминает: «Особое отношение у В.В. к Борису Евгеньевичу Патону. Он не просто ценил его как человека большого ума и таланта, не только безгранично уважал его как выдающегося ученого, но еще и любил как личность, хотя встречи были исключительно деловыми. При этом Борис Евгеньевич не был другом дома»²⁵.

Суровым испытанием взаимопонимания и сотрудничества Б.Е. Патона и А.П. Ляшко была авария на Чернобыльской АЭС. Александр Павлович возглавлял правительственную республиканскую комиссию по ликвидации последствий аварии, Борис Евгеньевич — академическую. Благодаря их устоявшемуся взаимопониманию и доверию многие вопросы удалось решать быстро и с учетом научного подхода и таким образом уменьшить негативные последствия аварии.

²⁴ Храмов Ю. О. М. В. Келдыш та українська академічна наука. // Келдиш та українська наука: До 100-річчя від дня народження вченого. — Київ: Академперіодика, 2011. — С. 46.

²⁵ Врублевский В. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: воспоминания, документы, слухи, легенды, факты. — К., 1993. — С. 145.

Дух взаимного доброжелательства характеризовал отношения Бориса Евгеньевича с В.А. Масолом и когда тот был председателем Госплана УССР, и когда был председателем Совмина Украины. Узы их сотрудничества проверены сложнейшим периодом трансформаций нашего общества конца 80-х — начала 90-х годов. Тогда им обоим в полном понимании друг друга пришлось объединить усилия, чтобы сохранить достижения украинской науки, Академии и не допустить разрушения интеллектуального потенциала новосозданного государства.

Б.Е. Патон и В.С. Шевченко в один и тот же год — 1962 — вышли на общеукраинскую арену. Бориса Евгеньевича избрали президентом Академии наук, Валентину Семеновну — секретарем ЦК комсомола республики. И первым их совместным «проектом» было создание Малой академии наук. Этот школьный двойник НАН Украины и теперь успешно разрастается. С тех пор продолжается их искреннее сотрудничество и в делах государственных, и в делах общественных. Валентина Семеновна — истинный сторонник поддержки академий — Большой и Малой.

Во взаимоотношениях с властями Б.Е. Патон всегда принципиальный выразитель интересов науки и тонкий дипломат от науки.

Полувекое президентство в Академии наук Б.Е. Патона пришлось на сложное, неоднозначное время: менялись политические режимы, лидеры, приоритеты, поменялся даже социально-экономический строй, но мудрый и многоопытный Патон всегда затребован на государственном и общественном поприще. И сейчас он там активен и авторитетен. Редко какое значимое социокультурное мероприятие Украины проходит без его креативного участия. Б.Е. Патон был членом Совета национальной безопасности и обороны Украины, членом Национального конституционного совета, национальных советов по вопросам науки и научно-технической политики, инновационного развития и ряда аналогичных советов. И ныне — председатель Межведомственной комиссии по вопросам научно-технической безопасности при Совете национальной безопасности и обороны Украины, председатель Комитета по Государственным премиям Украины в области науки и техники, Научно-экспертного совета национальных про-

ектов, Совета президентов национальных академий наук Украины, президент Международной ассоциации академий наук, почетный президент Международной академии организационных и управленческих наук, почетный президент общественной организации «Грандов, рейтингов и номинаций» (ГРИН), попечитель международной неправительственной организации «Фонд 200-летия А.С. Пушкина» и многое, многое другое. На шести состоявшихся до настоящего времени Форумах творческой и научной интеллигенции стран СНГ он был самым желаемым докладчиком.

Международный астрономический союз присвоил имя Патона малой планете № 2727-1979809 (1984), Республика Саха — алмазу весом 51,98 карата, Ассоциация альпинистов Украины — ранее безымянному пику высотой 3938 метров на восточном склоне Эльбруса.

Высокое государственное и международное признание деятельности Б.Е. Патона выражено в том, что ему первому в стране присуждено звание Героя Украины, он дважды Герой социалистического труда, награжден орденами и медалями Армении, Беларуси, Болгарии, Вьетнама, Грузии, Италии, Казахстана, Кыргызии, Литвы, Польши, России, Чехии и других стран.

А начиналось все с простой студенческой учебной и общественной активности. Газета Киевского индустриального института в 1939 г. сообщала, что студент группы ЭМ-III Борис Евгеньевич Патон получил премию в 100 рублей за лучшую работу в научно-техническом кружке²⁶, а в 1941 году отметила его активность на производственной практике на заводе²⁷.

Колоссальная сила воли, неустанный труд и высокие планки, которые Б.Е. Патон ставил сам себе в жизни, сделали его общепризнанным государственным и общественным деятелем. Он стал интеллектуальным лидером нации и государства. И сейчас все свои силы и силы Академии мобилизует для научного обеспечения социального и технологического прорыва украинского общества в новую цивилизацию.

Жизнь завидная и, бесспорно, достойная для наследования.

²⁶ Радянський студент. — 1939. — 8 січня. — С. 2.

²⁷ Радянський студент. — 1941. — 15 лютого. — С. 2.

ВЧЕНІ ПРО Б.Є. ПАТОНА

УЧЕНЬЕ О Б.Е. ПАТОНЕ

А.П. Александров, акад. РАН

Із статті «Народне визнання»

...Академік Б.Є. Патон надзвичайно живо відгукується в усіх випадках, коли в будь-якій галузі науки або виробництва виникають складності, що стосуються його профілю. Він сам і весь колектив його Інституту залюбки включаються в роботу. «Відбиватися» — це не їх стиль! І дуже часто саме цей колектив знаходить рішення, завжди практичне, здійсненне, а не у вигляді абстрактної рекомендації. Тому такий високий авторитет Інституту імені Є.О. Патона та його керівника Б.Є. Патона в усіх куточках нашої країни. Це і привело до обрання академіка Б.Є. Патона на високий і почесний пост президента Академії наук УРСР.

На цьому відповідальному посту розкрився талант Бориса Євгеновича як організатора науки. Його досвід по зв'язку з промисловістю допоміг розвитку ряду наукових напрямів «наскрізним способом» — від наукового пошуку, створення фундаментальних основ напряму і до промислового впровадження. В ряді галузей науки і техніки інститути АН УРСР вносять вагомий вклад у науково-технічний прогрес Радянського Союзу. Це обчислювальна техніка, жаротривкі матеріали різних видів та призначень, порошкова металургія, вакуумне легування інструменту, надтверді матеріали, приладобудування з використанням надпровідності — ось лише кілька прикладів успіхів науки АН УРСР. Участь АН УРСР у ряді комплексних програм Державного Комітету СРСР по науці і техніці і АН СРСР, багато робіт АН УРСР у галузях біології та сільського господарства, хімії, геології мають важливе всесоюзне значення.

Уже наведені приклади показують, що Академія наук УРСР в наш час досягла високого, сучасного рівня і стоїть в одному ряду з найбільшими науковими організаціями світу. Ці успіхи стали можливими завдяки постійній підтримці

науки з боку Центрального Комітету КПРС, допомозі Центрального Комітету і Ради Міністрів УРСР. Велика роль в цих успіхах АН УРСР і тієї організуючої роботи, що її веде президент АН УРСР, член ЦК КПРС, член ЦК Компартії України, депутат Верховної Ради СРСР, депутат Верховної Ради УРСР, заступник голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР, член Президії Верховної Ради УРСР академік Борис Євгенович Патон.

Широкий кругозір Б.Е. Патона, живий інтерес до всіх сторін життя і науки дозволяють йому гармонійно розвивати академію. Бережливе ставлення до історії, культури народів України, збереження пам'яток культури і мистецтва, народної творчості, як, наприклад, створений під відкритим небом музей народної архітектури і побуту України, доповнює характеристику президента...

Радянська Україна. — 1978. — 26 лист. — С. 2

А.П. Александров, акад. РАН

Из статьи «Народное признание»

...Академик Б.Е. Патон чрезвычайно живо отзывается во всех случаях, когда в какой-либо отрасли науки или производства возникают сложности, касающиеся его профиля. Он сам и весь коллектив его института охотно включаются в работу. «Отбиваться» — это не их стиль! И очень часто именно этот коллектив находит решение, всегда практическое, осуществимое, а не в виде абстрактной рекомендации. Поэтому такой высокий авторитет Института имени Е.О. Патона и его руководителя Б.Е. Патона во всех уголках нашей страны. Это и привело к избранию академика Б.Е. Патона на высокий и почетный пост президента Академии наук УССР.

На этом ответственном посту раскрылся талант Бориса Евгеньевича как организатора науки. Его опыт по связям с промышленностью помог развитию ряда научных направлений «сквозным способом» — от научного поиска, создания фундаментальных основ направления и до про-

мышленного внедрения. В ряде областей науки и техники институты АН УССР вносят весомый вклад в научно-технический прогресс Советского Союза. Это вычислительная техника, жаропрочные материалы разных видов и назначений, порошковая металлургия, вакуумное легирование инструмента, сверхтвердые материалы, приборостроение с использованием сверхпроводимости — вот лишь несколько примеров успехов науки АН УССР. Участие АН УССР в ряде комплексных программ Государственного Комитета СССР по науке и технике и АН СССР, много работ АН УССР в отраслях биологии и сельского хозяйства, химии, геологии имеют важное всесоюзное значение.

Уже приведенные примеры показывают, что Академия наук УССР в наше время достигла высокого, современного уровня и стоит в одном ряду с наибольшими научными организациями мира. Эти успехи стали возможными благодаря постоянной поддержке науки со стороны Центрального Комитета КПСС, помощи Центрального Комитета и Совета Министров УССР. Большая роль в этих успехах АН УССР и той организующей работы, которую ведет президент АН УССР, член ЦК КПСС, член ЦК Компартии Украины, депутат Верховного Совета СССР, депутат Верховного Совета УССР, заместитель председателя Совета Союза Верховного Совета СССР, член Президиума Верховного Совета УССР академик Борис Евгеньевич Патон.

Широкий кругозор Б.Е. Патона, живой интерес ко всем сторонам жизни и науки позволяют ему гармонично развивать академию. Бережное отношение к истории, культуре народов Украины, сохранение памятников культуры и искусства, народного творчества, как, например созданный под открытым небом музей народной архитектуры и быта Украины, дополняет характеристику президента...

(Перевод с украинского)

Г.И. Марчук, акад. РАН

Академик Борис Евгеньевич Патон

Недавно большая группа членов РАН посетила Киев, где украинская Национальная академия наук отмечала 90-летие выдающегося ученого — президента НАН Украины Бориса Евгеньевича Патона. Его жизнь — это беспримерное служение науке. Его знает весь научный мир планеты. Борис Евгеньевич активно развил направление своего отца — родоначальника работ по сварке металлов в нашей стране. В годы Отечественной войны его отец руководил сварочными работами в танковой промышленности. Став Президентом НАН Украины, Борис Евгеньевич выдвинул ряд важнейших предложений по развитию теории сварки и стал основателем этого направления науки и техники. Как президент он включился в развитие всей науки в республике и стал непререкаемым авторитетом с высочайшим научным рейтингом. Я много раз был в Киеве и каждый раз встречался с Борисом Евгеньевичем. Наша дружба росла, особенно после того, когда Хрущев принял решение вывести из Академии наук все прикладные институты и передать их министерствам. Мы боролись с этим решением, поскольку нельзя оторвать прикладные исследования от фундаментальных: они питают фундаментальные науки. Б.Е. Патон, несмотря ни на что, сохранил в своей Академии наук прикладные институты. Он был членом Совета по науке при Совете Министров СССР и вел большую программу «Техника в северном исполнении», готовил для Совета Министров предложения по развитию этой программы.

Борис Евгеньевич знал нашу промышленность и с большим вниманием относился к заводам, которые приглашали его для консультаций. Невозможно сказать, сколько заводов и конструкторских бюро он посетил у нас в стране и за рубежом. Но вот пришла пора перемен 1991 г. Я оставил свой пост Президента АН СССР. Произошел распад нашей страны на части, все республики стали самостоятельными государствами. Но связи их Академий наук сохранились, хотя и ослабли. На последнем Общем собрании АН СССР в своем выступлении, прощаясь с академическими делами, я выдвинул идею о том, что нам необходимо сохранить кооперацию академий наук России и бывших республик,

организовав международную ассоциацию академий. Через год такая ассоциация была создана. Председателем ее единогласно был избран Борис Евгеньевич Патон. Ассоциация начала помогать в решении академических задач и позволила объединить почти все бывшие республиканские академии.

Примером объединения усилий ученых Украины и России может служить научно-исследовательская программа «Черное море как имитационная модель океана», которую возглавили Б.Е. Патон и я. Эффективные средства контроля и прогноза состояния морской среды дают современные геоинформационные технологии, включающие оперативные наблюдательные системы, математические модели эволюции морской среды и методы ассимиляции данных наблюдений. В программе отражены результаты новейших исследований динамики Черного и Азовского морей, климатических процессов в этих морях, экологических аспектов водных стихий и оценок шельфовых зон. В работе участвуют от России Институт вычислительной математики РАН и Институт океанологии РАН, от Украины — Морской гидрофизический институт НАНУ, Институт биологии южных морей НАНУ, Институт геологических наук НАНУ. Сотрудничество ведется с большой ответственностью.

Ю.С. Осипов, акад. РАН

* * *

Имя Бориса Евгеньевича Патона — выдающегося ученого и организатора науки, известного общественного и государственного деятеля — неотделимо от Академии наук Украины. Ровесник Академии, Борис Евгеньевич почти половину из свыше восьмидесяти лет ее существования занимает должность президента Национальной академии наук Украины.

Ясное понимание целей и задач науки в жизни страны в середине прошлого века, опыт, приобретенный в процессе руководства Институтом электросварки, авторитет в научных кругах, преданность науке, энергия и высокие моральные качества стали решающими аргументами во время

избрания Бориса Евгеньевича на должность президента Академии наук.

За 60–80-е годы под руководством Б.Е. Патона в НАН Украины была создана широкая сеть научных учреждений, получили развитие существовавшие и созданы новые научные школы. Национальная академия наук Украины превратилась в наибольший научный центр бывшего СССР, который объединил научные учреждения, где на мировом уровне проводились исследования по многим направлениям современной науки в тесной связи с практикой. В бывшем СССР Академия наук Украины была одним из первопроходцев в сфере организации научных исследований и инновационного прогресса, флагманом высокой эффективности науки.

Б.Е. Патон всегда подчеркивает интернациональный характер науки, необходимость активного и тесного взаимодействия с учеными и научными организациями разных стран.

Академия наук со времени своего основания поддерживала крепкие связи с Академией наук СССР. В 60–80-е годы эти связи были особенно тесными. Б.Е. Патон, который 40 лет является членом АН СССР и РАН, активно участвовал в жизни АН СССР и поддерживает тесные связи с Российской академией наук.

Развал Союза и обретение независимости его республиками, упадок экономики, который сопровождался обвальным падением государственной поддержки науки, поставили науку Украины, как и других бывших союзных республик, в самое тяжелое положение. Нам понятна эта ситуация: российская наука в полной мере испытала и «реформаторские зуды», и прямые атаки на нее. Потому руководству РАН нетрудно представить титанические усилия Бориса Евгеньевича по сохранению АН Украины. Выстоять в годы испытаний помогли и признанный авторитет НАН Украины, возглавляемой Б.Е. Патоном, и высочайший авторитет самого Бориса Евгеньевича. В эти тяжелые годы его кипучая деятельность в определенной степени помогала возрождению имиджа науки и в России.

В начале 90-х годов, когда нарушились естественные связи между академиями наук бывших союзных республик, по инициативе Б.Е. Патона и главным образом его усили-

ями была создана Международная ассоциация академий наук, к которой присоединились академии наук даже Словакии и Вьетнама. Почти 10 лет Борис Евгеньевич, невзирая на колоссальную занятость в институте и Академии, уделяет постоянное внимание МААН, бессменно возглавляя эту международную организацию. Такая деятельность, несомненно, повышает авторитет НАН Украины.

За всеми свершениями Б.Е. Патона проглядывает глубокая убежденность в непреходящем значении науки в жизни современного общества, его увлеченность главным делом жизни — наукой, целенаправленность и настойчивость в достижении поставленной цели, уникальная работоспособность и организованность. При этом Борис Евгеньевич — принципиальный и порядочный, скромный и доброжелательный человек.

Жизнь Б.Е. Патона в науке, в сфере организации научных исследований и практической реализации научных достижений, его общественная и государственная деятельность — поистине большой подвиг во имя развития науки, во имя будущего.

(Перевод на русский из книги:

Б.М. Малиновский. Борис Патон — праця на все життя. — Киев. Наукова думка, 2002. — С. 139–141)

Н.К. Байбаков, д.т.н., проф.

* * *

Борис Евгеньевич Патон — один из самых известных ученых и организаторов науки на всей территории бывшего Советского Союза. Впрочем, он не менее широко известен и во всем мире, является членом ряда иностранных академий.

Из рук отца, крупного российского ученого Евгения Оскаровича Патона, создателя известного во всем мире Института электросварки в Киеве, Борис Евгеньевич принял руководство этим замечательным институтом и является бессменным его директором.

Борис Евгеньевич Патон как президент НАН Украины, как директор Института электросварки им. Е.О. Патона оказал огромное влияние на прогресс нефтегазового

строительства, на развитие нефтяной и газовой промышленности бывшего Советского Союза.

С его непосредственным участием формировалось отечественное производство электросварочных труб. На Харцизском трубном заводе впервые было создано производство труб диаметром 1420 мм на давление 7,4 МПа для сверхдальних газопроводов. Также впервые трубы на этом заводе стали изготавливаться с современной антикоррозионной изоляцией.

И, конечно, бесспорно его приоритетное влияние на формирование всей сварочной политики в нефтегазовом комплексе. Достаточно напомнить о создании контактной сварки, с помощью которой сварено 70 тыс. км трубопроводов. Были созданы уникальные сварочные машины «Север» для сварки труб диаметром 1420 мм, которые перемещались внутри трубопровода и сваривали стык за считанные минуты. На миллионе стыков, выполненных такой сваркой, не было ни одного разрушения. Патент на контактную сварку был продан в Америку фирме Мак-Дермот.

Были и другие оригинальные технологии: сварка порошковой проволокой автоматами «Стык», двусторонняя автоматическая сварка под флюсом и многие другие. Не меньше было предложено и по контролю сварных соединений.

Самое важное, что все эти технологии, оборудование, сварочные материалы доводились до самого широкого внедрения. Это девиз Б.Е. Патона: «Все научные достижения — в промышленность, строительство».

Более 10 лет Б.Е. Патон возглавляет координационный совет по межгосударственной научно-технической программе «Высоконадежный трубопроводный транспорт». Эта программа решает важнейшие проблемы обеспечения надежного функционирования трубопроводных систем, бесперебойных поставок российским и зарубежным потребителям нефти и природного газа. Программа занята и важнейшей задачей обеспечения экологической безопасности газопроводов и нефтепроводов. Большой вклад вносит Б.Е. Патон в определение важнейшего параметра трубопроводов — их остаточного ресурса.

Не меньше делается и по перспективным технологиям, решению научных и инженерных проблем трубопровод-

ных систем нового поколения, которые будут сооружаться в XXI веке.

Говоря о сварочных делах, конечно, следует сказать об удивительных работах по сварке в космосе.

Это лишь немногие штрихи из огромного творческого багажа удивительного человека и ученого, нашего выдающегося современника академика Бориса Евгеньевича Патона.

Из книги: Б.Н. Малиновский. Академик Борис Патон — труд на всю жизнь. — Москва. ПЕР СЭ, 2002. — С. 121 — 122

Н.М. Амосов, акад. НАН Украины

* * *

Б.Е. Патон — прежде всего настоящий Человек!

Я познакомился с ним в 1962 году на заседаниях Верховного Совета, сидели рядом.

Главные стимулы жизни — Академия — постоянное внимание к ее развитию и его технологическая наука (материаловедение и сварочные технологии).

Он никогда ничего о себе не думал. Свои человеческие качества он использует только для общего дела! Поразительно прост, без высокомерия. Никогда не бравировал своим высоким положением, словом, если говорить о нем, как о президенте, то как раз по пословице: «Не место красит человека, а человек место!» Беззаветно предан делу, чрезвычайно много работал и работает для института и Академии. Ему сейчас 80 лет и он законно избран президентом — тайным голосованием в девятый раз, (!) причем единогласно! Ко всему он — «бессребреник», словом, настоящий ученый, настоящий Человек, преданный делу.

На таком посту ему приходилось подстраиваться под идеологию времени, чтобы удержать, сохранить дело, которому беззаветно служил. Других мотивов не было, но и тут — в отношениях с властью, он не переходил границ, обходился без панегириков, соблюдал лишь необходимый уровень лояльности. Он общительный человек с огромными связями. Его очень уважал М.В. Келдыш. Как ученый он занял высокое место в технологической науке, сумел охватить все области сварочных технологий. Как президент —

имеет удивительное и обостренное чувство нового — всегда и во всем умел находить изюминку, всем старался помочь! Поэтому члены Академии его неизменно поддерживали и поддерживают.

Многочисленные выборы президентом тайным голосованием — это очень сильный показатель его авторитета.

Беспристрастное отношение ко всем направлениям науки — это больше всего говорит о нем как об ученом, президенте Академии и человеке. Последний этап его жизни самый тяжелый для него и страны. Он сумел вписаться в новую независимую Украину, Академия сохранилась благодаря ему!

Из книги:

Б.Н. Малиновский. Борис Патон — труд на всю жизнь. — Москва. ПЕР СЭ. — 2002. — С. 111–112

Ж.И. Алферов, акад. РАН

Встречи с Б.Е. Патоном

В октябре 1975 года Академия наук СССР очень торжественно отмечала свой замечательный юбилей — 250 лет со дня основания. Во дворце съездов в Кремле проходило торжественное заседание, проведенное в полном соответствии с принятыми в то время правилами. После доклада и.о. президента АН СССР академика В.А. Котельникова (президент академик М.В. Келдыш за полгода до юбилея отпросился с этого поста, блестяще отработав в этой должности 14 лет) с большой речью выступил Л.И. Брежнев, затем нас поздравили в коротких выступлениях сталевавар завода «Серп и Молот», колхозница из Подмоскovie и студентка МГУ. Затем слово было предоставлено для зачитывания письма сотрудников Академии в ЦК КПСС академику А.П. Александрову. Когда Анатолий Петрович шел к трибуне, Л.И. Брежнев, обращаясь к сидящему рядом Председателю Президиума Верховного Совета СССР Н.А. Подгорному, большим пальцем указал на сидящего от него с другой стороны В.А. Котельникова, а указательным — на А.П. Александрова на трибуне. Я, в то время, избранный в 1972 году член-корреспондент АН СССР, сидел с супругой в третьем ряду партера, все это хорошо видел и, об-

ращаясь к жене, сказал: «Тамара, знаешь, что сейчас Брежнев сказал Подгорному!» и получив в ответ: «Конечно, нет, и ты не знаешь тоже», заметил: «Нет, я знаю. Он сказал, что президентом хочет быть этот (Котельников), а будет вот тот (Александров)!». Через две или три недели после юбилея состоялось общее собрание Академии, на которое как обычно приехал М.А. Сулов — секретарь ЦК по идеологии и произнес примерно такую речь: высказав огромное сожаление, что академик М.В. Келдыш оставил свой пост, он сказал, что решаем, конечно, мы — члены Академии, но Политбюро ЦК как наиболее подходящую кандидатуру рекомендует нам академика А.П. Александрова. Сразу после М.А. Сулова слово было предоставлено Б.Е. Патону — президенту Академии Наук Украинской ССР, и я слушал его выступление впервые. Борис Евгеньевич очень ярко, точно и красочно охарактеризовал А.П. Александрова — питомца школы А.Ф. Иоффе и Ленинградского Физтеха, создателя атомного флота страны и достойного наследника И.В. Курчатова, закончив словами: «И ничто человеческое ему не чуждо». Много лет спустя, во время моих уже нередких приездов на Украину, Борис Евгеньевич рассказал мне, что после его выступления к нему подошел секретарь ЦК КПСС академик Б.Н. Пономарев и спросил: «А что Вы имели в виду когда сказали об А.П., что ничто человеческое ему не чуждо?». Борис Евгеньевич прекрасно ответил: «А вот то, что Вы имели в виду, то и я имел в виду». Как-то Борис Евгеньевич мне рассказал, что первоначально ему было предложено стать президентом АН СССР, но он отказался, считая, что ему нужно оставаться на Украине, а наилучшей кандидатурой будет Анатолий Петрович Александров. Мудрость Б.Е. Патона ярко проявилась в наступившее для всех нас трагическое время развала Советского Союза. Высочайший авторитет ученого и гражданина, редкая способность находить решение в казалось бы безвыходных ситуациях, помогли Борису Евгеньевичу сохранить Академию наук Украины и вообще науку в этой замечательной Республике.

Неоценим его вклад в сохранение и развитие единого научного пространства и активного научного сотрудничества стран СНГ, выразившийся в создании МААН — Международной ассоциации академий наук ряда стран СНГ и

Восточной Европы. В 1995 году мы встретились в Минске по приглашению Президента Академии Наук Беларуси академика Л.Ф. Суцzeni и тогда познакомились с Президентом Беларуси А.Г. Лукашенко. Вновь у нас оказалась общая позиция в оценке огромной прогрессивной росли молодого Президента Беларуси по сохранению и развитию научно-технологического и промышленного потенциала Беларуси — редкий пример на постсоветском пространстве СНГ. Помню как радовался Борис Евгеньевич после посещения завода большегрузных автомобилей «Белаз», увидев, что белорусы сохранили и развили его технологию сварки на заводе. При активной поддержке Бориса Евгеньевича возникла совместная программа Украины и России по физике и электронике наноструктур, и мои поездки в Киев стали регулярными. Стали традицией наши встречи в Доме ученых Академии наук. Украшением этих встреч были, конечно, воспоминания Бориса Евгеньевича о многих замечательных событиях, участником которых он был.

Летом 1964 года Борис Евгеньевич вместе с Мстиславом Всеволодовичем Келдышем — президентом АН СССР участвовали в работе Пленума ЦК КПСС. Только что закончилось общее собрание Академии наук СССР, на котором были провалены усилиями физиков и биологов на выборах в Академию последователи Т.Д. Лысенко. Н.С. Хрущев был в негодовании и на Пленуме требовал сурово наказать Академию, угрожая чуть ли не ее ликвидацией. М.В. Келдыш обратился к Б.Е. Патону с просьбой: «Борис Евгеньевич, я не был несколько лет в отпуске, сейчас возьму месяца на три, а ты меня где-нибудь в хорошем месте спрячь на Украине. Без Президента они не решатся проводить реформирование Академии». «Так мы и сделали», — сказал Борис Евгеньевич, а когда Келдыш вышел из отпуска, состоялся октябрьский Пленум ЦК и Н.С. Хрущев перестал быть главой партии и страны.

27 февраля 2012 года — уникальный юбилей: 50 лет Борис Евгеньевич является Президентом Академии Наук Украины. Украина дала мировой науке много выдающихся ученых. Достаточно вспомнить имена В.И. Вернадского, Н.Н. Боголюбова, М.А. Лаврентьева, К.Д. Синельникова, А.А. Богомольца, Е.О. Патона — отца Бориса Евгеньевича — и многих, многих других. В чем секрет творческого и на-

учно-организационного долголетия Бориса Евгеньевича. Конечно, в наше трагическое время развала экономического и научно-технологического потенциала, коррупции и общего падения культуры на постсоветском пространстве научное сообщество просто не хочет менять лидера, которого знает и которому верит. Но в данном случае дело не только и не столько в этом. Борис Евгеньевич сочетает научный авторитет и огромный опыт с энергией, явно не соответствующей возрасту, личную скромность и готовность к компромиссу с властью, но никогда не уступая по принципиальным вопросам.

Так пусть Легенда украинской, российской и мировой науки живет, работает и здравствует многие годы, продолжает плавать с дельфинами в море и просто в бассейне, и дай нам Бог вместе дожить до настоящего возрождения экономики, науки и культуры наших республик и прежде всего — Великого Славянского триумvirата: России, Украины и Беларуси!

Н.В. Багров, акад. НАН Украины

Жизнь в постоянном поиске и труде

Борис Евгеньевич Патон — знаковая фигура, человек, при жизни ставший символом отечественной науки, страны, времени. Этот бесспорный факт не может не вызывать искреннего восхищения, ибо вряд ли кто из наших современников, тоже имеющих реальные заслуги и удостоенных высших наград, способен стать вровень с этим человеком по всенародному признанию, уважению и почёту. Даже люди, далёкие от науки, проблем, которыми занимается Борис Евгеньевич, хорошо знают это имя. Что же говорить об учёных, специалистах, которые хорошо понимают реальную цену его научных достижений, широко применяемых в промышленности, обороне, здравоохранении, космосе.

Борис Евгеньевич Патон — это образец учёного, общественного деятеля, который на протяжении длительного времени сумел завоевать признание нескольких поколений людей, был одинаково востребованным и по достоинству оцененным разными эпохами.

Говорю об этом, поскольку знаю, что означала фамилия Патон для нас — студентов 50-х годов. Помню, с каким восторгом воспринимался этот человек в научной среде, в которую окунулся в 60—70-х годах, видел, каким непререкаемым авторитетом был Борис Евгеньевич для партийного руководства страны в 80-е годы. Невозможно переоценить роль Патона и в наши дни, особенно для академической и университетской науки, в международном научном и образовательном пространстве.

Можно как угодно объяснять этот удивительный феномен, находить секрет величия и долголетия этого человека в счастливой судьбе, переданном на генном уровне таланте, востребовавшем его времени. Все это будет верно. Но, на мой взгляд, разгадка кроется прежде всего в самом Борисе Евгеньевиче. Напомню одну из фраз, в которой заключено жизненное кредо Патона: «Основным качеством, которое, как мне кажется, может привести к успеху, является трудолюбие, любовь к тому делу, которому человек решил посвятить свою жизнь».

Итак, прежде всего, это дело, которому он посвятил себя, преданно служит всю жизнь. Это то, что им определено и впитано с детства, чему Борис Евгеньевич отдает себя всего целиком, без остатка. Дело, которое выбрано им, не подвластно времени, не имеет границ, не зависит от политической конъюнктуры. Это Её величество Наука. Она позволила в полной мере раскрыться таланту этого человека, поглощает и одновременно подпитывает его, даёт жизненные силы для неустанной работы.

Второе ключевое слово — труд: состояние, в котором Борис Евгеньевич находится всегда. Его кипучая натура всегда поддерживает гиперактивный ритм. Он обладает удивительной способностью обретения радости в труде. В Крыму мне приходилось быть с ним в разной обстановке — на работе, отдыхе, но никогда я не видел его отдыхающим в полном смысле этого слова. Как правило, пребывание на отдыхе он обязательно совмещает с посещением расположенных в Крыму академических учреждений. Его искренний интерес к ним вполне объясним, ведь многие из них создавались при его личном участии.

Без его поддержки Институт биологии южных морей не имел бы радиобиологического и аквариального корпусов, специально спроектированного научно-исследовательского судна «Профессор Водяницкий». Как Президент Академии наук Украины, Б.Е. Патон сделал все возможное для создания в Севастополе Морского гидрофизического института, ставшего признанным лидером в сфере исследования физических процессов морей и океанов не только в отечественной, но и мировой науке. В 70-х годах Борис Евгеньевич активно поддержал создание Карадагского природного заповедника. По инициативе Б.Е. Патона уже в независимой Украине был создан Крымский филиал Института археологии НАН Украины. В 2006 году при его содействии была реализована инициатива крымских спелеологов о создании на базе Таврического национального университета Института спелеологии и карстологии.

Перечисление сделанного, официальные слова «поддержал», «содействовал», «принял участие» не способны, хотя бы в какой-то степени, отразить тот напряженный труд, огромную ответственность и работу мысли, сопровождающую этого человека, решающего столь масштабные задачи. Борис Евгеньевич Патон пребывает в таком ритме постоянно. Энергию, которая незримо исходит от него, мне кажется, ощущают все окружающие, она передается, заставляет думать и действовать всех, кто рядом с ним. В определенном смысле он приводит в движение все вокруг себя, но делает это спокойно, без суеты, без показных эффектов, побуждая других к работе силой точного слова, энциклопедических знаний, широтой взглядов, блестящими идеями и собственным отношением к труду.

Все что он делает, он делает с любовью. И это третье ключевое слово, объясняющее феномен Патона. Он не просто любит свою работу, свое дело. Он любит жизнь во всех её проявлениях, воспринимая её как самоценность, оберегая все, что включает в себя наш мир. Знаю, сколь благодарны работники Севастопольского дельфинария за помощь, оказанную им в спасении этого научного объекта в 90-е годы, в то время, когда от него отказался флот. Учёные были оставлены на произвол судьбы и лишь благодаря энтузиазму, ценой огромных усилий, фактически за собст-

венные и без того скудные деньги им удавалось сохранять жизнь обитающих в аквариуме дельфинов. В этот критический момент они обратились к Президенту Академии наук Украины и, несмотря на то, что сама Академия испытывала крайнюю нужду, Борис Евгеньевич нашел возможность поддержать этот объект.

Выскажу ещё одно предположение — главный талант Бориса Евгеньевича, секрет его успеха заключается в том, что он смог создать свой мир, органически вписав его в увлекательнейший мир научного сообщества, непростой мир нашего общественного бытия, нашего сложного и развивающегося общества, которое вот уже на протяжении многих десятилетий платит ему искренней любовью и огромным уважением.

Успехов, творческих сил Вам и здоровья на многие годы, дорогой Борис Евгеньевич!

О.М. Белоцерковский, акад. РАН

Физтех в Киеве (опыт целевой подготовки)

Я хорошо помню славное время, когда мы с Б.Е. Патонем организовывали отделение Физтеха в Киеве. Было много разных вопросов, тем не менее мы очень достойно все это прошли.

В конце шестидесятых годов в области разработки, внедрения и использования вычислительной техники, сложилась ситуация острой нехватки специалистов, имеющих одновременно хорошую подготовку по математике, физике, химии и одной из инженерных дисциплин. Сложившаяся ситуация была предметом неоднократного обсуждения среди ведущих ученых страны. В первой половине 1967 года в Вычислительном центре АН СССР под руководством академика А.А. Дородницына была проведена серия совещаний с моим участием по вопросу подготовки высококвалифицированных кадров, в которых принимали участие академик В.М. Глушков, член-корреспондент АН СССР Н.Н. Моисеев, академик АН УССР В.С. Михалевич, член-

корреспондент АН СССР Н.П. Бусленко, группа сотрудников Вычислительного центра АН СССР и Института кибернетики АН УССР. В результате было выработано общее мнение о необходимости организации новой специальности в Московском физико-техническом институте.

Борис Евгеньевич Патон сразу правильно расставил акценты, поддержал нас — базовая кафедра МФТИ при Институте кибернетики НАН Украины была создана в 1967 году Постановлением Президиума АН Украины с целью подготовки специалистов высшей квалификации (инженеров-физиков по специальности «прикладные физика и математика»). Создание кафедры в Киеве стало в МФТИ первым опытом организации целевой подготовки специалистов, кафедра стала первой за пределами Москвы и Московской области, что явилось фактической реализацией действующей сейчас двухэтапной системы подготовки кадров в цикле бакалавр-магистр. Чуть позже Институт кибернетики АН УССР был закреплен в качестве базовой организации МФТИ на основании письма Совета Министров СССР в адрес Минвуза РСФСР. Кафедра начала функционировать с 1 сентября 1967 года, первый выпуск специалистов состоялся в июне 1969 года.

Именно на основе этого положительного опыта в 1978 году было принято решение об организации одного из самых мощных образований Физтеха — Киевского отделения МФТИ. И заслуга в этом, безусловно, Бориса Евгеньевича.

Мы всегда ощущали, что студенты и аспиранты базовых кафедр Киевского отделения МФТИ впитывали прогрессивные идеи организации науки, стремление поставить достижения ученых на службу экономике, неразрывность связи целенаправленных фундаментальных исследований с практикой, активное участие академических институтов в научно-технических программах различного уровня — все, что свойственно Национальной академии наук Украины. Такая среда способствовала адаптации выпускников МФТИ к реальной жизни. Эта школа особенно пригодилась нашим выпускникам в непростые годы перестройки и развала Советского Союза. Она помогла им адаптироваться к изменившимся условиям и развить бизнесы, которые сейчас занимают ведущие позиции в мире во многих областях сферы экономики высоких технологий. МФТИ прижился в Украине.

Сильно изменилась наша жизнь за последние годы, но заложенные Б.Е. Патонем ростки Физтеха на украинской земле живут и развиваются. Киевское отделение МФТИ уверенно смотрит в будущее, благодаря накопленному потенциалу, опираясь на новые импульсы в развитии своих базовых организаций — ведущих научных учреждений Национальной академии наук Украины. Талант и квалификация профессором и преподавателей кафедр, блестящие способности, молодая энергия, настойчивость и пассионарность студентов и аспирантов, их востребованность высокотехнологичными отраслями экономики знаний позволили превратить базовые кафедры МФТИ в Киеве в учебно-научные центры мирового значения. Нам удалось соединить образование с наукой и производством, ликвидировать традиционный разрыв и противоречие между фундаментальной наукой и прикладным ее применением.

Я преклоняюсь перед Борисом Евгеньевичем Патонем, он очень сильный, яркий человек, хорошо чувствующий, как и чем надо отвечать на вызовы Времени.

Дорогой Борис Евгеньевич, мы готовы сотрудничать с Вами и впредь. Мы сделаем все, что необходимо и что в наших силах, в том числе и моих: я с удовольствием приеду и буду Вашим помощником.

Вы заслужили глубокое уважение не только в Украине, Вас очень ценят москвичи и боготворят все Физтеховцы.

Вы на сегодня — один из самых выдающихся организаторов науки, в Москву бы нам такого!

Мы Вас любим и уважаем, дорогой Борис Евгеньевич. Дай Бог, чтобы мы с Вами еще вместе поработали для сохранения и развития дружественных отношений между народами наших стран!

П.А. Витязь, акад. НАН Беларуси

* * *

С выдающимся ученым и легендарным организатором академической науки Украины, руководителем ведущего в мире «сварочного» института, академиком Борисом Евгеньевичем Патонем за свою почти полувековую научную

жизнь мне довелось встречаться много раз. Этому в немалой мере способствовала близость наших научных и практических интересов: меня, как и Б.Е. Патона, больше всего на свете интересуют исследования в области технологии металлов, а также использование результатов этих исследований в народном хозяйстве (в сварочном производстве, порошковой металлургии и других отраслях). Первая наша встреча произошла еще в 1972 году на заседании ГКНТ СССР, на котором Б.Е. Патон активно поддержал нашу идею о создании Института порошковой металлургии при Белорусском политехническом институте. Последующие наши встречи состоялись уже в начале 1980-х годов и были связаны с посещениями Борисом Евгеньевичем нашего белорусского научно-производственного объединения порошковой металлургии (НПО ПМ), которое было создано по инициативе первого секретаря ЦК КПБ П.М. Машерова в 1980 году, и регулярно проводимых нашим НПО ПМ выставок достижений в области порошковой металлургии. Кстати, с активным участием академика Б.Е. Патона в структуре нашего НПО ПМ был создан также Институт сварки и защитных покрытий в 1992 году.

В ходе этих встреч шел откровенный обмен мнениями о перспективных путях развития металлургической науки и тесно связанной с ее успехами перестройке металлургической отрасли народного хозяйства СССР. Нас, сотрудников НПО порошковой металлургии, особенно интересовал научно-организационный опыт Б.Е. Патона как директора Института электросварки им. Е.О. Патона, который решениями ЦК КПСС и Совета Министров СССР был определен головным институтом по сварке в Советском Союзе. Кроме того, в конце 1960-х годов на базе данного академического института был создан один из первых в нашей стране научно-технических комплексов, в котором работа научно-исследовательских подразделений гармонично дополнялась деятельностью конструкторских и производственных структур. К 1985 году данный академический научно-технический комплекс приобрел межотраслевой характер и стал отвечать за координацию работы организаций разных министерств Советского Союза в области высоких сварочных технологий. Наше НПО порошковой металлургии у себя, в БССР, во многом повто-

ряло путь от института до научно-технического комплекса, который на два десятилетия раньше нас уже успел пройти Институт электросварки им. Е.О. Патона АН УССР. Поэтому вполне закономерно, что мы настойчиво интересовались мнением Бориса Евгеньевича относительно того, как ускорить внедрение новейших разработок нашего НПО в народно-хозяйственную практику, как наладить устойчивые хозяйственные связи с предприятиями смежных отраслей промышленности и прочим.

В результате уже самых первых встреч с Борисом Евгеньевичем у меня сформировалось устойчивое впечатление о том, что этот весьма заслуженный человек (президент Академии наук Украины, лауреат Ленинской премии, Герой Социалистического труда и проч.) всегда очень внимательно слушает своих собеседников, невзирая на их порой достаточно молодой возраст и невысокие научные звания, а главное — умеет выделить и понять те ключевые вопросы, на которые от него надеются получить дельный совет и исчерпывающий ответ. Как правило, тесное общение с Борисом Евгеньевичем позволяло снимать для нас, молодых белорусских металлургов, многие из тех вопросов, которые до этого казались нам неразрешимыми.

Позднее, уже в середине 1990-х годов, когда я был избран вице-президентом Академии наук Беларуси, мои встречи с академиком Б.Е. Патонам стали происходить значительно чаще, а перечень тем для обсуждения в ходе таких встреч значительно расширился. В частности, мы с Борисом Евгеньевичем уже обсуждали не только новейшие достижения в области технологии металлов, но и более общие вопросы развития академической науки, определения ее приоритетов и путей увеличения практического вклада в экономику наших дружественных государств, непростые проблемы финансирования академической и отраслевой науки.

Конец 1990-х годов был весьма непростым периодом в жизни как украинской, так и белорусской академий наук. И в этих непростых условиях, когда наши академии в своей повседневной работе вынуждены были придерживаться стратегии «выживания», особенно ярко раскрылся организаторский талант академика Б.Е. Патона. Он одним из первых среди руководителей национальных академий наук

стран СНГ сумел сформулировать общий для всей постсоветской академической науки интерес (взаимовыгодное научное сотрудничество) и придать его реализации четкие организационные формы. Речь идет о создании в сентябре 1993 года по инициативе Бориса Евгеньевича Патона Международной ассоциации академий наук (МАН), объединившей в качестве своих полноправных членов академии наук Азербайджана, Армении, Беларуси, Вьетнама, Грузии, Казахстана, Кыргызстана, Молдовы, России, Таджикистана, Туркменистана, Узбекистана и Украины, а также в качестве наблюдателей — академии наук Словакии и Чехии.

Позднее в состав МАН вошли многие научные фонды, ведущие университеты и крупнейшие международные научные центры, работающие на территории стран СНГ. За 18 лет своей работы под руководством академика Б.Е. Патона Совет МАН на деле доказал, что он выполняет функции коллективного эксперта и консультанта по всем вопросам науки для руководителей стран СНГ, с которыми члены Совета МАН неоднократно встречались за последние годы. Свидетельством признания ключевой роли Бориса Евгеньевича Патона в успешной работе данной международной научной неправительственной организации стало его переизбрание в 2011 году президентом МАН на очередной пятилетний срок. Еще одним подтверждением организаторского таланта и лидерских качеств Б.Е. Патона в области международного научного сотрудничества служит тот факт, что Национальная академия наук Украины в последние годы имеет наиболее высокий объем внешнего финансирования (более 30 % от общего объема своих расходов) среди всех национальных академий наук в Европе.

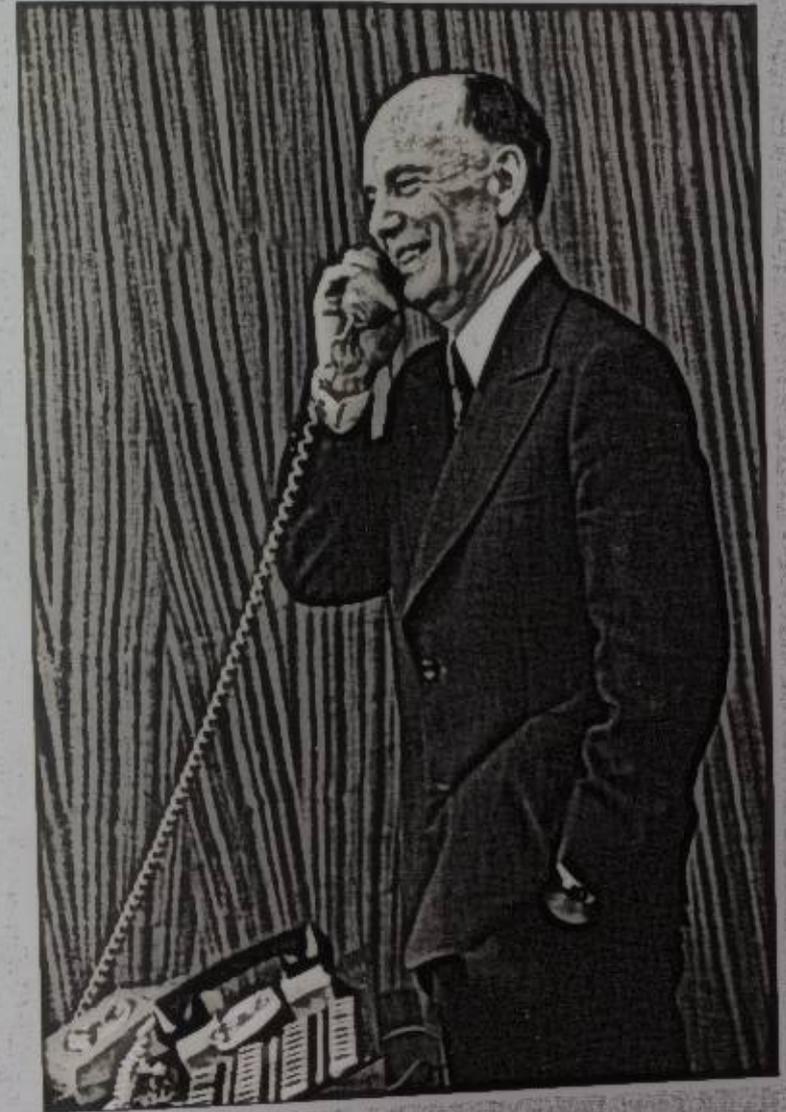
Особенно запомнились мне встречи с Борисом Евгеньевичем Патонам во время его официальных визитов в Национальную академию наук Беларуси в связи с проведением ее юбилеев и крупнейших международных конгрессов. В ходе таких официальных визитов в нашу страну академика Б.Е. Патона в качестве почетного гостя неоднократно принимал у себя в резиденции Президент Республики Беларусь Александр Григорьевич Лукашенко. Во время таких приемов, на которые приглашалось и руководство НАН Беларуси, шел предметный разговор о перспективах развития отечественной академической науки и возмож-

ных путях увеличения ее вклада в белорусскую экономику. Предложения и рекомендации Бориса Евгеньевича по всем обсуждавшимся на таких приемах вопросам носили открытый и весьма конкретный характер. За выдающиеся заслуги в деле сохранения и развития белорусской и всей постсоветской науки академик Борис Евгеньевич Патон был удостоен целого ряда правительственных наград Республики Беларусь и научных званий (ордена Франциска Скорины, ордена Дружбы народов, звания иностранного члена Национальной академии наук Беларуси, звания почетного доктора наук Института механики металлополимерных систем им. В.А. Белого НАН Беларуси и др.).

Главные качества, которые мне особенно хотелось бы отметить в личности академика Б.Е. Патона, — его исключительно высокий профессионализм и постоянная нацеленность на конкретное дело, приносящее практическую пользу родной Украине и международному научному сообществу. Указанные качества Бориса Евгеньевича особенно ярко проявились (а потому и запомнились мне как одному из участников этого события) во время чтения им лекции о всех новейших видах сварки (на земле, под водой, в космосе и в хирургических операциях на теле человека), с которой он выступил в Душанбе по случаю присвоения ему звания почетного доктора Таджикского государственного национального университета. Завершение этой блестящей лекции академика Б.Е. Патона все присутствовавшие тогда в главном конференц-зале названного университета встретили стоя, а их бурные аплодисменты не смолкали еще очень долго. Такие события с участием Бориса Евгеньевича, свидетелем которых мне не раз доводилось быть (самое недавнее из таких событий — совместное заседание Совета МААН и Совета Евразийской ассоциации университетов в октябре 2011 года в Киеве), остаются в памяти навсегда.

Это весьма краткое изложение своих личных впечатлений и мыслей, навеянных встречами с выдающимся ученым современности академиком Борисом Евгеньевичем Патоном, хочу завершить пожеланием ему долгих лет жизни и новых творческих свершений на благо отечественной и мировой науки.

Борис Евгенович Патон.
Борис Евгеньевич Патон.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Програмна промова Б.Є. Патона на виборах президента Академії наук Української РСР. Київ, 27 лютого 1962 р.

Програмная речь Б.Є. Патона на выборах президента Академии наук Украинской ССР. Киев, 27 февраля 1962 г.

Б.Є. Патон очолює делегацію АН УРСР на першотравневій демонстрації. Київ, 1962 р.

Б.Є. Патон возглавляет делегацию АН УССР на Первомайской демонстрации. Киев, 1962 г.

**Науково-дослідні
Інститути**

В Інституті геотехнічної механіки НАН України. Пояснення дає академік М.С. Поляков. Дніпропетровськ.

В Институте геотехнической механики НАН Украины. Объяснения дает академик Н.М. Поляков. Днепропетровск.

В Інституті ядерних досліджень НАН України. Київ, 2004 р.
В Институте ядерных исследований НАН Украины. Киев, 2004 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

На будівництві нового корпусу Інституту металофізики НАН України. Київ, 1973 р.

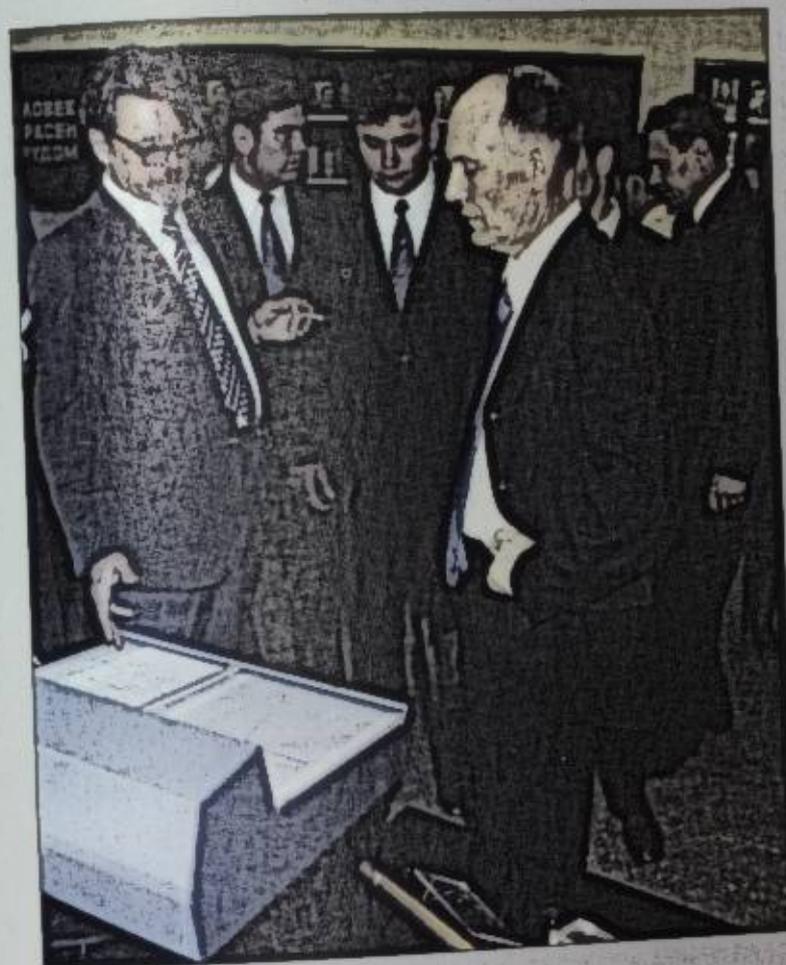
На строительстве нового корпуса Института металлофизики НАН Украины. Киев, 1973 г.

Відкриття меморіальної дошки академіку Є.П. Федорову в Кримській лазерній обсерваторії ГАО НАН України. Крим, Кацівелі, 2004 р.

Открытие мемориальной доски академику Е.П. Федорову в Крымской лазерной обсерватории ГАО НАН Украины. Крым, Кацивели, 2004 г.

**Науково-дослідні
Інститути**

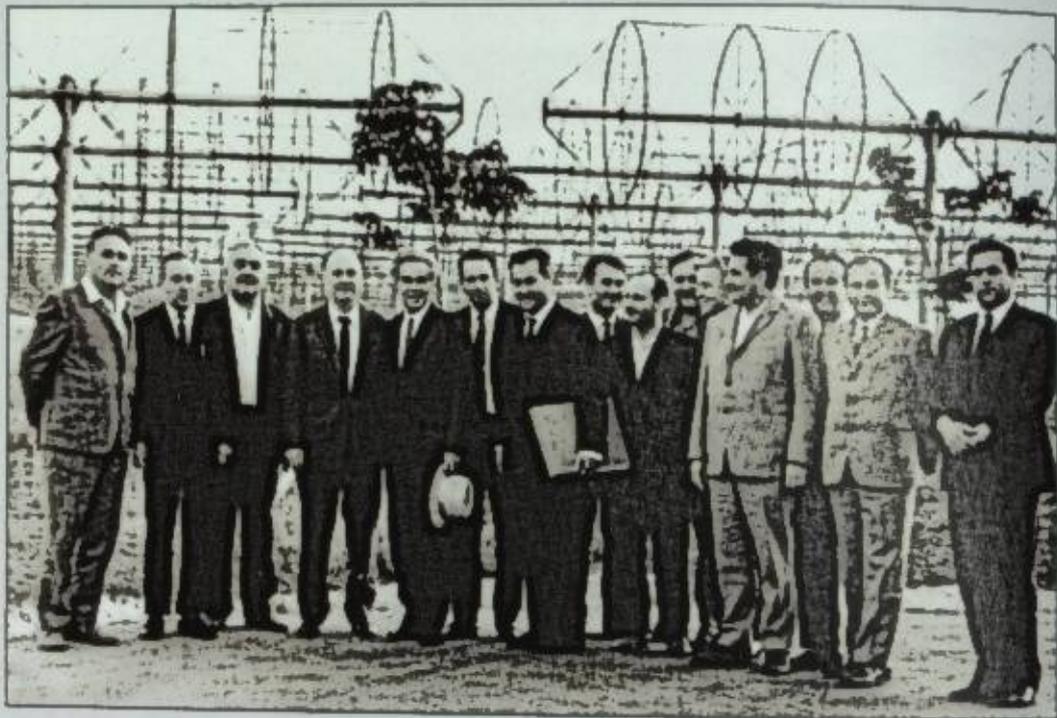

В Донецькому фізико-технічному Інституті НАН України з академіком О.О. Галкіним. Донецьк, 1975 р.
В Донецком физико-техническом институте НАН Украины с академиком А.А. Галкиным. Донецк, 1975 г.

В Донецькому фізико-технічному Інституті ім. О.О. Галкіна НАН України з чл.-корр. В.М. Варюхиным. Донецьк, 2006 р.
В Донецком физико-техническом институте им. А.А. Галкина НАН Украины с чл.-корр. В.Н. Варюхиным. Донецк, 2006 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Біля радіотелескопа УТР-2. Харків, 1971 р.
Возле радиотелескопа УТР-2. Харьков, 1971 г.

В Інституті радіофізики та електроніки НАН України. Харків, 2003 р.
В Институте радиофизики и электроники НАН Украины.
Харьков, 2003 г.

Б.Є. Патон представляє колективу Радіоастрономічного інституту
НАН України нового директора академіка Л.М. Литвиненка.
Харків, 1986 р.
Б.Є. Патон представляет коллективу Радиоастрономического
института НАН Украины нового директора академика
Л.Н. Литвиненко. Харьков, 1986 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Борис Євгенович Патон. 1969 р.
Борис Евгеньевич Патон. 1969 г.

Науково-дослідні
інститути

В Інституті монокристалів НАН України. Харків, 1992 р.
В Институте монокристаллов НАН Украины, Харьков, 1992 г.

В Інституті
монокристалів
НАН України.
Харків, 2003 р.
В Институте
монокристаллов
НАН Украины.
Харьков, 2003 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

В Інституті чорної
металургії
НАН України.
Дніпропетровськ,
70-і роки та 2002 р.
В Інституте черной
металлургии
НАН Украины.
Днепропетровск,
70-е годы и 2002 г.

Науково-дослідні
інститути

В Інституті проблем машинобудування АН УРСР. Харків, 1979 р.
В Институте проблем машиностроения АН УССР. Харьков, 1979 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

На святкуванні 75-річчя Харківського фізико-технічного інституту НАН України.
Харків, 2003 р.

На пражднованні 75-летия Харьковского физико-технического института НАН Украины.
Харьков, 2003 г.

Науково-дослідні
Інститути

Академики Ф.С. Бабічев, Б.Є. Патон, В.Д. Походенко і В.В. Смирнов
на 60-річному ювілеї Інституту органічної хімії НАН України. Київ,
1999 р.

Академики Ф.С. Бабичев, Б.Е. Патон, В.Д. Походенко и В.В. Смирнов
на 60-летнем юбилее Института органической химии
НАН Украины. Киев, 1999 г.

В Інституті колоїдної хімії й хімії води ім. А.В. Думанського
НАН України. Київ, 2008 р.

В Институте коллоидной химии и химии воды им. А.В. Думанского
НАН Украины. Киев, 2008 г.

На відкритті пам'ятника Д.К. Заболотному. Київ, 1981 р.
На открытии памятника Д.К. Заболотному. Киев, 1981 г.

В Інституті мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного
НАН України. Київ, 2004 р.
В Институте микробиологии и вирусологии им. Д.К. Заболотного
НАН Украины. Киев, 2004 г.

В Інституті молекулярної біології і генетики НАН України. Київ, 2007 р.
В Институте молекулярной биологии и генетики НАН Украины.
Киев, 2007 г.

В Інституті експериментальної патології, онкології і радіобіології ім.
Р.Є. Кавецького НАН України. Київ, 2008 р.
В Институте экспериментальной патологии, онкологии и
радиобиологии им. Р.Е. Кавецкого НАН Украины. Киев, 2008 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

В Інституті проблем кріобіології і кріомедицини АН УРСР. Харків, 1985 р.
В Институте проблем кріобіології и кріомедицини АН УССР. Харьков, 1985 г.

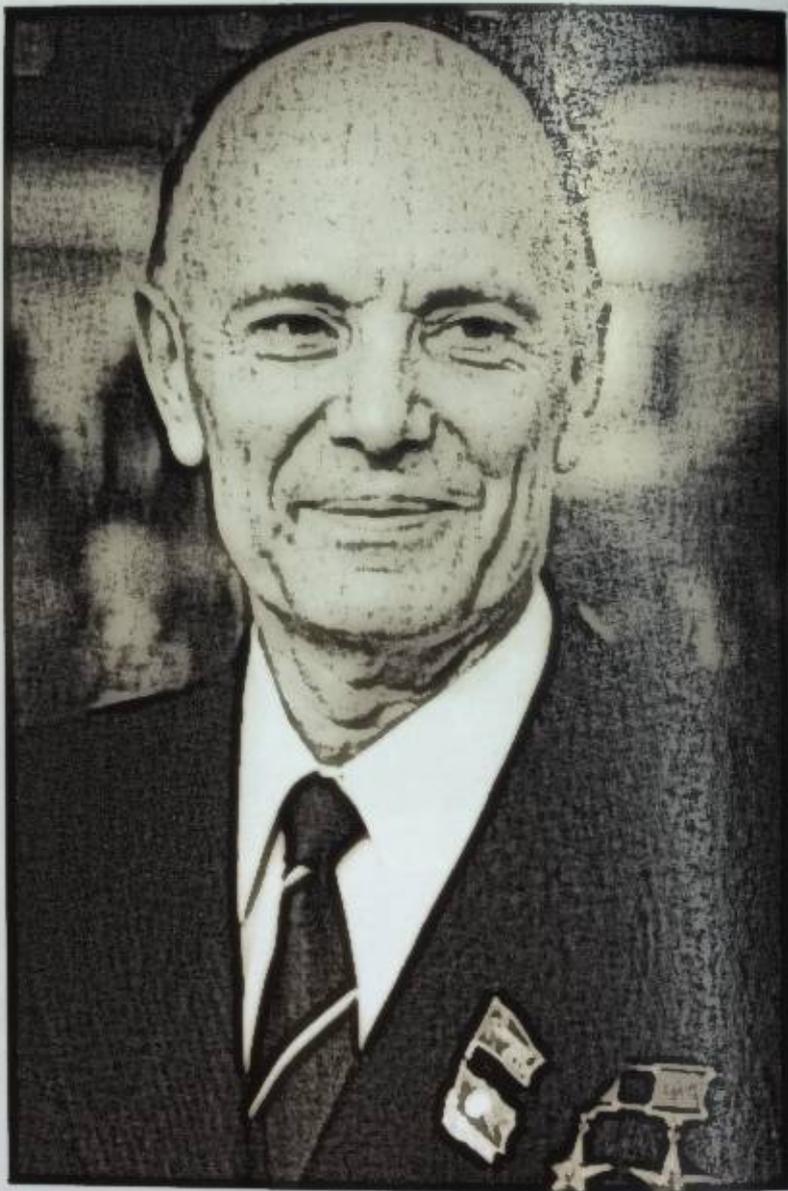
В Донецькому ботанічному саду НАН України. Донецьк, 1975 р.
В Донецком ботаническом саду НАН Украины. Донецк, 1975 г.

Науково-дослідні
інститути

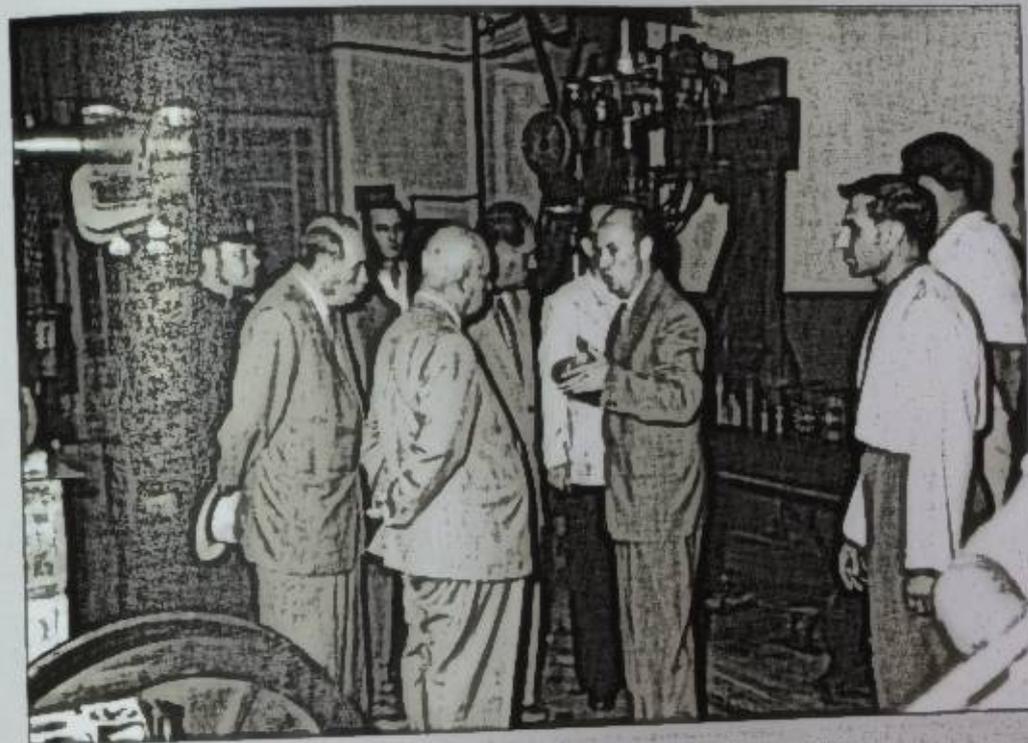
Відкриття нової будівлі Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського АН УРСР.
Київ, 1989 р.
Открытие нового здания Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского АН УССР.
Киев, 1989 г.

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Борис Євгенович Патон. Київ, 1978 р.
Борис Евгеньевич Патон. Киев, 1978 г.

В інститутах
з поважними особами

Керівники Української РСР М.С. Хрущов, О.І. Кириченко та Д.С. Коротченко
в лабораторіях ІЕЗ ім. Є.О. Патона. 1956 р.

Руководители Украинской ССР Н.С. Хрущев, А.И. Кириченко и Д.С. Коротченко
в лабораториях ИЭС им. Е.О. Патона. 1956 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Президент
Соціалістичної
Федеративної
Республіки Югославії
Йосиф Броз Тіто
робить запис в книзі
відгуків павільйону
«Наука» Виставки
досягнень народного
господарства УРСР.
Київ, 1973 р.

Президент
Социалистической
Федеративной
республики
Югославии Йосиф
Броз Тито делает
запись в книге
отзывов павильона
«Наука» Выставки
достижений
народного хозяйства
УССР. Киев, 1973 г.

Відвідання керівництвом держави Інституту електросварювання
ім. Є.О. Патона НАН України. Київ, 1985 р.

Посещение руководством страны Института электросварки
им. Е.О. Патона НАН Украины. Киев, 1985 г.

**В інститутах
з поважними особами**

Відвідання керівництвом УРСР Центрального науково-природничого музею України.
Київ, 1971 р.

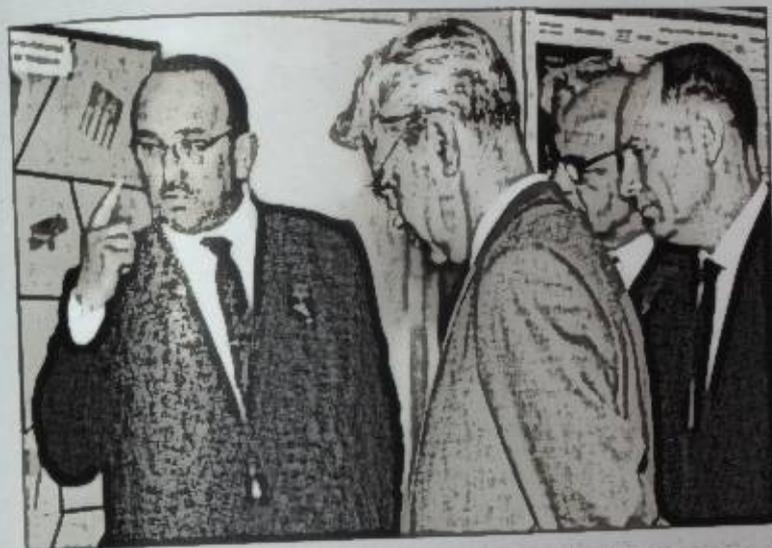
Посещение руководством УССР Центрального научно-природоведческого музея Украины.
Киев, 1971 г.

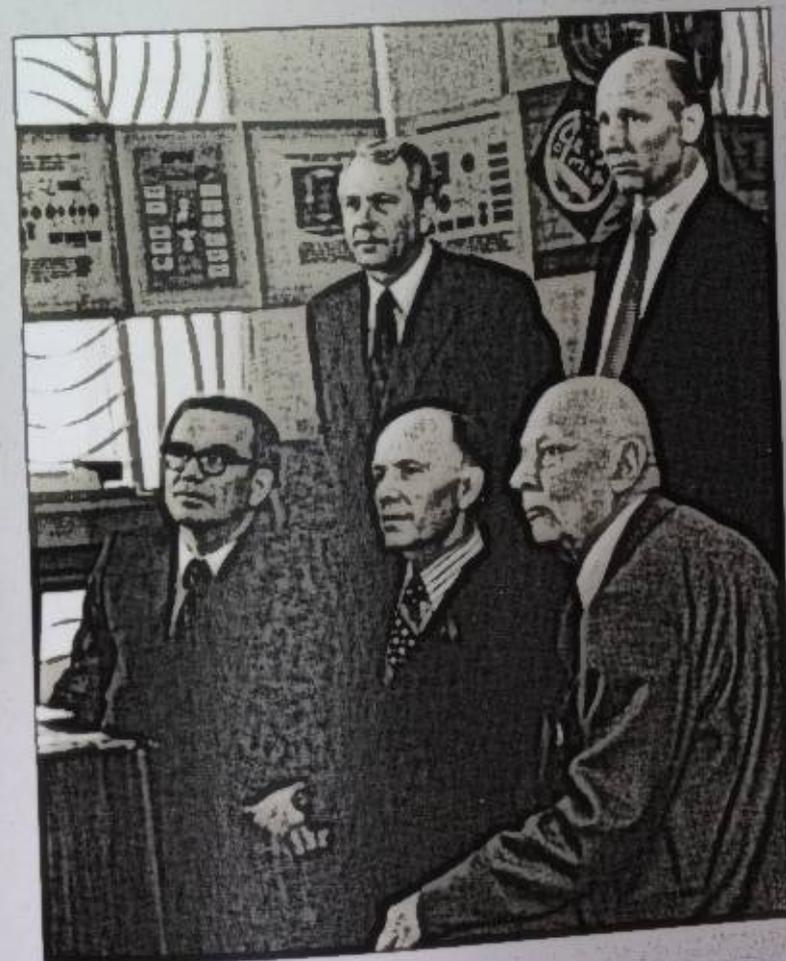
Делегация АН СРСР в Інституті металофізики АН УРСР. Київ, 1964 р.
Делегация АН СССР в Институте металлофизики АН УССР.
Киев, 1964 г.

В Інституті проблем міцності АН УРСР. 1969 р.
В Институте проблем прочности АН УССР. 1969 г.

Академік
М.В. Келдиш
в Інституті
надтвердих матеріалів
АН УРСР. 1964 р.
Академик М.В.
Келдыш в Институте
сверхтвердых
материалов
АН УССР. 1964 г.

Академік
А.П. Александров
в Інституті
кібернетики
АН УРСР. 1978 р.
Академик
А.П. Александров
в Институте
кибернетики
АН УССР. 1978 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

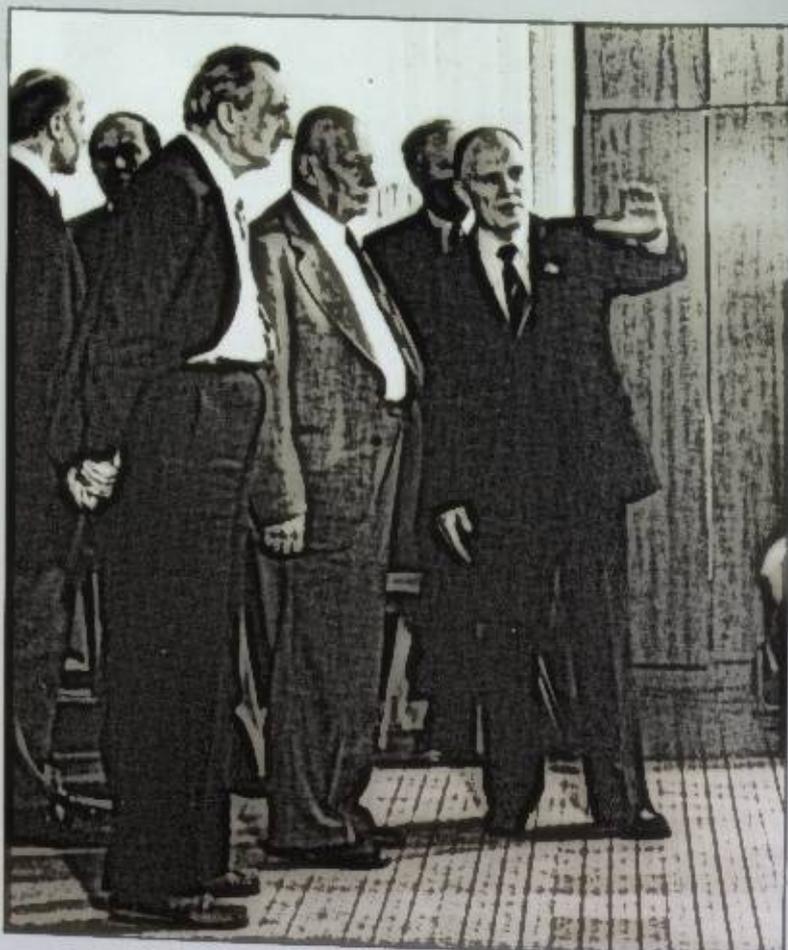
Академік
А.П. Александров
і академік
Г.І. Марчук
в Інституті надтвердих
матеріалів АН УРСР.
Київ, 1980 р.

Академік
А.П. Александров
і академік
Г.І. Марчук
в Інституті
сверхтвердых
матеріалів
АН УССР. Київ, 1980 г.

Президент
АН СРСР академік
А.П. Александров
і лауреат
Нобелівської премії
академік
О.М. Прохоров
у демонстраційному
залі ІФЗ ім. Є.О. Патона.
1978 р.

Президент АН СССР
академік
А.П. Александров
і лауреат
Нобелевской
премии академік
А.М. Прохоров
в демонстрационном
зале ИЭС
им. Е.О. Патона.
1978 г.

**В інститутах
з поважними особами**

Президент АН СРСР А.П. Александров в Інституті фізики низьких температур АН УРСР.
Харків, 1979 р.

Президент АН СССР А.П. Александров в Інституті фізики низьких температур АН УССР.
Харьков, 1979 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Зустріч президента АН СРСР академіка М.В. Келдыша в аеропорту
«Бориспіль». 1964 р.

Встреча президента АН СССР академика М.В. Келдыша в аэропорту
«Борисполь». 1964 г.

Президія Загальних зборів АН УРСР. Київ, 1972 р.

Президиум Общего собрания АН УССР. Киев, 1972 г.

Засідання,
наради, зустрічі

Координаційна рада АН СРСР. Москва.

Координационный совет АН СССР. Москва.

Б.Є. Патон вітає президента АН СРСР А.П. Александрова з нагоди 80-річчя
від дня народження. Москва, 1983 р.

Б.Є. Патон привітствует президента АН СССР А.П. Александрова по случаю 80-летия
со дня рождения. Москва, 1983 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Засідання Бюро Президії АН УРСР. Київ, 1975 р.
Заседание Бюро Президиума АН СССР. Киев, 1975 г.

Президія АН УРСР. Київ, 1978 р.
Президиум АН УССР. Киев, 1978 г.

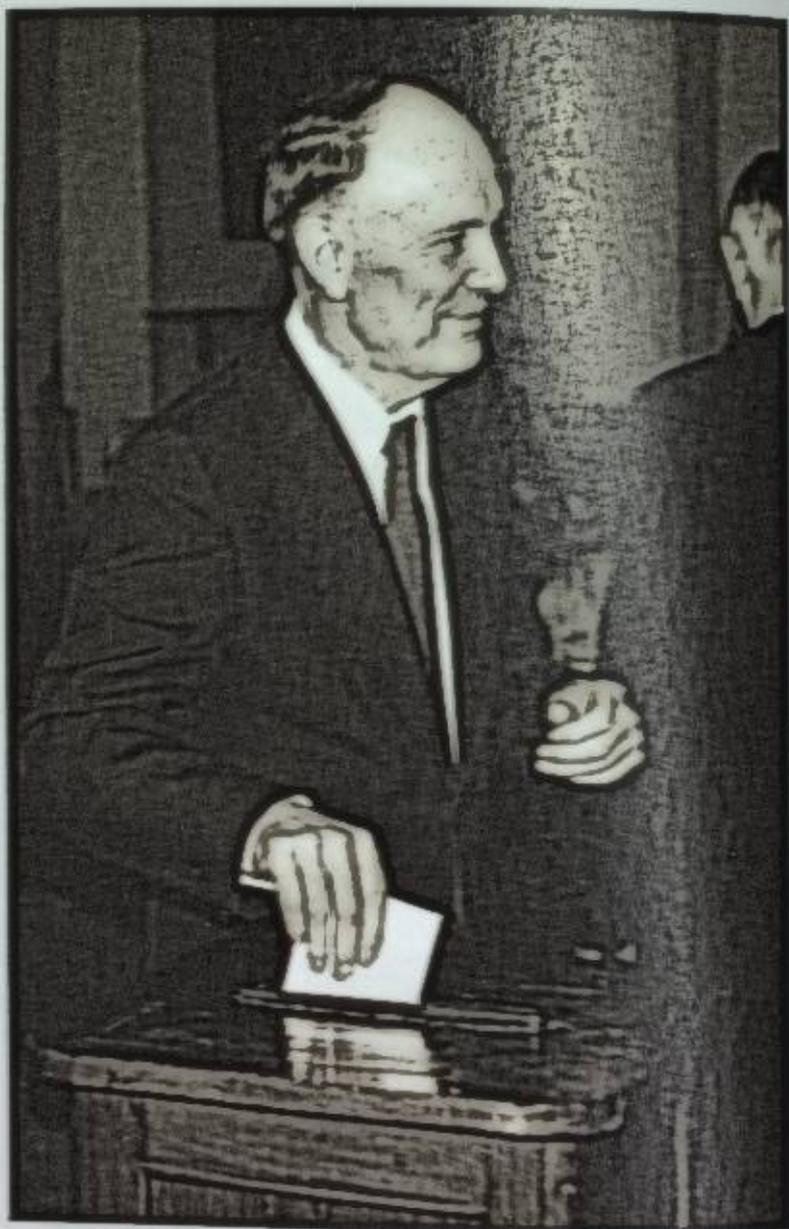
Засідання,
наради, зустрічі

Урочисте засідання з нагоди 50-річчя Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона
НАН України. Київ, 1984 р.
Торжественное заседание по случаю 50-летия Института электросварки им. Е.О. Патона
НАН Украины. Киев. 1984 г.

Члени відділення
фізико-технічних
проблем
матеріалознавства
НАН України після
Загальних зборів.
Київ, 1993 р.
Члены отделения
физико-технических
проблем
материаловедения
НАН Украины после
Общего собрания.
Киев, 1993 г.

Вибори нових членів Академії. Київ.
Выборы новых членов Академии. Киев.

Палац культури «Україна». XXVII з'їзд Компартії України.
Зліва направо: ректор Донецького політехнічного Інституту
Г.В. Малєєв, академік Б.Є. Патон, начальник дільниці шахти
«Трудовська» І.І. Стрельченко, академік І.К. Походня. Київ, 1986 р.

Дворец культуры «Украина». XXVII съезд Компартии Украины.
Слева направо: ректор Донецкого политехнического института
Г.В. Малеев, академик Б.Е. Патон, начальник участка шахты
«Трудовская» И.И. Стрельченко, академик И.К. Походня. Киев, 1986 г.

Члени Комітету з Державних премій України в галузі науки й техніки. Київ, листопад 2005 р.
Члены Комитета по Государственным премиям Украины в области науки и техники. Киев,
ноябрь 2005 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

З ректором КДУ ім. Тараса Шевченка М.У. Білим. Київ.
С ректором КГУ ім Тараса Шевченка М.У. Бєлым. Київ.

В Академії правових наук України. Харків, 2003 р.
В Академии правовых наук Украины. Харьков, 2003 г.

**Засідання,
наради, зустрічі**

Директори інститутів НАН України — почесні доктори НТУ України «Київський політехнічний інститут». Зліва направо: академики В.І. Трефілов, В.В. Немошкєленко, А.К. Шидловський, М.З. Згуровський (ректор НТУ України «КПІ»), Б.Є. Патон, І.М. Карп, чл.-кор. Ю.І. Якименко (проректор НТУ України «КПІ»), академики М.В. Новіков і В.Л. Найдек. 1998 р.

Директора институтів НАН України — почетные доктора НТУ України «Киевский политехнический институт». Слева направо: академики В.И. Трефилов, В.В. Немошкєленко, А.К. Шидловський, М.З. Згуровський (ректор НТУ України «КПИ»), Б.Є. Патон, И.М. Карп, чл.-корр. Ю.И. Якименко (проректор НТУ України «КПИ»), академики Н.В. Новиков і В.Л. Найдек. 1998 р.

У Малій академії наук України. Київ, 2001 р.
В Малой академии наук Украины. Киев, 2001 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Підписання договору про співробітництво з заводом ім. І.О. Лихачова (підписує директор заводу П.Д. Бородин). Москва.
Подписание договора о сотрудничестве с заводом им. И.А. Лихачева (подписывает директор завода П.Д. Бородин). Москва.

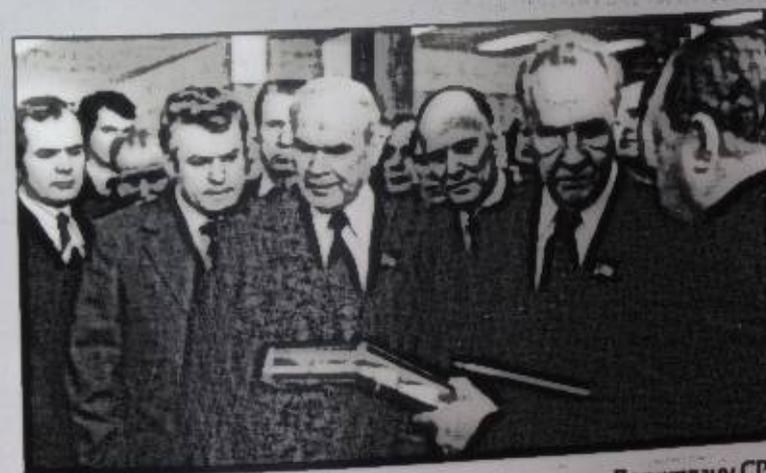
На Херсонському суднобудівному заводі. Пояснення дає директор заводу Герой Соціалістичної Праці СРСР В.Ф. Заботін. 1963 р.

На Херсонском судостроительном заводе. Пояснения дает директор завода Герой Социалистического труда СССР В.Ф. Заботин. 1963 г.

**Наука
та виробництво**

Зустріч делегації АН УРСР в аеропорту Дніпропетровська.
Б.Є. Патона вітає директор «Південмашу» О.М. Макаров. 1972 р.
Встреча делегации АН УССР в аэропорту Днепропетровска.
Б.Є. Патона приветствует директор «Южмаша» А.М. Макаров. 1972 г.

Голова Ради Міністрів СРСР О.М. Косигін та голова Держплану СРСР М.К. Байбаков на виставці розробок Академії наук УРСР у Держплані СРСР. Москва, 1979 р.

Председатель Совета Министров СССР А.Н. Косыгин и председатель Госплана СССР Н.К. Байбаков на выставке разработок Академии наук УССР в Госплане СССР. Москва, 1979 г.

В павільйоні Експоцентру «Наука». Ліворуч — головний конструктор державного підприємства Дослідне конструкторсько-технологічне бюро Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України. В.О. Сахарнов. Київ.

В павільйоні Експоцентру «Наука». Слева — головний конструктор державного підприємства Опытное конструкторско-технологическое бюро Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України В.А. Сахарнов. Київ.

На виставці робіт
інститутів Відділення
фізико-технічних
проблем
матеріалознавства
АН УРСР. Київ,
1979 р.

На виставці
робот інститутів
Отделения
фізико-технічних
проблем
матеріалознавства
АН УССР. Київ,
1979 г.

На Московському автомобільному заводі ім. І.О. Лихачова. Москва, 1981 р.
На Московском автомобильном заводе им. И.А. Лихачева. Москва, 1981 г.

На Чорнобильській АЕС. 1990 р.
На Чернобыльской АЭС. 1990 г.

Підписання угоди про співробітництво між НАН України й Львівською обласною державною адміністрацією. Львів, 2001 р.
Подписание соглашения о сотрудничестве между НАН Украины и Львовской областной государственной администрацией. Львов, 2001 г.

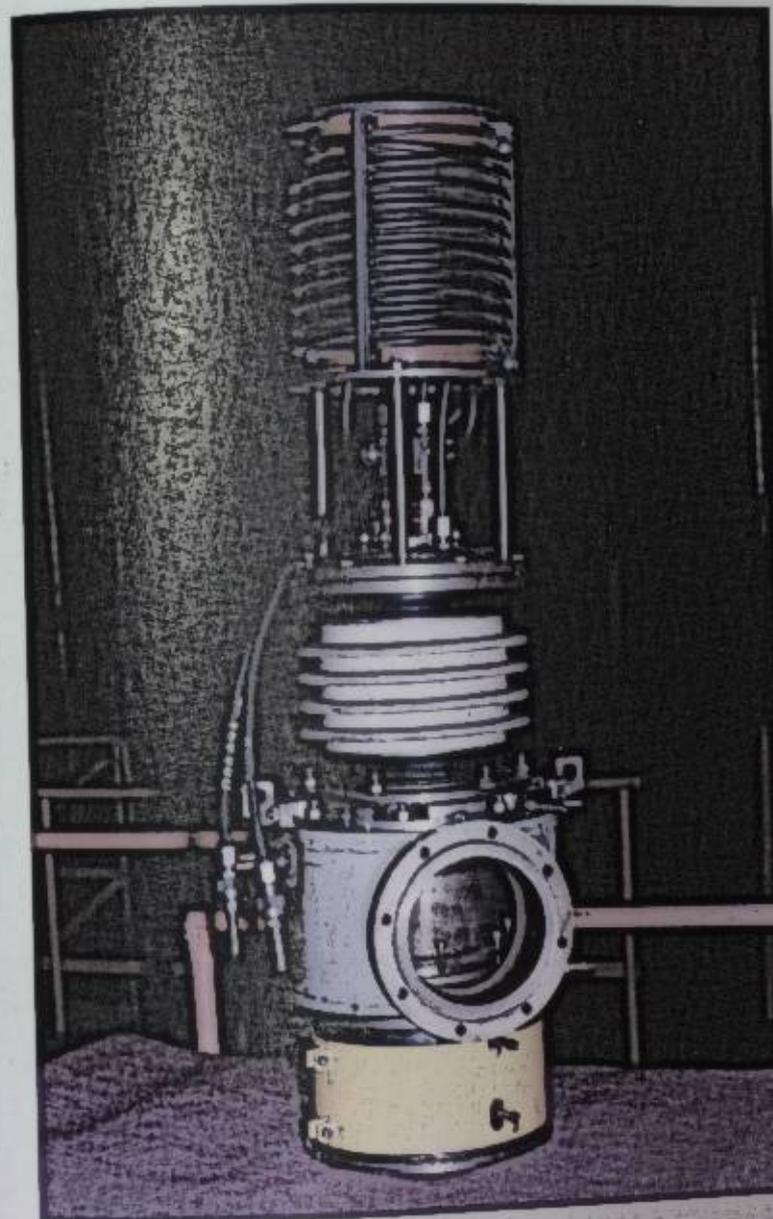
**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Делегация гірничо-металургійного комбінату міста Навої (Узбекистан) поздоровляє Б.Є. Патона із днем народження. Київ, 2003 р.

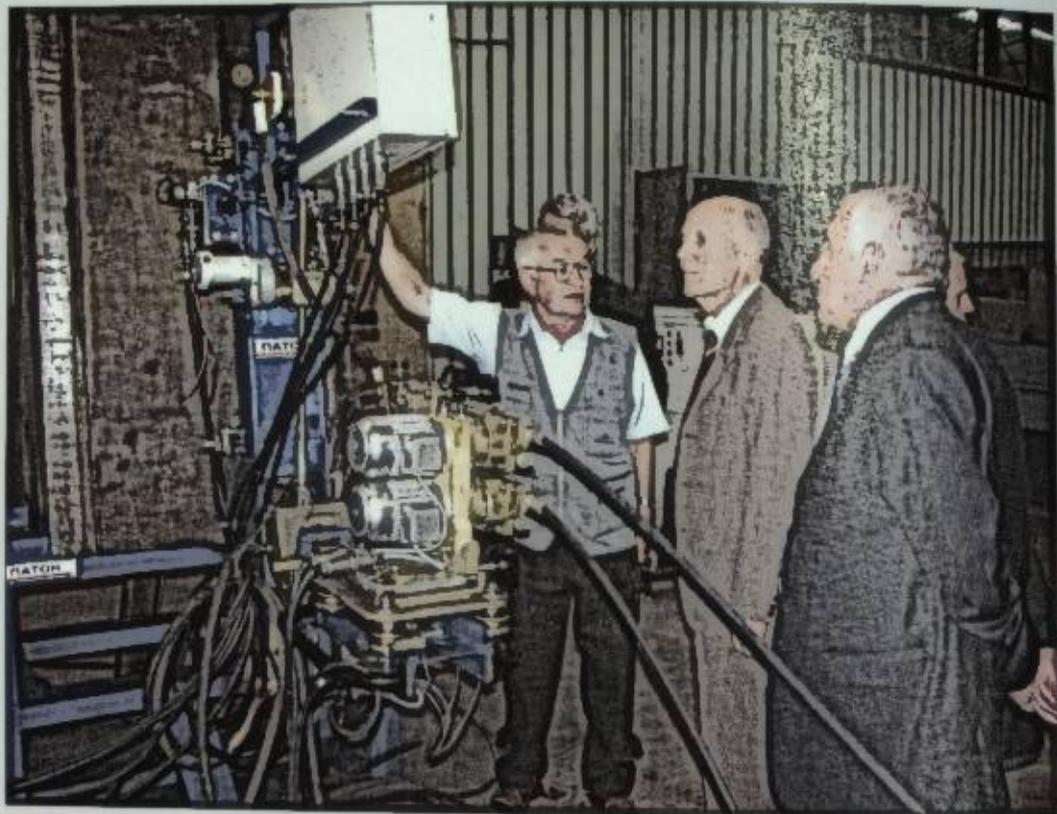
Делегация горнометалургического комбината города Навои (Узбекистан) поздравляет Б.Є. Патона с днем рождения. Киев, 2003 г.

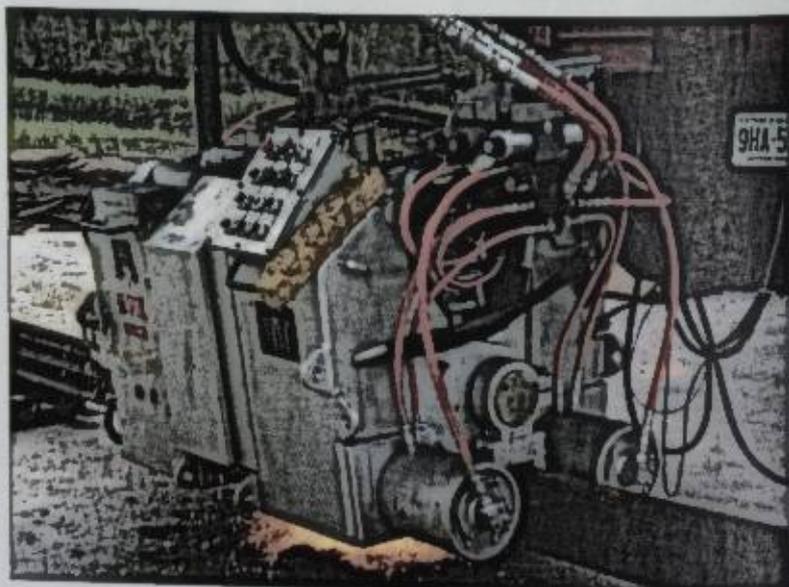
Делегация АН УРСР в Узбекистані.
Делегация АН УССР в Узбекистане.

Електронно-променева гармата «ПАТОН-300».
Электронно-лучевая пушка «ПАТОН-300».

Біля нового апарата АШ-115М для електрошлакового зварювання. 2006 р.
Возле нового аппарата АШ-115М для электрошлаковой сварки. 2006 г.

Установка для автоматичного контактного зварювання рейок.
Установка для автоматической контактной сварки рельсов.

Доповідь Б.Є. Патона на наукових читаннях, присвячених 100-річчю від дня народження видатного конструктора ракетно-космічної техніки академіка Михайла Кузьмича Янгеля. Київ, 2011 р.

Доклад Б.Є. Патона на научных чтениях, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося конструктора ракетно-космической техники академика Михаила Кузьмича Янгеля. Киев, 2011 г.

Делегация НАН України на льотному полі Науково-технічного комплексу ім. О.К. Антонова. Київ, 2006 р.

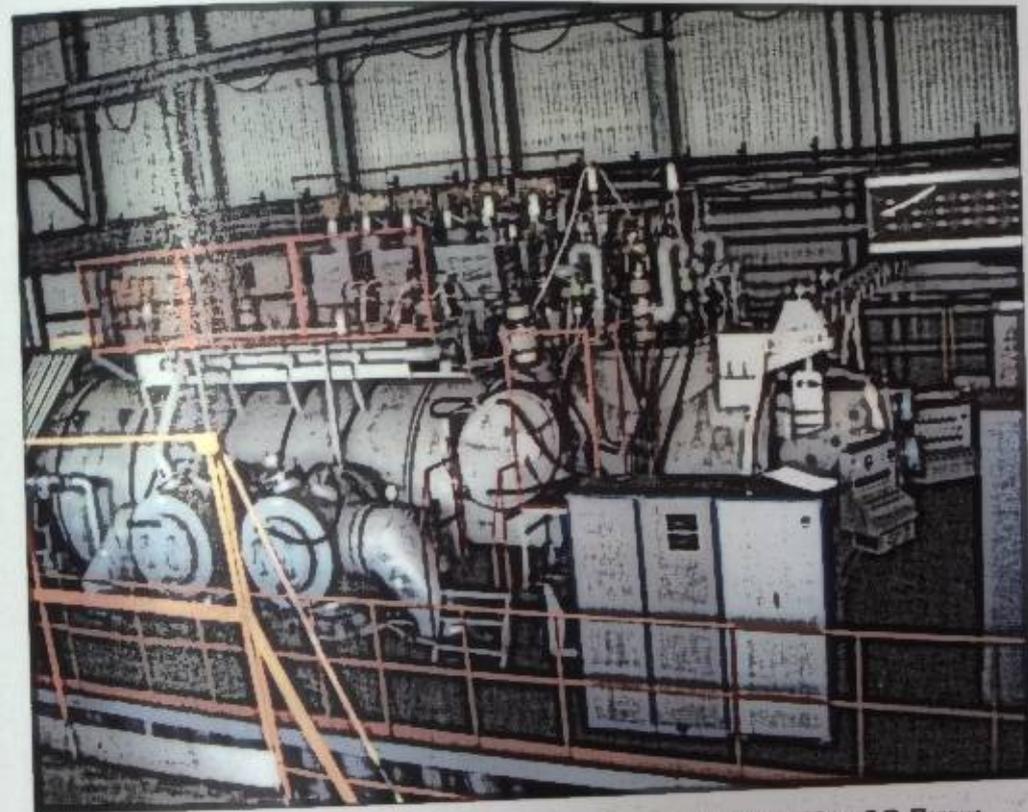
Делегация НАН України на летном поле Научно-технического комплекса им. О.К. Антонова. Киев, 2006 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

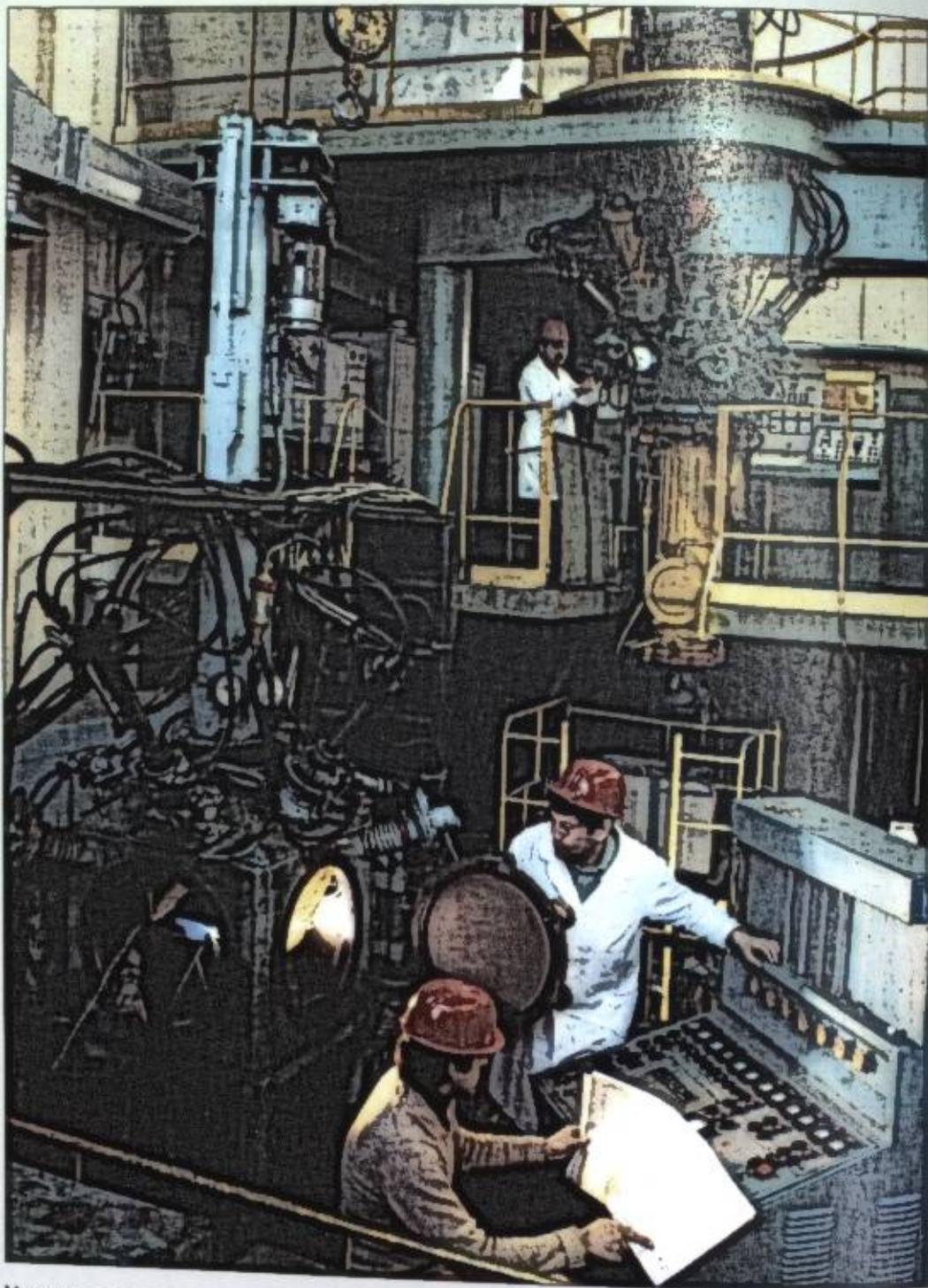
Біля пам'ятника авіаконструктору академіку О.К. Антонову. Київ, 2006 р.
Возле памятника авіаконструктору академіку О.К. Антонову. Київ, 2006 г.

**Наука
та виробництво**

Установка для електронно-променевого переплаву титану на ДЗСЕМ ІЕЗ ім. Є.О. Патона.
Установка для електронно-лучевого переплава титану на ОЗСЕМ ІЗС ім. Є.О. Патона.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Установка для плазмово-дугового переплаву.
Установка для плазменно-дугового переплаву.

Наука
та виробництво

На засіданні Ради МААН з нових матеріалів і технологій
з академіком Й.Н. Фрідляндером. 2003 р.

На засіданні Совету МААН по новым материалам и технологиям
с академиком Й.Н. Фрідляндером. 2003 г.

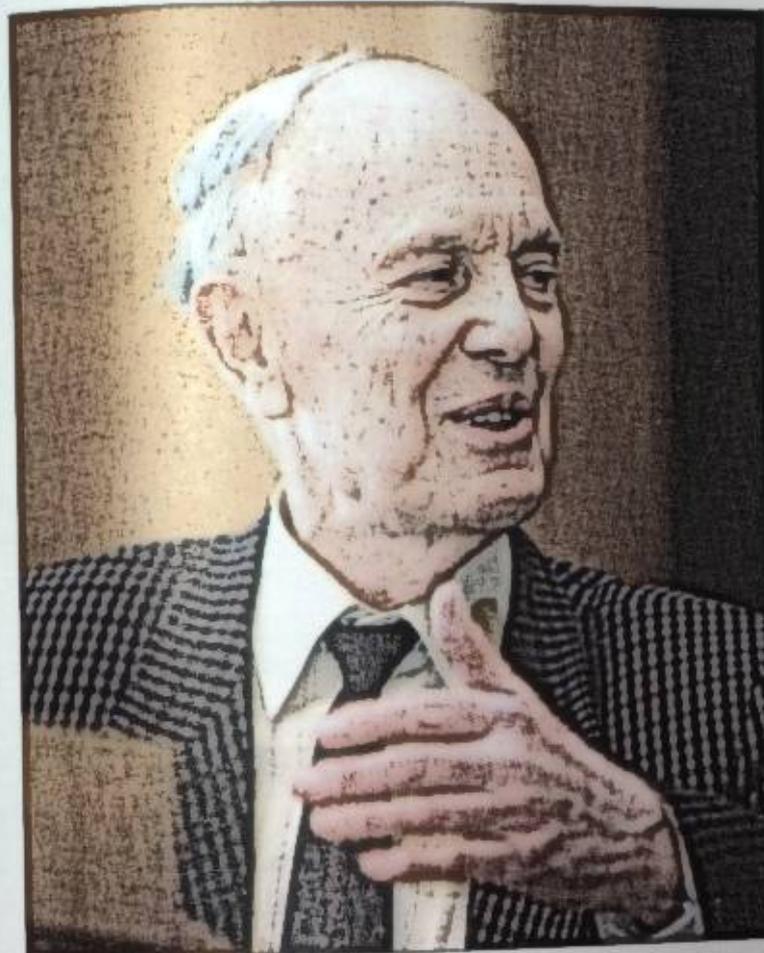

В Інституті «Магарач». Ялта, 2003 р.
В Институте «Магарач». Ялта, 2003 г.

Підписання Договору про співпрацю між НАН України
та Київською міською державною адміністрацією
(підписує голова КМДА О. Попов). Київ, 2011 р.
Подписание Договора о сотрудничестве между НАН Украины
и Киевской городской государственной администрацией
(подписывает глава КГА А. Попов). Киев, 2011 г.

Борис Евгенович Патон. 2002 р.
Борис Евгеньевич Патон. 2002 г.

Зустріч з Генеральним директором ЮНЕСКО Коїчиро Мацууру.
Париж, 2004 р.

Встреча с Генеральным директором ЮНЕСКО Коичиро Мацууру.
Париж, 2004 г.

Страсбург. Європарламент. 1992 р.

Страсбург. Європарламент. 1992 г.

На нараді Організації Чорноморського економічного
співробітництва з Янісом Папаніколау. Афіни, 2002 р.

На совещании Организации Черноморского экономического
сотрудничества с Яннисом Папаниколау. Афины, 2002 г.

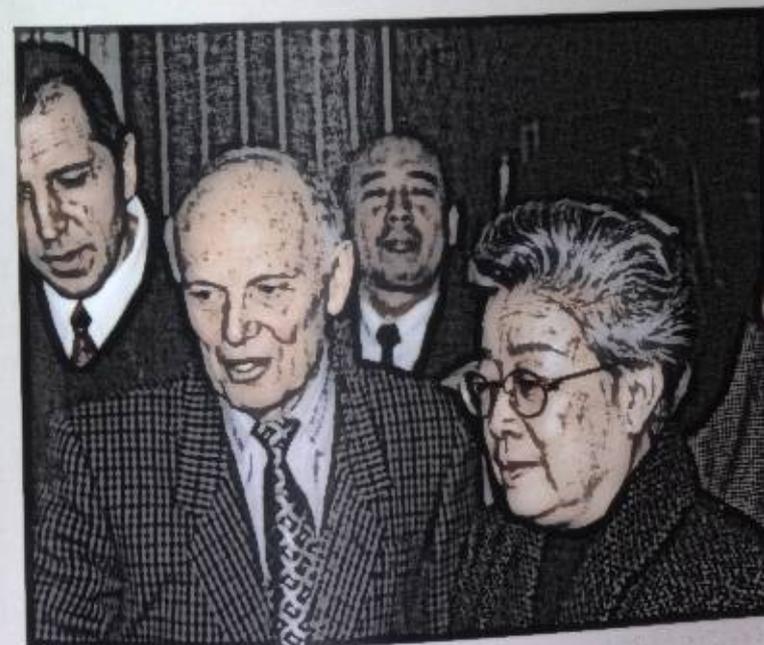
Прийом канцлера ФРН Гельмута Коля в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона. 1983 р.
Прием канцлера ФРГ Гельмута Коля в Институте электросварки им. Е.О. Патона. 1983 г.

З Федеральним президентом Республіки Австрія Хайнцом Фішером. 2009 р.
С Федеральным президентом Республики Австрия Хайнцом Фишером. 2009 г.

Візит голови КНР Цзян Цземіна в ІЕЗ ім. Є.О. Патона. 1994 р.
Визит председателя КНР Цзян Цземина в ИЭС им. Е.О. Патона, 1994 г.

Віце-прем'єр-міністр Державної ради КНР пані У І
в ІЕЗ ім. Є.О. Патона. 1999 р.
Вице-премьер-министр Государственного совета КНР госпожа У И
в ИЭС им. Е.О. Патона. 1999 г.

Приєм Надзвичайного й Повноважного Посла США в Україні пана Карлоса Паскуале. 2001 р.

Прием Чрезвычайного и Полномочного Посла США в Украине господина Карлоса Паскуале. 2001 г.

Приєм Надзвичайного й Повноважного Посла Російської Федерації в Україні В.С. Черномирдіна. 2002 р.

Прием Чрезвычайного и Полномочного Посла Российской Федерации в Украине В.С. Черномирдына. 2002 г.

Дні НАН України в Москві. 1998 р.

Дни НАН Украины в Москве. 1998 г.

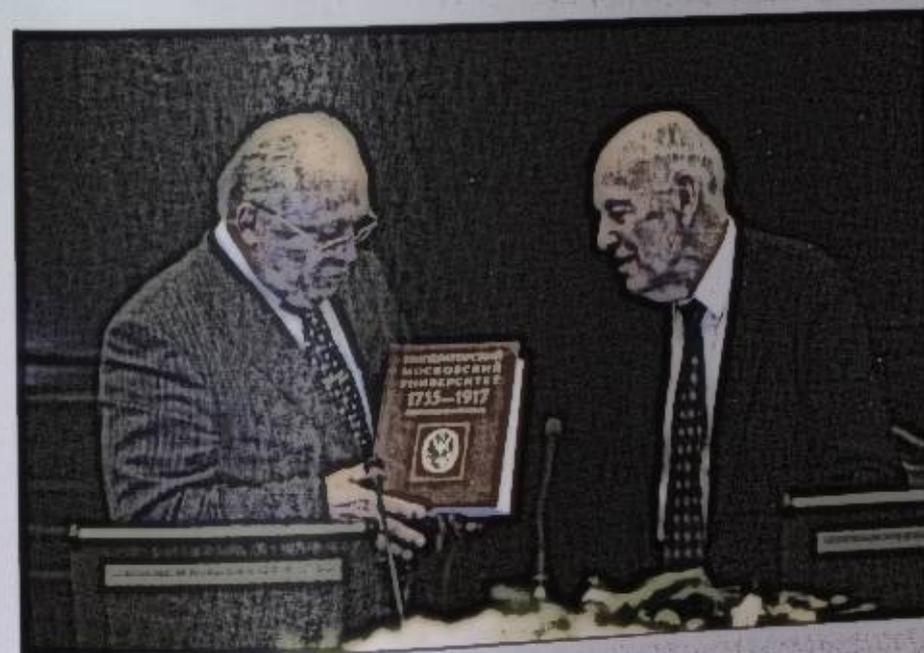
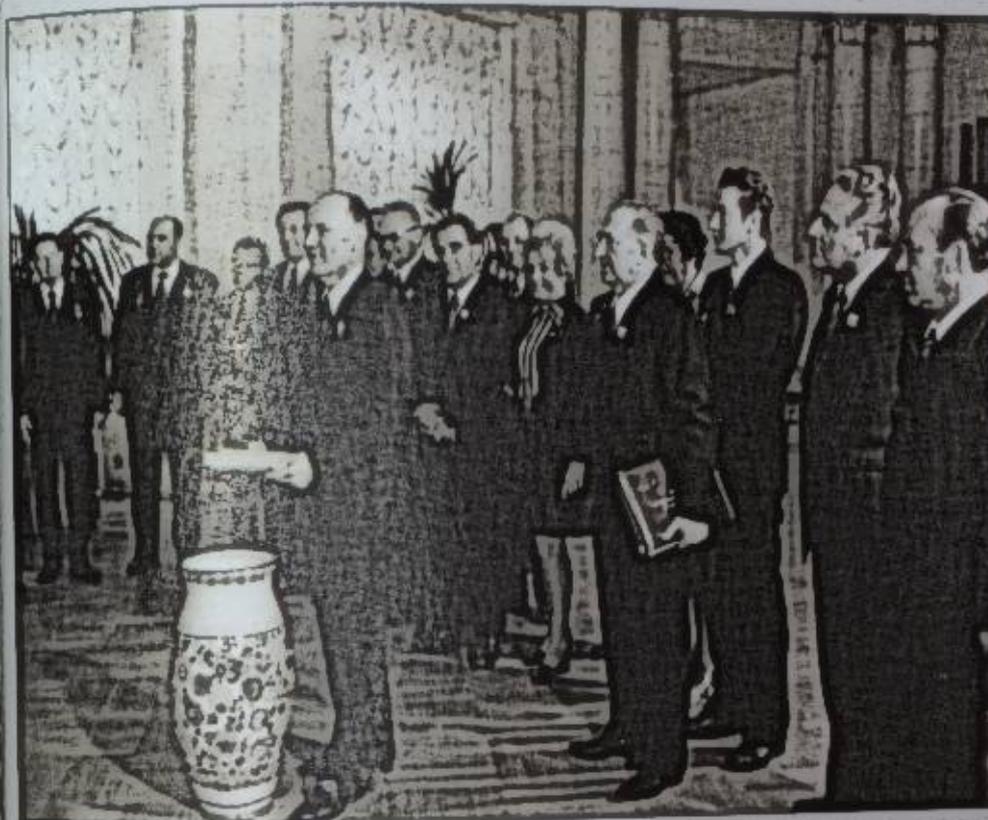
Б.Є. Патон разом з академіком АН БРСР М.О. Борисевичем та академіком АН МРСР О.О. Жученком підписують Договір про співробітництво між АН УРСР, АН БРСР та АН МРСР.
Б.Є. Патон вместе с академиком АН БССР Н.А. Борисевичем и академиком АН МССР А.А. Жученко подписывают Договор о сотрудничестве между АН УССР, АН БССР и АН МССР.

**Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Делегация АН УРСР вітає АН СРСР з 250-річчям від дня її заснування. 1975 р.
Делегация АН УССР приветствует АН СССР с 250-летием со дня ее основания. 1975 г.

**Міжнародна
діяльність**

Б.Е. Патон і ректор Московського державного університету
ім. М.В. Ломоносова В.А. Садовничий на спільному засіданні
Рад Євразійської асоціації університетів та МААН. 2010 р.
Б.Е. Патон и ректор Московского государственного университета
им. М.В. Ломоносова В.А. Садовничий на совместном совещании
Советов Евразийской ассоциации университетов и МААН. 2010 г.

Підписання договору про співробітництво з директором
Об'єднаного інституту ядерних досліджень академіком РАН
В.Г. Кадишевським. Дубна, 1997 р.

Подписание договора о сотрудничестве с директором
Объединенного института ядерных исследований академиком РАН
В.Г. Кадышевским. Дубна, 1997 г.

Учасники засідання Ради МААН. Дубна, 2000 р.

Учасники засідання Совета МААН. Дубна, 2000 г.

На засіданні Ради МААН. Зліва направо: М.А. Плате, Б.Є. Патон, А.П. Шлак.
Київ, 21 вересня 2001 р.

На засіданні Совета МААН. Слева направо: Н.А. Платз, Б.Є. Патон, А.П. Шлак.
Київ, 21 сентября 2001 г.

Учасники засідання Ради МААН. Кишинів, 2009 р.

Учасники засідання Совета МААН. Кишинев, 2009 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

На засіданні IV сесії Ради з книговидавництва МААН. Ліворуч чл.-к. РАН В.І. Васильєв, праворуч академік НАН України Я.С. Яцків, Київ, 2008 р.

На засіданні IV сесії по книговидавництву МААН. Слева чл.-к. РАН В.І. Васильєв, справа академік НАН України Я.С. Яцків, Київ, 2008 г.

Ознайомлення з РНЦ «Курчатовський інститут», Москва, 2010 р.

Ознакомление с РНЦ «Курчатовский институт», Москва, 2010 г.

**Міжнародна
діяльність**

Б.Є. Патон та директор РНЦ «Курчатовський інститут» чл.-к. РАН М.В. Ковальчук підписують Угоду про співпрацю. Москва, 2010 р.

Б.Є. Патон и директор РНЦ «Курчатовский институт» чл.-к. РАН М.В. Ковальчук подписывают Соглашение о сотрудничестве. Москва, 2010 г.

Б.Є. Патон та віце-президент РАН, голова Сибірського відділення РАН О.Л. Асєєв підписують Договір про наукове співробітництво між НАН України і СВ РАН. 2011 р.

Б.Є. Патон и вице-президент РАН, председатель Сибирского отделения РАН О.Л. Асеев подписывают Договор о научном сотрудничестве между НАН Украины и СО РАН. 2011 г.

Зустріч з президентом Національного центру наукових досліджень Франції професором Бернардом Мьонье в Президії НАН України. Київ, 2005 р.

Встреча с президентом Национального центра научных исследований Франции профессором Бернардом Менье в Президиуме НАН Украины. Киев, 2005 г.

Зустріч з президентом Академії наук Китаю професором Лу Юнсянем. Київ, 2005 р.

Встреча с президентом Академии наук Китая профессором Лу Юнсянем. Киев, 2005 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Підписання
договору
про співробітництво
з президентом
Академії наук
Ізраїлю
Джошуа Йорніером.
Київ, 1993 р.
Підписання
договора
про співробітництво
з президентом
Академії наук
Ізраїлю
Джошуа Йорніером.
Київ, 1993 г.

Зустріч з президентом Академії наук Австрії Гербером Мангом, 2006 р.
Встреча с президентом Академии наук Австрии Гербером Мангом, 2006 г.

Міжнародна
діяльність

Зустріч
з президентом
Італійської
національної
дослідницької
ради професором
Роберто де Маттеї.
Київ, 2005 р.
Встреча
с президентом
Итальянского
национального
исследовательского
совета
профессором
Роберто де Маттеї.
Київ, 2005 г.

Приєм президента Польської академії наук Анджея Б. Легоцького. Київ, 2005 р.
Прием президента Польской академии наук Анджея Б. Легоцкого. Киев, 2005 г.

Приєм президента Академії суспільних наук В'єтнаму
До Хоай Нама в Президії НАН України. 2005 р.
Прием президента Академии общественных наук Вьетнама
До Хоай Нама в Президиуме НАН Украины. 2005 г.

Зустріч з президентом Румунської академії наук Іонелом Хайдуком. 2008 р.
Встреча с президентом Румынской академии наук Ионелом Хайдуком. 2008 г.

Зустріч з президентом Сербської академії наук і мистецтва
Ніколою Хайдином. 2008 р.
Встреча с президентом Сербской академии наук и искусств
Николай Хайдиным. 2008 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Прийом
у Президії
АН УРСР іноземного
члена АН України
професора
Міямото Хунші.
Київ, травень 1991 р.

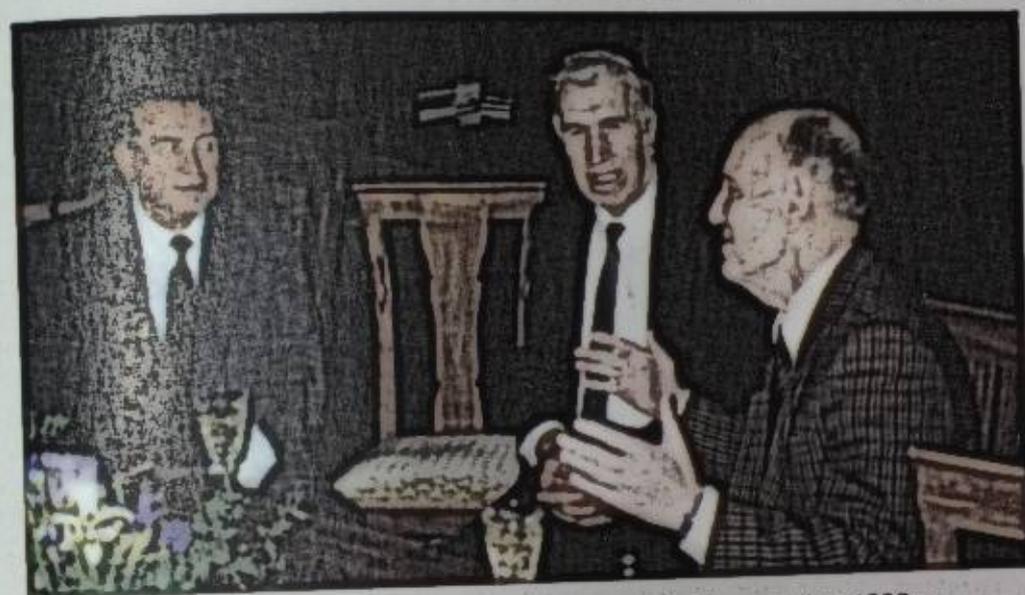
Прием
в Президиуме
АН УССР
иностраничного
члена АН України
професора
Миямото Хунши.
Київ, май 1991 г.

Зустріч
з Жаном Марі Лаві
та його дружиною
у Будинку вчених.
Київ, 1997 р.

Встреча
с Жаном Марі Лаві
и его женой
в Доме ученых.
Київ, 1997 г.

Міжнародна
діяльність

Прийом іноземного члена НАН України Владислава Вельфе (Польща). Київ, 1998 р.
Прием иностранного члена НАН Украины Владислава Вельфе (Польша). Київ, 1998 г.

Зустріч з іноземним членом НАН України Крістіаном Бекерфордерзандфортом (ФРН)
у Президії НАН України. Київ, 1998 р.
Встреча с иностранным членом НАН Украины Кристианом Бекерфордерзандфортом (ФРГ)
в Президиуме НАН Украины. Київ, 1998 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

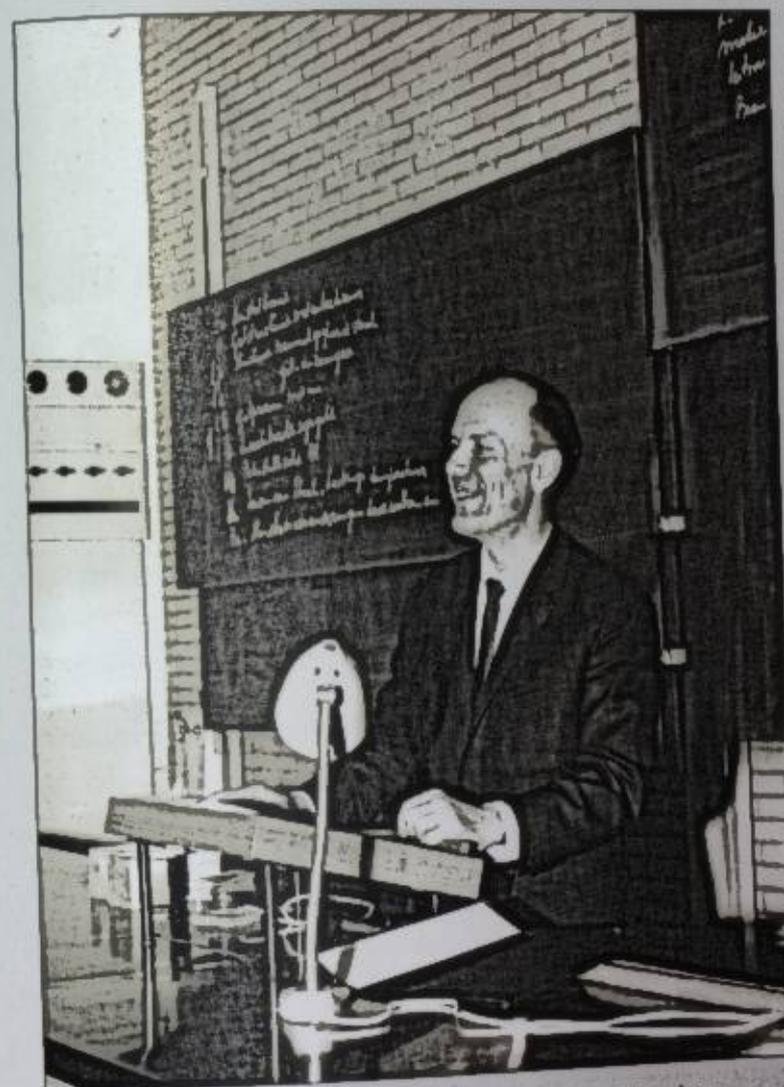

Приєм головного керуючого Німецьким зварювальним товариством д-ра Зоссенгаймера.
Прием главного управляющего Немецким сварочным обществом д-ра Зоссенгаймера.

В Центральному Інституті зварювання ГДР, Галле, 1968 р.
В Центральном институте сварки ГДР, Галле, 1968 г.

Міжнародна
діяльність

Б.Є. Патон виступає з доповіддю в університеті міста Дельфта.
Голландія, 1969 р.
Б.Є. Патон выступает с докладом в университете города Дельфта.
Голландия, 1969 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

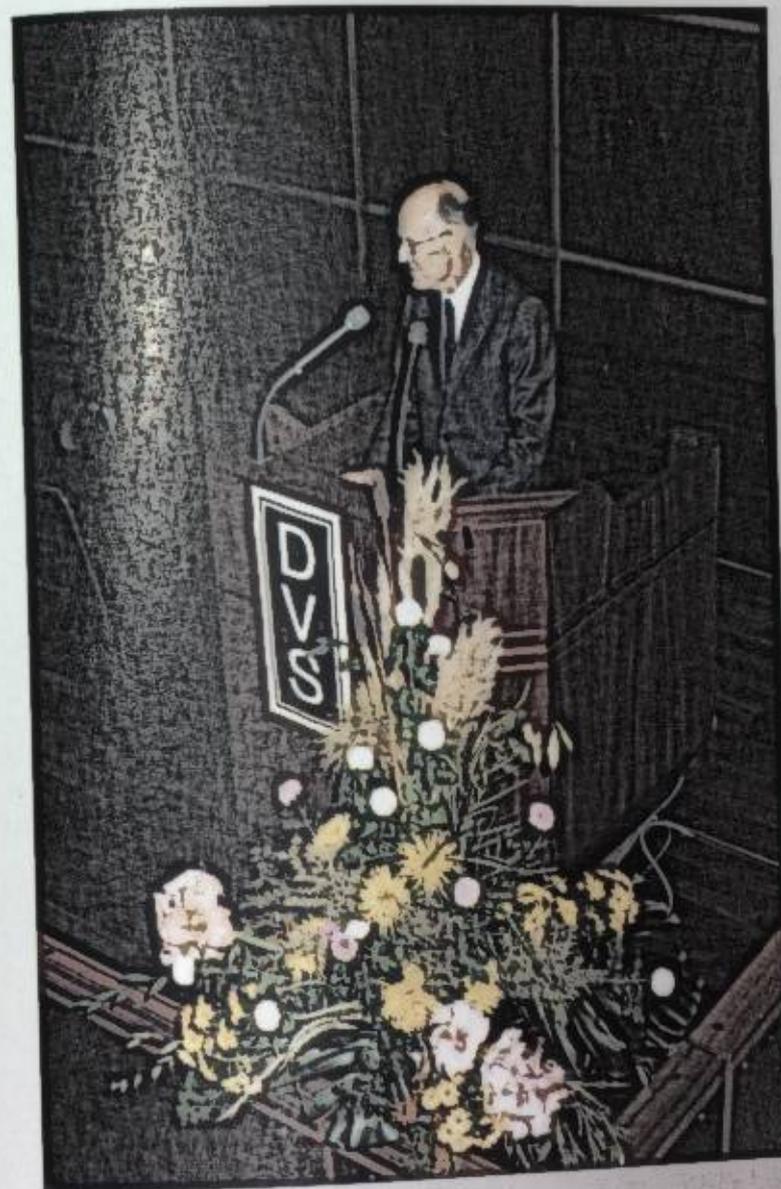

На Міжнародній виставці «Зварювання та різання» у ФРН. Ессен, 1989 р.
На Международной выставке «Сварка и резка» в ФРГ. Эссен, 1989 г.

На Міжнародній
виставці
«Зварювання
та різання» у ФРН.
Ессен, 2005 р.
На Международной
выставке «Сварка
и резка» в ФРГ.
Эссен, 2005 г.

Міжнародна
діяльність

На засіданні Німецького зварювального товариства.
ФРН, Франкфурт-на-Майні, 1991 р.
На заседании Немецкого сварочного общества.
ФРГ, Франкфурт-на-Майне, 1991 г.

Візит на завод фірми «Міцубісі» — важка промисловість». Японія, 1992 р.

Візит на завод фірми «Міцубісі» — легка промисловість». Японія, 1992 г.

На заводі фірми «Аеробус» у ФРН. Бремен, 1994 р.

На заводі фірми «Аеробус» в ФРН. Бремен, 1994 г.

На автомобільному заводі фірми «Сайфа». Іран, 1994 р.

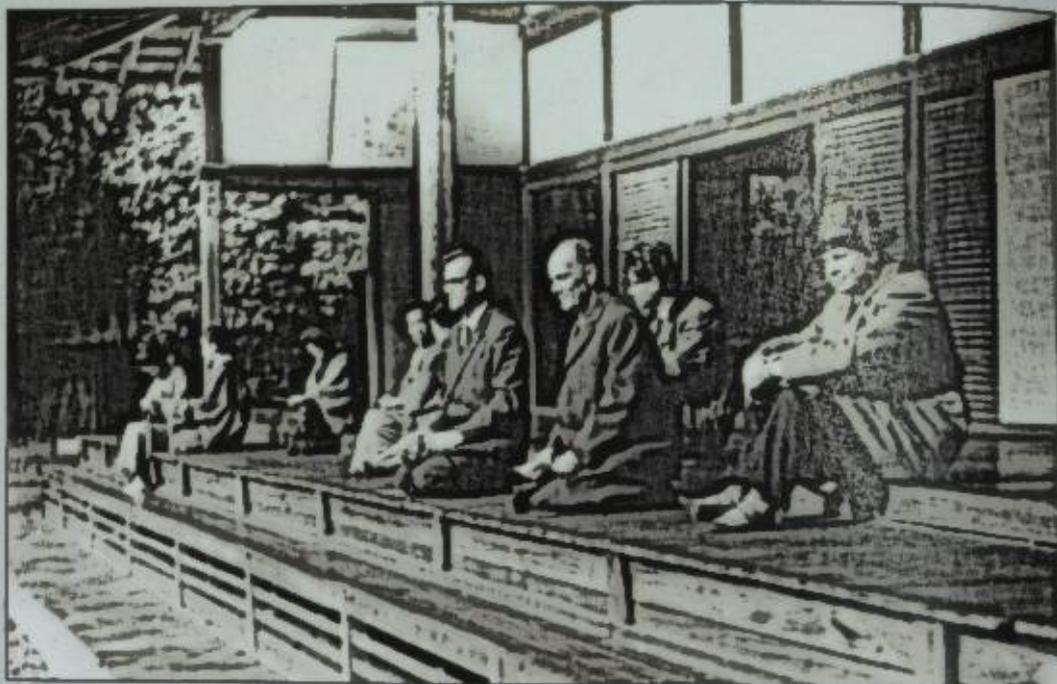
На автомобільному заводі фірми «Сайфа». Іран, 1994 г.

На зустрічі наукової й творчої інтелігенції Співдружності Незалежних Держав. У центрі — народний художник України В.І. Зноба та академіки А.П. Шлак і Б.Є. Патон. Київ, 2005 р.

На встрече научной и творческой интеллигенции Содружества Независимых Государств. В центре — народный художник Украины В.И. Зноба и академики А.П. Шлак и Б.Є. Патон. Киев, 2005 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

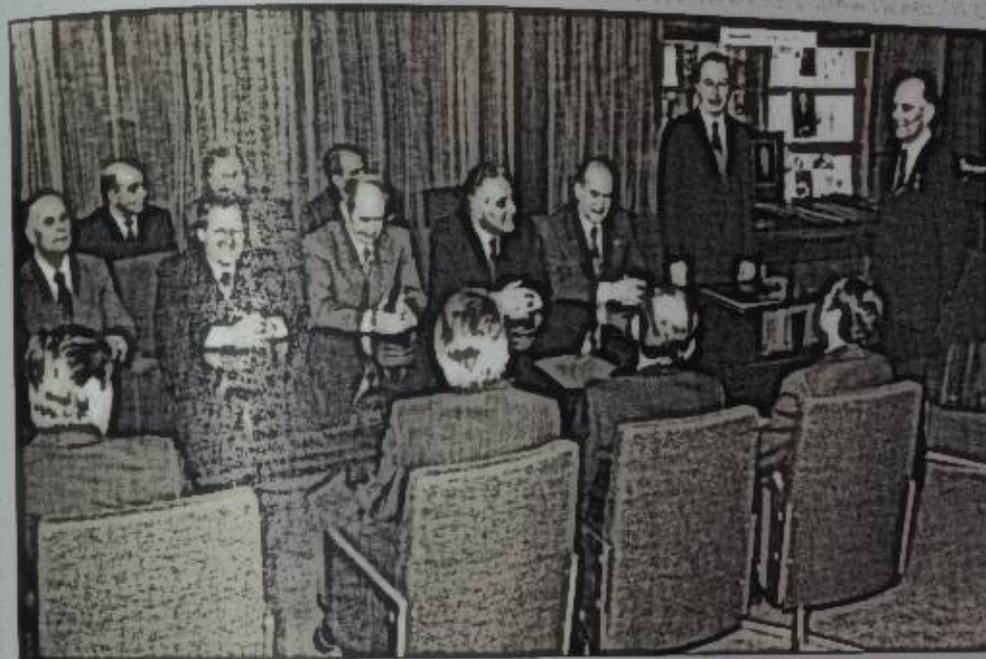

Відвідини давньої столиці Японії. Кіото, 1964 р.
Посещение древней столицы Японии. Киото, 1964 г.

В Індії. Хайдарабад, 1994 р.
В Индии. Хайдарабад, 1994 г.

**Нагороди.
Ювілей**

Вчена рада Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона АН УРСР вітає Б.Є. Патона з 60-річним ювілеєм. Київ, 1978 р.

Учений совет Інститута електросварки ім. Є.О. Патона привітствует Б.Є. Патона с 60-летним юбілеєм. Київ, 1978 г.

В.В. Щербицкий вручає Б.Є. Патону нагороду — другу зірку Героя соціалістичної праці. Київ, 1978 р.

В.В. Щербицкий вручає Б.Є. Патону нагороду — вторую звезду Героя Социалистического труда. Київ, 1978 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Вчені АН УРСР після отримання державних нагород у день 60-річчя АН УРСР. Київ, 1978 р.
Ученые АН УССР после вручения государственных наград в день 60-летия АН УССР.
Киев, 1978 г.

Президент РАН Ю.С. Осипов вручає Б.Є. Патону Золоту медаль РАН імені С.П. Корольова.
Київ, спільне засідання Президії РАН та Президії НАН України. 2 грудня 2003 р.
Президент РАН Ю.С. Осипов вручає Б.Є. Патону Золоту медаль РАН імені С.П. Королева.
Київ, совместное заседание Президиума РАН и Президиума НАН Украины. 2 декабря 2003 г.

**Нагороди.
Ювілеї**

З академіком РАН
О.І. Леонтьєвим
під час отримання
премії «Глобальна
енергія».
Санкт-Петербург,
2010 р.

С академіком РАН
А.І. Леонтьєвим
во время получения
премии «Глобальная
энергия».
Санкт-Петербург,
2010 г.

Фото з сайту
www.globalenergyprize.org

Блок поштових марок КНР, присвячений 40-річчю Інституту кольорових металів
(м. Гуанчжоу). На середній марці нижнього ряду Б.Є. Патон з китайськими партнерами.
Блок почтових марок КНР, посвященный 40-летию Института цветных металлов
(г. Гуанчжоу). На средней марке в нижнем ряду Б.Є. Патон с китайскими партнерами.

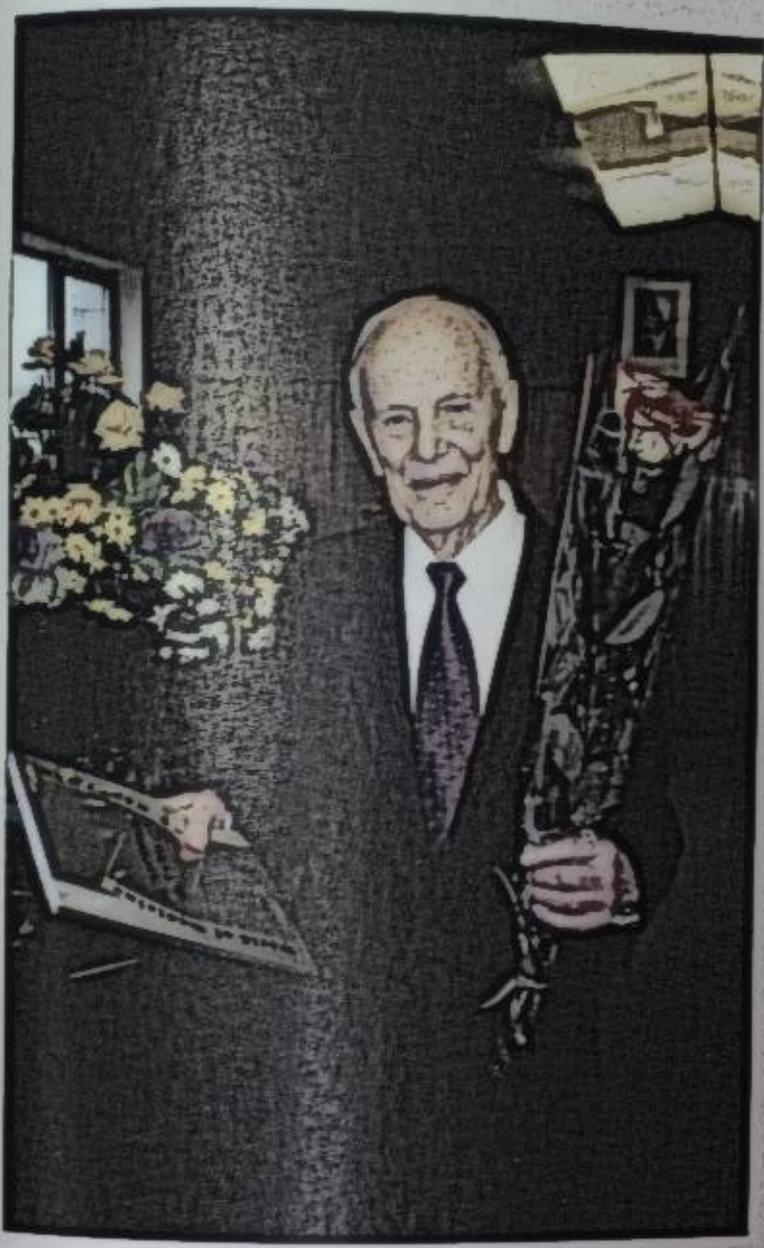
Присвоєння орденів та нагород до нагоди 90-річчя НАН України. Зліва направо: М.П. Лазаров, Г.А. Мисюк, Б.А. Садовий, Б.Е. Патон, Ю.С. Осипов. Київ, 2008 р.

Учасники ювілейної конференції, присвяченої 90-літтю НАН України. Зліва направо: М.П. Лазаров, Г.А. Мисюк, Б.Е. Патон, Ю.С. Осипов. Київ, 2008 г.

З президентом НАН Ю.С. Осиповим в президії ювілейної сесії НАН України. Київ, 2008 р.

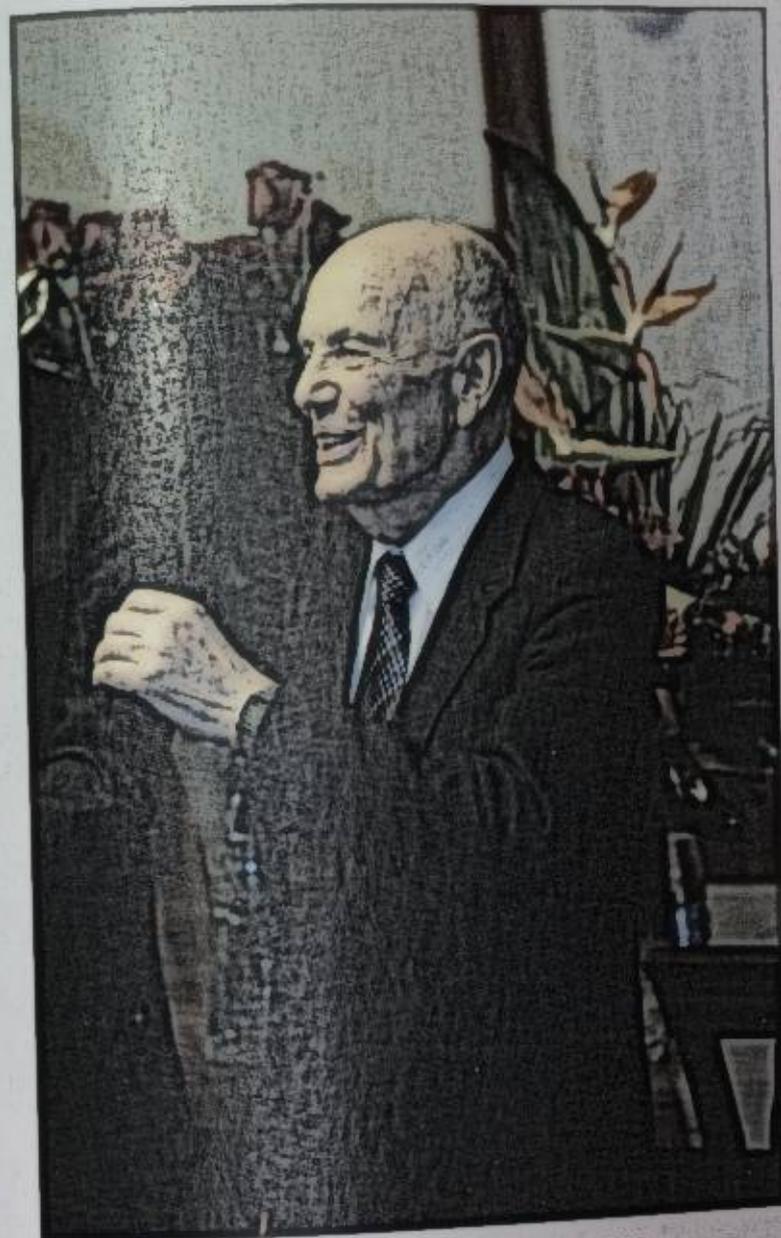
Стрелюватим НАН Ю.С. Осиповим в президії ювілейної сесії НАН України, присвяченої 90-літтю НАН України. Київ, 2008 р.

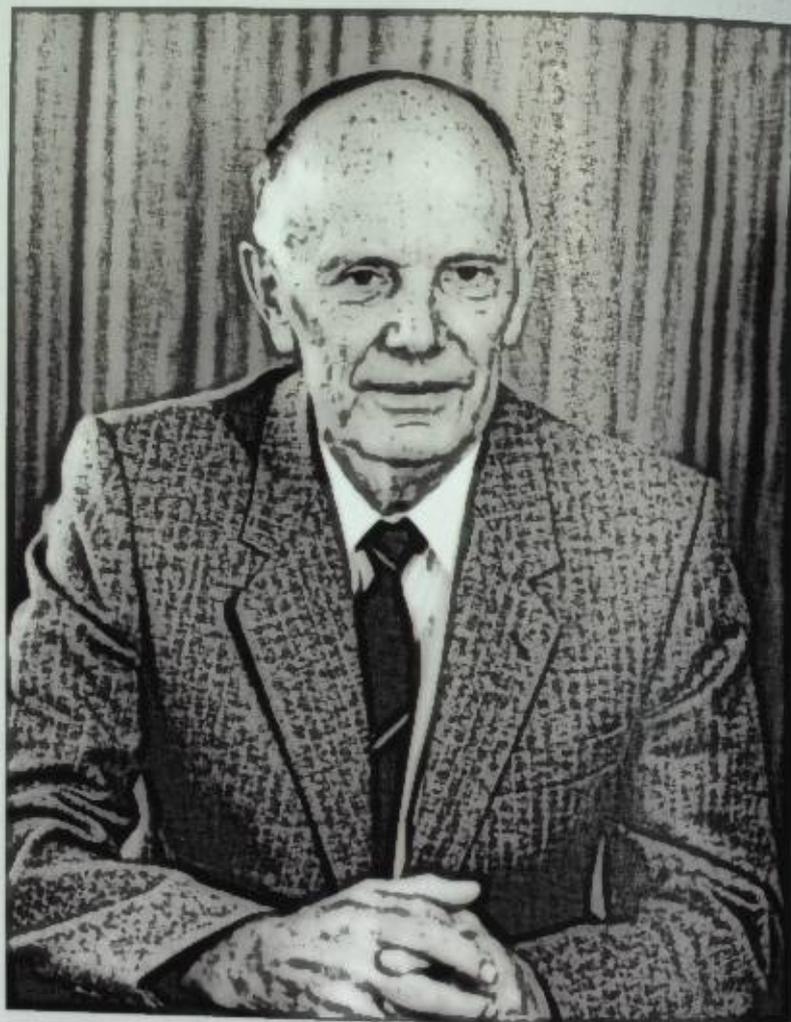
Б.Е. Патон в день народження 27.11.2006 р.
Б.Е. Патон в день рождення 27.11.2006 р.

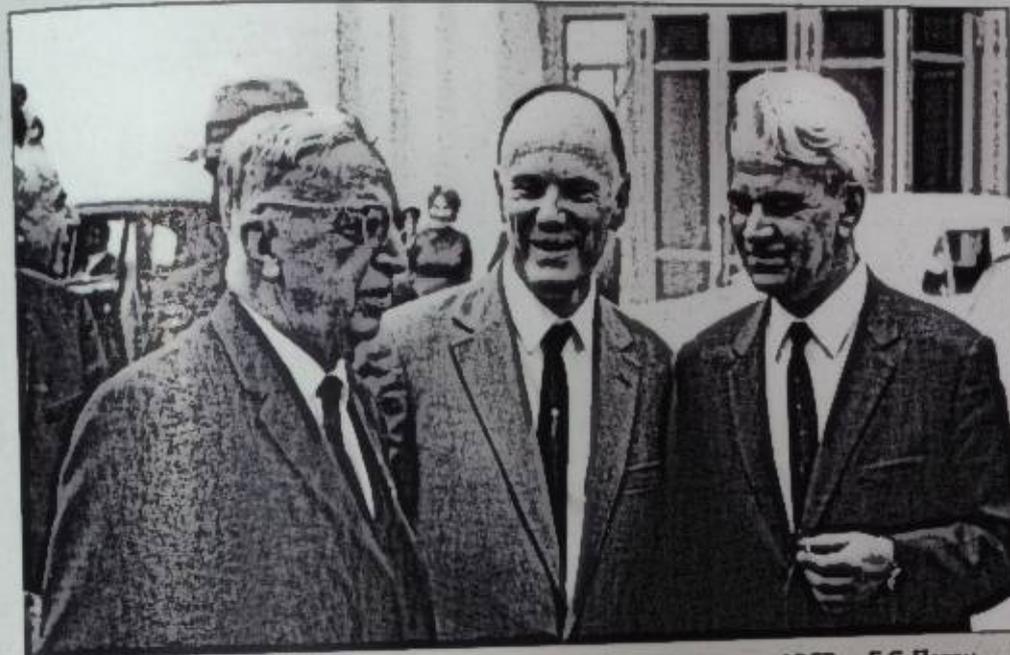
І.К. Походня вітає Б.Є. Патона в день 90-річного ювілею.
Київ, 27.11.2008 р.
І.К. Походня привітає Б.Є. Патона в день 90-літнього ювілея.
Київ, 27.11.2008 г.

Б.Є. Патон в день 90-річного ювілею. Київ, 27.11.2008 р.
Б.Є. Патон в день 90-літнього ювілея. Київ, 27.11.2008 г.

Борис Євгенович Патон.
Борис Евгеньевич Патон.

Президенти трьох академій наук: СРСР — М.В. Келдиш, Української РСР — Б.Є. Патон
і Грузинської РСР — М.І. Мухелішвілі. Київ, 1964 р.
Президенты трех академий наук: СССР — М.В. Келдыш, Украинской ССР — Б.Є. Патон
и Грузинской ССР — Н.И. Мухелишвили. Киев, 1964 г.

З президентом АН СРСР А.П. Александровим. Київ, 1978 р.
С президентом АН СССР А.П. Александровим. Киев, 1978 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

З головою Президії Національної академії наук Білорусі
М.В. Мясніковичем. Київ, 2002 р.

С председателем Президиума Национальной академии наук
Беларуси М.В. Мясниковичем. Киев, 2002 г.

З лауреатом Нобелівської премії академіком О.М. Прохоровим та Надзвичайним
і Повноважним Послом України в Російській Федерації М.П. Білоблочким. 1998 р.

С лауреатом Нобелевской премии академиком А.М. Прохоровым и Чрезвычайным
и Полномочным Послом Украины в Российской Федерации Н.П. Белоблочким. 1998 г.

Обличчя науки

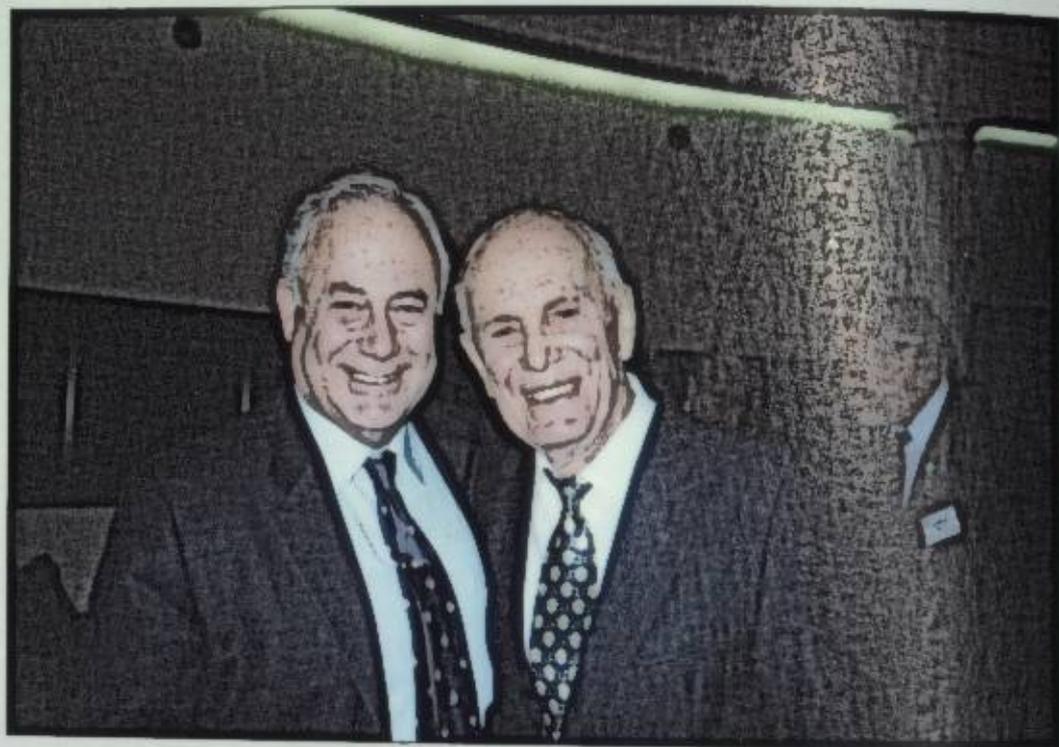
З лауреатом Нобелівської премії Ж.І. Алфьоровим і міністром освіти
та науки України В.Г. Кременем. Київ, 2001 р.

С лауреатом Нобелевской премии Ж.И. Алферовым и министром
образования и науки Украины В.Г. Кременем. Киев, 2001 г.

Із тричі Героєм Соціалістичної Праці СРСР академіком
Я.Б. Зельдовичем. Київ, ІЗ ім. Є.О. Патона, 1986 р.

С трижды Героєм Социалистического Труда СССР академиком
Я.Б. Зельдовичем. Киев, ИЭС им. Е.О. Патона, 1986 г.

З віце-президентом Російської академії наук М.А. Плате в Рік Російської Федерації в Україні. Київ, 2003 р.

С віце-президентом Російської академії наук Н.А. Плате в Год Російської Федерації в Україні. Київ, 2003 г.

З професором С.П. Каліцею на святкуванні 250-річчя Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. Москва, 2005 р.

С професором С.П. Каліцею на святкуванні 250-ліття Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. Москва, 2005 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

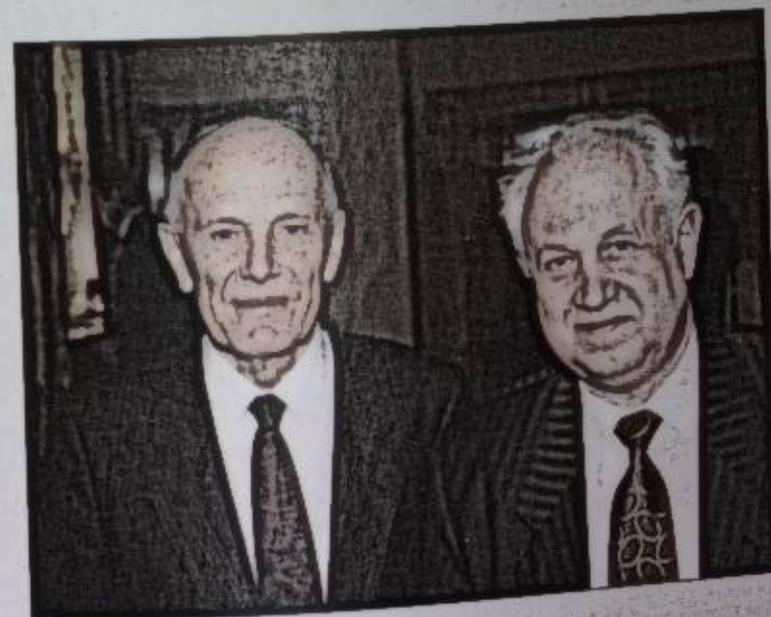

З академіком Миколою Миколайовичем Боголюбовим. 1970 р.
С академіком Николаем Николаевичем Боголюбовым. 1970 г.

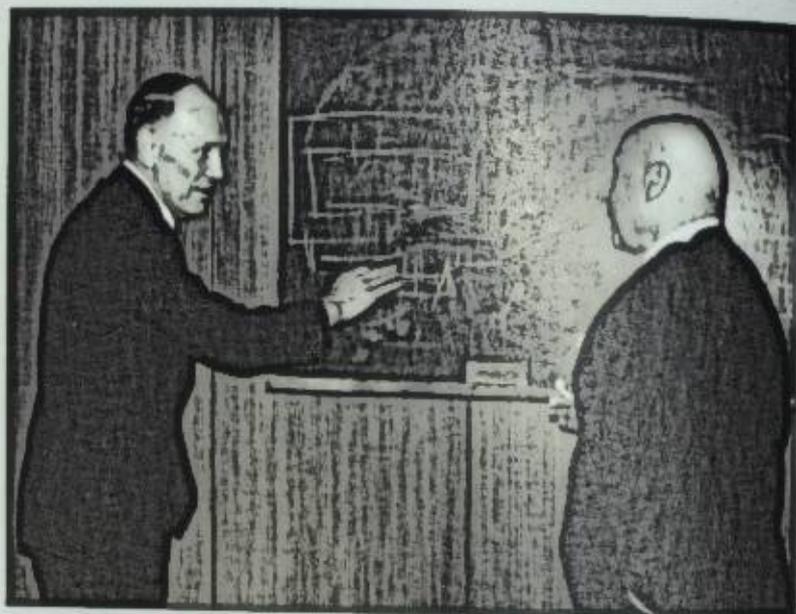
Обличчя науки

З академіком Ю.О. Митропольським на Загальних зборах
НАН України. Київ, травень 2003 р.
С академіком Ю.А. Митропольським на Общем собрании
НАН Украины. Киев, май 2003 г.

З академіком В.Г. Бар'яхтаром.
С академіком В.Г. Бар'яхтаром.

В Інституті теоретичної фізики АН УРСР із академіком
О.С. Давидовим. 1982 р.

В Институте теоретической физики АН УССР с академиком
А.С. Давыдовым. 1982 г.

З академіком В.П. Горбуліним.
С академиком В.П. Горбулиным.

На врученні державної нагороди віце-президенту НАН України
В.М. Гейццо. Київ, 2011 р.

На вручении государственной награды вице-президенту
НАН Украины В.М. Гейццу. Киев, 2011 г.

З академіками І.Р. Юхновським, А.П. Шпаком та О.Ф. Возіановим перед сесією
Загальних зборів НАН України. Київ, 2005 р.

С академіками І.Р. Юхновським, А.П. Шпаком и А.Ф. Возиановым перед сессией
Общего собрания НАН Украины. Киев, 2005 г.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

З академіками
А.Г. Наумовцем
(ліворуч)
та Б.С. Стогниєм.
(праворуч).
С академіками
А.Г. Наумовцем
(слева)
и Б.С. Стогниєм
(справа).

З віце-президентом
НАН України
В.Д. Походенком.
С віце-президентом
НАН України
В.Д. Походенко.

З академіком В.В. Фролькісом на святкуванні 40-річчя Інституту геронтології АМН України. Київ, травень 1998 р.
С академіком В.В. Фролькісом на пражднованні 40-ліття Інститута геронтології АМН України. Київ, май 1998 г.

На ювілеї академіка П.Г. Костока. 2004 р.
На юбилее академика П.Г. Костока. 2004 г.

З академіками М.М. Амосовим та О.О. Шалімовим на святкуванні
Дня науки. Київ, Філармонія, 1998 р.

С академіками Н.М. Амосовим і А.А. Шалімовим на празднованні
Дня науки. Київ, Філармонія, 1998 г.

На 100-річному ювілеї Героя України академіка М.Ф. Гулого. Київ, 2005 р.
На 100-летнем юбилее Героя Украины академика М.Ф. Гулого. Киев, 2005 г.

◀ Після виборів. Голова Загальних зборів НАН України
академік В.В. Панасюк поздоровляє академіка Б.Є. Патона
з обранням президентом НАН України. Київ, листопад 2003 р.
После выборов. Председатель Общего собрания НАН Украины
академик В.В. Панасюк поздравляет академика Б.Є. Патона
с избранием президентом НАН Украины. Киев, ноябрь 2003 г.

На 95-літньому ювілеї видатного державного діяча — заступника
голови Ради Міністрів і голови Держплану СРСР професора
М.К. Байбакова. Москва, 6 березня 2006 р.

На 95-летнем юбилее выдающегося государственного деятеля —
заместителя председателя Совета Министров и председателя
Госплана СССР профессора Н.К. Байбакова. Москва, 6 марта 2006 г.

З академіком В.В. Скороходом.
С академіком В.В. Скороходом.

Разом з Генеральним конструктором КБ «Південне» академіком
В.Ф. Уткіним на святкуванні 90-річчя директора заводу «Південмаш»
О.М. Макарова. Дніпропетровськ, 1996 р.

Вместе с Генеральным конструктором КБ «Южное» академиком
В.Ф. Уткиным на праздновании 90-летия директора завода «Южмаш»
А.М. Макарова. Днепропетровск, 1996 г.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Зустріч із льотчиком-
космонавтом
О.А. Леоновим
на святкуванні
70-річчя Інституту
електрозварювання
ім. Є.О. Патона
НАН України.
Київ, 2004 р.

Встреча с летчиком-
космонавтом
А.А. Леоновым
на праздновании
70-летия Института
электросварки
им. Е.О. Патона
НАН Украины.
Киев, 2004 г.

На святкуванні
60-річчя Академії
наук УРСР
з письменником,
академіком
О.Т. Гончаром
та А.І. Корнієнком,
1979 р.

На праздновании
60-летия Академии
наук УССР
с писателем,
академиком
О.Т. Гончаром
и А.И. Корниенко,
1979 г.

Д.М. Гродзинский, акад. НАН Украины

Вчені
про Б.Є. Патона

Полвека надежности

Я поступил в аспирантуру при Институте физиологии растений и агрохимии АН УССР в далеком 1952 году. Поэтому жизнь моя почти 60 лет связана с Академией наук Украины, и мне довелось видеть как росла мощь этого главного оплота научного прогресса в нашей стране. Во времена моей аспирантской молодости Академия наук была сравнительно маленькой организацией и большинство институтов пребывало в доме на углу улиц Владимирской и Богдана Хмельницкого. Здесь были все институты химического профиля, институты зоологии, ботаники, фольклора и этнографии, физиологии растений, где-то под крышей ютились археологи. Ежедневно можно было увидеть очень известных ученых академиков А.И. Бродского, М.П. Бажана, А.И. Душечкина, А.И. Киприанова, Е.А. Шилова, Д.К. Зерова, П.С. Погребняка. Порой на ступеньке лестницы, ведущей на четвертый этаж, принимая сотрудников своего института, сидел Максим Рильский. Несколько комнат — вот и весь институт. А теперь наша академия наук совсем другая — это более сотни мощных институтов со своими опытными производствами, расположенные в специализированных зданиях, приспособленных для проведения самых разнообразных исследований. Мы видим ряд институтов физических наук на проспекте Науки, биологических — на улице Заболотного, огромные здания институтов различного профиля занимают целый район города — Академгородок... Академия наук создала центры в основных регионах Украины — Донецкий, Западный, Южный, Северо-Восточный, Приднепровский и Крымский. И главным строителем по сути новой Академии является наш президент Борис Евгеньевич Патон, который умеет предвидеть будущие потребности научного развития и воплощать замыслы в конкретные действия. Я помню бурную деятельность Академстроя, верного строительным делам В.П. Чоповского, и быстрый рост новых академических зданий. А такое строительство было делом очень непростым: в те времена следовало получать специальное разрешение Совета министров СССР на строительство, если его стоимость пре-

вышала не то три, не то четыре миллиона рублей. А все то, что строили, было намного дороже, чем 4 миллиона, потому что капитальное строительство предусматривало приобретение и монтаж разнообразного научного оборудования. Всю без преувеличения титаническую работу по крупномасштабной перестройке академии наук возглавлял Борис Евгеньевич.

Наш институт в то время, когда Борис Евгеньевич был избран Президентом Академии наук УССР, находился в составе Украинской академии сельскохозяйственных наук, но вскоре эта академия была расформирована, и институт физиологии растений вернулся в Академию наук УССР. Я сразу почувствовал, что произошли очень глубокие изменения в организации и стиле деятельности нового президиума Академии наук. Прежде всего, бросалось в глаза омоложение и самого президиума, и его аппарата, а также живость и оперативность в решении различных вопросов. Чувствовалось, что перестройка управления в академии находится в надежных руках, и сразу возникло чувство уверенности в том, что наступает подъем и расцвет научной деятельности. И такое чувство уверенности не угасает вот уже 50 лет, хотя мы сейчас переживаем очень сложные для науки времена, когда быстрые темпы научного процесса нужны как никогда раньше, а условия для современных исследований создавать крайне трудно.

Борису Евгеньевичу присуще чувство нового в тенденциях развития науки и не в узкой области, а в самой широкой панораме современного знания. Я убеждаюсь в этом каждый раз на заседаниях Президиума НАН Украины, в которых принимаю участие более 10 лет сначала как академик-секретарь Отделения общей биологии, а в последнее время как советник президиума. Борис Евгеньевич в совершенстве умеет акцентировать внимание на важных аспектах научного поиска, выделяя именно те направления исследований, которые могут привести к формированию нового знания. Помню, еще в середине 70-х годов Борис Евгеньевич после моего доклада на заседании президиума обратил внимание на перспективы технологического использования биомассы растений как альтернативного источника энергии. Теперь мы убеждаемся в прозорливости этого человека. Вспоминается также одно из давних за-

седаний президиума, на котором рассматривался вопрос о том, что технические проблемы по своей сути являются проблемами научными. До того считали, что в технических решениях реализуются уже хорошо установленные научные положения, а потому техника и наука — разные области человеческой деятельности. Борис Евгеньевич еще тогда полагал, что развитие человеческой деятельности ведет к тому, что формирование технологических процессов самым теснейшим образом связан с методологией научного поиска. Президиум одобрил решение о том, что технические разработки являются разработками научными. Было весело, когда харьковский академик А.Я. Усиков, который всегда высказывал парадоксальные мысли, в своем выступлении сказал: «А как же теперь, когда технику мы признали наукой, быть с названным «Научно-техническое общество»?» Время показало, что состоялось надежное сплавление теоретической науки и технологии, и промежуток времени между достижениями теоретического знания и нахождением их практического использования резко сокращается. Действительно, открытие двойной спирали ДНК, которое первоначально казалось чистой абстракцией, за считанные годы стало основой технологий, революционно реформирующих многие отрасли человеческой деятельности. Борис Евгеньевич много внимания уделял и уделяет развитию молекулярной биологии и генной инженерии в нашей академии.

Интерес, который Борис Евгеньевич на заседаниях президиума проявляет к научным докладам, очень ободряет и повышает желание и дальше работать в выбранном направлении. Так, например, при обсуждении моего доклада, в котором я выразил озабоченность возможными трудностями в природопользовании, которые переживать Украине в условиях глобального потепления, высказанные Борисом Евгеньевичем мысли явились мощным импульсом в формировании новой программы исследований.

Для Бориса Евгеньевича нет мелочей в деятельности академии наук. Он неизменно стремится исключительно четко решать все вопросы, которые касаются жизни академии. Он не допускает общих отвлеченных беспредметных рассуждений, а требует очень четких, конкретных планов решения возникающих проблем. Этот стиль рабо-

ты можно было видеть на заседаниях бюро Президиума, где мне не раз довелось присутствовать. Борис Евгеньевич мастерски анализирует в полной конкретности сущность вопроса и предлагает оптимальное решение, в котором учтены все аспекты проблемы и определены пути ее решения. Конечно, любое решение подчинено общей цели — содействию дальнейшему прогрессу науки в интересах страны и развитию нашей академии. Лишь по делам Отделения общей биологии, благодаря Борису Евгеньевичу в последнее время произошло много важных событий: создан Научный центр экомониторинга и биоразнообразия мегаполиса, сохранена целостность ряда природных заповедников, созданы новые ландшафтные экспозиции в ботанических садах и дендропарках академии наук, расширена территория заповедника «Михайловская целина», завершено строительство уникальной оранжереи в Национальном ботаническом саду и другие очень важные преобразования. Удивляет и восхищает работоспособность Бориса Евгеньевича и его преданность делам академии. Вот, к примеру, по средам, когда проходят заседания Президиума НАН Борис Евгеньевич утром — у себя в институте, с 14-и часов — четыре часа заседания, в перерыв которого он решает много вопросов с членами Президиума, после заседания работа не кончается: в приемной толпятся еще десяток людей. Мне кажется, что и в отпуске Борис Евгеньевич не признает досуга и занимается делами академии наук. Летом, когда Борис Евгеньевич обычно выезжает на отдых в Крым, он не только посещает научные учреждения академии на полуострове, но и направляет академикам-секретарям отделений и другим работникам президиума письма, в которых высказываются многочисленные советы, что безотлагательно следовало бы сделать. Мы очень ценили эти письма, которые шутливо называли «Брызги Черного моря». Поражает память Бориса Евгеньевича: он держит в памяти все и всех. Однажды я зашел к Борису Евгеньевичу с предложением присоединить к Национальному ботаническому саду Выдубицкое озеро, чтобы сделать участок сада с экспозицией речной растительности. Он сразу же отреагировал: «Так мы же писали об этом письмо Дрозденко...». А писали это письмо давно — лет тридцать-сорок тому назад!

Очень большую роль сыграл Борис Евгеньевич в преодолении последствий Чернобыльской беды. С первых же часов аварии на ЧАЭС под руководством Бориса Евгеньевича наша академия начала активную деятельность по предупреждению негативных последствий этого огромного бедствия. Без всяких проволочек был создан штаб и организован отряд ученых физиков-ядерщиков, химиков, биологов, чтобы решать насущные проблемы, начиная от диагностики состояния разрушенного реактора и остановки цепной реакции до оценки состояния радионуклидного загрязнения питьевой воды и продуктов питания. Работы по смягчению последствий радиоактивного загрязнения окружающей среды продолжают и по сей день. Особо хотелось бы отметить, что Борис Евгеньевич никогда не склонялся к выбранной в начале аварии тактике делать вид, что ничего серьезного не случилось и нет оснований ожидать негативного влияния аварии на здоровье людей и биоту в целом. Он неизменно отстаивал научно обоснованную оценку радиологической ситуации и всемерно содействовал работам ученых академии, стремившихся максимально возможно предотвращать негативные последствия аварии.

Встречи и разговоры с Борисом Евгеньевичем всегда оставляют очень приятное настроение духовного окрыления: неизменно приветливый, остроумный, откровенный, прямой, внимательный он развеивает твои сомнения, дает четко понятные советы и все решает сразу. В нем нет ни тени черт, присущих обычно чиновникам высокого ранга: это — просто доброжелательный и мудрый человек.

Бесспорно, Борис Евгеньевич очень умело подбирает кадры и именно поэтому так приятно встречаться со всеми членами президиума, с работниками аппарата президиума, потому что чувствуешь в них единомышленников, истинных патриотов науки и нашей академии. И нам очень завидуют наши коллеги из академий наук бывших республик СССР, с которыми мы поддерживаем обширные связи. «Как Вам хорошо — у вас есть Патон!», — говорят они. Действительно, здесь есть чему завидовать, ведь Борис Евгеньевич создал МААН, является надежным защитником науки и большим патриотом истинного прогресса. Наверное, всем нам в НАН Украины очень повезло, что 50 лет мы работаем рядом с выдающимся ученым Борисом Евгеньевичем Патоном.

В.С. Губарев

Эверест в науке

Когда вдруг начинает болеть душа, я начинаю собираться, чтобы поехать в Минск или Киев.

В Минск — там Хатынь. Бродишь среди домов прошлого, пообщаешься со своими родными, что погибли в лесах и на болотах Белоруссии, и душа отходит от сиюминутного, наносного. Начинаешь понимать, насколько нынешние беды ничтожны по сравнению с теми, что обрушились в то военное лихолетье на твою Родину и на тебя. И душа обретает покой.

А в Киев тянет меня общение с человеком, который дает душе уверенность и убеждение, что, невзирая на любые трудности, придет завтрашний день и он будет обязательно лучше, чем вчерашний. И вот, казалось бы, стоишь на краю пропасти, есть только один путь — туда! — но побеседуешь с Борисом Евгеньевичем и начинаешь понимать, что много есть разных путей и смело шагай по ним. Единственное условие лишь соблюдай — оставайся самим собой, и тогда будущее, действительно, станет лучше, чем тебе кажется.

Об этом я никогда не говорил Борису Евгеньевичу, обсуждали разные проблемы — от сутобо научных и технических, до личных... Кстати, я был поражен памятью Б.Е. Однажды собирался я в Киев, но уехать не смог — заболела жена. Потом, через полгода встречаемся с Б.Е., я напоминаю о том, что не смог приехать из-за болезни. «Не вашей, а жены», — уточнил Патон, и я понял, насколько чуткая у него память: до крошечных деталей, до самых ничтожных, казалось бы, мелочей. Впрочем, наверное, не смог бы Б.Е. Патон полвека руководить Академией, если бы терялось в его памяти даже самое ничтожное... И в этом качестве каждому из нас он дает «фору», что констатирую с удовольствием, потому что не могу не восхищаться этим!

Но возвращаюсь «к душе».

Я долго получал удовольствие, когда писал документальную повесть «Эверест по имени Патон». Мы беседовали с Борисом Евгеньевичем, обсуждали разные проблемы, вспоминали прошлое, в том числе и общее. Так случилось, но впервые мы встретились как раз полвека назад, когда

Патон возглавил Академию наук Украины. В то время я работал в отделе науки «Комсомольской правды», и, понятно, обойтись без ученых Украины просто не мог, что и приводило к частым поездкам в Киев, Днепропетровск, Харьков и, конечно же, в Евпаторию и Симферополь, где находились центры дальней космической связи и Центр управления полетами. А потом, когда я перешел работать в отдел науки «Правды», контакты только укрепились и развивались.

Общая беда — Чернобыль — не только укрепила отношения, но превратила нас в людей очень близких, так как мы понимали, что надо делать все возможное (и невозможное тоже!), чтобы справиться с ней. А сделать это можно только совместными усилиями.

В общем, многое мы пережили вместе, и даже те границы, что жизнь попыталась возвести между нашими народами, не пролегли между нами. Они просто невозможны, и на примере Б.Е. Патона это особенно четко видно, хотя политики, как известно, и отличаются слепотой. Но это только им присущая черта, хотя за их ошибки приходится расплачиваться всем нам. Впрочем, не будем о плохом — время все расставляет на свои места...

Итак, повесть «Эверест по имени Патон». Хочу привести небольшие фрагменты из нее, которые позволяют понять, почему я преклоняюсь перед Борисом Евгеньевичем и как перед человеком, и как Ученым.

Судьба Патонов — это величие и трагедии минувшего века. Достижений много, все и не перечесать. Да и надо ли?! Есть главное — верность Отчизне, совесть эпохи. И надежда на будущее связана с теми же звонкими и чистыми именами.

«Я спросил Бориса Евгеньевича: «Кто вы? Что значит в паспорте?»

— Русский.

— И как ваши «борцы за независимость» с этим смирились?

— А что им остается? Брат же был «украинцем». Паспортистка так ему написала, ну а он не возражал — в то время это не имело никакого значения. С этой записью он и умер. Мне же записали «русский», вот и получилось при одном отце и одной матери один брат — русский, а второй — украинец.

— И за это вас в начале 90-х годов критиковали?

— Эти «шароварщики» изгалялись надо мной как могли! И особенно упрекали за то, что мы используем русский язык. Пришлось выступать на сессии Верховного Совета. Я сказал, что наука интернациональна. И как же на меня обрушились, мол, как могу так говорить — ведь наука национальна! Да. Я им отвечаю: есть языкознание, литература, и это — национальная наука. А потом спрашиваю их об естественных науках, и прошу показать мне русскую и украинскую таблицу умножения. В общем, в то время атаковали меня отчаянно...

— Но вы ведь крепкий человек, вас же согнуть невозможно!

— Они об этом не знали. Меня многие спрашивают об одном. Я с 53-го года работаю директором Института электросварки, а с 62-го года президентом Академии. Так вот, спрашивают: как же это так, что при всех советских вождах я оставался на своих должностях? А ответ простой: я работал. Вместе, конечно, со своим коллективом. И вожди понимали, что я вреда им не приношу, а польза большая. Если же меня куда-то выгнать, то дело развалится.

— Наука — это все-таки мощь государства?

— Нет науки, нет государства. Об этом руководители любят говорить, но очень мало делают для укрепления и развития науки».

И еще один фрагмент из моей повести. В середине 70-х в Москве пошли слухи, что новым президентом Академии наук СССР станет академик Патон, мол, и кабинет для него уже подготовили, и место для строительства института выбрали. Слухи были упорными, но такое назначение не случилось. Почему? Об это я узнал лишь много лет спустя, когда вновь заговорили с Борисом Евгеньевичем о прошлом.

«В Москве президентом Академии наук СССР стал Мстислав Всеволодович Келдыш, а вас избрали президентом здесь. Требовалось реформировать науку в стране?

— Этого хотел Хрущев. Но избрание Келдыша — это знамение времени. Он был выдающимся математиком, его вклад в космос, в авиацию, в атомную проблему огромен. И именно такого масштаба ученый должен был возглавить Академию, которой по праву принадлежали эти выдающи-

еся достижения. Власти нужен был такой президент Академии. Я тоже принадлежал к «технарям», да и Хрущев хорошо относился к моему отцу — это тоже, наверное, сыграло свою роль.

— У власти к вам, и к Келдышу было полное доверие?

— Конечно.

— Помогало вам это?

— Безусловно. Во многом это определяло отношение власти к науке. И к нам прислушивались. «Сильные мира сего» иногда вынуждены были отступать...

— Не очень в это верится!

— Тем не менее. К примеру, был такой случай со мной. Речь идет о назначении президентом Академии наук СССР. Как известно, Келдыш попросил освободить его от этой должности...

— Он заболел?

— У него начались неприятности с сосудами. Его оперировал знаменитый Дебейки. Я к нему приезжал в «Кремнёвку». Келдыш был страшно доволен, что эта операция прошла. Он думал, что у него опухоль. Но ее не оказалось. Во время операции произошла казусная ситуация. Располосовали Келдыша, и Дебейки обнаружил камни в желчном пузыре. Он говорит Чазову, мол, надо удалять. Но тому обязательно нужно это согласовать с начальством, сам принять решение он не может. Чазов побежал согласовывать. Ну а Дебейки ждать не стал, вырезал он желчный пузырь... Минут через двадцать прибегает Чазов и сообщает, что удалять желчный пузырь можно! Дебейки усмехнулся: он все понимал и тут же успокоил Чазова, что он сам принял решение и давно уже сделал это... Поставили Келдышу шунт. Все было хорошо, но недолго. Это как ржавчина. Ее удалишь в одном месте, но она обязательно появится в другом. Эта «ржавчина» появилась у Келдыша в сосудах головного мозга, и тут уже никто ничего сделать не мог... Он начал плохо себя чувствовать, работать, как прежде не мог, а потому твердо решил уйти с поста президента Академии наук СССР. Перед 1 мая меня вызывает к себе Щербицкий. Ему звонил Суслов, который сказал, что есть мнение о назначении меня президентом Академии наук СССР. Мол, это просьба Генерального секретаря. Естественно, я согласиться не мог. В Киеве у меня

інститут, всю життя я здесь живу, тут Академия наук, где я уже тринадцать лет президентом...

— В Киеве привычней?

— Конечно. Может быть, масштабы иные, чем в Москве, но мне вполне было достаточно. В общем, я твердо решил отказаться и поехал на прием к Сулову. Он мне говорит: ЦК партии, Брежнев и он считают, что мне нужно переезжать в Москву и заменить Келдыша, который очень болен. Я ему говорю об институте, о своей работе. Он перебивает: «Для вас мы здесь институт организуем!» Я ему объясняю, что Институт сварки работает с 1934 года и заменить его невозможно... Он упрямый, настаивает на своем. И тут я вскипел: «Михаил Андреевич, на такой пост палкой не загоняют!» Он удивился дерзости, мне показалось, что такого сопротивления он не ожидал. В общем, отпустил он меня... И я сразу же поехал к Келдышу. Он мне сказал, что он как раз и предложил две кандидатуры — меня и Александрова. Но Анатолию Петровичу тогда уже было за семьдесят, я его моложе на 15 лет. Я говорю Мстиславу Всеволодовичу: «Не надо придумываться, вы прекрасный президент. Подлечитесь немного, приезжайте к нам отдохнуть...» И тут он мне говорит: «Борис Евгеньевич, я не могу поехать в Киев!» Я в ответ: «Почему?» И вдруг слышу от него: «У меня и рубашки нету, и брюк...» И тут я понял, что у него в голове начались необратимые явления — память начала пропадать. И еще его взгляд меня удивил: он смотрел куда-то внутрь себя, мимо, и опустошенно... Этот взгляд я запомнил на всю жизнь...

— Так назначение и не состоялось?

— Больше меня не вызывали. А «дед» — Анатолий Петрович Александров — свое согласие дал. Он был хорошим, достойным президентом Академии. Очень прогрессивный человек, многое сделал для страны.

— Чернобыль его потряс...

— Эта трагедия, и в это же время умирает его жена. Сразу все несчастья обрушились на него. И оправиться от этих бед он уже не смог... Мстислав Всеволодович Келдыш и Анатолий Петрович Александров — два выдающихся президента Академии наук СССР, с которыми я работал и дружил».

..Мы помним только лучшее, что было в жизни. И сразу вспоминаем о тех мгновениях, которые определили

нашу судьбу. Конечно же, это встречи с необыкновенными людьми, с которыми нам выпало счастье жить в одно время. Мне повезло: я встречался со многими великими людьми второй половины XX века и нынешнего времени. Одним из первых я всегда называю Бориса Евгеньевича Патона. И мои собеседники неизменно завидуют, что мне выпало такое счастье.

Л.В. Губерський, акад. НАН України

Над рікою часу

Понад двісті років тому видатний німецький філософ, культуролог та історик Йоган Готфрід Гердер сказав: «Два найбільші тирані на землі: випадок і час» і, мабуть, цей вислів є справедливим стосовно більшості людей. Однак, як і для будь-якого правила, для нього також існують винятки. І цими винятками є унікальні особистості, які піднімаються понад часом і понад випадком. Люди, які своїм неосяжним інтелектом, незламною волею, титанічною працею, своїми моральними чеснотами роблять час невіддільним над собою, а випадок вичавлюють за координати закономірностей.

Безперечно, до таких особистостей належить Президент Національної академії наук України, вчений світового рівня і всепланетарного масштабу Борис Євгенович Патон. Колись, пишучи про першого ректора Київського університету Михайла Максимовича, Михайло Драгоманов підкреслював, що він був не просто вченим, а цілою «історико-філологічною інституцією й, разом з тим, живою, народною людиною...». Аналогічні слова абсолютно введено можна застосувати й щодо Бориса Євгеновича, який для української науки став не просто видатним вченим у царині металургії, технології металів, електрозварювання, але цілою «науковою інституцією», інтелектуальна потужність і рівень генерації ідей якої часто перевершує окремі наукові центри. При цьому Борис Євгенович зберіг здатність до відкритого живого спілкування, до щирого співчуття, до відвертої дружньої розмови.

Наприкінці лютого 2012 року Україна відзначатиме 50-річчя з моменту обрання Бориса Патона на посаду

Президента вітчизняної Академії наук. У світовій історії немає іншого такого прикладу, щоб одна людина безперервно, впродовж півстоліття керувала академічною наукою в масштабах цілої держави. Й не просто керувала, а підняла її рівень на один із найвищих у світі! Це стало можливим лише завдяки поєднанню в одній особі унікальних здібностей ученого та менеджера-організатора. І ці здібності визнані усім науковим світом, адже разом з Національною академією наук Борис Євгенович майже два десятиліття очолює Міжнародну асоціацію академії наук, є почесним членом Римського клубу, дійсним членом двох десятків академії наук та міжнародних наукових товариств, почесним доктором провідних університетів. Його колосальні заслуги перед наукою відзначені найвищими урядовими нагородами: двічі Герой Соціалістичної Праці, кавалер чотирьох орденів Леніна, орденів Трудового Червоного Прапора, ордена Дружби народів, князя Ярослава Мудрого, перший кавалер ордена Герой України, вчений, якому за життя спорудили пам'ятник, лауреат найпрестижніших премій СРСР, України та Росії.

Борис Євгенович, безперечно, є людиною-легендою, живим втіленням найкращих рис вітчизняної науки, гідним прикладом для наслідування, яскравим продовжувачем сімейної наукової традиції. З іменем Бориса Євгеновича та його батька Євгена Оскаровича нерозривно пов'язана історія Києва ХХ століття. Парковий міст, міст імені Є. Бош, міст Патона, Інститут електрозварювання були і залишаються символами нашої столиці на рівні із Софією Київською або пам'ятником Володимирі Хрестителю. У роки воєнного лихоліття батько і син Патони цілковито присвятили свою роботу посиленню обороноздатності держави. Легендарне автоматичне зварювання під флюсом, автоматичне швидкісне зварювання дали змогу у вісім разів знизити затрати часу та енергії на виготовлення знаменитого танка Т-34, суттєво покращити його якість! Борис Євгенович став достойним спадкоємцем наукових звитяг свого батька, сьогодні під його керівництвом розроблено найновіші технології зварювання в космосі, зварювання на великих глибинах, зварювання живих тканин тощо. Таких неймовірних досягнень вистачило б на цілі покоління вчених, а їхніми авторами стали лише двоє представників талановитої родини Патонів.

На чолі Національної академії наук України Борис Євгенович скеровує свою основну діяльність на розвиток фундаментальних досліджень, на базі яких постають новітні технології, придатні для широкого промислового застосування. Заохочення академічних інститутів до тісної співпраці з промисловістю є одним із найголовніших пріоритетів Президента академії.

Повсякденно Б.Є. Патон наголошує на необхідності максимально залучати академічні установи до вирішення нагальних виробничих, екологічних, соціогуманітарних проблем, які мають місце в нашій державі.

Його прагнення поставити досягнення вчених на службу економіці, усім галузям промисловості і сільському господарству відбилосся в розвитку цілеспрямованих фундаментальних досліджень, активній участі академічних інститутів у науково-технічних програмах різного рівня.

Успішній реалізації наукових результатів, їх використанню на промисловому рівні сприяли створена в Академії при керівній ролі Б.Є. Патона дослідно-виробнича і конструкторська база, інженерні центри, а також сформовані потім науково-технічні комплекси, у тому числі міжгалузеві.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка пишається тим, що Борис Євгенович Патон є нашим почесним доктором, що він, як Президент Національної академії наук України, докладає всіх зусиль до поглиблення і поширення співпраці академічної та університетської науки.

За нинішніх умов світової кризи особливо гостро постає необхідність об'єднати ресурси та інтелектуальний потенціал для досягнення вагомих і конкурентоспроможних результатів. Саме цим шляхом йдуть сьогодні Національна академія наук України і Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Взаємодія НАН України і Київського національного університету імені Тараса Шевченка базується на оновленому Договорі про співробітництво, укладеному за ініціативи Б.Є. Патона у 2010 році. Цей документ визначив три найголовніші сфери співпраці НАН України і Київського університету: наукові дослідження та розробки; підготовка висококваліфікованих кадрів; інноваційна діяльність та впровадження наукових знань у практику.

Співробітники НАН України беруть участь у навчальному процесі на природничих та гуманітарних факультетах, інститутах. Вагомі наукові ідеї, знання та уміння відомих учених допомагають нашим студентам зайняти гідне місце серед міжнародної студентської спільноти. Студенти університету упродовж останніх років стабільно перемагають та займають чільні командні та особисті місця на міжнародних олімпіадах з математики, фізики, хімії, інформатики, програмування, економіки, міжнародного права.

Учені НАН України керують бакалаврськими і магістерськими роботами, організують та проводять виробничу практику, головує у державних екзаменаційних комісіях.

На особливу увагу заслуговує участь науковців НАН України у підготовці кадрів вищої кваліфікації. Наукове керівництво докторантами та аспірантами здійснюють 16 академіків, 24 члени-кореспонденти, 69 докторів наук провідних інститутів академії. Слід відзначити плідну роботу академіків Вишневського І.М., Волкова С.В., Гейця В.М., Гожики П.Ф., Гончарука В.В., Загороднього А.Г., Ельської Г.В., Комісаренка С.В., Литвина В.М., Наумовця А.Г., Походенка В.Д., Самойленка А.М., Смолія В.А., Шестопалова В.М., Яцківа Я.С. та інших.

Результатом співпраці науковців НАН України і використання матеріально-технічної бази інститутів НАН України є висока ефективність докторантури та аспірантури університету: 60 і 56 % відповідно.

Впродовж своєї діяльності на високій посаді Президента НАН України Борис Євгенович, завдячуючи безмежній науковій ерудиції та багатогранному досвіду, успішно визначав найновітніші та найпріоритетніші напрями розвитку науки в Україні.

Науковці університету й НАН України плідно працюють над виконанням державних цільових програм, державних замовлень, проектів державного фонду фундаментальних досліджень, програм міжнародного співробітництва тощо.

Борис Євгенович у всі часи підтримував новаторські ідеї та новітні форми співпраці. Зокрема, спільно з інститутами НАН України засновано науково-дослідницькі центри.

У червні 2011 року успішно завершилась тривала співпраця університету і НАН України зі створення корпорації «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шев-

ченка», до якого ввійшли як засновники 9 інститутів НАН України. Корпорація спрямовує свої зусилля на комерціалізацію та впровадження результатів спільної наукової діяльності.

Підтримка Борисом Євгеновичем Київського національного університету імені Тараса Шевченка постійно відчувається й на інших напрямках. Так, лише протягом останніх двох років 6 університетських вчених, за безпосереднього сприяння Б.Є. Патона, були обрані членами-кореспондентами НАН України. Як голова Комітету Державної премії України в галузі науки і техніки, Борис Євгенович надзвичайно лояльно ставиться до наших університетських учених. Підтвердженням цьому можуть слугувати такі дані — лише протягом 2011 року 13 науковців із Київського університету стали лауреатами Державної премії в галузі науки і техніки, а це безпрецедентний факт у вітчизняній історії!

Ведучи мову про Бориса Євгеновича, не можна не відзначити його неймовірно трепетне ставлення до родини, особливо до онуки Олі. Талановита дівчина з золотою медаллю закінчила школу, з відзнакою — Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сьогодні, підтримуючи родинні традиції, вони стала на наукову стежу, навчаючись в аспірантурі. Хотілося б бачити в її особі надійного продовжувача великої справи видатної наукової династії.

Тепле, батьківське ставлення Бориса Євгеновича Патона вирізняє його у спілкуванні з молодшими колегами та учнями. Його вимогливість поєднується з турботою, твердість характеру зі щирістю у стосунках, відвертість з велетенським тактом і вродженим благородством. Надзвичайна обов'язковість, уміння підтримати, приділити увагу набагато молодшим і нижчим у соціальній ієрархії людям, чуйність є унікальним явищем для нашого жорстокого та егоїстичного часу.

Людина з колосальними енциклопедичними знаннями, вражаючою пам'яттю, геній, який ні на мить не припиняє роботи над собою, генератор свіжих наукових ідей, зятій спортсмен Борис Євгенович є знаковою постаттю нашої найновішої історії. Вражаюча особистість, яка непохитною скелею вивисується над рікою часу, стає уособленням

мудрості поколінь, найвищим моральним авторитетом для сучасників.

Із трепетом в серці бажаємо Вам, дорогий Борисе Євгеновичу, від імені всього колективу Шевченкового університету, щастя й наснаги, здоров'я й бадьорості, щоб хвили нещадного часу завжди зупиняли свій біг біля Ваших ніг.

Л.В. Губерський, акад. НАН України

Над рекою времени

Более двухсот лет тому назад выдающийся немецкий философ, культуролог и историк Йоганн Готфрид Гердер сказал: «Два самых больших тирана на земле — случай и время». И, вероятно, это выражение справедливо по отношению к большинству людей. Однако из всякого правила существуют исключения. Этими исключениями являются уникальные личности, которые поднимаются над временем и над случаем. Люди, которые своим необъятным интеллектом, несокрушимой волей, титаническим трудом, своими моральными добродетелями делают время невластным над собой, а случай выпесняют за рамки закономерностей.

Бесспорно, к таким личностям принадлежит Президент Национальной академии наук Украины, ученый мирового уровня и планетарного масштаба Борис Евгеньевич Патон. Когда-то, говоря о первом ректоре Киевского университета Михаиле Максимовиче, Михаил Драгоманов подчеркивал, что он был не просто ученым, а целой «историко-филологической институцией и, вместе с тем, живым, народным человеком...». Аналогичные слова абсолютно уверенно можно сказать и о Борисе Евгеньевиче, который для украинской науки стал не просто выдающимся ученым в области металлургии, технологии металлов, электросварки, но целой «научной институцией», интеллектуальная мощь и уровень генерации идей в которой часто превосходят отдельные научные центры. При этом Борис Евгеньевич сохранил способность к открытому живому общению, к искреннему сочувствию, к откровенной дружеской беседе.

В конце февраля 2012 года Украина будет отмечать 50-летие избрания Бориса Патона на должность Президента отечественной Академии наук. В мировой истории нет другого такого примера, чтобы один человек непрерывно, на протяжении половины столетия руководил академической наукой в масштабах целого государства. И не просто руководил, а поднял ее на один из самых высоких уровней в мире! Это стало возможным лишь благодаря сочетанию в одном человеке уникальных способностей ученого и менеджера-организатора. И эти способности признаны всем научным сообществом, ведь вместе с Национальной академией наук Борис Евгеньевич почти два десятилетия возглавляет Международную ассоциацию академий наук, является почетным членом Римского клуба, действительным членом двух десятков академий наук и международных научных сообществ, почетным доктором ряда ведущих университетов. Его колоссальные заслуги перед наукой отмечены наивысшими правительственными наградами: дважды Герой Социалистического Труда, кавалер четырех орденов Ленина, орденов Трудового Красного Знамени, ордена Дружбы народов, ордена князя Ярослава Мудрого, первый кавалер ордена Герой Украины, ученый, которому при жизни воздвигли памятник, лауреат самых престижных премий СССР, Украины и России.

Борис Евгеньевич, бесспорно, является человеком-легендой, живым воплощением лучших черт отечественной науки, достойным примером для подражания, ярким продолжателем семейной научной традиции. С именем Бориса Евгеньевича и его отца Евгения Оскаровича неразрывно связана история Киева XX столетия. Парковый мост, мост имени Е. Бош, мост Патона, Институт электросварки были и остаются символами нашей столицы, как София Киевская или памятник Владимиру Крестителю. В годы военного лихолетья отец и сын Патоны полностью посвятили свою работу укреплению обороноспособности страны. Легендарная автоматическая сварка под флюсом, автоматическая скоростная сварка дали возможность в восемь раз снизить затраты времени и энергии на изготовление знаменитого танка Т-34, существенно улучшить его качество! Борис Евгеньевич стал достойным наследником научных побед своего отца, сегодня под его руководством разработаны

наилучшие технологии сварки в космосе, сварки на больших глубинах, сварки живых тканей и т.п. Таких выдающихся достижений хватило бы на целые поколения ученых, а их авторами стали лишь два представителя талантливой семьи Патонов.

Во главе Национальной академии наук Украины Борис Евгеньевич направляет свою основную деятельность на развитие фундаментальных исследований, на базе которых создаются новейшие технологии, широко применяемые в промышленном производстве. Привлечение академических институтов к тесному сотрудничеству с промышленностью — один из главнейших приоритетов Президента академии.

Ежедневно Б.Е. Патон акцентирует внимание на необходимости максимально привлекать академические институты к решению важнейших производственных, экологических, социогуманитарных проблем нашей страны.

Его стремление поставить достижения науки на службу экономике, всем отраслям промышленности и сельского хозяйства нашло отражение в развитии ряда фундаментальных исследований, в активном участии академических институтов в научно-технических программах разного уровня.

Успешной реализации научных результатов, их использованию на промышленном уровне способствовали созданная в Академии при руководящей роли Б.Е. Патона опытно-производственная и конструкторская база, инженерные центры, а также сформированные затем научно-технические комплексы, в том числе межотраслевые.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко гордится тем, что Борис Евгеньевич Патон является нашим почетным доктором, что он как Президент Национальной академии наук Украины прилагает все усилия для углубления и расширения сотрудничества академической и университетской науки.

В современных условиях мирового кризиса особенно остро встал вопрос о необходимости объединения ресурсов и интеллектуального потенциала для достижения весомых и конкурентоспособных результатов. Именно по этому пути идут сегодня Национальная академия наук Украины и Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Взаимодействие НАН Украины и Киевского национального университета имени Тараса Шевченко основывается на обновленном Договоре о сотрудничестве, который был подписан по инициативе Б.Е. Патона в 2010 году. Этот документ предопределил три самые главные сферы сотрудничества НАН Украины и Киевского университета: научные исследования и разработки; подготовка высококвалифицированных кадров; инновационная деятельность и внедрения научных знаний в практику.

Сотрудники НАН Украины принимают участие в учебном процессе на естественных и гуманитарных факультетах и в институтах. Значительные научные идеи, знания и умения известных ученых помогают нашим студентам занять достойное место в международном студенческом сообществе. Студенты университета в течение последних лет постоянно побеждают и занимают призовые командные и личные места на международных олимпиадах по математике, физике, химии, информатике, программированию, экономике, международному праву.

Ученые НАН Украины руководят бакалаврскими и магистерскими роботами, организывают и проводят производственную практику, председательствуют в государственных экзаменационных комиссиях.

Особого внимания заслуживает участие научных сотрудников НАН Украины в подготовке кадров высшей квалификации. Научное руководство докторантами и аспирантами осуществляют 16 академиков, 24 члена-корреспондента, 69 докторов наук ведущих институтов академии. Следует отметить плодотворную работу академиков Вишневого И.Н., Волкова С.В., Гейца В.М., Гожики П.Ф., Гончарука В.В., Загороднего А.Г., Ельської Г.В., Комиссаренко С.В., Литвина В.М., Наумовца А.Г., Походенко В.Д., Самойленко А.М., Смолия В.А., Шестопалова В.М., Яцкива Я.С. и других.

Результатом плодотворного сотрудничества ученых НАН Украины и использования материально-технической базы институтов НАН Украины является высокая эффективность докторантуры и аспирантуры в университете: 60 и 56 % соответственно.

В течение своей работы на высокой должности Президента НАН Украины Борис Евгеньевич, благодаря своей

безграничной научной эрудиции и многогранному опыту, успешно определял самые актуальные и самые приоритетные направления развития науки в Украине.

Научные сотрудники университета и НАН Украины плодотворно работают над выполнением Государственных целевых программ, Государственных заказов, Проектов Государственного фонда фундаментальных исследований, Программ международного сотрудничества и т.п.

Борис Евгеньевич всегда поддерживал новаторские идеи и новейшие формы сотрудничества. В частности, совместно с институтами НАН Украины основаны научно-исследовательские центры.

В июне 2011 года успешно завершилось длительное сотрудничество университета и НАН Украины в процессе создания корпорации «Научный парк Киевского университета имени Тараса Шевченко», в который вошли как основатели 9 институтов НАН Украины. Корпорация направляет свои усилия на коммерциализацию и внедрение результатов совместной научной деятельности.

Поддержка Борисом Евгеньевичем Киевского национального университета имени Тараса Шевченко постоянно ощущается и на других направлениях. Так, лишь на протяжении последних двух лет 6 университетских ученых, при непосредственном содействии Б.Е. Патона, были избраны членами-корреспондентами НАН Украины. Как глава Комитета по Государственным премиям Украины в области науки и техники, Борис Евгеньевич чрезвычайно доброжелательно относится к нашим университетским ученым. Подтверждением этого могут служить такие примеры — лишь на протяжении 2011 года 13 ученых Киевского университета стали лауреатами Государственной премии в области науки и техники, а это беспрецедентный факт в отечественной истории!

Говоря о Борисе Евгеньевиче, нельзя не отметить его невероятно трепетное отношение к семье, особенно к внучке Оле. Талантливая девушка с золотой медалью закончила школу, с отличием — Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, сегодня, продолжая семейные традиции, она стала на научную стезю, обучаясь в аспирантуре.

Хотелось бы видеть в ней надежного продолжателя большого дела выдающейся научной династии.

Теплое, отцовское отношение Бориса Евгеньевича Патона отличает его в общении с младшими коллегами и учениками. Его требовательность сочетается с заботой, твердость характера с искренностью в отношениях, откровенность с величайшим тактом и врожденным благородством. Невероятная обязательность, умение поддержать, уделить внимание младшим и подчиненным, чуткость являются уникальным феноменом для нашего жестокого и эгоистического времени.

Человек с колоссальными энциклопедическими знаниями, впечатляющей памятью, гений, который ни на миг не прекращает работы над собой, генератор свежих научных идей, страстный спортсмен, Борис Евгеньевич является знаковой фигурой нашей новейшей истории. Впечатляющая личность, которая, как громадная скала, возвышается над рекой времени, является воплощением мудрости поколений, наивысшим моральным авторитетом для современников.

С трепетом в сердце желаем Вам, дорогой Борис Евгеньевич, от лица всего коллектива университета имени Тараса Шевченко счастья и воодушевления, здоровья и бодрости, чтобы волны беспощадного времени всегда останавливали свой бег у Ваших стоп.

І.М. Дзюба, акад. НАН України

Борис Євгенович Патон — будівничий гуманітарної науки

Висока посада Президента Національної академії наук України зобов'язує до мислення державного й історично масштабного. Унікальна постать Бориса Євгеновича Патона — ученого і громадянина — адекватно відповідає цій місії. Як особистість, він немовби реалізує відомий принцип-ідеал: знати абсолютно все у своїй професійній сфері і знати необхідне — у всіх інших. Як Президент Академії, мислячи її інтелектуальним центром держави, він проникливо відчу-

ває багатоманітні потреби суспільства і шукає можливості для максимальної мобілізації зусиль ученої громади на їх задоволення. Я особисто маю можливість безпосередньо бачити це упродовж майже двадцяти років.

Це були непрості роки для української науки і культури. Економічні й фінансові труднощі, політичні незгоди, які обтяжували становлення незалежної Української держави і часом наближали її до грізної кризи, драматично обмежували можливості реалізації наявних творчих сил. Доводилося докладати неймовірних зусиль для протидії деградації, не кажучи про створення нових інфраструктур науки і культури. З іншого ж боку, дух національного відродження, визволення з пут ідеологічного догматизму, не бачена раніше політична і громадянська свобода, відкритість до вільної світової думки створювали, як ніколи, сприятливу атмосферу для наукової і мистецької творчості, для народження нових ідей. Ці дві протилежні тенденції позначилися на діяльності академічної спільноти. І Борис Євгенович був тим, хто очолив її зусилля для «життєзабезпечення» науки в економічно найтяжчі часи і водночас — для використання нових умов з метою виходу на ширші горизонти творчості.

Великі зміни відбулися в «ландшафті» соціогуманітарного сектору Академії наук, яка 1994 р. дістала статус Національної. Мінімальні фінансові можливості були ощадливо використані для організації низки нових академічних інститутів, які відповідали потребам розвитку національної культури й мали компенсувати втрати, завдані терором 30-х років та політикою русифікації, — Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, якому пізніше було надане ім'я І.Ф. Кураса; на базі Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні, за яким залишилися функції загального мовознавства, виникли Інститут української мови та Український мовно-інформаційний фонд; в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського на базі його Львівського відділення створено Інститут народознавства. З'явилися важливі видання з національної історії, культурології, мовознавства, філософії, соціології, публікувалися раніше заборонені автори та недоступні джерельні матеріали. Українська соціо-

гуманітарна наука стала дихати на повні груди. І тут бачимо великий внесок академічної спільноти, зусилля якої Борис Євгенович енергійно організовував і мудро підтримував. І не раз саме ця підтримка була вирішальною.

Великої ваги надавав Борис Євгенович розширенню міжнародних зв'язків української науки, зокрема в гуманітарній сфері, де завдяки подоланню штучних ідеологічних бар'єрів відкрилися нові, не знані до того часу перспективи. Зокрема, стало можливим залучати до співпраці видатних учених з української діаспори, визнаних у науковому світі, але ігнорованих у радянські часи на батьківщині. Так, першим директором Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського став славетний історик і сходознавець Омелян Пріцак, директором Інституту європейських досліджень — відомий на Заході політолог Ярослав Пеленський. Вони використали свої знання і досвід для розвитку цих нових наукових інституцій. Вони ж стали й іноземними членами НАН України, — як і також відомі і шановані славісти Мікулаш Неврлі та Микола Мушинка із Словаччини, візантолог Ігор Шевченко та історик і політолог Роман Шпорлюк із США, філософ і культуролог Сергій Аверінцев з Росії: їхні кандидатури Борис Євгенович, як Президент нашої Академії, підтримав з цілковитим розумінням значення такого кроку для розвитку міжнародної співпраці Академії наук, зміцнення її авторитету серед світової наукової громадськості.

Цікаво, що розпочиналося усе це із звичайного (і незвичайного, враховуючи практику взаємин Академії у радянські часи) запрошення голові Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Франції Аркадію Жуковському — виступити з науковою доповіддю на засіданні Президії НАН України. Доповідь була присвячена діяльності Петра Могили і викликала великий інтерес. Відтоді Аркадій Жуковський став бажаним гостем у Києві, а його ідеєю перевидати «діаспорну» «Енциклопедію українознавства» перейнялися у львівському НТШ, що й було зроблено. Інша ідея — доповнити енциклопедію кількома новими томами задля її «осучаснення» — після багатьох обговорень обернулася проектом створення багатотомної «Енциклопедії сучасної України».

Практичне здійснення цього проекту одразу ж наразилося на великі труднощі: брак коштів, кадрів працівників, приміщення, технічного оснащення, у зв'язку з чим бага-

то хто взагалі не вірив в успіх цієї справи. Але вирішальну роль у ній, як завжди, відіграло позитивне ставлення Бориса Євгеновича. Я запросив його та першого віце-президента Академії Анатолія Петровича Шпака до невеличкої кімнати на четвертому поверсі будинку Президії, де розміщлася вся наша редакція з кількома старенькими комп'ютерами. І нам не довелося переконувати Бориса Євгеновича, що так працювати не можна — уже за кілька днів нам додали ще одну кімнату, збільшили штат, а згодом редакція «ЕСУ» дістала цілий поверх у будинку видавництва «Наукова думка». Саме так, з благословення Бориса Євгеновича, було створено Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, який очолив Микола Григорович Железняк, великий ентузіаст цієї справи. На сьогодні уже вийшло десять томів енциклопедії із запланованих двадцяти п'яти. І скептики замовкли. І можна лише пожалкувати, що не реалізується інший амбітний проект зазначеного Інституту: підготовка і видання «Універсальної національної енциклопедії». Її проект вже двічі обговорено на засіданнях Президії НАН України й підтримано, проведена деяка попередня робота, але і досі не одержано відповідного державного рішення, у зв'язку з чим проект «завис».

Натомість вже на стадії завершення ще одна кільканадцятилітня епопея, пов'язана з виданням монументальної «Історії української культури» у п'яти томах, восьми книгах. У ній — праця кількох сотень фахівців, багатьох наукових колективів, зусиллями яких створено цілісну і всеохоплюючу картину духовного, інтелектуального буття нашого народу від давніх часів до сьогодення. А чи мали б ми її взагалі, якби не наполегливість і, я сказав би, впертість Бориса Євгеновича? Вкладений у неї труд міг би пропасти марно: бракувало коштів, бракувало потрібної виконавської дисципліни. Але як вчений і головний редактор, Борис Євгенович слушно вважав видання «Історії української культури» справою честі Національної академії наук, зрештою — й своєї власної честі організатора. Усі причетні до цього видання вчені, як і всі члени Президії НАН України, пам'ятають, скільки разів Борис Євгенович скликав наради, як нагадував про строки і суворо вимагав покінчити із їх порушенням. Виявляв при цьому й винахідливість у стосунках із спонсорами, залучаючи, а то й «дотискуючи» їх нагадуваннями про їхні обіцянки

й зобов'язання. Нині уся робота з підготовки цього унікального видання вже завершена. Найближчим часом буде видано заключну, восьму його книгу, з виходом якої — оглядаючи усе це видання, «чудову вісімку», — Борис Євгенович Патон матиме всі підстави, щоб пишатися: адже у них і його воля, що спрямувала працю сотень дослідників!

Можна було б наводити ще багато прикладів того, як Президент НАН України Борис Євгенович Патон відгукнувся на потреби нашої гуманітарної науки — потреби культурного розвитку українського суспільства. Досить назвати великий, успішно здійснюваний проект «Словники України», підготовку нової «Історії української літератури» у дванадцяти томах, академічне Повне зібрання творів Т.Г. Шевченка, сім томів якого уже вийшло, «Шевченківську енциклопедію» у чотирьох томах та ін. Все це хоч і поволі, з трудом, але робиться і — не в останню чергу — завдяки тому, що ці проекти здійснюються на засадах державного замовлення, наданого їм за згодою безпосередньо Бориса Євгеновича. Так само послідовно триває і подальша розбудова усієї української гуманітаристики, ще одним, останнім свідченням чого є нещодавнє створення на базі Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Інституту Івана Франка. Інституту, в якому буде зосереджено дослідження колосального матеріалу, пов'язаного з багатоманітною творчістю і діяльністю цього титана праці, всією суспільною й інтелектуальною атмосферою його доби.

У всіх своїх ініціативах і починаннях науковці-гуманітарії Національної академії наук України завжди з надією звертаються до її Президента Бориса Євгеновича Патона, і їхня надія не буває марною. Адже, хоч технократи і вважають його своїм, технократом, а для нас, гуманітаріїв, Борис Євгенович — наш, гуманітарій.

И.М. Дзюба, акад. НАН України

Борис Евгеньевич Патон — зодчий гуманитарной науки

Высокая должность Президента Национальной академии наук Украины обязует к мышлению государственному и исторически масштабному. Уникальная фигура Бориса

Евгеньевича Патона — ученого и гражданина — адекватно отвечает этой миссии. Как личность, он словно реализует известный принцип-идеал: знать абсолютно все в своей профессиональной сфере и знать необходимое во всех других.

Как Президент Академии, мысля ее интеллектуальным центром государства, он проникновенно ощущает многообразные нужды общества и ищет возможности для максимальной мобилизации усилий научного сообщества на их реализацию. Я лично имею возможность непосредственно видеть это на протяжении почти двадцати лет.

Это были непростые годы для украинской науки и культуры. Экономические и финансовые трудности, политические несогласия, которые обременяли становление независимого Украинского государства и временами приближали ее к грозному кризису, драматически ограничивали возможности реализации имеющихся творческих сил. Приходилось прилагать невероятные усилия для противодействия деградации, не говоря о создании новых инфраструктур науки и культуры. С другой стороны, дух национального возрождения, освобождение от пут идеологического догматизма, не виданная ранее политическая и гражданская свобода, открытость к свободной мировой мысли создавали как никогда благоприятную атмосферу для научного и художественного творчества, для рождения новых идей. Эти две противоположные тенденции оказали влияние на деятельность академического сообщества. И Борис Евгеньевич был тем, кто возглавил его усилия для «жизнеобеспечения» науки в экономически тяжелейшие времена и вместе с тем — для использования новых условий с целью выхода на более широкие горизонты творчества.

Большие изменения состоялись в «ландшафте» социогуманитарного сектора Академии наук, которая в 1994 г. получила статус Национальной. Минимальные финансовые возможности были бережно использованы для организации ряда новых академических институтов, которые отвечали потребностям развития национальной культуры и должны были компенсировать потери, причиненные террором 30-х лет и политикой русификации, — Института украинской археографии и источниковедения им. М.С. Гру-

шевского, Института украиноведения им. И. Крипьякевича, Института востоковедения им. А.Е. Крымского, Института политических и этнонациональных исследований, которому позднее было присвоено имя И.Ф. Кураса; на базе Института языковедения им. А.А. Потебни, за которым сохранились функции общего языкознания, возникли Институт украинского языка и Украинский лингво-информационный фонд; в Институте искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Ф. Рильского на базе его Львовского отделения создан Институт народоведения. Появились важные издания по национальной истории, культурологии, языковедению, философии, социологии, публиковались ранее запрещенные авторы и недоступные источники. Украинская социогуманитарная наука стала дышать полной грудью. И здесь видим большой вклад академического сообщества, усилия которого Борис Евгеньевич энергично организовывал и мудро поддерживал. И не раз именно эта поддержка была решающей.

Большое значение уделял Борис Евгеньевич расширению международных связей украинской науки, в частности в гуманитарной сфере, где благодаря преодолению искусственных идеологических барьеров открылись новые, неведанные в то время перспективы. В частности, стало возможным привлекать к сотрудничеству выдающихся ученых из украинской диаспоры, признанных в научном мире, но игнорированных в советские времена на родине. Так, первым директором Института востоковедения им. А.Е. Крымского стал известный историк и востоковед Омелян Прицак, директором Института европейских исследований — известный на Западе политолог Ярослав Пеленский. Они использовали свои знания и опыт для развития этих новых научных институций. Они же стали и иностранными членами НАН Украины, как и такие же известные и уважаемые слависты Микулаш Неврли и Мыкола Мушинка из Словакии, византолог Игорь Шевченко, историк и политолог Роман Шпорлюк из США, философ и культуролог Сергей Аверинцев из России: их кандидатуры Борис Евгеньевич, как Президент нашей Академии, поддержал с полнейшим пониманием значения такого шага для развития международного сотрудничества Академии наук, укрепления ее авторитета среди мировой научной общественности.

Интересно, что начиналось все это с обычного (и необычного, учитывая практику взаимоотношений Академии в советские времена) приглашения председателю Научного общества им. Т. Шевченко во Франции Аркадию Жуковскому выступить с научным докладом на заседании Президиума НАН Украины. Доклад был посвящен деятельности Петра Могилы и вызвал большой интерес. С того времени Аркадий Жуковский стал желанным гостем в Киеве, а его идеей переиздать «диаспорную» «Энциклопедию украиноведения» прониклись во львовском НТШ, что и было сделано. Другая идея — дополнить энциклопедию несколькими новыми томами ради ее «осовременивания» — после многих обсуждений вылилась в проект создания многотомной «Энциклопедии современной Украины».

Практическое осуществление этого проекта сразу же столкнулось с большими трудностями: недостаток средств, квалифицированных кадров, помещений, технического оборудования, в связи с чем многие вообще не верили в успех этого дела. Но решающую роль в нем, как всегда, сыграло положительное отношение Бориса Евгеньевича. Я пригласил его и первого вице-президента Академии Анатолия Петровича Шпака в небольшую комнату на четвертом этаже дома Президиума, где размещалась вся наша редакция с несколькими старенькими компьютерами. И нам не пришлось убеждать Бориса Евгеньевича в том, что так работать нельзя, — уже через несколько дней нам добавили еще одну комнату, увеличили штат, а со временем редакция «ЭСУ» получила целый этаж в доме издательства «Наукова думка». Именно так, с благословения Бориса Евгеньевича, был создан Институт энциклопедических исследований НАН Украины, который возглавил Николай Григорьевич Железняк, большой энтузиаст этого дела. На сегодня уже вышло десять томов энциклопедии из запланированных двадцати пяти. И скептики замолкли. И можно лишь сожалеть, что не реализуется другой амбициозный проект указанного института: подготовка и издание «Универсальной национальной энциклопедии». Ее проект уже дважды обсужден на заседаниях Президиума НАН Украины и поддержан, проведена некоторая предварительная работа, но и до сих пор не приняты соответствующие государственные решения, в связи с чем проект «завис».

Но зато уже на стадии завершения еще одна многолетняя эпопея, связанная с изданием монументальной «Истории украинской культуры» в пяти томах, восьми книгах. В ней — работа нескольких сотен специалистов, многих научных коллективов, усилиями которых создана целостная и всеобъемлющая картина духовного, интеллектуального бытия нашего народа от давних времен до современности. А увидела ли бы она свет вообще, если бы не настойчивость и, я бы сказал, упрямство Бориса Евгеньевича? Вложенный в нее труд мог бы пропасть напрасно: не хватало средств, не хватало нужной исполнительской дисциплины. Но как ученый и как главный редактор, Борис Евгеньевич справедливо считал издание «Истории украинской культуры» делом чести Национальной академии наук, в конце концов и своей собственной чести организатора. Все причастные к этому изданию ученые, как и все члены Президиума НАН Украины, помнят, сколько раз Борис Евгеньевич созывал совещания, как напоминал о сроках и сурово требовал покончить с их нарушением. Проявлял при этом и изобретательность в отношениях со спонсорами, привлекая, а то и «дожимая» их напоминаниями об их обещаниях и обязательствах. Сегодня вся работа по подготовки этого уникального издания уже завершена. В ближайшее время будет издана заключительная, восьмая его книга, с выходом которой — глядя на все это издание, «великолепную восьмерку», — Борис Евгеньевич Патон будет иметь все основания гордиться: ведь в них и его воля, направившая работу сотен исследователей!

Можно было бы приводить еще много примеров того, как Президент НАН Украины Борис Евгеньевич Патон откликался на нужды нашей гуманитарной науки — нужды культурного развития украинского общества. Достаточно назвать большой, успешно осуществляемый проект «Словари Украины», подготовку новой «Истории украинской литературы» в двенадцати томах, академическое Полное собрание сочинений Т.Г. Шевченко, семь томов которого уже вышло, «Шевченковскую энциклопедию» в четырех томах и др. Все это хоть и исподволь, с трудом, но делается и — не в последнюю очередь — благодаря тому, что эти проекты являются государственным заказом, предоставленным им с непосредственного согласия Бориса Евгень-

евича. Так же последовательно развивается вся украинская гуманитаристика, еще одним, последним свидетельством чего является недавнее создание на базе Львовского отделения Института литературы им. Т.Г. Шевченко Института Ивана Франко. Института, в котором будут сосредоточены исследования колоссального материала, связанного с многообразным творчеством и деятельностью этого титана труда, всей общественной и интеллектуальной атмосферой его времени.

Во всех своих инициативах и начинаниях научные работники-гуманитарии Национальной академии наук Украины всегда с надеждой обращаются к ее Президенту Борису Евгеньевичу Патону, и их надежды не бывают напрасными. И пусть технократы и считают его своим, технократом, но для нас, гуманитариев, Борис Евгеньевич — наш, гуманитарий.

(Перевод с украинского)

М.З. Згуровський, акад. НАН України

Б.Є. Патон і Київський політехнічний інститут

Київський політехнічний інститут став колыскою для Бориса Євгеновича Патона в прямому розумінні цього слова. Борис Євгенович народився 27 листопада 1918 року в сім'ї професора КПІ Євгена Оскаровича Патона, яка мешкала у відомчому будинку політехнічного інституту. Новонародженого охрестили в церкві Святої Марії-Магдалени, яка діяла при КПІ. На подвір'ї Київського політехнічного інституту, в атмосфері бурхливого студентського життя пройшли перші 11 років життя Бориса Євгеновича. Тому вибір навчального закладу був закономірним. За словами Бориса Євгеновича: «Вступаючи до Київського політехнічного, я начебто повертався додому». Борис Євгенович вступив до Київського політехнічного інституту у 1936 році. Студент Б.Є. Патон демонстрував чудові здібності з математичного аналізу, опору матеріалів, нарисної геометрії, фізики, теоретичної механіки. Ці знання збереглися на все життя. Зі слів академіка Віктора Григоровича Бар'яхтара, відомого

ученого-фізика, «в галузі математичної фізики ми розмовляємо на рівних».

Однокурсники Бориса Євгеновича, серед яких був доктор технічних наук, професор ЗЛ. Рабинович, згадують про його дуже ретельну підготовку до лабораторних робіт та іспитів. Так, готуючись до іспиту з нарисної геометрії, Борис Євгенович розв'язав близько 600 задач. Під час навчання Бориса Євгеновича на кафедрі електроустаткування промислових підприємств її очолював відомий фахівець в галузі електрообладнання та електроприводу доктор технічних наук, професор Микола Миколайович Васильєв. Серед викладачів кафедри — видатний науковець КПІ Сергій Олексійович Ребров, який згодом став деканом електротехнічного факультету. Улюбленими викладачами студентів того часу були Віктор Леонтійович Іносов і Леонід Олександрович Радченко. Саме вони вперше залучили до своїх досліджень групу студентів, серед яких був і Б.Є. Патон. Борис Євгенович згадував, що саме залучення молоді до самостійних досліджень та винахідництва він найбільше цінував у викладачах.

Цікавим є той факт, що Державна екзаменаційна комісія присвоїла Борису Євгеновичу Патону кваліфікацію інженера-електрика на другий день після початку Великої Вітчизняної війни — 23 червня 1941 року.

Продовжуючи справу свого батька, акад. Є.О. Патона, який організував у КПІ кафедру зварювального виробництва і виступив з ініціативою відкриття зварювального факультету, акад. Борис Євгенович Патон приділяє велику увагу і надає підтримку КПІ. Так, особисто ним багато зроблено у справі укріплення та розвитку навчально-лабораторної, методичної і матеріально-технічної бази зварювального факультету, підготовки інженерних і наукових кадрів в галузі зварювання. Він виступає з різними ініціативами в цьому напрямку.

Зокрема, у 1975 р. Борис Євгенович обґрунтував з державних позицій необхідність відродження в КПІ зварювального факультету, котрий був відкритий 1947 р., проіснував до 1955 р., а пізніше був об'єднаний з механічним факультетом у зв'язку з черговою реорганізацією вищої школи.

За ініціативи Бориса Євгеновича в 1975 р. у КПІ організовано Навчальний центр зварювання, розпочато будів-

ництво і оснащення сучасною на той час зварювальною технікою окремого навчального корпусу, в якому і дотепер успішно проводиться підготовка бакалаврів, спеціалістів, магістрів і наукових кадрів у галузі зварювання.

Однією з важливих справ Бориса Євгеновича стала організація підготовки на зварювальному факультеті міжнародних інженерів зі зварювання, в тому числі й з числа кращих студентів-зварювальників КПІ.

За ініціативи Бориса Євгеновича в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона створено кафедру зварювального факультету КПІ для цільової підготовки магістрів у галузі зварювання для НАН України.

Борис Євгенович виступив ініціатором створення комплексної програми «КПІ – ІЕЗ» на період 2007 – 2012 рр., за якою, зокрема, вже підготовлено 5 докторів і 8 кандидатів наук зі зварювання.

Інститут електрозварювання є всесвітньо відомим флагманом зварювальної науки і техніки, оснащений сучасним устаткуванням для досліджень, у ньому працює величезна кількість видатних вчених у галузі зварювання, в тому числі й випускників КПІ. У зв'язку з цим у Бориса Євгеновича виникла плідна ідея залучення вчених ІЕЗ до читання лекцій студентам КПІ про сучасні досягнення науки і техніки у зварюванні на передових її рубежах. Також студентам були надані дослідницькі лабораторії, де вони виконують лабораторні роботи з багатьох дисциплін, проходять різні види практики, успішно готують магістерські дисертації. Все це стало можливим завдяки безкорисливій допомозі і підтримці академіка Бориса Євгеновича Патона. Як говорив Борис Євгенович в одному зі своїх інтерв'ю: «На все життя я зберіг любов до Київського політехнічного інституту, в якому навчався і захистив обидві дисертації».

М.З. Згуровский, акад. НАН України

Б.Є. Патон и Киевский политехнический институт

Киевский политехнический институт стал колыбелью для Бориса Евгеньевича Патона в буквальном смысле этого слова. Борис Евгеньевич родился 27 ноября 1918 года в

семье профессора КПИ Евгения Оскаровича Патона, которая проживала в ведомственном доме политехнического института. Новорожденного окрестили в церкви Святой Марии-Магдалены, которая действовала при КПИ. Во дворе Киевского политехнического института, в атмосфере бурной студенческой жизни прошли первые 11 лет жизни Бориса Евгеньевича. Поэтому выбор учебного заведения был закономерным. По словам Бориса Евгеньевича: «Вступая в Киевский политехнический, я, вроде бы, возвращался домой». Борис Евгеньевич поступил в Киевский политехнический институт в 1936 году. Студент Б.Є. Патон демонстрировал замечательные способности по математическому анализу, сопротивлению материалов, начертательной геометрии, физике, теоретической механике. Эти знания сохранились на всю жизнь. Со слов академика Виктора Григорьевича Барьяхтара, известного ученого-физика, «в области математической физики мы разговариваем на равных».

Однокурсники Бориса Евгеньевича, среди которых был доктор технических наук, профессор З.Л. Рабинович, вспоминают о его очень тщательной подготовке к лабораторным работам и экзаменам. Так, готовясь к экзамену по начертательной геометрии, Борис Евгеньевич решил около 600 задач.

Во время учебы Бориса Евгеньевича на кафедре электрооборудования промышленных предприятий ее возглавлял известный специалист в области электрооборудования и электропривода доктор технических наук, профессор Николай Николаевич Васильев. Среди преподавателей кафедры – выдающийся ученый КПИ Сергей Алексеевич Ребров, который впоследствии стал деканом электротехнического факультета. Любимыми преподавателями у студентов того времени были Виктор Леонтьевич Иносов и Леонид Александрович Радченко. Именно они впервые привлекли к своим исследованиям группу студентов, среди которых был и Б.Є. Патон. Борис Евгеньевич вспоминал, что именно привлечение молодежи к самостоятельным исследованиям и изобретательству он больше всего ценил в преподавателях.

Интересным является тот факт, что Государственная экзаменационная комиссия присвоила Борису Евгеньевичу

Патону квалификацію інженера-електрика на другий день після початку Великої Вітчизняної війни — 23 червня 1941 року.

Продовжуючи справу свого батька, акад. Е.О. Патона, який організував в КПИ кафедру зварювального виробництва і виступив з ініціативою відкриття зварювального факультета, акад. Борис Євгеньєвич Патон приділяє велику увагу і надає підтримку КПИ. Так, особисто їм багато зроблено для зміцнення і розвитку навчально-лабораторної, методичної і матеріально-технічної бази зварювального факультета, підготовки інженерних і наукових кадрів в області зварювання. Він виступає з різними ініціативами в цьому напрямку.

Зокрема, в 1975 р. Борис Євгеньєвич обґрунтував в державних позиціях необхідність відродження в КПИ зварювального факультета, який був відкритий в 1947 р., існував до 1955 р., а в подальшому був об'єднаний з механічним факультетом в зв'язі з черговою реорганізацією вищої школи.

За ініціативою Бориса Євгеньєвича в 1975 р. в КПИ організовано Навчальний центр зварювання, почато будівництво і оснащення сучасної на той час зварювальної технікою окремого навчального корпусу, в якому і зараз успішно проводиться підготовка бакалаврів, спеціалістів, магістрів і наукових кадрів в області зварювання.

Одним з важливих справ Бориса Євгеньєвича стала організація підготовки на зварювальному факультеті міжнародних інженерів по зварюванню, в тому числі і з числа найкращих студентів-зварювальників КПИ.

За ініціативою Бориса Євгеньєвича в Інституті електросварки ім. Е.О. Патона створено кафедру зварювального факультета КПИ для цільової підготовки магістрів в області зварювання для НАН України.

Борис Євгеньєвич був ініціатором створення комплексної програми «КПИ — ІЭС» на період 2007—2012 рр., в межах якої, зокрема, вже підготовлено 5 докторів і 8 кандидатів наук по зварюванню.

Інститут електросварки є всесвітньо відомим лідером зварювальної науки і техніки, він оснащений сучасним обладнанням для досліджень, в ньому працює велике число видатних учених в області

зварювання, в тому числі і випускників КПИ. В зв'язі з цим у Бориса Євгеньєвича виникла плідна ідея залучення учених ІЭС для читання лекцій студентам КПИ про сучасні досягнення науки і техніки в зварюванні на передових її рубежах. Також студентам були надані дослідницькі лабораторії, де вони виконують лабораторні роботи по багатьох дисциплінах, проходять різні види практики, успішно готують магістерські дисертації. Все це стало можливим завдяки безкорыстній допомозі і підтримці акад. Бориса Євгеньєвича Патона. Як говорив Борис Євгеньєвич в одному з своїх інтерв'ю: «На всю життя я зберіг любов до Київському політехнічному інституту, в якому навчався і захистив обидві дисертації».

(Переклад з українського)

Е.Н. Каблов, акад. РАН

* * *

Борис Євгеньєвич Патон — видатний учений з міжнародним ім'ям в області технологій зварювання, металургії, матеріалознавства і технології металів. Писати і говорити про Б.Є. Патона з однієї сторони дуже легко, а з іншої сторони дуже важко відобразити в статті масштабність і величчя цієї історичної особистості, його потужний інтелект, широту інтересів в суспільній і державній діяльності, рівень наукових і технічних досягнень, потрясаючі організаторські здібності, дивовижні людські якості.

Б.Є. Патон з 1953 року по теперішній час очолює академічний Інститут електросварки ім. Е.О. Патона, який уже 50 років є бессменним Президентом Національної академії наук України, яка під його керівництвом стала одним з найбільших наукових центрів Східної Європи і світу.

З самого початку найважливішим напрямком організаторської діяльності Б.Є. Патона стало розвиток фундаментальних досліджень, орієнтованих на інноваційний шлях розвитку.

Продолжая дело отца — академика Е.О. Патона, который писал, что «...научная работа в области техники только тогда имеет смысл и оправдывает себя, если от нее прямую пользу получает практика, если она освещает новые пути практике и помогает ломать, отбрасывать старое и негодное...», Б.Е. Патон всегда уделяет особое внимание практической значимости научных разработок и их внедрению в промышленности.

Научные разработки в области создания теоретических основ автоматической и полуавтоматической сварки под флюсом, проблем управления сварочными процессами и создания автоматов для сварки и сварочных источников питания, разработки принципиально нового способа сварки — электрошлаковой сварки, проектирования технологичных сварных конструкций, отвечающих современным требованиям эксплуатационной надежности, и многое другое позволили совершить прорыв в развитии целого ряда отраслей народного хозяйства СССР, Украины и стран СНГ, а также стали основой для создания новой отрасли, которая получила название «спецметаллургия».

Работы в области создания технологий сварки специальных сплавов и сталей позволили осуществить автоматизацию процессов сварки броневых корпусов танка Т-34, сварки труб большого диаметра для мощных газотранспортных систем, крупногабаритных резервуаров для хранения нефти, кожухов доменных печей, высотных башенных конструкций, мостов.

Цельносварной мост через Днепр, изготовленный по технологиям Б.Е. Патона, которому присвоено имя Е.О. Патона, получил признание американского сварочного общества, как выдающаяся сварная конструкция XX столетия. Уникальные технологии сварки были применены при сооружении музея Великой Отечественной войны и возведении монумента «Родина-мать» в Киеве. Нам легко оценить масштабность этих работ, т.к. ФГУП «ВИАМ» имеет собственный опыт по восстановлению после 70 лет экспозиции в атмосфере агрессивной промышленной зоны силового каркаса и оболочки знаменитой скульптурной композиции архитектора В.И. Мухиной «Рабочий и колхозница», в том числе методами сварки.

Особенно следует отметить уникальные работы по применению сварки при монтаже металлических конструкций в космосе, для чего была создана специальная аппаратура и проведен в 1969 г. первый технологический эксперимент на космическом корабле «Союз-6» космонавтом В.Н. Кубасовым по опробованию электронно-лучевой, плазменно-дуговой и дуговой сварки плавящимся электродом в космическом пространстве. Эти эксперименты были продолжены космонавтами С.Е. Савицкой и В.А. Джанибековым, которые во время космического полета провели испытания универсального ручного инструмента (УРИ) для сварки, пайки и нанесения покрытий в открытом космосе.

Б.Е. Патон уделяет большое внимание реализации достижений современной науки и техники в практической медицине. Под его руководством выполнена уникальная разработка по созданию нового способа соединения (сварки) мягких живых биологических тканей, что является выдающимся техническим и медицинским достижением. Проведены десятки тысяч операций в клиниках Киева, ряде областей Украины, методики и оборудование осваиваются медицинскими учреждениями Москвы, Санкт-Петербурга, проходят испытания во многих странах мира.

ИЭС им. Е.О. Патона, который вот уже 58 лет возглавляет Б.Е. Патон, начиная с прошлого века, имеет прочные творческие связи с ФГУП «ВИАМ». За это время был проведен большой объем совместных работ по разработке технологий нанесения защитных покрытий на детали ПТД, электронно-лучевого переплава жаропрочных сплавов и электро-шлакового переплава высокопрочных коррозионностойких сталей, сварки конструкционных сталей и сплавов, высокопрочных алюминиевых, в том числе алюминиево-литиевых сплавов, соединения супержаропрочных никелевых сплавов, а также технологий создания высококачественных клеесварных соединений, в том числе для сварки разнородных и композиционных материалов на металлической матрице.

Огромный вклад Б.Е. Патон внес в совместные с ФГУП «ВИАМ» работы по исследованию свариваемости и разработке технологий соединения высокопрочного сплава 1201 для сварной конструкции системы «Энергия-Буран», а также для изготовления цельносварной конструкции

В 2000 году, благодаря обращению президента Академии наук Украины академика Б.Е. Патона к президенту Украины Л.Д. Кучме, удалось сохранить за ОИЯИ его структурное подразделение — пансионат «Дубна» в Алуште, который и теперь продолжает служить базой для проведения представительных и авторитетных международных физических конференций, симпозиумов, школ для молодых ученых. Нет слов, чтобы выразить Борису Евгеньевичу всю меру благодарности за эту замечательную инициативу.

В пансионате «Дубна» провел свое очередное заседание в мае 2002 года и Совет МААН. Я вспоминаю этот международный форум в Алуште с особым чувством, поскольку при его открытии Борис Евгеньевич Патон вручил мне диплом лауреата премии имени Николая Николаевича Боголюбова, присужденной нашему авторскому коллективу решением Президиума Национальной академии наук Украины за работы по квантовой теории поля.

Живой и неподдельный интерес Бориса Евгеньевича ко всему новому всегда воодушевляет. Во время экскурсии по ОИЯИ в 2000 году он посетил Нуклотрон — новую базовую установку Лаборатории физики высоких энергий. Эта машина стала первым в Европе ускорителем тяжелых ионов со сверхпроводящими обмотками магнитов. Борис Евгеньевич, осматривая Нуклотрон, высоко оценил эту машину и заложенные в ее конструкции идеи: «Это совершенно новое дело впечатляет в огромной степени». Сегодня Нуклотрон вместе со своей инфраструктурой стал базой для новой установки класса мегасайенс — коллайдера NICA, который сооружается в ОИЯИ.

Борис Евгеньевич во время своего визита в Дубну особо отметил и то, что результаты фундаментальных исследований в ОИЯИ закономерно находят эффективное применение в виде практических приложений: «Это очень интересно, что в научном центре, призванном заниматься фундаментальными исследованиями, находят возможность для выполнения прикладных работ и осуществляют применение их на практике. Это здорово!».

В настоящее время ряд разработок ученых Института вышел на новый, промышленный уровень. Так, в сотрудничестве с бельгийской фирмой IBA, мировым лидером по производству медицинских ускорителей, группой

физиков и инженеров Лаборатории ядерных проблем создан серийный вариант ускорителя для протонной терапии онкологических заболеваний. Первый такой российско-бельгийский ускоритель уже изготовлен для нового клинического Центра протонной терапии, строящегося в Димитровграде. В промышленное производство запущен уникальный прибор — нейтронный детектор взрывчатки и наркотиков — ДВиН. Он разработан группой ученых сразу нескольких лабораторий ОИЯИ.

Тот человек может считать себя счастливым, кому судьба подарила знакомство и общение с Борисом Евгеньевичем Патонем — человеком-легендой. Я один из них.

*Доброго Вам здоров'я, любий Борисе Євгеновичу!
Щастя Вам!*

*Н.Н. Кудрявцев, чл.-корр. РАН,
В.А. Школьников, проф.*

Физтех и Б.Е. Патон

Московскому физико-техническому институту исполнилось 60 лет. Ему всегда везло на выдающихся ученых, которые его создавали и работали в нем. Не мог пройти мимо, не заметить и не сотрудничать с ним такой Человек-легенда, каким является Борис Евгеньевич Патон. Физтех и президент Национальной академии наук Украины вместе 45 лет. Они совместно занимаются благороднейшим делом — подготовкой и воспитанием молодых научных кадров.

Все началось в 1967 году, когда в Киеве при Институте кибернетики АН УССР открылась выпускающая (базовая) кафедра МФТИ «Теоретическая кибернетика и методы оптимального управления» под руководством академика В.М. Глушкова. Ведущие научные сотрудники института стали преподавателями кафедры.

Толчком для такого неординарного решения стала острая нехватка в стране, в конце 60-х годов прошлого века, высококвалифицированных специалистов в области разработки, внедрения и использования вычислительной техники, имеющих фундаментальную математическую и

естественнонаучную подготовку и способных самостоятельно решать новые научно-инженерные задачи.

В Киев приехали студенты, окончившие 4 курса в Москве, которым предстояло за два года получить подготовку по новой специальности, выполнить и защитить дипломные работы.

Б.Е. Патон активно поддержал эту инициативу, а президиум АН УССР сформулировал целый ряд требований, в том числе к подразделениям академии, по организации и обеспечению учебного процесса, выполнению учебного плана подготовки, проживанию студентов и трудоустройству выпускников кафедры.

Через несколько лет подобная кафедра была организована при институтах Дальневосточного научного центра Академии наук СССР. Важным отличием стало то, что набор студентов на 1 курс для этой кафедры проводился во Владивостоке, в регионе, в котором выпускникам предстояло работать.

Организация этих кафедр явилась началом создания на Физтехе уникальной системы целевой подготовки специалистов для удаленных от Москвы научных центров страны, в развитие и становление которой решающий вклад внес академик Б.Е. Патон. В конце 1977 года он предложил Физтеху значительно расширить сотрудничество и открыть в Киеве новые базовые кафедры при ведущих институтах академии. Это предложение предусматривало подготовку специалистов, в том числе по нетрадиционным для МФТИ направлениям и должно было показать всю многогранность возможностей «системы Физтеха». В то же время оно требовало проработки всех деталей сотрудничества, включая ведомственную принадлежность института другой республики.

Взаимное желание и усилия сторон позволили подготовить нестандартный документ — совместный приказ — постановление Минвуза РСФСР и Президиума АН УССР, который в мае 1978 года подписали академики — соответственно министр И.Ф. Образцов и президент Б.Е. Патон.

МФТИ поручалось открыть базовые кафедры при ряде научно-исследовательских институтов академии и ежегодно проводить в Киеве набор студентов на первый курс. Было сформулировано и другие обязательства сторон. На-

чина с 1978 года, в Киеве регулярно работает выездная экзаменационная комиссия института. Работала она и в год чернобыльской катастрофы.

В настоящее время подготовку кадров для научных учреждений Национальной академии наук Украины ведут пять базовых кафедр Физтеха (при Институте электросварки им. Е.О. Патона, Институте кибернетики им. В.М. Глушкова, Институте физиологии им. А.А. Богомольца, Институте физики, Институте металлофизики им. Г.В. Курдюмова), обеспечивая учебный процесс в магистратуре.

Базовой кафедрой МФТИ при Институте электросварки им. Е.О. Патона многие годы руководит президент Национальной академии наук Украины академик Б.Е. Патон.

За годы совместной работы выпущено 884 специалиста, из которых 257 стали кандидатами наук, а 26 докторами наук.

В 2003 году Кабинет министров Украины (премьер-министр В. Янукович) наградил коллектив института Почетной грамотой и памятным знаком за большой вклад в развитие образования. Не оставил без внимания совместную деятельность и Председатель Правительства Российской Федерации В.В. Путин. Участвуя в телемосте с украинскими учеными, заведующими кафедрами МФТИ в Киеве, во время своего посещения Физтеха в марте 2009 года, он не только отметил уникальность формы многолетнего сотрудничества, но и подчеркнул ее значение для сохранения дружбы между нашими народами.

Решающая заслуга в том, что наше сотрудничество сохранилось и после распада СССР, принадлежит президенту НАН Украины. Оказалось, что вместе можно успешно работать и при новых межгосударственных отношениях.

По предложению Б.Е. Патона в 2000 году Московский физико-технический институт (государственный университет) был принят в Международную ассоциацию академий наук (МААН) в качестве ассоциированного члена, став первым высшим учебным заведением в ее составе. Выступая на Совете МААН, он высоко оценил сотрудничество МФТИ с научными учреждениями Украины и призвал академию наук других стран, входящих в МААН, к сотрудничеству с Физтехом по целевой подготовке кадров.

«С большим удовлетворением хочу подчеркнуть, что Физтех внес неоспоримый вклад в становление и в работу

украинских ученых. Созданное в 70-е годах Киевское отделение Физтеха продолжает жить и успешно работать, теперь уже в рамках межгосударственного сотрудничества, и по-прежнему готовит научные кадры высокого класса». Это сказал Б.Е. Патон.

Физтех стал частицей жизни этого легендарного Человека. Все 45 лет Борис Евгеньевич участвовал и продолжает активно участвовать в жизни института. Для нас внимание и поддержка президента Национальной академии наук Украины исключительно важны.

Ю.І. Кундієв, акад. НАН України

Внесок академіка Б.Є. Патона в оздоровлення праці електрозварювальників

Це був 1968 рік. Я, молодий директор Київського науково-дослідного Інституту гігієни праці і професійних захворювань, вперше отримав завдання особисто від Президента Академії наук, директора Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона АН УРСР Бориса Євгеновича Патона. Мова йшла про масові захворювання електрозварювальників на Уралі в м. Нижній Тагіл, де продовжувалося виробництво танків на Уралвагонзаводі. Борис Євгенович дуже делікатно і разом з тим наполегливо сказав: «Эти сварщики варили еще в годы войны вместе с моим Батей. Я Вас прошу, поезжайте туда и разберитесь. Помочь им — это мой святой долг». Після цих слів мені було абсолютно зрозуміло, що це особливе завдання, воно повинно бути виконано на самому високому рівні.

На Урал поїхала група вчених Інституту — лікарі-профпатологи, гігієністи праці, санітарні інженери. Науковцями була з'ясована ситуація: на жаль, тяжкі захворювання легень у зварювальників були пов'язані з роботою в надзвичайно важких і шкідливих умовах в роки війни. Всю можливу допомогу хворим було надано. Дехто з них приїхав на лікування в київські клініки.

З цього почалася постійна, плідна наукова співпраця між двома інститутами. Згодом, при підтримці Б.Є.Патона, в нашому Інституті було створено лабораторію гігієни праці в електрозварювальному виробництві, дослідно-конструкторське бюро.

Визначальним досягненням стала розробка оздоровчих заходів для нових цехів Уралвагонзаводу, будівництво яких розпочалося. Це були оригінальні рішення гігієністів та інженерів, отримано понад 60 авторських свідоцтв. Таким чином розгорнулася робота, метою якої було попередження професійних захворювань у зварювальників не тільки на Уралі, а й в усій країні.

Завдання Президента було повністю виконано. Але дослідження в цій важливій галузі не припинилися, а навпаки, з роками набували все більшого масштабу.

Клінічні спостереження за станом здоров'я електрозварювальників нерідко виявляли ознаки марганцевого паркінсонізму. Хвороба тяжка, робітники стають інвалідами. Постало нове, надзвичайно складне завдання державної ваги — яким чином попередити розвиток цього захворювання, пов'язаного з роботою електрозварювальників.

Завдяки дослідженням, які були виконані в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона під керівництвом академіка І.К. Походні було створено нові матеріали — низькомарганцеві рутілові електроди. Їх токсикологічні властивості вивчалися в нашому Інституті. Вони досить швидко були впроваджені у виробництво, перш за все тому, що були більш безпечні для здоров'я. Кількість випадків марганцевого паркінсонізму почала зменшуватися, в той же час, на Заході, зокрема в США, ця проблема не вирішена і донині.

На початку 80-х років за допомогою Б.Є. Патона в нашому Інституті були створені унікальні можливості для експериментальних досліджень та гігієнічної стандартизації електрозварювальних аерозолів — автоматизований затравочний комплекс. Борису Євгеновичу довелося звертатися з проханнями до відповідних міністерств виділити на такі цілі декілька тон листової нержавіючої сталі, щоб побудувати затравочні камери для тварин, а цей матеріал, як відомо, був стратегічним, бо використовувався для обшивки підводних човнів. Скажу відверто, я був щасливим

від того, що Президент з повагою ставиться до нашої роботи, повністю розуміє її важливість і, з рештою респекту, довіряє нам.

На все життя я запам'ятав епізод, пов'язаний з моїм обранням в дійсні члени Академії наук України. У 1979 році на виборах у мене був досить серйозний конкурент — гарний вчений, до того ж він мав підтримку ЦК компартії України. Міністр охорони здоров'я запросив мене до себе і відверто сказав: «... є така думка — Вам треба зняти свою кандидатуру». Я відповів, що мені з цього приводу треба порадитися з Президентом Академії. Б.Є. Патон, вживаючи, як він сам каже, фольклор, сказав мені (цитую по своєму щоденнику): «Ваш міністр напрасно пытається вмешуватися в вибори. Академія в состоянии розібратися без него». Борис Євгенович не рекомендував мені знімати свою кандидатуру. Він досить популярно пояснив: «В данном случае, если Вы снимаете свою кандидатуру, Вы выглядите как послушный мальчик. Такие удобны, но их не уважают. Если Вы продолжаете состояться, Вы непослушны, но остаетесь бойцом. Выбирайте сами, что Вам больше по душе». Я зробив свій вибір, а Академія розібралася сама.

Відомо, що Борис Євгенович Патон активно сприяв обранню до Академії наук УРСР багатьох вчених-медиків — М.М. Амосова, О.О. Шалімова, В.І. Грищенко, В.В. Фролькіса. Річ у тім, що вчені з відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології не завжди з радістю розкривали свої обійми для представників медичної науки, а Президент робив усе можливе, щоб підтримати медиків.

Наприкінці 1990-го року в АН УРСР постало питання про створення у складі Академії відділення проблем медицини. Мені було запропоновано виконувати обов'язки академіка-секретаря до виборів. Треба сказати, що цьому передували намагання створити в м. Києві Південно-Західне відділення АМН СРСР. Президент АМН СРСР академік М.М. Блохін не раз зустрічався з Б.Є. Патоном і обговорював це питання. Академік А.П. Ромоданов — член Президії АМН СРСР також був прибічником створення цього відділення. Борис Євгенович згоди не давав, весь час дипломатично відкладав вирішення цього питання. Тут проявилось його вміння передбачати події. Зараз навіть важко уявити, яка б доля спіткала це відділення після розпаду Радянського Союзу.

Коли відбувалися вибори до новоствореного відділення в 1991 і 1992 роках, президент Б.Є. Патон надзвичайно уважно вивчав кожного з потенційних кандидатів. Він вимагав від мене об'єктивних характеристик не тільки наукових здобутків, а й людських якостей. Саме це забезпечило належний відбір до складу відділення. Тоді дійсними членами Академії по відділенню проблем медицини були обрані: О.Ф. Возіанов, С.В. Комісаренко, О.О. Мойбенко, О.О. Навакаткіян, В.Г. Пінчук та багато інших.

У 1992 році виникла досить складна ситуація — члени АМН СРСР, які проживали в Україні, стали членами Російської АМН, вони мали можливість брати участь в сесіях, інших засіданнях, але їх позбавили виплат за звання. Борис Євгенович запропонував обрати їх членами АН України по скороченій процедурі, відкритим голосуванням. Чимало членів Президії не погоджувалися з цією пропозицією і наполягали провести вибори з дотриманням процедури, яку вимагає статут. В цьому випадку можна було б очікувати небажаних несподіванок. Президент Б.Є. Патон зробив все можливе, щоб уникнути цього. У листопаді 1992 р. 8 академіків АМН СРСР і 9 членів-кореспондентів були обрані на загальних зборах членами АН України відкритим голосуванням. Це був прояв людяності. Борис Євгенович не раз повторював: «...наші колеги не винні у тому, що Радянський Союз розпався».

У 1993 році Верховна Рада України прийняла рішення про створення Академії медичних наук. Б.Є. Патон поставився до цієї події неоднозначно. Він добре розумів тоді і дотримується цієї ж думки дотепер, що медицина без фундаментальної науки розвиватися не в змозі. Разом з тим це настільки широка галузь, що вона може мати певні самостійні структури. АМН України було створено на базі відділення проблем медицини НАН України.

Я добре пам'ятаю зустріч з Президентом держави Л.М. Кравчуком, на якій обговорювалися питання, пов'язані зі створенням АМН України. Тоді Б.Є. Патон ще раз запропонував керівництву АМН тісну співпрацю з інститутами НАН України. На жаль, ці можливості не було використано повною мірою.

Борис Євгенович Патон постійно цікавиться розвитком медичної науки. Він це робить з метою допомогти вирішити

найбільш складні проблеми. Його особистий творчий доробок в інтересах медицини вражає, він автор багатьох принципово нових медичних технологій: електрозварювання живих тканин, штучні суглоби, нові фармацевтичні препарати, в тому числі на основі нанотехнологій. Ця діяльність видатного вченого-матеріалознавця, талановитого інженера є блискучим прикладом гуманізації науки.

Видатна роль Бориса Євгеновича Патона у вітчизняній і світовій науці визнана всіма науковцями. І про це, зокрема, красномовно свідчить той факт, що упродовж 50-ти років він очолює Національну академію наук. Його вже десять разів і з кожним разом з більшим успіхом обирали Президентом. Але роль академіка Б.Є. Патона для всього українського суспільства, для нації, як на мене, оцінена не до кінця. В цьому сенсі феномен Патона поки що не усвідомлений. В складний період, який доводиться долати, коли все продається і все купується, коли попирається честь і гідність простих людей, має бути взірцем мудрості, людяності і благородності, тоді не все втрачено, можливість для відродження залишається.

На щастя, український народ має Патона, а політики, на жаль, не завжди розуміють, що вони живуть в епоху Патона.

Ю.И. Кундиев, акад. НАН України

Вклад академика Б.Е. Патона в оздоровление труда электросварщиков

Это был 1968 год. Я, молодой директор Киевского научно-исследовательского института гигиены труда и профессиональных заболеваний, впервые получил задание лично от Президента Академии наук, директора Института электросварки им. Е.О. Патона АН УССР Бориса Евгеньевича Патона. Речь шла о массовых заболеваниях электросварщиков на Урале в г. Нижний Тагил, где продолжалось производство танков на Уралвагонзаводе. Борис Евгеньевич очень деликатно и вместе с тем настойчиво сказал: «Эти сварщики варили еще в годы войны вместе с моим Батей. Я Вас про-

шу, поезжайте туда и разберитесь. Помочь им — это мой святой долг». После этих слов мне было предельно ясно, что это особое задание, оно должно быть выполнено на самом высоком уровне.

На Урал отправилась группа ученых Института — врачи-профпатологи, гигиенисты труда, санитарные инженеры. Учеными была выяснена ситуация: к сожалению, тяжелые заболевания легких у сварщиков были связаны с работой в чрезвычайно тяжелых и вредных условиях в годы войны. Вся возможная помощь больным была оказана. Некоторые из них приехали на лечение в киевские клиники.

С этого началась постоянное, плодотворное научное сотрудничество между двумя институтами. Впоследствии, при поддержке Б.Е. Патона в нашем Институте была создана лаборатория гигиены труда в электросварочном производстве, опытно-конструкторское бюро.

Значительным достижением стала разработка оздоровительных мероприятий для новых цехов Уралвагонзавода, строительство которых началось. Это были оригинальные решения гигиенистов и инженеров, получено более 60 авторских свидетельств. Таким образом, развернулась работа, целью которой было предупреждение профессиональных заболеваний у сварщиков не только на Урале, но и во всей стране.

Задание Президента было полностью выполнено. Но исследования в этой важной области не прекратились, а, наоборот, с годами приобретали все больший масштаб.

Клинические наблюдения за состоянием здоровья электросварщиков нередко обнаруживали признаки марганцевого паркинсонизма. Болезнь тяжелая, рабочие становятся инвалидами. Появилась новая, чрезвычайно сложная задача государственной важности — каким образом предупредить развитие этого заболевания, связанного с работой электросварщиков.

Благодаря исследованиям, которые были выполнены в Институте электросварки им. Е.О. Патона под руководством академика И.К. Походни, были созданы новые материалы — низкомарганцевые рутиловые электроды. Их токсикологические свойства изучались в нашем Институте. Они довольно быстро были внедрены в производство, прежде всего потому, что были менее опасны для здоровья. Ко-

личество случаев марганцевого паркинсонизма начало уменьшаться, в то же время, на Западе, в частности в США, эта проблема не решена и поныне.

В начале 80-х годов, с помощью Б.Е. Патона в нашем Институте были созданы уникальные возможности для экспериментальных исследований и гигиенической стандартизации электросварочных аэрозолей — автоматизированный затравочный комплекс. Борису Евгеньевичу пришлось обращаться с просьбами в соответствующие министерства выделить на эти цели несколько тонн листовой нержавеющей стали, чтобы построить затравочные камеры для животных, а этот материал, как известно, был стратегическим, поскольку использовался для обшивки подводных лодок. Скажу откровенно, я был счастлив от того, что Президент с уважением относится к нашей работе, полностью понимает ее важность и, в конце концов, доверяет нам.

На всю жизнь я запомнил эпизод, связанный с моим избранием в действительные члены Академии наук Украины. В 1979 году на выборах у меня был достаточно серьезный конкурент — хороший ученый, к тому же имел поддержку ЦК компартии Украины. Министр здравоохранения пригласил меня к себе и откровенно сказал: «... есть такое мнение — Вам надо снять свою кандидатуру». Я ответил, что мне по этому поводу надо посоветоваться с Президентом Академии. Б.Е. Патон, употребляя, как он сам говорит, фольклор, сказал мне (цитирую по своему дневнику): «Ваш министр напрасно пытается вмешиваться в выборы. Академия в состоянии разобраться без него», Борис Евгеньевич не рекомендовал мне снимать свою кандидатуру. Он довольно популярно объяснил: «В данном случае, если Вы снимаете свою кандидатуру, Вы выглядите как послушный мальчик. Такие удобны, но их не уважают. Если Вы продолжаете состязаться, Вы непослушны, но остаетесь бойцом. Выбирайте сами, что Вам больше по душе». Я сделал свой выбор, а Академия разобралась сама.

Известно, что Борис Евгеньевич Патон активно способствовал избранию в Академию наук УССР многих ученых-медиков — Н.М. Амосова, А.А. Шалимова, В.И. Грищенко, В.В. Фролькиса. Дело в том, что ученые из отделения биохимии, физиологии и молекулярной биологии не всегда с охотой раскрывали свои объятия представителям ме-

дицинской науки, а Президент со своей стороны делал все возможное, чтобы поддержать медиков.

В конце 1990-го года в АН УССР встал вопрос о создании в составе Академии отделения проблем медицины. Мне было предложено исполнять обязанности академика-секретаря до выборов. Надо сказать, что этому предшествовали попытки создать в Киеве Юго-Западное отделение АМН СССР. Президент АМН СССР академик Н.Н. Блохин не раз встречался с Б.Е. Патоном и обсуждал этот вопрос. Академик А.П. Ромоданов — член Президиума АМН СССР также был сторонником создания этого отделения. Борис Евгеньевич согласия не давал, все время дипломатично откладывал решение этого вопроса. Здесь проявилось его умение предвидеть события. Сейчас даже трудно представить, какая бы судьба постигла это отделение после распада Советского Союза.

Когда проходили выборы во вновь созданное отделение в 1991 и 1992 годах, президент Б.Е. Патон чрезвычайно внимательно рассматривал каждого из потенциальных кандидатов. Он требовал от меня объективных характеристик не только научных достижений, но и человеческих качеств. Именно это обеспечило надлежащий отбор в состав отделения. Тогда действительными членами Академии по отделению проблем медицины были избраны: А.Ф. Возианов, С.В. Комиссаренко, А.А. Мойбенко, А.О. Навакатилян, В.Г. Пинчук и многие другие.

В 1992 году возникла довольно сложная ситуация — члены АМН СССР, которые проживали в Украине, стали членами Российской АМН, они имели возможность принимать участие в сессиях, других заседаниях, но их лишили выплат за звание. Борис Евгеньевич предложил избрать их членами АН Украины по сокращенной процедуре, открытым голосованием. Многие члены Президиума не соглашались с этим предложением и настаивали провести выборы с соблюдением процедуры, которой требует устав. В этом случае можно было бы ожидать нежелательных неожиданностей. Президент Б.Е. Патон сделал все возможное, чтобы избежать этого. В ноябре 1992 г. 8 академиков АМН СССР и 9 членов-корреспондентов были избраны на общем собрании членами АН Украины открытым голосованием. Это было проявление человечности. Борис Евгень-

евич не раз повторял: «... наши коллеги не виноваты в том, что Советский Союз распался».

В 1993 году Верховная Рада Украины приняла решение о создании Академии медицинских наук. Б.Е. Патон отнесся к этому событию неоднозначно. Он хорошо понимал тогда и придерживается этого же мнения поныне, что медицина без фундаментальной науки развиваться не может. Вместе с тем, это настолько широкая отрасль, что она может иметь определенные самостоятельные структуры. АМН Украины была создана на базе отделения проблем медицины НАН Украины.

Я хорошо помню встречу с Президентом страны Л.М. Кравчуком, на которой обсуждались вопросы, связанные с созданием АМН Украины. Тогда Б.Е. Патон еще раз предложил руководству АМН тесное сотрудничество с институтами НАН Украины. К сожалению, эти возможности не были использованы в полной мере.

Борис Евгеньевич Патон постоянно интересуется развитием медицинской науки. Он это делает с целью помочь решить наиболее сложные проблемы. Его личный творческий вклад в интересах медицины впечатляет, он автор многих принципиально новых медицинских технологий: электросварка живых тканей, искусственные суставы, новые фармацевтические препараты, в том числе на основе нанотехнологий. Эта деятельность выдающегося ученого — материаловеда, талантливого инженера является блестящим примером гуманизации науки.

Выдающаяся роль Бориса Евгеньевича Патона в отечественной и мировой науке признана всеми учеными. И об этом, в частности, красноречиво свидетельствует тот факт, что на протяжении 50-ти лет он возглавляет Национальную академию наук. Его уже десять раз и с каждым разом с большим успехом избирали Президентом. Но роль академика Б.Е. Патона для всего украинского общества, для нации, по моему мнению, оценена не в полной мере. В этом смысле феномен Патона пока не осознан. В сложный период, который приходится преодолевать, когда все продается и все покупается, когда попираются честь и достоинство простых людей, должен быть образец мудрости, человечности и благородства, тогда не все потеряно, возможность для возрождения остается.

К счастью, украинский народ имеет Патона, а политики, к сожалению, не всегда понимают, что они живут в эпоху Патона.

Н.П. Лаверов, акад. РАН

* * *

Рад представившейся возможности выразить свою любовь и глубокое уважение моему другу и коллеге академику Борису Евгеньевичу Патону — выдающемуся ученому, чья многолетняя и плодотворная научная деятельность принесла ему заслуженное признание и авторитет в научном сообществе. Трудно переоценить его заслуги в области сварки, металлургии и технологии материалов. Мировой авторитет Б.Е. Патону принесла разносторонняя и чрезвычайно плодотворная научная и инженерная деятельность, стремление направить фундаментальные научные исследования на решение практических проблем. Одним из основных принципов работы возглавляемого Борисом Евгеньевичем всемирно признанного научно-технологического центра — Института электросварки им. Е.О. Патона является проведение целенаправленных фундаментальных исследований и тесная связь науки с производством.

Его замечательные человеческие качества: трудолюбие, талант, эрудиция, порядочность и доброжелательность к людям снискали глубокое уважение у специалистов, у коллег и всех тех, кому довелось работать и общаться с Борисом Евгеньевичем.

Государственные награды, премии и почетные звания подтверждают высочайшую оценку выдающихся научных достижений и эффективной деятельности по практической их реализации.

В нем отлично сочетаются качества крупного ученого и талантливого организатора науки. Высокой оценки заслуживает его работа в Международной ассоциации академий наук по объединению ученых наших стран для консолидации усилий в развитии науки.

Желаю дорогому Борису Евгеньевичу доброго здоровья и новых успехов в любимом деле, столь нужном для страны и ее будущего.

Б.Е. Патон у руля Академії наук України

С Борисом Евгеньевичем Патоном мне пришлось близко познакомиться в апреле 1961 года. А потом сложилась общая работа, общение по многим вопросам уже на протяжении более 50-ти лет. Многому я научился у Б.Е. Патона и считаю его Большим Учителем жизненного, научного опыта. Это разрешает мне определить личность Б.Е. Патона не только как широко эрудированного талантливую академика — ученого, выдающегося государственного деятеля, но и как очень привлекательную личность, старшего товарища, человека, постоянно чуткого к родственному и дружескому окружению.

В апреле 1961 года судьба свела меня с молодым 42-летним академиком Б.Е. Патоном, но уже к тому времени опытным директором Института электросварки Академии наук.

Мне пришлось более 7 лет работать консультантом, а потом зав. сектором естественных и технических наук в высшем руководящем к тому времени государственном партийном органе. А потому мне, 29-летнему кандидату наук, привлеченному к ответственным обязанностям, пришлось внимательно знакомиться, учиться у старших товарищей и находить лучшие решения, выносить рекомендации из текущих научно-организационных и кадровых вопросов в научной жизни государства. Окончательные решения выносились на съездах, пленумах в текущих постановлениях того времени. А готовились и аргументировались они в общении на совещаниях с многими директорами, авторитетными учеными в физико-технических, химических учреждениях Академии. Очень полезным было общение со многими выдающимися учеными-академиками: механиками, математиками, биологами, медиками, геологами, физиками и другими.

Б.Е. Патон сразу, с первых шагов знакомства, отличался большой толерантностью, креативностью в различных вопросах, оптимизмом и доброжелательностью.

На небольших собраниях по проблемным вопросам научного, кадрового, организационного содержания, ко-

торые у нас происходили очень часто, Б.Е. Патон всегда выступал и действовал конструктивно и прогрессивно. Наука становилась к тому времени настоящей мощной силой общества, власть решительно оказывала содействие научно-техническому прогрессу. Ведь в соревновании двух систем — нашей и западной — состоялись значительные отечественные победы на атомном (с 1969 г.) и космическом (с 1957 г.) фронтах. Космический полет Ю.А. Гагарина в апреле 1961 г. именно был мировым преимуществом наших ученых. Создавалось уникальное поточное ракетное производство в Днепропетровске, поднималась кибернетика, развивались мощные химико-биологические производства в Украине.

Решение о выдвижении в 1962 году кандидатуры Б.Е. Патона на пост президента Академии наук, как представителя нового поколения ученых, которое прокладывало путь от фундаментальных исследований к техническому воплощению научных достижений в развитие производства, было достаточно обосновано нуждами жизни, развитием индустриальной аграрной Украины, хотя и в Академии и в руководстве республики воспринималось неоднозначно.

Ученые Академии, особенно гуманитарного направления деятельности, после определенных раздумий, обсуждения тоже поддержали рекомендацию, которая была необходима в то время. Поддержали и математики, физики, биологи. Как непосредственный участник событий февраля 1962 года, когда состоялось избрание академика Б.Е. Патона президентом Академии на смену авторитетному биологу академику А.В. Палладину, могу удостоверить большое уважение к старшему поколению ученых, выявленное с первых шагов управления молодым украиноязычным, одаренным президентом научного объединения наилучших ученых Украины. Ожидания оправдались полностью. Президент Б.Е. Патон эффективно использовал возможности того времени. Состоялось коренное укрепление и капитальное строительство академических научных комплексов. Патоновские идеи о создании крепких высокопроизводительных цепочек в одних руках: институт — конструкторское бюро — производство и создании региональных научных центров в Западном, Центральном, Южном и других регионах Украины создали настоящую

творческий поиск от научного результата к практическому производственному его воплощению.

В 70–80-е годы приобрел значительное распространение творческий призыв президента Академии Б.Е. Патона о развитии фундаментальных целенаправленных исследований. Их целью было ускорение технического и технологического прогресса основных отраслей индустрии Украины. По инициативе Б.Е. Патона появились новые формы организации совместной работы науки и производства – Межведомственные научно-технологические комплексы (МНТК), центры технического прогресса в виде межведомственных лабораторий. Украина состоялась в это время как атомное и космическое государство с соответствующим производственным потенциалом. Все это позволило Украине выйти к 90-м годам на позиции передовой группы индустриальных стран мира наравне с Канадой, Францией.

Хотелось бы отметить научное влияние Б.Е. Патона на развитие некоторых близких мне научных направлений. Это, во-первых, развитие криогенной техники, космической технологии, работа от первых опытов к созданию технико-технологической базы сварки в космосе и металлургии. Во-вторых, это развитие чувствительного способа технической диагностики сварочных изъянов, микроисточников возможного разрушения конструкций трубопроводов, мостов, больших металлических емкостей, цистерн путем регистрации эмиссии волн напряжения при даже небольших нагрузках металла внешними силами или внутренним давлением. По этому направлению уже много лет издается научный журнал, где научным редактором является Б.Е. Патон.

Много полезного было сделано в развитии космических исследований, благодаря созданию в 1968 г. при поддержке Б.Е. Патона Комиссии по космическим исследованиям при Президиуме академии. Это была первая попытка создать в Украине и АН Украины центр координации действий, содействия развитию важного звена исследований на региональном уровне кроме московского. В состав Академии вошли новые члены: В.С. Будник, Н.Ф. Герасюта, В.М. Ковтуненко и др. Было начато издание периодического сборника научных работ украинских ученых по вопро-

сам астрофизики, небесной механики, космической биологии («Космические исследования в Украине», с 1969 г.).

У Б.Е. Патона были личные встречи и плодотворное сотрудничество с С.П. Королевым, его преемником В.П. Мишиным, ведущими учеными космонавтики – В.П. Глушко, М.В. Келдышем и многими другими. Академик В.П. Мишин был частым гостем в Киеве, а делегация ученых во главе с Б.Е. Патоном посетила ракетные стартовые площадки на Байконуре, ракетное производство в Куйбышеве. Особенно тесные дружеские и творческие отношения сложились у Б.Е. Патона с М.К. Янгелем и В.Ф. Уткиным. Особое значение имело посещение Киева по инициативе Б.Е. Патона общего советско-американского космического экипажа экспедиции Союз-Аполон в 1975 году во главе из Т. Стаффордом и А.А. Леоновым. В ее состав входил и первый сварщик в космосе В.М. Кубасов (первая сварка состоялась в 1969 г.), который прошел подготовку в патоновской сварочной школе. Академия наук Украины и общественность Киева тепло принимала космонавтов, отметилась здесь и Космическая комиссия Академии наук Украины.

Влияние Б.Е. Патона как ученого определило становление нашего Института сверхтвердых материалов с 1972 г., когда Бакулевский институт-завод вошел в состав Академии наук Украины, и до сего времени, когда институт признан по научно-исследовательской и аналитической работе важным научным центром фундаментальных исследований в области экстремальных высоких давлений и температуры украинского, европейского и азиатского регионов. Институт даже получил признание от японских научных кругов в 2000-х годах как центр технологического превосходства. Это – следствие постоянного внимания и научного влияния Б.Е. Патона.

Отмечу также инициативу Б.Е. Патона, направленную на укрепление творческих связей между ИСМ им. В.Н. Бакуля в Киеве и ИФВД им. Л.Ф. Верещагина в Москве. Было организовано посещение и знакомство с работой, сотрудничеством с российскими институтами делегации во главе с Президентом АН СССР академиком А.П. Александровым и заместителем Председателя Совета Министров СССР, главой ГКНТ СССР академиком Г.И. Марчуком. Полезная и содержательная встреча в институте 17 сентября 1980 г.

привела к ряду важних рішень в стратегії научної діяльності інститута. В отклике було написано: «У Вас много очень крупных оригинальных решений, которым буквально нет цены. Ваш вклад в технический прогресс нашей Родины исключительно важен».

Следует отметить постоянную человеческую заботу, внимательность Б.Е. Патона к родным, друзьям и коллегам. Среди членов Академии десятки получили известные рукописные послания Б.Е. Патона по разным торжественным или критическим личным вопросам. Всегда Б.Е. Патон оказывает помощь в решении сложных жизненных ситуаций коллегам. Его чуткость и человечность ощущают и ученые, и рядовые сотрудники, служащие академии.

Жизненный путь Б.Е. Патона — образец человеческого мужества в болезнях, которые случаются с ним и с коллегами. Его преданность спорту, теннису, регулярному плаванию в бассейне ведет к укреплению здоровья и сохранению феноменальной долголетней трудоспособности. Это большой мужской пример здоровой жизни, постоянной трудоспособности.

Больших удач в жизни, долголетия желают все, кто знает выдающегося человека современности, академику, Президенту Национальной академии наук Украины — Борису Евгеньевичу Патону.

Б.І. Олійник, акад. НАН України

Подвижник академічної науки

Без ходульної патетики, зайвої пієтизації і апологетики, просто хочу сказати, що Борис Євгенович Патон — ціла епоха у вітчизняній і світовій науці. На його шляхетному профілі — одсвіти пожеж громадянської, Великої Вітчизняної воєн, ентузіазм відбудовчих п'ятирічок, космічна усмішка Гагаріна і спалахи електрозварки, якій віддав усю енергію свого таланту. Народини суверенної України — не тільки державне, а і його родинне свято.

Син легендарного батька, який будував мости єднання між народами і захищав їх танками, скріпленими швами

свого імені, — Борис Євгенович чесно і гордо ніс і несе фамільний прапор Патонів усіх поколінь, які віддавали себе Україні. Як в інтелігентові не в першому поколінні, у ньому відчувається, за визначенням англійців, **порода**, хоча він ніколи не хизувався і не хизується своїм походженням, на рівних спілкується як з королівськими особами і вченими світового розголосу, так і зі зварником чи хліборобом. З ним легко і невимушено передусім людям праці, оскільки сам — невинуватий трудолюб. Відтак, йому не треба було перебудовуватись за будь-яких систем, генсеків чи президентів, позаяк завжди працював задля спільного добра, в ім'я України. Йому не було коли рвати на собі вишиванку, розпинаючись в любові до неньки. Не було коли, позаяк **працював** задля неньки.

За всієї видимої компромісності, Борис Євгенович твердий і непоступливий у принципах, особливо ж коли йдеться про інтереси держави. І водночас він не полохається критики, коли вона конструктивна.

Майже в кожному великому науково-творчому колективі (Академія ж — то ціла держава в державі!) є, одначе, пара персон, які вдень і вночі налаштовані критикувати начальство. Інколи навіть забуваючи, за що. Зустрічав я пару таких і в обширах АН, яку вже понад п'ятдесят літ очолює Б.Є. Патон. Коли брав слово подібний, Борис Євгенович весело посміхався: «Ну, цей зараз даватиме мені...» І з такою ж доброзичливістю вислуховував гноми й блискавки, аплодуючи ритору разом з іншими. Себто ніколи не опускався до сварки чи зведення рахунків з дріб'язковим опонентом.

Отже, він завжди був і є об'єднуючою величиною, що й дає йому можливість утримувати під крилом Академії десятки тисяч суверенних особистостей, часом — з полярними характерами і науковими зацікавленнями. Здавалось би, викінчений технократ, він до глибини втаємничений в гуманітарні проблеми. Ця широка амплітуда знань видає в ньому, сказати б, «стовбового» інтелігента й інтелектуала, з гербовим знаком поважного родоvodu.

Стосовно його чеснот як вченого світового рівня — це відомо всім, не лише його колегам з наукового полку. У вінку держави на ймення Україна квіти Б.Є. Патона видно з оддалеку в часі й просторі. Ці дві величини — Державу й Академію — не можна уявити одну без другої. Що особливо

переконливо потверджує хоча б те, що 93-ліття Бориса Євгеновича ми святкували разом з 93-літтям Національної академії наук України Промовистішого знаку самої Долі не знайдеш!

...Провидіння подарувало мені щастя жити, рости і діяти під небесами України з цим воістину Великим Громадянином. Це — найщедріші мої літа!

З роси та з води Вам, Борисе Євгеновичу, та ще многа і благая літа!

Будьмо, Батьку!!!

Б.И. Олійник, акад. НАН України

Подвижник академической науки

Без расхожей патетики, лишней пиетизации и апологетики, просто хочу сказать, что Борис Евгеньевич Патон — целая эпоха в отечественной и мировой науке. На его благородном профиле — отсветы пожаров гражданской, Великой Отечественной войн, энтузиазм восстановительных пятилеток, космическая улыбка Гагарина и вспышки электро-сварки, которой отдал всю энергию своего таланта. Рождение суверенной Украины — не только государственный, но и его семейный праздник.

Сын легендарного отца, который строил мосты единения между народами и защищал их танками, скрепленными швами своего имени, — Борис Евгеньевич честно и гордо нес и несет фамильный флаг Патонов всех поколений, которые отдавали себя Украине. Как в интеллигенте не в первом поколении, в нем ощущается, по определению англичан, **порода**, хотя он никогда не щеголял и не щеголяет своим происхождением, на равных общаясь как с королевскими особами и учеными с мировым именем, так и со сварщиком или земледельцем. С ним легко и непринужденно прежде всего людям труда, поскольку сам — неисправимый труженик. Ему не надо было перестраиваться при любых системах, генсеках или президентах, поскольку всегда работал ради общего добра, во имя Украины. Ему было некогда рвать на себе вышитую сорочку, распинаясь в любви к Украине. Не было когда, поскольку **работал** ради Украины.

При всей видимой компромиссности, Борис Евгеньевич твердый и неуступчивый в принципах, особенно когда речь идет об интересах государства. И в то же время он не боится критики, если она конструктивная.

Почти в каждом большом научно-творческом коллективе (Академия же — это целое государство в государстве!) есть, однако, пара персон, которые днем и ночью настроены критиковать начальство. Иногда даже забывая, за что. Встречал я пару таких и на просторах Академии, которую уже пятьдесят лет возглавляет Б.Е. Патон. Когда брал слово подобный оппонент, Борис Евгеньевич весело улыбался: «Ну, этот сейчас будет давать мне...» И с такой же доброжелательностью выслушивал громы и молнии, аплодируя риторю вместе со всеми. То есть никогда не опускался до ссоры или сведения счетов с мелочным оппонентом.

Итак, он всегда был и является объединяющей величиной, что и дает ему возможность удерживать под крылом Академии десятки тысяч суверенных личностей, порой — с полярными характерами и научными интересами. Казалось бы законченный технократ, он до глубин посвящен в гуманитарные проблемы. Эта широкая амплитуда знаний выдает в нем, так сказать, «столбового» интеллигента и интеллектуала, с гербовым знаком почтенной родословной.

О его добродетелях как ученого мирового уровня известно всем, не только его коллегам из научного полка. В венке государства по имени Украина цветы Б.Е. Патона видны далеко во времени и пространстве. Эти две величины — Государство и Академию — нельзя представить одну без другой. Что особенно убедительно подтверждает хотя бы то, что 93-летие Бориса Евгеньевича мы праздновали вместе с 93-летием Национальной академии наук Украины. Красноречивее знака самой Судьбы не найдешь!

...Провидение подарило мне счастье жить, расти и действовать под небесами Украины с этим поистине Великим Гражданином. Это — самые щедрые мои годы!

С росы и воды Вам, Борис Евгеньевич, и еще многа и благая лета!

Будьмо, Батьку!!!

(Перевод с украинского)

В.В. Панасюк, акад. НАН України

Академік Б.Є. Патон та його вплив на формування наукової діяльності Фізико-механічного інституту НАН України

У 1951 році у Львові був заснований Інститут машинознавства та автоматики АН УРСР (з 1964 року – Фізико-механічний інститут – ФМІ). Впродовж 1952–1971 рр. директором Інституту був відомий учений Г.В. Карпенко. Саме в цей період відбулося інтенсивне зростання чисельності Інституту та формування його наукових напрямків. Г.В. Карпенко як директор Інституту розпочав створювати свою наукову школу з проблем міцності матеріалів і деталей машин з урахуванням впливу на їх міцність і довговічність не тільки характеру силових навантажень (статичних, циклічних, динамічних) і температур, а й фізико-хімічних факторів робочого середовища, в якому працюють елементи конструкцій. Це спричинилося до формування нового наукового напрямку в науці про міцність матеріалів, який одержав назву «фізико-хімічна механіка матеріалів» (ФХММ). Цей науковий напрям активно підтримував Б.Є. Патон як науковець і президент Академії наук України. Його підтримка значною мірою забезпечила утвердження цього наукового напрямку в Україні та становлення ФМІ головною науковою установою в цій галузі науки.

Саме завдяки підтримці президента Академії наук академіка Б.Є. Патона при Відділенні фізико-технічних проблем матеріалознавства була створена Наукова рада з проблем ФХММ, яку очолив Г.В. Карпенко, а Інститут став її базовою організацією. Факт наявності Наукової ради АН УРСР з цих проблем підняло авторитет Інституту та розкрило нові науково-організаційні можливості для Інституту, зокрема щодо створення в Інституті унікальної експериментальної бази для досліджень процесів деформування, руйнування та міцності конструкційних матеріалів з урахуванням реальних умов експлуатації конструкційних матеріалів стосовно потреб енергетичної, авіаційної та морської техніки. У 1965 році Президією АН УРСР було затверджено видання академічного науково-технічного журналу «Фізико-хімічна

механіка матеріалів», базовою організацією цього видання став ФМІ. У вирішенні цього питання позиція Б.Є. Патона була визначальною.

В Інституті на засіданнях вченої ради, на Інститутських наукових семінарах і нарадах цього періоду я неодноразово чув (працюю в Інституті з 1951 року) вдячні висловлювання Г.В. Карпенка про значну допомогу Б.Є. Патона у вирішенні зазначених вище наукових і науково-організаційних питань, пов'язаних з формуванням пріоритетних наукових напрямів у діяльності ФМІ. Вже тоді у мене створюються враження про Б.Є. Патона як про людину, науковця та керівника-стратега, який бачить перспективу і цілеспрямовано працює на розбудову науки в Україні. Ці враження утвердились у мене пізніше, коли я став директором Інституту та мав багато зустрічей з Борисом Євгеновичем як президентом Академії наук України.

У 1969 році президент АН України Б.Є. Патон відвідав Інститут та ознайомився з його науковою діяльністю, лабораторною базою, а також з науковим колективом. Під час зустрічі з колективом Б.Є. Патон позитивно охарактеризував діяльність Інституту щодо формування та розвитку пріоритетних наукових напрямів у галузі матеріалознавства та наукового приладобудування, а також звернув увагу на необхідність посилення уваги до розв'язання важливих завдань, пов'язаних з проблемами розвитку економіки країни. Цей візит Б.Є. Патона до ФМІ був новим важливим імпульсом у розвитку та спрямуванні наукової діяльності Інституту на вирішення нових науково-технічних проблем, зокрема морської та космічної техніки. Наукові та прикладні результати колективу Інституту в 70 та 80-і роки (теж за підтримки Б.Є. Патона) були відзначені Державними преміями УРСР (1977 р.) та СРСР (1986 р.).

У 1971 році я став директором ФМІ. Пригадую свою першу на цій посаді розмову з президентом АН України Б.Є. Патonom. Вона була доброзичлива і спрямовувала мою увагу на цілеспрямовану працю в інтересах розвитку науки та колективу, на всебічну підтримку наукових пріоритетів Інституту, а також на роль Інституту як академічної установи у західних областях України. Борис Євгенович неодноразово відвідував Інститут та знайомився з розвитком наукових досліджень, одержаними науковими здобутками, їх

впровадженням у практику та підготовкою наукових кадрів. Кожен візит президента АН України до ФМІ був важливою подією в житті Інституту і ставав новим імпульсом для інтенсифікації наукової та науково-організаційної діяльності колективу науковців.

Зупинюся лише на візиті президента АН України академіка Б.Є. Патона разом із віце-президентом АН України академіком В.Г. Бар'яхтаром у 1992 році. Вони ознайомилися з діяльністю Інституту в умовах цього знакового періоду в історії України — першого року існування незалежної Української держави. Були обговорені питання фінансування Інституту, функціонування унікальних лабораторій і збереження кваліфікованих спеціалістів, публікації наукових результатів у фахових журналах, зокрема зарубіжних, функціонування журналу «Фізико-хімічна механіка матеріалів», виконання міжнародних контрактів і проектів загальнодержавного значення. В цілому організаційна та практична робота Інституту з цих питань одержала схвалення та підтримку з боку керівництва Академії наук України.

Водночас було порушено питання про підготовку та проведення 8-ї Міжнародної (всесвітньої) конференції з проблем механіки руйнування матеріалів та міцності конструкцій, які проводить Міжнародний конгрес (ICF) з цієї проблеми кожні 4 роки, починаючи з 1965 року. ФМІ ще у 1988 році виступив з ініціативою провести таку конференцію у 1993 році в Києві. АН УРСР і АН СРСР підтримали цю ініціативу і надіслали відповідну пропозицію до Міжнародного конгресу. Конгрес під час конференції в Х'юстоні (США) у 1989 році ухвалив провести наступну 8-му конференцію в Києві (в СРСР) і головою оргкомітету конференції затвердив директора ФМІ академіка АН УРСР В.В. Панасюка. Відбулося обговорення цього питання з урахуванням особливостей становлення України як незалежної держави та пов'язаних з цим фінансових труднощів. Було чимало міркувань з цього питання. Але крапку в обговоренні поставив Б.Є. Патон. Він відзначив, що проведення чергової 8-ї міжнародної конференції (МКР-8) в Києві передбачено ухвалою конгресу ICF. Це важлива міжнародна подія і для Української держави, і для Академії наук України і, зокрема, для ФМІ. Конференція має бути добре підготовлена і про-

ведена на високому науково-організаційному рівні. Президія Академії наук буде сприяти цьому.

Так воно і було реалізовано. 8-ма Міжнародна конференція з проблем механіки руйнування матеріалів і міцності конструкцій (МКР-8) відбулася в Києві у 1993 році (8—14 червня). Пройшла на високому науковому та організаційному рівні. Це була перша така конференція в країнах Східної Європи. У роботі конференції взяли участь всесвітньо відомі вчені, провідні спеціалісти з 30 країн світу, усього понад 530 чоловік, у тому числі 159 з далекого зарубіжжя. На конференції з науковими доповідями виступили Б.Є. Патон, В.В. Панасюк, В.Т. Трощенко, М.В. Новіков, Л.М. Лобанов, О.Є. Андрейків, В.І. Похмурський та інші відомі українські учені. Конференція засвідчила, що дослідження українських учених з проблем руйнування та міцності конструкційних матеріалів і цілісності конструкцій повноцінно утверджуються у світовій науковій спільноті і розкривають широкі можливості для подальшої співпраці. Результати конференції узагальнено в книзі «Механіка руйнування: успіхи та проблеми (книга-огляд МКР-8)», Львів: СПОЛОМ, 1993 р.

Насамкінець хотів би підкреслити, що всі мої чисельні зустрічі з Борисом Євгеновичем з питань розвитку ФМІ, постановки та вирішення актуальних фундаментальних проблем науки, підготовки та підтримки наукових кадрів завжди засвідчували його мудрість керівника та людини, сповненої добра, яка бажає творити добро й іде на зустріч тим, хто спрямовує свої зусилля на благо науки та суспільства.

В.В. Панасюк, акад. НАН України

Академик Б.Е. Патон и его влияние на формирование научной деятельности Физико-механического института НАН Украины

В 1951 году во Львове был создан Институт машиноведения и автоматики АН УССР (с 1964 года — Физико-механический институт — ФМИ). На протяжении 1952—1971 гг.

директором Института был известный ученый Г.В. Карпенко. Именно в этот период произошел интенсивный рост численности Института и формирования его научных направлений. Г.В. Карпенко как директор Института начал создавать свою научную школу по проблемам прочности материалов и деталей машин с учетом влияния на их прочность и долговечность не только характера силовых нагрузок (статических, циклических, динамических) и температур, а и физико-химических факторов рабочей среды, в которой работают элементы конструкций. Это привело к формированию нового научного направления в науке о прочности материалов, получившего название «физико-химическая механика материалов» (ФХММ). Это научное направление активно поддерживал Б.Е. Патон как ученый и президент Академии наук Украины. Его поддержка в значительной степени обеспечила утверждение этого научного направления в Украине и становление ФМИ главным научным учреждением в этой области науки.

Именно благодаря поддержке президента Академии наук академика Б.Е. Патона, при Отделении физико-технических проблем материаловедения был создан Научный совет по проблемам ФХММ, которую возглавил Г.В. Карпенко, а Институт стал ее базовой организацией. Факт наличия Научного совета АН УССР по этой проблеме поднял авторитет Института и раскрыл новые научно-организационные возможности для Института, в частности по созданию в Институте уникальной экспериментальной базы для исследований процессов деформирования, разрушения и прочности конструкционных материалов с учетом реальных условий эксплуатации конструкционных материалов применительно к потребностям энергетической, авиационной и морской техники. В 1965 году Президиум АН УССР утвердил издание академического научно-технического журнала «Физико-химическая механика материалов», базовой организацией этого издания стал ФМИ. В решении этого вопроса позиция Б.Е. Патона была определяющей.

В Институте на заседаниях ученого совета, на институтских научных семинарах и совещаниях этого периода я неоднократно слышал (работаю в институте с 1951 года) благодарные высказывания Г.В. Карпенко за помощь Б.Е. Патона

в решении указанных выше научных и научно-организационных вопросов, связанных с формированием приоритетных научных направлений деятельности ФМИ. Уже тогда у меня создалось впечатление о Б.Е. Патоне как о человеке, ученом и руководителе-стратеге, который видит перспективу и целенаправленно работает на развитие науки в Украине. Эти впечатления утвердились у меня позже, когда я стал директором института и много раз встречался с Борисом Евгеньевичем как президентом Академии наук Украины.

В 1969 году президент АН Украины Б.Е. Патон посетил институт и ознакомился с его научной деятельностью, лабораторной базой, а также с научным коллективом. Во время этой встречи Б.Е. Патон положительно охарактеризовал деятельность института по формированию и развитию приоритетных научных направлений в области материаловедения и научного приборостроения, а также обратил внимание на необходимость усиления внимания к решению важных задач, связанных с проблемами развития экономики страны. Этот визит Б.Е. Патона в ФМИ стал новым важным импульсом в развитии и направлении научной деятельности института на решение новых научно-технических проблем, в частности морской и космической техники. Научные и прикладные результаты коллектива института в 70-е и 80-е годы (тоже при поддержке Б.Е. Патона) были отмечены Государственными премиями СССР (1977 г.) и СССР (1986 г.).

В 1971 году я стал директором ФМИ. Вспоминаю свой первый на этом посту разговор с президентом АН Украины Б.Е. Патонем. Он был доброжелательным и направлял мое внимание на целенаправленную работу в интересах развития науки, института и коллектива, на всестороннюю поддержку научных приоритетов института, а также на роль института как академического учреждения в западных областях Украины. Борис Евгеньевич неоднократно посещал Институт и знакомился с развитием научных исследований, полученными научными результатами, их внедрением в практику и подготовкой научных кадров. Каждый визит президента АН Украины в ФМИ был важным событием в деятельности института и становился новым импульсом для интенсификации научной и научно-организационной деятельности коллектива ученых.

Остановлюсь лишь на визите президента АН Украины академика Б.Е. Патона вместе с вице-президентом АН Украины академиком В.Г. Барьяхтаром в 1992 году. Они ознакомились с деятельностью института в условиях этого знакового периода в истории Украины — первого года независимого Украинского государства. Были обсуждены вопросы финансирования института, функционирования уникальных лабораторий и сохранения квалифицированных специалистов, публикации научных результатов в профессиональных журналах, в том числе зарубежных, функционирования журнала «Физико-химическая механика материалов», выполнения международных контрактов и проектов общегосударственного значения. В целом организационная и практическая работа института по этим вопросам получила одобрение и поддержку со стороны руководства Академией наук Украины.

В то же время был поднят вопрос о подготовке и проведении 8-й Международной (всемирной) конференции по проблемам механики разрушения материалов и прочности конструкций, которые проводит Международный конгресс (ICF) по этой проблеме каждые 4 года, начиная с 1965 года. ФМИ еще в 1988 году выступил с инициативой провести такую конференцию в 1993 году в Киеве. АН УССР и АН СССР поддержали эту инициативу и направили соответствующее предложение в Международный конгресс. Конгресс на конференции в Хьюстоне (США) в 1989 году постановил провести следующую 8-ю конференцию в Киеве (в СССР) и председателем оргкомитета конференции утвердил директора ФМИ академика АН УССР В.В. Панасюка. Состоялось обсуждение этого вопроса с учетом особенностей становления Украины как независимого государства и связанных с этим финансовых трудностей. Было немало рассуждений по этому вопросу. Но точку в обсуждении поставил Б.Е. Патон. Он отметил, что проведение очередной 8-й международной конференции (МКР-8) в Киеве предусмотрено постановлением конгресса ICF. Это важное международное событие и для Украинского государства, и для Академии наук Украины и, в частности, для ФМИ. Конференция должна быть хорошо подготовлена и проведена на высоком научно-организационном уровне. Президиум Академии наук будет способствовать этому.

Так это и было реализовано. 8-я Международная конференция по проблемам механики разрушения материалов и прочности конструкций (МКР-8) состоялась в Киеве в 1993 году (8 — 14 июня). Прошла она на высоком научном и организационном уровне. Это была первая такая конференция в странах Восточной Европы. В работе конференции приняли участие всемирно известные ученые, ведущие специалисты из 30 стран мира, всего более 530 человек, в том числе 159 из дальнего зарубежья. На конференции с научными докладами выступили Б.Е. Патон, В.В. Панасюк, В.Т. Трощенко, Н.В. Новиков, Л.М. Лобанов, А.Е. Андрейкив, В.И. Похмурский и другие известные украинские ученые. Конференция показала, что исследования украинских ученых по проблемам разрушения и прочности конструкционных материалов и целостности конструкций полноценно утверждаются в мировом научном сообществе и раскрывают широкие возможности для дальнейшего сотрудничества. Результаты конференции обобщены в книге «Механика разрушения: успехи и проблемы (книга-обзор МКР-8)», Львов: СПОЛОМ, 1993 г.

Завершая, хотел бы подчеркнуть, что все мои многочисленные встречи с Борисом Евгеньевичем по вопросам развития ФМИ, постановки и решения актуальных фундаментальных проблем науки, подготовки и поддержки научных кадров всегда подтверждали его мудрость руководителя и человека, наполненного добром, желающего творить добро и идти на встречу тем, кто направляет свои усилия на благо науки и общества.

Ю.Н. Пахомов, акад. НАН Украины

* * *

Борис Евгеньевич Патон — человек культовый, его имя овеяно легендами. Ныне, по истечении пятидесяти лет руководства Академией, его образ «сросся» со статусом главного вождя украинской науки.

Вне науки Бориса Евгеньевича представить трудно, в науке он с юности. А между тем первую славу принесла

ему, как это не парадоксально, война, а если конкретнее — Курская битва, та самая битва, которая обеспечила окончательный перелом в пользу советских войск в Великой Отечественной войне.

Из истории Великой Отечественной войны известно, что битва под Курском — это была битва танков. Но не всем известно, что быть может главный вклад в победу на Курской дуге внесли Евгений Оскарович (отец) и Борис Евгеньевич (сын) Патоны. Вклад их заключался в изобретении особой технологии сварки танковой брони, которая, в конечном итоге, обеспечила преимущество советских танков над немецкими.

В бывшей нашей большой Родине, в СССР, наука была востребована. Причем, во многом благодаря Б.Е. Патону, центр науки страны сместился в Киев. И это был, по многим научным направлениям, не только союзный, но и мировой центр.

Естественно, что руководству страны (СССР) это смещение лидерства в науке, а значит и в технологиях, казалось «нарушением субординации» в важнейшей для судьбы страны сфере. Реакция Москвы на это «смещение» была для тех времен естественной: Б.Е. Патону было предложено переехать в Москву и возглавить Академию наук СССР. Ответ Патона для Кремля был неожиданным: Борис Евгеньевич предложение отверг и остался в Киеве. Для него поступок этот был логичным, для Москвы — необъяснимым.

В советское время, когда наука главенствовала, авторитет Б.Е. Патона был непререкаемым. В Украине было два главных человека — глава государства и Патон. Но вожди приходили и уходили, а Патон оставался.

Ныне мы живем в другой стране, и отношение общества к науке другое. Возглавлять науку в современной Украине — это не только искусство формирования новых и новых поколений ученых. И не только добывание и приложение к практике научной истины. Сейчас это еще и подвиг, а также и немалое искусство отстаивания права науки на жизнь в ситуации, когда сама страна чуть ли не летит в «тартарары». Ситуация в украинской науке осложняется и тем, что события в стране периодически смахивают на описанную Салтыковым-Щедриним ситуацию, когда губернатор въехал в город на белом коне и сжег гимназию.

И все же, наперекор стихиям, Борис Евгеньевич Патон держит академический руль и ведет Академию к новым открытиям. Но это уже другой Патон. Если раньше он был только мечем, то сейчас ему все чаще приходится быть и щитом. И он справляется и с тем, и с другим.

Е.М. Примаков, акад. РАН

* * *

Для меня это далеко не дежурное поздравление с очередным юбилеем. Таких людей как Борис Евгеньевич Патон немного на белом свете. Он не только выдающийся ученый, но и замечательный человек — добрый, мудрый, работоспособный без всякой скидки по возрасту, великий патриот Украины и настоящий интернационалист.

50-летие со дня избрания Бориса Евгеньевича Патона президентом Национальной академии наук Украины совпадает с 50-летием его избрания членом Академии наук СССР, преемницей которой стала Российская академия наук.

Когда я вижу Бориса Евгеньевича Патона сидящим за столом Президиума собрания РАН — спокойного, невозмутимого, доброжелательного, и всеми любимого, я еще больше верю в незыблемость отношений академии наук двух стран, а шире — братства России и Украины.

Дай Бог, Борис Евгеньевич, Вам долгих, долгих лет здоровья, заинтересованности в жизни, благополучия — Вам и Вашим близким.

В.А. Садовничий, акад. РАН

* * *

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич! От себя лично и от лица многотысячного коллектива Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова сердечно поздравляю Национальную академию наук Украины и Вас, ее выдающегося Президента, со столь знаменательной датой — 50-летием Вашего избрания на пост Президента НАН Украины.

Весь мир знає Вас як видатного ученого, неординарного человека, чья трудовая и научная деятельность неразрывно связана с Национальной академией наук Украины и Международной ассоциацией академий наук, которые Вы бессленно возглавляете, являясь для всего научного сообщества легендой, символом и примером беззаветного служения идеалам науки. Мы гордимся Вашими выдающимися научными достижениями, знаем Вас как талантливого руководителя и организатора, человека, сыгравшего ключевую роль в координации деятельности национальных академий наук на постсоветском пространстве, организации их сотрудничества с вузами, расширении их взаимодействия в интересах развития науки и государства в целом.

Ваш вклад в науку как ученого не оценим. Ваши достижения стали неотъемлемой частью научного потенциала многих стран, получили широкое практическое применение и принесли Вам заслуженное мировое признание. Не оценима Ваша сьогоднішня плодотворная организаторская и просветительская деятельность, и мы с благодарностью перенимаем Ваш опыт и знания. Московский университет может по праву гордиться тем, что Вы, дорогой Борис Евгеньевич, носите звание нашего Почетного доктора.

Уверен, что Вы так же и впредь будете преданно служить прогрессу научной к педагогической мысли, развивать замечательные традиции фундаментальной науки к образования.

В столь знаменательный день, дорогой Борис Евгеньевич, хочу пожелать Вам крепкого здоровья, радости, успехов и новых выдающихся научных свершений.

А.М. Сердюк, акад. НАМН України

Серце, віддане людям

Трагічне ХХ століття з його суспільними катаклізмами, революціями, війнами, репресіями пішло у вічність. Для мене воно пам'ятне уривками з Другої світової війни, окупацією,

босоногим голодним дитинством. Потім школа, медичний інститут, робота лікарем в районній лікарні. Саме в цей час із засобів масової інформації в 1962 р. дізнався, що Президентом Академії наук УРСР обрано академіка Б.Є. Патона. Чи думав я тоді, що пройде не так багато часу і доля подарує мені можливість спілкування з цією дивовижною людиною, талановитим вченим, мудрим державним діячем, невтомним борцем за народні та національні інтереси? Тим більше — багато десятиліть йти з ним по життю поруч, спільно вирішувати наукові проблеми медицини задля здоров'я народу України.

Науковий доробок Бориса Євгеновича в теоретичній, дослідній та експериментальній сферах стали унікальним світовим надбанням. І в час грізних випробувань Великої Вітчизняної війни, коли він разом з батьком, академіком Євгеном Оскаровичем Патonom, створював броньований щит країни для захисту її від навали чужинців. І в зоряні роки освоєння космосу. І в сучасні дні, коли з височинню мудрості й творчою наснагою академік Б.Є. Патон допомагає кожному з нас не стояти осторонь, а конкретними справами стверджувати надію на успішне майбутнє України.

Його нестримний рух до висот науки не переривався ніколи. В будь-які, навіть суперечливі періоди історії країни він був і залишається творцем науки. За його ініціативи в 1989 р. в Україні залочатковано стратегічний напрям — медична генетика. Спільним наказом Академії наук і МОЗ України (№ 206/472 від 04.09.89 р.), підписаним президентом Б.Є. Патonom та мною (тоді першим заступником міністра охорони здоров'я УРСР), було створено Міжвідомчий науковий центр медичної генетики, який став першопрохідцем в розвитку цього важливого розділу медико-біологічної науки. А 3 роки тому в НАМН відкрився Інститут генетичної та регенеративної медицини, ключовими наробками якого стали генно-інженерні конструкції для генної терапії діабету, біотехнологічні препарати рекомбінантних цитокінів людини широкого спектру дії (LIF, SDF-1 α), однокланцюгові моноклональні антитіла. Вивчаються стовбурові клітини з метою їх розмноження та направленої диференціації, широкого застосування в клінічній практиці.

Чорнобиль. Для Бориса Євгеновича і сотень тисяч людей він став моментом істини, коли вони за крилатим

висловом «не в штабах, а в окопах» були на передовій лінії атаки на невидиме лихо. З перших днів найбільшої техногенної катастрофи світу й донині Президент та вчені НАН та НАМН України напружено працюють над подоланням наслідків цього ядерного лиха планетарного масштабу. В 1986 р. мені довелося разом з Міністром охорони здоров'я УРСР А.Ю. Романенком обгрунтовувати необхідність відкриття в Києві центру радіаційної медицини. Ми постійно радилися з Б.Є. Патonom, отримуючи від нього неоціненні поради. Історія 25-річного подолання наслідків цієї мегааварії підтвердила справедливість і прозорливість його рекомендацій.

Гортаючи книгу секретних документів «Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали» (К., Наукова думка, 1996), зустрічаю з перших днів аварії «Протоколи нарад Комісії президії АН УРСР з питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС», які підписані Б.Є. Патonom. Їх десятки. В кожному протоколі перелік нагальних питань, котрі потребували термінового вирішення. Починаючи зі стану радіаційної ситуації і першочергових заходів зі зниження радіаційного навантаження на населення, охолодження реактора, радіоактивного забруднення р. Дніпро, водопостачання населення, виготовлення необхідної кількості сорбентів і коагулянтів... І так щодня. Без вихідних. Протокол від 9 травня (День Перемоги) стосувався очистки стічних вод і ливнестоків, закріплення ґрунтів, виготовлення і використання свинецьбетону...

1 листопада 1995 р. Президія НАН України повідомила про зняття заборони на оприлюднення інформації про Чорнобильську катастрофу у відповідності із законом України «Про державну таємницю», а вже 4 квітня 1996 р. було підписано до друку наукове видання «Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали», яке опублікувало академічне видавництво «Наукова думка».

Це був ще один патріотичний і науковий крок з висвітлення однієї з найтяжчих трагедій у багатовіковій історії українського народу, причин, масштабів, екологічних, економічних, медичних, морально-психологічних наслідків катастрофи, шляхів вирішення безлічі проблем, що виникли в країні через неї. І руку на пульсі їх розв'язання і вирішення тримав і тримає Борис Євгенович Патон.

Я намагався знайти відповідь на здавалося б просте запитання: «Як вдається Борису Євгеновичу бути успішним у всіх своїх справах, необхідних державі та її громадянам, незважаючи на зміни суспільних устроїв, їх урядів, партій різних спрямувань?»

Впевнений, завдяки життєстверджуючому прояву особистості, таланту, відкритості й принциповості. І незбагненному рівню компетентності та творчого розуму. Борис Євгенович по-справжньому щира людина, що випромінює душевну щедрість і силу, неповторну ауру добра, енергії й ентузіазму. Він — стоїк. Блискуче здійснюючи свою напружену організаційну і наукову роботу, знаходить час для спілкування з людьми, фізичних тренувань з метою зміцнення духу й тіла. Він нестримний у русі в майбутнє, в скоренні нових наукових і життєвих вершин. Отже серце його віддане людям.

А.М. Сердюк, акад. НАМН України

Сердце, отданное людям

Трагический XX век с его общественными катаклизмами, революциями, войнами, репрессиями ушёл в вечность. Для меня он памятен отрывками из Второй мировой войны, оккупацией, босоногим голодным детством. Потом школа, медицинский институт, работа врачом в районной больнице. Именно в это время из средств массовой информации в 1962 г. узнал, что Президентом Академии наук УССР избран академик Б.Е. Патон. Думал ли я тогда, что пройдет не так много времени и судьба подарит мне возможность общаться с этим необыкновенным человеком, талантливым ученым, мудрым государственным деятелем, неутомимым борцом за национальные интересы. Тем более — много десятилетий идти с ним по жизни рядом, совместно решать научные проблемы медицины во имя здоровья народа Украины.

Научные достижения Бориса Евгеньевича в теоретической, исследовательской и экспериментальной сферах стали уникальным мировым достоянием. И в ходе грозных

испытаний Великой Отечественной войны, когда он вместе с отцом, академиком Евгением Оскаровичем Патоном создавал бронированный щит страны для защиты ее от нашествия чужеземцев. И в звездные годы освоения космоса. И в современные дни, когда с высотой мудрости и творческим воодушевлением академик Б.Е. Патон помогает каждому из нас не стоять в стороне, а конкретными делами утверждать надежду на успешное будущее Украины.

Его неудержимое движение к высотам науки не прекращалось никогда, в любые противоречивые периоды истории страны он был и остается создателем науки. По его инициативе в 1989 г. в Украине начало развиваться стратегическое направление — медицинская генетика. Совместным приказом Академии наук и Минздрава Украины (№ 206/472 от 04.09.89 г.), подписанным президентом Патоном Б.Е. и мною (тогда первым заместителем министра здравоохранения УССР), был создан Межведомственный научный центр медицинской генетики, который явился первопроходцем в развитии столь важного раздела медицины-биологической науки.

А 3 года назад в НАМН открылся Институт генетической и регенеративной медицины, ключевыми разработками которого стали генно-инженерные конструкции для генной терапии диабета, биотехнологические препараты рекомбинантных цитокинов человека широкого спектра действия (LIF, SDF-1 α), одноцепочные моноклональные антитела. Изучаются стволовые клетки с целью их размножения и направленной дифференциации, широкого применения в клинической практике.

Чернобыль. Для Бориса Евгеньевича и сотен тысяч людей он стал моментом истины, когда они по крылатому выражению «не в штабах, а в окопах» были на передовой линии атаки на невидимое зло. С первых дней крупнейшей техногенной катастрофы мира и доныне Президент и ученые НАН и НАМН Украины напряженно работают над преодолением последствий этого ядерного бедствия планетарного масштаба. В 1986 г. мне довелось совместно с Министром здравоохранения УССР А.Е. Романенко обосновывать необходимость открытия в Киеве центра радиационной медицины. Постоянно советовались с Б.Е. Патоном, получали от него неоценимые советы.

25-летняя история ликвидации последствий этой мега-аварии подтвердила справедливость и прозорливость его рекомендаций.

Листая книгу секретных документов «Чернобыльская трагедия. Документы и материалы» (К., Наукова думка, 1996), встречаю с первых дней аварии «Протоколы совещаний Комиссии президиума АН УССР по вопросам ликвидации последствий аварии на ЧАЭС», которые подписаны Б.Е. Патоном. Их десятки. В каждом протоколе перечень неотложных вопросов, требующих срочного решения. Начиная с состояния радиационной ситуации и первоочередных мер по снижению радиационной нагрузки на население, охлаждения реактора, радиоактивного загрязнения реки Днепр, водоснабжения населения, изготовления необходимого количества сорбентов и коагулянтов ... И так каждый день. Без выходных. Протокол от 9 мая (День Победы) предусматривал очистку сточных вод и ливнеоточков, закрепление грунтов, изготовление и использование свинцетона ... 1 ноября 1995 Президиум НАН Украины сообщил о снятии запрета на обнародование информации о Чернобыльской катастрофе в соответствии с законом Украины «О государственной тайне», а уже 4 апреля 1996 г. было подписано к печати научное издание «Чернобыльская трагедия. Документы и материалы», которое опубликовало академическое издательство «Наукова думка».

Это был еще один патриотический и научный шаг по освещению одной из самых тяжелых трагедий в многовековой истории украинского народа, причин, масштабов, экологических, экономических, медицинских, морально-психологических последствий катастрофы, путей решения множества проблем, возникших в стране из-за нее. И руку на пульсе их решения держал и держит Борис Евгеньевич Патон.

Я пытался найти ответ на казалось бы простой вопрос: «Как удаётся Борису Евгеньевичу быть успешным во всех своих делах, необходимых государству и его гражданам, несмотря на изменения общественных укладов, их правил, партий разных направлений?»

Уверен, благодаря жизнеутверждающему проявлению личности, таланта, открытости и принципиальности. И непостижимому уровню компетентности и творческого ума.

Борис Евгеньевич по-настоящему искренний человек, излучающий душевную щедрость и силу, неповторимую ауру добра, энергии и энтузиазма. Он — стоик. Блестяще продолжая свою напряженную организационную и научную работу, находит время для общения с людьми, физических тренировок с целью укрепления духа и тела. Он неукротим в движении в будущее, в покорении новых научных и жизненных высот. Ибо сердце его отдано людям.

К.М. Ситник, акад. НАН України

Борис Євгенович Патон — видатний організатор науки

В історію вітчизняної науки Борис Євгенович Патон увійшов як талановитий Інженер, великий Учений-матеріалознавець і видатний організатор науки. Довгі роки він був заступником та директором Інституту електрозварювання нашої Академії, який очолює і у цей час.

Бориса Євгеновича обрали президентом Академії наук УРСР 27 лютого 1962 року. Безперечно, його активна наукова, інженерна й організаційна діяльність в Інституті електрозварювання значною мірою сприяла тому, що, коли настав час обійняти в Академії наук високу президентську посаду, він був добре підготований для виконання таких складних і різноманітних функцій. Я був свідком того, в якій формі і якими методами йому вдавалося надзвичайно швидко, оперативно й ефективно вирішувати всі організаційні питання. Організаторський геній Бориса Євгеновича, на мій погляд, виявляється в його глибокому усвідомленні істини, що в Академії не може бути більш чи менш важливих наук, Інститутів, напрямів. Пріоритет Б.Є. Патон шукає лише там і тоді, коли, за скромних чи мізерних матеріально-фінансових можливостей, він змушений вирішувати, якому науковому напрямку в конкретних умовах і часі слід віддати перевагу. А те, що в Академії потрібно рівномірно і постійно розвивати ботаніку, теоретичну фізику, археологію, астрономію, мовознавство та інші напрями фундаментальної науки, є для нашого президента аксіомою.

Уже впродовж перших років своєї діяльності в Президії Академії наук України Борис Євгенович відвідав майже всі академічні інститути, ознайомився з їхніми науковими напрямками, оснащенням, кадрами, приміщеннями, умовами праці. Невдовзі президент добре орієнтувався в усіх процесах життєдіяльності Академії, її Інститутів та установ. Він надзвичайно вимогливий керівник, який завжди пам'ятає про свої доручення. При зовнішній м'якості, приязності і високій інтелігентності Борис Євгенович завжди залишається невблаганним, коли йдеться про ретельне виконання поставлених завдань. Він не задовольняється півзаходами, а високо піднімає планку вимог, будучи не педантом, а радше людиною широкої душі. Про це свідчать і його завше зосереджений і дещо іронічний погляд, і тепла та поблажлива усмішка.

Борис Євгенович понад 50 років свого життя виступає в нашому суспільстві у двох іпостасях. Однак головним його заняттям була й залишається наукова діяльність. Про її успішність свідчать його фундаментальні монографії і статті. Але є ще не менш масштабна царина — організаційна, тобто директорська і президентська. Мій власний досвід багаторічної праці в Академії наук засвідчує, що найбільш рідкісний талант ученого — це талант організатора науки. Талановитих дослідників в Академії багато, а ось талановитих організаторів — обмаль, навіть у Президії НАН України. Борисові Євгеновичу притаманне глибоке, ґрунтовне, державницьке мислення. Його мозок і неперевершена пам'ять містять величезні знання з численних галузей природознавства, точних наук і взагалі всього життя суспільства.

Борису Євгеновичу Патону, як нікому іншому в історії нашої Академії, завдяки хисту, досконалій обізнаності у багатьох питаннях, здатності до співпраці, передбаченню соціальних, політичних та партійних викликів, удалося з філігранною точністю вписати механізми існування, функціонування та розвитку такої автономної, майже незалежної структури, як Академія, всередину авторитарного диктаторського режиму, яким був СРСР.

Переконаний, що організаційну сферу науки не можна вважати менш важливою, аніж дослідницьку. На превеликий жаль, ці два напрями майже ніколи не об'єднуються в діяльності однієї людини. Іншими словами, не об'єднуються

наук, институтов, направлений. Приоритет Б.Е. Патон ищет лишь там и тогда, когда, при скромных или мизерных материально-финансовых возможностях, он вынужден решать, какому научному направлению в конкретных условиях и времени следует отдать предпочтение. А то, что в Академии нужно равномерно и постоянно развивать ботанику, теоретическую физику, археологию, астрономию, языковедение и другие направления фундаментальной науки, является для нашего президента аксиомой.

Уже в первые годы своей деятельности в Президиуме Академии наук Украины Борис Евгеньевич посетил почти все академические институты, ознакомился с их научными направлениями, оснащением, кадрами, помещениями, условиями труда. Вскоре президент хорошо ориентировался во всех процессах жизнедеятельности Академии, ее институтов и учреждений. Он чрезвычайно требовательный руководитель, который всегда помнит о своих поручениях. При внешней мягкости, приязненности и высокой интеллигентности Борис Евгеньевич всегда остается неумолимым, когда идет речь о тщательном выполнении поставленных заданий. Он не довольствуется полумерами, а высоко поднимает планку требований, будучи не педантом, а скорее человеком широкой души. Об этом свидетельствуют и его всегда сосредоточенный и несколько ироничный взгляд, и теплая, снисходительная улыбка.

Борис Евгеньевич более 50 лет своей жизни выступает в нашем обществе в двух ипостасях. Однако главным его занятием была и остается научная деятельность. О ее успешности свидетельствуют его фундаментальные монографии и статьи. Но есть еще не менее масштабная область — организационная, то есть директорская и президентская. Мой собственный опыт многолетней работы в Академии наук свидетельствует, что наиболее редкий талант ученого — это талант организатора науки. Талантливых исследователей в Академии много, а вот талантливых организаторов — маловато, даже в Президиуме НАН Украины. Борису Евгеньевичу присуще глубокое, основательное, государственническое мышление. Его мозг и непревзойденная память содержат огромные знания из многочисленных областей природоведения, точных наук и вообще всей жизни общества.

Борису Евгеньевичу Патону, как никому другому в истории нашей Академии, благодаря таланту, совершенной осведомленности во многих вопросах, способности к сотрудничеству, предвидению социальных, политических и партийных вызовов, удалось с филигранной точностью вписать механизмы существования, функционирования и развития такой автономной, почти независимой структуры, как Академия, внутрь авторитарного диктаторского режима, которым был СССР.

Убежден, что организационную сферу науки нельзя считать менее важной, чем исследовательскую. К величайшему сожалению, эти два направления почти никогда не объединяются в деятельности одного человека. Другими словами, не объединяются такие два разных таланта, если они равнозначны большие по своим масштабам. В советской науке я знаю лишь три примера — это Патон, Келдыш и Королев. Однако такие исключения только подтверждают правило.

Организационные возможности и способности Бориса Евгеньевича, по моему мнению, являются определяющими, когда мы хотим четко и объективно оценить действительные достижения и Института электросварки, и всей НАН Украины. Еще вице-президент Академии наук Евгений Оскарович Патон отмечал: «Откровенно говоря, следует признать, что некоторые исследовательские учреждения Академии проработали свой век вхолостую: люди чем-то занимались, что-то писали, издавали, поддерживали видимость кипучей научной жизни, а за всем этим скрывались пустота, никудышность и надуманность занятий». Это хорошо осознавал Борис Евгеньевич.

Энергия, требовательность, умение оперативно и четко контролировать выполнение порученного дела, глубокое чувство ответственности — это важнейшие черты руководителя-организатора, присущие Борису Евгеньевичу Патону. Именно они обеспечили огромные достижения нашей Академии и ее высокий современный авторитет. Понятное дело, в Академии и в настоящее время есть учреждения, которые работают, по определению Е.О. Патона, «вхолостую». Я убежден, что только наследование нынешними руководителями Президиума НАН Украины и ее институтов методов и способов организации научной деятельности

самых ярких за всю историю Академии организаторов науки Евгения Оскаровича и Бориса Евгеньевича Патонов позволит современному поколению организаторов науки преодолеть неудачи и ошибки, которые, конечно, были и есть в нашей Академии, и осуществить дерзновенные мечты и надежды для дальнейшего успешного развития Академии. Вот почему необходимо выучить и проанализировать всю творческую «кухню» организационной деятельности Б.Е. Патона — от зарождения научной идеи до ее полной реализации. Речь идет о 10–15 ежедневных совещаниях в Институте и Президиуме Академии, их протоколах, контроле за исполнением, а также о «морских волнах» — лаконичных записках сотрудникам Института и Президиума, которые он сотнями привозил из Крыма после отдыха, чтобы сформулировать задание перед коллективами и отдельными исполнителями на весь год.

Вот уже полвека в Академии наук все ее сотрудники знают, что ни один вопрос или серьезная проблема не решаются без деятельного участия ее президента. Обстоятельно изучая деятельность научных учреждений, Борис Евгеньевич, как никто другой умеет отделить рациональное зерно от плевел, главное от второстепенного и предложить свежую идею, дать справедливый совет. Он поддерживает все новые направления естественных наук, хотя большинство из них, конечно, далеки от его собственных научных интересов. В этом ему помогает быстрый ум, феноменальная память и, несомненно, естественные черты гениального мыслителя. А если к этому добавить патоновскую колоссальную энергию и чрезвычайную работоспособность, ежедневную работу с 9-ти утра до 9-ти вечера, то мы увидим великого Человека! Велик он тем, что сумел не только сберечь научное наследие Украины, но и приумножить, обогатить и стать его надежным хранителем.

(Перевод с украинского)

В.В. Скороход, акад. НАН України

Борис Евгеньевич Патон и ИПМ

К моменту избрания Бориса Евгеньевича Патона в феврале 1962 года Президентом Академии наук УССР, Институт металлокерамики и специальных сплавов (ИМСС), основанный Иваном Никитичем Францевичем, уже имел высокий научный авторитет не только в академических кругах, но и среди тогдашних творцов научно-технического прогресса. Этому способствовало два обстоятельства. Во-первых, институт занял ведущее положение в решении проблемы создания в СССР промышленного производства железного порошка и изделий, изготавливаемых методами порошковой металлургии. Разработанная институтом технология комбинированного восстановления железа из окалина углеродом и природным газом стала базовой для крупнейшего в Европе Броварского завода порошковой металлургии (БЗПМ), который был к этому времени построен и готовился к пуску. Во-вторых, ИМСС успешно сотрудничал с конструкторским бюро, возглавляемым генеральным конструктором Михаилом Кузьмичом Янгелем, в области создания новых материалов для ракетной техники. Численность сотрудников в институте заметно увеличивалась, но институт по-прежнему ютился в непригодных помещениях в Лавре и в старинных зданиях на Печерске. Площадка для новых корпусов ИМСС была выделена в Святошино, но строительство шло вяло. С приходом Бориса Евгеньевича освоение территории Академгородка радикально оживилось, и в 1964–1965 годах институт, к тому времени преобразованный в Институт проблем материаловедения (ИПМ), переехал в Святошино. Это дало новый импульс как кадровому росту ИПМ, так и оснащению лабораторий новым оборудованием.

Неизменная поддержка Президента Академии сыграла важную роль в дальнейшем росте авторитета ИПМ, укреплении его исследовательской и технологической базы. Вскоре последовало и всесоюзное признание заслуг ИПМ — в 1967 году он был награжден Орденом трудового красного знамени, а в 1969 году И.Н. Францевичу в числе 6 выдающихся украинских ученых было присво-

Вчені
про Б.Є. Патона

ено звание Героя Социалистического Труда. В 1973 году с благословения Б.Е. Патона и по желанию И.Н. Францевича руководство институтом перешло к Виктору Ивановичу Трефилову. В.И. Трефилов был ученым младшего поколения по отношению к «столпам» института, каждый из которых к тому же руководил отдельным, практически автономным сектором. Для успешного развития ИПМ в новых условиях, к чему стремился Виктор Иванович, очень важно было обеспечить единство руководства институтом, и здесь решающую роль сыграло избрание В.И. Трефилова вице-президентом Академии весной 1974 года, несомненно по выбору Б.Е. Патона. Нужно признать, что в течение всего периода своего директорства, вплоть до безвременной кончины в 2001 году, Виктор Иванович неизменно ощущал активную поддержку Президента Академии во всех наиболее важных начинаниях. 70-е и 80-е годы были отмечены самым бурным развитием Украинской Академии наук за все время ее существования. Б.Е. Патон, благодаря большому вкладу институтов Академии в решение важных задач, стоящих перед военно-промышленным комплексом СССР, сумел привлечь большие средства и материальные ресурсы для строительства и оснащения современным оборудованием не одного десятка академических научных учреждений и организаций опытно-промышленной базы, а также для создания беспрецедентного по масштабам жилого фонда сотрудников Академии. В полной мере это относилось и к ИПМ, деятельность которого Президент АН УССР всегда высоко оценивал. Целый ряд Постановлений центральных союзных органов укрепил роль ИПМ как головного в стране по нескольким важнейшим направлениям научно-технического прогресса — порошковой металлургии, конструкционной керамике, композиционным материалам, электрообогревающим костюмам и устройствам для людей и техники, а также как активного участника выполнения ряда других важнейших программ. Особую роль сыграло создание в 1985 году системы межотраслевых научно-технических комплексов (МНТК), в Украине в их числе были созданы МНТК «ИЭС им. Е.О. Патона» и МНТК «Порошковая металлургия» во главе с ИПМ. В это же время была утверждена Комплексная Програм-

ма научно-технического прогресса стран — членов СЭВ. Впервые в этот период Украинская Академия получила серьезную финансовую и материальную поддержку, в значительной степени благодаря огромному авторитету ее руководителя — Б.Е. Патона. Следом за ИЭС, по образу и подобию которого и были созданы МНТК, ИПМ вместе с МНТК «Порошковая металлургия» был признан своего рода эталоном эффективности реализации научно-технических разработок в промышленности. Подтверждением этого стал визит в ИПМ М.С. Горбачева в 1988 году. Для В.И. Трефилова эти годы были отмечены избранием в Академии АН СССР и присуждением Государственной Премии СССР. К сожалению, крушение политической системы в СССР и последующий его распад прервали наметившийся несомненный прогресс в построении в нашей стране передовой высокотехнологичной экономики. 90-е годы были достаточно сложными для выживания украинской науки в целом и НАН Украины в частности.

В новых экономических условиях деятельность крупных хозрасчетных организаций академической опытно-промышленной базы оказалась нерентабельной и фактически невозможной. Б.Е. Патон нашел новые, более гибкие формы производственной реализации научно-технических решений. Ими стали предприятия с государственной или смешанной формой собственности, в частности инженерно-технологические центры и совместные предприятия. Такие предприятия создавались и при ИПМ. Борис Евгеньевич активно поддерживал инициативы В.И. Трефилова в поисках надежных, в том числе зарубежных партнеров для совместной коммерциализации разработок ИПМ. К несчастью, тяжелая болезнь и внезапная кончина Виктора Ивановича в 2001 году прервали эту важную для института деятельность.

Первое десятилетие нынешнего столетия оказалось периодом некоторого оживления украинской экономики, в определенной степени это отразилось на бюджетном финансировании НАН. Естественно возникали различные проблемы, и мне, как директору Института неоднократно приходилось обращаться к Президенту Академии за помощью в их решении. Как правило, такие обращения находили понимание и поддержку.

Для Академии в целом и для ИПМ в особенности очень важными были и остаются две инициативы Б.Е. Патона — введение программно-целевого финансирования наиболее актуальных направлений исследований и создание специального фонда для закупки институтами уникального современного оборудования — основы центров коллективного пользования. ИПМ был в числе инициаторов и остается активным реализатором программ «Наноматериалы, наносистемы и нанотехнологии» и «Водород в нетрадиционной энергетике и технологии».

Во все периоды своей почти 60-летней истории Институт проблем материаловедения имени И.Н. Францевича НАН Украины ощущал высокую оценку своей деятельности, постоянное внимание, неизменную поддержку и активную помощь в решении сложнейших проблем со стороны Президента Национальной Академии наук Украины Бориса Евгеньевича Патона.

А.А. Созинов, акад. НАН Украины

Б.Е. Патон — гениальная личность

Выразить мои впечатления о Б.Е. Патоне довольно сложно. Слишком неординарная это личность. В новейшей истории науки практически невозможно назвать фигуру, которая бы обладала таким широким спектром талантов — выдающийся ученый, организатор науки, по своим способностям равный таким научным деятелям как И.В. Курчатов, С.П. Королев, М.А. Лаврентьев, и вместе с тем генератор новых идей развития целого ряда научных направлений, включая не только технические, но и в медицине, биологии, гуманитарных науках, мудрый, чуткий человек, обладающий уникальной памятью — и да простят меня читатели, но я убежден, что для характеристики Б.Е. Патона лучше всего подходит определение — гениальная личность.

Я знаком с Борисом Евгеньевичем более 30 лет. Еще работая в Одессе, о нем с пиететом говорил мой лучший друг академик Алексей Богатский. В 1978 году я выступал на Президиуме академии с докладом по биохимической

генетике растений и о создании в Одессе крупнейшего научного центра на базе современного научно-технического оснащения, включая уникальный фитотрон. Меня поразила вся атмосфера Президиума, особенно внимательное, доброжелательное отношение Б.Е. Патона. Его вопросы свидетельствовали о глубоком понимании проблемы, замечания были действительно ценными. В какой-то мере я встретился с подобным отношением на Президиуме АН СССР, на заседании, которое вел академик А.П. Александров и слушали мой научный доклад, как директора Института общей генетики, которому по моей инициативе было присвоено имя Н.И. Вавилова.

Не могу не упомянуть об одном эпизоде, который меня глубоко поразил. В 1978 г. меня выдвинули кандидатом для избрания академиком АН УССР. Перед самыми выборами меня пригласил Б.Е. Патон и дал прочесть анонимное послание, в котором я характеризовался как сионист, связанный с израильской разведкой и виновный в прочих грехах. Прочел я это послание и понял, что времени для проверки «фактов» нет. Вернулся в кабинет и сказал, что, наверное, мне следует снять свою кандидатуру. Б.Е. Патон мудро улыбнулся и сказал: «Эту бумагу я дал Вам только для того, чтобы Вы знали, какие сволочи есть в Вашем коллективе».

Еще один эпизод. Отмечаю яркие способности Бориса Евгеньевича, как мужественного человека, организатора работ научных коллективов при решении проблем, связанных с Чернобыльской трагедией. 30 апреля 1986 года меня пригласил А.П. Александров в институт. Это была встреча с человеком, которого я близко знал, и был поражен всем трагизмом восприятия им этой страшной аварии. Он не мог понять, что случилось, не стеснялся в выражениях и велел мне немедленно организовать экспедицию из сотрудников института, имеющих опыт работы в Челябинске.

В Чернобыле с моим участием срочно были организованы две лаборатории института и началась вахтовым методом интенсивная работа. Вернувшись в Киев, я зашел в Президиум академии, встретился с его сотрудниками, академиками биологических отделений и почувствовал, как Борису Евгеньевичу удалось мобилизовать весь научный потенциал академии для немедленного решения возника-

ющих сложных задач. Он работал со сверхчеловеческим напряжением. Все его указания выполнялись быстро и четко. Это все напоминало штаб фронта на войне, во главе которого стояла величайшая личность. Значительная нагрузка легла также на руководителя штаба академии академика В.И. Трефилова. По сути, академия являлась главным мозговым центром Украины по решению проблем ликвидации, либо, в крайних случаях, смягчения влияния последствий чернобыльской трагедии.

Я встречался с Б.Е. Патонем во время приездов из Москвы в Киев, а также в Москве. В конце 1987 г. был избран председателем Южного отделения ВАСХНИЛ и вскоре членом Президиума АН УССР. В 1990 г. по моей инициативе решением Правительства была создана Украинская академия аграрных наук, первая республиканская отраслевая государственная академия на территории бывшего СССР. На Учредительном съезде УААН были избраны члены академии, которые избрали меня тайным голосованием первым президентом. С этого периода мои встречи с Б.Е. Патонем стали практически регулярными — на заседаниях Президиума, Комитета по Государственным премиям, Совета президентов, при решении оргвопросов в ВЗБ и других ситуациях. И каждая такая встреча все больше и больше убеждала меня в неординарности его личности, позитивном влиянии на окружающих. Иногда казалось, что он бывал слишком резок и категоричен в оценке людей и событий, но впоследствии убеждался, что он почти всегда был прав.

В 2008 году при активном участии Б.Е. Патона решался вопрос о создании на базе Института пищевой химии НАН Украины нового института, директором которого был назначен академик Я.Б. Блюм. И я решил со своей лабораторией перейти в этот институт. Б.Е. Патон на специальной встрече внимательно выслушал мои аргументы и согласился с этим решением. Нам хотелось, чтобы институт назывался Институтом геномики, но Б.Е. Патон твердо сказал, что более правильным будет название «Институт пищевой биотехнологии и геномики», и время показало, что это было верное решение.

Хотелось бы остановиться еще на многих встречах с Борисом Евгеньевичем, в частности, в Институте ортопедии, где я лежал с переломом ноги и видел, как Борис

Евгеньевич после тяжелой операции постоянно управлял академией и принимал участие в решении всех основных проблем ее жизни.

Важно упомянуть о его высоком авторитете в мировом научном сообществе и у государственных деятелей. На моем жизненном пути я имел возможность достаточно близко общаться с академиками А.П. Александровым, биологами В.А. Энгельгардом, А.А. Баевым, Д.К. Беляевым, Ю.А. Овчинниковым, В.К. Шумным, Н.П. Дубининым, физиком, лауреатом Нобелевской премии А.М. Прохоровым, государственными деятелями М.С. Горбачевым, В.В. Щербицким, Н.К. Байбаковым и другими. Все они высоко ценили Б.Е. Патона как выдающегося ученого и организатора науки, мудрого, обаятельного человека.

Облегчило мне понимание всей глубины личности Бориса Евгеньевича знакомство с замечательной книгой, изданной под редакцией его близкого соратника академика И.К. Походни, беседы о нем с академиками И.К. Походней, мудрым Ю.И. Кундиевым, Б.Н. Малиновским, К.М. Сытником, П.П. Толочко и другими.

Феномен личности Бориса Евгеньевича сформировался в результате уникального, счастливого сочетания генетики и воспитания. Отец — выдающийся ученый и инженер. Мать, Наталья Викторовна Буддэ, — мудрая и высокообразованная женщина. Своему сыну они передали лучшие человеческие качества — мудрость, силу, умеренность и справедливость. Затем на Бориса Евгеньевича повлияла и сама жизнь, принеся ему самые разные испытания. За полвека у руля Академии Б.Е. Патон сделал все возможное и невозможное для развития и сохранения науки и академии.

Особенно трудная ситуация для науки сложилась в наше смутное время — частая смена государственной политики, передел собственности. К власти порой приходили ничтожные личности, и Борису Евгеньевичу приходилось принимать неординарные решения, трудно понимаемые многими, но потом оказывалось, что это были единственно верные возможные варианты.

Академия сегодня — это не только собрание хранителей мудрости и институтов, но одна из главных платформ, которая может стать основой для формирования в Украине экономики знания. Ее роль особенно возросла в период

тектонических перемен в природе и обществе и остается надеяться только на то, что всеобщий закон самоорганизации материи начнет работать в мире и Украине. И на этом этапе у нас нет другой личности кроме Б.Е. Патона, которая может служить надеждой и опорой сохранения и развития нашего научного потенциала. Попытки некоторых руководителей возложить ту роль, которую играет Академия, на вузы не имеют основания. Уже не один год многие из них постепенно превращаются в кузницу множества докторов и кандидатов с низким уровнем знаний.

Есть все основания утверждать, что роль Б.Е. Патона ныне крайне необходима, и очень важно, чтобы у него была возможность стоять у руля Академии еще многие годы.

В.И. Старостенко, акад. НАН Украины

Борис Евгеньевич Патон — национальное достояние Украины

*Наука формирует мир в большей
степени, чем любая другая область.
Политикам необходимо это понять
и поддерживать науку щедро
и разумно.*

В.А. Гинзбург

27 ноября 2011 г. Б.Е. Патону исполнилось 93 года. В общем случае, когда слышишь, что кому-то почти 90, уже 90, а то и больше 90, то обычно представляешь себе очень пожилого, даже дряхлого человека, который давно не работает, болеет, с трудом поддерживает как саму жизнь, так и интерес к ней. Но есть много известных великих противоположных исключений среди ученых, писателей, политиков. Это, например, К. Аденауэр (1876–1967), А.П. Александров (1903–1994), Н.М. Амосов (1913–2002), В.А. Гинзбург (1916–2009), П.А. Капица (1894–1984), С. Моэм (1874–1965), У. Черчилль (1874–1965) и др. Так К. Аденауэр был федеральным канцлером ФРГ до 87 лет. До 83 лет Президентом АН СССР был А.П. Александров (с 1975 по 1986). Н.М. Амосов сохранил высо-

кий творческий потенциал до конца жизни. То же самое необходимо сказать о лауреатах Нобелевской премии В.А. Гинзбурге и П.А. Капице. Всю свою долгую жизнь очень активно творчески работал С. Моэм. У. Черчилль, даты жизни которого совпадают с датами жизни С. Моэма, с 76 лет по 81 год — во второй раз премьер-министр Великобритании. Причем, как хорошо известно, и после ухода с этого поста он оказывал большое влияние на мировую политику, а его произведения заслужили широкое мировое признание и Нобелевскую премию по литературе 1953 г.

Но даже на фоне этих великих примеров Борис Евгеньевич Патон — это явление, причем абсолютно уникальное.

Я не принадлежу к числу тех, кто знает Бориса Евгеньевича близко. Но я давно имел и продолжаю иметь возможность общаться с ним и видеть его в рабочей обстановке. Это — общие собрания НАН Украины, заседания Президиума, различные совещания, визиты к нему по различным рабочим вопросам и пр. Поэтому мнение мое о Борисе Евгеньевиче давно и устойчиво сформировалось: это выдающийся, великий человек.

Думаю, что впервые фамилию «Патон» я услышал в 10-м классе. Это было в 1953 г., когда в Киеве через Днепр открыли первый в мире цельносварной мост, названный в честь Е.О. Патона. Затем в 1956 или 1957 г., когда я был студентом 4-го или, соответственно, 5-го курса кафедры геофизики геологического факультета Киевского государственного университета, один из наших преподавателей — доцент Е.И. Антонюк — посоветовал нам прочесть очень полезную и интересную книгу Б.Е. Патона 1956 г. Эту книгу я приобрел и прочитал осенью 1957 года. Несмотря на мои молодые годы, чтение книги произвело на меня огромное впечатление: я увидел человека государственного масштаба, колоссальной работоспособности, высочайшего профессионализма, сильной воли, для которого преданность делу, служение своему народу, патриотизм — главное и основное в жизни. Произвели также большое впечатление дворянское происхождение Евгения Оскаровича и его европейское плюс российское образование.

Теперь, по прошествии многих лет, я вижу, что все эти исключительные человеческие и деловые качества уче-

ного и государственного деятеля на генетическом уровне унаследовал Б.Е. Патон.

27 февраля 1962 г. Б.Е. Патон был избран Президентом АН УССР. В те годы руководство СССР, понимая значение науки для развития и укрепления государства, оказывали науке постоянное внимание и помощь. Это, несомненно, были звездные годы академии. Об этом, например, легко судить по скорости развития и становления недавно созданного (23 декабря 1960 г.) Института геофизики (ИГФ). Внимание и уважение к науке проявлялось по чисто внешним признакам: Общие собрания АН УССР (на которых я присутствовал с 1976 г.) по существу были праздниками науки. Они проходили в большом конференц-зале Киевского горсовета на Крещатике, на них всегда присутствовал 1-й секретарь ЦК КП Украины В.В. Щербицкий и другие руководители УССР. Было понятно, что не все финансовые, хозяйственные и организационные вопросы решить легко. Но ощущалось стремление это сделать.

В последние 20 лет ситуация в этом плане резко изменилась к худшему. Работать Академии стало несравненно труднее. Это снова так видно даже по внешним признакам: если первые Президенты Украины Л.М. Кравчук и Л.Д. Кучма систематически принимали участие в работе общего собрания НАН Украины, то два последних года такие заседания проходили без первых лиц страны.

Большую тревогу в 2011 г. вызвала большая задержка с подписанием Президентом Украины Указа о присуждении государственных премий в области науки и техники. Многие толковали эту задержку как работу против Б.Е. Патона, поскольку он Председатель Комитета по Госпремиям. Нельзя было спокойно относиться к намерению разрушить или вообще уничтожить ВАК, многодесятилетняя практика принципов организации и работы которой безусловно себя оправдала.

Академии принадлежат многие здания в центре Киева. Много зданий, земель и собственности Академии разбросано по Украине. И в последнее время хорошо чувствуется желание «сильных наших дней» отобрать все это у нас. Об этом свидетельствуют непрерывные и очень тенденциозные проверки институтов НАН многочисленными комиссиями КРУ разных уровней и тому подобное.

Сила воли, мудрость, богатейших жизненный опыт, колоссальный международный авторитет помогают Борису Евгеньевичу стойко, мужественно выдерживать весь этот непрерывный натиск негатива последних лет, и именно благодаря Б.Е. Патону Академия сохранена и продолжает работать. В НАН это все хорошо понимают и очень благодарны Борису Евгеньевичу за это, ибо Академия для подавляющего числа ее сотрудников — это основная опора их жизни. Именно Академия обеспечивает для нас необходимую возможность наиболее эффективно работать в избранной научной области и нередко получать результаты мирового уровня. Это касается и Института геофизики НАН Украины.

Изложенная точка зрения не нова, уже подчеркивалось, что «После распада Советского Союза и образования независимой Украины в условиях длительного экономического и финансового кризиса, который не минул Академию наук, ее президент сумел сохранить академию и ее основные научные школы». Сложное положение с наукой после распада СССР и в России.

В заключение несколько самых последних личных впечатлений о Б.Е. Патоне.

5 октября 2011 г. в Севастополе в Морском гидрофизическом институте (МГИ) был семинар «Мониторинг окружающей среды и безопасность Украины», на котором присутствовал Б.Е. Патон. Во время семинара он, как всегда, четко и ясно, бодрым голосом выступил с оценкой уровня и необходимости исследований, которым посвящен семинар. После завершения его работы директор МГИ академик НАН Украины В.А. Иванов сделал небольшой прием для ряда участников семинара. Среди них были представители как Украины, так и ближнего зарубежья. Но самым интересным и активным участником приема был Борис Евгеньевич. В частности, он очень интересно рассказывал о своей недавней поездке в составе правительственной делегации в Туркмению, об особенностях жизни народа этой азиатской страны.

После приема мы посетили недавно созданный музей МГИ. Здесь Борис Евгеньевич в очередной раз поразил меня своей феноменальной памятью: просматривая старые фотографии, он сразу же называл всех по имени и отчеству, упоминал разные даты и события, которые были связаны с этими снимками. Феноменально!

За несколько дней до 93-летия Бориса Евгеньевича, а именно 23 ноября 2011 г., на заседании Президиума я сделал важный для ИГФ доклад «Результаты сейсмических (проект «DOBRE») и сейсмологических исследований в НАН Украины». Выступления с докладом на заседании Президиума — это всегда ответственно, сопровождается нервным напряжением. Начало доклада было назначено на 16.30, но поскольку я давно не был на заседаниях Президиума, то, чтобы хорошо «войти в среду», пришел в зал к 14 часам, т.е. к традиционному времени начала такой работы. Второй вопрос повестки дня был очень важным и касался многих, если не всех, — о научном обеспечении отечественного производства импортнозамещающих лекарственных средств. Поэтому присутствие членов Президиума было почти 100%. После 14.00 проходит 15, 20, 25 минут, но Борис Евгеньевич отсутствует. Чувствуется, что в зале нарастает напряжение и нетерпение. Наконец, в зал заходит, как всегда бодрый и собранный, Борис Евгеньевич. Он понимает, что многие из присутствующих спешат и хотят закончить работу как можно раньше. Борис Евгеньевич своим четким и ясным голосом сообщает, что, к сожалению, из-за пробок на дорогах задержался на 40 минут. Поэтому (тут явно у многих присутствующих появилась надежда, что будет сокращено время для запланированных выступлений) несмотря на задержку с началом работы, все равно все успеют к телевизорам к началу трансляции футбольной встречи (указывает какой именно), которая начнется в 21.30. Эта шутка, свидетельствующая о широком интересе Бориса Евгеньевича ко всему, сразу погасила в зале всякое напряжение.

По второму вопросу, после доклада чл.-корр. НАН Украины В.П. Черных, была оживленная дискуссия, в которой приняли участие академики С.В. Комиссаренко, В.В. Гончарук, С.А. Андронати, В.П. Семиноженко и др. Высказывались разные, даже противоположные, мнения, которые как-то, с точки зрения государственных интересов и непосредственных потребителей лекарств, надо было подытожить. Это как всегда блестяще сделал Борис Евгеньевич. Я был (не будучи специалистом) согласен с ним и в очередной раз восхитился его умением быстро реагировать на сложившуюся ситуацию.

Кроме того я еще раз увидел, что НАН — это интеллектуальная элита Украины. Все хорошо, умно, мотивированно, интересно говорили.

Зная, что у Бориса Евгеньевича память как у компьютера (в частности на цифры), при подготовке своего доклада я многое заготовил заранее. Все это мне пригодилось.

Заседание Президиума закончилось около 19 часов. Было видно, что многие устали, но Борис Евгеньевич, как всегда, был самым свежим и все контролирующим. Известно, что обычно Борис Евгеньевич работает в Президиуме примерно до половины девятого, девяти вечера.

Есть у меня (возможно, как не у специалиста) один важный вопрос. Борис Евгеньевич автор метода электросварки живых биологических тканей при различных хирургических операциях. Метод широко и успешно применяется и распространяется. Вопрос у меня такой: почему эта идея и ее успешная практическая реализация не отмечена Нобелевской премией? Я на эту тему несколько раз говорил с некоторыми членами Академии. По-моему такое признание было бы очень справедливым.

От имени ИГФ, себя лично сердечно поздравляю Бориса Евгеньевича с этим исключительно выдающимся, фантастическим достижением: 50-летием на посту Президента НАН Украины.

За это время сменилось много генеральных секретарей компартии СССР, президентов Украины, стало другим социально-политическое устройство Украины, переменялся мир. Но Борис Евгеньевич, проявляя мудрость, волю, стойкость, пластичность, преданность делу и своему народу, по-прежнему Президент НАН. Именно поэтому, еще раз подчеркну, Академия живет, мы работаем, и сохраняются великие многовековые академические традиции.

Огромное Вам спасибо, Борис Евгеньевич, за все это, низкий поклон и самые добрые пожелания здоровья и дальнейших успехов.

И последнее: в названии этой юбилейной заметки в иной ситуации (ясно, что имеется в виду) вместо «Украины» можно было бы поставить название любой другой, самой развитой страны мира (СССР и т.д.). И это было бы абсолютно правильно. Такой человек как Борис Евгеньевич Патон — великое, редкое явление в истории. Украине очень повезло.

* * *

То, что личность Бориса Евгеньевича Патона — уникальное явление в истории науки и общества, уже давно признано. Но по-прежнему живой интерес вызывают истоки этого явления и его различные конкретные проявления.

Так сложилось, что мне посчастливилось быть недалеко и даже рядом с Борисом Евгеньевичем. Я вижу его в работе и жизни уже на протяжении 45 лет, причем с разных позиций — сотрудника аппарата Президиума НАН Украины, главного ученого секретаря и академика-секретаря Отделения физико-технических проблем энергетики НАН Украины и одновременно все эти годы — с позиций научного сотрудника, руководителя отдела академического института. Трудно однозначно определить, что в этом видении было самым поучительным, интересным и важным. Наверное все же надо прежде всего сказать о впечатлениях от взаимодействия «Патон — энергетика».

Говоря об этом сочетании, следует вспомнить, что Борис Евгеньевич по образованию электротехник и до сих пор наука электротехника в явном виде присутствует в его Институте электросварки. Кроме того, сварка как наука и технология также вышла из электротехники и только со временем перешла больше в область материаловедения. И, что наиболее важно, энергетика как отрасль экономики особенно восприимчива к создаваемым им и под его руководством технологиям сварки и родственным ей технологиям. Видимо прежде всего эти обстоятельства и определили большое внимание и кажется даже больше — его уважение и любовь к энергетике. Результаты этого отношения впечатляющие — технологии и техника Патона, которые вообще-то применяются везде, наверно нигде не нашли такого широкого применения, как в энергетике. Они постоянно используются при создании всего основного оборудования — от самых маломощных до сверхмощных котлов, турбин, генераторов, трансформаторов, в том числе оборудования атомных станций. Самые мощные энергетические установки вообще стали возможны только благодаря технологиям Патона, в частности технологии электрошлакового переплава. Точно так же нельзя

представить без его оригинальных технологий создание глобальных межконтинентальных газо-, нефтепроводов, магистральных и межгосударственных линий электропередачи, многого другого разнообразного энергетического оборудования и установок. И здесь уместно сказать, что когда недавно в России была учреждена авторитетная международная премия «Глобальная энергия», то ни у меня, ни у других энергетиков, с кем пришлось советоваться по этому поводу, не было сомнения, что эта премия учреждена для таких, как наш Борис Евгеньевич. Сегодня среди награжденных этой престижной премией, без сомнения, Б.Е. Патон — один из самых достойных, потому что воистину глобальные преобразования он внес в энергетику.

Однако есть и другая сторона взаимоотношений Патон — энергетика, которая больше определяется не теми обстоятельствами, которые упомянуты выше. Она определяется тем, что Б.Е. Патон по своей человеческой сути — государственный человек и патриот и это ярко в нем выражено. Поэтому энергетика, будучи определяющей, базовой отраслью экономики, не могла не быть постоянно в поле его зрения. Эта сторона, которая также мне всегда была хорошо видна, может быть еще более разносторонняя и богата результатами. Это легко проследить по развитию энергетической науки в Академии за годы, когда Б.Е. Патон был ее президентом.

В 1962 г., когда Б.Е. Патон стал президентом, в академии было только два энергетических института: теплоэнергетики и электроэнергетики. В это время уже стало очевидным, что базовой отраслью экономики является энергетика. Вскоре по инициативе Б.Е. Патона было создано Отделение физико-технических проблем энергетики, которые расширилось к моменту появления независимого государства Украины до пяти институтов.

Появление самостоятельного государства Украины принципиально изменило место и роль энергетической науки. До этого она создавалась в Украине как составная часть союзной науки и ее задачи определялись интересами большой союзной страны, а не Украины. Поэтому новая страна оказалась без той науки, которая нужна независимому государству. Все это отчетливо понимал Б.Е. Патон. Я хорошо помню, как он сказал вскоре после

провозглашения независимости, что нам теперь обязательно нужен институт, который должен заниматься общими, стратегическими проблемами энергетики страны. Вскоре был создан Институт общей энергетики, который успешно решает проблемы стратегического и долгосрочного планирования развития энергетики, установления рыночных отношений и другими системными проблемами энергетики. Именно этот институт сыграл решающую роль в разработке первой Энергетической стратегии Украины, первой Государственной программы энергосбережения в нашей стране. Вскоре по инициативе Б.Е. Патона были созданы также Институт угольных энерготехнологий, важность которого определяется тем, что основным отечественным энергоносителем является уголь, Институт возобновляемой энергетики, важность и перспективность научной направленности которого сегодня не вызывает сомнения. Это один из первых институтов такого профиля в мире. В целом число институтов в Отделении энергетики выросло за время его президентства с двух до десяти и сегодня эти институты, хотя и небольшие, способны обеспечить в той или иной мере научное сопровождение решения всех основных проблем энергетики Украины. Все они были созданы по инициативе либо при конструктивной поддержке Б.Е. Патона.

Особо следует отметить создание в Национальной академии Украины Отделения ядерной энергетики и физики. Это исключительно важное предложение было сделано и реализовано лично Б.Е. Патонем. Этим шагом было обеспечено научное сопровождение наиболее мощной — ядерной отрасли энергетики Украины. Примерно в это же время в Отделении физико-технических проблем энергетики был создан институт, название которого говорит само за себя — Институт проблем безопасности АЭС.

Нельзя также не сказать о том, что Борис Евгеньевич постоянно ставил перед учеными-энергетиками крупные энергетические проблемы государственного уровня, лично занимался ими и добивался их решения. Здесь он тоже выступал как государственный деятель и патриот страны. Для примера назову проблему перевода транспорта с жидкого топлива на газ. Эта проблема под руководством Б.Е. Патона решалась настолько успешно,

что Институт газа нашей Академии был назначен главным в Советском Союзе по этой проблеме. Сегодня сотни тысяч, а может и миллионы автомобилей и тракторов работают на газе благодаря усилиям этого института и, конечно, Б.Е. Патона. Такого рода проблем было поставлено и решено немало. В этот длинный перечень входят проблемы энергетической стратегии Украины, проблемы энергосбережения, шахтного метана, водородной энергетики, возобновляемой и альтернативной энергетики, высокоэффективной добычи и сжигания угля, транспортировки энергоносителей и многие другие. Многим памяты совещания у Президента, четкие протоколы с задачами по их итогам, которые затем контролировались и выполнялись. Именно на таких совещаниях чаще всего зарождались и обсуждались все эти проблемы государственного значения.

Теперь несколько слов о моих впечатлениях как чиновника.

В аппарат Президиума на должность научного сотрудника-консультанта меня направил директор института после защиты кандидатской диссертации. Отказаться было неприлично, хотя задатков чиновника или, как теперь говорят, менеджера я у себя не видел. Намеревался, как и предлагал директор, отработать 2–3 года и снова сосредоточиться только на научной работе. Но сложилось по-другому, и это произошло сначала под опосредованным, а затем и непосредственным влиянием Б.Е. Патона.

Первое, что меня приятно поразило в Президиуме, так это требование, которое установил новый президент Б.Е. Патон. Как мне объяснили, вопрос был поставлен так: не может чиновник научно-организационного отдела (где я работал) полноценно исполнять свои обязанности, если он лично не проводит научную работу в своем родном институте. Без этого он теряет понимание сути дела, становится формалистом и неполноценным работником. Для научной работы сотруднику Президиума специально выделялся один, так называемый, творческий день в неделю. Это конечно мало, но было два выходных дня, отпускное время, вечер, утро, ночь, если очень нужно.

Второе, что меня также приятно поразило, — единство аппарата Президиума и его руководства вплоть до Б.Е. Па-

тона. Президент работал творчески, самоотверженно, и с ним так же работал аппарат.

И третье, что было важно и что окончательно устанавливалось уже при мне, — в аппарате Президиума постепенно исчезло ранее бытовавшее недоверие, несправедливые обвинения, анонимки, ссоры. Эта смена отношений происходила с момента прихода нового президента, однако этот процесс не мог быть быстрым по ряду объективных причин. Но в конечном итоге в Президиуме и его аппарате установились, я бы сказал, высокие отношения и в этих условиях работать было, конечно, комфортно.

Эти и некоторые другие обстоятельства, определяемые личностью Б.Е. Патона, сделали напряженную работу в Президиуме Академии творческой, интересной, и, что не часто бывает в аппарате, приятной. Для меня это стало основной причиной того, что пришлось задержаться в Президиуме уже на столько лет.

Но эти первые впечатления о Борисе Евгеньевиче, были, в основном, опосредованные. Непосредственные впечатления появились на должности руководителя научно-организационного отдела, когда встречи с президентом стали регулярными. Кстати, одним из первых вопросов при назначении был вопрос о моей научной работе в институте и о перспективах защиты докторской диссертации, хотя я не сомневаюсь, что он уже знал об этой перспективе, и это было одним из важных условий назначения на эту ответственную и творческую должность. Непосредственные впечатления о Б.Е. Патоне, полученные с этих пор, заслуживают отдельного изложения. Здесь же позволю себе только некоторые отрывочные впечатления.

Прежде всего поражает мощный интеллект этого человека. Поражает его необыкновенная память. Он помнит имена-отчества тысяч людей, с которыми встречался, помнит годы рождения многих, телефоны, другие детали. Четко помнит прошедшие события.

Поражает также острый аналитический ум. Разбирается в ситуации он быстро и глубоко, в том числе в казалось бы далеких от него вопросах. Известны, например, упоминавшиеся выше «патоновские» совещания в Президиуме и Институте электросварки по разнообразным вопросам научной и научно-технической деятельности Академии.

На такие совещания подбирается с его участием состав, а он знает практически всех крупных ученых Академии, рассматривается вопрос и принимается решение, зафиксированное протоколом со сроками и исполнителями, и появляется документ большой мобилизующей и организующей силы. Так было положено начало решению множества важных вопросов, в том числе государственного значения.

Надо сказать, что с Борисом Евгеньевичем просто приятно общаться и работать — такой он человек. Прямой, честный, остроумный и не просто умный, а мудрый, и это иногда чувствуется прямо физически — вот сейчас, вот здесь он такой. Он умеет уважать и ценить людей. Со всеми он ровный, корректный и всегда заинтересованный. Очень важно, что при работе рядом с ним есть постоянное чувство причастности к большим делам — вершинам науки, государственным делам, и это вдохновляет и мобилизует. Если, например, кто-то даже в не очень высокой должности, но в поездке вместе с Б.Е. Патоном, то он берет этого человека с собой на самые секретные заводы и производства, на самый высокий уровень встреч и совещаний и никто никогда этому не перечит — таков давно уже его авторитет в обществе и таково его отношение к своим помощникам и коллегам. Результат всего этого — все, кто вместе с ним работал или работает, очень дорожат этой совместной работой.

В обыкновенной жизни он простой, обыкновенный и, как говорится, ничто человеческое ему не чуждо.

О недостатках людей большой значимости много говорить не принято и это естественно — не недостатками определяются такие личности. Но интерес к этому все же существует. Могут ли находить недостатки у Бориса Евгеньевича? Безусловно, хотя бы потому, что оценки зависят не только от объекта оценки, но и от оценивающего субъекта.

Напрягаясь, я кое-что могу вспомнить такое, что можно отнести к недостаткам. Могу вспомнить, например, что иногда Борис Евгеньевич поддерживал грандиозные проекты, которые выглядели почти фантастическими, и бывало так, что они не давали результатов. Но слабость это или сила?..

Вспоминается и одно нарушение закона. Это было на совещании президентов академий наук союзных республик в Казани во времена «сухого закона». После напряженного рабочего дня президенты собрались на вечерний товарищеский ужин в загородной резиденции обкома партии за большим столом во главе с президентом Академии наук СССР академиком А.П. Александровым. Как известно, Анатолий Петрович любил и умел в таких случаях выпить рюмку, другую. Тем не менее на столе было «сухо». Минут десять все ели в каком то неприятном молчании. И вдруг раздался мощный голос Бориса Евгеньевича: «Слушайте, так и будем сидеть всухую?». Общество мгновенно ожило, зашумело, откуда-то появились напитки и вечер прошел чудесно. Но закон был нарушен! Что это — проступок или поступок?..

Такого рода ситуации можно вспомнить еще, но однозначно негативный поступок Б.Е. Патона я вспомнить не могу. Не могу я даже представить себе непорядочный поступок по отношению к какому-либо человеку, хотя, конечно, не все ему одинаково нравились.

В заключение скажу самое главное. В этом человеке удивительно гармонически сочетаются положительные качества ученого, организатора науки и человека. И становится очевидным, что уникальный факт полувекового лидерства в таком сообществе, как Академия наук, не есть случайное совпадение обстоятельств, а закономерное явление, причем такое, которое вряд ли может повториться.

В.Я. Тацій, акад. НАН України

Творець науки

Кожна епоха дарує світові своїх героїв, які своєю мужністю й відвагою, талантом і мудрістю, високою моральністю та інтелектом її уособлюють. Так, на зламі двох століть українська земля явила своєму народові й світу двох наукових велетнів — батька і сина — Євгена Оскаровича і Бориса Євгеновича Патонів, видатних учених і державних діячів XX—XXI століть, життя і творчість яких, як у дзеркалі, відображають основні події й досягнення минулого й теперішнього

століття. За своїми діловими й людськими якостями вони дужі схожі, наче близнюки.

27 листопада українські вчені, весь народ України, світова наукова спільнота святкують подвійне свято — дні народження Національної академії наук України та її восьмого президента — Бориса Євгеновича Патона, видатного вченого в галузі зварювання, металургії й технології металів, який здобув світову славу та визнання й є автором багатьох основоположних досліджень і високих технологій, створених на їх базі, блискучого організатора науки, відомого державного й громадського діяча.

Ім'я Бориса Євгеновича Патона як видатного вченого і організатора науки мені особисто було добре відомо ще зі студентських років, але безпосереднє знайомство і початок плідної співпраці я пов'язую фактично з народженням України як незалежної, демократичної і правової держави. Тільки з проголошенням незалежності України виникла необхідність усвідомити всю масштабність завдань, які постали перед правовою наукою в розбудові національної державності та правової системи України. Зі змінами в економічних і політичних відносинах, державному управлінні відповідно змінилися і зросли завдання правової науки.

Адже за радянських часів, коли Україна була у складі СРСР, проекти головних законів розроблялися в Москві, у відповідних інститутах і державних структурах, потім вони приймалися або як закони, або як основи відповідного законодавства і тому не потребували великої роботи та зусиль для відображення в республіканському законодавстві.

Розуміючи це, ми бачили необхідність об'єднання правової науки і створення державної інституції — Академії правових наук України, яка взяла б на себе не тільки об'єднання науковців-правників, а й координацію і організацію цієї роботи.

В той час вирішити це питання без підтримки президента Національної академії наук України було практично неможливо. Тому я з пропозиціями поїхав до Бориса Євгеновича. Я розумів, що питання було непростим і для нього самого, враховуючи те, що в структурі НАН України було відповідне відділення, яке теж займалося науковою розробкою схожих проблем. Відбулася досить тривала і конструктивна розмова. Після представлення мого проекту Борис

Євгенович підтримав ідею і надав конкретні поради щодо її реалізації. Мене вразила повнота і глибина його пропозицій зі створення як самої академії, так і усієї структури її підрозділів. Він чітко визначив напрям діяльності створюваної академії та основні її завдання. Незважаючи на велич його постаті, Борис Євгенович знайшов таку форму співбесіди, за якою я відчув його зацікавленість і щире бажання підтримати як саму ідею, так і мене особисто.

Ця зустріч не закінчилась обговоренням проблеми. Більш того, враховуючи, що я на той час не мав необхідного досвіду і не був підготовлений до практичного вирішення цих проблем на загальнодержавному рівні, Борис Євгенович як мудра людина дав мені численні і дуже цінні поради: як і на якому рівні ставити ці питання, з чого треба починати і в якій послідовності проходити систему узгоджень. Все це врешті решт і дало можливість створити сьогодні успішно діючу Національну академію правових наук України.

Безумовно, за роки моєї співпраці з Борисом Євгеновичем як академіка НАН України і члена її президії було немало складних ситуацій, які мені довелося долати, спираючись на його мудрі поради і підтримку. Зверну увагу тільки на один епізод, пов'язаний з прийняттям Президентом України Указу від 10.02.2009, яким було зроблено спробу адміністративним шляхом реорганізувати НАПрН України. Цим указом фактично руйнувалися демократичні принципи організації наукової діяльності й академічні свободи, всупереч статуту Академії порушувався порядок проведення виборів на академічні вакансії з заміною на призначення її академіків і членів-кореспондентів. Ситуація виникла надзвичайно серйозна і Борис Євгенович став тією людиною, яка об'єднала зусилля президентів усіх національних академій наук для підготовки звернення до Президента України про відміну указу. Зрештою Президент відмінив цей указ в повному обсязі. Але скільки Борисом Євгеновичем було проявлено мудрості і наполегливості, щоб боротися не за свої особисті інтереси, а за долю академії, яка нещодавно була створена і проходила непростий шлях свого становлення?

На сьогоднішній день НАПрН України є вищою галузевою самоврядною науковою установою України, яка здійснює широку роботу щодо аналізу стану наукових дослід-

жень, що проводяться науково-дослідними й навчальними закладами освіти юридичного профілю. За підтримки Бориса Євгеновича до переліку напрямів фундаментальних досліджень в Україні вперше було включено розділ «Правові науки», в якому знайшла відображення найбільш актуальна тематика юридичних досліджень. Активно підтримує президент НАН України й наукові праці академіків та членів-кореспондентів НАПрН України. Так, Б.Є. Патон написав передмову до п'ятитомного наукового видання Національної академії правових наук «Правова система України: історія, стан та перспективи», Харків, Право, 2008 р., яка у цьому році була перевидана російською мовою, а в наступному році планується здійснити видання цієї роботи англійською. Дане видання отримало визнання серед наукової громадськості, в широких колах зацікавлених читачів і Державну премію України в галузі науки і техніки за 2011 рік.

Не можу не відзначити й те, що Борис Євгенович надзвичайно щира, принципова, доброзичлива і доступна людина. Під час спілкування з ним з будь-яких питань завжди відчуваєш, перш за все, його високі людські якості. Кожен, хто з ним співпрацює, спілкується або знаходиться поруч, завжди отримує великий позитивний заряд і бажання зробити якомога більше для свого народу і української держави. Велична постать Бориса Євгеновича завжди надихає на нові звершення. Навіть астероїду, який відкрили українські астрономи, було дано назву «Патон» і присвоєно подвійний номер 27-27.

В.Я. Таций, акад. НАН України

Созидатель науки

Каждая эпоха дарит миру своих героев, которые своим мужеством и отвагой, талантом и мудростью, высокой нравственностью и интеллектом ее олицетворяют. Так, на рубеже двух веков украинская земля подарила своему народу и миру двух научных гигантов — отца и сына — Евгения Оскаровича и Бориса Евгеньевича Патонов, выдающихся ученых и государственных деятелей XX — XXI веков, жизнь

и творчество которых, как в зеркале, отражает основные события и достижения прошлого и настоящего века. По своим деловым и человеческим качествам они очень похожи, как близнецы.

27 ноября украинские ученые, весь народ Украины, мировое научное сообщество празднуют двойной праздник — дни рождения Национальной академии наук Украины и ее восьмого президента — Бориса Евгеньевича Патона, выдающегося ученого в области сварки, металлургии и технологии металлов, который приобрел мировую славу и признание и является автором многих основополагающих исследований и высоких технологий, созданных на их базе, блестящего организатора науки, известного государственного и общественного деятеля.

Имя Бориса Евгеньевича Патона как выдающегося ученого и организатора науки мне лично было хорошо известно еще со студенческих лет, но непосредственное знакомство и начало плодотворного сотрудничества я связываю фактически с рождением Украины как независимого, демократического и правового государства. Только с провозглашением независимости Украины возникла необходимость осознать всю масштабность задач, стоящих перед правовой наукой в развитии национальной государственности и правовой системы Украины. С изменениями в экономических и политических отношениях, государственном управлении соответственно изменились и выросли задачи правовой науки.

Ведь в советское время, когда Украина была в составе СССР проекты главных законов разрабатывались в Москве, в соответствующих институтах и государственных структурах, затем они принимались или как законы, или как основы соответствующего законодательства и поэтому не требовали большой работы и усилий для отражения в республиканском законодательстве.

Понимая это, мы видели необходимость объединения правовой науки и создания государственного учреждения — Академии правовых наук Украины, которая взяла бы на себя не только объединение ученых-юристов, но и координацию и организацию такой работы.

В то время решить этот вопрос без поддержки президента Национальной академии наук Украины было практи-

чески невозможно. Поэтому я с предложениями поехал к Борису Евгеньевичу. Я понимал, что вопрос был непростым и для него самого, учитывая то, что в структуре НАН Украины было соответствующее отделение, которое тоже занималось научной разработкой сходных проблем. Состоялась довольно продолжительная и конструктивная беседа. После представления моего проекта Борис Евгеньевич поддержал идею и дал конкретные советы по ее реализации. Меня поразила полнота и глубина его предложений по созданию как самой академии, так и всей структуры ее подразделений. Он четко определил направление деятельности создаваемой академии и основные ее задачи. Несмотря на значимость его личности, Борис Евгеньевич нашел такую форму собеседования, что я почувствовал его заинтересованность и искреннее желание поддержать как саму идею, так и меня лично.

Эта встреча не закончилась обсуждением проблемы. Более того, учитывая, что я в то время не имел необходимого опыта и не был подготовлен к практическому решению таких проблем на общегосударственном уровне, Борис Евгеньевич как мудрый человек дал мне многочисленные и очень ценные советы: как и на каком уровне ставить эти вопросы, с чего надо начинать и в какой последовательности проходить систему согласований. Все это в конечном счете и позволило создать сегодня успешно действующую Национальную академию правовых наук Украины.

Безусловно, за годы моего сотрудничества с Борисом Евгеньевичем как академика НАН Украины и члена ее президиума было немало сложных ситуаций, которые мне пришлось преодолевать, опираясь на его мудрые советы и поддержку. Отмечу только один эпизод, связанный с принятием Президентом Украины Указа от 10.02.2009 г., которым была предпринята попытка административным путем реорганизовать НАПрН Украины. Этим Указом фактически разрушались демократические принципы организации научной деятельности и академические свободы, вопреки уставу Академии нарушался порядок проведения выборов на академические вакансии с заменой на назначение ее академиков и членов-корреспондентов. Ситуация возникла чрезвычайно серьезная, и Борис Евгеньевич стал тем человеком, который объединил усилия президентов всех

национальных академий наук для подготовки обращения к Президенту Украины об отмене указа. В конечном итоге Президент отменил этот указ в полном объеме. Но сколько Борисом Евгеньевичем было проявлено мудрости и настойчивости, чтобы бороться не за свои личные интересы, а за судьбу академии, которая недавно была создана и проходила непростой путь своего становления?

На сегодняшний день НАПрН Украины является высшей отраслевой самоуправляемой научной организацией Украины, осуществляющей широкую работу по анализу состояния научных исследований, проводимых научно-исследовательскими и учебными заведениями юридического профиля. При поддержке Бориса Евгеньевича в перечень направлений фундаментальных исследований в Украине впервые был включен раздел «Правовые науки», в котором нашла отражение наиболее актуальная тематика юридических исследований. Активно поддерживает президент НАН Украины и научные работы академиком и членом-корреспондентов НАПрН Украины. Так, Б.Е. Патон написал предисловие к пятитомному научному изданию Национальной академии правовых наук «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы» Харьков, Право, 2008 г., которая в этом году была переиздана на русском языке, а в следующем году планируется осуществить издание этой работы на английском. Данное издание получило признание среди научной общественности, в широких кругах заинтересованных читателей и Государственную премию Украины в области науки и техники за 2011 год.

Не могу не отметить и то, что Борис Евгеньевич чрезвычайно искренний, принципиальный, доброжелательный и доступный человек. Во время общения с ним по любым вопросам всегда чувствуешь, прежде всего, его высокие человеческие качества. Каждый, кто с ним сотрудничает, общается или находится рядом, всегда получает большой положительный заряд и желание сделать как можно больше для своего народа и украинского государства. Такая незаурядная личность, как Борис Евгеньевич всегда вдохновляет на новые свершения. Даже астероид, который открыли украинские астрономы, был назван «Патон» и получил двойной номер 27-27.

П.П. Толочко, акад. НАН України

Про Б.Е. Патона — учителя і старшого друга

Вчені
про Б.Е. Патона

Уперше в мою свідомість прізвище «Патон» увійшло в 60-і роки ХХ ст., коли я — випускник Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, став науковим співробітником Інституту археології Академії наук УРСР. У позаробочий час мав приробіток у міському екскурсійному бюро. Маршрут екскурсії пролягав, у тому числі, й поруч із Президією Академії наук, де я, як і всі екскурсіводи, промовляв фразу: «Тут знаходиться штаб української науки, який очолює наймолодший у СРСР президент академії, академік Борис Євгенович Патон». Промовляв із особливим натхненням, неодмінно доповнюючи її тим, що він продовжує справу свого батька, академіка Є.О. Патона. Коли група виходила на дніпровські схили, розповідав про мости, зведені Євгеном Оскаровичем у Києві. Той, що ажурно перекинуто через Петровську алею, і той, що з'єднує дніпровські береги, — знаменитий міст Патона ...

Так судилося, що через багато років я сам став співробітником цього «штабу науки». До того ж одним із заступників (віце-президентом НАН України) Бориса Євгеновича Патона. Сталося те, про що я не міг навіть мріяти. Й ось уже майже 20 років перебуваю в сфері інтелектуального шарму одного з найбільших учених та організаторів науки сучасності і не перестаю дивуватися його воістину подвижницькому служінню науці.

Вважаю Б.Е. Патона своїм учителем, хоча формального права на це, наче б, і не маю. І галузі знань у нас різні, і не сидів я за партою, коли Борис Євгенович читав лекції своїм студентам і аспірантам. Проте, на моє переконання, це не є неодмінною умовою учнівства. **Бо учителем є не стільки той, хто вчить, скільки той, у кого вчаться.** А у Бориса Євгеновича є чому вчитися. Насамперед високій моралі в науці та житті, почуттю громадянського обов'язку перед країною та безмірній людській доброті. Все це викликає глибоку повагу світової наукової спільноти. Та й широкої громадськості також.

Часто доводиться чути поширений принизливий вираз, що світ Україну мало знає. Я б не погодився з ним. В усьому

світі знають Б.Є. Патона, а отже знають і Україну. Він уже давно став одним із її символів, гербовою печаткою на її паспорті. Коли після розпаду Радянського Союзу на пострадянському просторі запанував синдром відокремлення, саме Б.Є. Патон зумів зупинити цей згубний для науки процес. Він також ініціював створення Міжнародної асоціації академій наук (МАН) країн, що раніше входили у соціалістичну співдружність, яку й очолив за наполяганням усіх її членів.

Величезною є його заслуга і в збереженні Національної академії наук України. Адже був час, коли так звані реформатори розгорнули кампанію шельмування академії, як релікту ненависного минулого. Пропонували брати приклад зі США і країн цивілізованої Європи, де наука зосереджена в університетах і великих виробничих компаніях. При цьому не рахувалися ні з нашими традиціями, ні з нашими реальностями. Якби ми пішли цим авантюричним шляхом, Україна втратила б науку, як втратила чимало галузей своєї індустрії. «Ламати не будувати», — говорив Б.Є. Патон і не піддався войовничому натиску псевдореформаторів.

Це не значило, що організація науки в Україні не потребувала вдосконалення. Адже воно відбувається постійно. Тільки не революційно, а з дотриманням розумної межі консервативності. Коли після здобуття Україною суверенності, виявилось, що в Національній академії наук не представлені цілі розділи соціо-гуманітарного знання, Б.Є. Патон рішуче взявся за усунення цього недоліку. В системі НАН України було створено нові науково-дослідні інститути. Серед них: української мови; археографії і джерелознавства; сходознавства; європейських досліджень; енциклопедичних досліджень; економіки і прогнозування; демографії і соціальних досліджень тощо.

Я дозволив собі назвати Б.Є. Патона не тільки своїм учителем, але й старшим другом. І в цьому ніскільки не свідчив проти істини. Думаю, так можуть сказати чимало з тих, хто працює з ним пліч-о-пліч. Прикладів дружньої участі Бориса Євгеновича в моєму творчому житті багато. Тут я наведу два. Один, коли я дослухався до його поради, і другий, коли усвідомлення його правоти прийшло до мене пізніше.

В переломний для України час я отримав привабливу пропозицію зайняти посаду заступника голови Ради

Міністрів України з гуманітарних питань. Спочатку її зробила М.А. Орлик, яка залишала цю посаду, а згодом і В.А. Масол, який був у той час головою Ради Міністрів. Прийняти її без поради з Б.Є. Патоном я, зрозуміла річ, не міг. А він порадив мені не спокушатися. «А навіщо Вам це треба, — сказав він, — Ви ж занепастите себе як ученого». Приблизно те ж він відповів і В.А. Масолу, коли той подзвонив Б.Є. Патону, щоправда додав, що вирішувати це Петру Петровичу. Я вирішив так, як порадив Борис Євгенович, і жодного разу не пошкодував про це.

Другий приклад пов'язаний з моїми депутатськими амбіціями. На запрошення П.І. Лазаренка я взяв участь у виборах 1998 р. до Верховної Ради і став народним депутатом. Поєднувати посаду віце-президента НАН України з депутатською тоді не дозволяв закон, і я опинився перед складною проблемою вибору. Борис Євгенович, з яким я на той час пропрацював у Президії НАНУ понад п'ять років, запропонував здати депутатський мандат і балотуватися на другий віце-президентський термін. Мене ж вабила новизна, до того ж був сповнений ілюзій, що мій прихід у Верховну Раду може хоч щось змінити. Я віддав перевагу депутатському мандату. І, звичайно, був неправий, оскільки довелося зануритися в атмосферу взаємовідносин, що не мала нічого спільного з академічною. Я вдячний Борису Євгеновичу за те, що він за мій непослух не відлучив мене від Інституту археології. Коли повноцінно повернувся в НАН України, був безмежно щасливим.

Усіх, хто працює поряд з Б.Є. Патоном, вражає його неймовірна енергетика. Здається, що він не знає втоми. Свідченням цього є і засідання Президії НАН України. Я не пам'ятаю випадку, коли б він не керував ними особисто. При цьому завжди найбільш зацікавлений учасник їхньої роботи. У кінці засідань, які нерідко тривають по 4–5 годин, він такий же активний, як і на початку. А він ще й директор великого інституту, що потребує від нього багато зусиль. Думаю, життєвий і науково-творчий феномен Б.Є. Патона, неосяжний для його сучасників, коли-небудь стане темою спеціального наукового аналізу.

...Я уже давно не веду екскурсії по Києву. Але якби довелось, я неодмінно біля Президії НАН України, на вул. Володимирській, 54, сказав би майже ту ж саму фразу, що

й у 60-і роки: «Тут працює патріарх української науки, як і колись молодий душею Борис Євгенович Патон, видатний учений і організатор науки».

Я щасливий, що є Вашим, дорогий Борисе Євгеновичу, сучасником і бажаю Вам доброго здоров'я!

П.П. Толочко, акад. НАН України

О Б.Е. Патоне — учителе и старшем друге

Впервые в мое сознание фамилия «Патон» вошла в 60-е годы XX в., когда я — выпускник Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, стал научным сотрудником Института археологии Академии наук УССР. В неурочное время подрабатывал в городском экскурсионном бюро. Маршрут экскурсии проходил, в том числе, и мимо Президиума Академии наук, где я, как и все экскурсоводы, произносил фразу: «Здесь находится штаб украинской науки, который возглавляет самый молодой в СССР президент академии, академик Борис Евгеньевич Патон». Произносил с особым воодушевлением, неизменно дополняя ее тем, что он является продолжателем дела своего отца, академика Е.О. Патона. При выходе группы на днепровские склоны рассказывал о мостах, возведенных Евгением Оскаровичем в Киеве. Том, что ажурно перекинут через Петровскую аллею, и том, что соединяет днепровские берега, — знаменитом мосте Патона...

Судьбе было угодно, чтобы через много лет я сам оказался сотрудником этого «штаба науки». К тому же одним из заместителей (вице-президентом НАН Украины) Бориса Евгеньевича Патона. Случилось то, о чем я не мог и мечтать. И вот уже почти 20 лет нахожусь в сфере интеллектуально-обаяния одного из крупнейших ученых и организаторов науки современности и не устаю поражаться его воистину подвижническому служению науке.

Считаю Б.Е. Патона своим учителем, хотя формального права на это, как будто, и не имею. И области знаний у нас различные, и не сидел я за партией, когда Борис Евгеньевич

читал лекции своим студентам и аспирантам. Но, по моему убеждению, это и не является неременным условием ученичества. **Ибо учителем является не столько тот, кто учит, сколько тот, у которого учатся.** А у Бориса Евгеньевича есть чему учиться. Прежде всего, высокой нравственности в науке и жизни, чувству гражданского долга перед страной и безмерной человеческой доброте. Все это снискало ему глубокое уважение мирового научного сообщества. Да и широкой общественности тоже.

Часто приходится слышать расхожее уничижительное выражение, что мир Украину мало знает. Я бы не согласился с ним. Во всем мире знают Б.Е. Патона, а следовательно знают и Украину. Он уже давно стал одним из ее символов, гербовой печатью на ее паспорте. Когда, после развала Советского Союза, на постсоветском пространстве возобладал синдром обособления, именно Б.Е. Патон сумел остановить этот губительный для науки процесс. Он также инициировал создание Международной ассоциации академий наук (МАН) стран, входивших ранее в социалистическое содружество, которую, по настоянию всех ее членов, и возглавил.

Огромная его заслуга и в сохранении Национальной академии наук Украины. Ведь было время, когда так называемые реформаторы развернули кампанию шельмования академии как реликта ненавистного прошлого. Предлагали брать пример с США и стран цивилизованной Европы, где наука сосредоточена в университетах и больших производственных компаниях. При этом не считались ни с нашими традициями, ни с нашими реальностями. Если бы мы пошли по этому авантюрному пути, Украина потеряла бы науку, как потеряла многие отрасли своей индустрии. «Ломать не строить» — говорил Б.Е. Патон и не поддавался воинствующему напору псевдореформаторов.

Это не значило, что организация науки в Украине не нуждалась в совершенствовании. Но оно ведь постоянно и происходит. Только не революционно, а с соблюдением разумной меры консервативности. Когда, после обретения Украиной суверенности, оказалось, что в Национальной академии наук не представлены целые разделы социогуманитарного знания, Б.Е. Патон решительно принялся за устранение этого недостатка. В системе НАН Украины

были созданы новые научно-исследовательские институты. Среди них: украинского языка; археографии и источниковедения; востоковедения; европейских исследований; энциклопедических исследований; экономики и прогнозирования; демографии и социальных исследований и др.

Я позволил себе назвать Б.Е. Патона не только своим учителем, но и старшим другом. И здесь нисколько не погрешил против истины. Думаю, так могут сказать многие, кто работает с ним рука об руку. Примеров дружеского участия Бориса Евгеньевича в моей творческой жизни много. Здесь я приведу два. Один, когда я прислушался к его совету, и другой, когда осознание его правоты пришло ко мне позже.

В переломное для Украины время я получил заманчивое предложение занять должность заместителя председателя Совета Министров Украины по гуманитарным вопросам. Сначала его сделала М.А. Орлик, оставившая эту должность, а затем и В.А. Масол, бывший в то время председателем Совета Министров. Принять его без совета с Б.Е. Патonom я, естественно, не мог. А он посоветовал мне не соблазняться этим искушением. «А зачем Вам это нужно, — сказал он, — Вы же погубите себя как ученого». Примерно то же он ответил и В.А. Масолу, когда тот позвонил Б.Е. Патону, правда добавил, что решать это Петру Петровичу. Я решил так, как посоветовал Борис Евгеньевич, и ни разу не пожалел об этом.

Второй пример связан с моими депутатскими амбициями. По приглашению П.И. Лазаренко я принял участие в выборах 1998 г. в Верховную Раду и стал народным депутатом. Совмещать должность вице-президента НАН Украины с депутатской тогда не позволял закон, и я оказался перед трудной проблемой выбора. Борис Евгеньевич, с которым я к тому времени проработал в Президиуме НАНУ более пяти лет, предложил сдать депутатский мандат и баллотироваться на второй вице-президентский срок. Меня же манила новизна, к тому же был полон иллюзий, что мой приход в Верховную Раду может хоть что-то изменить. Я предпочел депутатский мандат. И, конечно, был неправ, поскольку пришлось окунуться в атмосферу взаимоотношений, ничего общего с академической не имевшую. Я благодарен Борису Евгеньевичу за то, что он, за мое послушание, не

отлучил меня от Института археологии. Когда полноценно вернулся в НАН Украины, был несказанно счастлив.

Всех, кто работает рядом с Б.Е. Патonom, поражает его неимоверная энергетика. Кажется, что он не знает усталости. Свидетельством этому являются и заседания Президиума НАН Украины. Я не помню случая, когда бы он не руководил ими лично. При этом, всегда самый заинтересованный участник их работы. В конце заседаний, длящихся нередко по 4-5 часов, он столь же активен, как и вначале. А ведь он еще и директор огромного института, требующего от него много сил. Думаю, жизненный и научно-творческий феномен Б.Е. Патона, непостижимый его современникам, когда-нибудь станет темой специального научного анализа.

... Я уже давно не вожу экскурсий по Киеву. Но если бы это случилось, я непременно бы возле Президиума НАН Украины, на ул. Владимирской, 54, произнес почти ту же фразу, что и в 60-е годы. «Здесь работает патриарх украинской науки, по-прежнему молодой душой Борис Евгеньевич Патон, выдающийся ученый и организатор науки».

Я счастлив, что являюсь Вашим, дорогой Борис Евгеньевич, современником и желаю Вам доброго здоровья!

Про авторів

- Александров А.П.** Президент Академії наук СРСР (1975–1986 рр.)
- Марчук Г.І.** Президент Академії наук СРСР (1986–1991 рр.)
- Осипов Ю.С.** Президент Російської академії наук
- Байбаков М.К.** Заступник голови Ради Міністрів СРСР, голова Державного планового комітету СРСР (1965–1986 рр.)
- Амосов М.М.** Директор Інституту серцево-судинної хірургії (1983–1988 рр.)
- Алфьоров Ж.І.** Віце-президент Російської академії наук
- Багров М.В.** Ректор Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського
- Білоцерківський О.М.** Ректор Московського фізико-технічного Інституту (1962–1987 рр.), радник РАН
- Вітязь П.О.** Перший віце-президент, перший заступник голови Президії НАН Білорусі (2002–2012 рр.)
- Гродзинський Д.М.** Радник Президії НАН України
- Губарев В.С.** Науковий журналіст, письменник, драматург
- Губерський Л.В.** Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Дзюба І.М.** Радник Президії НАН України
- Згуровський М.З.** Ректор НТУУ «Київський політехнічний інститут»
- Каблов Є.М.** Генеральний директор ФДУП «Всеросійський Інститут авіаційних матеріалів», член Президії РАН
- Кадишевський В.Г.** Директор Об'єднаного Інституту ядерних досліджень (1992–2005 рр.), член Бюро Відділення фізичних наук РАН
- Кремень В.Г.** Президент Національної академії педагогічних наук України
- Кудрявцев М.М.** Ректор Московського фізико-технічного інституту
- Куцдєв Ю.І.** Радник Президії НАН України
- Лаверов М.П.** Віце-президент Російської академії наук

- Новіков М.В.** Директор Інституту надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України
- Олійник Б.І.** Поет, громадський діяч
- Панасюк В.В.** Директор Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка НАН України
- Пахомов Ю.М.** Директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України
- Примаков Є.М.** Член Президії РАН
- Садовничий В.А.** Ректор Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, віце-президент РАН
- Сердюк А.М.** Президент Національної академії медичних наук України
- Ситник К.М.** Радник Президії НАН України
- Скороход В.В.** Директор Інституту проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича НАН України
- Созінов О.О.** Радник Президії НАН України
- Старостенко В.І.** Директор Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України
- Стогній Б.С.** Академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України
- Тацій В.Я.** Президент Національної академії правових наук України
- Толочко П.П.** Директор Інституту археології НАН України
- Школьников В.О.** Проректор Московського фізико-технічного інституту, куратор Київського відділення МФТІ (1975–2007 рр.)

Об авторах

- Александров А.П.** Президент Академии наук СССР (1975–1986 гг.)
- Марчук Г.И.** Президент Академии наук СССР (1986–1991 гг.)
- Осипов Ю.С.** Президент Российской академии наук
- Байбаков Н.К.** Заместитель председателя Совета Министров СССР, председатель Государственного планового комитета СССР (1965–1986 гг.)
- Амосов Н.М.** Директор Института сердечно-сосудистой хирургии (1983–1988 гг.)
- Алферов Ж.И.** Вице-президент Российской академии наук
- Багров Н.В.** Ректор Таврийского национального университета им. В.И. Вернадского
- Белоцерковский О.М.** Ректор Московского физико-технического института (1962–1987 гг.), советник РАН
- Витязь П.А.** Первый вице-президент, первый заместитель Председателя Президиума НАН Беларуси (2002–2012 гг.)
- Гродзинский Д.М.** Советник Президиума НАН Украины
- Губарев В.С.** Научный журналист, писатель, драматург
- Губерский Л.В.** Ректор Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
- Дзюба И.М.** Советник Президиума НАН Украины
- Згуровский М.З.** Ректор НТУУ «Киевский политехнический институт»
- Каблов Е.Н.** Генеральный директор ФГУП «Всероссийский институт авиационных материалов», член Президиума РАН
- Кадышевский В.Г.** Директор Объединенного института ядерных исследований (1992–2005 гг.), член Бюро Отделения физических наук РАН
- Кремень В.Г.** Президент Национальной академии педагогических наук Украины
- Кудрявцев Н.Н.** Ректор Московского физико-технического института
- Кундиев Ю.И.** Советник Президиума НАН Украины
- Лаверов Н.П.** Вице-президент Российской академии наук

- Новиков Н.В.** Директор Института сверхтвердых материалов им. В.Н. Бакуля НАН Украины
- Олейник Б.И.** Поэт, общественный деятель
- Панасюк В.В.** Директор Физико-механического института им. Г.В. Карпенко НАН Украины
- Пахомов Ю.Н.** Директор Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины
- Примаков Е.М.** Член Президиума РАН
- Садовничий В.А.** Ректор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, вице-президент РАН
- Сердюк А.М.** Президент Национальной академии медицинских наук Украины
- Сытник К.М.** Советник Президиума НАН Украины
- Скороход В.В.** Директор Института проблем материаловедения им. И.Н. Францевича НАН Украины
- Созинов А.А.** Советник Президиума НАН Украины
- Старостенко В.И.** Директор Института геофизики им. С.И. Субботина НАН Украины
- Стогний Б.С.** Академик-секретарь Отделения физико-технических проблем энергетики НАН Украины
- Таций В.Я.** Президент Национальной академии правовых наук Украины
- Толочко П.П.** Директор Института археологии НАН Украины
- Школьников В.А.** Проректор Московского физико-технического института, куратор Киевского отделения МФТИ (1975–2007 гг.)

Документи про життя та діяльність Президента НАН України Б.Є. Патона

Документы о жизни и деятельности Президента НАН Украины Б.Е. Патона

Документи про обрання Б.Є. Патона Президентом НАН України. 1962 – 2009 рр.

(Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, т. 1, спр. 1155, арк. 15–20; спр. 1156, арк. 250–303; спр. 1565, арк. 2–12; спр. 2025, арк. 1–9; оп. 1, т. 2, спр. 464, арк. 10–25)

ПРОТОКОЛ

Загальних зборів Академії наук Української РСР

м. Київ

27 лютого 1962 р.

Присутні: академіки Академії наук УРСР А.К. Бабко, М.П. Бажан, М.П. Барабашов, Ф.П. Белянкін, І.К. Білодід, М.М. Боголюбов, В.Г. Бондарчук, О.І. Бродський, А.К. Вальтер, П.А. Власюк, Д.С. Воронцов, О.С. Вялов, В.М. Глушков, Б.В. Гнеденко, О.Г. Гольдман, М.К. Гудзій, М.Ф. Гулий, В.С. Гутиря, Ю.К. Делімарський, М.М. Доброхотов, В.Г. Дроботько, Д.К. Зеров, О.Ю. Ішлінський, Р.Є. Кавецький, В.Г. Касьяненко, О.В. Квасницький, А.І. Кіпріанов, О.В. Кірсанов, А.Д. Коваленко, А.П. Комар, В.П. Комісаренко, М.М. Кулешов, Б.Г. Лазарєв, В.Є. Лашкарєв, Б.С. Лисін, О.Ф. Макарченко, О.П. Маркевич, Ю.О. Митропольський, З.І. Некрасов, Ф.Д. Овчаренко, М.Є. Омеляновський, Г.Є. Павленко, О.В. Палладін, М.В. Пасічник, С.І. Пекар, Б.Є. Патон, П.М. Першин, О.В. Погорелов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфир'єв, Л.М. Ревуцький, М.Т. Рильський, В.А. Ройтер, Г.М. Савін, В.М. Свєчников, П.О. Свириденко, М.П. Семененко, С.В. Серенсен, О.І. Смирнова-Замкова, К.Ф. Стародубов, С.І. Субботін, Г.Й. Сухомел, П.Г. Тичина, І.М. Федорченко, І.М. Францевич, К.К. Хренов, О.П. Чекмарєв, І.Т. Швець, Є.О. Шилов, Й.З. Штокало, О.Н. Щербань, М.К. Янгель.

Головує: академік АН УРСР Ю.О. Митропольський.

1. Слухали: Висування і обговорення кандидатур на президента, віце-президентів, головного вченого секретаря і члена Президії Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР О.Н. Щербань повідомляє Загальні збори АН УРСР, що академік О.В. Палладін 6 січня 1962 р. подав заяву до ЦК КП України, в якій просить не висувати його кандидатури при наступних виборах президента АН УРСР.

Академік АН УРСР О.Н. Щербань зачитує заяву академіка О.В. Палладіна.

Академік АН УРСР О.Н. Щербань вносить пропозицію задовольнити клопотання академіка О.В. Палладіна і за багаторічну і сумлінну роботу на посту президента Академії наук УРСР винести йому щире подяку.

Від імені партгупи академіків і членів-кореспондентів АН УРСР академік АН УРСР О.Н. Щербань висуває на пост президента Академії наук УРСР кандидатуру видатного радянського вченого лауреата Ленінської премії академіка АН УРСР Патона Бориса Євгеновича.

Академік АН УРСР О.Н. Щербань повідомляє, що кандидатура Б.Є. Патона на пост президента АН УРСР підтримана нарадами академіків АН УРСР по Відділах Академії наук УРСР.

Від імені парттури академіків і членів-кореспондентів АН УРСР академік АН УРСР О.Н. Щербань вносить пропозицію задовольнити просьби академіків АН УРСР М.Ф. Гулого і І.М. Федорченка не висувати їх кандидатури для обрання на посади віце-президента і головного вченого секретаря АН УРСР.

Академік АН УРСР О.Н. Щербань пропонує винести подяку академікам АН УРСР М.Ф. Гулому і І.М. Федорченку за їх сумлінну роботу в Президії АН УРСР.

Від імені парттури академіків і членів-кореспондентів АН УРСР академік АН УРСР О.Н. Щербань висуває на посади віце-президентів Академії наук УРСР академіків АН УРСР М.П. Семененка, В.М. Глушкова і О.Ф. Макарченка і дає розгорнуту наукову і громадську характеристику цим ученим.

На пост головного вченого секретаря Академії наук УРСР академік АН УРСР О.Н. Щербань рекомендує кандидатуру члена-кореспондента АН УРСР Г.С. Писаренка і дає йому розгорнуту характеристику. На посаду члена Президії Академії наук УРСР академік АН УРСР О.Н. Щербань від імені парттури висуває кандидатуру видатного радянського вченого в галузі математичної фізики лауреата Ленінської премії академіка М.М. Боголюбова.

Академік АН УРСР Ю.О. Митропольський вносить пропозицію винести подяку академіку АН УРСР О.Н. Щербаню за його багаторічну і сумлінну роботу в складі Президії АН УРСР на посадах головного вченого секретаря і віце-президента АН УРСР.

По висунутих академіком АН УРСР О.Н. Щербанем кандидатурах виступили: академік АН УРСР І.Т. Швець (від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу технічних наук АН УРСР), академік М.Т. Рильський (від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу суспільних наук АН УРСР), академік АН УРСР Ю.О. Митропольський (від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу фізико-математичних наук АН УРСР), академік АН УРСР Ф.Д. Овчаренко (від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР), академік АН УРСР Р.Є. Кавецький (від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу біологічних наук АН УРСР), академік М.М. Боголюбов, академік О.Ю. Ішлінський, академік АН УРСР С.В. Серенсен, академік АН УРСР П.М. Першин, академік АН УРСР М.В. Пасічник.

У х в а л и л и: 1. За багаторічну і сумлінну роботу на посту президента Академії наук УРСР винести академіку О.В. Палладіну щирю подяку.

2. За сумлінну роботу в складі Президії Академії наук УРСР винести подяку академікам АН УРСР О.Н. Щербаню, М.Ф. Гулому і І.М. Федорченку.

3. Залишити для таємного голосування кандидатури академіка АН УРСР Б.Є. Патона — на посаду президента АН УРСР, академіків АН УРСР В.М. Глушкова, О.Ф. Макарченка, М.П. Семененка — на посади віце-президентів АН УРСР, члена-кореспондента АН УРСР Г.С. Писаренка — на посаду головного вченого секретаря АН УРСР і академіка М.М. Боголюбова — на посаду члена Президії АН УРСР.

2. С л у х а л и: Обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР по виборах таємним голосуванням президента, віце-президентів, головного вченого секретаря і члена Президії Академії наук УРСР.

У х в а л и л и: Обрати лічильну комісію по виборах таємним голосуванням президента, віце-президентів, головного вченого секретаря і члена Президії АН УРСР в складі академіків АН УРСР М.П. Бажана, А.К. Вальтера, Д.К. Зерова, З.І. Некрасова, В.Б. Порфир'єва.

3. С л у х а л и: Наслідки таємного голосування по виборах президента, віце-президентів, головного вченого секретаря і члена Президії Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР З.І. Некрасов зачитав протокол № 1 — про розподіл обов'язків між членами лічильної комісії.

Обов'язки розподілено так: голова — академік АН УРСР З.І. Некрасов, члени комісії — академіки АН УРСР М.П. Бажан, Д.К. Зеров, В.Б. Порфир'єв, секретар — академік АН УРСР А.К. Вальтер.

Голова лічильної комісії академік АН УРСР З.І. Некрасов зачитав протокол № 2 — про наслідки таємного голосування по виборах президента АН УРСР, протокол № 3 — про наслідки таємного голосування по виборах віце-президентів АН УРСР, протокол № 4 — про наслідки таємного голосування по виборах головного вченого секретаря АН УРСР і протокол № 5 — про наслідки таємного голосування по виборах члена Президії АН УРСР.

Взяли участь у голосуванні 72 академіка АН УРСР. Роздано бюлетенів — 72; після відкриття урни виявлено 72 бюлетеня.

Наслідки таємного голосування:

Посада	Прізвище, ім'я та по батькові	Обрати	Відхилити
Президент	Патон Борис Євгенович	66	6
Віце-президент	Глушков Віктор Михайлович	70	2
Віце-президент	Макарченко Олександр Федорович	64	8
Віце-президент	Семененко Микола Пантелеймонович	68	4
Головний учений секретар	Писаренко Георгій Степанович	69	3
Член Президії	Боголюбов Микола Миколайович	71	1

У х в а л и л и: Затвердити протоколи лічильної комісії №№ 1, 2, 3, 4, 5, внаслідок чого вважати обраними:

1) на посаду президента Академії наук УРСР академіка АН УРСР Патона Бориса Євгеновича,
2) на посаду віце-президента Академії наук УРСР академіка АН УРСР Глушкова Віктора Михайловича,

3) на посаду віце-президента Академії наук УРСР академіка АН УРСР Макарченка Олександра Федоровича,

4) на посаду віце-президента Академії наук УРСР академіка АН УРСР Семененка Миколу Пантелеймоновича,

5) на посаду головного вченого секретаря Академії наук УРСР члена-кореспондента АН УРСР Писаренка Георгія Степановича,

6) на посаду члена Президії Академії наук УРСР академіка Боголюбова Миколу Миколайовича.

Згідно з п. 33 Статуту Академії наук УРСР академік АН УРСР Б.Є. Патон обраний президентом АН УРСР строком на 5 років.

Згідно з п. 33 Статуту Академії наук УРСР академіки АН УРСР В.М. Глушков, О.Ф. Макарченко, М.П. Семененко обрані віце-президентами АН УРСР строком на 5 років.

Згідно з п. 33 Статуту Академії наук УРСР член-кореспондент АН УРСР Г.С. Писаренко обраний головним ученим секретарем АН УРСР строком на 5 років.

Згідно з п. 36 Статуту Академії наук УРСР академік М.М. Боголюбов обраний членом Президії АН УРСР строком на 3 роки.

4. С л у х а л и: Про необхідність розробки нового Статуту та обрання комісії для підготовки проекту нового Статуту Академії наук УРСР.

Доповідач: академік АН УРСР В.С. Гутиря.

У х в а л и л и: Створити комісію для розробки нового Статуту Академії наук УРСР в складі академіків АН УРСР І.К. Білодіда, О.І. Бродського, М.М. Боголюбова, А.К. Вальтера, М.Ф. Гулого, Д.К. Зерова, О.В. Кірсанова, В.М. Корецького, Ю.О. Митропольського, З.І. Некрасова, Ф.Д. Овчаренка, О.В. Палладіна, М.В. Пасічника, Б.Є. Патона, В.Б. Порфир'єва, М.Т. Рильського, М.П. Семененка, С.І. Субботіна, І.М. Федорченка, членів-кореспондентів АН УРСР Я.М. Белєвцева, О.С. Короїда, О.С. Парасюка, Г.С. Писаренка, Г.В. Самсонова, О.В. Топачевського.

Доручити комісії протягом 7 місяців розробити проект нового Статуту Академії наук УРСР.

5. С л у х а л и: Про привітальні листи до ЦК КПРС і ЦК КП України.

(Проекти листів зачитують академік АН УРСР В.П. Комісаренко і академік М.Т. Рильський).

У х в а л и л и: Надіслати привітальні листи Академії наук УРСР до Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу і Центрального Комітету Комуністичної партії України.

Голова Загальних зборів Академії наук УРСР
академік АН УРСР

Ю.О. МИТРОПОЛЬСЬКИЙ

Витяг із стенограми Загальних зборів Академії наук Української РСР від 24 – 27 лютого 1962 р.

РАНКОВЕ ЗАСІДАННЯ 27-го лютого 1962 року.

Головує т. МИТРОПОЛЬСЬКИЙ Ю.О.

Голова: Шановні товариші! Дозвольте розпочати сьогоднішні Загальні збори сесії Академії наук.

Слово надається акад. ЩЕРБАНЮ.

Тов. ЩЕРБАНЬ: 6 січня цього року президент Академії наук ПАЛЛАДІН подав заяву Президії ЦК КПУ. Дозвольте зачитати цю заяву, (зачитує).

Товариші. Президія ЦК КПУ розглянула цю заяву і прийшла до висновку, що треба задовольнити прохання президента Академії наук акад. Палладіна в тій частині, щоб не висувати його кандидатури на дальші вибори президентом Академії.

Академік Палладін О.В. зробив багато для розвитку нашої радянської науки.

Академік Палладін О.В., який майже 25 років був на посту головного вченого секретаря, віце-президента, президента Академії наук, дуже багато зробив для розвитку нових наукових установ, нових наукових напрямків і дуже багато з тих чудових наслідків робіт наших вчених, особливо за останні роки, являються результатом великої організаторської роботи, яку провадив академік Палладін О.В. на посту президента Академії наук.

Товариші, дозвольте внести пропозицію, щоб за багаторічну сумлінну роботу академіка Палладіна О.В. на посту президента Академії наук Української РСР, оголосити йому щире подяку і побажати йому великих, великих успіхів в дальшій його науковій праці... (довго не стихаючі оплески, всі встають).

Товариші, в зв'язку з такою заявою академіка Палладіна О.В. виникає необхідність намітити кандидатуру нового президента Академії наук. З цього приводу доводилось консультуватися з дуже багатьма академіками нашої Академії, навіть збирати такі, я б сказав, наради академіків по відділах і більшість пропозицій з приводу нової кандидатури зводиться до кандидатури академіка Б.Є. Патона, якого ви всі добре знаєте.

Нарада партгруппи академіків, членів-кореспондентів нашої Академії, яка щойно відбулась, також одностайно підтримує кандидатуру на пост президента академіка Б.Є. ПАТОНА.

Товариші! Навряд чи слід забирати багато часу, щоб характеризувати діяльність академіка Патона.

Академіка Патона ми знаємо як і видатного вченого нашої країни, праці якого і інституту, яким він керує, вийшли далеко за межі Радянського Союзу. Ми знаємо академіка Патона як чудового організатора, державного діяча, який робив доповіді на Пленумах ЦК КПРС про дальше електрозварювання в Радянському Союзі.

Академік Патон, крім цих якостей має ще дуже чудову якість — це те, що він молодий, повний сили, повний енергії і для виконання тих величних завдань, які так чудово докладав М.П. Семененко в своїй доповіді по дальшому розвитку нашої Академії, мабуть якраз і повинен бути такий президент, у якого за спиною молодість, енергія і величезне бажання розвинути нашу Академію.

Нам доводилось вести бесіди по відділах з академіками всіх відділів. Треба відмітити, що у всіх відділах кандидатура Б.Є. Патона одержала дуже щире схвалення на пост президента...

Голова: Від імені академіків Відділу технічних наук слово має акад. Швець І.Т.

Акад. ШВЕЦЬ І.Т.

Шановні товариші! Я дуже радий виконати почесне доручення академіків, членів-кореспондентів і всіх співробітників Відділу технічних наук нашої Академії і одностайно, від імені всього нашого відділу підтримати ті кандидатури до складу президії, які тут були оголошені від імені партгруппи О.Н. Щербанем.

Я хочу дещо додати про кандидатуру президента Академії наук Б.Є. Патона. Тут багато було сказано про те, що він новатор в нашій науці. Я б додав, що Б.Є. Патон прийняв і тримав з великою честю новаторство в науці від видатного ученого Є.О. Патона і несе цю традицію з честю вже більше десятка років. Він дійсно веде передову науку. Адже Інститут, який він очолює, зробив певну революцію в справі машинобудування в нашій країні, причому ця наука розвивається під керівництвом його на глибокій теоретичній основі, як учить наша Комуністична партія, і перевіряє її щодня на практиці. Адже тисячі підприємств Радянського Союзу, починаючи від Далекого Сходу і до крайнього заходу, від півночі на південь — всі, хто мають справу з машинобудуванням, всі знають, що серце розвитку передового машинобудування закладено у нас у Києві трудами Євгена Оскаровича і його достойного продовжувача Бориса Євгеновича.

Бориса Євгеновича можна назвати дійсно войовничим борцем за справу технічного прогресу. Він людина високої культури, людина високої загальної освіти. Людина, яка не тільки народилась на Україні, а дуже добре відчуває весь розвиток українського народу, його велику братерську дружбу з великим російським народом. Це людина науки, яка посилює і розвиток культури в нашій країні.

Вся його робота проникнута глибокою простотою. Його ідеологія ґрунтується на глибокому вивченні великого вчення марксизму-ленінізму. Ось чому він був удостоєний обрання в ЦК КПУ, ось чому був удостоєний від імені Академії виступити з доповіддю на Пленумі ЦК КПРС, бути делегатом XXII з'їзду і від імені вчених голосувати за нову Програму партії, програму розгорнутого будівництва комунізму в нашій країні.

Характерною рисою Бориса Євгеновича є велика вимогливість до себе. Мабуть багато з вас були в цьому інституті і бачили, як він вимогливо ставиться до того, що він вніс в науку, перевіряє багато, багато разів. Таку ж вимогливість вимагає від інших співробітників. Це людина непохитної принциповості в справі, це чуйна, скромна людина. Він дійсно буде керівником Академії ленінського стилю роботи...

Голова: Від імені академіків суспільних наук слово має академік Рильський М.Т.

Акад. РИЛЬСЬКИЙ М.Т. Шановні товариші! Я особисто охоче підписуюсь під всім тим, що сказав шановний Іван Трохимович Швець щодо висунутих кандидатур на керівників нашої Академії.

Від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу суспільних наук, від імені всього Відділу суспільних наук, я гаряче підтримую ці кандидатури (оплески).

Тов. ЩЕРБАНЬ О.Н.: Слово має голова Відділення фізико-математичних наук академік Митропольський.

Акад. МИТРОПОЛЬСЬКИЙ — Академики и члены-корреспонденты Отделения физико-математических наук, собравшись, обсудили все выдвинутые кандидатуры и от имени их, а также от имени академиков и членов-корреспондентов, приехавших из Харькова, я уполномочен здесь передать горячую и единодушную поддержку всех предложенных кандидатур. Я считаю, что не надо так подробно останавливаться на каждой кандидатуре.

Борис Евгеньевич Патон известен не только в Советском Союзе, но и в зарубежных странах. Он известен как один из крупнейших ученых в области электросварки, перу которого принадлежит 150 научных работ, обобщенных в ряде фундаментальных направлений, за которые он неоднократно был удостоен Государственной и Ленинской премий.

Борис Евгеньевич Патон является замечательным организатором. Он не только сумел организовать и превратить завод в институт общесоюзного значения, но и сумел организовать внедрение работ по электросварке, руководство всеми научно-исследовательскими работами в области электросварки по всему Советскому Союзу.

Кроме того, Борис Евгеньевич является очень хорошим общественным и партийным деятелем. Я считаю, что эта кандидатура, и все академики и члены-корреспонденты считают, что он безусловно оправдывает то высокое доверие, которое будет здесь высказано при выборах в президенты Академии...

Голова: Слово має від імені академіків і членів-кореспондентів Відділу хімічних і геологічних наук Ф.Д. Овчаренко.

Ф.Д. ОВЧАРЕНКО — Шановні товариші! На передвиборній нараді дійсних членів і членів-кореспондентів Відділу хімічних і геологічних наук, яку проводив акад. Щербань, всі академики і члени-кореспонденти нашого відділу висловили своє загальне схвалення до кандидатур, які висунуті до складу нової Президії.

Кандидатура Б.Є. Патона ні в кого не викликала сумніву, як прекрасного організатора науки і дослідника в галузі електрозварювальної техніки. І ми сподіваємось, що ті великі завдання, які поставлені в галузі розробки науки по створенню матеріально-технічної бази комунізму, найліпше будуть представлені в нашій Академії...

Голова: Від імені академіків Відділу біологічних наук слово має акад. Кавецький.

Акад. КАВЕЦЬКИЙ. — Уважаемые товарищи! Академики, члены-корреспонденты и сотрудники нашего отделения, так же как и других отделений, обсуждали возможные кандидатуры на посты президента и вице-президентов и единогласно одобряют выдвинутых здесь кандидатов.

Действительно. Вчера мы утвердили грандиозный план работ Академии. Завтра надо приступать к реализации этого плана. Для того, чтобы обеспечить этот план, нужно чтобы во главе Академии стояли не только большие ученые, но и люди молодые, смелые, с большим опытом организаторской работы, которые будут выполнять этот грандиозный план, поднимая авторитет Академии среди нашего народа. И нам кажется, что именно такими качествами обладают названные здесь кандидатуры.

Мы давно знаем Бориса Евгеньевича Патона. Мы знаем его как талантливого ученого, блестящего организатора, очень хорошего, принципиального и простого человека...

Председатель: Слово имеет акад. Боголюбов Н.Н.

Акад. БОГОЛЮБОВ: Дозвольте мені сказати кілька слів про видатного радянського вченого і громадського діяча Б.Є. Патона.

Його наукові праці присвячені розрахункові і конструюванню джерел струму і апаратури, створенню систем автоматизації зварювальних і допоміжних операцій, розвитку наукових основ і розробці принципових питань технології електричного зварювання плавленням і тиском. Ним опубліковано більше 130 робіт.

На основі цих наукових розробок, під керівництвом Б.Є. Патона був створений новий важливий спосіб дугового напівавтоматичного зварювання під флюсом.

Продовжуючи працювати у вказаній галузі Б.Є. Патон вносить великий вклад в розвиток важкого машинобудування. Створений під його керівництвом і при його безпосередній участі спосіб електрошлакового зварювання дозволив без побудови додаткових заготовчих цехів випускати зварні конструкції машин і механізмів будь-яких габаритів і ваги.

За свої видатні труди Борис Євгенович удостоївся Державної і Ленінської премії як організатор дослідницьких робіт, вміло поєднуючи для рішення важливих наукових і інженерних проблем сили великого колективу.

Під його керівництвом Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона перетворився в одну з найбільших науково-дослідних установ, яка займає керівне положення серед радянських і зарубіжних зварювальних наукових організацій.

Велику увагу Б.Є. Патон приділяє впровадженню результатів наукових досліджень в промисловість. Він часто буває на заводах України і в інших республіках нашої країни, подаючи їм допомогу в рішенні задач дальшого технічного прогресу.

Поряд з великою науково-дослідною і науково-організаційною діяльністю Б.Є. Патон багато уваги приділяє підготовці наукових кадрів. Його ім'я добре відоме далеко за межами нашої країни. Він неодноразово брав участь в міжнародних з'їздах і конференціях.

Б.Є. Патон веде велику громадську роботу. Він являється депутатом Верховної Ради Української РСР. На XXI з'їзді і XXII з'їзді КП України він обраний членом ЦК КПУ, а на XXII з'їзді КПРС — кандидатом в члени ЦК КПРС.

Я вважаю, що Б.Є. Патон з честю справиться з складними і почесними обов'язками президента Академії наук, а тому гаряче підтримую його кандидатуру...

Голова: Слово має академік Ішлинський.

Академик ИШЛИНСКИЙ — Товарищи, в жизни нашей Академии наступил ответственный период избрания нового президента, новых членов Президиума нашей Академии, которая после Союзной академии является самой крупной в Советском Союзе. В числе президентов нашей Академии наук были такие выдающиеся ученые, как Заболотный, Богомолец, Палладин и другие. Были такие замечательные ученые, как Булаховский, Белецкий, Е.О. Патон, которые прославили нашу родину работами по технике, естествознанию, литературе и искусству.

Среди наших академиков были такие замечательные ученые, как Лаврентьев, который проводил ряд исследований в области математики, Лебедев С.А., который поставил новую технику на службу советской практики, создал первую вычислительную машину в нашей стране. Среди них такие замечательные ученые, как М.Ф. Рильский, академик Бажан.

И вот сейчас нам предстоит избрать президента нашей Академии. Какие требования мы можем предъявить будущему президенту, имя которого уже известно? Он должен быть крупным ученым. Таким ученым он является.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

(С мест — Списком).

Хто за те, щоб обрати лічильну комісію в складі, який запропоновано, прошу піднести руку. Хто проти? Хто утримався? (Немає). Отже, комісію обрано одностайно.

Оголошується перерва на 10 хвилин.

(Після перерви).

...Тов. МИТРОПОЛЬСЬКИЙ: Слово надається голові лічильної комісії акад. Некрасову З.І. Акад. НЕКРАСОВ — (зачитує протоколи счетной комиссии).

Внаслідок голосування за те, щоб обрати президентом акад. Патона Б.Є. — 66 голосів, відхилити — 6. (Оплески).

Внаслідок голосування за те, щоб обрати віце-президентом академіка Глушкова В.М. — 70, відхилити — 2. (Оплески).

Внаслідок голосування за те, щоб обрати акад. Макарченка О.Ф. — 64, відхилити — 8. (Оплески).

Внаслідок голосування за те, щоб обрати віце-президентом акад. Семененка М.П. — 68, відхилити — 4. (Оплески).

На підставі наслідків таємного голосування на посаду президента Академії обрано академіка Б.Є. Патона (оплески); на посади віце-президентів обрані академіки: Глушков В.М., Макарченко О.Ф., Семененко М.П. (Оплески).

Протокол № 4. За обрання головним ученим секретарем Академії акад. Писаренка Г.С. голосували — 69, відхилити — 3. (Оплески).

На підставі наслідків таємного голосування на посаду головного ученого секретаря Академії наук УРСР обрано акад. Писаренка Г.С. (Оплески).

Протокол № 5. Кандидатура акад. Боголюбова М.М. За те, щоб обрати — 71, відхилити — 1. (Оплески).

По результатах таємного голосування до складу членів Президії Академії наук УРСР обрано акад. Боголюбова М.М. (Оплески).

Г о л о в а: Є пропозиція затвердити протоколи таємного голосування. Разом чи окремо? (3 місць: «Разом»).

— Хто за те, щоб затвердити протоколи таємного голосування, прошу піднести руку. Хто проти? (Немає). Хто утримався? (Немає). Прийнято одностайно.

Слово надається президенту Академії наук академіку Б.Є. Патону (тривалі оплески).

Академік ПАТОН Б.Є.

Шановні товариші! Дозвольте висловити всім вам найщирішу подяку за високе довір'я, яке ви виявили мені обранням на високий і відповідальний пост президента Академії наук Української республіки. (Оплески).

Дозвольте заповнити Центральний Комітет партії, всіх учасників даного зібрання, що я віддам всі сили і знання, щоб виправдати це велике довір'я.

Коллектив учених Академії наук України, відчуваючи повсякденне піклування і допомогу партії і уряду, вносить величезний вклад у розвиток передової радянської науки. За останні роки різко зріс обсяг виконуваних академією досліджень, значно розширилась мережа наукових установ.

Ряд великих світових досягнень в галузі природознавчих, гуманітарних і технічних наук нерозривно пов'язаний з працями українських учених.

В розвитку нашої Академії наук і успіхах, досягнутих нею за останні п'ятнадцять років, великі заслуги Олександра Володимировича Палладіна, за що всі ми висловлюємо йому нашу глибоку подяку. (Оплески).

Товариші! Я відчуваю, що не зможу на цьому важкому посту в повній мірі замінити шановного Олександра Володимировича, який вніс величезний вклад в розвиток української радянської науки. Тільки колективною дружньою працею всієї нової Президії Академії ми зможемо добитися успіху.

У прийнятій ХХІІ з'їздом КПРС величній Програмі побудови комуністичного суспільства в нашій країні зазначено, що наука є вирішальним фактором могутнього зростання продуктивних сил суспільства. У зв'язку з цим на Академію наук Української РСР покладаються великі надії, хоч немало було зроблено до цього часу.

Ми повинні спрямувати свої зусилля на розв'язання таких найважливіших завдань, як створення матеріально-технічної бази комунізму, формування нових суспільних відносин і виховання нової людини. У зв'язку з цим, рівень і глибина перспективних теоретичних досліджень повинні неухильно зростати, тому що практика комуністичного будівництва вимагає проведення наукових досліджень на найвищому рівні, що обумовить темпи дальшого прогресу.

Вийшовши на нові рубежі, вчені Радянської України повинні вміло поєднувати теоретичні розробки проблем майбутнього з задоволенням насущних вимог народного господарства.

Вміле сполучення цих двох напрямків у науці, її тісний зв'язок з творчими зусиллями народу є запорукою наших дальших успіхів.

Завдання величезної ваги, що покладені на Академію наук України, можуть бути здійснені лише при активній участі і спільних зусиллях всіх учених і співробітників академії, при добре налагодженій координації як у самій Академії наук України, так і з Академією наук СРСР та іншими дослідними галузевими установами і вузами, в тісній співдружності з практикою. Надзвичайно важливе значення має питання дальшого розвитку наукової і експериментальної бази інститутів нашої Академії.

Дозвольте висловити впевненість, що колектив учених Академії наук Української РСР віддасть всі свої сили, знання, досвід і творчу енергію величній і благородній справі дальшого розвитку науки і використання її досягнень для найшвидшої побудови комуністичного суспільства в нашій країні.

Академік ПАЛЛАДІН О.В. Дорогі товариші, перш за все дозвольте висловити глибоку подяку за ту оцінку, яку ви дали моїй роботі на посту президента. (Оплески).

Багато років я працював на посту неодмінного вченого секретаря, віце-президента і всі свої сили я намагався віддати служінню Радянському Союзу, виконанню тих завдань, які ставила перед радянською наукою наша славна Ленінська партія.

Я дуже радий сьогодні, що залишаючи цей пост, я одержав і добру оцінку моєї роботи і це дає мені сили, щоб і далі працювати на ниві радянської науки, щоб всі сили віддати радянській науці, дальшому розвитку нашої Академії наук. На посту директора інституту, академіка Кієвської науці, дальшому розвитку нашої Академії наук. На посту директора інституту, академіка Академії наук я завжди буду виконувати чесно те, що належить виконувати вченому комуністу на посту академіка і всі сили віддавати на розвиток радянської науки (оплески).

Я хочу звернутися до Бориса Євгеновича Патона, який зараз стає президентом Академії наук, я вітаю Бориса Євгеновича і разом з ним вітаю і знов обраних членів Президії, віце-президента і головного вченого секретаря (оплески).

Немає сумніву, що Борис Євгенович і всі інші члени Президії з властивою їм енергією зможуть виконати всі ті важливі і відповідальні завдання, які зараз постали перед нашою Академією наук, перед радянською наукою рішеннями ХХІІ з'їзду КПРС, Програмою партії, всією сучасною добою будівництва комуністичного суспільства в нашій країні.

Я бажаю їм великих успіхів і певний, що все це буде виконано, бо все те, що ми плануємо, виконується на благо нашої радянської науки, на благо нашого радянського народу.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Бажаю великих успіхів новому складу нашої Президії Академії наук (довготривалі оплески).

Голова: Слово має академік Вялов О.С.

Академік ВЯЛОВ О.С. — ...Я от души поздравляю нового президента и новых членов Президиума Академии. Перед нами огромная работа и вчера на Общем собрании член-корреспондент Острянин сказал, что перед институтами стоят сейчас большие задачи, глубокие исследования того, что уже сделано и нужно продолжать. Я думаю, что не дожидаясь окончания этих глубоких исследований, мы можем пожелать и выразить уверенность в том, что наш Президиум будет работать, как подскажет ему человеческая совесть, долг и как будет требовать честь нашей родины. (Аплодисменты)...

Я.Н. БЕЛЕВЦЕВ — Товарищи, позвольте мне от имени партийного комитета АН УССР поздравить нашего президента Б.Е. Патона с его избранием президентом, а также с избранием новых членов Президиума, пожелать самого лучшего в их плодотворной работе. Мы обещаем помочь им, чтобы Академия шла вперед по тем направлениям, которые разработаны нами на предыдущей сессии.

Также разрешите мне от имени партийного комитета поблагодарить Александра Владимировича Палладина за тот огромный труд, который вложен им в работу Академии наук...

Голова: ... Дозвольте від імені всіх присутніх побажати новому складу Президії Академії наук УРСР великих успіхів в роботі. (Оплески).

Дозвольте на цьому зборі вважати закритими.

**Витяг із протоколу Загальних зборів Академії наук
Української РСР від 21 квітня 1966 р.**

Присутні: академіки Академії наук УРСР В.І. Архаров, О.І. Ахієзер, А.К. Бабко, М.П. Бажан, В.О. Беліцер, Ф.П. Белянкін, І.К. Білодід, М.М. Боголюбов, П.П. Будников, В.П. Васильєв, П.А. Власюк, В.М. Глушков, О.О. Галкін, О.Г. Гольдман, Л.К. Гребень, М.Ф. Гулий, О.С. Давидов, Ю.К. Делімарський, Д.К. Зеров, Р.Є. Кавецький, О.В. Квасницький, А.І. Кіпріанов, А.Д. Коваленко, А.П. Комар, В.П. Комісаренко, В.О. Кононенко, М.М. Кулешов, Б.Г. Лазарєв, В.Є. Лашкар'єв, О.І. Лейпунський, Б.С. Лисін, Л.М. Литвиненко, Я.Б. Лопатинський, О.Ф. Макарченко, О.П. Маркевич, Ю.О. Митропольський, З.І. Некрасов, М.Є. Омеляновський, О.В. Палладін, О.С. Парасюк, М.В. Пасічник, Б.Є. Патон, С.І. Пекар, П.М. Першин, Г.С. Писаренко, О.В. Погорєлов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфир'єв, А.Ф. Прихотько, Л.М. Ревуцький, В.А. Ройтер, Г.М. Савін, В.М. Свечников, П.О. Свириденко, М.П. Семененко, С.В. Серенсен, К.Д. Синельников, К.Ф. Стародубов, С.І. Субботін, П.Г. Тичина, В.І. Толубинський, О.Я. Усиков, І.М. Федорченко, І.М. Францевич, К.К. Хренов, О.П. Чекмар'єв, І.Т. Швець, Є.О. Шилов, Й.З. Штокало, К.Б. Яцимирський.

1. Слухали: Висування і обговорення кандидатури на президента Академії наук УРСР. Академік АН УРСР П.М. Першин повідомляє, що відповідно до Статуту та прийнятого на Загальних зборах рішення, необхідно провести вибори президента та всього складу Президії АН УРСР.

Від імені партійної групи академіків і членів-кореспондентів АН УРСР академік АН УРСР Р.Є. Кавецький вносить пропозицію про обрання на пост президента Академії наук УРСР академіка Б.Є. Патона.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік М.М. Боголюбов, академіки АН УРСР І.К. Білодід, Б.Г. Лазарєв, К.Б. Яцимирський.

Ухвалили: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона та провести вибори президента Академії наук УРСР таємним голосуванням.

2. Слухали: Обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

Ухвалили: Обрати лічильну комісію Загальних зборів АН УРСР у складі академіків АН УРСР В.Г. Касьяненко, А.І. Кіпріанова, В.П. Комісаренка, О.П. Маркевича, К.К. Хренова. (Перерва).

3. Слухали: Наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР. Академік АН УРСР В.П. Комісаренко зачитав протокол № 1 — про розподіл обов'язків між членами лічильної комісії.

Обов'язки розподілено так: голова — академік АН УРСР В.П. Комісаренко, члени комісії — академіки АН УРСР В.Г. Касьяненко, О.П. Маркевич, К.К. Хренов, секретар — академік АН УРСР А.І. Кіпріанов.

Голова лічильної комісії академік АН УРСР В.П. Комісаренко зачитав протокол № 2 — про наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

Взяли участь у голосуванні 70 академіків АН УРСР. Роздано бюлетенів — 70; після відкриття урни виявлено 70 бюлетенів.

Наслідки таємного голосування:

Посада	Прізвище, ім'я та по батькові	Обрати	Відхилити
Президент АН УРСР	Патон Борис Євгенович	67	3

Ухвалили: Затвердити протоколи лічильної комісії № 1 і 2, внаслідок чого вважати обраним на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича.

Згідно з п. 4 і Статуту АН УРСР академік Б.Є. Патон обраний президентом АН УРСР строком на 4 роки.

Головуючий академік АН УРСР П.М. Першин поздоровляє академіка Б.Є. Патона з обранням його на пост президента АН УРСР і просить зайняти його місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон оголошує коротке слово з нагоди обрання його президентом АН УРСР.

Голова Загальних зборів АН УРСР
президент АН УРСР
академік

Б. ПАТОН

Витяг із протоколу Загальних зборів Академії наук Української РСР від 12 березня 1970 р.

Присутні: академіки АН УРСР М.М. Амосов, О.К. Антонов, В.І. Архаров, О.І. Ахієзер, М.П. Бажан, Я.М. Белєвцев, В.О. Беліцер, Ф.П. Белянкін, І.К. Білодід, М.М. Боголюбов, В.Г. Бондарчук, В.С. Будник, В.П. Васильєв, П.А. Власюк, О.С. Вялов, В.М. Глушков, Б.В. Гнеденко, О.О. Галкін, О.Г. Гольдман, Л.К. Гребень, В.Н. Гріднєв, М.Ф. Гулий, В.С. Гутиря, О.С. Давидов, Ю.К. Делімарський, В.Н. Єременко, В.Є. Іванов, О.Ю. Ішлінський, Р.Є. Кавецький, В.Г. Касьяненко, О.В. Квасницький, М.О. Кільчевський, А.І. Кіпріанов, О.В. Кірсанов, А.Д. Коваленко, А.Г. Квасников³, В.П. Комісаренко, В.О. Кононенко, В.Ф. Копитов, П.В. Копнін, В.М. Корецький, П.Г. Костюк, Л.А. Кульський, Б.Г. Лазарєв, Є.К. Лазаренко, О.І. Лейпунський, Л.М. Литвиненко, І.М. Ліфшиць, Г.В. Логвинович, Я.Б. Лопатинський, Г.М. Малахов, О.П. Маркевич, В.О. Марченко, Ю.О. Митропольський, З.І. Некрасов, В.М. Нікітін, Ф.Д. Овчаренко, О.В. Палладін, О.С. Парасюк, Б.Є. Патон, П.М. Першин, О.З. Петров, Г.С. Писаренко, І.Г. Підоплічко, О.В. Погорєлов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфир'єв, А.Ф. Прихотько, Г.Є. Пухов, В.А. Ройтер, Г.М. Савін, В.М. Свєчников, П.О. Свириденко, М.П. Семенов, С.В. Серенсен, А.Д. Скаба, А.А. Смирнов, К.Ф. Стародубов, С.І. Субботін, В.І. Толубинський, О.Я. Усиков, Є.П. Федоров, І.М. Федорченко, А.П. Філіппов, І.М. Францевич, К.К. Хрєнов, Р.В. Чаговець, О.П. Чекмарьов, І.Т. Швець, Є.О. Шілов, Й.З. Штокало, Л.О. Шубенко-Шубін, О.Н. Щербань, С.М. Ямпольський, К.Б. Яцимирський.

Головує академік АН УРСР В.М. Корецький.

1. С л у х а л и: Висування і обговорення кандидатури на пост президента Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР В.М. Корецький повідомляє, що в зв'язку з закінченням строку повноважень нинішнього складу Президії АН УРСР, відповідно до Статуту АН УРСР, необхідно провести вибори президента і всього складу Президії АН УРСР.

Академік АН УРСР І.М. Францевич вносить пропозицію обрати на посаду президента Академії наук УРСР академіка Б.Є. Патона.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік М.М. Боголюбов, академіки АН УРСР В.О. Беліцер, О.С. Давидов, А.Д. Скаба, А.І. Кіпріанов, О.В. Кірсанов.

У х в а л и л и: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. С л у х а л и: Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

У х в а л и л и: Обрати лічильну комісію Загальних зборів АН УРСР у складі академіків АН УРСР Р.Є. Кавецького, В.Н. Єременка, О.В. Погорєлова, Г.Є. Пухова, Є.П. Федорова.
(Перерва).

3. С л у х а л и: Наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

1. Голова лічильної комісії академік АН УРСР В.Н. Єременко зачитав протокол № 1 про розподіл обов'язків між членами лічильної комісії.

У х в а л и л и: Протокол лічильної комісії № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН УРСР В.Н. Єременко зачитав протокол № 2 про наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

Взяли участь у голосуванні 97 академіків АН УРСР. Роздано бюлетенів — 97; після відкриття урни виявлено 97 бюлетенів.

³ Помилка в документі. Потрібно: «А.Г. Колесников».

Наслідки таємного голосування:

Посада	Прізвище, ім'я та по батькові	Обрати	Відхилити
Президент АН УРСР	Патон Борис Євгенович	95	2

У х в а л и л и: Протокол лічильної комісії № 2 затвердити. Вважати обраним на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича.

Згідно з п. 41 Статуту АН УРСР академік Б.Є. Патон обраний президентом АН УРСР на 4 роки.

Академік АН УРСР В.М. Корецький поздоровляє академіка Б.Є. Патона з обранням на пост президента АН УРСР і просить його зайняти місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон виголошує коротке слово з нагоди обрання його Президентом АН УРСР.

Голова Загальних зборів АН УРСР
президент Академії наук УРСР
академік

Б.Є. ПАТОН

Витяг із протоколу Загальних зборів Академії наук Української РСР від 21 березня 1974 р.

Головує академік АН УРСР Р.Є. Кавецький.

Президія Загальних зборів: кандидати в члени Політбюро ЦК Компартії України — секретар ЦК Компартії України В.Ю. Маланчук, перший секретар Київського обласного комітету Компартії України В.М. Цибулько, заступник Голови Ради Міністрів Української РСР О.О. Бурмистров.

П р и с у т н і: завідувачий відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф.М. Рудич, перший секретар Київського міського Комітету України О.П. Ботвин, заступник завідувачого відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Є.О. Литвиненко, завідувачий відділом науки і нової техніки Управління справами Ради Міністрів УРСР А.В. Трофімов; академіки АН УРСР М.М. Амосов, О.М. Алімов, О.К. Антонов, В.І. Архаров, О.І. Ахієзер, В.І. Атрощенко, Б.М. Бабій, Ф.С. Бабичев, П.І. Багрій, М.П. Бажан, Я.М. Белєвцев, В.О. Беліцер, В.Г. Бондарчук, С.Я. Брауде, В.С. Будник, В.П. Васильєв, Б.І. Веркін, П.А. Власюк, О.С. Вялов, О.О. Галкін, В.М. Глушков, Б.В. Гнеденко, М.Ф. Гулий, В.С. Гутиря, О.С. Давидов, Ю.К. Делімарський, В.Н. Єременко, В.О. Єфімов, В.Є. Іванов, О.Ю. Ішлінський, Г.В. Карпенко, О.В. Квасницький, М.О. Кільчевський, О.В. Кірсанов, В.П. Комісаренко, В.О. Кононенко, В.Ф. Копитов, В.М. Комаров, П.Г. Костюк, Л.А. Кульський, Г.В. Курдюмов, О.І. Кухтенко, Р.В. Кучер, Б.Г. Лазарєв, В.А. Лазарян, В.К. Лебедєв, Л.М. Литвиненко, Ю.С. Ліпатов, Г.В. Логвинович, Я.Б. Лопатинський, І.І. Ляшко, О.Ф. Макарченко, О.П. Маркевич, В.О. Марченко, Б.І. Медовар, Ю.О. Митропольський, В.С. Михалевич, В.І. Моссаковський, З.І. Некрасов, В.М. Нікітін, М.М. Паламарчук, О.С. Парасюк, М.В. Пасічник, Б.Є. Патон, С.І. Пекар, Г.С. Писаренко, І.Г. Підоплічко, О.С. Погорєлов, О.В. Погорєлов, П.С. Погребняк, Я.С. Підстригач, М.С. Полуєтков, М.С. Поляков, В.Б. Порфир'єв, А.Ф. Прихотько, Г.Є. Пухов, Г.М. Савін, В.М. Свєчников, М.П. Семенов, К.М. Ситник, А.Д. Скаба, А.А. Смирнов, К.Ф. Стародубов, М.І. Супруненко, Л.Г. Ткачук, В.І. Толубинський, О.В. Топачевський, В.І. Трефілов, О.Я. Усиков, Є.П. Федоров, І.М. Федорченко,

А.П. Філіппов, І.М. Францевич, К.К. Хренов, Р.В. Чаговець, М.З. Шамота, І.Т. Швець, Й.З. Штокало, Л.О. Шубенко-Шубін, О.Н. Щербань, С.М. Ямпольський, К.Б. Яцимирський.

Члени-кореспонденти АН УРСР: А.Є. Бабинець, С.М. Баранов, В.Г. Бар'яхтар, А.С. Бережної, Ю.М. Березанський, В.І. Беляєв, С.М. Бібиков, В.Й. Білай, О.В. Богатський, П.Г. Богач, О.М. Боголюбов, О.О. Богомолець, М.С. Бродин, П.М. Василенко, П.І. Верба, М.Ф. Герасюта, С.М. Гершензон, С.З. Гжицький, Й.І. Пхман, М.Л. Голего, О.В. Городиський, Я.Б. Гороховатський, В.М. Грезе, Ф.Б. Гриневиц, А.М. Гродзінський, О.М. Гузь, Ю.М. Даденков, І.І. Данилюк, Г.І. Денисенко, І.О. Дзевєрін, В.К. Дзядик, В.Я. Дідковський, П.О. Дмитренко, Г.Н. Доленко, Д.А. Дудко, В.В. Єременко, Ю.П. Зайцев, Д.В. Затонський, Д.Г. Затула, В.П. Зосимович, О.Г. Івахненко, П.П. Карлукін, Є.І. Квасников, Є.П. Кирилук, Г.С.Кияк, О.П. Ключарьов, І.М. Коваленко, В.М. Ковтуненко, Є.М. Кондратюк, М.П. Корнейчук, О.С. Космодам'янський, О.О. Кремньов, Н.Є. Крутікова, О.Д. Куриленко, М.О. Лошкар'єв, А.М. Макара, Б.М. Малиновський, А.В. Манорик, К.Є. Махорін, І.М. Мельникова, О.С. Мельничук, В.М. Михайловський, О.М. Мілях, Б.О. Мовчан, В.А. Назаренко, М.Г. Находкін, В.В. Немошкаленко, А.Д. Нестеренко, О.О. Нестеренко, П.П. Нестеров, О.Ф. Немець, К.Й. Новик, Л.М. Новиченко, А.С. Оканенко, О.Я. Олійник, Д.Х. Острянин, В.В. Панасюк, А.Т. Пилипенко, А.М. Підгорний, В.Г. Пінчук, І.Л. Повх, Г.Г. Полікарпов, І.М. Постников, В.Д. Походенко, І.К. Походня, Є.К. Приходькова, В.Л. Рвачов, Л.Й. Губенчик, Г.В. Самсонов, С.В. Свєчников, Я.І. Середа, П.М. Серков, М.Є. Сиваченко, М.М. Сиротинін, О.Г. Ситенко, В.І. Скок, О.В. Снітко, В.С. Соколев, В.Б. Соллогуб, В.М. Струтинський, Г.Д. Суворов, К.І. Татомир, Б.Б. Тимофєєв, В.Т. Толок, К.Б. Толпиго, В.Т. Трощенко, В.П. Тульчинська, І.С. Усенко, А.М. Утевський, В.Ф. Уткін, О.М. Фаворов, Я.Б. Файнберг, П.Ф. Фільчаков, П.В. Харламов, В.Г. Хоткевич, В.В. Цвєтков, В.П. Цєсєвич, А.Т. Чеканюк, А.В. Чекунов, С.М. Черніков, І.М. Чиженко, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно, Є.С. Шаблювський, Ф.П. Шевченко, О.А. Шевченко, І.А. Шека, В.П. Шелєст, В.П. Шестопалов, В.І. Шинкарук, О.З. Широков, А.М. Шлепаков, М.Т. Шпак, Ф.Л. Щєпотєєв, В.І. Юрчук, І.Р. Юхновський, О.О. Ясников.

1. Слухали: Висування і обговорення кандидатури на пост президента Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР Р.Є. Кавецький повідомляє, що в зв'язку з закінченням строку повноважень нинішнього складу Президії АН УРСР, відповідно до Статуту АН УРСР, необхідно провести вибори президента і всього складу Президії АН УРСР.

Академік АН УРСР О.Я. Усиков вносить пропозицію обрати на посаду президента Академії наук УРСР академіка Б.Є. Патона.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік О.Ю. Ішлінський, академіки АН УРСР В.М. Корєцький, Б.В. Гнєденко, І.М. Францевич, Ю.К. Делімарський.

Ухвалили: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. Слухали: Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

Ухвалили: Обрати лічильну комісію Загальних зборів АН УРСР у складі академіків АН УРСР О.М. Алімова, І.Г. Підоплічка, Г.Є. Пухова, Є.П. Федорова, Р.В. Чаговця.

3. Слухали: Наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

1. Голова лічильної комісії академік АН УРСР І.Г. Підоплічка зачитав протокол № 1 про розподіл обов'язків між членами лічильної комісії.

Ухвалили: Протокол лічильної комісії № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН УРСР І.Г. Підоплічка зачитав протокол № 2 про наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

Взяли участь у голосуванні 102 академіків АН УРСР. Роздано бюлетенів — 102; після відкриття урни виявлено 102 бюлетеня.

Наслідки таємного голосування:

Посада	Прізвище, ім'я та по батькові	Обрати	Відхилити
Президент АН УРСР	Патон Борис Євгенович	100	2

Ухвалили: Протокол лічильної комісії № 2 затвердити. Вважати обраним на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича.

Згідно з п. 41 Статуту АН УРСР академік Б.Є. Патон обраний президентом АН УРСР на 4 роки.

Академік АН УРСР Р.Є. Кавецький поздоровляє академіка Б.Є. Патона з обранням на пост президента АН УРСР і просить його зайняти місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон виголошує коротке слово з нагоди обрання його президентом Академії наук УРСР.

Голова Загальних зборів Академії наук Української РСР академік

Б.Є. ПАТОН

Секретар Загальних зборів Академії наук Української РСР член-кореспондент АН УРСР

І.К. ПОХОДНЯ

Витяг із протоколу Загальних зборів Академії наук Української РСР від 31 березня 1978 р.

Головує академік І.К. Білодід.

Президія Загальних зборів: член Політбюро ЦК Компартії України, секретар ЦК Компартії України І.З. Соколов, завідуючий відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф.М. Рудич, заступник завідуючого відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України А.Ф. Пічко.

Присутні: академіки АН УРСР Алімов О.М., Амосов М.М., Антонов О.К., Атрощенко В.І., Ахієзер О.І., Бабичев Ф.С., Бабій Б.М., Багрий П.І., Бажан М.П., Бар'яхтар В.Г., Белєвцев Я.М., Беліцер В.О., Богатський О.В., Богач П.Г., Боголюбов М.М., Бондарчук В.Г., Брауде С.Я., Будник В.С., Васильєв В.П., Веркін Б.І., Власюк П.А., Вялов О.С., Галкін О.О., Гершензон С.М., Глушков В.М., Городиський О.В., Гріднєв В.Н., Гузь О.М., Гулий М.Ф., Гутиря В.С., Давидов О.С., Делімарський Ю.К., Дудко Д.А., Єременко В.Н., Єфімов В.О., Іванов В.Є., Кавецький Р.Є., Квасницький О.В., Кільчевський М.О., Кірсанов О.В., Коваленко І.М., Комісаренко В.П., Копитов В.Ф., Корєцький В.М., Корєцький М.О., Кірсанов О.В., Коваленко І.М., Комісаренко В.П., Копитов В.Ф., Корєцький В.М., Лазаренко Є.К., Лазаренко В.С., Кремньов О.О., Кульський Л.А., Кухтенко О.І., Кучер Р.В., Лазаренко Є.К., Лазарєв Б.Г., Лебедев В.К., Литвиненко Л.М., Ліпатов Ю.С., Логвинович Г.В., Лукінов І.І., Ляшко І.І., Макаренченко О.Ф., Малахов Г.М., Маркевич О.П., Марченко В.О., Медовар Б.І., Митропольський Ю.О., Михалєвич В.С., Мовчан Б.О., Некрасов З.І., Нелєпо Б.О., Немець О.Ф., Нікітін В.М., Овчаренко Ф.Д., Паламарчук М.М., Панасюк В.В., Парасюк О.С., Пасічник М.В., Патон Б.Є., Пекар С.І., Пилипенко А.Т., Писаренко Г.С., Підстригач Я.С., Поваренних О.С., Погорєлов О.В., Полукетов М.С., Поляков М.С., Порфир'єв В.Б., Походня І.К., Прихотько А.Ф., Пухов Г.Є., Рвачов В.Л., Свєчников В.М., Серков П.М., Ситник К.М., Скаба А.Д., Скуріхін В.І., Смирнов А.А., Соколов В.Л., Свєчников В.М., Серков П.М., Ситник К.М., Скаба А.Д., Скуріхін В.І., Смирнов А.А., Соколов В.Л., Свєчников В.М., Серков П.М., Ситник К.М., Скаба А.Д., Скуріхін В.І., Смирнов А.А., Соколов В.Л., Супруненко М.І., Ткачук Л.Г., Толубинський В.І., Трефілов В.І., Усиков О.Я., Уткін В.Ф., Федоров Є.П., Федорченко І.М., Філіппов А.П., Францевич І.М., Чаговець Р.В., Шалімов О.О., Шинкарук В.І., Штокало Й.З., Шубенко-Шубін Л.О., Щербань О.Н., Ямпольський С.М., Яцимирський К.Б.

**Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Члени-кореспонденти Академії наук УРСР: Абрамов Ф.О., Аксьонов О.Ф., Арбузов М.П., Ахієзер Н.І., Бабинєць А.Є., Баранов С.М., Бережної А.С., Березанський Ю.М., Бібиков С.М., Білай В.Й., Боголюбов О.М., Богомолець О.О., Борзак П.Г., Братусь В.Д., Бродін М.С., Василенко П.М., Власенко В.М., Герашенко О.А., Гродзінський Д.М., Данилюк І.І., Денисенко Г.І., Дзевєрін І.О., Дзядик В.К., Дідковський В.Я., Дмитренко І.М., Дмитренко П.О., Ермольєв Ю.М., Єфіменко Г.Г., Зайцев Ю.П., Затонський Д.В., Затула Д.Г., Зосимович В.П., Івахненко О.Г., Касаткін Б.С., Квасников Є.І., Кияк Г.С., Ковтуненко В.М., Кондilenко І.І., Кондратюк Є.М., Корнейчук М.П., Короїд О.С., Крейн М.Г., Куценко В.І., Лазаренко А.С., Лесник А.Г., Лотарєв В.О., Лошкарєв М.О., Малиновський Б.М., Мамутов В.К., Махорін К.Є., Мацука Г.Х., Мельникова І.М., Михайловський В.М., Міляк О.М., Находкін М.Г., Немошкаленко В.В., Новик К.Й., Пашенко О.О., Петіпа Т.С., Пилянкевич О.М., Підгорний А.М., Пінчук В.Г., Повх І.Л., Постников І.М., Потураєв В.М., Походенко В.Д., Рудаков Є.С., Русанівський В.М., Свєчников С.В., Сергєєв В.Г., Середа Я.І., Ситенко О.Г., Скороход А.В., Снітко О.В., Соколов В.С., Соллогуб В.Б., Стогній А.О., Струтинський В.М., Таран-Жовнір Ю.М., Татомир К.І., Тимофєєвський О.Д., Толок В.Т., Трощенко В.Т., Тульчинська В.П., Усенко І.С., Утєвський А.М., Файнберг Я.Б., Фільчаков П.Ф., Хромов П.О., Цвєтков В.В., Цєсєвич В.П., Чеканюк А.Т., Черніков С.М., Чумаченко М.Г., Чухно А.А., Шевелєв А.Г., Шевченко Ф.П., Шека І.А., Шестопапов В.П., Шлепаков А.М., Шпак М.Т., Шульте Ю.А., Щербак М.П., Ющенко К.Л., Ясников О.О.

1. **Слухали:** Висування і обговорення кандидатури на пост президента Академії наук УРСР.

Академік І.К. Білодід повідомляє, що у зв'язку з закінченням строку повноважень нинішнього складу Президії АН УРСР, відповідно до Статуту АН УРСР, необхідно провести вибори президента і всього складу Президії АН УРСР.

Академік АН УРСР О.В. Кірсанов вносить пропозицію обрати на посаду президента Академії наук УРСР академіка Б.Є. Патона.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік М.М. Боголюбов, академіки АН УРСР В.М. Корецький, А.Ф. Прихотько, М.М. Амосов, І.М. Францевич, О.Я. Усиков, Б.Г. Лазарєв.

Ухвалили: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. **Слухали:** Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

Ухвалили: Обрати лічильну комісію у складі академіків АН УРСР М.Ф. Гулого, О.С. Давидова, В.Н. Єременка, В.С. Михалєвича, А.Т. Пилипенка.

3. **Слухали:** Наслідки таємного голосування по виборах Президента Академії наук УРСР.

1. Голова лічильної комісії академік АН УРСР М.Ф. Гулий зачитав протокол № 1 про розподіл обов'язків між членами лічильної комісії.

Ухвалили: Протокол лічильної комісії № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН УРСР М.Ф. Гулий зачитав протокол № 2 про наслідки таємного голосування по виборах президента Академії наук УРСР.

У голосуванні взяли участь 121 академік АН УРСР. Роздано бюлетенів — 121, після відкриття урни виявлено 121 бюлетень.

Наслідки таємного голосування:

Посада	Прізвище, ім'я та по батькові	Обрати	Відхилити
Президент АН УРСР	Патон Борис Євгенович	120	1

Ухвалили: Протокол лічильної комісії № 2 затвердити. Вважати обраним на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича. Прийняти постанову Загальних зборів АН УРСР.

Згідно з п. 41 Статуту АН УРСР академік Б.Є. Патон обраний президентом Академії наук УРСР на 4 роки.

Академік І.К. Білодід поздоровляє академіка Б.Є. Патона з обранням на пост президента АН УРСР і просить зайняти місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон виголошує коротке слово з нагоди обрання його президентом АН УРСР.

Голова Загальних зборів Академії наук УРСР академік

Б.Є. ПАТОН

Секретар Загальних зборів Академії наук УРСР академік АН УРСР

І.К. ПОХОДНЯ

**Витяг із протоколу № 2 Загальних зборів Академії наук
Української РСР від 24 березня 1983 р.**

Головує академік АН УРСР О.С. Давидов.

Президія Загальних зборів: член Політбюро ЦК Компартії України, другий секретар ЦК Компартії України О.А. Титаренко, завідуючий відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф.М. Рудич.

Присутні: 113 академіків АН УРСР, 113 членів-кореспондентів АН УРСР.

1 (6). Про вибори президента Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР О.С. Давидов повідомляє, що у зв'язку з закінченням строку повноважень нинішнього складу Президії АН УРСР, відповідно до Статуту АН УРСР, необхідно провести вибори президента і всього складу Президії Академії наук УРСР.

Академік АН УРСР І.М. Францевич вносить пропозицію обрати на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академіки АН УРСР А.Ф. Прихотько, М.М. Амосов, В.О. Беліцер, Б.І. Веркін, О.В. Богатський, академік О.Ю. Ішлінський.

Ухвалили: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. **Слухали:** Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

Ухвалили: Обрати лічильну комісію у складі академіків АН УРСР В.С. Михалєвича, С.І. Пекаря, В.В. Пилипенка, О.В. Городиського, В.К. Лебедева.

3. **Слухали:** Наслідки таємного голосування по виборах президента АН УРСР.

1. Голова лічильної комісії академік АН УРСР В.С. Михалєвич зачитав протокол лічильної комісії № 1 про розподіл обов'язків між членами комісії.

Ухвалили: Протокол № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН УРСР В.С. Михалєвич оголосив протокол № 2, за яким у голосуванні взяло участь 113 дійсних членів АН УРСР. Одноголосно на посаду президента Академії наук УРСР обрано академіка Б.Є. Патона.

Ухвалили: Протокол лічильної комісії № 2 затвердити.

Згідно з п. 39 Статуту Академії наук УРСР академік Б.Є. Патон обраний на посаду президента Академії наук УРСР.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Академік АН УРСР О.С. Давидов поздоровляє академіка Б.Є. Патона і просить зайняти місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон виголошує коротке слово з нагоди обрання його президентом АН УРСР...

Голова Загальних зборів Академії наук УРСР
академік

Секретар Загальних зборів Академії наук УРСР
академік АН УРСР

Б.Є. ПАТОН

І.К. ПОХОДНЯ

Витяг із протоколу № 2 Загальних зборів Академії наук Української РСР від 31 березня 1988 р.

Головує академік П.Г. Костюк.

Президія Загальних зборів АН УРСР: член Політбюро ЦК Компартії України, секретар ЦК Компартії України Ю.Н. Єльченко, завідувачий відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф.М. Гудич.

Присутні: 137 академіків АН УРСР і 118 членів-кореспондентів АН УРСР.

1 (6). Про вибори президента АН УРСР.

Академік П.Г. Костюк повідомляє збори, що у зв'язку з закінченням повноважень складу Президії АН УРСР, відповідно до Статуту АН УРСР, необхідно провести вибори президента і всього складу Президії АН УРСР.

Академік АН УРСР О.С. Давидов вносить пропозицію обрати на посаду президента Академії наук УРСР академіка Патона Бориса Євгеновича.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік Ю.О. Митропольський, академіки АН УРСР В.Ф. Уткін, О.Я. Усиков, В.І. Шинкарук, О.В. Кірсанов.

Ухвалено: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. Слухали: Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН УРСР.

Ухвалено: Обрати лічильну комісію у складі академіків АН УРСР В.В. Немошкаленка, І.В. Сергієнка, І.І. Чебаненка, А.О. Лебедева, О.В. Городиського, О.О. Чуйка, П.Т. Тронька.

3. Слухали: Наслідки таємного голосування по виборах президента АН УРСР.

1. Голова лічильної комісії академік АН УРСР П.Т. Тронько зачитав протокол лічильної комісії № 1 про розподіл обов'язків між членами комісії.

Ухвалено: Протокол № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН УРСР П.Т. Тронько оголосив протокол № 2, за яким у голосуванні взяло участь 135 академіків АН УРСР. На посаду президента АН УРСР обрано академіка Б.Є. Патона: 131 — за, 4 — проти.

Ухвалено: Протокол № 2 затвердити.

Згідно з п. 39 Статуту Академії наук УРСР академік Б.Є. Патон обраний на посаду президента АН УРСР.

Академік П.Г. Костюк поздоровляє академіка Б.Є. Патона і просить зайняти місце голови Загальних зборів АН УРСР.

Президент АН УРСР академік Б.Є. Патон дякує Загальним зборам АН УРСР за високу честь і довіря...

Голова Загальних зборів Академії наук УРСР
академік

Б.Є. ПАТОН

Витяг із протоколу № 2 Загальних зборів Академії наук України від 24 березня 1993 р.

Головує академік П.Г. Костюк.

Присутні: 154 дійсних членів і 191 член-кореспондент АН України.

1. Вибори президента Академії наук України.

Головуючий повідомляє збори, що у зв'язку з закінченням повноважень Президії АН України та відповідно до Статуту АН України Загальні збори АН України мають обрати президента АН України.

Академік П.Г. Костюк оголосив подання Загальних зборів всіх відділень наук АН України (зокрема письмові — механіки, фізики і астрономії, наук про Землю, фізико-технічних проблем матеріалознавства, фізико-технічних проблем енергетики, хімії, проблем медицини, загальної біології), в яких Загальні збори відділень одностайно пропонують обрати на посаду президента Академії наук України академіка Патона Бориса Євгеновича. Академік П.Г. Костюк зачитав лист від групи академіків АН України, які звертаються до Загальних зборів АН України з пропозицією обрати академіка Б.Є. Патона президентом АН України.

Головуючий запропонував присутнім подавати пропозиції щодо інших кандидатур. Проте альтернативних кандидатур висунуто не було.

З підтримкою кандидатури академіка Б.Є. Патона виступили академік О.Ю. Ішлінський, академіки АН України Ю.Ю. Глеба, М.М. Паламарчук, В.В. Панасюк.

Ухвалено: Внести кандидатуру академіка Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

2. Слухали: Про обрання лічильної комісії Загальних зборів АН України.

Ухвалено: Обрати лічильну комісію у такому складі: академіки АН України О.І. Кухтенко, В.К. Мамутов, В.Г. Манжелій, А.Т. Пилипенко, С.В. Свєчников, І.В. Скрипник; члени-кореспонденти АН України В.В. Акуленко, В.Л. Найдєк, А.Г. Наумовець.

3. Слухали: Наслідки таємного голосування по виборах президента АН України.

1. Голова лічильної комісії академік АН України І.В. Скрипник зачитав протокол лічильної комісії № 1 про розподіл обов'язків між членами комісії.

Ухвалено: протокол № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік АН України І.В. Скрипник оголосив протокол № 2, за яким у голосуванні взяло участь 375 академіків АН України і членів-кореспондентів АН України. На посаду президента АН України обрано академіка Б.Є. Патона, 343 — за; 20 — проти; недійсних 11 бюлетенів.

Ухвалено: протокол № 2 затвердити.

На підставі таємного голосування академік Б.Є. Патон обраний на посаду президента АН України.

Академік П.Г. Костюк поздоровляє академіка Б.Є. Патона.

Президент АН України академік Б.Є. Патон дякує Загальним зборам АН України за високу честь і довіру.

Голова Загальних зборів академік
АН України

Секретар Загальних зборів АН України
академік АН України

Б.Є. ПАТОН

Б.С. СТОГНІЙ

**ПРОТОКОЛ № 3 Загальних зборів Національної
академії наук України від 3 грудня 1998 р.**

Головує академік НАН України В.В. Панасюк.

Присутні: 148 дійсних членів і 227 членів-кореспондентів НАН України.

І. С л у х а л и: Вибори президента НАН України.

Академік НАН України В.В. Панасюк подякував членів Академії за довіру і честь бути головою Загальних зборів, присвячених обранню президента Національної академії наук України.

Головуючий повідомляє, що списковий склад Академії на засіданні складає 164 академіки та 250 членів-кореспондентів НАН України. На початок засідання зареєстровано 148 академіків та 227 членів-кореспондентів НАН України.

У зв'язку з закінченням повноважень Президії НАН України та згідно з Статутом НАН України Загальні збори мають обрати президента НАН України.

Академік НАН України В.В. Панасюк інформує Загальні збори про пропозиції, які надійшли від Загальних зборів відділень НАН України та окремих членів академії і на підставі цих звернень та від себе особисто пропонує обрати на посаду президента НАН України академіка НАН України Патона Бориса Євгеновича.

На підтримку кандидатури академіка НАН України Б.Є. Патона виступили академіки НАН України Б.І. Олійник, В.В. Фролькіс, О.Ф. Немець, В.І. Старостенко, В.Г. Бар'яхтар, О.Ю. Ішлінський.

У х в а л и л и: Внести кандидатуру академіка НАН України Б.Є. Патона до бюлетеня таємного голосування.

ІІ. С л у х а л и: Про обрання лічильної комісії Загальних зборів НАН України.

У х в а л и л и: Обрати лічильну комісію у такому складі: академіки НАН України І.М. Карп, О.С. Онищенко, М.В. Стешенко, В.І. Шинкарук; члени-кореспонденти НАН України О.І. Амоша, В.М. Огенко, С.П. Ошкадьоров, Г.О. Ковтун, Ю.М. Сеньковський.

ІІІ. С л у х а л и: Результати таємного голосування по виборах президента НАН України.

1. Голова лічильної комісії академік НАН України І.М. Карп зачитав протокол лічильної комісії № 1 про розподіл обов'язків між членами комісії.

У х в а л и л и: Протокол № 1 затвердити.

2. Голова лічильної комісії академік НАН України І.М. Карп оголосив протокол № 2, за яким у голосуванні взяли участь 375 академіків НАН України і членів-кореспондентів НАН України. На посаду президента Національної академії наук України обрано академіка НАН України Б.Є. Патона: 351 — за; 19 — проти; недійсних бюлетенів — 5.

У х в а л и л и: Протокол лічильної комісії № 2 затвердити.

На підставі таємного голосування президентом НАН України обрано академіка НАН України Патона Бориса Євгеновича.

Учасники зборів приймають відповідну постанову. Головуючий поздоровив академіка НАН України Б.Є. Патона.

Президент НАН України Б.Є. Патон дякує Загальним зборам за честь і довіру.

Голова Загальних зборів
академік НАН України

Секретар Загальних зборів
академік НАН України

В.В. ПАНАСЮК

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ № 1 засідання Загальних зборів Національної
академії наук України від 28 листопада 2003 р.**

Головує президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон.

Президія Загальних зборів НАН України: академіки НАН України А.П. Шпак, А.К. Шидловський, В.Д. Походенко, І.Ф. Курас.

Загальні збори НАН України відкрив президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон і запропонував розглянути на засіданні організаційне питання, пов'язане із закінченням терміну повноважень Президії НАН України. Він повідомив присутніх, що обліковий склад НАН України на сьогодні становить 185 академіків і 326 членів-кореспондентів. Рішенням Президії НАН України у зв'язку з хворобою, закордонними відрядженнями та з інших поважних причин до облікового складу на час даного засідання не включено 41 академіка і 50 членів-кореспондентів. За даними реєстрації на засіданні присутні 102 академіки і 212 членів-кореспондентів. Таким чином, кворум є.

Загальні збори вшанували пам'ять членів Академії, які померли за час, що минув від річних звітних зборів.

І. С л у х а л и: Звіт про діяльність НАН України та її Президії за 5-річний період, проголошений академіком НАН України Б.Є. Патonom (додається).

ІІ. С л у х а л и: Проект постанови «Про звіт та заяву Президії НАН України» (додається).

У х в а л и л и: Проект постанови прийняти.

ІІІ. С л у х а л и: Пропозицію академіка НАН України В.В. Моргуна про вибори президента Академії в ході цього засідання.

Свої зауваження до цієї пропозиції вніс академік НАН України К.М. Ситник.

У х в а л и л и: Більшістю голосів підтримано пропозицію академіка НАН України В.В. Моргуна.

На час проведення виборів головою Загальних зборів був обраний академік НАН України В.В. Панасюк.

Головуючий запропонував подавати пропозиції щодо кандидатури (кандидатур) на посаду президента НАН України.

ІV. С л у х а л и: Пропозиції щодо кандидатури (кандидатур) на посаду президента.

Виступили академіки НАН України Б.І. Олійник, С.М. Конохов, І.Р. Юхновський, С.В. Комисаренко.

Головуючий повідомив, що до президії зборів надійшли також письмові звернення. Це рішення Загальних зборів відділень математики, фізики і астрономії, хімії, а також листи, підписані академіками НАН України М.С. Бродиним, І.М. Вишневським, П.Г. Костоюком, Ю.І. Кундієвим, Ю.М. Мацевитим, Д.О. Мельничуком, В.І. Скоком, членами-кореспондентами НАН України В.П. Мікловдою, С.П. Ошкадьоровим, Т.М. Черевченко.

В усіх цих зверненнях на посаду президента НАН України було одностайно запропоновано кандидатуру Бориса Євгеновича Патона.

У х в а л и л и: Внести до бюлетеня таємного голосування по виборах президента Національної академії наук України кандидатуру академіка НАН України Патона Бориса Євгеновича.

V. С л у х а л и: Про обрання лічильної комісії.

У х в а л и л и: Обрати лічильну комісію для проведення таємного голосування у складі 7 осіб.

VI. С л у х а л и: Звіт академіка НАН України О.О. Мойбенка про підсумки роботи лічильної комісії (протоколи № 1 та 2 додаються).

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

У х в а л л и: Затвердити протоколи лічильної комісії № 1 та 2.

На підставі таємного голосування президентом НАН України обрано академіка НАН України Б.Є. Патона.

Головуючий від імені присутніх широко і гаряче поздоровив академіка НАН України Бориса Євгеновича Патона з обранням президентом Національної академії наук України на новий строк, побажав йому міцного здоров'я і невичерпної енергії, ще раз висловив одностайне визнання його величезних заслуг перед народом України і тверду впевненість у тому, що під його випробуванням керівництвом Академія і надалі залишатиметься форпостом вітчизняної науки, символом невичерпного інтелектуального та духовного потенціалу нації.

VII. С л у х а л и: Проект постанови «Про президента НАН України» (додається).

У х в а л л и: Проект постанови прийняти (прийнято одностайно).

Академік НАН України Б.Є. Патон подякував Загальним зборам НАН України за довіру.

На цьому ранкове засідання сесії Загальних зборів Національної академії наук України було оголошено закритим.

Голова Загальних зборів НАН України
академік НАН України

Б.Є. ПАТОН

Секретар Загальних зборів НАН України
академік НАН України

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ № 2 засідання лічильної комісії, обраної на
Загальних зборах Національної академії наук України,
по виборах таємним голосуванням президента Націо-
нальної академії наук України від 28 листопада 2003 р.**

Взяли участь у голосуванні **365** академіків НАН України і членів-кореспондентів НАН України, роздано **365** бюлетенів, після відкриття урни виявлено **364** бюлетенів.

Для прийняття рішення про обрання президента НАН України необхідно не менше **183** голосів.

Наслідки таємного голосування по виборах президента Національної академії наук України:

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата у президенти НАН України	Обрати	Відхилити
ПАТОН Борис Євгенович	347	13

Недійсних бюлетенів **4**.

На підставі наслідків таємного голосування на посаду президента Національної академії наук України обрано **Патона Бориса Євгеновича**.

Бюлетені і список членів НАН України, яким видано бюлетені, додаються до даного протоколу.

Голова лічильної комісії

Члени лічильної комісії

Секретар лічильної комісії

**ПОСТАНОВА № 1 Загальних зборів Національної
академії наук України від 1 грудня 2008 р.**

**Про продовження терміну повноважень президента
НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона
та проведення виборів Президії НАН України**

Загальні збори Національної академії наук України постановляють:

1. Продовжити термін повноважень президента НАН України академіка НАН України Патона Бориса Євгеновича до весняної звітно-виборної сесії Загальних зборів НАН України 2009 р.

2. Заслухати на весняній сесії Загальних зборів НАН України 2009 р. звіт Президії НАН України за п'ятирічний період та провести на цій сесії вибори усього складу Президії НАН України відповідно до статей 41, 42 Статуту НАН України та з урахуванням пропозицій, висловлених учасниками Загальних зборів 1 грудня 2008 р.

Голова Загальних зборів Національної академії наук України
академік НАН України

Б.Є. ПАТОН

Секретар Загальних зборів Національної академії наук України
академік НАН України

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ засідання Загальних зборів Національної
академії наук України від 16 квітня 2009 р.**

Головує академік НАН України Л.М. Литвиненко.

Загальні збори НАН України відкрив головуючий на Загальних зборах НАН України академік НАН України Л.М. Литвиненко і запропонував розглянути на засіданні організаційне питання, пов'язане з обранням президента НАН України. Він повідомив, що обліковий склад НАН України на сьогодні становить 207 академіків і 376 членів-кореспондентів. Рішенням Президії НАН України у зв'язку з хворобою, закордонними відрядженнями та з інших поважних причин до облікового складу на час даного засідання не включено 20 академіків і 39 членів-кореспондентів. За даними реєстрації, зараз на засіданні присутні 171 академік і 316 членів-кореспондентів. Таким чином, кворум є.

Головуючий нагадав, що згідно зі статтею 42 Статуту НАН України президент обирається Загальними зборами з числа дійсних членів НАН України таємним голосуванням простою більшістю голосів дійсних членів та членів-кореспондентів НАН України – учасників зборів.

Під час підготовки до зборів було проведено висунення кандидатів на посаду президента НАН України. Висунення відбувалося на загальних зборах відділень НАН України, де кожен член Академії мав змогу внести свої пропозиції, сформулювати вимоги до кандидатів, взяти участь у обговоренні запропонованих кандидатур та заручитися підтримкою наукової спільноти.

На момент сесії рішення про висунення кандидатів на посаду президента НАН України надійшли від загальних зборів усіх чотирнадцяти відділень Академії. В цих рішеннях одностайно на посаду президента НАН України висунуто кандидатуру Бориса Євгеновича Патона.

В обговоренні запропонованої на посаду президента НАН України кандидатури взяли участь академіки НАН України Ю.П. Зозуля, К.М. Ситник, М.В. Новиков, О.О. Коноваленко та член-кореспондент НАН України Ф.П. Трінус.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Академік НАН України Л.М. Литвиненко повідомив, що, крім заслуханих виступів, на адресу Президії НАН України та Загальних зборів НАН України надійшли також письмові звернення. Це колективні листи членів Академії з Придніпровського, Північно-Східного, Південного наукових центрів, рішення виконкому Ради Західного наукового центру. В усіх цих зверненнях на посаду президента НАН України одностайно запропоновано кандидатуру Бориса Євгеновича Патона.

I. Слухали: Пропозицію академіка НАН України Л.М. Литвиненка про внесення кандидатури академіка НАН України Патона Бориса Євгеновича до бюлетеня таємного голосування по виборах президента Національної академії наук України.

Ухвалили: Підтримати пропозицію (підтримано більшістю голосів).

II. Слухали: Про обрання лічильної комісії.

Ухвалили: Обрати лічильну комісію у кількості 15 осіб.

Відділень НАН України було запропоновано затвердити такі кандидатури (по одному від кожного відділення): академіки НАН України П.І. Андон, В.М. Шульга, В.М. Пузіков, О.О. Ключников, М.С. Веселовський, Ю.А. Левенець, члени-кореспонденти НАН України В.В. Шарко, Е.І. Єфремов, О.Б. Полонський, Ю.В. Слюсаренко, А.І. Вовк, О.П. Дмитрієв, В.П. Вишневський, М.М. Сулима.

Від Президії НАН України до складу лічильної комісії було обрано академіка НАН України Л.А. Булавина.

Далі головуючий надав слово голові лічильної комісії академіку НАН України Л.А. Булавіну для повідомлення про порядок голосування.

III. Слухали: Повідомлення голови лічильної комісії академіка НАН України Л.А. Булавіна про підсумки роботи лічильної комісії (протоколи засідання лічильної комісії № 1 та № 2 додаються).

Ухвалили: Затвердити протоколи лічильної комісії № 1 та № 2.

На підставі таємного голосування президентом НАН України обрано академіка НАН України Б.Є. Патона.

Головуючий академік НАН України Л.М. Литвиненко від імені присутніх щиро і гаряче поздоровив Б.Є. Патона з обранням президентом Національної академії наук України на новий строк, побажав йому міцного здоров'я і невичерпної енергії, ще раз висловив одностайне визнання його величезних заслуг перед народом України і тверду впевненість у тому, що під його керівництвом Академія і надалі залишатиметься форпостом вітчизняної науки, символом невичерпного інтелектуального та духовного потенціалу нації.

IV. Слухали: Про проект постанови Загальних зборів НАН України «Про президента НАН України».

Ухвалили: Проект постанови прийняти (прийнято одноголосно).

Академік НАН України Б.Є. Патон подякував Загальним зборам НАН України за довіру.

На цьому засідання сесії Загальних зборів Національної академії наук України було оголошено закритим.

Голова Загальних зборів НАН України
академік НАН України

Л.М. ЛИТВИНЕНКО

**ПРОТОКОЛ № 2 засідання лічильної комісії,
обраної на Загальних зборах Національної академії
наук України, по виборах таємним голосуванням
президента Національної академії наук України
від 16 квітня 2009 р.**

Взяли участь у голосуванні 478 академіків НАН України і членів-кореспондентів НАН України, роздано 478 бюлетенів, після відкриття урни виявлено 472 бюлетенів.

Для прийняття рішення про обрання президента НАН України необхідно не менше 237 голосів.

Наслідки таємного голосування по виборах президента Національної академії наук України:

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата у президенти НАН України	Підрахунок голосів		
	Обрати	Відхилити	Недійсні
ПАТОН Борис Євгенович	455	14	3

На підставі наслідків таємного голосування на посаду президента Національної академії наук України обрано Патона Бориса Євгеновича.

Бюлетені і список членів НАН України, яким видано бюлетені, додаються до даного протоколу.

Голова лічильної комісії

Члени лічильної комісії

Секретар лічильної комісії

**ПОСТАНОВА Загальних зборів Національної
академії наук України від 16 квітня 2009 р.
Про президента НАН України**

Згідно зі статтею 42 Статуту НАН України Загальні збори Національної академії наук України постановляють:

1. За підсумками таємного голосування вважати академіка НАН України ПАТОНА Бориса Євгеновича обраним президентом Національної академії наук України.

2. Доручити президенту НАН України академіку НАН України Б.Є. Патону згідно зі статтею 42 Статуту НАН України та з урахуванням пропозицій відділень НАН України подати на розгляд наступного засідання Загальних зборів НАН України кандидатури для обрання віце-президентів, головного вченого секретаря та членів Президії НАН України.

Голова Загальних зборів Національної академії наук України
академік НАН України

Л.М. ЛИТВИНЕНКО

Документы об избрании Б.Е. Патона президентом НАН Украины. 1962 – 2009 гг.

(Архив Президиума НАН Украины, ф. 251, оп. 1, т. 1, д. 1155, л. 15–20; д. 1156, л. 250–303; д. 1565, л. 2–12; д. 2025, л. 1–9; оп. 1, т. 2, д. 464, л. 10–25)

ПРОТОКОЛ

Общего собрания Академии наук Украинской ССР

г. Киев

27 февраля 1962 г.

Присутствуют: академики Академии наук УССР А.К. Бабко, Н.П. Бажан, Н.П. Барабашов, Ф.П. Белякин, И.К. Белодед, Н.Н. Боголюбов, В.Г. Бондарчук, А.И. Бродский, А.К. Вальтер, П.А. Власюк, Д.С. Воронцов, О.С. Вялов, В.М. Глушков, Б.В. Гнеденко, А.Г. Гольдман, Н.К. Гудзий, М.Ф. Гулый, В.С. Гутыря, Ю.К. Делимарский, Н.Н. Доброхотов, В.Г. Дроботько, Д.К. Зеров, А.Ю. Ишлинский, Р.Е. Кавецкий, В.Г. Касьяненко, А.В. Квасницкий, А.И. Киприанов, А.В. Кирсанов, А.Д. Коваленко, А.П. Комар, В.П. Комисаренко, Н.Н. Кулешов, Б.Г. Лазарев, В.Е. Лашкарев, Б.С. Лысин, А.Ф. Макарченко, А.П. Маркевич, Ю.А. Митропольский, З.И. Некрасов, Ф.Д. Овчаренко, М.Э. Омеляновский, Г.Е. Павленко, А.В. Палладин, М.В. Пасечник, С.И. Пекарь, Б.Е. Патон, П.Н. Першин, А.В. Погорелов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфирьев, Л.Н. Ревуцкий, М.Ф. Рыльский, В.А. Ройтер, Г.Н. Савин, В.Н. Свечников, П.А. Свириденко, Н.П. Семененко, С.В. Серенсен, А.И. Смирнова-Замкова, К.Ф. Стародубов, С.И. Субботин, Г.И. Сухомел, П.Г. Тычина, И.М. Федорченко, И.Н. Францевич, К.К. Хренов, А.П. Чекмарев, И.Т. Швец, Е.А. Шилов, И.З. Штокало, А.Н. Щербань, М.К. Янгель.

Председательствует: академик АН УССР Ю.А. Митропольский.

1. **Слушали:** Выдвижение и обсуждение кандидатур на президента, вице-президентов, главного ученого секретаря и члена Президиума Академии наук УССР.

Академик АН УССР А.Н. Щербань сообщает Общему собранию АН УССР о том, что академик А.В. Палладин 6 января 1962 г. подал заявление в ЦК КП Украины, в котором просит не выдвигать его кандидатуру при следующих выборах президента АН УССР.

Академик АН УССР А.Н. Щербань зачитывает заявление академика А.В. Палладина.

Академик АН УССР А.Н. Щербань вносит предложение удовлетворить ходатайство академика А.В. Палладина и за многолетнюю и добросовестную работу на посту президента Академии наук УССР выразить ему искреннюю благодарность.

От имени партгруппы академиков и членов-корреспондентов АН УССР академик АН УССР А.Н. Щербань выдвигает на пост президента Академии наук УССР кандидатуру выдающегося советского ученого лауреата Ленинской премии академика АН УССР Патона Бориса Евгеньевича. Академик АН УССР А.Н. Щербань сообщает, что кандидатура Б.Е. Патона на пост президента АН УССР поддержана совещаниями академиков АН УССР по Отделам Академии наук УССР.

От имени партгруппы академиков и членов-корреспондентов АН УССР академик АН УССР А.Н. Щербань вносит предложение удовлетворить просьбы академиков АН УССР М.Ф. Гулого и И.М. Федорченко не выдвигать их кандидатуры для избрания на должности вице-президента и главного ученого секретаря АН УССР.

Академик АН УССР А.Н. Щербань предлагает вынести благодарность академикам АН УССР М.Ф. Гулому и И.М. Федорченко за их добросовестную работу в Президиуме АН УССР.

От имени партгруппы академиков и членов-корреспондентов АН УССР академик АН УССР А.Н. Щербань выдвигает на посты вице-президентов Академии наук УССР академиков АН УССР Н.П. Семененко, В.М. Глушкова и А.Ф. Макарченко и дает развернутую научную и общественную характеристику этим ученым.

На пост главного ученого секретаря Академии наук УССР академик АН УССР А.Н. Щербань рекомендует кандидатуру члена-корреспондента АН УССР Г.С. Писаренко и дает ему развернутую характеристику. На должность члена Президиума Академии наук УССР академик АН УССР А.Н. Щербань от имени партгруппы выдвигает кандидатуру выдающегося советского ученого в области математической физики лауреата Ленинской премии академика Н.Н. Боголюбова.

Академик АН УССР Ю.А. Митропольский вносит предложение вынести благодарность академику АН УССР А.Н. Щербаню за его многолетнюю и добросовестную работу в составе Президиума АН УССР на должностях главного ученого секретаря и вице-президента АН УССР.

По выдвинутым академиком АН УССР А.Н. Щербанем кандидатурам выступили: академик АН УССР И.Т. Швец (от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела технических наук АН УССР), академик М.Ф. Рыльский (от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела общественных наук АН УССР), академик АН УССР Ю.А. Митропольский (от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела физико-математических наук АН УССР), академик АН УССР Ф.Д. Овчаренко (от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела химических и геологических наук АН УССР), академик АН УССР Р.Е. Кавецкий (от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела биологических наук АН УССР), академик Н.Н. Боголюбов, академик А.Ю. Ишлинский, академик АН УССР С.В. Серенсен, академик АН УССР П.Н. Першин, академик АН УССР М.В. Пасечник.

Постановили: 1. За многолетнюю и добросовестную работу на посту президента Академии наук УССР вынести академику А.В. Палладину искреннюю благодарность.

2. За добросовестную работу в составе Президиума Академии наук УССР вынести благодарность академикам АН УССР А.Н. Щербаню, М.Ф. Гулому и И.М. Федорченко.

3. Оставить для тайного голосования кандидатуры академика АН УССР Б.Е. Патона — на должность президента АН УССР, академиков АН УССР В. М. Глушкова, А.Ф. Макарченко, Н.П. Семененко — на должности вице-президентов АН УССР, члена-корреспондента АН УССР Г.С. Писаренко — на должность главного ученого секретаря АН УССР и академика Н.Н. Боголюбова — на должность члена Президиума АН УССР.

2. **Слушали:** Избрание счетной комиссии Общего собрания АН УССР по выборам тайным голосованием президента, вице-президентов, главного ученого секретаря и члена Президиума Академии наук УССР.

Постановили: Избрать счетную комиссию по выборам тайным голосованием президента, вице-президентов, главного ученого секретаря и члена Президиума АН УССР в составе академиков АН УССР Н.П. Бажана, А.К. Вальтера, Д.К. Зерова, З.И. Некрасова, В.Б. Порфирьева.

3. **Слушали:** Результаты тайного голосования по выборам президента, вице-президентов, главного ученого секретаря и члена Президиума Академии наук УССР.

Академик АН УССР З.И. Некрасов зачитал протокол № 1 — о распределении обязанностей между членами счетной комиссии.

Обязанности распределены так: председатель — академик АН УССР З.И. Некрасов, члены комиссии — академики АН УССР Н.П. Бажан, Д.К. Зеров, В.Б. Порфирьев, секретарь — академик АН УССР А.К. Вальтер.

Б.Е. ПАТОН: 50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ АКАДЕМИИ

Председатель счетной комиссии академик АН УССР З.И. Некрасов зачитал протокол № 2 — о результатах тайного голосования по выборам президента АН УССР; протокол № 3 — о результатах тайного голосования по выборам вице-президентов АН УССР; протокол № 4 — о результатах тайного голосования по выборам главного ученого секретаря АН УССР и протокол № 5 — о результатах тайного голосования по выборам члена Президиума АН УССР.

Приняли участие в голосовании 72 академика АН УССР. Роздано бюллетеней — 72; после открытия урны обнаружено 72 бюллетеня.

Результаты тайного голосования:

Должность	Фамилия, имя, отчество	Выбрать	Отклонить
Президент	Патон Борис Евгеньевич	66	6
Вице-президент	Глушков Виктор Михайлович	70	2
Вице-президент	Макарченко Александр Федорович	64	8
Вице-президент	Семененко Николай Пантелеймонович	68	4
Главный ученый секретарь	Писаренко Георгий Степанович	69	3
Член Президиума	Боголюбов Николай Николаевич	71	1

Постановили: Утвердить протоколы счетной комиссии №№ 1, 2, 3, 4, 5, вследствие чего считать избранными:

1) на должность президента Академии наук УССР академика АН УССР Патона Бориса Евгеньевича,

2) на должность вице-президента Академии наук УССР академика АН УССР Глушкова Виктора Михайловича,

3) на должность вице-президента Академии наук УССР академика АН УССР Макарченко Александра Федоровича,

4) на должность вице-президента Академии наук УССР академика АН УССР Семененко Николая Пантелеймоновича,

5) на должность главного ученого секретаря Академии наук УССР члена-корреспондента АН УССР Писаренко Георгия Степановича,

6) на должность члена Президиума Академии наук УССР академика Боголюбова Николая Николаевича.

Согласно п. 33 Устава Академии наук УССР академик АН УССР Б.Е. Патон избран президентом АН УССР сроком на 5 лет.

Согласно п. 33 Устава Академии наук УССР академики АН УССР В. М. Глушков, А.Ф. Макарченко, Н.П. Семененко избраны вице-президентами АН УССР сроком на 5 лет.

Согласно п. 33 Устава Академии наук УССР член-корреспондент АН УССР Г.С. Писаренко избран главным ученым секретарем АН УССР сроком на 5 лет.

Согласно п. 36 Устава Академии наук УССР академик Н.Н. Боголюбов избран членом Президиума АН УССР сроком на 3 года.

4. С л у ш а л и: О необходимости разработки нового Устава и избрания комиссии для подготовки проекта нового Устава Академии наук УССР.

Докладчик: академик АН УССР В.С. Гутыря.

Постановили: Создать комиссию для разработки нового Устава Академии наук УССР в составе академиков АН УССР И.К. Белододе, А.И. Бродского, Н.Н. Боголюбова, А.К. Вальтера,

М.Ф. Гулого, Д.К. Зерова, А.В. Кирсанова, В.М. Корецкого, Ю.А. Митропольского, З.И. Некрасова, Ф.Д. Овчаренко, А.В. Палладина, М.В. Пасечника, Б.Е. Патона, В.Б. Порфирьева, М.Ф. Рильского, Н.П. Семененко, С.И. Субботина, И.М. Федорченко, членов-корреспондентов АН УССР Я.Н. Белевцева, А.С. Короеда, О.С. Парасюка, Г.С. Писаренко, Г.В. Самсонова, А.В. Топачевского.

Поручить комиссии в течение 7 месяцев разработать проект нового Устава Академии наук УССР.

5. С л у ш а л и: О поздравительных письмах в ЦК КПСС и ЦК КП Украины.

(Проекты писем зачитывают академик АН УССР В.П. Комисаренко и академик М.Ф. Рильский).

Постановили: Отправить поздравительные письма Академии наук УССР в Центральный Комитет Коммунистической партии Советского Союза и Центральный Комитет Коммунистической партии Украины.

Председатель Общего собрания Академии наук УССР
академик АН УССР

Ю.А. МИТРОПОЛЬСКИЙ

Выписка из стенограммы Общего собрания Академии наук Украинской ССР от 24 — 27 февраля 1962 г.

УТРЕННЕЕ ЗАСЕДАНИЕ 27-го февраля 1962 года.

Председательствует т. МИТРОПОЛЬСКИЙ Ю.А.

Председатель: Уважаемые товарищи! Позвольте начать сегодняшнее Общее собрание сессии Академии наук.

Слово предоставляется акад. ЩЕРБАНЮ.

Тов. ЩЕРБАНЬ: 6 января этого года президент Академии наук ПАЛЛАДИН подал заявление Президиуму ЦК КПУ. Позвольте зачитать это заявление, (зачитывает).

Товарищи. Президиум ЦК КПУ рассмотрел это заявление и пришел к выводу, что следует удовлетворить просьбу президента Академии наук акад. Палладина в той части, чтобы не выдвигать его кандидатуру на дальнейшие выборы президентом Академии.

Академик Палладин А.В. сделал много для развития нашей советской науки.

Академик Палладин А.В., который почти 25 лет был на посту главного ученого секретаря, вице-президента, президента Академии наук, очень много сделал для развития новых научных учреждений, новых научных направлений и очень многие из тех чудесных работ наших ученых, особенно за последние годы, являются результатом большой организаторской работы, которую проводил академик Палладин А.В. на посту президента Академии наук.

Товарищи, позвольте внести предложение, чтобы за многолетний добросовестный труд академика Палладина А.В. на посту президента Академии наук Украинской ССР, объявить ему искреннюю благодарность и пожелать ему больших, больших успехов в дальнейшей его научной работе... (бурные аплодисменты, все встают).

Товарищи, в связи с таким заявлением академика Палладина А.В. возникает необходимость наметить кандидатуру нового президента Академии наук. По этому поводу приходилось консультироваться с очень многими академиками нашей Академии, даже собирать такие, я бы сказал, советы академиков по отделам и большинство предложений по поводу новой кандидатуры сводится к кандидатуре академика Б.Е. Патона, которого вы все хорошо знаете.

Совещание партгруппы академиков, членов-корреспондентов нашей Академии, которое только что произошло, также единогласно поддерживает кандидатуру на пост президента академика Б.Е. ПАТОНА.

Товарищи! Вряд ли следует забирать много времени, чтобы характеризовать деятельность академика Патона.

Академика Патона мы знаем как и выдающегося ученого нашей страны, труды которого и института, которым он руководит, вышли далеко за пределы Советского Союза. Мы знаем академика Патона как прекрасного организатора, государственного деятеля, который делал доклады на Пленумах ЦК КПСС о дальнейшей электросварке в Советском Союзе.

Академик Патон, кроме этих качеств, имеет еще очень прекрасное качество — это то, что он молодой, полон сил, полон энергии и для исполнения тех великих заданий, которые так прекрасно докладывал Н.П. Семенов в своем докладе о дальнейшем развитии нашей Академии, наверно как раз и должен быть такой президент, у которого за спиной молодость, энергия и большое желание развивать нашу Академию.

Нам приходилось вести беседы по отделам с академиками всех отделов. Следует отметить, что во всех отделах кандидатура Б.Е. Патона получила очень искреннее одобрение на пост президента...

Председатель: От имени академиков Отдела технических наук слово имеет акад. Шве́ц И.Т.

Акад. ШВЕ́Ц И.Т.

Уважаемые товарищи! Я очень рад исполнить почетное поручение академиков, членов-корреспондентов и всех сотрудников Отдела технических наук нашей Академии и единогласно, от имени всего нашего отдела поддержать те кандидатуры в состав Президиума, которые тут были оглашены от имени партгруппы А.Н. Щербанем.

Я хочу немного добавить о кандидатуре президента Академии наук Б.Е. Патона. Тут много было сказано о том, что он новатор в нашей науке. Я бы добавил, что Б.Е. Патон принял и держал с большой честью новаторство в науке от выдающегося ученого Е.О. Патона и несет эту традицию с честью уже более десятка лет. Он действительно ведет передовую науку. Ведь институт, который он возглавляет, сделал определенную революцию в деле машиностроения в нашей стране, причем эта наука развивается под руководством его на глубоком теоретическом основании, как учит наша Коммунистическая партия, и проверяет его каждодневно на практике. Ведь тысячи предприятий Советского Союза, начиная от Дальнего Востока и до крайнего запада, от севера на юг — все, имеющие дело с машиностроением, все знают, что сердце развития передового машиностроения заложено у нас в Киеве трудами Евгения Оскаровича и его достойного преемника Бориса Евгеньевича.

Бориса Евгеньевича можно назвать действительно воинственным борцом за дело технического прогресса. Он человек высокой культуры, человек высокого общего образования. Человек, который не только родился на Украине, но и очень хорошо чувствует все развитие украинского народа, его великую братскую дружбу с великим российским народом. Это человек науки, который усиливает и развитие культуры в нашей стране.

Вся его работа пронизана глубокой простотой. Его идеология основывается на глубоком изучении великого учения марксизма-ленинизма. Вот почему он был удостоен избрания в ЦК КПУ, вот почему был удостоен от имени Академии выступать с докладом на Пленуме ЦК КПСС, быть делегатом XXII съезда и от имени ученых голосовать за новую Программу партии, программу расширенного строительства коммунизма в нашей стране.

Характерной чертой Бориса Евгеньевича является большая требовательность к себе. Наверное многие из вас были в этом институте и видели, как он требовательно относится к тому,

что он привнес в науку, проверяет много, много раз. Такого же требовательность требует от других сотрудников. Это человек непоколебимой принципиальности в деле, это чуткий, скромный человек. Он действительно будет руководителем Академии ленинского стиля работы...

Председатель: От имени академиков общественных наук слово имеет академик Рыльский М.Ф.

Акад. РЫЛЬСКИЙ М.Ф. Уважаемые товарищи! Я лично охотно подписываюсь под всем тем, что сказал уважаемый Иван Трофимович Шве́ц по поводу выдвинутых кандидатур на руководителей нашей Академии.

От имени академиков и членов-корреспондентов Отдела общественных наук, от имени всего Отдела общественных наук, я горячо поддерживаю эти кандидатуры (аплодисменты).

Тов. ЩЕРБА́НЬ А.Н.: Слово имеет председатель Отделения физико-математических наук академик Митропольский.

Акад. МИТРОПОЛЬСКИЙ — Академики и члены-корреспонденты Отделения физико-математических наук, собравшись, обсудили все выдвинутые кандидатуры и от имени их, а также от имени академиков и членов-корреспондентов, приехавших из Харькова, я уполномочен здесь передать горячую и единодушную поддержку всех предложенных кандидатур. Я считаю, что не надо так подробно останавливаться на каждой кандидатуре.

Борис Евгеньевич Патон известен не только в Советском Союзе, но и в зарубежных странах. Он известен как один из крупнейших ученых в области электросварки, перу которого принадлежит 150 научных работ, обобщенных в ряде фундаментальных направлений, за которые он неоднократно был удостоен Государственной и Ленинской премий.

Борис Евгеньевич Патон является замечательным организатором. Он не только сумел организовать и превратить завод в институт общесоюзного значения, но и сумел организовать внедрение работ по электросварке, руководство всеми научно-исследовательскими работами в области электросварки по всему Советскому Союзу.

Кроме того, Борис Евгеньевич является очень хорошим общественным и партийным деятелем. Я считаю, что эта кандидатура, и все академики и члены-корреспонденты считают, что он безусловно оправдывает то высокое доверие, которое будет здесь высказано при выборах в президенты Академии...

Председатель: Слово предоставляется от имени академиков и членов-корреспондентов Отдела химических и геологических наук Ф.Д. Овчаренко.

Ф.Д. ОВЧАРЕНКО — Уважаемые товарищи! На предвыборном совещании действительных членов и членов-корреспондентов Отдела химических и геологических наук, которое проводил акад. Щербань, все академики и члены-корреспонденты нашего отдела высказали свое общее согласие к кандидатурам, которые выдвинуты в состав нового Президиума.

Кандидатура Б.Е. Патона ни у кого не вызвала сомнений, как прекрасного организатора науки и исследователя в области электросварочной техники. И мы надеемся, что те большие задачи, поставленные в области разработки науки по созданию материально-технической базы коммунизма, лучше всего будут представлены в нашей Академии...

Председатель: от имени академиков Отдела биологических наук слово имеет акад. Кавецкий.

Акад. КАВЕЦКИЙ — Уважаемые товарищи! Академики, члены-корреспонденты и сотрудники нашего отделения, так же как и других отделений, обсуждали возможные кандидатуры на посты президента и вице-президентов и единогласно одобряют выдвинутых здесь кандидатов.

Действительно. Вчера мы утвердили грандиозный план работ Академии. Завтра надо приступать к реализации этого плана. Для того, чтобы обеспечить этот план, нужно чтобы во

главе Академии стояли не только большие ученые, но и люди молодые, смелые, с большим опытом организаторской работы, которые будут выполнять этот грандиозный план, поднимая авторитет Академии среди нашего народа. И нам кажется, что именно такими качествами обладают названные здесь кандидатуры.

Мы давно знаем Бориса Евгеньевича Патона. Мы знаем его как талантливого ученого, блестящего организатора, очень хорошего, принципиального и простого человека...

Председатель: Слово имеет акад. Боголюбов Н.Н.

Акад. БОГОЛЮБОВ: Позвольте мне сказать несколько слов о выдающемся советском ученом и общественном деятеле Б.Е. Патоне.

Его научные труды посвящены расчету и конструированию источников питания и аппаратуры, созданию систем автоматизации сварочных и вспомогательных операций, развитию научных основ и разработке принципиальных вопросов технологии электрической сварки плавкой и давлением. Им опубликовано более 130 работ.

На основании этих научных разработок, под руководством Б.Е. Патона был создан новый важный способ дуговой полуавтоматической сварки под флюсом.

Продолжая работать в указанной сфере, Б.Е. Патон вносит большой вклад в развитие тяжелого машиностроения. Созданный под его руководством и при его непосредственном участии способ электрошлаковой сварки позволил без построения дополнительных заготовительных цехов выпускать сварочные конструкции машин и механизмов любых габаритов и веса.

За свои выдающиеся труды Борис Евгеньевич удостоился Государственной и Ленинской премии как организатор исследовательских работ, умело объединяя для решения важных научных и инженерных проблем силы большого коллектива.

Под его руководством Институт электросварки им. Е.О. Патона стал одним из крупнейших научно-исследовательских учреждений, которое занимает руководствующее положение среди советских и зарубежных сварочных научных организаций.

Большое внимание Б.Е. Патон уделяет внедрению результатов научных исследований в промышленность. Он часто бывает на заводах Украины и в других республиках нашей страны, предоставляя им помощь в решении задач дальнейшего технического прогресса.

Наряду с огромной научно-исследовательской и научно-организационной деятельностью Б.Е. Патон много внимания уделяет подготовке научных кадров. Его имя хорошо известно далеко за пределами нашей страны. Он неоднократно принимал участие в международных съездах и конференциях.

Б.Е. Патон ведет огромную общественную работу. Он является депутатом Верховного Совета Украинской ССР. На XXI съезде и XXII съезде КП Украины он избран членом ЦК КПУ, а на XXII съезде КПСС — кандидатом в члены ЦК КПСС.

Я считаю, что Б.Е. Патон с честью справится со сложными и почетными обязанностями президента Академии наук, а потому горячо поддерживаю его кандидатуру...

Председатель: Слово имеет академик Ишлинский.

Академик ИШЛИНСКИЙ — Товарищи, в жизни нашей Академии наступил ответственный период избрания нового президента, новых членов Президиума нашей Академии, которая после Союзной академии является самой крупной в Советском Союзе. В числе президентов нашей Академии наук были такие выдающиеся ученые, как Заболотный, Богомолец, Палладин и другие. Были такие замечательные ученые, как Булаховский, Белецкий, Е.О. Патон, которые прославили нашу родину работами по технике, естествознанию, литературе и искусству.

Среди наших академиков были такие замечательные ученые, как Лаврентьев, который проводил ряд исследований в области математики, Лебедев С.А., который поставил новую технику на службу советской практики, создав первую вычислительную машину в нашей стране. Среди них такие замечательные ученые, как М.Ф. Рыльский, академик Бажан.

И вот сейчас нам предстоит избрать президента нашей Академии. Какие требования мы можем предъявить будущему президенту, имя которого уже известно? Он должен быть крупным ученым. Таким ученым он является.

Он должен быть не только узким ученым. Это должен быть человек с широким диапазоном. Б.Е. Патон работает в области электросварки, в которой сходятся целый ряд наук — физика, металлофизика, механика, теория регулирования электрометаллургии. Мы имеем человека с широкой научной подготовкой технических и точных наук... Академик должен иметь большой опыт организаторской работы.

Продолжая славную традицию своего отца Евгения Оскаровича Патона, он далеко развил дело электросварки в нашей стране. Институт связан с сотнями организаций, Б.Е. Патон ведет колоссальную работу по связи со всеми организациями страны, которые используют электросварку в своих работах, а их буквально тысячи. Кроме того это ученый, который должен иметь опыт государственной и партийной работы, здесь говорилось, что Б.Е. Патон член ЦК КП Украины, кандидат в члены ЦК КПСС, кандидат в депутаты Верховного Совета Союза ССР, который проводит большую работу общего политического характера и у нас, и за рубежом, и в странах народной демократии.

Будем надеяться, что Борис Евгеньевич Патон сварит наш коллектив, коллектив ученых, у которых есть и общие интересы, и некоторые противоречия (не антагонистические), сварит в единое целое и укрепит тот орган, организм, имя которого Академия наук УССР...

Перед новым Президиумом стоят большие задачи. Мы вступаем в выполнение 20-летнего плана построения коммунизма, начертанного XXII съездом нашей Коммунистической партии. В этой области много нужно сделать. Нужно найти членам Президиума, вице-президентам, ученому секретарю и, в первую очередь, самому президенту должное равновесие. Нужно развить поисковые научные исследования и нужно не терять связи с практикой, ибо практика обогащает нашу науку и, в свою очередь, практика ждет от науки новых решений, способных поднять нашу социалистическую практику, технику, медицину, сельское хозяйство на очень большой уровень. Нужно думать о планах, потому что наши планы, вначале способные развивать науку, иногда превращаются в тормоз, если следовать плану без того, чтобы менять его в процессе развития.

Таким образом, перед нами стоят большие задачи и приложения, и развитие науки по существу, в связи с внутренней логикой науки.

Пожелаем же им больших успехов в их очень трудной работе и будем приветствовать их лучшие достижения. (Аплодисменты).

Председатель: Слово имеет акад. Серенсен.

Акад. СЕРЕНСЕН — Акад. Б.Е. Патон является выдающимся ученым и инженером нашей страны. Тут уже много было о нем сказано, много было сказано о его творческой деятельности. Я разрешу себе только подчеркнуть то значение в прогрессе машиностроения, которое имеет деятельность Бориса Евгеньевича и возглавляемого им Института электросварки в нашей стране.

Перед нашим машиностроением стоят задачи создания крупных и мощных конструкций. И в этом отношении тот метод электрошлаковой сварки, который был создан под руководством Бориса Евгеньевича, который был отмечен Ленинской премией, явился

революционным методом инструктирования и технологии производства современных мощных прессов, мощных турбогенераторов, мощных реакторов и целого ряда других конструкций передовой техники.

Это прогрессивное значение работ Бориса Евгеньевича в Институте электросварки подчеркивает актуальность его кандидатуры, как президента нашей Академии, который должен поставить эту работу на еще более высокий и актуальный уровень...

Я думаю, что деятельность будущего президента будет весьма плодотворной.

Председатель: Слово имеет акад. Першин.

Товарищи, в программе партии, принятой XXII съездом, сказано, что на современном этапе коммунистического строительства наука становится непосредственной производительной силой. И вот это превращение науки в непосредственную производительную силу, пожалуй, наиболее сказывается в машиностроении, в электросварке, в той вычислительной технике, которую сейчас успешно и широко применяет современная наука и это обстоятельство дает мне основание приветствовать кандидатуру в президенты Патона и в вице-президенты акад. Глушкова...

Председатель: Слово имеет академик Пасечник М.В.

Академик ПАСЕЧНИК М.В. Товарищи, прежде всего я хочу выразить сердечную благодарность А.В. Палладину за большой труд по созданию и развитию Академии наук в Украинской ССР. Я полностью поддерживаю предложения, которые здесь вносились товарищами, присоединяюсь к характеристике, которая была дана членам бюро президиума как крупнейшим ученым нашей страны и крупнейшим организаторам советской науки. И хотя здесь все уже сказано, я все же могу сказать несколько слов по поводу двух кандидатов — президента и по поводу члена-корреспондента¹ Н.Н. Боголюбова от имени физиков. К тому, что здесь говорили о Б.Е. Патоне как выдающемся ученом и государственном деятеле, я хотел бы подчеркнуть одну важную для президента черту — это чувство нового, прогрессивного в науке. Я знаком с работами в Институте электросварки. Очень много, что было сделано по технике электросварки и электросварочной науке, основывалось на передовых достижениях физики.

Два года тому назад, когда возникла большая трудность создания одной из термоядерных установок...² Кто на Украине есть из ученых, который бы дал ответ на этот вопрос. Я посоветовал обратиться к Патону Б.Е. Он был вызван в Москву, и я могу сообщить собранию, что установка, которую не могли сделать, сегодня уже работает. Б.Е. Патон дал такой совет и рекомендацию заводу, которая ее изготовляла, и она уже работает. Это чувство прогрессивного, чувство нового, при всех тех качествах, о которых говорили товарищи, и являются той движущей силой, которая обеспечила положение Института электросварки как одного из ведущих институтов нашей страны, не только Советской Украины, но и всего Советского Союза, как института мирового значения...

Разрешите пожелать вновь избранным товарищам проявить себя в Президиуме так же, как они проявили себя на прежней работе; пожелать им огромных успехов в деле выполнения тех задач, которые начертаны XXII съездом нашей партии и в которых такая огромная роль принадлежит нашей советской науке. (Аплодисменты).

Председатель — Товарищи, в списке желающих выступить осталось 3 чел. Есть предложение прекратить дебаты. Я думаю, мы дадим слово тем, кто попросил слово, и прекратим прения.

¹ Ошибка в документе. Нужно: «академика».

² Так в документе.

(С мест — Прекратить прения. Все ясно).

Позвольте проголосовать. Кто за то, чтобы прекратить прения, прошу голосовать. Абсолютное большинство.

Нам надо избрать счетную комиссию. Слово для предложения имеет акад. Кирсанов.

Акад. КИРСАНОВ — Товарищи, предлагается счетная комиссия из 5 человек в следующем составе: акад. Зеров Д.К., Вальтер А.К., Некрасов З.И., Порфирьев В.Б., Бажан Н.П.

Председатель — Другие предложения будут? (Нет). Как будем голосовать? Списком?

(С мест — Списком).

Кто за то, чтобы избрать счетную комиссию в предложенном составе, прошу поднять руку. Кто против? Кто воздержался? (Нет). Итак, комиссию избрано единогласно.

Объявляется перерыв на 10 минут.

(После перерыва).

...Тов. МИТРОПОЛЬСКИЙ: Слово предоставляется председателю счетной комиссии акад. Некрасову З.И.

Акад. НЕКРАСОВ — (зачитывает протоколы счетной комиссии).

Вследствие голосования за то, чтобы избрать президентом акад. Патона Б.Е. — 66 голосов, отклонить — 6. (Аплодисменты).

Вследствие голосования за то, чтобы избрать вице-президентом академика Глушкова В.М. — 70, отклонить — 2. (Аплодисменты).

Вследствие голосования за то, чтобы избрать акад. Макаrenchенко А.Ф. — 64, отклонить — 8. (Аплодисменты).

Вследствие голосования за то, чтобы избрать вице-президентом акад. Семененко Н.П. — 68, отклонить — 4. (Аплодисменты).

На основании результатов тайного голосования на должность президента Академии избрано академика Б.Е. Патона (аплодисменты), на должности вице-президентов избраны академики: Глушков В.М., Макаrenchенко А.Ф., Семененко Н.П. (Аплодисменты).

Протокол № 4. За избрание главным ученым секретарем Академии акад. Писаренко Г.С. голосовали — 69, отклонить — 3. (Аплодисменты).

На основании результатов тайного голосования на должность главного ученого секретаря Академии наук УССР избрано акад. Писаренко Г.С. (Аплодисменты).

Протокол № 5. Кандидатура акад. Боголюбова Н.Н. За то, чтобы избрать — 71, отклонить — 1. (Аплодисменты).

По результатам тайного голосования в состав членов президиума академии наук УССР избрано акад. Боголюбова Н.Н. (аплодисменты).

Председатель: Есть предложение утвердить протоколы тайного голосования. Вместе или отдельно?

(С мест: «Вместе»).

— Кто за то, чтобы утвердить протоколы тайного голосования, прошу поднять руку. Кто против? (Нет). Кто воздержался? (Нет). Принято единогласно.

Слово предоставляется президенту Академии наук академику Б.Е. Патону (длительные аплодисменты).

Академик ПАТОН Б.Е.

Уважаемые товарищи! Позвольте выразить всем вам самую искреннюю благодарность за высокое доверие, которое вы оказали мне избранием на высокий и ответственный пост президента Академии наук Украинской республики. (Аплодисменты).

Позвольте заверить Центральный Комитет партии, всех участников данного собрания, что я отдам все силы и знания, чтобы оправдать это большое доверие.

Коллектив ученых академии наук Украины, чувствуя каждодневную заботу и помощь партии и правительства, вносит большой вклад в развитие передовой советской науки. За последние годы резко возросло количество проведенных академией исследований, значительно расширилась сеть научных учреждений.

Ряд великих мировых достижений в области общественных, гуманитарных и технических наук неразрывно связан с работами украинских ученых.

В развитии нашей Академии наук и успехах, достигнутых ею за последние пятнадцать лет, велики заслуги Александра Владимировича Палладина, за что все мы выражаем ему нашу глубокую благодарность, (аплодисменты).

Товарищи! Я чувствую, что не смогу на этом тяжелом посту в полной мере заменить уважаемого Александра Владимировича, который внес огромный вклад в развитие украинской советской науки. Только коллективным дружным трудом всего нового Президиума Академии мы сможем добиться успеха.

В принятой XXII съездом КПСС величественной Программе строительства коммунистического общества в нашей стране указано, что наука является решающим фактором мощного роста производительных сил общества. В связи с этим на Академию наук Украинской ССР возлагаются большие надежды, хотя немало было сделано до этого времени.

Мы должны направить свои усилия на решение таких наиболее важных задач, как создание материально-технической базы коммунизма, формирование новых общественных отношений и воспитание нового человека. В связи с этим, уровень и глубина перспективных теоретических исследований должны непреклонно расти, ведь практика коммунистического строительства требует проведения научных исследований на самом высоком уровне, что обусловит темпы дальнейшего прогресса.

Выйдя на новые рубежи, ученые Советской Украины должны умело соединять теоретические разработки проблем будущего с удовлетворением насущных требований народного хозяйства.

Умелое сочетание этих двух направлений в науке, ее тесная связь с творческими усилиями народа является залогом наших дальнейших успехов.

Задачи огромной важности, положенные на Академию наук Украины, могут быть осуществлены только при активном участии и общих усилиях всех ученых и сотрудников академии, при хорошо настроенной координации как в самой Академии наук Украины, так и с Академией наук СССР и другими исследовательскими отраслевыми учреждениями и вузами, в тесном содружестве с практикой. Наиважнейшее значение имеет вопрос дальнейшего развития научной и экспериментальной базы институтов нашей Академии.

Позвольте выразить уверенность в том, что коллектив ученых Академии наук Украинской ССР отдаст все свои силы, знания, опыт и творческую энергию величественному и благородному делу дальнейшего развития науки и использования ее достижений для быстрого построения коммунистического общества в нашей стране.

Академик ПАЛЛАДИН А.В. Дорогие товарищи, прежде всего позвольте выразить глубокую благодарность за ту оценку, которую вы дали моей работе на посту президента (аплодисменты).

Много лет я работал на посту неперменного ученого секретаря, вице-президента и все свои силы я пытался отдать служению Советскому Союзу, осуществлению тех задач, которые ставила перед советской наукой наша славная Ленинская партия.

Я очень рад сегодня, что оставляя этот пост, я получил и хорошую оценку моей работы и это дает мне силы, чтобы и дальше работать на ниве советской науки, чтобы все силы отдать советской науке, дальнейшему развитию нашей Академии наук. На посту директора института, академика Академии наук я всегда буду исполнять честно то, что следует исполнять ученому коммунисту на посту академика и все силы отдавать на развитие советской науки (аплодисменты).

Я хочу обратиться к Борису Евгеньевичу Патону, который сейчас становится президентом Академии наук, я поздравляю Бориса Евгеньевича и вместе с ним поздравляю и вновь избранных членов Президиума, вице-президента и главного ученого секретаря (аплодисменты).

Нет сомнений, что Борис Евгеньевич и все другие члены Президиума с присущей им энергией смогут исполнить все те важные и ответственные задания, которые сейчас предстали перед нашей Академией наук, перед советской наукой решениями XXII съезда КПСС, Программой партии, всей современной эпохой строительства коммунистического общества в нашей стране.

Я желаю им больших успехов и уверен, что все это будет исполнено, ведь все то, что мы планируем, исполняется на благо нашей советской науки, на благо нашего советского народа.

Желаю больших успехов новому составу нашего Президиума Академии наук (длительные аплодисменты).

Председатель: Слово имеет академик Вялов О.С.

Академик ВЯЛОВ О.С. — ...Я от души поздравляю нового президента и новых членов Президиума Академии. Перед нами огромная работа и вчера на Общем собрании член-корреспондент Острянин сказал, что перед институтами стоят сейчас большие задачи, глубокие исследования того, что уже сделано и нужно продолжать. Я думаю, что не дожидаясь окончаний этих глубоких исследований мы можем пожелать и выразить уверенность в том, что наш Президиум будет работать, как подскажет ему человеческая совесть, долг и как будет требовать честь нашей родины. (Аплодисменты)...

Я.Н. БЕЛЕВЦЕВ — Товарищи, позвольте мне от имени партийного комитета АН УССР поздравить нашего президента Б.Е. Патона с его избранием президентом, а также с избранием новых членов Президиума, пожелать самого лучшего в их плодотворной работе. Мы обещаем помочь им, чтобы Академия шла вперед по тем направлениям, которые разработаны нами на предыдущей сессии.

Также разрешите мне от имени партийного комитета поблагодарить Александра Владимировича Палладина за тот огромный труд, который вложен им в работу Академии наук...

Председатель: ...Позвольте от имени всех присутствующих пожелать новому составу Президиума Академии наук УССР больших успехов в работе. (Аплодисменты).

Позвольте на этом собрание считать закрытым.

Выписка из протокола Общего собрания
Академии наук Украинской ССР от 21 апреля 1966 г.

Присутствуют: академики Академии наук УССР В.И. Архаров, А.И. Ахиезер, А.К. Бабко, Н.П. Бажан, В.А. Белицер, Ф.П. Белянкин, И.К. Белодед, Н.Н. Боголюбов, П.П. Будников, В.П. Васильев, П.А. Власюк, В.М. Глушков, А.А. Галкин, А.Г. Гольдман, Л.К. Гребень, М.Ф. Гулый,

А.С. Давыдов, Ю.К. Делимарский, Д.К. Зеров, Р.Е. Кавецкий, А.В. Квасницкий, А.И. Киприанов, А.Д. Коваленко, А.П. Комар, В.П. Комисаренко, В.О. Кононенко, Н.Н. Кулешов, Б.Г. Лазарев, В.Е. Лашкарев, А.И. Лейпунский, Б.С. Лысин, Л.Н. Литвиненко, Я.Б. Лопатинский, А.Ф. Макаренко, А.П. Маркевич, Ю.А. Митропольский, З.И. Некрасов, М.Э. Омеляновский, А.В. Палладин, О.С. Парасюк, М.В. Пасечник, Б.Е. Патон, С.И. Пекарь, П.Н. Першин, Г.С. Писаренко, А.В. Погорелов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфирьев, А.Ф. Прихотько, Л.Н. Ревуцкий, В.А. Ройтер, Г.Н. Савин, В.Н. Свечников, П.А. Свириденко, Н.П. Семенов, С.В. Серенсен, К.Д. Синельников, К.Ф. Стародубов, С.И. Субботин, П.Г. Тычина, В.И. Толубинский, А.Я. Усиков, И.М. Федорченко, И.Н. Францевич, К.К. Хренов, А.П. Чекарев, И.Т. Швец, Е.А. Шилов, И.З. Штокало, К.Б. Яцимирский.

1. Слушали: Выдвижение и обсуждение кандидатуры на президента Академии наук УССР.

Академик АН УССР П.Н. Першин сообщает, что в соответствии с Уставом и принятым на Общем собрании решением, необходимо провести выборы президента и всего состава Президиума АН УССР.

От имени партийной группы академиков и членов-корреспондентов АН УССР академик АН УССР Р.Е. Кавецкий вносит предложение об избрании на пост президента Академии наук УССР академика Б.Е. Патона.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик Н.Н. Боголюбов, академики АН УССР И.К. Белодед, Б.Г. Лазарев, К.Б. Яцимирский.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона и провести выборы президента Академии наук УССР тайным голосованием.

2. Слушали: Избрание счетной комиссии Общего собрания АН УССР.

П о с т а н о в и л и: Избрать счетную комиссию Общего собрания АН УССР в составе академиков АН УССР В.Г. Касьяненко, А.И. Киприанова, В.П. Комисаренка, А.П. Маркевича, К.К. Хренова.

(Перерыв).

3. Слушали: Результаты тайного голосования по выборах президента Академии наук УССР.

Академик АН УССР В.П. Комисаренко зачитал протокол № 1 — о распределении обязанностей между членами счетной комиссии.

Обязанности распределены так: председатель — академик АН УССР В.П. Комисаренко, члены комиссии — академики АН УССР В.Г. Касьяненко, А.П. Маркевич, К.К. Хренов, секретарь — академик АН УССР А.И. Киприанов.

Председатель счетной комиссии академик АН УССР В.П. Комисаренко зачитал протокол № 2 — о результатах тайного голосования по выборам президента Академии наук УССР.

Приняли участие в голосовании 70 академиков АН УССР. Роздано бюллетеней — 70, после открытия урны выявлено 70 бюллетеней.

Результаты тайного голосования:

Должность	Фамилия, имя, отчество	Избрать	Отклонить
Президент АН УССР	Патон Борис Евгеньевич	67	3

П о с т а н о в и л и: Утвердить протоколы счетной комиссии № 1 и 2, вследствие чего считать избранным на пост президента Академии наук УССР академика Патона Бориса Евгеньевича.

Согласно п. 41 Устава АН УССР академик Б.Е. Патон избран президентом АН УССР сроком на 4 года.

Председательствующий академик АН УССР П.Н. Першин поздравляет академика Б.Е. Патона с избранием его на пост президента АН УССР и просит занять его место председателя Общего собрания АН УССР.

Президент АН УССР академик Б.Е. Патон оглашает краткое слово по случаю избрания его президентом АН УССР.

Председатель Общего собрания АН УССР
президент АН УССР
академик

Б. ПАТОН

Выписка из протокола Общего собрания Академии наук Украинской ССР от 12 марта 1970 г.

Присутствуют: академики АН УССР Н.М. Амосов, О.К. Антонов, В.И. Архаров, А.И. Ахизер, Н.П. Бажан, Я.Н. Белевцев, В.А. Белицер, Ф.Л. Белякин, И.К. Белодед, Н.Н. Боголюбов, В.Г. Бондарчук, В.С. Будник, В.П. Васильев, П.А. Власюк, О.С. Вялов, В.М. Глушков, Б.В. Гнеденко, А.А. Галкин, А.Г. Гольдман, Л.К. Гребень, В.Н. Гривнев, М.Ф. Гулый, В.С. Гутыря, А.С. Давыдов, Ю.К. Делимарский, В.Н. Еременко, В.Е. Иванов, А.Ю. Ишлинский, Р.Е. Кавецкий, В.Г. Касьяненко, А.В. Квасницкий, Н.А. Кильчевский, А.И. Киприанов, А.В. Кирсанов, А.Д. Коваленко, А.Г. Квасников³, В.П. Комисаренко, В.О. Кононенко, В.Ф. Копытов, П.В. Копнин, В.М. Корецкий, П.Г. Костюк, Л.А. Кульский, Б.Г. Лазарев, Е.К. Лазаренко, А.И. Лейпунский, Л.Н. Литвиненко, И.М. Лифшиц, Г.В. Логвинович, Я.Б. Лопатинский, Г.М. Малахов, А.П. Маркевич, В.А. Марченко, Ю.А. Митропольский, З.И. Некрасов, В.Н. Никитин, Ф.Д. Овчаренко, А.В. Палладин, О.С. Парасюк, Б.Е. Патон, П.Н. Першин, А.З. Петров, Г.С. Писаренко, И.Г. Пидопличко, А.В. Погорелов, П.С. Погребняк, В.Б. Порфирьев, А.Ф. Прихотько, Г.Е. Пухов, В.А. Ройтер, Г.Н. Савин, В.Н. Свечников, П.А. Свириденко, Н.П. Семенов, С.В. Серенсен, А.Д. Скаба, А.А. Смирнов, К.Ф. Стародубов, С.И. Субботин, В.И. Толубинский, А.Я. Усиков, Е.П. Федоров, И.М. Федорченко, А.П. Филиппов, И.Н. Францевич, К.К. Хренов, Р.В. Чаговец, А.П. Чекарев, И.Т. Швец, Е.А. Шилов, И.З. Штокало, Л.А. Шубенко-Шубин, А.Н. Щербань, С.М. Ямпольский, К.Б. Яцимирский.

Председательствует академик АН УССР В.М. Корецкий.

1. Слушали: Выдвижение и обсуждение кандидатуры на пост президента Академии наук УССР.

Академик АН УССР В.М. Корецкий сообщает, что в связи с истечением срока полномочий нынешнего состава Президиума АН УССР, согласно Уставу АН УССР, необходимо провести выборы президента и всего состава Президиума АН УССР.

Академик АН УССР И.Н. Францевич вносит предложение избрать на должность президента Академии наук УССР академика Б.Е. Патона.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик Н.Н. Боголюбов, академики АН УССР В.А. Белицер, А.С. Давыдов, А.Д. Скаба, А.И. Киприанов, А.В. Кирсанов.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

³ Ошибка в документе. Нужно: «А.Г. Колесников».

Академик АН УССР А.Я. Усиков вносит предложение избрать на должность президента Академии наук УССР академика Б.Е. Патона.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик А.Ю. Ишлинский, академики АН УССР В.М. Корецкий, Б.В. Гнеденко, И.Н. Францевич, Ю.К. Делимарский.

Постановили: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

2. С л у ш а л и: Об избрании счетной комиссии Общего собрания АН УССР.

Постановили: Избрать счетную комиссию Общего собрания АН УССР в составе академиков АН УССР А.Н. Алымова, И.Г. Пидопличко, Г.Е. Пухова, Е.П. Федорова, Р.В. Чаговца.

3. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам президента Академии наук УССР.

1. Председатель счетной комиссии академик АН УССР И.Г. Пидопличко зачитал протокол № 1 о распределении обязанностей между членами счетной комиссии.

П о с т а н о в и л и: Протокол счетной комиссии № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик АН УССР И.Г. Пидопличко зачитал протокол № 2 о результатах тайного голосования по выборам президента Академии наук УССР.

Приняли участие в голосовании 102 академика АН УССР. Роздано бюллетеней — 102; после открытия урны обнаружено 102 бюллетеня.

Результаты тайного голосования:

Должность	Фамилия, имя, отчество	Избрать	Отклонить
Президент АН УССР	Патон Борис Евгеньевич	100	2

П о с т а н о в и л и: Протокол счетной комиссии № 2 утвердить. Считать избранным на должность президента Академии наук УССР академика Патона Бориса Евгеньевича.

Согласно п. 41 Устава АН УССР академик Б.Е. Патон избран президентом АН УССР на 4 года.

Академик АН УССР Р.Е. Кавецкий поздравляет академика Б.Е. Патона с избранием на пост президента АН УССР и просит его занять место председателя Общего собрания АН УССР.

Президент АН УССР академик Б.Е. Патон произносит краткое слово по случаю избрания его президентом Академии наук УССР.

Председатель Общего собрания АН УССР
президент Академии наук УССР
академик

Б.Е. ПАТОН

Секретарь Общего собрания Академии наук Украинской ССР
член-корреспондент АН УССР

И.К. ПОХОДНЯ

Выписка из протокола Общего собрания Академии наук Украинской ССР от 31 марта 1978 г.

Председательствует академик И.К. Белодед.

Президиум Общего собрания: член Политбюро ЦК Компартии Украины секретарь ЦК Компартии Украины И.З. Соколов, заведующий отделом науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины Ф.М. Рудич, заместитель заведующего отделом науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины А.Ф. Пичко.

Присутствуют: академики АН УССР Алымов А.Н., Амосов Н.М., Антонов О.К., Атрощенко В.И., Ахиезер А.И., Бабичев Ф.С., Бабий Б.М., Багрич П.И., Бажан Н.П., Барьяхтар В.Г., Белевцев Я.Н., Белицер В.А., Богатский А.В., Богач П.Г., Боголюбов Н.Н., Бондарчук В.Г., Брауде С.Я., Будник В.С., Васильев В.П., Веркин Б.И., Власюк П.А., Вялов О.С., Галкин А.А., Гершензон С.М., Глушков В.М., Городиский А.В., Гриднев В.Н., Гузь А.Н., Гулый М.Ф., Гутыря В.С., Давыдов А.С., Делимарский Ю.К., Дудко Д.А., Еременко В.Н., Ефимов В.А., Иванов В.Е., Кавецкий Р.Е., Квасницкий А.В., Кильчевский Н.А., Кирсанов А.В., Коваленко И.Н., Комисаренко В.Л., Копытов В.Ф., Корецкий В.М., Королюк В.С., Кремнев О.А., Кульский Л.А., Кухтенко А.И., Кучер Р.В., Лазаренко Е.К., Лазарев Б.Г., Лебедев В.К., Литвиненко Л.Н., Липатов Ю.С., Логвинович Г.В., Лукинов И.И., Ляшко И.И., Макаренко А.Ф., Малахов Г.М., Маркевич А.П., Марченко В.А., Медовар Б.И., Митропольский Ю.А., Михалевиц В.С., Мовчан Б.А., Некрасов З.И., Нелепо Б.А., Немец О.Ф., Никитин В.Н., Овчаренко Ф.Д., Паламарчук М.М., Панасюк В.В., Парасюк О.С., Пасечник М.В., Патон Б.Е., Пекарь С.И., Пилипенко А.Т., Писаренко Г.С., Подстригач Я.С., Поваренных А.С., Погорелов А.В., Полуэктов Н.С., Поляков Н.С., Порфирьев В.Б., Походня И.К., Прихотько А.Ф., Пухов Г.Е., Рвачев В.Л., Свечников В.Н., Серков Ф.Н., Сытник К.М., Скаба А.Д., Скурихин В.И., Смирнов А.А., Созинов А.А., Супруненко Н.И., Ткачук Л.Г., Толубинский В.И., Трефилов В.И., Усиков А.Я., Уткин В.Ф., Федоров Е.П., Федорченко И.М., Филиппов А.П., Францевич И.Н., Чаговец Р.В., Шалимов А.А., Шинкарук В.И., Штокало И.З., Шубенко-Шубин Л.А., Щербань А.Н., Ямпольский С.М., Яцимирский К.Б.

Члены-корреспонденты Академии наук УССР: Абрамов Ф.А., Аксенов А.Ф., Арбузов М.П., Ахиезер Н.И., Бабинец А.Е., Баранов С.Н., Бережной А.С., Березанский Ю.М., Бибииков С.Н., Билай В.И., Боголюбов А.Н., Богомолец А.А., Борзак П.Г., Братусь В.Д., Бродин М.С., Василенко П.М., Власенко В.М., Герашенко О.А., Гродзинский Д.М., Данилюк И.И., Денисенко Г.И., Дзевирин И.А., Дзядык В.К., Дидковский В.Я., Дмитренко И.М., Дмитренко П.А., Ермольев Ю.М., Ефименко Г.Г., Зайцев Ю.П., Затонский Д.В., Затула Д.Г., Зосимович В.П., Ивахненко А.Г., Касаткин Б.С., Квасников Е.И., Кияк Г.С., Ковтуненко В.М., Кондиленко И.И., Кондратюк Е.Н., Корнейчук Н.П., Короед А.С., Крейн М.Г., Куценко В.И., Лазаренко А.С., Лесник А.Г., Лотарев В.А., Лошкарев М.А., Малиновский Б.Н., Мамутов В.К., Махорин К.Е., Мащука Г.Х., Мельникова И.Н., Михайловский В.Н., Милых А.Н., Находкин Н.Г., Немошкаленко В.В., Новик К.И., Пашенко А.А., Михайловский В.Н., Милых А.Н., Находкин Н.Г., Немешкаленко В.В., Новик К.И., Потурра-Петипа Т.С., Пилянкевич А.Н., Подгорный А.Н., Пинчук В.Г., Повх И.Л., Постников И.М., Сергеев В.Г., Сергеев В.Н., Походенко В.Д., Рудаков Е.С., Русановский В.М., Свечников С.В., Стогниий А.А., Да Я.И., Ситенко А.Г., Скороход А.В., Снитко О.В., Соболев В.С., Соллоуб В.Б., Стогниий А.А., Струтинский В.М., Таран-Жовнир Ю.Н., Татомир К.И., Тимофеевский А.Д., Толоч В.Т., Трощенко В.Т., Тульчинская В.П., Усенко И.С., Утевский А.М., Файнберг Я.Б., Фильчаков П.Ф., Хромов П.А., Цветков В.В., Цесевич В.П., Чеканюк А.Т., Черников С.Н., Чумаченко Н.Г., Чухно А.А., Шевелев А.Г., Шевченко Ф.П., Шека И.А., Шестопалов В.П., Шлепаков А.Н., Шпак М.Т., Шульте Ю.А., Щербак Н.П., Ющенко К.Л., Ясников А.А.

1. С л у ш а л и: Выдвижение и обсуждение кандидатуры на пост президента Академии наук УССР.

Б.Е. ПАТОН: 50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ АКАДЕМИИ

Академик И.К. Белодед сообщает, что в связи с истечением срока полномочий нынешнего состава Президиума АН УССР, согласно Уставу АН УССР, необходимо провести выборы президента и всего состава Президиума АН УССР.

Академик АН УССР А.В. Кирсанов вносит предложение избрать на должность президента Академии наук УССР академика Б.Е. Патона.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик Н.Н. Боголюбов, академики АН УССР В.М. Корецкий, А.Ф. Прихотько, Н.М. Амосов, И.Н. Францевич, А.Я. Усков, Б.Г. Лазарев.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

2. С л у ш а л и: Об избрании счетной комиссии Общего собрания АН УССР.

П о с т а н о в и л и: Избрать счетную комиссию в составе академиков АН УССР М.Ф. Гулого, А.С. Давыдова, В.Н. Еременко, В.С. Михалевича, А.Т. Пилипенко.

3. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам Президента Академии наук УССР.

1. Председатель счетной комиссии академик АН УССР М.Ф. Гулый зачитал протокол № 1 о распределении обязанностей между членами счетной комиссии.

П о с т а н о в и л и: Протокол счетной комиссии № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик АН УССР М.Ф. Гулый зачитал протокол № 2 о результатах тайного голосования по выборам президента Академии наук УССР.

В голосовании приняли участие 121 академик АН УССР. Роздано бюллетеней — 121, после открытия урны выявлено 121 бюллетень.

Результаты тайного голосования:

Должность	Фамилия, имя, отчество	Избрать	Отклонить
Президент АН УССР	Патон Борис Евгеньевич	120	1

П о с т а н о в и л и: Протокол счетной комиссии № 2 утвердить. Считать избранным на должность президента Академии наук УССР академика Патона Бориса Евгеньевича. Принять постановление Общего собрания АН УССР.

Согласно п. 41 Устава АН УССР академик Б.Е. Патон избран президентом Академии наук УССР на 4 года.

Академик И.К. Белодед поздравляет академика Б.Е. Патона с избранием на пост президента АН УССР и просит занять место председателя Общего собрания АН УССР.

Президент АН УССР академик Б.Е. Патон произносит краткое слово по случаю избрания его президентом АН УССР.

Председатель Общего собрания Академии наук УССР
академик

Б.Е. ПАТОН

Секретарь Общего собрания Академии наук УССР
академик АН УССР

И.К. ПОХОДНЯ

Выписка из протокола № 2 Общего собрания
Академии наук Украинской ССР от 24 марта 1983 г.

Председательствует академик АН УССР А.С. Давыдов.

Президиум Общего собрания: член Политбюро ЦК Компартии Украины, второй секретарь ЦК Компартии Украины А.А. Титаренко, заведующий отделом науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины Ф.М. Рудич.

Присутствуют: 113 академиков АН УССР, 113 членов-корреспондентов АН УССР.

1 (6). О выборах президента Академии наук УССР.

Академик АН УССР А.С. Давыдов сообщает, что в связи с истечением срока полномочий нынешнего состава Президиума АН УССР, согласно Уставу АН УССР, необходимо провести выборы президента и всего состава Президиума Академии наук УССР.

Академик АН УССР И.М. Францевич вносит предложение избрать на должность президента Академии наук УССР академика Патона Бориса Евгеньевича.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академики АН УССР А.Ф. Прихотько, Н.М. Амосов, В.А. Белицер, Б.И. Веркин, А.В. Богатский, академик А.Ю. Ишлинский.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

2. С л у ш а л и: Об избрании счетной комиссии Общего собрания АН УССР.

П о с т а н о в и л и: Избрать счетную комиссию в составе академиков АН УССР В.С. Михалевича, С.И. Пекаря, В.В. Пилипенко, А.В. Городиского, В.К. Лебедева.

3. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам президента АН УССР.

1. Председатель счетной комиссии академик АН УССР В.С. Михалевич зачитал протокол счетной комиссии № 1 о распределении обязанностей между членами комиссии.

П о с т а н о в и л и: Протокол № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик АН УССР В.С. Михалевич объявил протокол № 2, по которому в голосовании приняло участие 113 действительных членов АН УССР. Единогласно на должность президента Академии наук УССР избран академик Б.Е. Патон.

П о с т а н о в и л и: Протокол счетной комиссии № 2 утвердить.
Согласно п. 39 Устава Академии наук УССР академик Б.Е. Патон избран на должность президента Академии наук УССР.

Академик АН УССР А.С. Давыдов поздравляет академика Б.Е. Патона и просит занять место председателя Общего собрания АН УССР.

Президент АН УССР академик Б.Е. Патон произносит краткое слово по случаю избрания его президентом АН УССР.

Председатель Общего собрания Академии наук УССР
академик

Б.Е. ПАТОН

Секретарь Общего собрания Академии наук УССР
академик АН УССР

И.К. ПОХОДНЯ

**Выписка из протокола № 2 Общего собрания
Академии наук Украинской ССР от 31 марта 1988 г.**

Председательствует академик П.Г. Костюк.

Президиум Общего собрания АН УССР: член Политбюро ЦК Компартии Украины, секретарь ЦК Компартии Украины Ю.Н. Ельченко, заведующий отделом науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины Ф.М. Рудич.

Присутствуют: 137 академиков АН УССР и 118 членов-корреспондентов АН УССР.
1 (6). О выборах президента АН УССР.

Академик П.Г. Костюк сообщает собранию, что в связи с окончанием полномочий состава Президиума АН УССР, согласно Уставу АН УССР, необходимо провести выборы президента и всего состава Президиума АН УССР.

Академик АН УССР А.С. Давыдов вносит предложение избрать на должность президента Академии наук УССР академика Патона Бориса Евгеньевича.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик Ю.А. Митропольский, академики АН УССР В.Ф. Уткин, А.Я. Усиков, В.И. Шинкарук, А.В. Кирсанов.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

2. С л у ш а л и: Об избрании счетной комиссии Общего собрания АН УССР.

П о с т а н о в и л и: Избрать счетную комиссию в составе академиков АН УССР В.В. Немошкालенко, И.В. Сергиенко, И.И. Чебаненко, А.А. Лебедева, А.В. Городиского, А.А. Чуйко, П.Т. Тронько.

3. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам президента АН УССР.

1. Председатель счетной комиссии академик АН УССР П.Т. Тронько зачитал протокол счетной комиссии № 1 о распределении обязанностей между членами комиссии.

П о с т а н о в и л и: Протокол № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик АН УССР П.Т. Тронько огласил протокол № 2, по которому в голосовании приняло участие 135 академиков АН УССР. На пост президента АН УССР избран академик Б.Е. Патон: 131 — за, 4 — против.

П о с т а н о в и л и: Протокол № 2 утвердить.

Согласно п. 39 Устава Академии наук УССР академик Б.Е. Патон избран на должность президента АН УССР.

Академик П.Г. Костюк поздравляет академика Б.Е. Патона и просит занять место председателя Общего собрания УССР.

Президент АН УССР академик Б.Е. Патон благодарит Общее собрание АН УССР за высокую честь и доверие.

Председатель Общего собрания Академии наук УССР
академик

Б.Е. ПАТОН

**Выписка из протокола № 2 Общего собрания
Академии наук Украины от 24 марта 1993 г.**

Председательствует академик П.Г. Костюк.

Присутствуют: 154 действительных членов и 191 член-корреспондент АН Украины.

1. Выборы президента Академии наук Украины.

Председательствующий сообщает собранию, что в связи с окончанием полномочий Президиума АН Украины и в соответствии с Уставом АН Украины Общее собрание АН Украины должно избрать президента АН Украины.

Академик П.Г. Костюк объявил представления Общего собрания всех отделений наук АН Украины (в частности письменные — механики, физики и астрономии, наук о Земле, физико-технических проблем материаловедения, физико-технических проблем энергетики, химии, проблем медицины, общей биологии), в которых Общее собрание отделений единодушно предлагает избрать на пост президента Академии наук Украины академика Патона Бориса Евгеньевича. Академик П.Г. Костюк зачитал письмо от группы академиков АН Украины, которые обращаются к Общему собранию АН Украины с предложением избрать академика Б.Е. Патона президентом АН Украины.

Председательствующий предложил присутствующим подавать предложения по другим кандидатурам. Однако альтернативных кандидатур выдвинуто не было.

С поддержкой кандидатуры академика Б.Е. Патона выступили академик А.Ю. Ишлинский, академики АН Украины Ю.Ю. Глеба, М.М. Паламарчук, В.В. Панасюк.

П о с т а н о в и л и: Внести кандидатуру академика Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

2. С л у ш а л и: Об избрании счетной комиссии Общего собрания АН Украины.

П о с т а н о в и л и: Избрать счетную комиссию в следующем составе: академики АН Украины А.И. Кухтенко, В.К. Мамутов, В.Г. Манжелий, А.Т. Пилипенко, С.В. Свечников, И.В. Скрипник; члены-корреспонденты АН Украины В.В. Акуленко, В.Л. Найдек, А.Г. Наумовец.

3. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам президента АН Украины.

1. Председатель счетной комиссии академик АН Украины И.В. Скрипник зачитал протокол счетной комиссии № 1 о распределении обязанностей между членами комиссии.

П о с т а н о в и л и: протокол № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик АН Украины И.В. Скрипник объявил протокол № 2, по которому в голосовании приняло участие 375 академиков АН Украины и членов-корреспондентов АН Украины. На пост президента АН Украины избран академик Б.Е. Патон, 343 — за, 20 — против; недействительных 11 бюллетеней.

П о с т а н о в и л и: протокол № 2 утвердить.

На основании тайного голосования академик Б.Е. Патон избран на должность президента АН Украины.

Академик П.Г. Костюк поздравляет академика Б.Е. Патона.

Президент АН Украины академик Б.Е. Патон благодарит Общее собрание АН Украины за высокую честь и доверие.

Председатель Общего собрания
академик АН Украины

Секретарь Общего собрания АН Украины
академик АН Украины

Б.Е. ПАТОН

Б.С. СТОГНИЙ

**ПРОТОКОЛ № 3 Общего собрания Национальной
академии наук Украины от 3 декабря 1998 г.**

Председательствует академик НАН Украины В.В. Панасюк.

Присутствуют: 148 действительных членов и 227 членов-корреспондентов НАН Украины.

I. Слушали: Выборы президента НАН Украины.

Академик НАН Украины В.В. Панасюк поблагодарил членов Академии за доверие и честь быть председателем Общего собрания, посвященного избранию президента Национальной академии наук Украины.

Председательствующий сообщает, что списочный состав Академии на заседании составляет 164 академика и 250 членов-корреспондентов НАН Украины. К началу заседания зарегистрировано 148 академиков и 227 членов-корреспондентов НАН Украины.

В связи с окончанием полномочий Президиума НАН Украины и согласно Уставу НАН Украины Общее собрание должно избрать президента НАН Украины.

Академик НАН Украины В. В. Панасюк информирует Общее собрание о предложениях, поступивших от Общего собрания отделений НАН Украины и отдельных членов академии и на основании этих обращений и от себя лично предлагает избрать на пост президента НАН Украины академика НАН Украины Патона Бориса Евгеньевича.

В поддержку кандидатуры академика НАН Украины Б.Е. Патона выступили академики НАН Украины Б.И. Олийнык, В.В. Фролькис, О.Ф. Немец, В.И. Старостенко, В.Г. Барьяхтар, А.Ю. Ишлинский.

Постановили: Внести кандидатуру академика НАН Украины Б.Е. Патона в бюллетень тайного голосования.

II. Слушали: Об избрании счетной комиссии Общего собрания НАН Украины.

Постановили: Избрать счетную комиссию в следующем составе: академики НАН Украины И.Н. Карп, А.С. Онищенко, Н.В. Стешенко, В.И. Шинкарук; члены-корреспонденты НАН Украины А.И. Амоша, В.М. Огенко, С.П. Ошкадеров, Г.А. Ковтун, Ю.Н. Сеньковский.

III. Слушали: Результаты тайного голосования по выборам президента НАН Украины.

1. Председатель счетной комиссии академик НАН Украины И.Н. Карп зачитал протокол счетной комиссии № 1 о распределении обязанностей между членами комиссии.

Постановили: Протокол № 1 утвердить.

2. Председатель счетной комиссии академик НАН Украины И.Н. Карп объявил протокол № 2, по которому в голосовании приняли участие 375 академиков НАН Украины и членов-корреспондентов НАН Украины. На должность президента Национальной академии наук Украины избран академик НАН Украины Б.Е. Патон: 351 — за, 19 — против; недействительных бюллетеней — 5.

Постановили: Протокол счетной комиссии № 2 утвердить.

На основании тайного голосования президентом НАН Украины избран академик НАН Украины Патон Борис Евгеньевич.

Участники собрания принимают соответствующее постановление. Председательствующий поздравил академика НАН Украины Б.Е. Патона.

Президент НАН Украины Б.Е. Патон благодарит Общее собрание за честь и доверие.

Председатель Общего собрания
академик НАН Украины
Секретарь Общего собрания
академик НАН Украины

В.В. ПАНАСЮК

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ № 1 заседания Общего собрания
Национальной академии наук Украины
от 28 ноября 2003 г.**

Председательствует президент НАН Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон.

Президиум Общего собрания НАН Украины: академики НАН Украины А.П. Шпак, А.К. Шидловский, В.Д. Походенко, И.Ф. Курас.

Общее собрание НАН Украины открыл президент НАН Украины академик НАН Украины Б.Е. Патон и предложил рассмотреть на заседании организационный вопрос, связанный с истечением срока полномочий Президиума НАН Украины. Он сообщил присутствующим, что списочный состав НАН Украины на сегодня составляет 185 академиков и 326 членов-корреспондентов. Решением Президиума НАН Украины в связи с болезнью, зарубежными командировками и по другим уважительным причинам в списочный состав на время данного заседания не включен 41 академик и 50 членов-корреспондентов. По данным регистрации на заседании присутствуют 102 академика и 212 членов-корреспондентов. Таким образом, кворум есть.

Общее собрание почтило память членов Академии, которые умерли за время, прошедшее от годового отчетного собрания.

I. Слушали: Отчет о деятельности НАН Украины и ее Президиума за 5-летний период, оглашенный академиком НАН Украины Б.Е. Патонем (прилагается).

II. Слушали: Проект постановления «Об отчете и заявлении Президиума НАН Украины» (прилагается).

Постановили: Проект постановления принять.

III. Слушали: Предложение академика НАН Украины В.В. Моргуна о выборах президента Академии в ходе этого заседания.

Свои замечания к этому предложению внес академик НАН Украины К.М. Сытник.

Постановили: Большинством голосов поддержано предложение академика НАН Украины В.В. Моргуна.

На время проведения выборов председателем Общего собрания был избран академик НАН Украины В.В. Панасюк.

Председательствующий предложил подавать предложения по кандидатуре (кандидатурам) на пост президента НАН Украины.

IV. Слушали: Предложения по кандидатуре (кандидатурам) на должность президента. Выступили академики НАН Украины Б.И. Олийнык, С.Н. Конюхов, И.Р. Юхновский, С.В. Комисаренко.

Председательствующий сообщил, что в президиум собрания поступили также письменные обращения. Это решение Общего собрания отделений математики, физики и астрономии, химии, а также письма, подписанные академиками НАН Украины М.С. Бродиным, И.Н. Вишневым, П.Г. Костюком, Ю.И. Кундиевым, Ю.М. Мацевитым, Д.А. Мельничуком, В.И. Скоком, членами-корреспондентами НАН Украины В.П. Микловдой, С.П. Ошкадеровым, Т.М. Черевченко.

Во всех этих обращениях на пост президента НАН Украины было единогласно предложено кандидатуру Бориса Евгеньевича Патона.

Постановили: Внести в бюллетень тайного голосования по выборам президента Национальной академии наук Украины кандидатуру академика НАН Украины Патона Бориса Евгеньевича.

Б.Е. ПАТОН: 50 ЛЕТ
ВО ГЛАВЕ АКАДЕМИИ

V. Слушали: Об избрании счетной комиссии.

Постановили: Избрать счетную комиссию для проведения тайного голосования в составе 7 человек.

VI. Слушали: Отчет академика НАН Украины А.А. Мойбенко об итогах работы счетной комиссии (протоколы № 1 и 2 прилагаются).

Постановили: Утвердить протоколы счетной комиссии № 1 и 2.

На основании тайного голосования президентом НАН Украины избран академик НАН Украины Б.Е. Патон.

Председательствующий от имени присутствующих искренне и горячо поздравил академика НАН Украины Бориса Евгеньевича Патона с избранием президентом Национальной академии наук Украины на новый срок, пожелал ему крепкого здоровья и неиссякаемой энергии, еще раз выразил единодушное признание его огромных заслуг перед народом Украины и твердую уверенность в том, что под его испытанным руководством Академия и впредь останется форпостом отечественной науки, символом неисчерпаемого интеллектуального и духовного потенциала нации.

VII. Слушали: Проект постановления «О президенте НАН Украины» (прилагается).

Постановили: Проект принять (принято единогласно).

Академик НАН Украины Б.Е. Патон поблагодарил Общее собрание НАН Украины за доверие.

На этом утреннее заседание сессии Общего собрания Национальной академии наук Украины было объявлено закрытым.

Председатель Общего собрания НАН Украины
академик НАН Украины

Б.Е. ПАТОН

Секретарь Общего собрания НАН Украины
академик НАН Украины

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ № 2 заседания счетной комиссии,
избранной на Общем собрании Национальной
академии наук Украины, по выборам тайным
голосованием президента Национальной академии
наук Украины от 28 ноября 2003 г.**

Приняли участие в голосовании 365 академиков НАН Украины и членов-корреспондентов НАН Украины, роздано 365 бюллетеней, после открытия урны выявлено 364 бюллетеня.

Для принятия решения об избрании президента НАН Украины необходимо не меньше 183 голосов.

Результаты тайного голосования по выборам президента Национальной академии наук Украины:

Фамилия, имя, отчество кандидата в президенты НАН Украины	Избрать	Отклонить
ПАТОН Борис Евгеньевич	347	13

Недействительных бюллетеней 4.

На основании результатов тайного голосования на должность президента Национальной академии наук Украины избран

Патон Борис Евгеньевич.

Бюллетени и список членов НАН Украины, которым выдано бюллетени, прилагаются к данному протоколу.

Председатель счетной комиссии

Члены счетной комиссии

Секретарь счетной комиссии

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 1 Общего собрания
Национальной академии наук Украины
от 1 декабря 2008 г.**

**О продлении срока полномочий президента
НАН Украины академика НАН Украины Б.Е. Патона
и проведении выборов Президиума НАН Украины**

Общее собрание Национальной академии наук Украины постановляет:

1. Продлить срок полномочий президента НАН Украины академика НАН Украины Патона Бориса Евгеньевича к весенней отчетно-выборной сессии Общего собрания НАН Украины 2009 г.

2. Заслушать на весенней сессии Общего собрания НАН Украины 2009 г. отчет Президиума НАН Украины за пятилетний период и провести на этой сессии выборы всего состава Президиума НАН Украины в соответствии со статьями 41, 42 Устава НАН Украины и с учетом предложений, высказанных участниками Общего собрания 1 декабря 2008 г.

Председатель Общего собрания Национальной академии наук Украины
академик НАН Украины

Б.Е. ПАТОН

Секретарь Общего собрания Национальной академии наук Украины
академик НАН Украины

А.П. ШПАК

**ПРОТОКОЛ заседания Общего собрания
Национальной академии наук Украины
от 16 апреля 2009 г.**

Председательствует академик НАН Украины Л.Н. Литвиненко.

Общее собрание НАН Украины открыл председательствующий на Общем собрании НАН Украины академик НАН Украины Л.Н. Литвиненко и предложил рассмотреть на заседании организационный вопрос, связанный с избранием президента НАН Украины. Он сообщил, что списочный состав НАН Украины на сегодня составляет 207 академиков и 376 членов-корреспондентов. Решением Президиума НАН Украины в связи с болезнью, за рубежом командировками и по другим уважительным причинам в списочный состав на время данного заседания не включены 20 академиков и 39 членов-корреспондентов. По данным регистрации, сейчас на заседании присутствуют 171 академик и 316 членов-корреспондентов. Таким образом, кворум есть.

Председательствующий напомнил, что согласно статье 42 Устава НАН Украины президент избирается Общим собранием из числа действительных членов НАН Украины тайным голосованием простым большинством голосов действительных членов и членов-корреспондентов НАН Украины — участников собраний.

При подготовке к собранию было проведено выдвижение кандидатов на пост президента НАН Украины. Выдвижение происходило на общем собрании отделения НАН Украины, где каждый член Академии мог внести свои предложения, сформулировать требования к кандидатам, принять участие в обсуждении предложенных кандидатур и заручиться поддержкой научного сообщества.

На момент сессии решение о выдвижении кандидатов на пост президента НАН Украины поступило от общего собрания всех четырнадцати отделений Академии. В этих решениях единогласно на пост президента НАН Украины выдвинута кандидатура Бориса Евгеньевича Патона.

В обсуждении предложенной на пост президента НАН Украины кандидатуры приняли участие академики НАН Украины Ю.А. Зозуля, К.М. Сытник, Н.В. Новиков, А.А. Коноваленко и член-корреспондент НАН Украины Ф.П. Тринус.

Академик НАН Украины Л.Н. Литвиненко сообщил, что, кроме заслушанных выступлений, в адрес Президиума НАН Украины и Общего собрания НАН Украины поступили также письменные обращения. Это коллективные письма членов Академии из Приднепровского, Северо-Восточного, Южного научных центров, решение исполкома Совета Западного научного центра. Во всех этих обращениях в президенты НАН Украины единогласно предложена кандидатура Бориса Евгеньевича Патона.

I. Слушали: Предложение академика НАН Украины Л.Н. Литвиненко о внесении кандидатуры академика НАН Украины Патона Бориса Евгеньевича в бюллетень тайного голосования по выборам президента Национальной академии наук Украины.

Постановили: Поддержать предложение (поддержано большинством голосов).

II. Слушали: Об избрании счетной комиссии.

Постановили: Избрать счетную комиссию в количестве 15 человек.

От отделений НАН Украины было предложено утвердить следующие кандидатуры (по одному от каждого отделения): академики НАН Украины Ф.И. Андон, В.М. Шульга, В.М. Пузилов, А.А. Ключников, Н.С. Веселовский, Ю.А. Левенец, члены-корреспонденты НАН Украины В.В. Шарко, Э.И. Ефремов, А.Б. Полонский, Ю.В. Слюсаренко, А.И. Вовк, А.П. Дмитриев, В.П. Вишневский, Н.М. Сулима.

От Президиума НАН Украины в состав счетной комиссии был избран академик НАН Украины Л.А. Булавин.

Далее председательствующий предоставил слово председателю счетной комиссии академику НАН Украины Л.А. Булавину для сообщения о порядке голосования.

III. Слушали: Сообщение председателя счетной комиссии академика НАН Украины Л.А. Булавина об итогах работы счетной комиссии (протоколы заседания счетной комиссии № 1 и № 2 прилагаются).

Постановили: Утвердить протоколы счетной комиссии № 1 и № 2.

На основании тайного голосования президентом НАН Украины избран академик НАН Украины Б.Е. Патон.

Председательствующий академик НАН Украины Л.Н. Литвиненко от имени присутствующих искренне и горячо поздравил Б.Е. Патона с избранием президентом Национальной академии наук Украины на новый срок, пожелал ему крепкого здоровья и неиссякаемой

энергии, еще раз выразил единодушное признание его огромных заслуг перед народом Украины и твердую уверенность в том, что под его руководством Академия и впредь останется форпостом отечественной науки, символом неисчерпаемого интеллектуального и духовного потенциала нации.

IV. Слушали: О проекте постановления Общего собрания НАН Украины «О президенте НАН Украины».

Постановили: Проект постановления принять (принято единогласно).

Академик НАН Украины Б.Е. Патон поблагодарил Общее собрание НАН Украины за доверие.

На этом заседании сессии Общего собрания Национальной академии наук Украины было объявлено закрытым.

Председатель Общего собрания НАН Украины
академик НАН Украины

Л.Н. ЛИТВИНЕНКО

**ПРОТОКОЛ № 2 заседания счетной комиссии,
избранной на Общем собрании Национальной
академии наук Украины, по выборам тайным
голосованием президента Национальной академии
наук Украины от 16 апреля 2009 г.**

Приняли участие в голосовании **478** академиков НАН Украины и членов-корреспондентов НАН Украины, роздано **478** бюллетеней, после открытия урны обнаружено **472** бюллетеня.

Для принятия решения об избрании президента НАН Украины необходимо не менее **237** голосов.

Результаты тайного голосования по выборам президента Национальной академии наук Украины:

Фамилия, имя, отчество кандидата в президенты НАН Украины	Подсчет голосов		
	Избрать	Отклонить	Недействительны
ПАТОН Борис Евгеньевич	455	14	3

На основании результатов тайного голосования на должность президента Национальной академии наук Украины избран

Патон Борис Евгеньевич.

Бюллетени и список членов НАН Украины, которым выданы бюллетени, прилагаются к данному протоколу.

Председатель счетной комиссии
Члены счетной комиссии
Секретарь счетной комиссии

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Постановление Общего собрания Национальной академии наук Украины от 16 апреля 2009 г.

О президенте НАН Украины

Согласно статье 42 Устава НАН Украины Общее собрание Национальной академии наук Украины постановляет:

1. По итогам тайного голосования считать академика НАН Украины ПАТОНА Бориса Евгеньевича избранным президентом Национальной академии наук Украины.

2. Поручить президенту НАН Украины академику НАН Украины Б.Е. Патону согласно статье 42 Устава НАН Украины и с учетом предложений отделений НАН Украины подать на рассмотрение следующего заседания Общего собрания НАН Украины кандидатуры для избрания вице-президентов, главного ученого секретаря и членов Президиума НАН Украины.

Председатель Общего собрания Национальной академии наук Украины
академик НАН Украины

Л.Н. ЛИТВИНЕНКО

**Документи біографічні та з діяльності
Б.Є. Патона. 1938 – 2011 рр.**

**Документы биографические
и по деятельности Б.Е. Патона. 1938 – 2011 гг.**

**Наказ керівництва Київського індустріального інституту
про нагородження студента Б.Є. Патона грошовою пре-
мією за кращу науково-дослідну роботу**

(Радянський студент. – 1939. – 8 січня. – С. 2)

**Наказ № 508
по Індустріальному інституту**

м. Київ

21 грудня 1938 р.

Останній час науково-технічні гуртки поживали свою роботу, зуміли привернути увагу студентів до самостійної творчої роботи в науковій галузі та добитися гарного оформлення розроблених доповідей.

З метою дальшого заохочування студентів до роботи в науково-технічних гуртках та стимулювання творчої ініціативи, що є запорукою успіхів радянського інженера в майбутній діяльності, наказую, відповідно до постанови журі конкурсу на кращу роботу науково-технічного гуртка загально-технічних дисциплін видати грошові премії таким студентам, що їх роботи визнано за кращі:

- 1) Лещенку Віктору Андрійовичу студ. гр. 21 СМ-III – I-шу премію – 250 крб.
- 2) Шиманському Арсенію Андрійовичу студ. ЕСС-II-I – II-гу премію – 150 крб.
- 3) Яворському Леоніду Станіславовичу студ. ПХ-II – III-ю премію – 100 крб.

Документи

- 4) Патону Борису Євгеновичу – студ. ЕМ-III – III-ю премію – 100 крб.
- 5) Неспела Андрію Микитовичу студ. гр. 23 СМ-II – III-ю премію – 100 крб.

Тво директора КІІ

УЛАСІК

**Приказ руководства Киевского индустриального
института о награждении студента Б.Е. Патона денежной
премией за лучшую научно-исследовательскую работу**

(Радянський студент. – 1939. – 8 января. – С. 2)

**Приказ № 508
по Индустриальному институту**

21 декабря 1938 г.

г. Киев

В последнее время научно-технические кружки оживили свою работу, сумели привлечь внимание студентов к самостоятельной творческой работе в научной сфере и добиться хорошего оформления разработанных докладов.

В целях дальнейшего поощрения студентов к работе в научно-технических кружках и стимулирования творческой инициативы, что является залогом успехов советского инженера в будущей деятельности, приказываю, согласно постановлению жюри конкурса на лучшую работу научно-технического кружка общетехнических дисциплин выдать денежные премии следующим студентам, чьи работы признаны лучшими:

- 1) Лещенко Виктору Андреевичу студ. гр. 21 СМ-III – I-ю премію – 250 руб.
- 2) Шиманскому Арсенію Андреевичу студ. ЕСС-II-I – II-ю премію – 150 руб.
- 3) Яворскому Леоніду Станіславовичу студ. ПХ-II – III-ю премію – 100 руб.
- 4) Патону Борису Евгеньевичу – студ. ЭМ-III – III-ю премію – 100 руб.
- 5) Неспела Андрею Никитичу студ. гр. 23 СМ-II – III-ю премію – 100 руб.

Врио директора КИИ

УЛАСИК

(Перевод с украинского)

**Витяг із Указу Президії Верховної Ради СРСР про
нагородження працівників Інституту електрозварювання
Академії наук УРСР, вересень 1943 р.**

(Известия. – 1943. – 14 вересня. – С. 2)

**Выписка из Указа Президиума Верховного Совета СССР
о награждении работников Института электросварки
Академии наук УССР, сентябрь 1943 г.**

(Известия. – 1943. – 14 сентября. – С. 2)

За успешное внедрение и освоение в бронекорпусном производстве скоростной автоматической сварки под флюсом наградить работников Института электросварки Академии наук УССР:

орденом Трудового Красного Знамени
І. Патона Бориса Евгеньевича – научного сотрудника

Председатель Президиума Верховного Совета СССР

М. КАЛИНИН

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

**Витяг із постанови Ради Міністрів СРСР
про присудження Б.Є. Патону Сталінської премії
за 1949 рік за видатні винаходи та корінне
вдосконалення методів виробництва, березень 1950 р.**

(Известия. – 1950. – 4 березня. – С. 1–5)

**Выписка из постановления Совета Министров СССР
о присуждении Б.Е. Патону Сталинской премии
за 1949 год за выдающиеся изобретения и коренное
усовершенствование методов производства,
март 1950 г.**

(Известия. – 1950. – 4 марта. – С. 1–5)

Совет Министров Союза ССР постановил присудить Сталинские премии за выдающиеся научные работы, выдающиеся изобретения и коренные усовершенствования методов производственной работы за 1949 год:

II. Сталинские премии за выдающиеся изобретения и коренные усовершенствования производственной работы:

– Премии Третьей степени в размере 50 000 рублей:

118. Патону Борису Евгеньевичу, руководителю работы, заведующему электротехническим отделом Института электросварки Академии наук УССР имени академика Е.О. Патона, Дудко Даниилу Андреевичу, Гребельнику Петру Григорьевичу, Рублевскому Ивану Николаевичу, инженерам того же института, Кочановскому Николаю Яковлевичу, Катлеру Семену Марковичу, Кушнареву Леониду Николаевичу, Болотникову Леониду Афанасьевичу, инженерам завода «Электрик», Ситникову Тихону Сергеевичу, главному технологу завода «Укркабель», – за разработку нового способа и создание автоматов и полуавтоматов шланговой сварки.

**Витяг із протоколу засідання Загальних зборів
Академії наук УРСР про обрання Б.Є. Патона
членом-кореспондентом АН УРСР, 23 травня 1951 р.**

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

Слухали: I. Затвердження таємним голосуванням членів-кореспондентів Академії наук Української РСР, обраних на засіданнях Відділів.

Доповідають голови Відділів АН УРСР дійсні члени АН УРСР: М.Є. Омеляновський, А.І. Кіпріанов, П.О. Свириденко, П.А. Власюк, М.М. Доброхотов.

5. Голова Відділу технічних наук АН УРСР дійсний член АН УРСР М.М. Доброхотов доповів Загальним зборам АН УРСР про обрання на засіданні Відділу членів-кореспондентів АН УРСР:

9) Кандидата технічних наук, заступника директора по науковій частині Інституту електрозварювання АН УРСР, лауреата Сталінської премії Бориса Євгеновича Патона за спеціальністю електрозварювання.

Кандидатуру Б.Є. Патона висунули вчені ради: Інституту електрозварювання АН УРСР, Інституту будівельної механіки АН УРСР.

Документи

Б.Є. Патон бере активну участь у громадській роботі.
Загальні збори Відділу технічних наук обрали Б.Є. Патона членом-кореспондентом АН УРСР.
У х в а л и л и: На підставі наслідків таємного голосування вважати затвердженими членами-кореспондентами Академії наук Української РСР, обраних на засіданнях Відділів АН УРСР:
За спеціальністю: Електрозварювання ПАТОН Борис Євгенович.

Голова Загальних зборів
Президент Академії наук Української РСР академік
Секретар Загальних зборів
в.о. Головного вченого секретаря Президії АН УРСР
член-кореспондент АН УРСР

О.В. ПАЛЛАДІН

А.Д. КОВАЛЕНКО

**Выписка из протокола Общего собрания
Академии наук УССР об избрании Б.Е. Патона
членом-кореспондентом АН УССР, 23 мая 1951 г.**

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

С л у ш а л и: I. Утверждение тайным голосованием членов-кореспондентов Академии наук Украинской ССР, избранных на заседаниях Отделов.

Докладывают председатели Отделов АН УССР действительные члены АН УССР: М.Э. Омеляновский, А.И. Киприанов, П.А. Свириденко, П.А. Власюк, Н.Н. Доброхотов.

5. Председатель Отдела технических наук АН УССР действительный член АН УССР Н.Н. Доброхотов доложил Общему собранию АН УССР об избрании на заседании Отдела членов-кореспондентов АН УССР:

9) Кандидата технических наук, заместителя директора по научной части Института электросварки АН УССР, лауреата Сталинской премии Бориса Евгеньевича Патона по специальности электросварка.

Кандидатуру Б.Е. Патона выдвинули ученые советы: Института электросварки АН УССР, Института строительной механики АН УССР.

Б.Е. Патон принимает активное участие в общественной работе.
Общее собрание Отдела технических наук избрало Б.Е. Патона членом-кореспондентом АН УССР.

П о с т а н о в и л и: По результатам тайного голосования считать утвержденными членами-кореспондентами Академии наук Украинской ССР, избранных на заседаниях Отделов АН УССР:

По специальности: Электросварка ПАТОН Борис Евгеньевич.

Председатель Общего собрания
Президент Академии наук Украинской ССР
академик

А.В. ПАЛЛАДІН

Секретарь Общего собрания
и.о. Главного ученого секретаря Президиума АН УССР
член-кореспондент АН УССР

А.Д. КОВАЛЕНКО
(Перевод с украинского)

Автобиография
Патон Бориса Евгеньевича

Родился в городе 1918г в семье
профессора Киевского политехнического
института.

В 1936г получил среднее образование
и поступил на электротехнический
факультет Инженерного Ин-та,
который закончил в 1941г. с
дипломом инженера-электрика.

По окончании Ин-та был назначен
на завод №112 Наркомтанкопрома,
где работал в 1/2 года в электро-
технической лаборатории.

В январе 1942г, по распоряжению
Наркомтанкопрома, переведен на
завод №183 в Институт электросварки,
где работал до настоящего времени
в должности научного сотрудника.

За успешную работу по внедрению
автосварки в танковую промышлен-
ность награжден орденом
Труда. Красного Знамени и значком
Отличника социалистического
беспартийного, Дипл. профессора.
На территории, временно оккупиро-
ванной немцами, не находился.

25/IX 44

Патон

Перечень научных работ
и изобретений Патон,
Бориса Евгеньевича.

1. Разработка новых упрощенных
схем управления автоматическими
сварочными головками.
Отчет Ин-та 1942г.
2. Возможность импульсного
регулирования скорости подачи
в сварочной головке и электрические
схемы управления 1943г.
Отчет Ин-та.
3. Экспериментальное исследование
процесса автоматической сварки
под флюсом
Совместно с А.М. Макара, издание
1944г.
4. Автосварка ершовых листов
конструкций
Совместно с аккад. Патон Б.О., Левко И.И.
и Раевским Г.В. издание 1944г.
5. Руководство по автосварке бронеконструкций из 1943г.
6. Сварка фланцев под флюсом
электродом
Отчет Ин-та 1944г.
6. Разработка нового сварочного
трансформатора
Отчет Ин-та 1944г.

Изобретения.

1. Сварка без индуктивности в сварочной
цели 1943г.
2. Ручная сварка под флюсом 1943г.
3. Унифицированная схема автоматич-
еской сварочной головки и
аппаратура для нее.

**Витяг із протоколу засідання Вищої атестаційної комісії
СРСР про затвердження Б.Є. Патона у науковому ступені
доктора технічних наук, 27 грудня 1952 р.**

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

**Выписка из протокола заседания Высшей
аттестационной комиссии СССР об утверждении
Б.Е. Патона в ученой степени доктора технических наук,
27 декабря 1952 г.**

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

Слушали:

§ 12. Об утверждении ПАТОНА Бориса Евгеньевича в ученой степени доктора технических наук на основании защиты 30 июня 1952 г. в совете Киевского ордена Ленина политехнического института диссертации:

«Исследование условий устойчивого горения сварочной дуги и ее регулирования»
(Институт электросварки им. акад. Е.О. Патона АН УССР, г. Киев)

Постановили:

Утвердить ПАТОНА Бориса Евгеньевича в ученой степени доктора технических наук.

Зам. председателя Высшей аттестационной комиссии

А. ТОПЧИЕВ

Ученый секретарь

И. ГОРШКОВ

**Витяг із протоколу спільного засідання вченої ради
і партійного комітету Інституту електрозварювання
ім. Е.О. Патона АН УРСР про висунення Б.Є. Патона
на посаду директора Інституту, 14 серпня 1953 р.**

(ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, стр. 3290, арк. 52 – 56.)

**Выписка из протокола совместного заседания
ученого совета и партийного комитета Института
электросварки им. Е.О. Патона АН УССР
о выдвижении Б.Е. Патона на должность
директора института, 14 августа 1953 г.**

(ЦГАОО Украины, ф. 1, оп. 30, д. 3290, л. 52 – 56.)

Присутствовали: т. Касаткин Б.С., Дудко Д.А., Казимиров А.А., Фрумин И.И., Шеверницкий В.В., Аснис А.Е., Литвинчук М.Д., Олейник И.К., Лашкевич Р.И., Медовар Б.И., Новиков И.В.

Слушали:

2. Организационные вопросы.

2. Постановили:

Институт электросварки им. акад. Е.О. Патона АН УССР выполняет большой объем работ по созданию и внедрению в производство новых прогрессивных методов сварки, а также ведет ответственные и срочные работы по ряду специальных постановлений Совета Министров Союза ССР.

В связи со смертью директора Института электросварки академика Е.О. Патона необходимо обеспечить дальнейшую бесперебойную и напряженную работу всего коллектива института.

Сложившаяся обстановка требует, чтобы во главе института незамедлительно был поставлен руководитель, который сможет обеспечить плодотворную деятельность Института электросварки.

Ученый совет и партийное бюро Института электросварки считают, что наиболее подходящим кандидатом на пост директора Института электросварки является нынешний заместитель директора Института по научной части доктор технических наук, член-корреспондент АН УССР, лауреат Сталинской премии Борис Евгеньевич Патон.

Ученый совет и партийное бюро Института электросварки отмечают, что на протяжении последних 2 лет, в связи с болезнью директора Института электросварки академика Е.О. Патона и, особенно, на протяжении последнего года, заместитель директора института член-корр. АН УССР доктор технических наук Борис Евгеньевич Патон осуществлял непосредственное руководство всей деятельностью Института электросварки.

Тов. Патон Б.Е. непосредственно руководил научно-исследовательскими работами:

а) в области скоростной сварки нефтепроводных труб высокого давления и внедрения результатов этих работ на заводах, б) по изысканию и выбору стали повышенной прочностности для газопроводных труб и созданию современных автосварочных агрегатов для проектируемых и новостроящихся союзных трубных заводов, в) по созданию и внедрению нового способа автоматической дуговой сварки поперечных стыков труб в полевых условиях, г) по созданию и внедрению нового прогрессивного высокопроизводительного способа электрической контактной сварки поперечных стыков труб в заводских и монтажных условиях, д) по изысканию новой технологии автоматической сварки алюминия, меди и их сплавов, е) по изысканию и внедрению аустенитных проволок нового типа для сварки нефтяной, химической и иной аппаратуры из нержавеющей, кислото-стойких и жароупорных сплавов, ж) по коренному изменению технологии производства котлов высокого давления путем внедрения нового способа однопроходной электрошлаковой сварки толстого металла, з) по изысканию и внедрению на металлургических заводах нового прогрессивного высокоэффективного способа восстановления изношенных валков прокатных станков и бурового инструмента, и) по изысканию технологии автоматической сварки бессемеровской и мышьяковистой сталей, хладостойкой стали, применительно к емкостям, работающими в условиях глубокого холода, а также по дуговой и контактной сварке чугуновых листов, к) по изысканию и внедрению технологии и аппаратуры для сварки обсадных труб над устьем нефтяных скважин, л) по сварке металлоконструкций морских нефтепромыслов, м) по разработке новых типов сварочного оборудования.

На протяжении последних 3-х лет т. Патон Б.Е. непосредственно руководил выполнением всех научно-исследовательских проектных и производственных работ по специальной тематике Института электросварки.

Тов. Б.Е. Патон осуществил научное редактирование учебного пособия для вузов по автоматической сварке (объемом 40 печ. листов).

В 1952 – 53 гг. тов. Б.Е. Патон руководил работой по организационному и хозяйственному укреплению института, он осуществил ряд мероприятий по укреплению финансово-штатной дисциплины в Институте электросварки. Тов. Б.Е. Патон непосредственно занимался вопросами расширения научной и производственной базы института, роста научных кадров, руководил проектированием нового лабораторного корпуса и строительством новых объектов института.

**Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Член-корреспондент АН УССР Б.Е. Патон польується большим научним и деловым авторитетом в коллективе Института электросварки.

Тов. Б.Е. Патон непосредственно осуществляет деловую и научную связь института с центральными органами и ведомствами УССР и Союза ССР и, в частности, с министерствами нефтяной промышленности, металлургической промышленности, транспортного и тяжелого машиностроения и др. Тов. Патон Б.Е. принимал личное участие в подготовке и выполнении ряда крупных постановлений Совета Министров СССР и ЦК КПСС, а также Совета Министров УССР и ЦК КП Украины, направленных на развитие сварочной техники в различных отраслях народного хозяйства.

На протяжении последних лет чл.-корр. АН УССР коммунист Б.Е. Патон вырос в зрелого научного и хозяйственного руководителя, способного осуществлять успешное руководство всей деятельностью Института электросварки им. акад. Е.О. Патона АН УССР.

Учитывая изложенное, ученый совет и партийное бюро института единогласно считают необходимым просить Президиум АН УССР назначить докт. техн. наук, чл.-корр. АН УССР лауреата Сталинской премии Бориса Евгеньевича Патона директором Института электросварки им. акад. Е.О. Патона.

И. о. заместителя директора института канд. техн. наук
Секретарь партбюро института канд. техн. наук

Б.С. КАСАТКИН
Д.А. ДУДКО

**Постанова Президії Академії наук УРСР від 18 вересня
1953 р. № 755 про затвердження Б.Е. Патона на посаді
директора Інституту електрозварювання ім. Е.О. Патона**

(Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, стр. 528, арк. 266)

Затвердити з 12 серпня 1953 р. члена-кореспондента АН УРСР доктора технічних наук Патона Бориса Євгеновича на посаді директора Інституту електрозварювання ім. Е.О. Патона АН УРСР.

Віце-президент АН УРСР
дійсний член АН УРСР

Г.М. САВІН

В.о. головного вченого секретаря Президії АН УРСР
член-кореспондент АН УРСР

А.Д. КОВАЛЕНКО

**Постановление Президиума Академии наук УССР от
18 сентября 1953 г. № 755 об утверждении
Б.Е. Патона на должности директора Института
электросварки им. Е.О. Патона**

(Архив Президиума НАН Украины, ф. 251, оп. 1, д. 528, л. 266)

Утвердить с 12 августа 1953 г. члена-корреспондента АН УССР доктора технических наук Патона Бориса Евгеньевича на должности директора Института электросварки им. Е.О. Патона АН УССР.

Вице-президент АН УССР
действительный член АН УССР

Г.Н. САВИН

И.о. главного ученого секретаря Президиума АН УССР
член-корреспондент АН УССР

А.Д. КОВАЛЕНКО
(Перевод с украинского)

Витяг із постанови Комітету по Ленінських преміях в галузі науки і техніки при Раді Міністрів СРСР про присудження Б.Е. Патону Ленінської премії за видатні праці в галузі техніки, квітень 1957 р.

(Труд. - 1957. - 22 квітня. - С. 1)

Выписка из постановления Комитета по Ленинским премиям в области науки и техники при Совете Министров СССР о присуждении Б.Е. Патону Ленинской премии за выдающиеся работы в области техники, апрель 1957 г.

(Труд. - 1957. - 22 апреля. - С. 1)

О присуждении Ленинских премий за выдающиеся работы в области науки и техники

Комитет по Ленинским премиям в области науки и техники постановил:

II.

Присудить Ленинские премии 1957 года за наиболее выдающиеся работы в области техники:

3. **Волошкевичу** Георгию Зосимовичу, старшему научному сотруднику Института электросварки им. Е.О. Патона Академии наук Украинской ССР, **Патону** Борису Евгеньевичу, директору того же института, **Гузенко** Ивану Георгиевичу, **Давыденко** Илье Даниловичу, начальнику отдела сварки завода «Красный Котельщик» Министерства тяжелого машиностроения, **Радченко** Василию Григорьевичу, бывшему заместителю начальника цеха того же завода, — за создание и внедрение в тяжелое машиностроение электрошлаковой сварки.

Витяг із протоколу Загальних зборів Академії наук Української РСР про обрання Б.Е. Патона академіком АН УРСР, 18 листопада 1958 р.

(Особова справа академіка НАН України Б.Е. Патона)

6. Слухали: Наслідки таємного голосування по виборах академіків Академії наук УРСР.
Ухвалили: Затвердити протокол лічильної комісії № 3, внаслідок чого вважати обраними в академіки Академії наук Української РСР.

Спеціальність	Прізвище, ім'я та по батькові
Електрозварювання	Патон Борис Євгенович

Голова Загальних зборів Академії наук УРСР
академік АН УРСР

М. СЕМЕНЕНКО

Секретар Загальних зборів Академії наук УРСР
член-кореспондент АН УРСР

І. ФЕДОРЧЕНКО

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Выписка из протокола Общего собрания Академии наук Украинской ССР об избрании Б.Е. Патона академиком АН УССР, 18 ноября 1958 г.

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

6. С л у ш а л и: Результаты тайного голосования по выборам академиков Академии наук УССР.

П о с т а н о в и л и: Утвердить протокол счетной комиссии № 3, в результате чего считать избранными в академики Академии наук Украинской ССР:

Специальность	Фамилия, имя, отчество
Электросварка	Патон Борис Евгеньевич

Председатель Общего собрания Академии наук УССР
академик АН УССР

Н. СЕМЕНЕНКО

Секретарь Общего собрания Академии наук УССР
член-корреспондент АН УССР

И. ФЕДОРЧЕНКО

Витяг із постанови Загальних зборів Академії наук СРСР про обрання Б.Е. Патона академіком АН СРСР, 29 червня 1962 р.

(Особова справа академіка НАН України Б.Е. Патона)

Выписка из постановления Общего собрания Академии наук СССР об избрании Б.Е. Патона академиком АН СССР, 29 июня 1962 г.

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

14. Выборы действительных членов Академии наук СССР

Общее собрание Академии наук СССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

2. В соответствии с § 24 Устава Академии наук СССР и Положением о выборах в Академию наук СССР избрать действительными членами Академии наук СССР:

Отделение технических наук
по специальности «металлургия и технология металлов»

Патон Борис Евгеньевич

Президент Академии наук СССР
академик

М.В. КЕЛДЫШ

Главный ученый секретарь Президиума Академии наук СССР
академик

Е.К. ФЕДОРОВ

Документи

Витяг із постанови Верховної Ради Української РСР про обрання Б.Е. Патона членом Президії Верховної Ради УРСР, 12 квітня 1963 р.

(Правда України. – 1963. – 13 квітня. – С. 1)

Выписка из постановления Верховного Совета Украинской ССР об избрании Б.Е. Патона членом Президиума Верховного Совета УССР, 12 апреля 1963 г.

(Правда Украины. – 1963. – 13 апреля. – С. 1)

Постановление Верховного Совета Украинской ССР об избрании Президиума Верховного Совета Украинской ССР

Верховный Совет Украинской Советской Социалистической Республики постановляет:
Избрать Президиум Верховного Совета Украинской ССР в таком составе:
ЧЛЕНЫ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА УКРАИНСКОЙ ССР:
ПАТОН Борис Евгеньевич — депутат от Калининского избирательного округа Донецкой области.

Председатель Президиума Верховного Совета Украинской ССР
Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР
г. Киев, 12 апреля 1963 года

Д. КОРОТЧЕНКО
А. ЗЛЕНКО

Из повідомлення Центральної виборчої комісії про обрання Б.Е. Патона депутатом Верховної Ради СРСР сьомого скликання, 12 червня 1966 р.

(Правда. – 1966. – 15 червня. – С. 1, 3)

Из сообщения Центральной избирательной комиссии об избрании Б.Е. Патона депутатом Верховного Совета СССР седьмого созыва, 12 июня 1966 г.

(Правда. – 1966. – 15 июня. – С. 1, 3)

Сообщение Центральной избирательной комиссии об итогах выборов в Верховный Совет СССР седьмого созыва, состоявшихся 12 июня 1966 года
В Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик избраны следующие депутаты:

В Совет Союза
Киевская область

Патон Борис Евгеньевич, президент Академии наук Украинской ССР, Киевский — Шевченковский округ.

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

**Інформація про обрання Б.Е. Патона заступником
голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР сьомого
скликання, 2 серпня 1966 р.**

(Известия. — 1966. — 3 серпня. — С. 1)

**Інформація об избранні Б.Е. Патона заступителем
председателя Совета Союза Верховного Совета СССР
седьмого созыва, 2 августа 1966 г.**

(Известия. — 1966. — 3 августа. — С. 1)

Информационное сообщение о заседании Верховного Совета СССР

2 августа 1966 года открылась первая сессия Верховного Совета СССР седьмого созыва. В 10 часов утра в Большом Кремлевском дворце состоялось открытие сессии Совета Союза. По предложению депутата Келдыша М.В., выступившего по поручению Совета Старейшин, сессию открывает старейший депутат Совета Союза Федин К.А.

Затем Совет Союза приступает к избранию Председателя Совета Союза и его заместителей.

Председателем Совета Союза избран депутат Спиридонов И.В., заместителями Председателя Совета Союза — депутаты Гасанова Ш.М., Патон Б.Е., Расулов Д., Шарипов А.

**Витяг із постанови Загальних зборів Академії наук СРСР
про обрання Б.Е. Патона членом Президії АН СРСР,
17 травня 1967 р.**

(Особова справа академіка НАН України Б.Е. Патона)

**Выписка из постановления Общего собрания
Академии наук СССР об избрании Б.Е. Патона
членом Президиума АН СССР, 17 мая 1967 г.**

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

22. Выборы вице-президентов Академии наук СССР, утверждение академиков-секретарей отделений, выборы других членов Президиума АН СССР

Общее собрание Академии наук СССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

В соответствии с §§ 41 и 63 Устава Академии наук СССР:

в) избрать членами Президиума Академии наук СССР:

академика Патона Бориса Евгеньевича.

Президент Академии наук СССР
академик

М.В. КЕЛДЫШ

Главный ученый секретарь Президиума Академии наук СССР
академик

Е.К. ФЕДОРОВ

Документи

**Із інформації про вручення Б.Е. Патону
ордена Німецької Демократичної Республіки
«За заслуги перед Вітчизною» за зміцнення дружби
і співробітництва між УРСР та НДР, березень 1968 р.**

(Правда Украины. — 1968. — 6 березня. — С. 3)

**Из информации о вручении Б.Е. Патону
ордена Германской Демократической Республики
«За заслуги перед Отечеством» за укрепление дружбы
и сотрудничества между УССР и ГДР, март 1968 г.**

(Правда Украины. — 1968. — 6 марта. — С. 3)

Заслуженные награды

Киев, 5 марта. Сегодня консул ГДР в Киеве Гансйохен Фогль от имени правительства Германской Демократической Республики вручил президенту Академии наук УССР академику Б.Е. Патону орден ГДР «За заслуги перед Отечеством», которым он награжден за укрепление дружбы и сотрудничества между трудящимися Украинской ССР и ГДР.

От имени награжденных академик Б.Е. Патон сердечно поблагодарил правительство ГДР, Центральное правление Общества германо-советской дружбы и сотрудников Генерального консульства ГДР в Киеве за высокую оценку деятельности.

**Витяг із Указу Президії Верховної Ради СРСР
про присвоєння Б.Е. Патону звання
Героя Соціалістичної Праці, 13 березня 1969 р.**

(Известия. — 1969. — 14 березня. — С. 1)

**Выписка из Указа Президиума Верховного Совета СССР
о присвоении Б.Е. Патону звания
Героя Социалистического Труда, 13 марта 1969 г.**

(Известия. — 1969. — 14 марта. — С. 1)

**Указ Президиума Верховного Совета СССР
О присвоении звания Героя Социалистического Труда
наиболее отличившимся ученым**

За большие заслуги в развитии советской науки присвоить звание Героя Социалистического Труда с вручением ордена Ленина и Золотой медали «Серп и Молот»:

46. Патону Борису Евгеньевичу — академику Академии наук СССР.

Председатель Президиума Верховного Совета СССР
Секретарь Президиума Верховного Совета СССР

Москва, Кремль, 13 марта 1969 г.

Н. ПОДГОРНЫЙ
М. ГЕОРГАДЗЕ

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

**Витяг із постанови Ради Міністрів Української РСР
про затвердження Б.Е. Патона головою Комітету
по Державних преміях Української РСР в галузі науки
і техніки при Раді Міністрів УРСР, 10 вересня 1969 р.**

*(Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської
Соціалістичної Республіки. — К., 1969, № 9. — С. 15—18)*

**Питання Комітету по Державних преміях Української РСР
в галузі науки і техніки при Раді Міністрів УРСР**

Рада Міністрів Української РСР постановляє:

1. Затвердити склад Комітету по Державних преміях Української РСР в галузі науки і техніки при Раді Міністрів УРСР (додається).

Голова Ради Міністрів Української РСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

Заступник Керуючого справами Ради Міністрів Української РСР

Г. ЯРЕМЧУК

м. Київ, 10 вересня 1969 р., № 516

Затверджено
постановою Ради Міністрів
Української РСР
від 10 вересня 1969 р. № 516

СКЛАД

Комітету по Державних преміях Української РСР
в галузі науки і техніки при Раді Міністрів УРСР

Президія Комітету

ПАТОН Борис Євгенович — Президент Академії наук УРСР, директор Інституту електросварювання АН УРСР
(голова Комітету)

**Выписка из постановления Совета Министров
Украинской ССР об утверждении Б.Е. Патона
председателем Комитета по Государственным премиям
Украинской ССР в области науки и техники
при Совете Министров УССР, 10 сентября 1969 г.**

*(Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської
Соціалістичної Республіки. — К., 1969, № 9. — С. 15—18)*

Вопросы Комитета по Государственным премиям Украинской ССР в области науки и техники при Совете Министров УССР

Совет Министров Украинской ССР постановляет:

1. Утвердить состав Комитета по Государственным премиям Украинской ССР в области науки и техники при Совете Министров УССР (прилагается).

Председатель Совета Министров Украинской ССР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

Заместитель Управляющего делами Совета Министров Украинской ССР

Г. ЯРЕМЧУК

г. Киев, 10 сентября 1969 г., № 516

Утверждено
постановлением Совета Министров
Украинской ССР
от 10 сентября 1969 г. № 516

СОСТАВ

Комитета по Государственным премиям Украинской ССР в области науки и техники при Совете Министров УССР

Президиум Комитета

ПАТОН Борис Евгеньевич — Президент Академии наук УССР, директор Института электросварки АН УРСР
(председатель Комитета)

(Перевод с украинского)

**Из информации про избрания Б.Е. Патона иноземным
членом Болгарской академии наук, 26 грудня 1969 р.**

(Работническо дело. — София, 1969. — 27 грудня. — С. 2)

**Из информации об избрании Б.Е. Патона иностранным
членом Болгарской академии наук, 26 декабря 1969 г.**

(Работническо дело. — София, 1969. — 27 декабря. — С. 2)

Новые иностранные члены Болгарской академии наук

В большом зале Болгарской академии наук вчера состоялось Общее собрание академии, на котором были избраны новые иностранные члены БАН по случаю 100-летия со дня создания нашего крупнейшего научного учреждения.

Единогласно были избраны 22 выдающихся ученых из разных стран.

В области технических наук: академик Борис Евгеньевич Патон, специалист в области металлургии и технологии металлов, президент Академии наук Украинской ССР, директор Института электросварки.

(Перевод с болгарского)

**Из информации про вручения Б.Е. Патону золотой медали
Словацкой академии наук, 1971 р.**

(Правда Украины. — 1971. — 15 сіння. — С. 3)

**Из информации о вручении Б.Е. Патону золотой медали
Словацкой академии наук, 1971 г.**

(Правда Украины. — 1971. — 15 января. — С. 3)

Чехословацкие награды — советским ученым

13 января в посольстве ЧССР в Советском Союзе состоялось вручение наград видным советским ученым.

Председатель Словацкой академии наук К. Шишка вручил золотые медали академии президенту Академии наук СССР М.В. Келдышу и президенту Академии медицинских наук СССР В.Д. Тимакову.

**Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Золотих медалей удостоєні також президенти академій наук Української ССР — Б.Є. Патон, Грузинської ССР — М.И. Мухелишвили, Армянської ССР — В.А. Амбарцумян.

При врученні нагород присутували посол ЧССР в ССРС Б. Хнеупек, делегация чехословацких ученых во главе с председателем Чехословацкой академии наук Я. Кожешником.

**Из інформації про нагородження Б.Є. Патона орденом
Леніна за заслуги в розвитку радянської науки і в зв'язку
з 250-річчям Академії наук СРСР, 1975 р.**

(Радянська Україна. — 1975. — 20 вересня. — С. 1)

Високі нагороди вченим

19 вересня заступник Голови Президії Верховної Ради СРСР, Голова Президії Верховної Ради УРСР І.С. Грушецький вручив державні нагороди групі вчених.

За заслуги в розвитку радянської науки і в зв'язку з 250-річчям Академії наук СРСР ордени Леніна одержали академіки Б.Є. Патон, І.К. Білодід, В.М. Глушков.

**Из информации о награждении Б.Є. Патона орденом
Леніна за заслуги в развитии советской науки и в
связи с 250-летием Академии наук СССР, 1975 г.**

(Радянська Україна. — 1975. — 20 септембля. — С. 1)

Высокие награды ученым

19 септембля заместитель Председателя Президиума Верховного Совета СССР, Председатель Президиума Верховного Совета УССР И.С. Грушецкий вручил государственные награды группе ученых.

За заслуги в развитии советской науки и в связи с 250-летием Академии наук СССР ордена Леніна получили академики Б.Є. Патон, И.К. Белодед, В.М. Глушков.

(Перевод с украинского)

**Из повідомлення Центральної виборчої комісії
про обрання Б.Є. Патона депутатом Верховної Ради
СРСР десятого скликання, 4 березня 1979 р.**

(Правда. — 1979. — 7 березня. — С. 1, 4)

**Из сообщения Центральной избирательной комиссии
об избрании Б.Є. Патона депутатом Верховного Совета
СССР десятого созыва, 4 марта 1979 г.**

(Правда. — 1979. — 7 марта. — С. 1, 4)

Сообщение Центральной избирательной комиссии об итогах выборов в Верховный Совет СССР десятого созыва, состоявшихся 4 марта 1979 года

6 марта 1979 года Центральная избирательная комиссия рассмотрела полученные данные о результатах выборов в Верховный Совет СССР десятого созыва и установила, что

выборы по всем 1500 избирательным округам проведены в полном соответствии с требованиями Конституции СССР и Закона о выборах в Верховный Совет СССР.

В Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик десятого созыва избраны следующие депутаты:

**В Совет Союза
Украинская ССР
Город Киев**

Патон Борис Евгеньевич, президент Академии наук Украинской ССР, Киевский — Московский округ.

**Інформація про нагородження Б.Є. Патона
медаллю ім. М. Коперника Польської академії наук,
листопад 1979 р.**

(Вісник АН УРСР. — 1979. — № 11. — С. 98)

Нагородження академіка Б.Є. Патона медаллю імені Коперника

Широким є діапазон спільних пошуків, здійснюваних у рамках програми співробітництва вченими академії наук України і Польщі. Спільно вони проводять дослідження в галузі напівпровідників, високомолекулярних сполук, хімії та біохімії нуклеїнових кислот, планетарної геофізики. Велике практичне значення мають наукові розробки колективів інститутів електророзварювання імені Є.О. Патона АН УРСР і Ченстоховського політехнічного, які створюють прогресивні зварювальні матеріали і техніку.

Співробітництво колег з кожним роком міцніє і розвивається. Відзначаючи вагомий вклад президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона в організацію спільних робіт, президія Польської академії наук нагородила його медаллю імені Коперника.

**Информация о награждении Б.Є. Патона
медалью им. Н. Коперника Польской академии наук,
ноябрь 1979 г.**

(Вісник АН УРСР. — 1979. — № 11. — С. 98)

Награждение академика Б.Є. Патона медалью имени Коперника

Широким является диапазон совместных поисков, осуществляемых в рамках программы сотрудничества учеными академий наук Украины и Польши. Совместно они проводят исследования в области полупроводников, высокомолекулярных соединений, химии и биохимии нуклеиновых кислот, планетарной геофизики. Большое практическое значение имеют научные разработки коллективов институтов электросварки имени Е.О. Патона АН УССР и Ченстоховского политехнического, которые создают прогрессивные сварочные материалы и технику.

Сотрудничество коллег с каждым годом крепнет и развивается. Отмечая весомый вклад президента АН УССР академика Б.Є. Патона в организацию совместных работ, президиум Польской академии наук наградила его медалью имени Коперника.

(Перевод с украинского)

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Інформація про обрання Б.Є. Патона іноземним членом Академії наук Німецької Демократичної Республіки, 12 червня 1980 р.

(Вісник АН УРСР. – 1981. – № 4)

*Обрання академіка Б.Є. Патона
іноземним членом Академії наук НДР*

За видатні заслуги в розвитку науки пленум дійсних членів Академії наук Німецької Демократичної Республіки на своєму засіданні 12 червня 1980 року обрав президента Академії наук Української РСР академіка Б.Є. Патона іноземним членом Академії наук НДР.

5 січня 1981 року Генеральний консул Німецької Демократичної Республіки в м. Києві Інгеборг Кеніг вручила академіку Б.Є. Патону диплом члена Академії наук НДР і золотий почесний нагрудний знак.

Інформація об избранні Б.Є. Патона іноземним членом Академії наук Германської Демократичної Республіки, 12 лютого 1980 г.

(Вісник АН УРСР. – 1981. – № 4)

*Избрание академика Б.Є. Патона
иноземным членом Академии наук ГДР*

За выдающиеся заслуги в развитии науки пленум действительных членов Академии наук Германской Демократической Республики на своем заседании 12 лютого 1980 года избрал президента Академии наук Украинской ССР академика Б.Є. Патона иностранным членом Академии наук ГДР.

5 января 1981 года Генеральный консул Германской Демократической Республики в г. Киеве Ингеборг Кениг вручила академику Б.Є. Патону диплом члена Академии наук ГДР и золотой почетный нагрудный знак.

(Перевод с украинского)

Документи

Витяг із постанови Президії АН СРСР про присудження Б.Є. Патону золотої медалі імені М.В. Ломоносова 1980-го року за видатні досягнення в галузі металургії та технології металів, 12 лютого 1981 р.

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

Выписка из постановления Президиума АН СССР о присуждении Б.Є. Патону золотой медали имени М.В. Ломоносова 1980-го года за выдающиеся достижения в области металлургии и технологии металлов, 12 февраля 1981 г.

(Личное дело академика НАН Украины Б.Є. Патона)

ПРЕЗИДИУМ АКАДЕМИИ НАУК СССР

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Москва

№ 182

12 февраля 1981 г.

О присуждении золотых медалей имени М.В. Ломоносова 1980 года (представление Экспертной комиссии)

Президиум Академии наук СССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Присудить золотую медаль имени М.В. Ломоносова 1980 года академику Патону Борису Евгеньевичу за выдающиеся достижения в области металлургии и технологии металлов.

Президент Академии наук СССР
академик

А.П. АЛЕКСАНДРОВ

Главный ученый секретарь Президиума Академии наук СССР
академик

Г.К. СКРЯБИН

Інформація про відкриття бюста Б.Є. Патона у Києві, 1 грудня 1982 р.

(Радянська Україна. – 1982. – 2 грудня. – С. 3)

Визначному вченому і організаторові науки

Бронзовий бюст двічі Героя Соціалістичної Праці, лауреата Ленінської і Державної премій, президента АН УРСР, директора Інституту електрозварювання імені Є.О. Патона, академіка Б.Є. Патона відкрито 1 грудня відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР у Києві, на батьківщині вченого і громадського діяча.

На вулиці Леніна, біля будинку Центрального науково-природознавчого музею АН УРСР зібрались учені, науково-технічні працівники, трудівники виробничих колективів столиці України, представники партійних, радянських і громадських організацій, творча інтелігенція, мораль. В урочистому мітингу беруть участь члени Політбюро ЦК Компартії України Г.І. Ващенко, Ю.Н. Ельченко, Б.В. Качура, кандидат у члени Політбюро ЦК Компартії України О.С. Катко, а також заступник Голови Ради Міністрів УРСР С.І. Гуренко, Голова Верховної Ради УРСР, віце-президент Академії наук республіки К.М. Ситник, перший секретар Київського обкому партії

В.М. Цибулько, голова Київського міськвиконкому В.А. Згурський, міністри УРСР С.Д. Безклубенко, Г.Г. Єфіменко, М.В. Фоменко, голова Київського облвиконкому І.П. Лисенко.

Відкриваючи мітинг, перший секретар Київського міськкому партії Ю.Н. Ельченко говорить:

— Всі ми знаємо, якою величезною повагою і пошаною користується в нашій країні людина праці, що віддає всю себе справі боротьби за народне щастя, за ідеали комунізму. Яскравим представником саме такого покоління людей є Б.Е. Патон.

Гідний син і учень визначного вченого, засновника школи електрозварювання в нашій країні — Євгена Оскаровича Патона — Борис Євгенович почав свою трудову біографію в грізному 1941 році. У дні Великої Вітчизняної війни він вніс великий вклад у вдосконалення процесів зварювання броньових корпусів танків та іншої техніки, що відіграло величезну роль у підвищенні бойової могутності Радянської Армії. В післявоєнний період своїми роботами він найактивніше сприяв відбудові народного господарства країни.

Б.Е. Патон — учений з світовим ім'ям, його діяльність пов'язана з найперспективнішими напрямками наукових досліджень, він — визначний організатор науки, чий багатогранні здібності керівника особливо розкрились на посту президента Академії наук України, яку він очолює протягом 20 років.

Президентові республіканської Академії наук Б.Е. Патону належить визначальна роль у виробленні і послідовному здійсненні нових принципів її діяльності. Це знайшло своє втілення в широкому використанні програмно-цільового методу наукових досліджень, у створенні науково-виробничих комплексів, чудовим зразком яких є керований ним Інститут електрозварювання, в розвитку нових форм зв'язку науки з виробництвом, у мобілізації наукового потенціалу на розробку ефективних технологій. Високою оцінкою цієї діяльності стало схвалення Центральним Комітетом КПРС досвіду роботи Академії наук УРСР.

Велику увагу приділяє Б.Е. Патон науково-технічному прогресу на київських підприємствах, активно впливає на вдосконалення системи зміцнення зв'язків науки і виробництва, що склалася в місті.

Б.Е. Патон — активний партійний, державний і громадсько-політичний діяч: член ЦК КПРС, член ЦК Компартії України, депутат Верховних Рад СРСР і УРСР, заступник Голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР. Заслуги академіка Б.Е. Патона відзначені багатьма високими нагородами нашої Батьківщини.

У цей знаменний для Бориса Євгеновича день дозвольте від усіх його земляків-киян побажати йому міцного здоров'я, щастя, багатьох років плідної діяльності на благо великого радянського народу.

Про славний життєвий шлях Б.Е. Патона, визначного вченого і громадського діяча, його видатні заслуги в розвитку вітчизняного електрозварювання, в розробці прогресивних технологій, організації наукових досліджень і впровадженні їх результатів у виробництво, про великий авторитет серед наукової і творчої інтелігенції на мітингу говорили заступник Голови Президії Верховної Ради УРСР, токарь виробничого об'єднання «Завод «Арсенал», Герой Соціалістичної Праці В.П. Щербина, директор Інституту фізіології імені О.О. Богомольця АН УРСР, академік П.Г. Костюк, академік АН УРСР, лауреат Ленінської премії, письменник, Герой Соціалістичної Праці О.Т. Гончар, ветеран Інституту електрозварювання імені Є.О. Патона, старший науковий співробітник-консультант П.І. Севбо, студентка зварювального факультету Київського політехнічного Інституту Алла Ковтун.

Автори бюста — народний художник УРСР О.П. Скобликов, заслужений архітектор УРСР І.М. Седак, архітектор О.І. Седак.

Информация об открытии бюста Б.Е. Патона в Киеве, 1 декабря 1982 г.

(Радянська Україна. — 1982. — 2 декабря. — С. 3)

Выдающемуся ученому и организатору науки

Бронзовый бюст дважды Героя Социалистического Труда, лауреата Ленинской и Государственной премий, президента АН УССР, директора Института электросварки имени Е.О. Патона, академика Б.Е. Патона открыт 1 декабря в соответствии с Указом Президиума Верховного Совета СССР в Киеве, на родине ученого и общественного деятеля.

На улице Ленина, у дома Центрального научно-природоведческого музея АН УССР, собрались ученые, научно-технические работники, труженики производственных коллективов столицы Украины, представители партийных, советских и общественных организаций, творческая интеллигенция, молодежь. В торжественном митинге принимают участие члены Политбюро ЦК Компартии Украины Г.И. Ващенко, Ю.Н. Ельченко, Б.В. Качура, кандидат в члены Политбюро ЦК Компартии Украины А.С. Капто, а также заместитель Председателя Совета Министров СССР С.И. Гуренко, Председатель Верховного Совета УССР, вице-президент Академии наук республики К.М. Сытник, первый секретарь Киевского обкома партии В.М. Цибулько, председатель Киевского горисполкома В.А. Згурский, министры УССР С.Д. Безклубенко, Г.Г. Ефименко, М.В. Фоменко, председатель Киевского облисполкома И.П. Лысенко.

Открывая митинг, первый секретарь Киевского горкома партии Ю.Н. Ельченко говорит:

— Все мы знаем, каким огромным уважением и почетом пользуется в нашей стране человек труда, который отдает всего себя делу борьбы за народное счастье, за идеалы коммунизма. Ярким представителем именно такого поколения людей является Б.Е. Патон.

Достойный сын и ученик выдающегося ученого, основателя школы электросварки в нашей стране — Евгения Оскаровича Патона — Борис Евгеньевич начал свою трудовую биографию в грозном 1941 году. В дни Великой Отечественной войны он внес большой вклад в совершенствование процессов сварки бронированных корпусов танков и другой техники, что сыграло огромную роль в повышении боевой мощи Советской Армии. В послевоенный период своими работами он активно способствовал восстановлению народного хозяйства страны.

Б.Е. Патон — ученик с мировым именем, его деятельность связана с перспективными направлениями научных исследований, он — выдающийся организатор науки, чьи многогранные способности руководителя особенно раскрылись на посту президента Академии наук Украины, которую он возглавляет на протяжении 20 лет.

Президенту республіканської Академії наук Б.Е. Патону належить значительная роль в выработке и последовательном осуществлении новых принципов ее деятельности. Это получило свое воплощение в широком использовании программно-целевого метода научных исследований, в создании научно-производственных комплексов, прекрасным образцом которых является руководимый им Институт электросварки, в развитии новых форм связи науки с производством, в мобилизации научного потенциала на разработку эффективных технологий. Высокой оценкой этой деятельности стало одобрение Центральным Комитетом КПСС опыта работы Академии наук УССР.

Большое внимание уделяет Б.Е. Патон научно-техническому прогрессу на киевских предприятиях, активно влияет на совершенствование системы укрепления связей науки и производства, сложившейся в городе.

Б.Е. Патон — активный партийный, государственный и политический деятель: член ЦК КПСС, член ЦК Компартии Украины, депутат Верховных Советов СССР и УССР, заместитель

**Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ**

Председателя Совета Союза Верховного Совета СССР. Заслуги академика Б.Е. Патона отмечены многими высокими наградами нашей Родины.

В этот знаменательный для Бориса Евгеньевича день позвольте от всех его земляков-киевлян пожелать ему крепкого здоровья, счастья, многих лет плодотворной деятельности на благо великого советского народа.

О славном жизненном пути Б.Е. Патона, выдающегося ученого и общественного деятеля, его выдающиеся заслуги в развитии отечественной электросварки, в разработке прогрессивных технологий, организации научных исследований и внедрении их результатов в производство, о большом авторитете среди научной и творческой интеллигенции на митинге говорили заместитель Председателя Президиума Верховного Совета УССР, токарь производственного объединения «Завод «Арсенал», Герой Социалистического Труда В.П. Щербина, директор Института физиологии имени А.А. Богомольца АН УССР, академик П.Г. Костюк, академик АН УССР, лауреат Ленинской премии, писатель, Герой Социалистического Труда А.Т. Гончар, ветеран Института электросварки имени Е.О. Патона, старший научный сотрудник-консультант П.И. Севбо, студентка сварочного факультета Киевского политехнического института Алла Ковтун.

Авторы бюста — народный художник СССР А.П. Скобликов, заслуженный архитектор УССР И.Н. Седак, архитектор О.И. Седак.

(Перевод с украинского)

**Витяг із Указу Президії Верховної Ради СРСР
про присвоєння Б.Е. Патону почесного звання
«Заслужений винахідник СРСР», 24 червня 1983 р.**

(Відомості Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — 1983. — 29 червня (№ 26). — С. 21 — 22)

**Выписка из Указа Президиума Верховного Совета СССР
о присвоении Б.Е. Патону почетного звания
«Заслуженный изобретатель СССР», 24 июня 1983 г.**

(Відомості Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — 1983. — 29 июня (№ 26). — С. 21 — 22)

За успехи, достигнутые в развитии и внедрении изобретений, которые открыли новые направления в развитии техники и технологии и имеющих особо важное народнохозяйственное значение, присвоить почетное звание «Заслуженный изобретатель СССР»:

ПАТОНУ Борису Евгеньевичу — директору Института электросварки имени Е.О. Патона Академии наук Украинской ССР, президенту Академии наук Украинской ССР.

Председатель Президиума
Верховного Совета СССР

Ю. АНДРОПОВ

Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР

Т. МЕНТЕШАШВИЛИ

Москва, Кремль, 24 июня 1983 г.,
№ 9543-Х

**Указ Президії Верховної Ради Української РСР
про нагородження Б.Е. Патона Почесною Грамотою
Президії Верховної Ради УРСР за видатні заслуги
в розвитку радянської науки, підготовці наукових
кадрів та активну громадсько-політичну діяльність,
25 листопада 1983 р.**

(Правда України. — 1983. — 27 листопада. — С. 1)

**Указ Президиума Верховного Совета Украинской ССР
о награждении Б.Е. Патона Почетной Грамотой
Президиума Верховного Совета УССР за выдающиеся
заслуги в развитии советской науки, подготовке
научных кадров и активную общественно-политическую
деятельность, 25 ноября 1983 г.**

(Правда Украины. — 1983. — 27 ноября. — С. 1)

За выдающиеся заслуги в развитии советской науки, подготовке научных кадров и активную общественно-политическую деятельность наградить президента Академии наук УССР, директора Института электросварки имени Е.О. Патона АН УССР, академика, дважды Героя Социалистического Труда **ПАТОНА** Бориса Евгеньевича Почетной Грамотой Президиума Верховного Совета Украинской ССР.

Председатель Президиума
Верховного Совета Украинской ССР
Секретарь Президиума
Верховного Совета Украинской ССР

А. ВАТЧЕНКО

Н. ХОМЕНКО

г. Киев, 25 ноября 1983 г.

**Із повідомлення Центральної виборчої комісії
про обрання Б.Е. Патона депутатом Верховної Ради
СРСР одинадцятого скликання, 4 березня 1984 р.**

(Правда. — 1984. — 7 березня. — С. 1, 3)

**Из сообщения Центральной избирательной комиссии
об избрании Б.Е. Патона депутатом Верховного Совета
СССР одиннадцатого созыва, 4 марта 1984 г.**

(Правда. — 1984. — 7 марта. — С. 1, 3)

Сообщение Центральной избирательной комиссии
об итогах выборов в Верховный Совет СССР одиннадцатого созыва,
состоявшихся 4 марта 1984 года

В Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик одиннадцатого созыва избраны следующие депутаты:

**В Совет Союза
Украинская ССР
Донецкая область**

Патон Борис Евгеньевич, президент Академии наук Украинской ССР, Жовтневый округ.

**Витяг із Указу Президії Верховної Ради СРСР
про нагородження Б.Є. Патона орденом
Жовтневої революції, 26 квітня 1984 р.**

(Правда України. — 1984. — 27 квітня. — С. 1, 4)

**Выписка из Указа Президиума Верховного Совета СССР
о награждении Б.Е. Патона орденом Октябрьской
революции, 26 апреля 1984 г.**

(Правда Украины. — 1984. — 27 апреля. — С. 1, 4)

*О награждении орденами и медалями СССР
наиболее отличившихся работников Института электросварки
имени Е.О. Патона Академии наук Украинской ССР*

За большие заслуги в развитии науки, техники и технологии в области сварки и специальной электротехнологии **наградить:**

орденом Октябрьской Революции

Патона Бориса Евгеньевича — директора института.

Председатель Президиума Верховного Совета СССР

К. ЧЕРНЕНКО

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР

Т. МЕНТЕШАШВИЛИ

Москва, Кремль, 26 апреля 1984 г.

**Витяг із постанови Загальних зборів Академії наук СРСР
про обрання Б.Є. Патона членом Президії АН СРСР,
15 березня 1985 р.**

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

**Выписка из постановления Общего собрания АН СССР
об избрании Б.Е. Патона членом Президиума АН СССР,
15 марта 1985 г.**

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

Общее собрание Академии наук СССР **ПОСТАНОВЛЯЕТ:**

В соответствии с §§ 41 и 63 Устава Академии наук СССР:

в) избрать:

академика Патона Бориса Евгеньевича членом Президиума Академии наук СССР.

Президент Академии наук СССР
академик

А.Л. АЛЕКСАНДРОВ

Главный ученый секретарь
Президиума Академии наук СССР
академик

Г.К. СКРЯБИН

**Із інформації про обрання Б.Є. Патона «Почесним
громадянином міста Києва», травень 1987 р.**

(Прапор комунізму. — 1987. — 2 червня. — С. 1)

Дружба і єднання, творчість і краса

Різнобарвні прапорці весняними веселками нависли над головною площею міста. Виконаний в ніжних весняних тонах транспарант на будівлі консерваторії виголошує: «Сердечно вітаємо з Днем Києва!».

О 10-й ранку над площею та Хрещатиком пролунала мелодія відомої пісні про Київ. Усіх присутніх тепло поздоровив із святом голова виконкому міської Ради народних депутатів В.А. Згурський. Він розповів про ті добрі справи, якими зустріли перший День Києва трудівники промисловості, будівництва, інших галузей народного господарства міста, адресував слова глибокої подяки всім тим, хто визволяв столицю республіки у грізному 1943-у, хто допомагав відроджувати її з руїн, хто сьогодні славить її звитяжним трудом.

Гарячими оплесками зустріли тисячі присутніх на відкритті свята повідомлення про те, що рішенням міськвиконкому нашим шановним землякам — прославленому партизанському командирю двічі Герою Радянського Союзу О.Ф. Федорову, відомому вченому, президенту АН УРСР, двічі Герою Соціалістичної Праці Б.Є. Патону і передовій будівельниці, Герою Соціалістичної Праці Г.М. Сірій присвоєно звання «Почесний громадянин міста Києва». Нагородженим підносили квіти, поздоровляли, фотографували і фотографувалися з ними на згадку.

**Из информации об избрании Б.Е. Патона
«Почетным гражданином города Киева», май 1987 г.**

(Прапор комунізму. — 1987. — 2 юня. — С. 1)

Дружба и единение, творчество и красота

Разноцветные флажки весенними радугою нависли над главной площадью города. Выполненный в нежных весенних тонах транспарант на здании консерватории провозглашает: «Сердечно поздравляем с Днем Киева!».

В 10 утра над площадью и Крещатиком прозвучала мелодия известной песни о Киеве. Всех присутствующих тепло поздравил с праздником председатель исполкома городского Совета народных депутатов В.А. Згурский. Он рассказал о тех добрых делах, которыми встретили первый День Киева труженики промышленности, строительства, других отраслей народного хозяйства города, адресовал слова глубокой благодарности всем тем, кто освоил столицу республики в грозном 1943-м, кто помогал возрождать ее из руин, кто сегодня прославляет ее доблестным трудом.

Горячими аплодисментами встретили тысячи собравшихся на открытии праздника сообщением о том, что решением горисполкома нашим уважаемым землякам — прославленному партизанскому командиру дважды Герою Советского Союза А.Ф. Федорову, известному ученому, президенту АН УССР, дважды Герою Социалистического Труда Б.Е. Патону и передовой строительнице, Герою Социалистического Труда Г.М. Серой присвоено звание «Почетный гражданин города Киева». Награжденным вручали цветы, поздравляли, фотографировали и фотографировались с ними на память.

(Перевод с украинского)

**Інформація про нагородження Б.Е. Патона
орденом Дружби Чехословаччини, листопад 1988 р.**

(Прапор Комунізму. – 1988. – 27 листопада. – С. 2)

Нагорода ЧССР – академікові Б.Е. Патону

За великі заслуги в розвитку співробітництва між чехословацькою і радянською наукою Президент ЧССР Г. Гусак, за поданням Президії ЦК КПЧ, нагородив президента АН УРСР академіка Б.Е. Патона чехословацьким орденом Дружби.

25 листопада в Генеральному консульстві ЧССР у Києві відбулося вручення ордена. У нашій країні, сказав генеральний консул М. Ковач, високо цінують вклад Б.Е. Патона в розвиток науки, техніки та економіки. Логічним вираженням цього і стало нагородження визначного радянського вченого однією з найвищих урядових нагород ЧССР.

Генеральний консул передав академікові поздоровлення від керівництва своєї країни і побажання довгих років життя, нових творчих успіхів на благо технічного прогресу двох братніх країн.

Академік Б.Е. Патон у слові-відповіді відзначив, що протягом багатьох років АН УРСР здійснює успішне співробітництво з Чехословацькою академією наук і Словацькою академією наук, з якими українські вчені проводять дослідження на багатьох найважливіших напрямках.

**Інформація о награждении Б.Е. Патона
орденом Дружбы Чехословакии, ноябрь 1988 г.**

(Прапор Комунізму. – 1988. – 27 ноябрь. – С. 2)

Награда ЧССР – академику Б.Е. Патону

За большие заслуги в развитии сотрудничества между чехословацкой и советской наукой Президент ЧССР Г. Гусак, по представлению Президиума ЦК КПЧ, наградил президента АН УССР академика Б.Е. Патона чехословацким орденом Дружбы.

25 ноября в Генеральном консульстве ЧССР в Киеве состоялось вручение ордена. В нашей стране, сказал генеральный консул М. Ковач, высоко ценят вклад Б.Е. Патона в развитие науки, техники и экономики. Логическим выражением этого и стало награждение выдающегося советского ученого одной из высших правительственных наград ЧССР.

Генеральный консул передал академику поздравления от руководства своей страны и пожелания долгих лет жизни, новых творческих успехов на благо технического прогресса двух братских стран.

Академик Б.Е. Патон в ответном слове отметил, что в течение многих лет АН УССР осуществляет успешное сотрудничество с Чехословацкой академией наук и Словацкой академией наук, с которыми украинские ученые проводят исследования по многим важнейшим направлениям.

(Перевод с украинского)

**Інформація про обрання Б.Е. Патона
почесним членом Римського клубу, 1990 р.**

(Радянська Україна. – 1990. – 17 лютого. – С. 4)

Почесний член Римського клубу

Першим в історії Римського клубу його почесним членом від України став всесвітньвідомий учений і громадський діяч, президент Академії наук УРСР академік Б.Е. Патон. Рада Римського клубу – цієї найавторитетнішої в світі міжнародної організації, що займається глобальними проблемами розвитку людства, одностайно вирішила присвоїти академіку Б.Е. Патону цей найвищий в системі клубу титул як акт міжнародного визнання його видатних заслуг у підвищенні економічної, екологічної і соціальної ефективності науково-технічного прогресу, в розвитку конструктивного співробітництва, у поширенні інтернаціональних гуманітарних ідей.

Про це рішення Ради Римського клубу від імені його президента професора О. Кінга (Великобританія) повідомив на засіданні Української асоціації Римського клубу, що відбулося в м. Києві, член його правління професор Б. Гаврилишин (Канада)...

...Немає сумніву, що діяльність Української асоціації Римського клубу, яка об'єднує провідних учених, літераторів, громадських діячів республіки, що займаються найбільш актуальними, глобальними проблемами міжнародного характеру, буде успішною.

Професор, генеральний секретар
Української асоціації Римського клубу

О. БИЛОРУС

**Інформація о избрании Б.Е. Патона
почетным членом Римского клуба, 1990 г.**

(Радянська Україна. – 1990. – 17 февраля. – С. 4)

Почетный член Римского клуба

Первым в истории Римского клуба его почетным членом от Украины стал всемирно известный ученый и общественный деятель, президент Академии наук УССР академик Б.Е. Патон. Совет Римского клуба – этой самой авторитетной в мире международной организации, занимающейся глобальными проблемами развития человечества, единогласно решил присвоить академику Б.Е. Патону этот высший в системе клуба титул как акт международного признания его выдающихся заслуг в повышении экономической, экологической и социальной эффективности научно-технического прогресса, развитии конструктивного сотрудничества, в распространении интернациональных гуманитарных идей.

Об этом решении Совета Римского клуба от имени его президента профессора А. Кинга (Великобритания) сообщил на заседании Украинской ассоциации Римского клуба, состоявшегося в г. Киеве, член его правления профессор Б. Гаврилишин (Канада)...

...Нет сомнения, что деятельность Украинской ассоциации Римского клуба, объединяющей ведущих ученых, литераторов, общественных деятелей республики, занимающихся наиболее актуальными, глобальными проблемами международного характера, будет успешной.

Профессор, генеральный секретарь
Украинской ассоциации Римского клуба

О. БИЛОРУС

(Перевод с украинского)

**Витяг з Указу Президента України
про затвердження Б.Є. Патона членом Ради
з питань науки та науково-технічної політики
при Президентові України, 30 грудня 1997 р.**

(Світ. – 1998. – Січень (№ 1–2). – С. 3)

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про новий склад Ради з питань науки та науково-технічної політики

На зміну статті 2 Указу Президента України від 25 березня 1996 року № 211 «Про Раду з питань науки та науково-технічної політики» затвердити новий персональний склад Ради (додається).

Президент України
м. Київ
30 грудня 1997 року
№ 1393/97

Л. КУЧМА

Затверджено
Указом Президента України
від 30 грудня 1997 року № 1393/97

**Склад
Ради з питань науки та науково-технічної політики
при Президентові України**

ПАТОН Борис Євгенович – президент Національної академії наук України,
академік Національної академії наук України

**Выписка из Указа Президента Украины
об утверждении Б.Е. Патона членом Совета
по вопросам науки и научно-технической политики
при Президенте Украины, 30 декабря 1997 г.**

(Світ. – 1998. – Январь (№ 1–2). – С. 3)

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ**

О новом составе Совета по вопросам науки и научно-технической политики

Во изменение статьи 2 Указа Президента Украины от 25 марта 1996 года № 211 «О Совете по вопросам науки и научно-технической политики» утвердить новый персональный состав Совета (прилагается).

Президент Украины
г. Киев
30 декабря 1997 года
№ 1393/97

Л. КУЧМА

Утверждено
Указом Президента Украины
от 30 декабря 1997 года № 1393/97

**Состав
Совета по вопросам науки и научно-технической политики
при Президенте Украины**

ПАТОН Борис Евгеньевич – президент Национальной академии наук Украины,
академик Национальной академии наук Украины

(Перевод с украинского)

**Постанова Загальних зборів НАН Азербайджану
про обрання Б.Є. Патона іноземним членом
НАН Азербайджану, 22 травня 2002 р.**

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

**Постановление Общего собрания НАН Азербайджана
об избрании Б.Е. Патона иностранным членом
НАН Азербайджана, 22 мая 2002 г.**

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

**ОБЩЕЕ СОБРАНИЕ
НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ПОСТАНОВЛЕНИЕ**

22 мая 2002 года

№ 1/5

Об избрании академика Б.Патона
иностраным членом НАН Азербайджана

Учитывая результаты выборов Общее собрание Национальной академии наук Азербайджана постановляет:

Академика Бориса Евгеньевича Патона считать избранным иностранным членом Национальной академии наук Азербайджана.

Президент НАН Азербайджана
Академик-секретарь НАН Азербайджана

М. КЕРИМОВ
Т. ШАХТАХТИНСКИЙ

**Інформація про присвоєння піку на Центральному
Кавказі імені Б.Є. Патона, серпень 2004 р.**

(Світ. – 2004. – Жовтень (№ 37–38). – С. 1)

Вершину назвали «Пік Патона»

Учені говорять, що справжня наука — то дитяча допитливість у пізнанні світу. Адже вона породжує нові знання, яких раніше ніхто ніде не знав. Мабуть, саме це поєднало науковців та альпіністів, які в серпні цього року підкорили нову вершину на Кавказі і назвали її «Пік Патона».

У Великому конференц-залі Національної академії наук України відбулися урочистості з нагоди вручення президенту НАН України Борису Патону пам'ятних символів, присвячених присвоєнню піку на Центральному Кавказі його імені.

Безліч скельно-льодових вершин оточують Ельбрус, утворюючи його прекрасну корону. Безіменний пік заввишки 3930 метрів є вузловим у хребті, що розділяє льодовики Чат та Ірік, які стікають зі східного схилу Ельбрусу. Альпіністи проклали на нього три маршрути: по східному і південному гребенях, а також по північному ребру. А учасниками науково-спортивної експедиції, яка 14–15 серпня 2004 року під керівництвом президента Федерації альпінізму і скелелазіння України, доктора економічних наук, заслуженого тренера України, голови Гахункової палати України Валентина Симоненка здійснила першосходження, були доктор технічних наук, заслужений діяч науки і техніки України Володимир Шуміхін; заслужений тренер України Мстислав Горбенко; кандидат медичних наук, заслужений лікар України Володимир Лебеденко; доктор фізико-математичних наук Олександр Бакай; кандидат технічних наук Валерій Овчаренко та старший інструктор Федерації альпінізму і скелелазіння України Павло Славінський.

По праву першопрохідників красиву безіменну вершину висотою 3930 метрів, з якої відкривається чудовий краєвид на Ельбрус та унікальну українську обсерваторію «Терскол», названо на честь президента Національної академії наук України, всесвітньо відомого вченого Бориса Євгеновича Патона. На вершинних скелях встановлено пам'ятний знак, і наступного року молоді українські альпіністи повторять маршрут, пройдений ветеранами-альпіністами.

Академік Борис Патон від імені Президії Академії, всієї наукової спільноти України подякував мужнім людям, альпіністам і вченим, зауваживши, що подолана вершина — не «Пік Патона», а «Пік Національної академії наук України». Він наголосив, що альпінізм і наука невід'ємні і такими мають бути. Усі альпіністи повинні підкоряти нові вершини. Учені теж мають діяти так само — через перешкоди йти до нових висот задля служіння науці, суспільству, цивілізації. Щоправда, не завжди так буває і цим ми відрізняємося один від одного, зауважив президент НАН України.

— Ми заздriamo вам, адже ви маєте можливість підкоряти вершини і проходити там, де ніхто до вас не був, — сказав Борис Патон, наголосивши, що Академія готова співпрацювати з Федерацією альпінізму і скелелазіння там, де це може бути корисно.

**Інформація о присвоении пика на Центральном
Кавказе имени Б.Е. Патона, август 2004 р.**

(Світ. – 2004. – Октябрь (№ 37–38). – С. 1)

Вершину назвали «Пик Патона»

Ученые говорят, что настоящая наука — это детская любознательность в познании мира. Ведь она порождает новые знания, которых раньше никто нигде не знал. Видимо, именно это объединило ученых и альпинистов, которые в августе этого года покорили новую вершину на Кавказе и назвали ее «Пик Патона».

В Большом конференц-зале Национальной академии наук Украины состоялись торжества по случаю вручения президенту НАН Украины Борису Патону памятных символов, посвященных присвоению пика на Центральном Кавказе его имени.

Множество скально-ледовых вершин окружают Эльбрус, образуя его прекрасную корону. Безымянный пик высотой 3930 метров является узловым в хребте, разделяющий ледники Чат и Ирик, которые стекают с восточного склона Эльбруса. Альпинисты проложили на него три маршрута: по восточному и южному гребням, а также по северному ребру. А участниками научно-спортивной экспедиции, которая 14–15 августа 2004 года под руководством президента Федерации альпинизма и скалолазания Украины, доктора экономических наук, заслуженного тренера Украины, председателя Счетной палаты Украины Валентина Симоненко совершила первовосхождение, были доктор технических наук, заслуженный деятель науки и техники Украины Владимир Шумихин; заслуженный тренер Украины Мстислав Горбенко; кандидат медицинских наук, заслуженный врач Украины Владимир Лебеденко; доктор физико-математических наук Александр Бакай; кандидат технических наук Валерий Овчаренко и старший инструктор Федерации альпинизма и скалолазания Украины Павел Славинский.

По праву первопроходцев красивую безымянную вершину высотой 3930 метров, с которой открывается прекрасный вид на Эльбрус и уникальную украинскую обсерваторию «Терскол», назвали в честь президента Национальной академии наук Украины, всемирно известного ученого Бориса Евгеньевича Патона. На вершинных скалах установлен памятный знак, и в следующем году молодые украинские альпинисты повторят маршрут, пройденный ветеранами-альпинистами.

Академик Борис Патон от имени Президиума Академии, всей научной общественности Украины высказал благодарность мужественным людям, альпинистам и ученым, заметив, что преодоленная вершина — не «Пик Патона», а «Пик Национальной академии наук Украины». Он подчеркнул, что альпинизм и наука неотделимы и такими должны быть. Все альпинисты должны покорять новые вершины. Ученые тоже должны действовать так же — через препятствия идти к новым высотам для служения науке, обществу, цивилизации. Правда, не всегда так бывает и этим мы отличаемся друг от друга, отметил президент НАН Украины.

— Мы завидуем вам, ведь вы можете покорять вершины и проходить там, где никто до вас не был, — сказал Борис Патон, отметив, что Академия готова сотрудничать с Федерацией альпинизма и скалолазания там, где это может быть полезно.

(Перевод с украинского)

**Витяг із Указу Президента України про присудження
Б.Є. Патону Державної премії України в галузі науки
і техніки 2004 року за електричне зварювання м'яких
живих тканин, 9 грудня 2004 р.**

(<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1458%2F2004>)

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

**Про присудження Державних премій України
в галузі науки і техніки 2004 року**

На підставі подання Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки **п о с т а н о в л я ю:**

1. Присудити Державні премії України в галузі науки і техніки 2004 року:
— за електричне зварювання м'яких живих тканин:

ПАТОНУ Борису Євгеновичу — академікові Національної академії наук України, директору Інституту електрозварювання імені Є.О. Патона НАН України.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 9 грудня 2004 року
№ 1458/2004

**Выписка из Указа Президента Украины о присуждении
Б.Е. Патону Государственной премии Украины в области
науки и техники 2004 года за электрическую сварку
мягких живых тканей, 9 декабря 2004 г.**

(<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1458%2F2004>)

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ**

**О присуждении Государственных премий Украины
в области науки и техники 2004 года**

На основании представления Комитета по Государственным премиям Украины в области науки и техники **п о с т а н о в л я ю:**

1. Присудить Государственные премии Украины в области науки и техники 2004 года:
— за электрическую сварку мягких живых тканей:

ПАТОНУ Борису Евгеньевичу — академику Национальной академии наук Украины, директору Института электросварки имени Е.О. Патона НАН Украины.

Президент Украины

Л. КУЧМА

г. Киев, 9 декабря 2004 года
№ 1458/2004

(Перевод с украинского)

**Інформація про вручення Б.Є. Патону Російської
незалежної премії заохочення найвищих досягнень
у галузі науки «Тріумф», грудень 2004 р.**

(Демократична Україна. — 2004. — 28 грудня. — С. 6)

Академік Патон — лауреат премії «Тріумф»

Характеризуючи досягнення академіка Б. Патона, член журі віце-президент РАН М. Плате підкреслив, що фундаментальні дослідження Бориса Євгеновича та його учнів заклали основи для створення базових зварювальних технологій, у тому числі розробки спеціальних матеріалів, обладнання, систем автоматичного керування. Він — засновник нової галузі металургії — спеціальної електрометалургії, створив технології одержання унікальних конструкційних матеріалів і матеріалів зі спеціальним покриттям. Під його керівництвом розроблено й впроваджено в практику індустриальні методи спорудження магістральних трубопроводів, резервуарів для зберігання нафти, кожухів доменних печей, висотних конструкцій. Учений вніс фундаментальний вклад у створення космічних технологій і космічного матеріалознавства.

Подякувавши за високу відзнаку його особисто та керованого ним колективу, Борис Патон наголосив, що й надалі працюватиме над розширенням і поглибленням творчого співробітництва вчених різних країн в ім'я прогресу науки, створення умов для забезпечення гідного життя людей.

**Информация о вручении Б.Е. Патону Российской
независимой премии поощрения высших достижений
в области науки «Триумф», декабрь 2004 г.**

(Демократична Україна. — 2004. — 28 декабря. — С. 6)

Академик Патон — лауреат премии «Триумф»

Характеризуя досягнення академіка Б. Патона, член журі віце-президент РАН Н. Плате підкреслює, що фундаментальні дослідження Бориса Євгеньевича і його учеників заклали основи для створення базових зварювальних технологій, в тому числі розробки спеціальних матеріалів, обладнання, систем автоматичного управління. Він — засновник нової галузі металургії — спеціальної електрометалургії, створив технології одержання унікальних конструкційних матеріалів і матеріалів зі спеціальним покриттям. Під його керівництвом розроблено й впроваджено в практику індустриальні методи спорудження магістральних трубопроводів, резервуарів для зберігання нафти, кожухів доменних печей, висотних конструкцій. Учений вніс фундаментальний вклад в створення космічних технологій і космічного матеріалознавства.

Поблагодарив за високу нагороду його лично і керованого ним колектива, Борис Патон відзначив, що і далі буде працювати над розширенням і поглибленням творчого співробітництва учених різних країн во ім'я прогресу науки, створення умов для забезпечення гідного життя людей.

(Перевод с украинского)

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

Витяг із Указу Президента Республіки Казахстан про нагородження Б.Є. Патона орденом «Достык» II ступеня за заслуги перед державою, активну громадську діяльність, значний внесок в соціально-економічний і культурний розвиток країни, зміцнення дружби і співробітництва між народами, 8 грудня 2006 р.

(Особова справа академіка НАН України Б.Є. Патона)

Выписка из Указа Президента Республики Казахстан о награждении Б.Е. Патона орденом «Достык» II степени за заслуги перед государством, активную общественную деятельность, значительный вклад в социально-экономическое и культурное развитие страны, укрепление дружбы и сотрудничества между народами, 8 декабря 2006 г.

(Личное дело академика НАН Украины Б.Е. Патона)

ПОСТАНОВЛЯЮ:

1. За заслуги перед государством, активную общественную деятельность, значительный вклад в социально-экономическое и культурное развитие страны, укрепление дружбы и сотрудничества между народами наградить государственными наградами Республики Казахстан орденом «Достык» II степени:
ПАТОНА Бориса Евгеньевича — президента Национальной академии наук Украины
3. Настоящий Указ вводится в действие со дня подписания.

Президент
Республики Казахстан

Н. НАЗАРБАЕВ

Астана, Акорда, 8 декабря 2006 года
№ 217

(Перевод с казахского)

ЛІТЕРАТУРА
ПРО ЖИТТЯ
І ДІЯЛЬНІСТЬ
Б.Є. ПАТОНА

ЛИТЕРАТУРА
О ЖИЗНИ
И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
Б.Е. ПАТОНА

- Бринберг И.Л. Ответ на замечания [ст. «Вопросы управления режимом автоматической сварки под флюсом»] тт. Б. Патона, В. Лебедева и Н. Остапенко // Автоген. дело. — 1948. — № 4. — С. 3 (обкл.).
- Шепель В.В. Ленинские премии 1957 года по физике и технике // Физика в шк. — 1957. — № 4. — С. 7—8. — Премію присуджено Б.Є. Патону за створення і впровадження у важке машинобудування електрошлакового зварювання.
- Патон Борис Евгеньевич // Биографический словарь деятелей естествознания и техники. — М.: Совет. энцикл., 1959. — Т. 2. — С. 112.
- Соколов В. Шевът на Патона // Бълг.-съвет. дружба. — 1960. — № 4. — С. 14.
- Буряківський Ю. Йому підкорився метал // Наука і життя. — 1962. — № 4. — С. 9—10.
- Патон Борис Евгеньевич // БСЭ: Ежегодник. 1962. — М.: Совет. энцикл., 1962. — С. 609.
- Патон Борис Евгенович // Українська радянська енциклопедія. — К.: 1962. — Т. 10. — С. 568—569, портр.
- Президент Академії наук Української РСР Борис Євгенович Патон // Доп. АН УРСР. — 1962. — № 3. — С. 285—286; Правда Украины. — 1962. — 28 февр.
- Обговорення доповідей Б.Є. Патона і члена-кореспондента АН УРСР Г.С. Писаренка // Доп. АН УРСР. — 1963. — № 7. — С. 973—975.
- Paton Boris Evgen'evich // Soviet men of science: Academicians and corresponding members of the Academy of sciences of the USSR / J. Turkevich. — New York: D. van Nostrand comp., 1963. — P. 279.
- Paton Boris Evgenyevitch // International who's who: 1963—1979. — 27—42nd ed. — London: Europe publ., [1963—1978].
- Патон Борис Евгеньевич // Энциклопедический словарь: В 2 т. / Гл. ред. Б.А. Введенский и др. — М.: Совет. энцикл., 1964. — Т. 2. — С. 176.
- Paton Boris Evgenyevich // Who's who in Soviet science and technology / Comp. by I. Telberg. — New York: Telberg book corp., [1964]. — P. 159.
- Борис Евгеньевич Патон / Вступ. ст. В.К. Лебедева; Библиогр. составлена И.А. Добромысловой. — М.: Наука, 1966. — 64 с., портр. — (Материалы к библиогр. ученых СССР. Сер. техн. наук. Металлургия; Вып. 5).
- Патон Борис Євгенович // Історія Академії наук Української РСР. — К.: Укр. рад. енцикл., 1967. — Т. 2. — С. 371—372, портр.
- Патон Борис Євгенович // Український радянський енциклопедичний словник. — К.: Укр. рад. енцикл., 1967. — Т. 2. — С. 751.
- Welding Institute meets: Intern. gathering in London // Iron Steel. — 1967. — № 10. — P. 385.
- Академик Б.Є. Патон // Академия наук СССР — штаб советской науки. — М.: Наука, 1968. — С. 181.
- Академику Борису Евгеньевичу Патону — 50 лет // Автомат. сварка. — 1968. — № 11. — С. 77.
- Бакши К. Годы творческой зрелости // Огонек. — 1968. — № 48. — С. 9. — Про наукову діяльність Б.Є. Патона.
- Золотий рубіж: До 50-річчя з дня народж. Б.Є. Патона // Україна. — 1968. — № 47. — С. 12.
- Новоминский А. Продолжение поиска // Радуга. — 1968. — № 11. — С. 136—145. — Про дослідження Б.Є. Патона в галузі електрозварювання.

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

- Торт из металла // Знание — сила. — 1968. — № 5. — С. 9. — Про наукову діяльність Б.Е. Патона.
Paton Boris Evgen'evich // J. Turkevich, L.B. Turkevich. Prominent scientists of Continental Europe. — New York: Am. Elsevier publ. comp., 1968. — P. 193.
Paton Boris Evgen'evich // World who's who in science: A biogr. dictionary of notable scientists from antiquity to the present / Ed. A.G. Debus. — 1st ed. — Chicago: Marquis who's who, 1968. — P. 1314.
Академик Б.Е. Патон: (К 50-летию со дня рождения) // Физ. и хим. обраб. материалов. — 1969. — № 1. — С. 3–6.
Академіки АН УРСР — Герої Соціалістичної Праці // Вісн. АН УРСР. — 1969. — № 1. — С. 5. — Серед нагороджених — акад. Б.Е. Патон.
Высокие награды ученым-сварщикам // Автомат. сварка. — 1969. — № 4. — С. 2 (обкл.). — До присвоєння Б.Е. Патону звання Героя Соціалістичної Праці.
Галинський Л. Естафета звершень // Лауреати Ленінської премії: Нариси та ст. — К.: Політвидав України, 1969. — С. 13–29. — Серед лауреатів — Б.Е. Патон.
Григоренко А., Яроменок О. Гордість і безсмертя нації: 50 років АН УРСР // Знання та праця. — 1969. — № 2. — С. 1–5. — Б.Е. Патон — президент АН УРСР з 1962 р.
Ученые Академии Наук СССР — Герои Социалистического Труда // Вестн. АН СССР. — 1969. — № 6. — С. 132–133. — Серед нагороджених Б.Е. Патон.
Юбилей ученых // Там само. — 1969. — № 2. — С. 128. — Серед ювілярів Б.Е. Патон.
Патон Борис Евгеньевич // БСЭ: Ежегодник. — М.: Совет. энцикл., 1971. — Вып. 15. — С. 618.
Сорока М. Патонівський почерк // Завжди в пошуку: Розповіді про видат. учених Рад. України. — К.: Молодь, 1972. — С. 111–112.
Paton Boris Evgenyevich // Who's who in the world: 1974-1975. — 2nd ed. — Chicago: Marquis who's who, [1973]. — P. 764.
«Дир»: [життєвий та творчий шлях Б.Е. Патона] // Дорофеева В.Б., Дорофеев В.В. Время, ученые, свершения... — М.: Политиздат, 1975. — С. 249–262.
Патон Борис Евгеньевич // БСЭ. — 3-е изд. — М.: Совет. энцикл., 1975. — Т. 18. — С. 280.
Патон Барыс Яугенавич // Беларуская савецкая энцыклапедыя: У 11 т. — Минск, 1975. — Т. 8. — С. 314.
Белоусов В.В. О повышении эффективности научных исследований в Академиях наук союзных республик: Сессия Совета по координации науч. деятельности академий наук союз. респ. // Вестн. АН СССР. — 1976. — № 10. — С. 12–23. — Оцінка А.П. Александровим наукового доробку Б.Е. Патона. Виклад основних положень виступу Б.Е. Патона — С. 13–14.
Тонкаль В.Е., Пельх В.М., Стогній Б.С. Академия наук Украинской ССР / Под ред. И.К. Походни. — К.: Наук. думка, 1976. — 445 с. — Б.Е. Патон: с. 45, 46, 51, 58, 62, 132, 217, 220, 228, 247, 248, 294, 296, 297, 372, 387–390, 400, 407, 415–418.
Патон Борис Евгеньевич // БСЭ: Ежегодник. — М.: Совет. энцикл., 1977. — Вып. 21. — С. 611.
Академік Б.Е. Патон // Україна. — 1978. — № 47. — С. 1.
Академику Б.Е. Патону 60 лет // Металлург. — 1978. — № 11. — С. 45.
Борису Евгеньевичу Патону — 60 лет // Пробл. спец. электрометаллургии. — 1978. — Вып. 9. — С. 3–4.
[До 60-річчя Б.Е. Патона] // J. Japan Weld. Soc. — 1978. — 47. — № 11. — P. III. — Яп. мовою.
К 60-летию академика Б.Е. Патона // Вестн. машиностроения. — 1978. — № 11. — С. 93; Свароч. пр-во. — 1978. — № 10. — С. 63.
К 60-летию Бориса Евгеньевича Патона // Сталь. — 1978. — № 11. — С. 1017.
Лебедев В.К. Подвиг ученого: К 60-летию со дня рождения Б.Е. Патона // Огонек. — 1978. — № 48. — С. 5.
Мацюк В. Шов Патона // Вітчизна. — 1978. — № 11. — С. 141–147.
Мороз Ф. Патонівська школа // Знання та праця. — 1978. — № 11. — С. 1–3.
60-летие академика Бориса Евгеньевича Патона // Автомат. сварка. — 1978. — № 11. — С. 76–77.
Ситник К. Слово про академика Б.Е. Патона // Наука і сусп-во. — 1978. — № 11. — С. 10–11.

Література про життя
і діяльність Б.Е. Патона

- Стадниченко В. Жизнь для науки: [К 60-летию Б.Е. Патона] // Кн. обозрение. — 1978. — № 47. — 24 нояб. — С. 6.
60-річчя академика Б.Е. Патона // Вісн. АН УРСР. — 1978. — № 11. — С. 104–105.
Academicianul Boris Evghenici Paton // Constr. de masini. — 1978. — № 9. — P. 501.
Gilde W. Zum 60: Geburtstag des Akademienmitgliedes Boris Jewgenewitsch Paton // ZIS Mitt. — 1978. — 20. № 11. — S. 1062–1063.
Gilde W. Zum 60: Geburtstag von Akademienmitgliedes Boris Jewgenewitsch Paton // Schweisstechnik. — Berlin, 1978. — 28. № 11. — S. 524.
Skirniar J. Akademik Boris Jewgenjevic Paton: 60 rocnj // Zvaranie. — 1978. — 27. № 11. — S. 324–325.
Uczory o miedzynarodowym autorytecie // Przegl. spawaln. — 1978. — № 10. — S. 1.
Академик Б.Е. Патон — дважды Герой Социалистического Труда: К 60-летию со дня рождения // Вестн. АН СССР. — 1979. — № 4. — С. 131–132.
Висока нагорода // Вісн. АН УРСР. — 1979. — № 1. — С. 90. — Про нагородження Б.Е. Патона орденом Леніна і другою золотою медаллю «Серп і Молот».
Манучарова Е. Цель и темп // Ваши знакомые: [Сборник]. — М.: Известия, 1979. — С. 278–291. — Про наукову і науково-організаційну діяльність Б.Е. Патона.
Нагородження академика Б.Е. Патона медаллю імені Коперніка // Вісн. АН УРСР. — 1979. — № 11. — С. 98.
Общее собрание АН СССР, 6–7 дек. 1978 г. // Вестн. АН СССР. — 1979. — № 3. — С. 98–118. — Про виступ Б.Е. Патона на сесії Загальних зборів АН СРСР: с. 102–104.
Патон Борис Евгеньевич // История Академии наук Украинской ССР. — К.: Наук. думка, 1979. — С. 719.
Neubergova N. Zivotni jubileum akademika B. Patona // Strojrenska vybora. — 1979. — № 27. — S. V.
Галузинская В. Десять путешествий в науку. — К.: Наук. думка, 1980. — 154 с. — Про ініціативу Б.Е. Патона по створенню нової галузі металургійного виробництва — спеціальної електрометалургії. — С. 26–28.
Тонкаль В.Ю., Пелих В.М., Стогній Б.С. Академія Наук Української РСР / За ред. І.К. Походни. — К.: Наук. думка, 1980. — 433 с. — Б.Е. Патон: с. 43, 44, 50, 60, 127, 200, 213, 220, 239, 284, 288, 360, 374–377, 387, 394, 402–405.
Вручение Борису Евгеньевичу Патону золотой медали им. М.В. Ломоносова // Автомат. сварка. — 1981. — № 5. — С. 77–78.
Лауреат золотой медали им. М.В. Ломоносова академик Б.Е. Патон // Вестн. АН СССР. — 1981. — № 7. — С. 110–111; Вісн. АН УРСР. — 1981. — № 6. — С. 100.
Обрання академика Б.Е. Патона іноземним членом Академії наук НДР // Вісн. АН УРСР. — 1981. — № 4. — С. 105.
Почетные звания и награды советским ученым / Сост. Н.М. Киселев // Вестн. АН СССР. — 1981. — № 6. — С. 105–106. — Патон Б.Е. обраний іноземним членом Академії наук НДР.
Золотая медаль имени М.В. Ломоносова [АН СССР за 1980 г. Б.Е. Патону] // Наука и человечество. 1982: Доступно и точно о главном в мировой науке: Междунар. ежегодник / Редкол.: А.А. Логунов (пред.) и др. — М.: Знание, 1982. — С. 351–353.
Кишкин С.Т. АН УССР — одна из самых результативных // Изобретатель и рационализатор. — 1982. — № 7. — С. 7. — Про науково-організаційну діяльність Б.Е. Патона.
Лучшие научно-популярные книги года: [Про книгу: Патон Б.Е., Корниенко А.Н. Огонь сшивает металл. — М.: Педагогика, 1980. — 128 с.] // Наука и жизнь. — 1982. — № 5. — С. 21.
Патон Борис Евгеньевич // Украинская советская энциклопедия — К.: Глав. Ред. Укр. совет. энцикл., 1982. — Т. 8. — С. 139.
Патон Борис Евгеньевич // Українська радянська енциклопедія — 2-е вид. — К.: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1982. — Т. 8. — С. 212–213.
Академик Борис Патон. — М.: Всесоюз. агенство по автор. правам ИНФОРМ, 1983. — 7 с. — (Информ. листок. Естеств. науки и техника).

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

- Визначному вченому і організаторові науки // Вісн. АН УРСР. — 1983. — № 1. — С. 98. — Про відкриття бронзового бюсту у м. Києві Б.Е. Патону.
- Золозов А. Сегодня и каждый день // Телевидение и радиовещание. — 1983. — № 10. — С. 33.
- Присвоєння почесного звання «Заслужений винахідник СРСР» академіку Б.Е. Патону // Вісн. АН УРСР. — 1983. — № 8. — С. 103.
- Зустріч президента Академії наук УРСР академіка Б.Е. Патона з аспірантами // Вісн. АН УРСР. — 1984. — № 5. — С. 101–103.
- Нагородження академіка Б.Е. Патона Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР // Там само. — № 4. — С. 106.
- Путныйн С. Чародеи сварки // Пром-сть Армении. — 1985. — № 3. — С. 25–30.
- Сизоненко О. Син іде далі // Київ. — 1985. — № 12. — С. 77–81. — Про наукову діяльність Б.Е. Патона.
- Карпов В. Практический эффект творчества / Беседа велла Н. Игрунова // Дружба народов. — 1986. — № 11. — С. 173–179. — Про зустріч письменника В. Карпова з Б.Е. Патонам. — С. 173–179.
- Кашиц В. Патон — сын Патона // Коммунисты 11-й пятилетки. — М., 1986. — С. 280–299.
- Нагородження орденом Кирила і Мефодія академіка Б.Е. Патона, академіків АН УРСР В.О. Єфімова і М.В. Новикова // Вісн. АН УРСР. — 1986. — № 2. — С. 109.
- Борис Евгеньевич Патон: Портрет ученого // Лицензинторг информирует. — 1987. — № 22. — С. 39.
- Козловский Н. Патоновцы: [Фотоальбом ИЭС им. Е.О. Патона] / Отв. ред. Д.А. Дудко. — 2-е изд. — К.: Наук. думка, 1987. — 150 с. — Б.Е. Патон з колективом Інституту.
- Меншун В.І. ...Як цілий континент науки // Трибуна лектора. — 1987. — № 6. — С. 2–6. — Про наукову та громадську діяльність Б.Е. Патона.
- Патон Борис Евгенович // Український Радянський енциклопедичний словник. — 2-е вид. — К.: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1987. — Т. 2. — С. 635.
- Борису Евгеньевичу Патону 70 лет // Пробл. спец. электрометаллургии. — 1988. — № 4. — С. 3–4.
- К 70-летию академика Б.Е. Патона // Свароч. пр-во. — 1988. — № 11. — С. 1–2.
- Калиничев С. Молодой Патон // Огонек. — 1988. — № 48. — С. 4.
- Патон Борис Евгеньевич // Украинская советская энциклопедия. — 2-е изд. — К.: Глав. ред. Укр. совет. энцикл., 1988. — Т. 2. — С. 640.
- Президенту АН УРСР академіку Б.Е. Патону виповнюється 70 років // Знання та праця. — 1988. — № 11. — С. 4.
- Юбилей Б.Е. Патона // Автомат. сварка. — 1988. — № 11. — С. 76–77.
- Akademik Boris Jevgenevič Paton — 70-ročny // Zvaranie. — 1988. — № 11. — S. 3.
- Paton Boris Evgenjevich // Who's Who in the World 1989-1990. — 9th ed. — Wilmette, Illinois (U.S.A.), 1988. — P. 877.
- Russian welding pioneer prof. Paton celebrates 70th birthday // Weld. J. — 1988. — 67, № 11. — P. 61.
- Thieme G. Professor Boris Evgenjevich Paton — 70 Jahre // ZIS-Mitt. — 1988. — 30, № 11. — S. 110–111.
- Uz 70: Rodendan velikog sovjetskog i svetskog zavarivača akademika Borisa Evgenjevica Patona // Zavarivač. — 1988. — № 3. — S. 137–138.
- Б.Е. Патону — 70 лет // Техн. диагностика и неразрушающий контроль. — 1989. — № 1. — С. 88–89.
- Штаб республиканской науки // Писаренко Г.С. Жизнь в науке. — К.: Наук. думка, 1989. — 189 с. — Про наукові дослідження Б.Е. Патона. — С. 113–121.
- Малишевский И. Рассказы о Патоне. — 2-е изд., доп. — К.: Дніпро, 1990. — 491 с. — Про Б.Е. Патона. — С. 316–325.
- Патон Борис Евгеньевич // Большой энциклопедический словарь: В 2 т. / Гл. ред. А.М. Прохоров. — М.: Совет. энцикл., 1991. — Т. 2. — С. 119.
- Повесть об Институте // Галузинская В. Академические портреты или три очерка современной науки: Науч.-худож. кн. — К.: Наук. думка, 1991. — 202 с. — Про родину Патонів. — С. 7–112.

Література про життя
і діяльність Б.Е. Патона

- Welding specialists from the Paton Institute visit TWI // Weld. Rev. Intern. — 1992. — 11, № 1. — P. 4. — Про візит Б.Е. Патона в Інститут електросварювання, Англія.
- Академик Б.Е. Патон: К 75-летию со дня рождения // Свароч. пр-во. — 1993. — № 10. — С. 39.
- Портретна галерея «Вісника» // Вісн. АН УРСР. — 1993. — № 11. — С. 2 (обкл.). — Про Б.Е. Патона.
- Юбилей Б.Е. Патона // Автомат. сварка. — 1993. — № 11. — С. 55.
- Boris Evgenievich Paton // Revista de la Soldadura. — 1993. — № 4. — P. 231.
- Paton Boris Evgenievich // Le vide les couches minces. — Paris: Soc. Francaise du Vide, 1993. — 49, № 268. — P. 399.
- Меншун В.І. Великий вчений великої науки // Трибуна. — 1994. — № 5/6. — С. 4–5.
- Boris Evgenievich Paton — 75 lat // Biuletin Inst. Spawalnictwa w Gliwicach. — 1994. — № 1. — S. 21.
- Paton Boris Evgenievich // Matrikel 1 January 1994 = Register of Members January 1 1994. — Stockholm: IVA, 1994. — p. 302.
- Welcome adress by the President of the National Academy of Science of Ukraine, Academician, Professor B.E. Paton // Fracture Mechanics: Successes and Problems. A Comm. Vol. of the ICF8 Proc. — New Dehly, 1994. — P. 12–15.
- Патон Борис // Енциклопедія українознавства: Слов. частина / Наук. Т-во ім. Шевченка; Голов. ред. В. Кубійович. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1961.
- Paton Boris Yevgeniyevich // The International Who's Who. 1996–97. — 60th ed. — London: Europa Publ. United, 1996. — S. 1192–1193.
- Патон Борис Євгенович // Хто є хто в Україні: Політики, підприємці, військові, науковці, діячі культури, спортсмени / Київ. наук. т-во ім. П. Могили. — К., 1997. — С. 385.
- Слуцков С. Надежность трубопроводов — задача общая: Заседание Координац. совета Межгос. рос.-укр. ассоц. «Высоконадежный трубопроводный транспорт» // Рынок нефтегаз. оборудования СНГ. — 1997. — № 1. — С. 38–39. — Б.Е. Патону вручено диплом члена Міжнародної Російської академії технологічних наук.
- Академіку Б.Е. Патону — 80 лет // Сталь. — 1998. — № 11. — С. 28–29.
- Академіку Борису Евгеньевичу Патону — 80 лет // Автомат. сварка. — 1998. — № 11. — С. 3–4.
- Академіку Борису Евгеньевичу Патону — 80 лет // Пробл. спец. электрометаллургии. — 1998. — № 3. — С. 1–2.
- Академіку Борису Евгеньевичу Патону — 80 лет // Сварщик. — 1998. — № 4. — С. 1 (обкл.).
- Академіку Борису Евгеньевичу Патону — 80 лет // Техн. диагностика и неразрушающий контроль. — 1998. — № 3. — С. 3–5.
- Академіку Борису Евгеньевичу Патону 80 лет // Проблемы сварки, металлургии и родственных технологий: III Междунар. науч.-техн. конф. (15–18 дек., 1998 г., Тбилиси). — Тбилиси, 1998. — С. 3–6.
- Б.Е. Патону — 80 лет // Свароч. пр-во. — 1998. — № 11. — С. 47–48.
- Б.Е. Патон — герой України // ЕНЕРГОІНФОРМ. — 1998. — № 11 (19). — С. 3.
- Бернадский В.Н. Золотая медаль ВОИС — академику Б.Е. Патону // Автомат. сварка. — 1998. — № 11. — С. 67.
- Борис Евгеньевич Патон // Физика и химия обраб. материалов. — 1998. — № 5. — С. 96.
- Борис Евгеньевич Патон: К 80-летию со дня рождения // Металлы. — 1998. — № 5. — С. 128–129.
- Борис Евгенович Патон: (До 80-річчя з дня народж.) // Металлофізика и новейшие технологии. — 1998. — 20, № 11. — С. 87–88.
- 80-летие Б.Е. Патона // Потенциал. — 1998. — № 3/4. — С. 3.
- 80-річчя академіка НАН України Б.Е. Патона // Вісн. НАН України. — 1998. — № 11/12. — С. 97–98.
- К 80-летию Президента НАН Украины акад. Б.Е. Патона // Сверхтвердые материалы. — 1998. — № 5. — С. 3.
- К 80-летию со дня рождения Б.Е. Патона // Сварка и родственные технологии: Респ. межвед. сб. науч. тр. — Минск, 1998. — С. 106–107.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

- Лебедев В.К., Снежко В.І. Борис Євгенович Патон: Корот. нарис наук. і наук.-орг. діяльн. // Сучасне матеріалознавство XXI сторіччя / НАН України. Від-ня фіз.-техн. пробл. матеріалознавства; Редкол.: І.К. Походня (відп. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1998. — С. 7–22.
- Международная ассоциация академий наук и развитие интеграции в сфере науки: Иллюстр. изд., посвящ. 5-летию МААН / Под общ. ред. А.П. Шпака; Сост. В.Ф. Мачулин, А.П. Ульяненко. — К.: Наук. думка, 1998. — 287 с. — Про Б.Є. Патона. — С. 49–55, 262–267.
- На 80-річному рубежі: Національній Академії наук — 80 // Вісн. НАН України. — 1998. — № 11/12. — С. 3–9. — Зокрема про внесок Б.Є. Патона у розвиток вітчизняної науки.
- Основні дати життя і діяльності академіка Б.Є. Патона // Сучасне матеріалознавство XXI сторіччя / НАН України. Від-ня фіз.-техн. пробл. матеріалознавства; Редкол.: І.К. Походня (відп. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1998. — С. 23–28.
- Paton B.E.: Personale // Sudura. — 1998. — № 4. — С. 18.
- Prof. Boris Paton // Praktiker. — 1998. — № 11. — Р. 117.
- Патон Борис Євгенович // Імена України: Біогр. щоріч. 1999. — К.: Фенікс, 1999. — С. 320.
- Патон Борис Євгенович // Хто є хто в Україні. — К., 1999. — С. 206–207.
- Про нагородження відзнакою Президента України «Герой України» президента Національної Академії наук України Патона Бориса Євгеновича: Указ Президента України Л. Кучми // Вісн. НАН України. — 1999. — № 2. — С. 3.
- Jubileusz 80-lecia Borusa Ewgeniewicza Patona // Biul. Inst. Spawalnictwa w Gliwicach. — 1999. — № 1. — С. 20–21; Przegląd Spawalnictwa. — 1999. — № 2/3. — С. 28.
- Б.Є. Патон — лауреат премії ім. В.І. Вернадського // Автомат. сварка. — 2000. — № 11. — С. 70.
- Патон Е.О., Патон Б.Є. // Кто есть кто в Солнечной системе. — СПб.: Ин-т прикл. астрономии, 2000. — С. 89–93.
- Первый среди лауреатов премии им. В. Вернадского — Б. Патон и председатель совета фонда «Украина — XXI век» народный депутат Украины Б. Губский // Зеркало недели. — 2000. — 23–29 сент. — С. 12.
- Борис Патон: Президент Національної академії наук України // Золота книга української еліти: Інформ.-імідж. альм.: У 6 т. — К.: Євроімідж, 2001. — Т. 3. — С. 308–309; фото.
- Ермолов И.Н. Запомнившаяся встреча // Дефектоскопия. — 2001. — № 10. — С. 87–88. — Про Б.Є. Патона.
- Патон Б.Є. // Неразрушающий контроль. Россия 1990–2000 гг.: Справочник / Под ред. В.В. Клюева. — М.: Машиностроение, 2001. — С. 514–515.
- Патон Барыс Яугеневич // Беларуская энцыклопедыя: У 18 т. — Мінск: Беларус. энцыкл., 2001. — Т. 12. — С. 180.
- Патон Борис Евгеньевич // Российский энциклопедический словарь / Глав. ред. А.М. Прохоров. — М.: Науч. изд-во «БРЭ», 2001. — Т. 2. — С. 1153.
- Патон Борис Евгеньевич // Солдаты XX века. — М.: Междунар. объедин. биогр. центр, 2001. — Вып. 2. — С. 606–609.
- Патон Борис Євгенович // Академіки та члени-кореспонденти України: вибр. фундамент. наук. пр. / І.М. Азарський, В.С. Компанець, О.О. Азарська та ін. — Вінниця: Хмельницький, 2001. — С. 14.
- Патон Борис Євгенович // Універсальний словник-енциклопедія. — 2-е вид. — К.: Всеувиго; Львів: Атлас, 2001. — С. 1032.
- Патон Борис Євгенович // Хто є хто в Україні. — К., 2001. — С. 334.
- С прицелом на будущее // Все. — 2001. — № 5. — С. 11–13. — Про візит Б.Є. Патона в Донецьк.
- Алькіна-Філенюк В.О. Відкриття пам'ятника Е.О. Патону // Академік Е.О. Патон: Матеріали наук. читань з циклу: «Видатні конструктори України». — К., 2002. — С. 75–81. — Про Б.Є. Патона: с. 79.
- Інститут електрозварювання: Директор акад. Б.Є. Патон // Бізнес-Київ 2002: Імідж. альм. — К., 2002. — С. 236–239.

Література про життя
і діяльність Б.Є. Патона

- Малиновский Б.Н. Академик Борис Патон: Труд на всю жизнь. — М.: ПЕР СЭ, 2002. — 271 с.
- Малиновський Б.М. Академік Борис Патон: Праця на все життя. — К.: Наук. думка, 2002. — 338 с.
- Наумовець А. Три іпостасі видатного вченого // Вісн. НАН України. — 2002. — № 8. — С. 65–68.
- Національна академія наук України: Президент НАНУ академік Б.Є. Патон // Бізнес-Київ 2002: Імідж. альм. — К., 2002. — С. 78–81.
- От идеи до результата // Автомат. сварка. — 2002. — № 10. — С. 58. — Б.Є. Патон вручає Запорізькому заводу зварювальних флюсів і скловиробів сертифікат на систему управління якістю.
- Патон Борис Євгенович // Імена України: Біогр. щоріч. 2001. — К.: Фенікс, 2002. — С. 423–424; фото.
- Суржик Л. Патоновский шов в хирургии // Автомат. сварка. — 2002. — № 10. — С. 58. — Участь Б.Є. Патона в роботі Вченої ради Мінздраву України.
- Шабета В. Неперевершений оптиміст науки [Б.Є. Патон] // Бористен. — 2002. — № 12. — С. 8.
- Шевченко А. На шляху до штучного інтелекту: Відзначення ювілею Ін-ту проблем штучного інтелекту // Вісн. НАН України. — 2002. — № 2. — С. 55–59. — Серед учасників засідання Б.Є. Патона.
- Академик Патон Борис Евгеньевич: К 85-летию со дня рождения // Проблемы современного материаловедения: Тр. VIII сессии Науч. Совета МААН, г. Киев, 29 мая 2003 г. — К., 2003. — С. 4–6.
- Академику Б.Є. Патону — 85 лет // Вестн. Рос. Акад. Наук. — 2003. — 73, № 12. — С. 1138–1139.
- Академику Б.Є. Патону — 85 лет // Сталь. — 2003. — № 11. — С. 46.
- Академік Патон Борис Євгенович: До 85-річчя з дня народж. — К.: ІЗ ім. Е.О. Патона, 2003. — 8 с. Те саме. — Рос.
- Алмаз «Академік Б.Є. Патон» // Вісн. НАН України. — 2003. — № 5. — С. 67–68; Демокр. Україна. — 2003. — 14 марта; Поиск. — 2003. — 4 апр.; Уряд. кур'єр. — 2003. — 5 квіт.; Факти і коментарии. — 2003. — 3 апр. — Указом Президента Республіки Саха (Якутія) великому алмазу, знайденому на родовищі «Трубка Удачная», присвоєно ім'я Б.Є. Патона.
- Б.Є. Патон вновь избран Президентом Национальной академии наук Украины // Аэрокосм. вестн. — 2003. — № 47. — С. 16.
- Борис Евгеньевич Патон: Юбилей // Физика и химия обраб. материалов. — 2003. — № 5. — С. 91.
- До 85-річчя від дня народження президента Національної академії наук України академіка Б.Є. Патона // Косм. наука і технологія. — 2003. — 9, № 5/6. — С. 216.
- Иванцов О.М. Слово о Борисе Евгеньевиче Патоне: К 85-летию академика // Потенциал. — 2003. — № 6. — С. 64–65.
- К 85-летию Бориса Евгеньевича Патона // Сварка в Сибири. — 2003. — № 2. — С. 53–55.
- Корниенко А.Н. Технический рекорд, достойный книги Гиннеса // Країна знань. — 2003. — № 9. — С. 24–27. — Б.Є. Патон і розвиток електрошлакового зварювання.
- Лебедев В.К., Снежко В.І. Борис Євгенович Патон та розвиток науки про матеріали і технології // Прогресивні матеріали і технології: У 2 т. — К., 2003. — Т. 1. — С. 1–XVI.
- Меншун В. Наші вітання: [З 85-річчям Б.Є. Патона] // Трибуна. — 2003. — № 9/10. — С. 7.
- Наши юбиляры: Б.Є. Патон // Металл України. — 2003. — № 9/10. — С. 52.
- Основні дати життя і діяльності академіка Б.Є. Патона // Прогресивні матеріали і технології: У 2 т. / НАН України. Від-ня фіз.-техн. пробл. матеріалознавства; Редкол.: І.К. Походня (відп. ред.) та ін. — К.: Академперіодика, 2003. — Т. 1. — С. XVI–XXVI.
- Патон Б.Є.: До 85-річчя з дня народж. президента НАН України. — К.: Академперіодика, 2003. — 8 с. Те саме. — Рос.
- Патон Борис Евгеньевич // Большой российский энциклопедический словарь. — М., 2003. — С. 1150.
- Патон Е.О., Патон Б.Є. // Филькенштейн А.М. Российская Академия наук между Марсом и Юпитером. — СПб., 2003. — С. 243.

Б.Е. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

- Поздравление с юбилеем: Борису Евгеньевичу Патону — 85 лет // Трубопроводы и экология. — 2003. — № 4. — С. 4–5.
- Президент: До 85-річчя Б.Е. Патона // Вісн. НАН України. — 2003. — № 10. — С. 36–38.
- Президенту Национальной академии наук Украины Борису Патону — 85 лет // Аэрокосм. вестн. — 2003. — № 47. — С. 14–16.
- Редакционный совет журнала поздравляет с 85-летием академика Б.Е. Патона // Пробл. металлургии, сварки и материаловедения. — 2003. — № 1. — С. 3.
- Славный юбилей // Полимер. материалы. — 2003. — № 12. — С. 15.; Автомат. сварка. — 2003. — № 10/11. — С. 3–6. — Привітання з 85-річчям з дня народження Б.Е. Патона співробітниками Інституту електрозварювання.
- Служение науке и отечеству: К 85-летию Б.Е. Патона / Публ. подгот. Н. Гельмиза // Наука и жизнь. — 2003. — № 11. — С. 2–6.
- Boris Paton // Who's Who in International Organization. — 4th ed. — München: K.G. Saur, 2003. — 2. — S. 163.
- Paton B.E.: To the 85-th anniversary of acad. B.E. Paton, President of the National Academy of Sciences of Ukraine. — К.: Академперіодика, 2003. — 7 с.
- Prof. Boris E. Paton: To the 85-th birthday. — К.: ИЭС им. Е.О. Патона, 2003. — 8 с.
- Wir gratulieren: Prof. Boris E. Paton // Praktiker. — 2003. — № 11. — S. 84.
- Академик Патон — лауреат премии «Триумф» // Инженер. сети из полимер. материалов. — 2004. — № 4. — С. 3.
- 85 лет со дня рождения академика Патона Б.Е. // Проблемы современного материаловедения: Тр. VII сес. Науч. Совета по новым материалам, 29 мая 2003 г. — К., 2004. — С. 4–6.
- Золота медаль імені Королюва 2003 року присуджена Б.Е. Патону // Вісн. НАН України. — 2004. — № 2. — С. 20.
- На Кавказе появился пик Патона // Соврем. электрометаллургия. — 2004. — № 4. — С. 53; Світ. — 2004. — № 33/34. — С. 2; Аэрокосм. вестн. — 2004. — № 33. — С. 40; Уряд кур'єр. — 2004. — 28 серп. — С. 16.
- Онищенко Г. Борис Патон першим виступив проти будівництва Чорнобильської АЕС // Надзвичайна ситуація. — 2004. — № 2. — С. 60–63.
- Патон Борис Евгеньевич // Новый энциклопедический словарь. — М., 2004. — С. 888.
- Патон Борис Евгенович // Кто є хто в Україні: 7000 тис. біогр. довідок. — К., 2004. — С. 629.
- «Пік Патона» у короні Ельбрусу // Вісн. НАН України. — 2004. — № 9. — С. 27.
- Присудити Державні премії в галузі науки і техніки за 2004 рік: за електричне зварювання м'яких живих тканин акад. Патону Б.Е., Лебедеву В.К., Лебедеву О.В., Івановій О.М. // Вісн. НАН України. — 2004. — № 12. — С. 27.
- Про відзначення державними нагородами України працівників установ Національної академії наук України: Указ Президента України // Там само. — № 1. — С. 3. — Б.Е. Патон нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня.
- Чернобыль. 1986–1987. Документи і спогади: Роль НАН України у подоланні наслідків катастрофи. — К.: Академперіодика, 2004. — 564 с. — Б.Е. Патон. — С. 392, 409, 410, 426, 433, 447, 464.
- Зверст по имени Патон // Губарев В. Формула грез. — М., 2004. — Ч. 1. — С. 7–112.
- Академик Борис Патон — лауреат премии «Триумф» // Вісн. НАН України. — 2005. — № 1. — С. 55.
- Г.С. Писаренко. Ученый, педагог и организатор науки / НАН Украины. Ин-т пробл. прочности; Отв. ред. В.Т. Трощенко. — К.: Академперіодика, 2005. — 458 с. — Про Б.Е. Патона. — С. 420–424.
- Полет «Бурана»: Поездка в Киев к Б.Е. Патону // Фридляндер И.Н. Воспоминания о создании авиакосмической и атомной техники из алюминиевых сплавов. — М., 2005. — С. 198–191.
- Хідкелі А. Патон Борис Евгенович: Двічі Герой Соціалістичної праці, Герой України // Герої — освітяни і науковці України. — К., 2005. — С. 377–383.
- Патон Борис Евгеньевич // Большая энциклопедия: В 62 т. — М., 2006. — Т. 35. — С. 491.

Література про життя
і діяльність Б.Е. Патона

- Патон Борис Евгеньевич // Современная украинская энциклопедия. — Х., 2006. — С. 396.
- Патон Борис Евгенович // Літопис вищих навчальних закладів: Випускники КПІ. — К., 2006. — С. 144.
- Щаслива доля вченого: Патон Борис Евгенович // Шаров І. Вчені України: 100 видатних імен. — К., 2006. — С. 291–295.
- Коршак Е. Триумф електрозварювання на теренах України: Від Бенардоса до Патонів // Фізика та астрономія в шк. — 2007. — № 5/6. — С. 2,3 (обкл.).
- Патон Борис Евгенович // Історія танкобудування України. Персоналії: Навч. посіб. / Є. Є. Александров [и др.]. — Х., 2007. — С. 100–102.
- Патон Борис Евгенович // Хто є хто в Україні: 3000 біогр. довідок. — К., 2007. — С. 735.
- Патон Борис Евгенович: до 45-річчя обрання Президентом Академії наук України / НАН України. — [К.], [2007]. — 31 с.
- Ученые ИЭС им. Е. О. Патона лауреаты премии Ассоциации сварщиков Грузии // Автомат. сварка. — 2007. — № 8. — С. 62. — Зустріч Б.Е. Патона з надзвичайним послом республіки Грузії Григором Катамадзе та професором, Президентом Асоціації зварювальників Грузії Сезаром Якобашвілі.
- Б.Е. Патону — 90 лет // Сталь. — 2008. — № 11. — С. 63.
- Бібліографія президента НАН України, академіка НАН України Б.Е. Патона / НАН України, Ін-т електрозварювання ім. Е.О. Патона; відл. ред. І.К. Походня; авт. вступ. ст.: І.К. Походня, В.К. Лебедев; уклад.: Л.В. Беляева [та ін.]. — К.: Наук. думка, 2008. — 622 с. — Рец.: Устіннікова О. Життя як історичне явище // Вісн. Кн. палати. — 2009. — № 10. — С. 4–5.
- Борис Евгеньевич Патон: (к 90-летию со дня рождения). // Вестн. фонда фундамент. исслед. — 2008. — № 4. — С. 106–108.
- Борис Евгеньевич Патон: к 90-летию со дня рождения // Соврем. электрометаллургия. — 2008. — № 4. — С. 3–6.
- Борис Евгеньевич Патон: (к 90-летию со дня рождения) // Трение и износ. — 2008. — 29. — № 6. — С. 668–669.
- Борис Евгенович Патон // Пам'ять століть. — 2008. — № 3. — С. 203
- Борис Патон — лауреат Международной энергетической премии «Глобальная энергия» // Соврем. электрометаллургия. — № 3. — С. 3–4.
- Борису Евгеньевичу Патону — 90 лет // Свароч. пр-во. — 2008. — № 11. — С. 3–4: ил.
- Вручение академику Б.Е. Патону диплома почетного доктора Словацкого технического университета // Автомат. сварка. — 2008. — № 12. — С. 55.
- Дмитрієнко М.Ф., Томазов В.В. Матеріали до генеалогії Патонів // Укр. іст. журн. — 2008. — № 6. — С. 183–195.
- До 90-річчя президента НАН України Бориса Евгеновича Патона // Мат. методи та фізико-механічні поля. — 2008. — 51, № 4. — С. 229–232.
- К 90-летию Б. Е. Патона // Техн. диагностика и неразрушающий контроль. — 2008. — № 4. — С. 5–6.
- Корнієнко О.М., Храмов Ю.О. Патон Борис Евгенович // Наука та наукознавство. — 2008. — № 4. — С. 52–74.
- Літвінов О.П. Організація Б.Е. Патонем вирішення проблем військово-промислового комплексу // Матеріали 7-ї Всеукр. наук. конф. «Актуальні питання історії науки і техніки», 2–3 жовт. 2008 р., м. Київ. — К., 2008. — С. 214–217.
- Літвінов О.П. Створення і впровадження провідних технологій ракетобудування під керівництвом Б. Е. Патона // Питання історії науки і техніки. — К., 2008. — С. 19–24.
- Лялько В.І. Борис Евгенович Патон і розвиток аерокосмічного землеробства в Україні // Геолог. журн. — 2008. — № 3. — С. 27–30.
- Новіков М.В. Наш Патон. — К.: ІВЦ АЛКОН НАН України, 2008. — 60 с.
- «Патон@астро.іа» — Зоряні дороги академіка Бориса Патона: Науч. изд. / НАН України, Голов. астроном. обсерваторія; Відл. ред. Я.С. Яцків; Упоряд.: І.Б. Вавилова, І.П. Крячко. — К.: ВАІТЕ, 2008. — 48 с.

Б.Є. ПАТОН: 50 РОКІВ
НА ЧОЛІ АКАДЕМІЇ

- Патріарху української науки Борису Патону — 90! // Віче. — 2008. — № 23. — С. 13.
Походня І.К. Славний юбілей // Автомат. сварка. — 2008. — № 11. — С. 3–12.
Походня І.К. Академік Борис Євгенович Патон / НАН України, Ін-т електросварювання ім. Є.О. Патона. — К: Академперіодика, 2008. — 36 с.
Походня І.К. Академік Борис Євгенович Патон // Трибуна. — 2008. — № 9/10. — С. 9–17.
Президент Національної академії наук України Борис Євгенович Патон // Країна знань. — 2008. — № 8. — С. 3–5
Ситник К.М. Володар двох талантів: До 90-річчя Президента НАН України академіка Бориса Патона // Сучасність. — 2008. — № 12. — С. 90–94
Ситник К.М. Оберіг вітчизняної науки: (до 90-річчя президента НАН України Б.Є. Патона) // Вісн. НАН України. — 2008. — № 11. — С. 3–10.
Ситник К.М. Розвиток академічної біології у другій половині ХХ сторіччя: (до 90-річчя Б. Є. Патона) // Укр. ботан. журн. — 2008. — 65, № 6. — С. 800–810.
Указ Президента РФ от 26.11.2008 N 1653 о награждении орденом «За заслуги перед Отечеством» I степени Патона Б.Е. [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=049133>
Указ Президента України «Про нагородження Б. Патона орденом князя Ярослава Мудрого» // Вісн. НАН України. — 2008. — № 12. — С. 3.
Шемшученко Ю.С. Від Платона — до Патона: до 90-річчя НАН України // Часопис кiev. ун-ту права 2008. — № 3. — С. 5–8. — Про присвоєння премії академіку Борису Патону «За видатний вклад у вирішенні науково-технічних проблем у трубопровідному транспорті енергоносіїв і енергомашинобудуванні».
Академіку Б.Є. Патону — 90 лет // Вестн. Рос. акад. наук. — 2009. — 79, № 4. — С. 375
Заикина Г.А. Прозревая в будущее: дневник науч. сессии общ. собрания РАН // Там само. — 2009. — 79, № 3. — С. 195–196. — Вручення Б.Є. Патону ордена Російської Федерації I ступеня «За заслуги перед Отечеством».
Осипов Ю. Об общем научном пространстве стран СНГ // О-во и экономика. — 2009. — № 7. — С. 5–13. — Участь у роботі МААН.
Чернега Д.Ф. До 65-річчя створення металургійного інженерно-фізичного факультету Національного технічного університету України «КПІ» // Соврем. электрометаллургия. — 2009. — № 4. — С. 57–58. — Про організацію нових кафедр і спеціальностей, в яких брали участь Б.Є. Патон, Б.І. Медовар та ін. вчені.
Борис Патон — лауреат Международной энергетической премии «Глобальная энергия» // Соврем. электрометаллургия. — 2010. — № 3. — С. 3–4.
Галузинская В.С. Феномен Патона: портрет в интерьере двух столетий. — К: Наук. думка, 2010. — 261 с.: фот. — (Сер. «Президенты Академии наук Украины».)
Патонівська школа / Редкол.: С.І. Кучук-Яценко [та ін.]. — К: Наук. думка, 2010. — 438 с.
Таглина О.В. Евгений и Борис Патоны. — Х: Фолио, 2011. — 120 с. — (Знаменитые украинцы).
Чи врятує академік Б. Патон Нацмузей у Пирогові? // Музеї України. — 2011. — № 3. — С. 2–3.

Укладачі:

В.Ю. Омельчук, Л.С. Новосьолова,
Д.В. Устиновський, Е.П. Євженко

ЗМІСТ

СОДЕРЖАНИЕ

- 5 Привітання Президента України
6 Приветствие Президента Украины
7 Послання Генерального директора ЮНЕСКО (англ.)
8 Послание Генерального директора ЮНЕСКО
9 І.К. Походня. Життєвий і творчий шлях Бориса Євгеновича Патона
33 І.К. Походня. Жизненный и творческий путь Бориса Евгеньевича Патона
- Б.Є. ПАТОН — КЕРМАНІЧ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ**
Б.Є. ПАТОН — КОРМЧИЙ УКРАИНСКОЙ НАУКИ
- 61 А.Г. Наумовець. Б.Є. Патон і розвиток досліджень в галузі фізико-технічних і математичних наук у НАН України
103 А.Г. Наумовець. Б.Є. Патон и развитие исследований в области физико-технических и математических наук в НАН Украины
148 Б.Є. Патон і розвиток хімічних і біологічних досліджень
188 Б.Є. Патон и развитие химических и биологических исследований
232 В.М. Гець. Б.Є. Патон і пріоритетний розвиток соціогуманітарних досліджень у роки незалежності
276 В.М. Гець. Б.Є. Патон и пріоритетное развитие социогуманитарных исследований в годы независимости
325 А.Г. Загородній. Б.Є. Патон і розвиток міжнародних наукових зв'язків
342 А.Г. Загородній. Б.Є. Патон и развитие международных научных связей
360 В.Ф. Мачулін. Б.Є. Патон — президент Міжнародної асоціації академії наук: про що свідчать стенограми
385 В.Ф. Мачулін. Б.Є. Патон — президент Международной ассоциации академий наук: о чем свидетельствуют стенограммы
412 В.Г. Кремень. Б.Є. Патон і галузеві академії наук України
422 В.Г. Кремень. Б.Є. Патон и отраслевые академии наук Украины
433 В.Г. Бар'яхтар. Б.Є. Патон і участь НАН України в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС
445 В.Г. Бар'яхтар. Б.Є. Патон и участие НАН Украины в ликвидации последствий аварии на ЧАЭС

- 457 В.П. Горбулін, Я.С. Яцків. Б.Е. Патон і розвиток ракетно-космічної техніки та космічних досліджень
- 471 В.П. Горбулин, Я.С. Яцкив. Б.Е. Патон и развитие ракетно-космической техники и космических исследований
- 486 О.С. Онищенко. Б.Е. Патон як державний і громадський діяч
- 503 А. С. Онищенко. Б.Е. Патон как государственный и общественный деятель

ВЧЕНІ ПРО Б.Е. ПАТОНА

УЧЕНЫЕ О Б.Е. ПАТОНЕ

- 523 А.П. Александров. Из статті «Народне визнання»
- 524 А.П. Александров. Из статьи «Народное признание»
- 526 Г.И. Марчук. Академик Борис Евгеньевич Патон
- 527 Ю.С. Осипов
- 529 Н.К. Байбаков
- 531 Н.М. Амосов
- 532 Ж.И. Алферов. Встречи с Б.Е. Патонем
- 535 Н.В. Багров. Жизнь в постоянном поиске и труде
- 538 О.М. Белоцерковский. Физтех в Киеве (опыт целевой подготовки)
- 540 П.А. Витязь
- 545 Д.М. Гродзинский. Полвека надежности
- 550 В.С. Губарев. Эверест в науке
- 555 Л.В. Губерський. Над рікою часу
- 560 Л.В. Губерский. Над рекой времени
- 565 І.М. Дзюба. Борис Євгенович Патон — будівничий гуманітарної науки
- 569 И.М. Дзюба. Борис Евгеньевич Патон — создатель гуманитарной науки
- 574 М.З. Згуровський. Б.Е. Патон і Київський політехнічний інститут
- 576 М.З. Згуровский. Б.Е. Патон и Киевский политехнический институт
- 579 Е.Н. Каблов
- 583 В.Г. Кадышевский. Человек-легенда
- 585 Н.Н. Кудрявцев, В.А. Шкальников. Физтех и Б.Е. Патон
- 588 Ю.І. Кундієв. Внесок академіка Б.Е. Патона в оздоровлення праці електросварювальників
- 592 Ю.И. Кундиев. Вклад академика Б.Е. Патона в оздоровление труда электросварщиков
- 597 Н.П. Лаверов
- 598 Н.В. Новиков. Б.Е. Патон у руля Академии наук Украины

- 604 Б.І. Олійник. Подвижник академічної науки
- 606 Б.И. Олейник. Подвижник академической науки
- 608 В.В. Панасюк. Академік Б.Е. Патон та його вплив на формування наукової діяльності Фізико-механічного інституту НАН України
- 611 В.В. Панасюк. Академик Б.Е. Патон и его влияние на формирование научной деятельности Физико-механического института НАН Украины
- 615 Ю.Н. Пахамов
- 617 Е.М. Примаков
- 617 В.А. Садовничий
- 618 А.М. Сердюк. Серце, віддане людям
- 621 А.М. Сердюк. Сердце, отданное людям
- 624 К.М. Ситник. Борис Євгенович Патон — видатний організатор науки
- 627 К.М. Ситник. Борис Евгеньевич Патон — выдающийся организатор науки
- 631 В.В. Скороход. Борис Евгеньевич Патон и ИПМ
- 634 А.А. Созинов, Б.Е. Патон — гениальная личность
- 638 В.И. Старостенко. Борис Евгеньевич Патон — национальное достояние Украины
- 644 Б.С. Стогний
- 650 В.Я. Тацій. Творець науки
- 653 В.Я. Тацкий. Созидатель науки
- 657 П.П. Толочко. Про Б.Е. Патона — учителя і старшого друга
- 660 П.П. Толочко. О Б.Е. Патоне — учителе и старшем друге
- 664 Про авторів
- 666 Об авторах

671 ДОКУМЕНТИ ДОКУМЕНТЫ

763 ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ Б.Е. ПАТОНА ЛИТЕРАТУРА О ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Б.Е. ПАТОНА

ВИДАВНИЧИЙ
ДІМ

АКАДЕМ
ПЕРІОДИКА